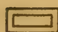
כְּנֶסֶת

דברי־ספרות.

העורך

ח. נ. ביאליק.

בהוצאת הקרן לתמיכת סופרים מיסודו של הלל ולטופולסקי.

דפוס „מוריה“, באוארנא 23.

תוכן:

עמ'

מספר הזכרונות –

מנדלי מוכר־ספרים. 1

הלכה ואגדה – ח. נ. ביאליק. 12

עלים (שירים) – דוד פרישמן. 27

מזרח ומערב – מ. גליקסון. 36

ניטנייאלי (קרבן זמרה) –

ר.־נ. טאגורי, תר' ד. פרישמן. 45

איוב (מסה) – יעקב פיכמן. 86

שירים:

א) יהי חלקי עמכם... 106

ב) אחד-אחד ובאין-רואה 108

ג) הציץ ומת... 112

ד) למנצח על המחולות –

ח. נ. ביאליק. 115

בחוירתו (רשימה) – א. שטיינמן. 119

שירים:

א) א־צי 140

ב) יד מי נגעה באפריון... 142

ג) עוד אזכור פלאי יום –

יעקב פיכמן. 143

החצוצרה נתבישה (ספור) –

ח. נ. ביאליק. 145

שירים:

א) התקשיב ?... 167

ב) חלום נודד. 168

ג) פרחי 169

ד) תולות. 170

ה) תשעה-באב. 171

ו) בלילות סוף קיץ –

ד. שמעונוביץ. 173

המשלים והפתגמים שלנו –

י. ח. טביוב. 175

המוקעים בזהורית הערב (שיר) –

אליהו מייטוס. 217

פרישה – ב. עפלבוים. 219

האם הזקנה – מ. בן־אליעזר. 241

עם מנחת־ערב (שיר) – י. לרנר. 249

גלוי וכסוי בלשון – ח. נ. ביאליק. 251

שתי אגדות־פלאים (ליום מלאת שלש מאות שנה למות סרוונטס ושקספיר) –

דוד־אריה פרידמן. 257

אחד־העם (ליובל הששים) – י. פיכמן. 275

נפשות – דוד פרישמן. 285

לזכר שמעון־שמואל פרוג –

י. ח. רבניצקי. 299

שלום־עליכם והלשון העברית –

י. ח. רבניצקי. 307

על הסננון – י. פיכמן. 313

רשימות ספרותיות:

א) על התרגומים – מ. בן־אליעזר. 318

ב) המספרים העברים „ 321

ג) מן הבלטריסטיקה הצעירה –

ג. גרינבלאט. 323

ד) ספרים חדשים – י. פיכמן. 329

ברגע זה, בעוד מכבש-הדפוס טרוד לפלוט את הגליונות האחרונים של הקובץ „כנסת" ואני רושם את אלה הטורים — כבר היתה הרוחה. נפרק עול הברזל מעל הצואר ושמים וארץ שמחים במפלתם של רשעים. ואולם לפני שנה ומחצה, כשהקובץ אך עלה במחשבה — עוד רדה אותנו באף מטה הזדון, כערת חמה יצאה לעקור ערי ישראל משורש ולזרות יושביהן כמוץ-הרים אל ארבע הרוחות. אז התלקטה באודיסה — המקום היחידי שהמו"לות העברית עדיין היתה מהבהבת שם קצת — חבורה קטנה, שארית-פליטה, של סופרים עברים, שבגלל הגזרה האכזריה, גזרת-אדרינום על הלשון העברית והיהודית, אבד להם כל מקלט ספרותי. בו בזמן הגיעתני, כדבר בעתו, גם הצעה מאת הר' הלל זלטופולסקי במוסקבה, להוציא בעריכתי ועל חשבונו קובץ ספרותי, שהכנסתו — הקרן עם הרוח — תהא משמשת יסוד והתחלה קטנה לקרן תמיכה של סופרים בימי הרעה. למרות ה„תנאים המיוחדים" של אותו הזמן, תנאים מרים ומאררים, אשר לא ישכחם איש כל ימי חייו — קבלתי עלי את עריכת הקובץ, ואחרי רוב עמל עלהה בידי לאסוף לו מעט חומר ספרותי. ב„גדולות", כמובן, לא הלכתי ו„פרוגרמות" לא קבעתי. לנגד עיני היתה מטרה אחת: להמציא לפליטת סופרינו בית-כנסת לפי-שעה, מקום שישמיעו שם קול, איזה שהוא, ובלבד שיפיגו במקצת את פחד השתיקה.

המטרה הזאת, ביחד עם ה„תנאים המיוחדים" — כגון, מעוט הסופרים ופזורם, קושי המשלוח של כתבי-יד עבריים ע"י הפוסטא, חומרי הצנזורא הצבאית, תנאי-ההדפסה הקשים ועוד כיוצא בזה — צמצמו, כמובן, רצונו של העורך. כן, למשל, נזהרתי מהביא אל הקובץ דברים מעניני השעה ושאלות הזמן. אמור אמרתי, כי בעניני אותה השעה — שלא היתה כמוה לישראל מימי אדרינוס, שחיק עצמות, ומסעי-הצלב — יפה השתיקה הגמורה מן הגמגום. עם זה דמיתי לפטור בכך את הקובץ מחבלי הצנזורא הקשים ולהחיש יציאתו.

אבל דמיתי — וטעיתי. גם אחרי שנחתם סדורו של הקובץ, נשאר כל החומר הספרותי מונח „בלי תנועה" כשנה שלמה. הצנזורא המקומית נהגה בספר עברי, ואפילו הכשר ביותר, מנהג מיוחד: היא לא הכשירה ולא פסלה, אלא עכבה. ומי יודע, עד מתי היתה מעכבת עוד, לולא — לולא באה בינתים ה„מהפכה" והפכה על פיה את כל ה„קערה".

וכך יוצא עתה הקובץ בלי שום „הכשר". הזהירות היתה, אפוא, לבטלה. אבל, בדיעבד, אין להצטער. רוב הדברים על „עניני השעה" של „אתמול" ממילא היו נפסלים בלינה, מה שאין-כן בדברי ספרות נקיה, שזמנם — כל שעה.

אם כה ואם כה — טובה שעת לידתו של הקובץ מימי הורתו. היתה הרוחה! בסימן טוב ובמזל טוב!

העורך.

מִסֵּפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת.

א *).

אותו היום, שאני מדבר בו, אחד מימות החמה היפים היה, יום צח ונהיר השמים מלאים זיו וכלם תכלת. וארצנו אף היא נאה ונעימה, עטופה עטיפת כלה ביום חתונתה, מתכסה בהינומה ירקרקה של ציצים ופרחים והוט של חן מישוך עליה. למראית עין דומה הכל יש כאן – הוד והדר, ששון ושמחה, יום־טוב ומזל טוב; אף־על־פי־כן עד עכשיו אי־אפשר לי להזכיר אותו היום שלא לדתאנה עליו במר־נפשי. דומה, שבגזרת המקום היה מוכן מקודם, כאשה יפה וקנטרנית, להכאות רוחי ולהשביעני ממרורים.

לא עליכם עת צרה ותוכחה ונאצה כעין זו שבאותה שעה! הימים ימי מלחמה לארצנו, מלחמה קשה עם אויב קשה במרחקי ארץ הקדם. שתי הממלכות הנלחמות מאריות גברו. שתיהן נלחמו בגבורה, מזו ומזו הרבה חללים נפלו, ודם רב, דם גבורים, נשפך כמים. אותה שעה מן שמים עוד לא נלחמו הצפלינים ואניות־אבה עדיין לא נקשו מתחת פני המים כבימינו; אבל גם כלי־מות שבזמנם הספיקו להרוג ולאבד בני אדם הרבה ביום אחד, להחריב עיים ומדינות ולהפוך שדי חמד, גנות ופרדסים למדבר שממה. שעת צער ורוגז היתה אותה שעה, גלו בנים מאבות ואבות גלו מבנים ויצאו לצבא למרחקי ארץ.

חתני, רופא אמן ורך־בשנים, נקרא לעבודת המלכות, לעבוד בחיל הצבא ככל אחיו הרופאים בעלי אומנתו. הוא מניח את מקומו, את בני ביתו ואת עסקי פרנסתו וגולה לארץ מנדשוריה, מקום רעם תותחים ותרועת מלחמה, להיות שם מחובשי פצעים והותכי איברים מן החיים. ואשתו, היא בתי האהובה, שבה לביתי, בית אביה, היא ושני בניה הקטנים, להתגורר אצלי בעת רעה זו. כל ימיהם להם תוחלת ממושכה – ממתינים לאגרות אהובם, מצפים לשמוע היכן הוא ומה שלום מחמד עינם ומחמל נפשם, מתגעגעים עליו, מצטערים ומהרהרים בו תמיד גם בחלום הלילה – השעה הרי שעת מלחמה, מה אדם ומה חייו? כל הבשר חציר; מקרה אחד לכל, הין ופגע יקרה את כולם!

*) פרק א' נדפס במקום אחר. – המערכת.

ובעת צרה זו באה בתי עד משבר וילדה – והנה בנושא אחד שני הפנים באים: רגש עצבות ורגש נעים; מזל־טוב כהלכה ועמו יגון ואנחה. בגלוי – פנים שוחקות „משמע מישא ודומה", ובסתר – אבל ובכי ונפש עגומה, ודבר זה עוד הגדיל רגשי צערי. הצער הביא לידי רחמים, והרחמים היו מוסיפים אהבה להיולדת הרוחמה והעלובה וגם להילד העלוב, בן־אוני, יתום באין אב.

אין שלום לי בבית ואין לי שלום, אחוה וריעות בחבר עיר. יחיד וגלמוד אני שם. בני אדם שם אינם קרויים אדם, אלא על שם אדמתם, ארצם ודתם ודעותיהם ומפלגתם. כל אחת מבקשת לאחוז בגלגל ההיסטוריה החוזר בעולם ואומרת להחזירו כרצונה. הללו מקרבים רחוקים, והללו מרחקים קרובים בשנאה וקנאה וצרות עין. כל מפלגה חושבת עצמה לתכלית מעשה בראשית ומלח העולם, והחברים של כל אחת ואחת מפרכסים זה את זה כזונות – כלם טכסטסיסים ואסטרטיגים, „גדעונים", „שמשונים" וכיוצא בהם. ידעונים, סדרנים וארכי־יודיקים. הארץ להם והישוב שלהם, ולבני ישראל פשוטים, העומדים בעזרה מחוץ לתחומם, להם אומרים, כמו להמשוררים ב„חלוקת הארץ" של הסופר שילר, נחלה אין לכם בקרבנו, אלהי ישראל, אביכם שבשמים הוא נחלתכם.

לולא הטיול בשדה ונועם הטבע שעשועי בכל עת אבדתי בעניי. ידעתי בן־כפר אחד בעל בית הציים בעיבורה של עיר. שבשכנותו הייתי דר אשתקד אני וביתי בקיץ. איש עובד אדמה הוא באחוזתו, חורש וזורע ועושה כל מלאכה, ובני ביתו מקטן ועד גדול מסייעים לו. הבנים כוסחים באחו ובאגמים, עומסים ומביאים הערמות לתוך הגורן. הנשים מנכשות בגנים, חולבות את הפרות, מפקחות על העופות, מרביצות התרנגולין על הביצים, אופות ומבשלות וכובסות, לשות גם צפיעי בקר בקש ובגבבא להסקה ומיבשות אותם בחמה. וילדים וילדות רועים באפר. ובעת הקציר הכל קוצרים ומאלמים ונושאים אלומות, דשים וזורים ונפים וכיברים והכל בשירים ומזמורים. „נמלה" קראתי לבן־אדם זה, ולביתו – „קן של נמלים". קיימתי בי דברי המלך שלמה והייתי הולך אל נמלה זו כפעם בפעם ורואה איך הנמלים, קטני ארץ הללו מכינים בקיץ לחמם, עובדים מאהבה ועוסקים בישובו של עולם. אני שמח בהם ושמחים גם הם בי.

כך הייתי מבלה בטוב ימי הקיץ העבר, ולשנה הבאה, בקיץ שלאחריו, הייתי קץ בעיר וקצתי בחיי מפני שאונה והמונה וישיבת כרכים הקשה. הנה אויר אחר, עולם אחר, המולה ומהומה! הלא חכמה תקרא, הנימוסיות־הציביליזציה תתן קולה–קול מרכבות וקול רעש אופנים על אבני הרצפה; קול קורא וקול נוגנים: גרמושונים, פסנתרין וסומפוניה מבית וקטרינות בחוץ. רוכלים, סמרטוטרים, ארחי־פרחי, מוכרי עתונים וכל מכר מחזירים ברחובות, מכריזים ומשמיעים על סחורתם וכוזבים ומכזבים!

עמודים־עמודים של פנסים, של טלינראפים, של טליפונים ושל השמל עומדים כשֹׁטורי קרתא על משמרתם בהוצפא כלפי שמיא והוטים־הוטים של וקוקן דינור משוכים עליהם. קיצור הדברים, כל העיר כלה כמו שהיא – בהגויותיה, בבתי־דמים וכספים לשולחניה ובעלי כיסיה, בבתי־מקיה סוחריה, תגרניה וסרסוריה; בבתי־ועד למשחקים בקוביא ולקביוסטוסיה: בבתי־משתה לזולליה וסובאיה, רעבתניה, שכוריה ונרגרניה ובקובות של זונותיה. גם בתי־חומה גבוהים והיכלי עונג של עשיריה ועם בתי־חומר והורבותיה; דירת הושך וטחב בדיוטא התחתונה, מערות ומאורות, כוכין ומרתפות לאביוניה, ועירוב כבד של פרצופים משונים ובריות משונות – מנהיגיה ונהוגיה, רמ״ח חכמיה ושס״ה טפשיה, שרפ ט עזי פניה והתקע׳ט נבאיה ובעלי־טובותיה, ורוב מפלגותיה ואסיפותיה ומדבריניה, מסדריה וסדוריה, נדיבות ואביונות עם ז׳ שמותיה: עני, אביון, מסכן, דל, מך, רש, דך, ועוד ועוד מיני קבצניה.

ובשעה ששממה עלי נפשי מהמונה של עיר והבליה, ונענועי על הכפר נדלו מנשוא יצאתי השדה לטייל שם ברהבה ורגלי היו מובילות אותי מאליהן עד בית מכירי, זה קן הגמלים.

כשבאתי פעם אחת בשעת הטיול לביתו קדמוני הגמלים בבשורה טובה: פרתנו האדומה ילדה ענל! הגדתי להם אף אני: הנה ילדה בתי גם היא בן! וברכנו את היולדות, את כל אחת כברכתה. אני ברכתי את הפרה לרוב חלב וחמאה, והם – את בתי, לגדל את בנה למזל טוב, להופה ולמעשים טובים! הגיעה עת החליבה, העדר בא מן השדה. כל הפרות הולכות בנחת ובנדנוד ראש על כל פסיעה ופסיעה, נכנעות ושותקות כנשים כשרות וצנועות, וזו האדומה נחפזת בהצופה בריצת רגלים, בכשכוש זנב ובהרמת קול שופר מרוסק מעמקי כרסה, נדהקת ונכנסת ראשונה לתוך החצר, שלא להלק כבוד להזקנות ממנה. והענל הרך, האדמוני כלו וכוכב לבן על מצחו, כיון שהרגיש באמו מיד הפשיל זנבו, מרקד ומזדקר ורץ לקבל פניה, כורע על ברכיו הקודמות ויונק והומה לדדיה. האם הופכת פניה ולוהכת את פרי בטנה בנהת, בחן וברחמים. לעולם לא אשכח איך העמידה עלי את עיניה והביטה בי בשעה שהייתי מהליק בידי את הענל ומעביר אצבעותי על הלקת צוארו. הרבה דברים היו במשמעותה של אותה הבטה. משמע מורא, שלא תכבד ידי עליו ולא תלהצנו, חס ושלום; משמע גאוה, שהיא מתגאה בילד זה מהמל נפשה ומשוש לבה; משמע נחת רוה, שאני בן־אדם ממהלכי שתים ואדוני כל הבהמות מנפפו ומהליקו. ומי יודע רוה הבהמה, אפשר היא יודעת רוה בני־אדם והיא מכירה ויודעת את כל העולה על רוהי. ובאמת רבו מהשבות לבי אותה שעה – מתוך עיוני בפרה ובענל נם את בתי ואת נכדי באהבה זכרתי ונתמלאתי עליהם ברחמים. הגיתי באדם ובהמה והרהרתי: בהמה – הרי אף לה נפש מרגשת ולב לדעת; הרי היא אוהבת ומרחמת את

ילדה, מתנענעת עליו, מיניקתו, לוחכתו ומסיחה עמה כלשונה ושיחת בני מינה, כאחת משיחות חיות ועופות. עמדתי והרהרתי מה בינה ועגל שלה לבין בתי ובנה. פרה זו ילדה ומיד קמה ונתעודדה והלכה לדרכה, ובתי, להבדיל, ילדה בעצב ועדיין לא הבריאה ותשש כחה. וזה העגל מיד כשיצא מבטן אמו וראה לפניו את העולם נשא את רגליו, כשכשׂ בזנבו והתחיל מרקד ומבלה בטוב ימיו. לא חיתול, לא כריכה, לא עטיפה בכסתות והוא בריא אולם! ונכדי, בן בתי. נולד גולם, ובן שמונת ימים נכנס לברית ויסורים באו עליו-נמול ונעה בבכי מפני הכאב הגדול, ועדיין התינוק הזה שוכב מוחתל ומלופלף כתולע בהתולתו ואינו מוצא ידיו ורגליו, ועד שיגדל ויעמוד על רגליו הוא עתיד לכמה וכמה יסורים וחלאים רעים — לבעבועין, לאסכרה ולפרנוכי ויוצא בהם, וסופו לחולי מעיים, להתהוניות ולכאב שינים. הניתי נפ בכפרי מכירי, הדיוט ופגן זה אינו יודע נימוסים מקובלים והוא נתון בשקט ושלוה וחי בנחת. שויתי אותו ואת ביתו עם החכמים והחכמות של בני עירי, שויתי, הרהרתי-ודוממתי! — — —

ואותו יום מימות החמה, שבו מדובר כאן, כאורח מתבקש בא לאחר כמה ימי סגריר, רוח גשם וצינה, משבע את הבריות ב„צפרא טבא" ובדמדומי פנים — פני חמה היפות. ולי מה יקר היה יום זה, בהגלותו אלי בהשכמת הבוקר, כשאני עדיין על משכבי ויוציאני החוצה לראות בטובו ולהתענג בו גם אני — ועונג ומנוחה הרי התאויתי בכל לבי ובכל חושי ורמ"ח אברי לאחר ישיבתי זה כמה ימים בבית, מסגף נפשי בקריאת ספרים של מה בכך, בשאלות ואבעיות משונות, שאין לישובו של עולם צורך בהן. אמרתי בלבי, זה היום שקויתי לו, אצא השדה, אגיל ואשמח ואטייל בו.

ומחשבה טובה זו רוחי מצרף לה נגינה, ובתוכי מתנגן שלא מדעתי. הלא היא נגינת רוח אלהים שמבראשית מתוך התוהו-ובוהו; אותו הרוח, שעולה במחשבה תחלה למעשה יצירה; הוא ראשית דרכי היוצר, שהיה מרחף על פני תהום עד שלא נברא העולם, והמרחף בכל מיטנברא העולם — דובב קנה וסוף על פי יאור ויד נהרות, ינובב קמה, משיח תבואת שדה ומרנין עצי היער, קורא למי ים ויהמו גליו. והוא הוא הרוח באנוש, המנגן במסתרים בכל קרביו — על העצבים ומיתרי נפשו; מעירם ומעוררם לפעלם, ממנו רגשי-לב, ועל ידם מחשבותיו; וכל מעשיו, טובים ורעים, קלים וחמורים, עצובים ושמחים נעשים על פיו. לפום נגינה המעשה, כשם שנוגנים כך מרקדים — הוא „הרוח ממרום", „רוח הקודש", הוא ה„בת-קול" המפוצצת בקרב החוזים ובעמקי נפש המשוררים, וקול נגינות-סתרים מתלבש בדברים

ויעבור פיהם. וגם בני אדם הדיוטים כנגן הרוח על עצביהם יפתחו פה מדעתם ושלא מדעתם וירונו מטוב לב או מכאב לב, בקול רם או בחשאי, בקול דממה דקה בעלמא.

נגינתי החשאית מטוב לב בבוקר נעים זה מצטרפת בי למחשבות והרגשות נעימות. ועל רוחי עולה אידיליה רבה של חיי הכפר בכל נוכחה – חיים של תמימות פשוטה כמשמעה; חיים של שלום ושלוה, של עבודה ושכר טוב. אכרים חורשים וזורעים, קוצרים ונושאים ברנה אלומותם. הם נתונים בשקט ושלוה. ישליו יושבי צריפין, בתי־חומר שקועים בבין חציר ואילנות כקני צפרים. הגנות מלאים בר ללחם והציר לבהמה. ודי יבול נגים באסמיהם. עופות מטילים ביצים, מחממים וממליטים אפרוחים. פרות מיניקות ובקרים רועים באגמים, גם עגלים ובני צאן שם, רצים ורוקדים וכלבים שומריהם רודפים אחריהם. הרועים ורעיותיהם האהובות מחללים והוללים ויושבים בין המשפתים, או מלקטים פקועות שדה וכמהין ופטריות ביערים. אדם ובהמה וצפור כנף כלם חיים בששון כאבותיהם הראשונים לפנים בגן־עדן!

ועולה על רוחי הכפרי מכירי, הוא הנמלה וביתו, קן־הנמלים הבודד, ושדי תבואה – דגן, חטה ושעורה עוטרים אותו מסביב עם גני ירק: פול וקטנית, בולבסין, דלועים וקשואים ושאר מיני ירקות. ולפני שער הגדר של קנים פרות ועגלים רובצים בצל האילנות ומעלים גרה, כשבאים מן המרעה כחום היום בצהרים. במקומות מבטחים ושלוים הללו הייתי משכים ומעריב לטייל בין יחד בעלי כנף מוצאי בוקר וערב. הייתי משתטח שם אצל תעלה ארוכה על גבי עשבים רעננים ומטה אזני ושומע קול „הדפק" בבריאה; מקשיב שריקות הצלצל בבין הציר והלונו של הארבה בעל כרעים, המנתר בצמחי האדמה, ומזום זבובים ויתושים ומשק דבורים ובני ילק, הפורחים באויר העולם; קול נביחת כלב, קעקוע תרנגול, צהלת סוס כבול, הרועה באפר, וקול הברה נשואי הרוח ממרחקים. גם זכר העגל הרך בא לפני עם ראשו ואזניו החמודות ועם כוכב לבן על מצחו, כשהוא רובץ על כרעיו ויונק שדי אמו, שמלהכתו ברחמים, וזו האם ובנה זה מעלים על דעתי את בתי ואת נכדי היקרים, כשהיא הולצת לו שד באהבה והוא מערבב פיו כצינור, אוחז פטמא של דד ויונק ואינו מניחה עד שתקפתו השינה. אני מדמה אותו במעמדו הזה ונכרו נענועי עליו, רחם ארחמנו מאד!

ובאותה שעה שהגיתי בנכדי, בעגל ובפרה עלה במחשבה לפני לעשות נחת־רוח לאשתי ואמרתי בלבי, היום אלך אל „נמלה", אקחה הלב והמאת פרה זו ותלבב לביבות ונאכל למעדנים. אבל מיד נקפני לבי – והיאך! אתה תאכל והעגל ירעב, הלב אמו הרי תקה לך ותחסר להמו! נמלכתי ועשיתי הסד עם העגל מחמדי, מחליף את אמו בפרה אחרת והשבתי לי זאת צדקה. ואני מהשב ומנגן והוגה בגרוני בהעלם

אחד נגינה בְּמִבָּנִית, תחלתה בחשאי, בשפה רפה ובקול דממה דקה וסופה בקול רם ובסלסול, בגרון ובהתנונים עד שאשתי נתחלחלה והעמידה עלי פנים של רואה ותמהון לבב כאומרת: מה לך?!

– אלך אל „הנמלה"... אקח נבינה וחמאה ותלבבי היום לביבות, תלבבי – אמרתי לאשתי, מבולבל מהבטת עינה בי בכעס.

– מה יום מיומים? – אמרה לי בנגינה של תמיה – לשמחה מה זה עושה?

– אפשר נלך ונטייל שנינו? הבוקר הרי טוב ויפה לטיול – אמרתי לה בלשון רכה להיטיב מזלי. והיא לי בעקימת חוטם, בתמיה ובנינון:

– כלום נטרפה דעתו של ההוא גברא!... מכל מעשי אקח ואטייל עמו בבוקר השכם!

מקול נגינתה של אשתי, טובת-לב בטבע ברייתה, למדתי, שהיא שרויה הפעם בצער, וחמת רוחה השקיטה מעט את רוחי והתחלתי לסדר לעצמי סדר היום בשובה ונחת. רוחי בכלל, כאויר העולם, הולך ומשתנה תמיד. ובאותם הימים היה נוח להשתנות ביותר. מהלה מהלכת, או מנפה של גירוי עצבים קראו לחילופי הרוח שמתרגש ועובר מרגש לרגש: מינון לשמחה, מתקוה טובה ליאוש, משירה לקינה, מאהבה לאיבה, מתפִלה לתִפלה, מתהִלה לתְהלה ולהפך כהשנות הרוח בחורף עשר פעמים ברגע אחד.

קול מחדר בתי נשמע פתאם, התינוק נעור משנתו בבכי וצעקה גדולה ומרה ואין להשתיקו לא בחלב שדים ולא בנדנוד העריסה ולא בלחש לעין-הרע. השִכֵּנות באות בתחבולותיהן – זו בגלגול ביצים וזו בהתכת שעוה וכיוצא בהן והתינוק צועק, מושך ומקפל רגליו על כרסו, גונח וגועה בבכיה ואינו פוסק. בתי מבכה על בנה, אשתי גם היא נאנחה ואני מר לי. קול בכיו של תינוק כמהט בבשרי.

בא פרוונקא והושיט לי דרך הפתח, כדרכו, את העתון בן-יומו. הריני מדלג על „מאמרים" ומאורעות היום ונותן עיני ברשימת שמותם של אנשי חיל הפצועים והמומתים במלחמה. מתוך הפצועים קשה על מקום-החבישה כשם חתני הרופא נצנץ לנגד עיני – ונזדעזעתי! עיינתי יפה יפה ומצאתי אות אחת מן השם מטושטשת, ועוד אות אחת כנקודה של צואת הזבוב ישבה על ראשה, ואם אין אפילו שמו של התני ודאי, הרי ספק יש כאן וזה בלבד היה די לזעזע את עורקי. להעיר את רוחי ולהרעישו ולהעלות רתיחת דמי עד למדרגה העליונה. כל העצבים בי נעשים כנור לרוחי הסוער – וחנה נהימה ונגינה עצובה והומיה בנפשי! מרה נפשי על חתני, על בתי ועל בניהם הקטנים. אני רואה בדמיוני את אביהם מוטל בין פצועים ומדוקרים וחללי חרב, פגרי אדם ופגרי בהמה גם יחד, פסוקי-ראש, תלושי איברים שבורים ומרוסקים, ולבי מסייעני ואומר, אבן מת אביהם, והוא הבכי, שהתינוק סופד ומיילל. מזלו רואה, שיתום הוא, אין אב!

ג.

קול בכיו של התינוק הביבי והמעשה בהתני האומלל הממוני והריצוני סביתי. רגשי צער וחמלה, יסורים ונגעי בני אדם חונקים אותי כעצם בגרוני, ותמונות וחזיונות מהרהורי לבי איומים יבהלוני–ני־ההרגה מלא נויות. קול תרועה, כלי מות רועמים. דם ואש, ופגרים וגוססים ופצועים מפרפרים. עיט ובני נשר מנקרים ופורחים וכלבים סוחבים! אני הולך נרעש ומבולבל ואיני יודע לאן אני הולך ולאן הרגלים. והנה חלקת השדה, והנה ברק החרמש השנון מעופף על פני. שבלים נקטפות ונופלות שורות שורות – הכורת בא עליהן. אחרי הקוצרים מעמרים באים, פושטים על החללים וצוברים המרים המרים כגלים על תלמי שדה. לניונות של תבואה עדיין לנגדם עומדים למיניהם לקימתם ולצביונם. שם החטה, מסלתו ושמנו של משפחת צמח, עומד בכובד ראש, מראהו צהוב ונוצץ כעין הזהב. ועל ידו השיפון, צמח – עושה קמה, שם גם זה, הקטן בתבואות, וראיש שבולת לו כזנב שועל ואצלו השעורה המונים המונים, כלם מוכנים לנפול בתוך חללי חרמש על אדמתם ועל שדה אחוזתם. מבין הערימות, קברות הבהירים הללו, קול נהי בא לאזני, והקול קול ה„קדיש", שאילן זקן כפוף ורצוץ אומר! בדד הוא עומד באמצע השדה, שדה־הקברות הגדול, הומה ומתגודד, סופק את כפיו ומוריד לעפר ראשו. פרחי שדה קטנים, שרידי הורב, יתומים נעזבים באין מחסה וצל יומם מתכמשים ונובלים ונופלים על פניהם... אהה בתי, אוי התני, אוי־אוי נכדי! צעק לבי – ויהי הסוער נשאני הלאה, הלאה ואבדו עשתונותי.

קול ברמה הניעני, הקיצותי – והנה הים לנגדי. זה הים־השחור נוהם, הולך וסוער. כסוסים אבירים זקופי רעמה, מנתקי מוסרות ופורקי אפסר ורסן מפניהם, צוהלים ומשתובבים בשצף קצף – גלי ים צחורים ואדירים בזעף מתרוצצים, זה את זה דוחים, נרדפים ורודפים, מתנפלים על ראשי צוקין ומזדקרים מעל צורים וסלעים, העומדים לפניהם בחוף. ים זועף זה הוא לי למשיב נפש. ירעם לו הים וישא קולו. מפני קול שאונו לא נשמע קול המונה של נפשי. סערת רוחי עולה ומתערבת בסערת מימיו ומתבשלת והולכת, והזיין תהום רבה מאפל על הזיונות דמיוני – ותנוה דעתי!

הריני מוציא מהיקי כלי־הקטרה: בי־טבק ובי־נפרורין לשם יחוד טבק ופפיר, כורך ועושה אפיפיירזן, מצית בו את האור ונותנו בפי ומעשן, ועשנו מפצל ועולה עגילים עגילים. לריח אפיפיירזני חטוב בא טייל אחד, שעבר עלי, להדליק באורו את אפיפיירונו ברשותי. והטייל עתון בידו, ממש שמו זה וסימנו זה, שקראתיו חוב בבוקר. ברשותו נטלתי את העתון ועיינתי ברשימת הפצועים והנהרגים שבו, ומצאתי

אותו השם, שבקשתיו, מפורש יוצא בכל אותיותיו כהוגן ואינו כלל כשם החתני. גם איתה האות, ישהשדתי ביבוב, לא ישב עליה זבוב ולא היה נוקד אותה מעולם. ראיתי – ונהרו פני! עוד הפעם עיינתי וראיתי – ותחי רוחי! ומתוך רוב שמחה הקעתי לזר זה כפי, מפזר ונותן לו במדה גדולה שבח והודיה, תהלה ותפארת על הס־ו עמי עד שנתאדמו פניו מבושה ותמהון, והיה שמח להתפטר ממני, ודאי אומר עלי בלבו: אותו אדם אינו אלא מטורף ויוצא מדעתו.

האויר הצלול, הספוג ריחות טובים של אילנות ועשבי בשמים, נשואים מלמעלה מראשי ההרים, ומבקעות ותלוליות מלמטה – נותן לי כח ועצמה, שמחת נפש ותקוה טובה משכיחני את העיר והמונה, מסיח מדעתי את הכל. אף רגיש־דתי אחזני, רגש אהבה ותפלה זכה לרבון עולמים, מעין זה שאוחז אותי פעמים בשעה שאני מטייל יחידי במרחבי שדה ועולמו הנאה; מעין זה שעושה אותי טוב וישר ונותן בלבי אהבה למקום, ליוצר הכל ורחמים רבים על כל מעשיו, מאדם ועד בהמה וצומח ועד דומם. הרגש הזה שאחזני באותה שעה העלה מקרב לבי דמעות על עפעפי, דמעות של נחמה, של שמחה – ונסו יגון ואנחה!

ועתה, בעת רצון שלי – אמרתי בלבי – בעת רצון זו, שלבי טוב עלי וטוב לכל, ונפשי חשקה לחבק את העולם כלו, ובעת כעסך, אתה ים שהזר ונורא, שגליך מתגעשים בקצף ומשתערים כחיות רעות לשפת ים באכזריות המה לבלוע את הארץ–עתה אין אתה כלכבי! זרה לי לשונך, נכריה המית גליך. לא משוררך אני היום!

כלב כבול אתה לי ים זועף, כלב אסיר, במהילת כבודך! כלב רע זה מתנפל על ימין ועל שמאל ומקישה לבו מהבין שהוא כבול, שאדונו הגביל לו מקום מצומצם כמלוא הכבל שבצואריו ואמר: עד פה תבוא ולא תוסיף! זעפך, ים זועף, הרי הוא זעף חנם ללא הועיל. זה אלפי שנים אתה, עתיק יומין, מתאור עוז להשליך מעליך הכבל, להרוס ולעבור את הגבול – ולישוא יגיעך! זה אלפי שנים אתה נגרש ומתרעם, מורד וחוזר ומורד, גליך יהמיון, ישאו קולם – ואדיר במרום ישתיקם. תגעש ותרעש בכחך הגדול ולבסוף תאלם ותעמוד מזועפך!

עתה הניחה לי, ים זועף, קורת רוח תבקש נפשי ולו גם לשעה אחת. זעף חנם זה שלך הרי הוא מזכיר תשישת כחם של היצורים, שאין לדין עם שהתקיף מהם; הרי הוא מדכא רוח, מאבד כל תקוה, מצער ומעגם נפש. לראות גבור חזק ואמיץ כח, ואף הוא מנוצה ונופל בנופלים כחלש וקטני ארץ – אין בעולם צער גדול כמותו. שמשון הגבור, מחתת פלשתים זה, שהפיל עליהם אימה ופחד, הלא ידוה הלב לראותו בעניו, כשהוא סומא ותשוש כח, אסור בנחושתים ומשחק הוא להם! עתה, כשהשעה שעת רחמים לי, רוחי נח ושירו שיר טוב ונעים עמי, לראותך ים נרגש בשעת זעפך וקלקלתך לא אוכל, והמון גליך לא אשמע.

לא משורך אני היום!

ורוחי הטוב אל מי מנוחות ינהלני, לאותה הבריכה, ההולכת אט בשובה ונחת ובענות חן שם בעמק בין הרים עטופי דשא והורשה של אגוזים. שם קול הטחנה ינשא ממרחק, והזוג שבצוארי הבהמות הרועות בשדה ישמיע הֵד קולו; שם בת־קול של ילדים וילדות משחקים ושל נגינות הנערות הקוצרות מגיעה; שם באחת הגינות ילבלבו הקשואים, יבשילו האבטיחים, וזו החמנית, גבוהת הגבעול, זוקפת פניה השזופים ומוקפי עלים צהובים כלפי המה וחונטת; שם ממקור גנוז בעמקי ההרים סילון של מים חיים מבצבץ ועולה, מקלח ויורד בחשאי בזרם מסולסל על גבי הציץ וחלוקי אבנים משוני־הגונים עד שמבעבע ומשתפך לתוך הבריכה! – לאותה הבריכה הבודדה וההבויה רוחי ישאני, על גבי עשבים רכים תחת צללי ערבי נחל ירביצני. וְאֵל־תָּשַׁי, בת צמה, דגאוה והמעוגנה, סוקרת לי בסיקור עינים קטנות ומרטיבות, עיני תכלה כזוהר הרקיע. גם בספר תנ״ך בידי ישם אלך, מתעמק בקריאת „שיר השירים״ הָלוך ומטייל בחזון עם שולמית היפה בבנות ציון. יחדו נמתיק סוד, מרחיקים להלוך ברגיש במשעול צר בין אילנות גבוהים מזה ומזה, המיישרים ונמשכים עד שדות ופרדסים של כפר בקרן בן־שמן. שם הארץ נותנת למכביר יכולה ועץ יתן פריו הזיתים משהירים, הדובדבניות מאדימות, האפרסקין מזריהים, התפוחים והאגסים מתבשלים והגפן עושה ענבים!

אותו העמק, הבריכה והגנים שם הלא הם גן־עדני מקדם באביב־יָמי, בעוד כחי חדיש עמי ורואה חיים עם אשת נעורים, חברתי ועזר כנגדי. יחדו בלינו שם עתותינו בנעימים, מטיילים שם ברגיש ושמחים בכל ימינו. ועד עתה גם בימי חָרפי, לעת זקנה ושיבה, זכור אזכרנו עוד, ומרחוק מעיד מגורי, עיר הומיה, רבת עם, ומשפת הים־השחור והזועף אשא שלום למקום השקט ובטח זה, שלום לבריכה השאננה ולמי מנוחות שם!

ד.

הזרתי לביתי, עליתי דרך משעולים במעלה ההרים ומכמתי ים עברתי דרך בתי־הקיץ, בין נתיבות עקלקלות, מסוככות מלמעלה כסוכה בסבכי אילנות, גזעם בגנים אצל הגדר ונופיהם נוטים להוין ועולים ומסתבכים בצמרתם יחדו. ובשעת פטפוט ולהיישה ושיחה בטלה, כדרך השכנים, זה עם זה, ואגב חיכוך ועקיצה זה עם זה, הם מפנים מקום לזהרורי המה, העובדים ביניהם ויורדים ומשתרגים מעשה רשת מאור וצללים של עפאים על גבי האדמה למטה ועושים לה תורי זהב עם נקודות הכסף, האויר שם מקוטר אהלות וקציעה, נרקס וצפורן וקפריסין, קצח וכמון ושאר עשבי

בשמים. בעלי־כנף שרים וצפורות־כרמים – כהוללים דומה, לבעבור תהיה חן המקום וכל ככר הים עלי הראני הטבע כאן את כל אלה.

עבר קציר. אין דגן ואין קמח בשדות. פנה הודם והיו מרעה לעדרים. הועב רוחי. חושי מרנישים ומריחים את העיר מרחוק. עוד מעט ואני בעיר!

ובאהד הרהובות כמראה אדם נראה לי מרחוק בין העוברים ושבים. זר הלוכו נכרי הוא בלבושו. כמין פסקיא רחבה ואדומה הולכת דרך שכמו מימין ונמשכת מעל חזהו ויורדת עד מתניו משמאל, וכנר שאינו יודע מבואות העיר הוא פוסע ועומד, עומד ופוסע לסירונין וצופה ומביט. לא עברה שעה קלה ואני הולך וקרב אצלו. כמדומה לי שהוא מכירי, והפסקיא המשונה שעליו במדומני נפש היה היא. אמנם כן, נפש היה – ענל רך, כפות ארבע הרגלים מופשל עליו ותלוי־גוף, זנבו למעלה וראשו למטה. זהרי המה נופלים לתוך עיניו, הקמות מעילוף ועיפוי, סבהיקות ומנהצות כעין הזגוגית. לשונו צרובה ומצומקה ויוצאת מתוך פיו. ומיד נכנס האדם ומשאו זה שעל גבו לאחת חחנויות באותו הרחוב ואני מבולבל דחוף ומבוהל – אחריו. נכנסתי, ראיתי וצעקתי! ההנות הזו היא אטליז. שם אונקלאות נעוצים בכתלים ובש־ ואהוריים של „נסות ודקות" תלויים בהם. הקצב משמש בבגדי כהונתו אצל סדן – הוא המזבח שם לקצב עליו את הבשר, וקרדום בידו, וענל חי עקוד מתגולל אצל על הארץ. כתם לבן הבהיק לפני מעל מצחו – ונרתעתי לאחורי! הוי ענל – זה העגל, אותו העגל, שכך נתהבב עלי, לטבח יובל! הוא נאלם ולא יפתח פיו. חרב המות סעופפת עליו והוא שוכב נדהם בלא כח. ונכדי, בן־גילו, נראה לי במחזה. לוקח מזרועות אמו ואיננו. פרהה נשמתו!... רעדה אחזתני. ואלמלא אותו האדם מכירי, פועל שכיר בקן־הנמלים, אלמלא הוא, שתמך בי, נפלתי משומם ומתעלף ארצה. אדם זה שואל: מה לך? – ואני הדבור מסתלק ממני ומראה לו באצבע על הענל. וזה הקצב מדמה בלבבו, שאהשדהו בעבירה – בגנבה, או בלקיחה מן הגנב, קופץ ונשבע, כדי להניח את דעתי, שהענל קנין כספו. ופועל שכיר זה מעיד עליו, שקנה אותו בדמים יקרים. הענל הרי רך וטוב ובשרו ינעם מאד, ולפיכך לא עמד הקצב על המקח והרבה במחירו. ועד שהוא הולך ומספר בשבחו של הענל נסתכלתי בפניו בזעף, הניעותי ידי ונסתי החוצה משועמם ומשונע ממראה עיני ומשמע אזני!

רוחי סוער. קולות משונים ומעורבבים יהד נשמעים בי. קול ענל וקול נכד, קול אם וקול פרה. קול דמי הענל יונק שדים צועקים לי מן האטליז, וקול נכדי הרך, נמול וכואב עולה באזני מעריסתו. קול אם רחמניה ואשת נעורים, ענִיה סוערה לא נוחמה, בוכה ומתאבלת, וקול פרה בשדה עולה על גביהן. פרה עלובה, אם שכולה נועה על בר בטנה, שנלקח ונזול מלפניה. בבקר היה ולעת ערב איננו:

היא מחפשתו בעיניה; שואפת ומריחה בנחיריה; מעפרת בעפר בקרניה; בועטת ומאבקת בטלפיה; הומה ומהמה, קוראה לו בגרון – ואיננו!... רוהי הולך וסוער, בנפשי חֲשֵׁכָה, תֹּהוּ־וָבֹהוּ, קולות וצעקה–צעקת חללים, הנפת תריסין, בוקה ומבוקה, המולה ומהומה וערבוביה גדולה - כלה אידיליה. שדה ויער, כפר ועיר הכל קהם איפל!

נעניתי לך, ים נגרש! יהמו יהמרו מימיך; ירעשו יתגעשו משבריך; יתן תהום קולו וירעמו בני־גלים! מה לך הים אם זעפך זעף חנם, הלא נאדר בכה אתה ולא חלק לך בדעת. בגדול זרועך תתמרמר לכל מעצור, תבוז להתחתים בדיך, וברוב גאונך תרהב להשתער על איתנים – הררי עד ומיסדי עולם. הכלב עז נפש גם להירה ברום יחרץ לשונו! הלא כסלתך – עזותך ועוזך. ואני – –

ועוד אני מדבר עם לבי והנה יד נגעה בכנף בנדי–ונתעוררתי. ופניתי לראות והנה לנגדי היקטור. זה כלבי הנאמן, שבכניסתי להצרי בהול ומבוהל ישמה לקראתי, מרקד ומקפץ לפני, מלהך כפות ידי באהבה ומביט בי בחמלה, ודאי נשתנו פני אותה שעה והיה מרגיש בצערי.

– כך, כך, היקטור הביבי! – אמרתי לו, מעביר ידי על ראשו ועל צוארו– כסלתך זוהי עזותך, עזות כל בריה נבערה מדעת ורבת כח, והאדם הלא בינתו מקטינתו – מה כחו ומה גבורתו, הכל הבל ושוא תמורתו. אך בקנאת פטליא של מעלה, שנמלך בה היוצר, בקנאתה ובעת אפה נעשה האדם!... ירעם לו הים ומלאו; ירעישו איתני ארץ; מוסדי הבריאה ירגזו; יתגעשו כבירי כח; יהמו, יהימו, ינהמו – – –

– הס! אל נא ברעש וחפזון, הילד ישן! – אומרת לי אשתי הבאה כנגדי וגוערת בי בקול דממה, כשנכנסתי הביתה ברעש ורוגז ועדיין משועמם ומבולבל.- מאין תבוא והכן היית שוהה עד עתה? המק עבר והלך לו!... למה נחבאת לבר־וח, ולמה נפלו פניך?... זה כבר הכל מתוקן לסעודה והוא הלך ואיננו! כמדומני שרעב אתה ועת לך לאכול. סעודתנו היום טובה ובריאה, טובה מאד. האכל ותתבסם לך. צלי קדרה היום... בשר ענל...

– מה־מה־מה! – שאגתי כארי, מרתית בכל אברי.

– משוגע ומטורף ההוא נברא ויצא מדעתו! - אמרה אשתי בנויפה, מעמידה עלי פנים נזעמים – כלום בשר ענל לא טוב למאכל? פרא אדם! – – –

ח. נ. ביאליק.

הֲלָכָה וְאַגָּדָה.

להלכה – פנים זועפות, לאגדה – פנים שוחקות. זו קפדנית, מחמרת, קשה כברזל – מדת הדין; וזו וַתְּרָנית, מקילה, רכה משמן – מדת הרחמים. זו גוזרת גזרה ואינה נותנתה לשעורים: הן שלה הן ולאו שלה לאו; וזו יועצת עצה ומשערת כחו ודעתו של אדם: הן ולאו ורפה בידה. זו – קלפה, גוף, מעשה; וזו – תוך, נשמה, כונה. כאן אדיקות מאובנת, חובה, שעבוד; וכאן – התחדשות תמידית, חרות, רשות. עד כאן – על הלכה ואגדה שבחיים; ועל שבספרות מוסיפין: כאן יבשת של פרוזה, סגנון מוצק וקבוע, לשון אפורה בת גון אחד – שלטון השכל; וכאן לחלוחית של שירה, סגנון שוטף ובן־חלוף, לשון מנומרת בצבעים – שלטון הרגש.

על חלופי־כנויים אלה שבין הלכה לאגדה אפשר להוסיף עוד, עד אין שעור. ובכלם יהא מצד ידוע אבק־אמת, אבל כלום יש לשמוע מזה – כסברת רבים – שההלכה והאגדה הן שתי צרות זו לזו, דבר והפוכו?

האומרים כך מחליפים מקרה בעצם וצורה בחומר, ולמה הם דומים? למי שמחליט על הקרח והמים בנהר, שהם שני חמרים שונים. ההלכה והאגדה אינן באמת אף הן אלא שתים שהן אחת, שני פנים של בריה אחת. היחס שבין זו לזו הוא כיחס שבין המלה למחשבה ולהרגשה או כיחס שבין המעשה והצורה המוחשית אל המלה. ההלכה–היא גבושה, תמציתה האחרונה והמוכרחת של האגדה; האגדה היא התוכה של ההלכה. קול המונה של תביעת הלב בשטף מרוצתה לנקודת שאיפתה – זוהי האגדה; מקום החניה, ספוק התביעה לפי־שעה והשתקתה – זוהי ההלכה. החלום רץ ונמשך אל הפתרון, הרצון אל המעשה, המחשבה אל המלה, הפרח אל הפרי – והאגדה אל ההלכה. ואולם גם בתוך הפרי כבר גנוז הגרעין, שממנו פרח חדש עתיד לצאת. הלכה שמתרוממת עד למדרגת סמבול – וכזאת יש, כמו שיבאר עוד – היא עצמה נעשית אם לאגדה חדשה, אם כיוצא בה ואם לאו כיוצא בה. הלכה היה ובריאה היא אגדה שלעבר או שלעתיד, וכן להפך. תחלתן וסופן של שתיהן נעוצים זה בזה. וכל תרי"ג מצוות שבתורה מה הן אם לא תמציתם

האחרונה, צירוף אחר צירוף, של דברי מיתוס, אגדה ומנהגים קדמונים – תורת חיים ותורת פה ולב – שהיו מתחלה כפורחים באויר כמה אלפי שנה (התקע״ד־כ״ו דורות או אלפים תהו, בלשון המסורה), עד שהגיעה שעתם להתנבש בדמות של חוקים הצובים באכן וכתובים בקלף? תורת הקרבנות, הטומאה והטהרה ומאכלות אסורות – יסודם במיתוס הכהנים; מצוות הזכרון – קשורות באגדות לאומיות היסטוריות; ושבין אדם לחברו – ברגשות הצדק והרחמים שבלב האומה, רגשות שהיו להם אנשי הסגולה לפה. ואולם גם משנכתבו עדיין לא נתאבנו, מפני שתורת הפה והלב לא בטלה באמת אף רגע אחד, ואוירה החי והמתנועע היה שף ומפעפע כל שעה בכתב להחיותו, להרחיבו או לצמצמו, ופעמים גם לבטלו, לשעה או לדורות, הכל לפי הצרכים או גם לפי הדעות והאמונות המתחדשים. לא רק „משה כתב, ויחזקאל בטל", אלא גם איזו „דניאל חייטא" לא חש מלפגוע פגיעה עזה מאד ב„לאו" חמור שבתורה ומלצפות בלב לבטולו לעתיד לבוא *). הפרוציסים של התוך וגבוש בהלכה ואגדה נראים לעינים בעליל ביחוד בעתים של „מהפכות" ומתן חוקים חדשים, והם גלוים וידועים לכל. ההלכה הישנה שנפסלה יורדת או שוב אל מצרף הלב ונתכת לאגדה – כיוצא בה או לאו כיוצא בה – וזו חוזרת משם כשהיא צרופה ובאה לדפוסי המחשבה והמעשה, מקום שהיא מתגבשת שם שוב להלכה, אבל בדמות מתוקנת או מחודשת. ההלכה היא איפוא מעשה יצירה לא פחות מן האגדה. אמנותה היא הגדולה שבעולם: אמנות החיים ואיכות היים. חמרה – האדם החי לכל יצרי לבבו; אמצעיה – החנוך האישי, ההברתי והלאומי; ופריה – שלשלת ימים רצופים של היים ומעשים נאים, פלוס אורח־היים בין מעקשים ועקלקלות של יחיד ורבים, הויה נאה של האדם בעולם, מהלך חיים מתוקן. יצירי כפיה של ההלכה אינם, כיצירי שאר האמנויות – פסול, ציור, בנין, נגינה, שירה – מן המרובים והמאוחדים בחמר, במקום ובזמן, אלא מצטרפים הם קמעא קמעא. הגין הגין, מתוך כל שטח חיי האדם ומעשיו, שנותנים בסופם סך־הכל אחד, צורה אחת, אם שלמה אם פגומה. ההלכה היא אמנות־אומנת, אמנות־פדגוג של אומה שלמה, וכל פתוחיה בנפש האומה, הנסים עם הדקים, נחתכים ברוח־הקודש ובחכמה עליונה, הצופה מראשית אחרית. יום יום, שעה שעה ורגע רגע שקודה היא לצור צורה רק אחת: דיוקן של

*) מפני החריפות המיותרת שבדבריו אביאם פה במלואם; הדברים כתובים במדרש רבה ויקרא ל״ב ושנויים בקהלת רבה על הפסוק „ושבתי אני ואראה את כל העשוקים" — „דניאל חייטא פתר האי קרא בממזרים: „והנה דמעת העשוקים" — אבותם של אלו עוברי עברה, ועלובים הללו מה איכפת להם? אביו של זה בא על הערוה והולידו — וזה מה חטא?! „ומיד עושקיהם כח" — מיד סנהדרי גדולה של ישראל שבאה עליהם מכחה של תורה ומרחקתם. „ואין להם מנחם" — אמר הקב״ה: עלי לנחמם, לפי שבעולם הזה הם פסולים, אבל לעתיד לבוא אמר זכריה: „ראיתי והנה מנורת זהב כלה".

בריה, צלם אלהים באדם. ה„דום' הקיליני, ה„דום" המילאני, נוטר־דם בפאריז נשתכללו בהדרם והיו למה שהיו על־ידי תעצומות אמני עולם במשך כמה מאות שנה, שכל אחד מהם בזמנו נתן את חייו ומבחר כח יצירתו לעבודה הקדושה לו לבדו. ואין ספק, כי רק מהשתעבד כלם לרעיון מרכזי אחד, נעלה מאד בעיניהם, הצליחה בידם במדה כזו „מלאכת שמים". אותו הרעיון – לבנות בית לאלהיהם – הוא שרחף לפני עיני כלם – בחינת „כמראה אשר אתה מראה" – והשרה עליהם רוח־הקודש, והוא שהיה מוליך ומביא את הסרגל והמקצועה ואת החרט והמכחול שבידם ומקריא באזנם כל תג והקיקה וכל אריח ולבנה, שנצטרפו לבסוף, אחרי מאות שנים של עבודת בני אדם מפורדים במקום וזמן, לבנין אחד שגיא ונהדר. לבני ישראל יש יצירה נהדרה שלו – יום קדוש ונעלה, „שבת המלכה". בדמיון העם היתה לנפש חיה בעלת גוף ודמות הגוף, כלילת זהר ויפי. היא השבת שהכניסה הקדוש־ברוך־הוא לעולמו בגמר מעשה בראשית, „כדי שלא תהא החופה המצוירת והמכוירת חסרה כלה". היא שהיתה חמדה טובה להקב"ה בבית־גנזיו ולא מצא לה בן־זוג נאה אלא ישראל. לפי אגדה עממית אחרת יושבת היא כבת־מלכה, „ככלה בין רעותיה משובצה", ספונה בהיכל שבגן־עדן לפנים משבעה הדרים, ושש נערותיה, ששת ימי המעשה, משרתות לפניה. בכניסתה לעיר – הכל הופכים פניהם כלפי הפתח ומקבלים פניה בברכה: „באי כלה, באי כלה, שבת המלכה!" והחסידים יוצאים לקבלת פניה אל השדה. פעם אחת גם באה בחלום לאבן־עזרא, והיא עצובה ומרת נפש ושלחה בידו מכתב לבן־זוגה ישראל, הלא היא „אגרת שבת" הידועה. כל משוררי ישראל, מר' יהודה הלוי ועד הינה, שרו לה את שיריהם ומזמורותיהם. האין היא יצירה כלילת אגדה? האין היא עצמה מקור חיים וקדושה לאומה שלמה ומעין נובע רוח־הקודש למשוררים ופיטנים? ואף־על־פי־כן, מי יאמר, מי יכריע, יציר כפיה של מי היא, על־ידי מי היתה למה שהיתה: על־ידי ההלכה, או על־ידי האגדה? קנ"ז דפים יש במסכת שבת וק"ה בעירובין, והאגדה שבהן כמוה כאין. רובם עיונים ודקדוקי־הלכות בל"ט מלאכות ותולדותיהן ובקביעת תחומין. במה מדליקין, במה בהמה יוצאת, כיצד משתתפין בהחומין – כמה יגיעת רוח! כמה בזבוז חריפות על כל קוץ וקוץ! וכשאני עובר בין אותם הדפים ורואה שם חבורות חבורות של תנאים ואמוראים בעבודתם, אני אומר: אכן, אמני־חיים אני רואה לפני! אמני־חיים בבית־היוצר ועל האָבְנָיִם! עבודת־רוח כבירה כזאת, נמלית וענקית כאחת – עבודה לשמה ומתוך אהבה ואמונה בלי מצָרים, אי־אפשר לה בלא רוח־הקודש. כל אחד מן היחידים ההם עשה את שלו לפי צביונו ונטית נפשו, וכלם יחד כפופים היו לרצון גבוה המושל בהם. אין זאת כי אם אידיאה נשגבה אחת, צורה אחת עליונה של שבת רחפה לפני עיני האנשים המפורדים האלה, ורוחה היא שקבצם הֵנָּה מכל

הדיוֹת ועשׂאם שותפים ביצירתה ושכלולה. כל „מתקיף", כל „ורמינהו", כל סייג והגדרה – אינו אלא תג ציורי חדש, פִּתּוּחַ נוסף באותה הצורה, תג ופתוח מוכרחים, מפני שבלעדיהם לא תהיה למה שצריכה להיות. ומה פרי כל העבודה המרחנית הזאת של ההלכה? – יום שכלו אגדה.

דוגמאות כאלה אינן מעטות. הרי יום־הכפורים, הרי פסח, הרי יתר המועדות. יסוד התפארת שבהם, ובמשמעה הנשגב, הוא וַדָּאי. כלם יצירות נאות הן, מלאות תכן חי ומחיה וְכַוָּנָה רמה ומרוממת, אף־על־פי שכלם הם בני ההלכה דהמורה, האכזרית, וכלם מוקפים סְיָגֶיהָ מכל צד. בשעה שישבו אמני אומות־העולם בחדרי משכיותם וְכִוְּנוּ בהרגשה דקה ומעודנת מדות ושעורי הרמוניה למעשה שַׁיִשׁ, למשל, לְהַנּוֹת בהם הושי בני אדם, באותה שעה עצמה ישבו תלמידי־חכמים מבני־ישראל בבתי־מדרשיהם וכונו אף הם ברוח־הקדש ובהרגשה זכה מאד מדות ושעורי־הרמוניה נפשיים למעשה־הצדקה, למשל, להנאות ולהיטיב בהם את האדם עצמו, „לצרף את הבריות". איני מכריע, למי היתרון, אבל סבור אני, שאלו ואלו דברי־יצירה הם אידיאות שנתמַמְשו, רעיונות שיצאו מן הכח אל הפועל על־ידי רוחו היוצר של האדם; באלו ובאלו יש מקום למדת התפארת להתגלות בכל זהרה, ואלו ואלו צריכים ל„רוח הקדש" ולרחמי שמים. ההבדל שביניהם אינו אלא בחומר ובאמצעים, כזה שישנו גם בין מקצוע אחד לחברו באמנויות המוסכמות, כגון בין ציור לנגינה. אבן יש ויש גם הבדל עיקרי: יצירות האמנויות המוסכמות, מפני שהן פונות אל האדם בתור פרט ומשום שהן מצומצמות ומאוחדות בחומר, במקום ובזמן, כאמור, לפיכך הן נסקרות בבת אחת, מיד ומקרוב; מה שאין כן יצירות ההלכה, המכוונות גם אל הכלל, וחלקיהן מתפשטים בחומר, במקום ובזמן על־פני שטח גדול, ולפיכך פרצוף שלם שלהן, העולה מתוך כל חלקיהן, אינו נתפס להכרה אלא אחרי העיון ומעל גבה גדול. אלו נבנה כרך גדול על־פי אידיאה ציורית כבירה של אדריכל אמן, לא היינו מכירים בפרצופה השלם של אותה אידיאה ולא היינו תופסים את מכלול יפיה אלא מתוך הדפתרא או מראש מצפה גבוה, אבל בשום־פנים לא מתוך הטיול בין בתי הרחובות, כשהפרטים הוצצים בפני היקף הכלל. „מרוב העצים לא יֵרָאֶה היער" הוא פתגם עתיק ומחוכם. אבל כלום בשביל זה תתמעט דמות היופי והשלמות של האידיאה? מי שירצה להתענג עליה נאמר לו: עלה להר!

יש בכל זאת שאפילו מפרט הלכי אחד מציץ עלינו לפרקים עולם מלא של אגדה, הגנוזה בתוכו. באותה מסכת שבת, ובתוספתא שם, מובלעת, למשל, הלכה זו:

„כל. כתבי־הקדש מצילין אותם (בשבת) מפני הדליקה... היו כתובים תרגום ובכל לשון – נפטית, מדית, עילמית, יונית – מצילין אותם מפני הדליקה. ר' יוסי אומר: אין מצילין אותם מפני הדליקה".

פרט קטן של הלכה, מחלוקת של מה בכך – האין זאת? ואולם מי לא יכיר מיד, כי בהלכה קטנה ויבשה זו נתונה בצמצום מופלג, אבל במלוי האפשרי, תמונה ציורית שלמה על־דבר היחס ההיסטורי והנפשי של מפלגות שונות באומה לשנים מראשי קניניה: לספרותה ולשונה. מי לא יראה, כי מחלוקת זו שבמשנה היא היא „ריב הלשונות", שהולך ונמשך בישראל מאז ועד היום. „אל יהי לשון ארמי קל בעיניך, שהרי המקום חלק לו כבוד"; „אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, שאין מלאכי השרת נזקקין לו"; „בשעה שבא הקדוש־ברוך־הוא ליתן תורה לישראל דבר עמהם בלשון שהם יודעים ומבינים, בלשון מצרי"; „כה תאמר... אל בני ישראל – בלשון שאני אומר: בלשון־הקודש"; „כשנגלה הקב״ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה, אלא בארבע לשונות: עברי, רומי, ערבי, ארמי"; „אותו היום שנתרגמה התורה יונית היה קשה לישראל כיום שנעשה העגל, ובא־יך־ישראל היו אז שלשה ימים חשך" ו„כשנתרגמו הנביאים ע״י יונתן בן עוזיאל ארמית נזדעזעה א״י ת' פרסא על ת' פרסא" – מאמרים אלה, והרבה כמוהם, שמשמשים בת־קול ללב האומה שנחלק, הם הצורה האגדית של הפרובלימה הלשונית, והמשנה הקצרה שלמעלה, השנויה אף היא במחלוקת, היא סופה המוכרח של אותה האגדה במטבע הלכית, סך־הכל מעשי קצר בצורה של החלטה ועמידה על הדעת. ישם „ליריקה" שוטפת, רופפת ומתרגשת, וכאן – „אפיקה" שלוה, מסמר קבוע. בחכמה רבה נבחר כאן המומנט של דליקה, שעת טירוף וסכנה, שאין אדם עשוי להתבונן אלא נשמע לפקודת לבו וקופץ להציל את היקר לו ביותר. הדליקה אינה איפוא אלא משל (דברו חכמים בהווה) והוא הדין לשטף, לגירוש ולכל מיני סכנה.

וכך מתוך הפרט הקטן הזה יגלה פתאם לפני המתבונן כלל גדול היסטורי, הוראה לאומה שלמה, טרופה ודחופה בגולה, שלהציל את כל סגולותיה אינה יכולה ולהפקיר הכל אינה רוצה, –מה ואיך תעשה ביום צרה וסכנה? בעל המשנה ודאי לא דבר במשל ומליצה. לא נתכון זה אלא לקבוע הלכה למעשה פשוטה כמשמעה, ולכל היותר – לטבוע בנידון שלפניו מטבעה קימת לרצונו או גם למנהגו הקדום של העם, כפי שנתגלו עד עכשיו, הראשון בצורת אגדה והשני בצורת מעשה יש רשות; כמו כן, כל אותם אלפי היחידים מכל הזמנים, שמסרו נפשם בשעת סכנה להציל מן הכליון מה שהצילו, אם כדברי הת״ק ואם כדעת ר' יוסי, לא נתכונו אף הם אלא לקיים את הדין כפשוטו. ומה בכך? מדעת ושלא מדעת הרי הם כלם עשו שליחותו של שר־האומה, ואם אנו עומדים עתה לפני אוצרנו הדל ומלהשים בינון: „אין לנו שיור אלא התורה הזאת", הרי אנו ולבנו יודעים, שגם השיור המועט הזה לא ניצל אלא בזכות כל אותם היחידים, שקימו כל אחד בזמנו ובמקומו את מצות לבם כהלכה.

התבוננות נפשית כזו באותה הלכה כבר דיה לגאול אותה במקצת מקלפתה להעלותה למדרגת סמבול. ואולם הלב הער אינגו מסתפק בכך, אלא הוא הולך ומעביר לפני עיני רוחנו, בקשר עם אותה ההלכה ומענינה, מחזה אחר מחזה:

אנו רואים, למשל, ביחד עם רינן, את הכהן־הלוי הקדמוני בּרדתו עם הגולה בבלה והוא מתנהל לאטו בצד המורה, הטען מגלות־מגלות של דברי נביאים. הוא הציל כתבי הקדש מפני הדליקה.

אנו רואים שוב, והנה ר' יוחנן בן זכאי עומד לפני אספסינוס מאחורי שערי ירושלים ומתחנן: „תן לי את יבנה וחכמיה ושלשלת של רבן גמליאל". גם זה הציל שרידי קדש מפני הדליקה.

ושוב אנו רואים: ישיש בן שמונים, ר' יהודה בן בבא, יושב בין שני הרים גדולים. בין אושא לשפרעם, וסומך שם, תחת חצי האויבים, המשה זקנים ואומר להם: „בני, רוצו!", והוא נשאר מוטל לפני האויבים „כאבן שאין לה הופכין" ובעוד רגע הוא נעשה ככברה.

ושוב: בית מדרשם של ר' יהודה הנשיא ותלמידיו הולך וסוער. הידים מלאות עבודה: מכנסים הלכות, מבררים שמועות, גובים „עדיות", מסדרים, מגיהים, רושמים־הם מעלים על ספר את התורה שבעל־פה! יודעים הם, ש„מהפכה" הם עושים במסורת ישראל – דברים שבעל־פה אי אתה רשאי לכתבם – אבל „עת לעשות לה' הפרו תורתך": הלבבות מתמעטים, הפזור מתרבה והשכחה מתגברת. צריכים להציל מה שאפשר.

ושוב: ארבעת השבויים מביאים את התלמוד לספרד... עבודת הרמב"ם... משפחת מעתיקים. בני־תבון, בהולים לתרגם ספרים יקרים, בעלי ערך לאומי גדול, מלשון נכריה ללשון־הקדש...

ושוב: הבורות הבורות של יהודים, פליטי הרב ופרעות, דור אחר דור, דור אחר דור, מושכים והולכים בדרכים וספרי תורה הבוקים בזרועותיהם. כמה וכמה יהודים, יהודים סתם, שמשים, רשים, כנדלרים, מתים לפני ארונות הקדש בהגנם על הקדוש להם. כמה וכמה צנועים ואנשי מעשה, צדיקים נסתרים, „עורכי גלות" מרצון, נודדים ממקום למקום במקלם ותרמילם וכל אחד ספר קדוש והביב לו בתיק טלית ותפלין שלו.

ועוד, ועוד, ועוד... בכל המחזות האלה שונים כמובן גם הפועלים, גם החומר של הקדושה וגם האמצעים של ההצלה, אבל אחד הוא התוכן הפנימי, הנפשי, שבכלם: הצלת קנין לאומי חשוב ביותר מפני הכליון, בהתאם לנטית־לבו והשקפתו של המציל. הלכה כמי? אם כזה שאומר: „בלשון־הקדש בלבד", ואם כזה שאומר: „בתרגום ובכל לשון"? – תשובה על זה עלינו לבקש מפי ההיסטוריה והחיים, ואולי נמצא. ישגם הם, כאותה משנה, הניחו את הדבר במחלוקת.

לנו אין בזה לפי־שעה נפקא־מינה לדינא. לנו חשוב רק להראות, עד כמה יש בכחה של הלכה קטנה ויבשה להתרומם לפעמים עד למדרגת סמבול, כשהחומר הנוקשה שלה נופל לתוך כור ההרגשה החיה והוא חוזר וניתך שם לאגדה. ומובטחני, שגם האגדה הלשונית שבימינו עתידה, אם נזכה לכך, להצטמצם צמצום אחר צמצום ולהעשות בסופה אף היא הלכה חדשה, שבהסכם להדעות והצרכים בזמנה, תהא מנוסחת בסגנון קצר ויבש, מעין זה:

„אין מלמדין אלא בעברית, דברי חכמים. פלוני אומר: בעברית ובתרגום ובכל לשון. אלמוני אומר: דברים שביהדות – בעברית, ושאינם יהדות – בכל לשון. אמר ר' פלמוני: אין מלמדין אלא ב י ה ו ד י ת בלבד – והמפרש שלעתיד־לבא יפרש: ב י ה ו ד י ת – כלומר, עברי טייטש, שדברו בה היהודים במקומו ובזמנו של ר' פלמוני, ואין זו יהודית שבמקרא, שהיא עברית; דאם כן, מאי בין ר' פלמוני לת"ק?"

הלכה זו שלמעלה, המובאת לדוגמא, אינה יוצאת מן הכלל. כמוה חבילי חבילות. ובכלל, תמיהני אם יש הלכה, שלא תהא לה אחיזה מרובה או מועטת בעולם האצילות, יניקה מאידיאה עליונה: אישית, חברתית או לאומית. סוף־סוף הרי ההלכה אינה אלא אחת מן הצורות שמתלבש בה רוחו היוצר של האדם – ומי יודע את דרך הרוח? „לא יצא האיש (בשבת) לא בסיף ולא בקשת ולא בתרים, ולא באלה, ולא ברומח... ר' אליעזר אומר: ת כ ש י ט י ן הם לו*) (ומותר לצאת בהם); וחכמים אומרים: אינם לו אלא ל ג נ א י, שנאמר: וכתתו את חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" – הרי לכם מושגי יופי וכעור במלבושים – ומתוך מה? מתוך דברי נעים־הזמירות וגדל־החוזים ולענין מה? לענין טלטול בשבת. כל דקדוקי מסכת ברכות אינם אלא כלים ולבושים לדעה נשגבה של „לה' הארץ ומלואה" ולרגש ההתפעלות התמידית, החדשה בכל יום, מפני הדר הטבע והליפותיה. „רשע בחייו חשוב כמת, מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך „יוצר אור", שוקעת – ואינו מברך „מעריב ערבים", אוכל ושותה ואינו מברך; אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר שאוכלים ושותים ושרואים ושישומעים" (תנחומא, וזאת הברכה). „על בריות נאות ואילנות נאים מברכין: „ברוך שככה לו בעולמו!", ו„מעשה ברבן שמעון בן גמליאל, נשיא ישראל, שהיה עומד על גבי מעלה ה ה ר ה ב י ת, וראה נ כ ר י ת נאה ביותר, ואמר – בתורת ברכה –: „מה רבו מעשיך ה'!"; „והאומר: כמה נאה פת זו, ברוך שבראה; כמה נאות תאנים הללו, ברוך שבראן – זוהי ברכתן" (תוס' ברכות). כמה ערות הלב והחושים! ואותה ההלכה הקשה והאכזרית שאסרה האבלות בשבת, ולנחם אבלים התירה רק ב ק ו ש י –

*) כענין שנאמר: „חגור חרבך על ירך, גבור, ה ו ד ך ו ה ד ר ך" (תהלים מ"ה, ד') – ה כ ו ת ב.

היא שאמרה נהרגשה עדינה: „הבוכה בשבת להקל צערו – זהו עונג שבת שלו" (ר"ע בתוספתא שבת).

לא. ההלכה אינה בשום פנים שלילת הרגש, אלא כבושו; לא בטול מדת הרחמים במדת הדין יש בה, אלא צירוף שתיהן כאחת, אכזריותה – היא זו של כל כח יוצר ומקַים, בהינת גבורה שבחסד, שהיא מדת ה„תפארת". וכך יפה לה בהתאם לתכונתה המעשית. וכי יש לך גזר־דין קשה ממיתת בית־דין, ואף־על־פי־כן „כי קללת אלהים תלוי", דמות איקונין של מלך, צלם אלהים, תלוי. „ובזמן שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת: קלני מראשי! קלני מזרועי!". השכינה, כביכול, הבלה בעצמה וקיבלת על עצמה. יש רחמים, ויש רחמים גבוהים עליהם, רחמי אב, שצופים בעין שלמעלה וכובשים את עצמם לשעתם בשביל העתיד, ואלו ואלו רחמי אלהים חיים. שאל תינוק ויגדך: „ה' ה' אל רחום וחנון", ואף־על־פי־כן: „האומר בתפלתו: על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו", שעושה מדותיו של הקדוש־ברוך־הוא רחמים והן אינן אלא גזרות, רחמים למעלה מרחמים, צפיה לעתיד. הרי לא להנם הביאה האומה הישראלית, על כל פנים ברובה הגדול, את צוארה בעול הברזל של ההלכה, ולא עוד, אלא שבצאתה לנדודיה בחרה לקחת עמה לדרך משא כבד של חוקים והלכות „ועזבה מפניהם – כמאמר שד"ל – את השירים המשמחים לב ונפש". המראה הזה הביא את שד"ל בשעתו לידי התפעלות, עד שקרא: „כמה קדושה אומה זו!". ובעל ההלכה עצמו מהו אומר: „המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר: מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה! מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו". בעל־הלפי שבנו כלו את כל חצים במשנה עלובה זו, ואולם בעלי־הנפש יאזינו גם מתוכה, מבין השטין, המית־לב והרדת־דאגה לגורלו העתיד של עם „הולך בדרך" ואין בידו משלו אלא ספר, ושכל התקשרות נפשית לאחת מארצות מגוריו בנפשו הוא*).

לא כל ההלכות, כמובן, שוות ולא ערך חיוני אחד לכלן. יש הלכה עקרה, שאין לה אלא קרן; ויש שעושה פירות ופירי־פירות. יש דומה לכלי ריקן מוחלט, שמתפנה לקרן־זוית עד שתגיע שעתה; ויש דומה לכלי שעשוי להתריקן ולהתמלאות כל פעם תוכן חדש בלי הפסק בינתים. יש גם הלכות שהן כארונות למתים הגוטים, ולהן יאָמר בלשון המסורה: „חקים", כלומר, דברים נעלמי־טעם וסתומי־כוונה. פרקי איברים של דברי מיתוס ואגדה עתיקים מאד נגנזו בהם גניזה עולמית ורשימיהם המאובנים עדין קימים, להתמיה את הבריות ולגרות יצרם של דורשי רשומות מני קדם. בעל־הנפש אמנם ינהג כבוד גם באלה. מפליש אפל נקיב בחרים מסער עלינו

*) שמעתי מ„אחד־העם".

פעמים דרך כמה פרסאות ומביאנו פתאם אל תחת שמים הדשים, ושריד עתיק סתום ואפל, כשאנו הודרים לתוכו ו„מדובבים שפתיו", יש שהוא מעתיקנו פתאם, בקפיצת הדרך, אל מעבר לאלף דור. כך הבגד של העברי, למשל, במצוותיו התלויות בו, הרי הוא – כמו שהפליא לרמז על זה במקצת מדרש קדמון – הנשמתה המלאה וההושית של... של מה, כסבורים אתם? – של אגדת קין והבל*). כיוצא בזה, האסוף של בשול גדי בחלב אמו**) – יסוד ושורש לו בסדרי קרבנות עתיקים של חג השבועות בזמנו הקדמון, בזמן שלא היה עוד „חג מתן תורתנו", אלא חג הקציר סתם, ואנשי האדמה, השמחים בקצירים, ערכו ל ג ד ו ל ע ש ת ר ת – אלהי המזל והשפע – שלחן: זֶבח ג ד י – סמל ברכה ופריה ורביה***) – מבושל ב ח ל ב אמו. ומה נפלא הדבר, שעד היום קַיָם מנהג בישראל – מנהג שנתחבטו בו כל דורשי טעמים – לאכול בשבועות סעודת הלב, סמוכה קצת, שלא כרגיל, לבשר, והמהדרים אוכלים בשר מבושל בחלב שקדים (שו"ע ב"י). סיורפריזים כאלה מזומנים במספר לא מעט למטפלים בדברים הללו. אנו רואים, עד כמה אפילו חוקים רודימנטים כאלה מעורים הם, כעובר במעי אמו, בכל הסימבוליקא המיתולוגית, האגדית וההויאית של האומה. ואולם ביחד עם אלה הרי יש כמה הלכות גדולות שהן הן כנופי הייה ממש של האומה בעבר, ולֵחן לא נס עד היום, ולהכשרן החיוני בעתיד אין קין, אם „כלי החיים" האלה מונהים לפי שעה בקרן זוית – אין מזה ראיה עוד על רעיעותם. כלל גדול הוא: כל צורת חיים בשעת יצירתה, כלומר, כשהיא עדיין „במחובר"-היא עצמה משמשת ת ו כ ן לרוח יוצרה; משנגמרה יצירתה ויצאה לרשות הרבים, כלומר „משנתלשה" – מיד היא יורדת להורת כ ל י ושוב אין לה משלה

---

*) אסור שעטנז, צמר ופשתים יחד – רמז לאיבה ולפירוד („והיה כל מוצאי יהרגני") שבין השבטים רועי הצאן, לובשי הצמר, ובין עובדי האדמה לובשי הפשתים, וסמוך לאסור שעטנז — „גדילים תעשה לך", המותרים בצמר ופשתים — בקבלת חז"ל — שאולי אף הם בעניבותיהם וקשריהם — א ו ת ו ת ז כ ר ו ן, מעין אותיות כתב, להרבה שבטים קדמונים — אינם אלא סמנים חיצונים עשויים בבגד, ל א ו ת ב ר י ת שלום בין אותם השבטים בעלי הריב, לאחר שנתרופפה האיבה ביניהם והתחילו להתקרב וגם להתערב זה בזה („ויעש י ה ו ה לקין א ו ת לבלתי הכות אותו כל מוצאו"). העברים הקדמונים, שהם בני תערובת שבטים רועי צאן — דוגמא להם: בית אברהם ובית יעקב – ושבטים אחוזים בארץ — בית יצחק – שמרו בבגדם שרידי מנהגים של שתי תקופות שונות כאחד, והמחוקק ב„דברים" אף הוא כתבם זה בצד זה בהעלמת טעמם. אם מפני שזה נשתקע בימיו וכחו החיוני פסק, ואם מפני שלא להבליט את הנגוד הפנימי שבין הלאו והעשה. הטעם האמור בציצית בפרשה מ א ו ח ר ת (במדבר) הוא בל"ס טעם נ ו ס ף, כ„זכר ליציאת מצרים" שבמועדות.

**) שבא שתי פעמים בשני מקורותיו העתיקים ביותר – בפרשת משפטים, ובלוחות שניים – בפסוק אחד עם חג הקציר.

***) זכרו גדיי העזים בברכת יצחק, גדי העזים של יהודה ותמר; „ויפקוד את אשתו בגדי עזים" דשמשון. ושמעתי זאת מאת הסבא ר' מנדלי.

כלום, אלא :לֹ אדם מוצא בה מה שהוא עצמו מניח והוזר ומניח בה כל רגע שהוא ממשמש בה. הכל בא לה מן האדם ורוח האדם, שזוכה בה מן ההפקר. הניח בתוכה זהב – מוצא זהב, עפר – עפר. אין לו מה להניח – רשות בידו להניחה ריקנית עד שתעלה הלודה, אבל אַל יאמר איש כזה: הכלי רעוע, השליכוהו לאשפה, אלא יאמר: אני עני!

— – – –

היש צורך עוד ליחד את הדבור על ההלכה־והאגדה, על זקת־הגומלין שביניהן, בתור שני גופי", – או סגנוני" – ספרות, מיוחדים, אבל גם צריכים זה לזה?

הדברים שלמעלה, האמורים בהלכה ואגדה מצד עצם מהותן, בתור שני גופי"– או סגנוני" – היים מיוחדים, היו מספיקים, כמדומה, גם לענין זה, שהרי הספרות מה היא, אם לא „היים שבכתב"? ואולם מפני שבין „בעלי האגדה" בימינו יש נטיה לתת לספרות „אבטונומיה" – כלומר, „אמנות לשמה", ויש שמעמידים אותה „למעלה מן החיים", כלומר, מחוץ להם, לפיכך, בנוגע לאלה, אין בטחון כלל, שהדברים שלמעלה יהי בהם כדי הוכחה. אדרבא יש מקום לבטחון מהופך: בין שיודו במקצת הדברים ובין לא, ברי הוא, כי מי שיבוא ויאמר להם, שההלכה הכתובה יכולה עדין אף היא לשמש בסיס להלק השוב מן הספרות החיה כאחותה האגדה – יסכן בעצמו להחשב בעיניהם כאיש שלא טעם טעם „יופי" מימיו, או כליטאי הנלהב הלז, שמזמר בשמחת תורה – „שור שנגח את הפרה". הלכה – וספרות, אתמהה? היש שגי הפכים גדולים מאלה? מי נער בימינו ולא ידע, כי סתם ספרות אינה אלא אגדה, אגדה לכל משמעותיה וסעיפיה ובלי הבדל זמנים: מן הספורים, החזיונות והמליצות שבמקרא ועד הספרות היפה שבימינו; אבל ההלכה – כלום טעם וריח יש בה, כלום להלוהית חיים יש בה, כלום יופי יש בה?

הטענות מצד בעלי האגדה כנגד ההלכה אינן אמנם חדשות ביותר, ו„כבר היו לעולמים". עוד בעלי התלמוד יודעים לספר בענין זה כמה מעשיות ומשלים; אלא שהם באו לידי מסקנא, שההלכה היא „עשתות של זהב" והאגדה „פרוטות קטנות" ובעלי האגדה שלנו סבורים, שההלכה אינה בגדר ספרות כלל, ולא מן השם היא. הצדקו במשפטם? הבאמת ההלכה, ההלכה כולה, בלי הוץ, היא כאילו סרק לגבי ספרות?

כמדומה שגם פסק־דין קשה זה בא מתוך חלוף צורה בחומר ומקרה בעצם. ספרי ההלכה היסודיים – המשנה והבריתות – כפי שיחייב טבע ענינם ומטרתם, צורת קובצי דינים וספרי הוראה להם, והיא שגרמה, לפי הנראה, להוציאם מסוג הספרות במשמעו בימינו.

ואולם כך יישפטו רק „הרואים לעינים". אלו היו אותם הספרים כוללים רק כללי הגיון ויסודות משפטיים בדרך הפשטה בלבד – היה הדין עם הטוענים; אבל מי לא ידע, כי בהלכה העברית אין כמעט מקום למופשטות, וכמעט כולה צ י ו ר י ת ו מ ו ה ש י ת.

שנים אוחזין בטלית, הקדר שהכניס קדרותיו, המניח את הכד – זהו הסגנון התדירי של ההלכה העברית. כמעט כולה, מראשה ועד סופה, מגומרת ציורים־ציורים, קטנים וגדולים, של החיים העבריים הממשיים במשך אלף שנה ויותר.

האגדה, היונקת מעולם האצילות, עוסקת בראוי וברצוי, וכשאני קורא בה אני רואה מה רצתה, איך הגתה ולמה נשאה את נפשה האומה הישראלית; ההלכה, שניזונית מעולם העשיה, עוסקת בקַיָם ובמוחזק, והיא מראה לנו בעליל, בציורים קצרים אבל בולטים, את עצם חייה של האומה, את ממשות חייה. אני רואה מתוכה עין בעין, איך הלבישה האומה את רצונה ומשאות נפשה ישוטפים צורות־חיים קימות ומוצקות, צורות של מעשים. כשאתם נכנסים למשנה – אל נא תקמטו את מצחכם. עברו בין הפרקים בנחת, כמי שעובר בין הרבות ערים עתיקות; שוטו בין פסקי־ההלכות הרצופים שם זה אצל זה כלבנים בנדבך ונראים בצמצומן כחצובי חלמיש; התבוננו בעין פקוחה אל כל הציורים הקטנים וקטני הקטנים, המפוזרים שם בערבוביה לאלפים, ואמרו: האין אתם רואים לפניכם חיי־מעשה של אומה שלמה, שנתאכנו לכל תניהם ופרטיהם בתוך כדי מהלכם?

איני מדבר רק על התמונות השלמות והמפֻרטות הבאות שם לפרקים, כגון סדר הבאת בכורים, סדר עבודת יום הכפורים, סדר הדין, ודומיהן. פרקים תאוריים כאלה הרי אֶפיקה גמורה הם, במובנה התאורי, ומן הסוג המעולה. דן אני גם על אותם הרסיסים הקטנים, קו קו ותג תג, פרורי חיים קפואים, שמהם נצטרפו כמעט כל ששת סדרי משנה ותוספאותיהן. האמנם כל אלה לא יצלחו לכל מלאכה בספרות? הבאמת פסולים הם? פסולים להלוטין?

בקרוא איש מישראל בסדר זרעים, למשל, האין יש אשר יבוא עליו פתאם מתוך הדברים רוח חיים וריח אדמה וריח עשב, וישכח פתאם כי בבית־המדרש הוא יושב וכי לומד הוא, וראה את ה„עם" – „עם הארץ" – בכל עבודתו בשדה ובגנה ובכרם ובגרן, אותו ואת הכהן המהוה על הגרנות, ואת העניים והגמושות המלקטים, שנופלים או פורשים טליתם על הפאה לזכות בה וישמכים איש את רעהו במגלות על הלקט, ואת השדה המנומר עם ההטין והזונין והירבוזין השוטים והחלגלונות, ואת הגפן המודלה על התאנה, ואת הורי הנמלים שבתוך הקמה, ואת הרוח שעלעלה את הגפנים, ואת המלקט עשבים לחים ואת המגבב ביבש, ואת הבוצר שעוקץ את האשכול – וזה הוסבך בעלים, נפל מידו לארץ ונפרט, ואת הכרי של הטים עם

החטה האחת הפוֹטרת אותו, ואת הצבי שנלקה בככּף מעשר, ואת האילן שהוא עומד בפנים ונוטה להוץ, ואת עֲפַּת־הכלבים שהרועים אוכלים ממנה, ואת הרמון שבכר ונקשר בגמי, ואת הגוזלות שעל גבי הסלים, ועוד ועוד כאלה וכאלה.

ובעבור האיש אל סדר מועד ונשים — האם לא יראה עין בעין את חיי־הבית העבריים לכל סדריהם ופרטיהם? ובבואו אל נזיקין — האם לא יהי בעיניו, כרואה את השוק ואת הרחוב העבריים שקפאו פתאם יום אחד על כל משאם־ומתנם ועל כל שאונם והמונם?

ויש אשר ירגיש איש כזה, כי עוד מעט, בעוד רגע קטן, והנה אחד איש מופת, אמן גדול, בא ונגע במטה אלהים אשר בידו — בכה הכשרון — אל החיים המאובנים האלה ושבו והיו חיים שניים באחת מן היצירות הנפלאות, רק משהו קטן, קורטוב „רוח הקדש“, — וההלכה תהפך תחת ידו ל„אֶפּיקה“.

הלא נמצאו מי „שראו מעשה ונזכרו הלכה“, ומדוע לא יהי גם להפך: „ראו הלכה ונזכרו מעשה“.

אמת, פעוטה היא אפיקה זו; מן היסוד הספורי אין בה כמעט כלום. כולה תאורית: רשימות וערות של מנהגי חיים דלים, חיי יום יום הולכים בלאט; וגם הללו אינם באים לשמם, אלא בהבלעה ובדרך אגב; אך מה לעשות: כך היו החיים העבריים בימים ההם וכך נשמרו בספר הלאומי היהודי של אותה התקופה הארוכה. חיים אחרים לא היו לנו, ואם היו לא נשאר זכרם. תקופת הגבורה והעוז ומועד היצירה הנשגבה שבאֶפּוֹס התנ״כי עברו אז גם מן החיים וגם מן הספר לבלי שוב. הגיעו ימי העמידה: ימי „שמירת החומות“ והגנה על הבנוי ועומד מכבר, ימי עשית משמרת ומשמרת למשמרת, וגם ההלכה וגם האגדה של הימים ההם שתיהן טבועות בחותם זמנן: בחותם הפסיביות; גדולות אין לא בזו ולא בזו. שתיהן פרורים־פרורים קטנים, פרורי מחשבה והרגשה ופרורי עשיה. ואולם מן האמן הגמור, זה שאינו שואב „רוח הקודש“ מאגודלו או מלהכה מאחורי הפנכא של שלחן זר, אלא צולל ויונק מעומק תהום רבה של נפש האומה ומסתרי חייה, — מאמן כזה, אומר אני, לא יבצר לעשות גם בחומר הזה גדולות. אם רק הגדולות בנפשו פנימה הן. האמן ברוך האלהים כמה הוא צריך וייצר? — מעט „חומר היולי“ כדי אחיזת הרוח. אם דל הוא החומר — יעשירנו משלו, ואם מת — יְחַיֶּנוּ ממקור חייו. האמנות הגמורה, זו שאינה קרדום לחפור בה ואינה עטרת גאות בראש שוטים, שכורי אהבת עצמם והלומי תהלת שוא, אף היא, כמו התורה, אינה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה — כדי להחיות. העיקר הוא היחס החיוני של האדם אל צורות החיים שלפניו. ומי שמכריז על אחת מהן שהיא פסולה, צריך תחלה בדיקה אם לא נפסלו חייו הוא באותה פנה.

– המן הסלע הזה, מן ההלכה, נוציא לנו מים חיים? – ישאל „דור התחיה בתמיהה ובלי אמון.

הן! אם מטה האלהים בידכם ואם מקור החיים בלבבכם! אלו היו לנו אמנים גמורים ויוצרים ברוכי אלהים, שלא נפסלו הייהם הם, היו מדובבים גם את שפתי הסלע הזה, ועל ידי משהו קטן – זה שקוראים לו כשרון – היו הופכים את ההלכה לאֶפּוֹס לאומי. ואולם אמנינו, נוח להם לפי שעה לגוע על כלים שאולים ולקחת להם צורות מוכנות על ידי אחרים ולהקותם הקוי יעוע. המלאכה לא תמיד נקיה – אבל תחת זה היא קלה. וילא להם, שכיהה להב. ולפיכך גם באגדה – שהם מודים בה – עדין לא נודעה כל כך גבורתם, ועדין זו מצפה לגואל, שיבוא להפוך אותה ללירקה לאומית, לשירה הדישה באמת, מה שלא עלה גם בידי הפיטנים הקדמונים בכל עמלם – מחוסר כשרון ומהעדר גם בהם יחס חיוני אל הצורה הספרותית ההיא.

– ובכן, נתנה ראש ונשובה אל... השולחן-ערוך?

מי שיגלה בדברי פנים כאלה, סימן שלא הבין בהם כלום. המלים „הלכה ואגדה" תלמודיות הן ומשמען במקימן קבוע, אבל מצד מהותן הפנימית משמען עשוי להתרחב ולהתפשט גם על שאר כל החזיונות בני מיניהן, בין של התקופות הקודמות לתלמוד ובין של המאוחרות לו. שתי צורות מבוימות הן, שני חלופי סגנונים, שמלוים זה את זה בחיים ובספרות, ודור דור ואגדתו, אגדה אגדה – והלכתה.

לא בהלכה פלונית, כמו שלא באגדה אלמונית, הכתוב מדבר. ב ע י ק ר הלכה אנו עסוקים כאן, הלכה בתור כלל גדול, בתור צורה מוחשית ומסוימת להיים ממשיים, היים שאינם פורחים באויר ותלויים ברפיון של הרגשות ומימרות נאות בלבד, אלא שיש להם גם נוף ודמות הגוף נאים. והלכה כזו, אני אומר, אינה אלא המשכה המוכרח, „סיפא דקרא" של האגדה.

גדולה אגדה – שמביאה לידי הלכה. וכל אגדה שאין עמה הלכה, אוננית היא, וסופה היא עצמה בטלה וגם מבטלת כח המעשה של בעליה.

והאומר אין לי אלא אגדה – בודקין את אגדתו שמא פרח סרק הוא. למי הוא דומה? -למי שאומר: קטפני את הפרחים ואי אפשי בפירות. סופו שלא יזכה עוד אפילו לפרחים; שאם אין פרי אין גרעין, ואם אין גרעין, פרח מנין?

האגדה – חֲצִיָה מפקפקים ובאים באויר מתוך נדנוד, כאלו שנתזו מעל יתר מרושל בקשת; ההלכה – הציה נאמנים וקושטים על קו היישר באיתנם ובלי זיע, כפיקעים מתוך קשת מתוחה. זו נותנת אויר לנשימה, וזו לרגל עמידה, קרקע עולם. זו מכניסה את היסוד הנוזל והשוטף, וזו – את היסוד המהוה ומקים. אומה שאינה

למודה להיות הוכפת הלכה לאגדה, מוסרת עצמה לתעתועי עולם ומסכנת בעצמה לשכוח את הדרך הישרה והיחידה שבין הרצון אל המעשה ושבין השאיפה אל ההגשמה.

הלכה רצופה לאגדה, טן־דו, – תעודת בריאות ושטר בגרות היא לאומה; וכל מקום שאתה מוצא אגדה א־מלית, בידוע שנתרופפו כח המעשה וכלי המעשה של בעליה, והם צריכים רפואה. ביחוד ישימו זאת אל לבם אלה המקדימים בסימני הלאומיות צורה לתוכן.

חטא חטאו כמה דורות וכתות בישראל לאגדה, שהפסיקו בינם ובינה את הקשר החיוני. המוני התמימים שבהם תפסו דבריה כפשוטם וראוה כראות עיקרי אמונה, והמוני המתחכמים תפסו אף הם דבריה כפשוטם והשבוה כהבלי שוא. אלה ואלה גסי דעת וטעם היו, על כן טחו עיניהם מראות את המאור השירי ואת ה„אמת־משל" שבה. הם הדלו להבין את לשונה.

עתה זכינו לדור שכולו אגדה. אגדה בספרות ואגדה בחיים. כל העולם כולו אינו אלא אגדה באגדה. להלכה בכל משמעותיה אין סימן וזכר.

כמה שיכפרו בדבר אלה שאין הכרה זו נעימה להם, האמת לא תזוז ממקומה: ספרותנו החדשה ברובה הגדול אֻתה לה, כקבצן הלז, דירת קבע במדור התחתון ביותר של המחשבה וההרגשה התרבותית. ננעלו עליה כל המשים שערי הבינה ולא נשאר לה אלא פשפש קטן של „יופי" מסופק, – האגדה של זמננו – (ה„מאמריה" העתונאית, האגודלית, אינה באה בחשבון). מעט ספורים ומעט שירים – היא כל הלקט שבכרמילה. שום השפעה משאר מעינות הרוח העליונים אין. פסקה הלכה מישראל. והרע מכל, שאין גם נטיה נכרת בה – בספרות החדשה – להתרומם ולעלות מ„בור שאון" זה, מבור דלותה. אדרבה, הן המקום על יוצריה. ומשרבו ביניהם המינים ועמי־ארץ, עוד נכרת מצדם כעין השתדלות מכֻונת להשריש בלב ההמון את ההכרה, שאין „ספרות" ואין „יצירה" אלא זו היפה בלבד, וכל מה שמחוץ לה פסול. נער שוטה, אשר יצר, במהילה, עשרים חרוזים, או שתי נובילות, יצירתו יצירה, ו„מורה נבוכי הזמן", למשל – הספר האחד יליד המחשבה העליונה בזמן החדש – איננו בגדר יצירה כלל.

ושוב אני מדגיש: איני בא להכריע לא בהלכה ולא באגדה ולומר: זו נאה וזו אינה נאה. כונתי לאגדה והלכה סתם, בתור צורות תאומות של הספרות והחיים. ואני שואל: מה יהא סופה של אגדה שאין הלכה שלה בצדה, סמוך לה?

את הסוף בספרות – אם זהו הסוף – אנו רואים. ריקה היא כמצולה שאין בה דגים. מי שרוצה באמת ובתמים ללמוד איזה דבר־עדיין גם עתה, לאחר מאה וחמשים שנה לקיומה, עליו לצאת ל„שדה אחר". ויש לחוש, שגם מעט האגדה

שבה. – היופי – תהא הולכת ומתנונית, מאין השפעה באה לה מזמן לזמן ממקורות הרוח העליונים. עיקר זכות הקיום של הספרות היפה הלא היא סוף סוף רק בזה, שהיא קובעת, באמצעים המיוחדים לה, קשר קים בין הרבים המושפעים ובין היהידים המשפיעים. „שירה לשמה", „כמו שתשיר הצפור", נאה היא – בשעות ההפסקה – לאלה העמלים בזעת אפים לפני השירה ולאהריה, בהקמת ספרות כבירה לכל ענפי התרבות האנושית, – כפרות יוצרת היים ובונה היים. להם נאה לזמר. אבל שירה מתוך שעמום ובטלה, מה צורך בה?

כך היא בספרות. ובחיים?

הנה הולך וגדל דור באויר שכלו מימרות ופזמונים ועל מיני דברים שכולם הבל פה ורוח שפתים. הולכת ונבראת מין יהדות של רשות. קוראים בשם לאומיות, תהיה, ספרות, יצירה, הגוף עברי, מחשבה עברית, עבודה עברית – וכל הדברים הללו תלויים בשערה של איזה חבה: חבת ארץ, חבת שפה, חבת ספרות. – מה מחירה של חבה אוירית?

חבה? – אבל החובה היכן? ומאין תבוא? ומהיכן תינק? המן האגדה? והיא בטבעה אינה אלא רשות, הן ולאו ורפה בידה.

יהדות שכולה אגדה דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן. שאיפה שבלב, רצון טוב, התעוררות הרוח, הבה פנימית – כל הדברים הללו יפים ומועילים כשיש בסופם עשיה, עשיה קשה כברזל, חובה אכזרית.

לבנות אתם אומרים – „כרתו אמנה וכתבו ועל החתום שרינו לויינו וכהנינו..."*) והעמידו עליכם מצוות!**) – הלא כן ההלו לבנות גם אבותיכם.

החזיונות הנשגבים של ישעיה השני העירו את הלבבות, ואולם כשהגיעה שעת הבנין, היו שני הנביאים שבין הבונים – חגי וזכריה – האחרונים לנבואה והראשונים להלכה, ואלה שלאחריהם – עזרא וסיעתו – לא היו אלא בעלי הלכה בלבד.

באו והעמידו עלינו מצוות!

יתן לנו דפוסים לצקת בהם את רצוננו הנגר והרופס למטבעות מוצקות וקימות. צמאים אנו לגופי מעשים. תנו לנו הרגל עשיה מרובה מאמירה בחיים והרגל הלכה מרובה מאגדה בספרות.

אנו כופפים את צוארנו: איה עול הברזל? מדוע לא תבוא היד החזקה והזרוע הנטויה?

*) נחמיה י, א'; **) שם, שם, ל"ג

דוד פרישמאן.

עָלִים.

I.

הָיָה הַסְּתָו עַל הָאָרֶץ. רוּחַ לֹא־רוּחַ נָשָׁבָה,
וְכָבֵד הִתְנַשֵּׂא וְעָצֵל בִּשְׁמֵי הָעוֹפֶרֶת הָעוֹף,
וְעֶרְיָה עָמְדָה הַתִּרְזָה וַאֲבֵלָה כְּנַעֲרָה נֶעֱלָבָה,
וְעֵץ הִתְלַחֵשׁ עִם אֶבֶן: בָּא סוֹף, בָּא סוֹף, בָּא סוֹף.

נָשְׁבָה לֹא־נָשְׁבָה הָרוּחַ. וְרַעֲשִׁים עָלִים וְנוֹשְׁרִים,
וְשֶׁמֶשׁ וְעוּמָה פֹּרֶקֶת בְּאֵין אוֹנִים קַו אַחֲרֵי קָו,
וְעָבִים עֲצֵלִים זֹחֲלִים וּמְטַפְטְפִים אַט וְהוֹשְׁרִים
חַשְׁרוֹת נְטָפִים יְגֵעִים. — הָיָה עַל הָאָרֶץ הַסְּתָו...

הַזַּיָּפָן! מָה אַתָּה מְחַקֶּה? הֵן הַסְּתָו הָאֲמִתִּי בִּלְבָבִי;
בְּחַדְרֵי חֲדָרָיו הַשּׁוֹמְמִים יָשׁוּד וִיהַלֵּךְ הַסְּתָו.
וְאַתָּה הֵצַצְתָּ אֶל־תּוֹכִי וְגָנַבְתָּ מִמֶּנִּי אֶת־סְתָוִי
וְעָשִׂיתָ לְךָ כְּמַתְכֻּנְתּוֹ וְחִקִּיתוֹ בַּחוּץ — וְלַשָּׁוְא.

כִּי רְמִיָּה עָשִׂיתָ הַמְּלָאכָה!–מָה אַתָּה יוֹדֵעַ, הַמְחַקֶּה,
מַה־סְּתָו וּמָה רֵאשִׁית הַסּוֹף בְּאָדָם הֶחָי וּמַה־כְּאֵב?
וּמַה־זֹּאת נְשָׁמָה יְתוֹמָה עֵת קֵיצָהּ הַנִּרְצָח תְּבַכֶּה,
וּמַה־זֶּה עָלִים נוֹשְׁרִים בַּלֵּב, בַּלֵּב, בַּלֵּב?

.II

פִּרְחֵי זָהָב — עַל הָאָרֶץ
הֵם מוּטָלִים עַתָּה פְּזוּרִים
וּמוּבָסִים, עָלִים עָלִים,
עָלֶה פה וְעָלֶה שָׁמָּה.

וּפִזְמוֹנַי הֵם! — הַכִּנּוֹר
מֻשְׁלָךְ צָרוּד אֶל־תּוֹךְ פִּנָּה,
עַל־הָאָרֶץ מִתְגּוֹלְלִים
קְרוּעִים תָּוֵי הַמַּנְגִּינוֹת.

גַּם הַמְנַגֵּן עַצְמוֹ שׁוֹכֵב
דַּךְ וְחַלָּשׁ אֶל־פְּאַת מִטָּה,
נִים וְתִיר וַיִּגַע הִרְהוּרִים —
עוֹד רַק מְעַט וְשָׁכַב אַרְצָה.

וְאֶת חֶפְצִתִי — אֵיכָה אֵדַע?
אֲנִי יָדַעְתִּי רַק הָאַחַת:
גַּם עוֹד אַחֲרַי יִהְיוּ הַיָּמִים,
יִהְיֶה הַכֹּל כַּאֲשֶׁר הָיָה.

יִהְיֶה שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר יִזְרָח,
יִהְיֶה שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׁקַע,
וּבַעֲלִיַּת קִיר נֶחְבָּאָה
יִהְיֶה חוֹלֵם — אִישׁ כָּמוֹנִי.

וְגַם לָזֶה עוֹד יִהְיוּ פְּרָחִים,
וְגַם לָזֶה תִּהְיֶינָה זְמִירוֹת:
וְגַם הַלָּז עִם־פְּרָחָיו יַחְדָּו
וְעִם זְמִירוֹתָיו יִבּוֹל, יִכּוֹל.

וְעוֹלָם יִהְיֶה שֶׁרֶץ, זוֹחֵל
עֲלֵי־אַרְבַּע עִם רֵיקוּתוֹ
הַנּוֹרָאָה וּבְחֶלְאָתוֹ,
שֶׁרֶץ וּשְׁרָץ — וְכֵן עַד־נֵצַח.

גַּלְגַּל חוֹזֵר, חוֹזֵר, חוֹזֵר,
מַה־שֶּׁבַּעְתִּיו עַד לְגֹעַל!
הָיֹה, הָדֹל וְאַחַר הָחֵל —
חֲלִיפוֹת עוֹלָם וּבְלִי חֲלִיפָה.

גַּלְגַּל נֶצַח, וּבְגַלְגַּל
יִתְדוֹת וָוֵי הַחִשֻּׁרִים —
אַךְ אֲנִי פֹה, וָו תָּקוּעַ,
מָה אֲנִי פֹה? מִי אֲנִי פֹה?

III.

קָרָאתִי לֵאלֹהַי וְלֹא עָנָה —
אַךְ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לֹא אֶפֶן,
תִּעַבְתִּי פַּרְבִּילֵי עֲנָבִים,
אִם בּוֹקֵק לִי הָיָה הַגָּפֶן,

וְאִם שֶׁמֶשׁ לִי עָמַד מֵהָאִיר,
אָז יֶחְשַׁךְ נָא לִי גַם יָרֵחַ,
וִיהִי נָא רַק לַיְלָה מִסָּבִיב
לְלֹא זִיק וּלְלֹא כֹּכָב זוֹרֵחַ!

IV.

אָבִי הַשֶּׁמֶשׁ, אִמִּי הַלַּיְלָ,
אַךְ אָבִי מִמֶּנִּי כֹה רָחוֹק,
וְרָם הוּא וְגֵא הוּא וּשְׂבַע יִתְרַת אוֹרָה —
וּמְהַלֵּךְ רַק הָלֹךְ וְשָׂחֹק.

וְלָכֵן כָּל־אֲשֶׁר יֵאָגֵר בְּלִבִּי,
קְצִיר יוֹם הָאֶחָד וְחֵילִי —
כָּל־עָנְיִי הַלֹּהֵט, כָּל־מַדְוֵי הָאָפֵל —
אוֹתוֹ לִי אֶחְשֹׂךְ לְלֵילִי.

הוֹי לֵילִי־אִמִּי! הִנֵּה חָרַדְתִּי אֵלַיִךְ,
דַּךְ וּמְעֻנֶּה כֻלִּי,
כְּצִפּוֹר נִבְעָתָה וְרֹעֶדֶת:
אִסְפִינִי אַתְּ, אִמִּי־לֵילִי,
אֶל־תּוֹךְ חֶשְׁכָתֵךְ הָעֲמֻקָּה!
לְחָצִינִי אַתְּ אֶל־חֵיקֵךְ, לְפָתִינִי אַתְּ אֶל־בִּרְכֵּךְ,
אֶגְהַר נָא עָלַיִךְ וְאֶתְקַפֵּל בָּךְ כֻּלִּי
וְאֶתְאַמֵּץ בָּךְ כֻּלִּי,
וְרָעַד הַיְּצֻבֵּךְ הָרַךְ עַל־גֵּוִי הַנִּלְאֶה
וְהֶחֱלִיקָה אֶת־רֹאשִׁי הַבּוֹעֵר דְּמָמָתֵךְ הַשְּׁחוֹרָה.
פֹּה, בְּתוֹךְ דְּמָמָתֵךְ, הִנְנִי בֶן־בַּיִת,
יֶלֶד הִנְנִי בַּחֲדַר אִמּוֹ,
אֲשֶׁר לֹא אֶשְׁאַל דָּבָר —
וְרַק כִּי תִתְּנִינִי
וְאֶבְכֶּה אֶל תּוֹכֵךְ כָּל־עֱנוּתִי הַלֹּהֶטֶת
אֲשֶׁר קָפְאָה בִּי בְּמֶשֶׁךְ הַיּוֹם.

אֶתְמוֹדֵד עַל בִּרְכַּיִךְ וַאֲסַפֵּר לָךְ
הֲזוֹן יַתְמוּת חַיּוּת,
וַאֲשֶׁר אָבִי כֹּה רָחוֹק
וְרָם וְגֵא וְטוֹבֵעַ בַּעֲתֶרֶת אוֹנוֹ,
וּכְנָכְרִי לִי נֶחְשָׁב.
הוֹי אִמִּי! אֶל־הַדְּמָמָה הַזֹּאת אַשְׁלִיךְ
אֶת־עֱנוּתִי הָאִלֶּמֶת,
אֶת־סוֹדִי,
וְהָיָה גַּם הוּא לְלַחַשׁ עִם־הַלְּחָשִׁים
הָרֹחֲשִׁים בָּהּ תָּמִיד וְשָׁטִים...

וּבַבֹּקֶר —
אָז אֶהְיֶה כְּמוֹ שִׁמְשִׁי־אָבִי:
גֵּא וּמַחֲרִישׁ וְנָכְרִי לַכֹּל,
סָגוּר וּמְסֻגָּר,
וְחוֹתָם הָאֹשֶׁר עַל־פִּי —
וַאֲהַלֵּךְ רַק הָלֹךְ וְשָׂחֹק.

V.

כְּחוֹלְמִים שָׁטִים פַּסִּים אֲדַמְדַּמִּים וְרָעֲדוּ
בְּפַאֲתֵי שְׁמֵי הַמַּעֲרָב, וְהַכֹּל כְּמוֹ יָגֵעַ;
וְעָבִים צְחוֹרִים נִבָּטִים, כִּקְטַנִּים שֶׁנּוֹלְדוּ
אֶל־תּוֹךְ הַיּוֹם הַחִוֵּר, יוֹם דּוֹמֵם וְגוֹוֵעַ.

מֵרָחוֹק בָּא צְלִיל פַּעֲמוֹן. עַל־הַדֶּשֶׁא אֲנִי שָׁטוּחַ
וּמַקְשִׁיב: צִרְצַר נִסְתָּר מְזַמֵּר מִמַּעֲמַקִּים
אֶת־שִׁיר הָאֹשֶׁר הַגָּדוֹל, שֶׁכְּבָר מִלֵּב שְׁכוּחַ,
וְעֵינַי חֹדְרָה עִמָּהּ לִתְכֵלֶת שְׁמֵי מֶרְחַקִּים.

פִּתְאֹם וְאִתִּי תִתְקֹף מַחֲשָׁבָה מַה־נִּפְלָאָה,
וּמְתוּקָה הִיא כְתִקְוָה וְדוֹמָם כְּמוֹ נֶחָמָה,
וּכְמוֹ גְאֻלַּת עוֹלָם יָרְדָה עָלַי וּבָאָה:
הָיִיתִי בְעֵינַי פִּתְאֹם לֹא גוּף כִּי־אִם נְשָׁמָה;

נְשָׁמָה צְרוּפָה כֻלִּי, מְטֹהָרָה וּמְזֻקָּקָה,
וְשָׁט אֲנִי וּמְרַחֵף בַּשָּׁמַיִם זוּ הַטְּהוֹרִים
וַיַּחְדָּו עִם הֶעָבִים בְּלִי־גְבוּל וּבְלִי־מוּעָקָה,
וְטָהוֹר וּמְטֹהָר וְצָרוּף מִדֹּר וַעַד הַרְרֵי דֹרִים.

.VI

עָלָה כֹכָבִי וַיָּצֶץ —
אֲנִי לֹא יָדַעְתִּי!
רָמַז לִי, רָמַז וַיִּקְרָא —
אֲנִי לֹא שָׁמַעְתִּי!

וְדָפַק הָאֹשֶׁר עַל־דַּלְתִּי —
לֹא נַעְתִּי, לֹא זַעְתִּי!
„אִי לְךָ שָׁם, חוֹלֵם, הֵן תִּפְתַּח“ —
לֹא זַעְתִּי, לֹא נַעְתִּי!

וּבְקוּמִי — וְהָיָה כְּבָר רִכְבּוֹ
רָחוֹק כְּדֵי פַרְסָה.
רַק עוֹד כְּנַף שׁוּטוֹ רָאִיתִי
לְנֹגַהּ הַחַרְסָה.

וּבַחוֹל כָּל־הַיּוֹם אָז רַצְתִּי
בְּעִקְּבֵי אוֹפַנּוֹ —
וְהוּא יוֹשֵׁב וְלוֹעֵג מֵרָחוֹק
דּוֹמֵם עַל־כַּנּוֹ.

VII.

לֹא אָנֹכִי חָלַמְתִּי הַחֲלוֹם —
אֲנִי רַק בִּקַּשְׁתִּי הַפִּתְרוֹן;
אֲנִי רַק בִּקַּשְׁתִּי, דָּרַשְׁתִּי:
„מַה הוֶּה", „מַה־תַּכְלִית, „מַה־יִּתְרוֹן".

לֹא אָנֹכִי חָלַמְתִּי הַחֲלוֹם –
הָיָה לוֹ אַחֵר וַחֲלָמוֹ;
חָלַם לוֹ עוֹלָם כֹּה נִפְלָא,
וְסוֹד בּוֹ הִשְׁקִיעַ — וּסְתָמוֹ.

חָלַם לוֹ שֶׁמֶשׁ וְלַיְלָה,
חָלַם לוֹ חַיִּים וָמָוֶת,
וְשָׁמַיִם וְאֶרֶץ וְאָדָם
וְלֵב לוֹ —וּבוֹ גֵיא צַלְמָוֶת.

וְאוֹתִי גַם אוֹתִי רַק חָלַם —
מִין חַרְטֹם בֵּין חַכְמֵי חַרְטֻמִּים;
וַיַּחֲלֹם מִין לֵב לִי בַּקֶּרֶב,
וּבַלֵּב לִי מִין אוּרִים וְתֻמִּים.

וַאֲנִי פֹּה כָּל־יָמַי רַק אֶדְרשׁ,
רַק אֶשְׁאַל אֶת־תֻּמַּי וְאֶת־אוּרַי:
מַה־פֵּשֶׁר חֲלוֹמוֹ שֶׁל זֶה שָׁם?
וְחַיַּי מָה הֵמָּה וְיִסּוּרַי?

VIII.

הַנַּעֲרָה, מָה עָיֵף אָנֹכִי! כְּבָר עָרִים
וּמְדִינוֹת אֵין מִסְפָּר עָבַרְתִּי,
וְאֻמְלָל עַד־דַּכָּא וְרֵיק הִנֵּה עַתָּה
אֵלַיִךְ, אֵלַיִךְ פֹּה סַרְתִּי.

מַה־מָּתוֹק הָאוֹר פֹּה בְּחַדְרֵךְ הַקָּטָן,
מַה־נִּפְלָאָה הַדְּמָמָה שֶׁיָּצַר!
הַשְּׁמָשׁוֹת מַצְהִירוֹת,הַצְּלָלִים מְרַקְּדִים,
וְשׁוֹרֵק בַּתַּנּוּר הַצְּרָצַר.

עַל־גַּבֵּי הַשֻּׁלְחָן הַמַּפָּה מַה־צְּחוֹרָה,
מַה־יָּרֹק בַּחַלּוֹן הֶעָצִיץ;
וְעָנֹג וְלָבָן נֵרְדְּ דַּק וְאָרוֹךְ קָנֶה
יִפְרַח בּוֹ שָׁלֵו וְיָצִיץ.

אֵשֵׁב וְאַבִּט אֵלַיִךְ מִקָּצֶה –
מַה־יָּפָה זֶה עֵינֵךְ וּגְדוֹלָה!
הַצְּלָלִים מְרַקְּדִים,הַשְּׁמָשׁוֹת מַצְהִירוֹת,
עַל־חֵיקֵךְ הֶחָתוּל זֶה עָלָה.

עָיַפְתִּי, וְנַפְשִׁי כֹּה רֵיקָה, כֹּה דַלָּה,
וּכְמוֹ רַק עַל־יַד הִיא קְבֻצַת –
הַנַּעֲרָה! לֹא אֶחְפֹּץ שׁוּם דָּבָר, רַק הָיִיתִי
הֶחָתוּל שֶׁבְּחֵיקֵךְ רֹבֶצֶת!

.IX

עָלָה קוֹל בַּלַּיְלָה בְּאִישׁוֹן אֲפֵלָה עֲמֻקָּה
מִן־הַדְּמָמָה –
אֵי אֵיפֹה שָׁם, וְלֹא אֵדַע, אֵי אֵיפֹה שָׁם בּוֹכִיָּה
אֵיזוֹ נְשָׁמָה.

אַקְשִׁיב. לֹא מִחוּץ הוּא וְלֹא קִרְבִּי: מִן־הַלַּיְלָה
אֵיזֶה קוֹל בָּרָמָה –
וְאֵי אֵיפֹה שָׁם, וְלֹא אֵדַע, אֵי אֵיפֹה שָׁם בּוֹכִיָּה
אֵיזוֹ נְשָׁמָה.

וּפִתְאֹם כְּאִלּוּ נָסְבָה, כְּאִלּוּ זָב עַד־תֹּם כָּל־דָּמָהּ –,
שָׁתְקָה הַנְּשָׁמָה.
נָפַל כּוֹכָב מִשָּׁמַיִם – וְשָׁבָה פִתְאֹם כְּבַתְּחִלָּה,
וְהָיְתָה הַדְּמָמָה.

X.

תֹּעִים בָּאֲוִיר וְשָׁטִים חוּטֵי שַׁלְהֵי קַיִץ
לְבָנִים וְדַקִּים ;
קָרְעֵי נְשָׁמָה אַחֲרוֹנִים שֶׁל־קַיִץ תַּם לִגְוֹעַ –
וְגַם הֵם נְמַקִּים.

תֹּעֶה אֲנִי וְהוֹלֵךְ. אֵיזֶה שֶׁמֶשׁ שׁוֹמֵם
בַּמָּרוֹם לֹהֵט.
מִן הַכְּפָר בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה מִתַּמֵּר קִיטוֹר לָבָן,
וְנִדָּף וְרֹהֵט.

הוֹי אֵלִי אֵלִי! וְלִי הֵן הָיָה קַיִץ
וְהָיְתָה נְשָׁמָה –
וּקְרָעִים, אֶחָד אֶחָד, אֶל־הָאֲוִיר הוֹצֵאתִיהָ,
מְעַט פֹּה, מְעַט שָׁמָּה.

וְעַתָּה הֵמָּה תֹּעִים, וְאַיֵּה לֹא יָדַעְתִּי,
חוּטִים חוּטִים דַּקִּים –
וְיַד מִי תְקַבְּצֵם לִי? וּמִי מְקוֹרָם יַכִּיר?...
וְגַם הֵם נְמַקִּים.

אודיסה.

מ. גליקסון.

מזרח ומערב.

א.

מה בין מזרח למערב? מהו ההבדל היסודי בעצם מהותם של שני העולמות, הרחוקים כל־כך זה מזה והמזוזים כל־כך זה לזה? מיום שעמד האדם החדש על דעתו והתחיל מבקש תוכן ומובן לעולמו, עולם־הויה ועולם־פנים, הריהו מתחבט בפרובלימה זו. רואה הוא את האנושות המאוחדת בצער אחד ובבקשת־גאולה אחת, בצער הקרעים והנגודים ובבקשת הסינתיזה הגואלת, והנה היא נפלגת ונפרדת בצער זה עצמו ובבקשת־גאולה זו עצמה. רואה הוא והנה שני עולמות לפניו, שתי מדות של אמת ובקשת־אמת, שני „סדרים" של חיים ויהוסי־חיים, והוא משתדל לעמוד על טיבו, מקורו ועצם מהותו של הבדל זה. הֶגֶל, שהורה ראשונה את תורת השאיפה העולמית לאחדות של סינתיזה, רואה בהבדל־מהות זה מגמה עיקרית של „תולדות־הרוח". ומימות הגל ועד עכשיו לא פסקו מפרשי הרוח והתרבות מלטפל בהבדל זה, בגלוייו ובמגמותיו. ולא לשם דעת ותיאוריה בלבד. בזמננו הגיעו הדברים לידי כך, שרבים מבני־העליה שבמערב, שנפשם עיפה לנגודיה ולקריעה של תרבותם, התחילו נושאים עין מתוך כמיהה והשתוממות אל המזרח ומתגעגעים אל האחדות הגדולה, אחדות־תרבות, שלו. די לעבור על אחד הקטלוגים של הוצאת אבגינס דידריכס ביֶנה, כדי לראות כמה גדולה השאיפה בלב אנשי־הרוח שבדור להדור לתוך אותו עולם, גדל־החידות ורב־הרזים, ולעמוד על אפיו ומהותו.

וכך נעשתה שאלת־המזרח במובן התרבות אחת משאלות־הזמן, וככל דבר שבמודה נתגלגלה סוף־סוף, – אם־כי באחור זמן, כנהוג – לרוסיה. נוצרה ספרות שלמה – כמובן, בהסכם לאמת־המדה של ארץ זו – המוקדשת לאותה פרובלימה, כלומר נכתבו ונתפרסמו כמה מאמרים בנידון זה. עכשיו נטפל לפרובלימה זו גם מקסים גורקי ודרישה סמוכים לשאלות־חייו והתפתחותו התרבותית של עמו. במאמרו „שתי נשמות" („ליעטאפיס", דיקאבר 1915) משתדל גורקי לא רק לעמוד על ההבדל המהותי שבין שני העולמות הללו, אלא הוא גם מעריך אותם מצד פעולתם והשפעתם על כחות־היצירה של האומה והיחיד.

גורקי הוא ממעריציו הנלהבים של „המערב". הלה הוא בעיניו נושא הרצון היוצר והמפעל החי. ה„מערבי" אדון הוא לעצמו ולגורלו, שליט הוא בעולמו, אינו נכנע בפני „הגורל" העור ואינו מקבל עליו את מרותו מתוך הכנעה ורפיון־ידים, אלא הוא בונה לו את עולמו מתוך הירות של יצירה, כובש את הטבע לצרכיו, מרבה את רכושו החמרי והרוחני מיום ליום, מתעלה ומשתכלל ונהנה מעולמו הנאה יוצר מיצירו, מה שאין כן ה„מזרח". הלה עבד הוא בכל מהותו, עבד שאין לו תקנה, עבד לאלהיו, לגורלו, לאיתני הטבע ולכחות הרוחניים שבעולם. נכנע הוא ומשועבד מתוך טמטום־הרגש ושפלות־הרוח לאלהים אדירים, שאין להרהר אחריהם, ל„גורל" תקיף, שאין מנוס ומפלט ממנו, והוא שקוע כולו בתרדמת הויה ודמיון, המשעבדים רצונו של אדם ומפקירים אותו לרשלנות והשלון ורפיון־ידים. המערבי שופך את שלטונו, שלטון השכל והרצון, על העולם, המזרחי כפות ונתון ברשותו של הדמיון והרגש החולני. במערב — חופש־המחשבה והירות מוסרית, במזרח — רגשנות לקויה ועכורה, הזיות, אמונות תפלות, קנאות דתית ועריצות שאינה יודעת גבול. קצורו של דבר: המערב הוא עולם של יצירה, עולם של ת ע ו ד ה ו ע ת י ד, של גידול והתפתחות, והמזרח—עולם של רומנטיקה וריאקציה, עולם שוקע וגוע מתוך שפלות־רוח ורפיון־ידים. היוצא מזה, שאומה הבוחרת בחיים הייבת להדבק במערב וללכת בדרכיו.

אלה הם עיקרי רעיונותיו של מאמר זה. כל השאר — הציטאטות והראיות המרובות מדברי סופרים והכמים של עמים שונים וזמנים שונים, מלאאו־טסי הבינאי הקדמון עד רוזאנוב הרוסי, הקשר, שהמחבר, הנאמן ל„השקפה המעמדית", מוצא על־דרך הפלפול בין בורז'ואזיה ומזרח מצד אחד ובין דימוקרטיה ומערב מצד שני— אינם מגוף הענין.

הצדק גורקי במשפטו והערכתו?

לעמו ולשעתו ודאי שצדק: יש בדבריו אמת פסיכולוגית, כלומר ה כ ר ח פסיכולוגי לאומתו ולסביבתו. אי־אפשר לו לגורקי ש ל א יכריע את הסכסוך שבין מזרח ומערב לטובתו של המערב. האמת ה„מערבית" — אמת ה ד ש ה היא בארץ זו והיא טעונה עדיין מלחמה וזקוקה ללוחמים. צריכה היא להלחם מלחמת כבוש תקיפה וזקוקה למעריצים נלהבים, שיקנאו לה ויחזרו עליה מאה פעמים ואחת, עד שתקלט בלבבות ותעשה כח יוצר ומפרה בחיי הצבור. האמת הפשוטה, שהאדם אדון הוא לעצמו ולגורלו, שהוא עשוי להכניע את הטבע ולמשול בכחותיו והוא אחראי על מעשיו ומעמדו התרבותי ואין לו רשות להפטר מן המפעל ומן האחריות המוסרית בשל איזה „גורל" עור — אמת זו יש לה עדיין בארץ זו של האובלומובים מן החדוש המבריק והמרעיש של אמת ר י ב ו ל ו צ י ו נ י ת, של אמת מאותו

האמתות הגדולות, העומדות לאנישות בשעת־ברכה וכובשות לה דרכים הדשות. שכורי התלהבות של נעורים עומדים נורקי וחבריו בפני התרבות של המפעל וכשרון־המעשה והם מספרים את גדולותיה ונפלאותיה בהגזמה של ממציא ומגלה, שאין לו בעולמו אלא אותה „התגלות" שלו, העתידה לדעתו להביא גאולה להמין האנישי. אין תימה. אם בארין זו, שהרשלנות וההשלון הפראיים הביאו אותה עד משבר והעמידו בסכנה את העתיד הלאומי, עומדים אנשי־הלב והרוח ומתפללים לתרבותה התקיפה והמוצקת של אירופה המאושרה. במדינה, שהוסר מסלות־ברזל המיט עליה שואה בשעת הירום והוסיף הזוק מרובה להאויב – מן המוכרח היה, שקניני התרבות האירופית, „נצחונותיהם" המרובים והמזהירים של המדע והטכניקה יעשו אידיאל נשגב, שאומה צריכה להנור כל כחותיה, כדי להגיע אליו. ונושאי־דגלו של אידיאל זה, המתנבאים אליו באותה ההתלהבות וה„דביקות" המיוחדת לכל „אמונה הדשה", עינם סמויה מלראות את לקויו הפנימיים הגדולים של ה„אידיאל" ואין הם מרגישים אפילו במשבר הגדול, שבא עליו דוקא עכשיו בעטים של לקויים אלו.

במקומות שאין צורך עוד ב„נביאים" ומהפכים, כדי להוכיח לבני־אדם, שיש יתרון למסלת־הברזל על מרכבת־הפוכטה העתיקה ושטובה הריצות וזריזות מעצלות ורפיון־ידים – כבר עמדו בני־אדם על לקוייה ופגימותיה הגדולים של אותה התרבות האירופית המבורכה, שנראית לנורקי וחבריו כאידיאל נשגב, בהינת כוכב נוצץ מרחוק. ב„תולדות־הרוח" נגלתה זה כבר „אנטיתיזה" הדשה. האנושיות הגיעה שוב עד פרשת־דרכים. יהידי־הסגולה, שלבם הין־געגועים לעליה וליצירה, עומדים ומתפללים מתוך תהום של קרעים וננודים לסינתיזה הדשה, שתשיב להאדם את הירותו־אהדותו. וגדול מאד צערה של התקופה וגדולה המבוכה וגדולים הננודים. התרבות האירופית, שבשעתה שמשה סינתיזה גואלת מהשכת־תהומותיהם של ימי־הבינים, אינה ממלאה עוד את הנפש. רואה האדם החדש, התוהה על נפשו ועל עולמו, והנה הוא נאהז בסבך של אלפי מטרות ומעשים וידיעות והכרות והשלמות, ותכלית אחת ומובן אחד אינו מוצא להייו. רואה הוא והנה גם המדע, שבשעתו שהרר אותו מעולן של אמונות תפלות והזיות מדכאות, לא השיב לו את עטרת־גדולתו, את הירותו המוסרית ולא עוד אלא שהוא עצמו נעשה לו שליט עריץ, הכופה רוחו ורצונו ומוסר אותם לרשותה של הוקיות סמויה, שאין לפניה לא חירות ולא יצירה. רואה הוא, שכל אלפי הכבושים והנצחונות והקנינים של התרבות ההדשה אינם עומדים לו לשכך את תביעות הלב, הכמה לאהדות, ולא עוד אלא שהם מוציאים אותו מעולמו האהד והמיוהד. רואה הוא את כל זה – והוא בועט בטובתה של תרבות משעבדת ונושא עין לאידיאל הדש.

זוהי ה„אנטיתיזה" הגדולה, שלעין הדורות נתגלתה עוד לפני עשרות שנים. ואולם עדיין היו מעטים אז המורדים והמתפרצים – מבשרי־העתיד הם תמיד המועטים, וכנגדם עומדים המרובים, נתיני־ההוה ועובדי־העובדות –, והקהל הגדול לא הרגיש בהם, או עפר אחריהם בעפר, כדרכו, ו„מליציה" המושבעים של התרבות האירופית היו יכולים לעשות את שלהם: לספר בשבחה ובגדלה של אותה תרבות ולקשור כתרים, כאותו תלמיד טפש של פאוסט, להאנושות „על החיל הרב שעשתה".

והנה בא המשבר הגדול והוברר גם למרובים מה שברור היה מתחלה רק למועטים. הסערה הגדולה היתה בבנין־תפארתה של התרבות האירופית לזעזע את יסודותיו. נחשול של דם ואש עמד על האנושות הגאיונה להטביע אותה ואת רכושה, שהתימרה בו כל הימים. אם לא די היה בקרע הגדול ובכליון הנפש שבלב יחידי־הסגולה, הרי באה לשון־האש, ה„גומעת בצמא הלל־עולם", והיא שולחת את „דברה" גם ללב החרשים והעורים. למראה ה„חורבן" נפקחו העינים וראו, שאין הללה הורס אלא צורות־חיים הרוסות ואינו מחריב אלא תרבות חרבה. שהרי מה־כחה של תרבות זו, אם לא עמדה להאנושות להגין עליה בפני „התפראות" מוכרית נמורה? היכן גדולתה, היכן תפארתה, גאון היצירה והחירות המוסרית שלה? מה יתרון לו לאדם בשלטונו, שהוא שליט בטבע ובכחותיו, אם משתמש הוא בו כדי להביא הריסה וכליה על חברו ועל רכושו ועל ערכיו?

וסימן רע הוא לאדם, אם הוא בא וחוזר עכשיו על פזמונותיו העלובים של איתו וואגנר של גיתה ומספר בשבחה ובגדולתה של התרבות האירופית. תרבות זו באה עד משבר, ודומה שכבר נשברה ונתפוצצה לרסיסים, והלה עושה מעשה תינוק, הקופץ על שברי כלי זכוכית ומזין את עיניו בקרניהם המסמאות...

ב.

מה פירושו של משבר זה? היכן הוא המוצא מן המבוכה הגדולה? כלום גגזרה גזרת כליה נמורה על התרבות האירופית עם כל קניניה, כבושיה ונצחונותיה? כלום עתיד העולם להזור ל„כאוס" המזרחי שקדם ל„יצירה", לשלטון הדמיון והרגש ההולני, נחלתו של המזרח לדעת נורקי והבריו? וישובו של עולם וכבושו מה תהא עליהם? ומדת־החירות שבנשמתו של אדם, כלום גם היא עתידה להעשות קרבן לה„כלי" העריץ ולהכתמיות הערפלית והאטומה של המזרח?

מי שמפרש כך את המשבר הגדול, שהאנושות נתונה בו בשעה זו, אינו אלא טועה והוא מעיד על עצמו, שלא הבין את „אותות־הזמן", כשם שלא הבינום „נביאיה" הנלהבים של תרבות־אירופה, שאינם פוסקים עד עתה מלשיר לה שירות

ותשבחות. ולא עוד אלא שעצם הפרובלימה של מלחמת־הרוח העולמית של האדם אינה מהוורת לו והוא מגלה בה פנים שלא כהלכה. אותה פרובלימה אינה זו (ביתר דיוק: אינה רק זו) של הכרת־דעת ואקטיביות, חריצות וכשרון־המעשה, כבוש הטבע וישובו של עולם מצד אחד, דמיוניות ונטיות לקויה, הכנעה ושעבוד אל כהות־החוץ, פסיביות ורפיון־ידים מצד אחר. ולפיכך אי־אפשר לכלל את הנגודים האנושיים הגדולים, התובעים את תקונם, וליתן להם סימן מובהק וקצר: „מזרח ומערב". וגדולה מזו: אפילו לגבי פרובלימה מוגבלת זו אין „סימני־הקצור" הללו מבררים כלום, אלא, אדרבה, הם מערבבים את המושגים ואת התחומים. לא הרי המזרח של בודהה כהרי המזרח של צורואסתר, ולא זה וזה כהרי המזרח של היהדות. ולגבי תורת־המפעל, כלומר לגבי חובת־המעשה, חירות־הרצון והאחריות המוסרית, יפה כחה של תורת־ישראל אפילו מתרבות־יון — שפוסה הקדמון של תרבות־אירופה—, שכן זו יודעת גם את השעבוד לה„גורל" העור, שאין מנוס ומפלט ממנו, והנאולה מן ההמריות הגסה, מן ה„רבוי" והחיצוניות אינה לה גאולת־מפעל (הטוב) אלא גאולת־הסתכלות (היופי).

אותה פרובלימה, שבה מתחבט הרוח האנושי מימות־עולם, היא זו של אחדות ושניות, של חירות ושעבוד. מתוך התהום הקרעים והנגודים, מתוך נטל ה„רבוי" והחיצוניות נלחם האדם על גאולתו, גאולת־אחדות, מבקש תכלית אחת ומובן אחד לחייו, ואחדות זו אין רוחו של אדם נוחה הימנה, אלא אם היא אחדות של חירות ויצירה. אין האדם רוצה לזכות במתנה מן החוץ, אין הוא יכול לקבל את העולם, שניתן לו כמו שהוא, שלא מדעתו ומרצונו, מוכן ועומד לפניו על עצמותו ולבושיו, על תוכו וקלפתו, כמינרביה בעלותה מראשו של יופיטר. מתנה כזו שעביד וכפיה היא לאדם; היא מקדמת לו את הבריאה וממליכה אותה עליו*). והאדם רוצה בחירות, רוצה הוא לכבוש את עולמו־אחדותו מתוך חירות של יצירה; רוצה הוא להעשות שותף במעשי־בראשית, לצור צורות לעולמו משלו. וזהו סוד המוסר (כמובנו המקיף, במובן שלטון־הרצון) והאמנות. הטוב והיופי הם שני מיני גאולה משעבודו של עולם־החוץ, של המריות והיצוניות. גאולה זו — גאולת־יצירה היא. וקשים וגדולים חבליה ופרכוסיה של יצירה זו, והם הם עיקר תולדות־האדם ותרבותו. התרבות היא מלחמת־כבוש, מלחמה על כבושו של עולם במפעל החי וברצון היוצר, מלחמה על כבוש החומר מתוך מתן־צורה.

וכשאנו סוקרים, בראשי־פרקים ופרשות־דרכים, את מהלכה ומגמתה, נפתוליה ופרכוסיה, עקירותיה והנהיתיה של אותה מלחמת־עולם, הצא לנו תמונה זו, שבקויה

*) עיין מאמרו של הד"ר יעקב קלצקין „מתן־שני", בחוברת־היובל של „השלח" עיין גם מאמרו של המחבר „מתוך ההפכה", „העולם" 1913, נומרים 12—15.

העיקריים נתגלתה כבר להגל, זה התורגמן הגדול של ה„רוח", שאת מימיו אנו שותים עד היום והמיתודולוגיה שלו מאירה לנו נתיבות־עולם מבלי לשעבדנו עם זה לתורתו המיטפיסית. הנגודים העולמים שבין רוח וחומר, תוך וקליפה, מצאו את אחדותם־גאולתם בשני דרכים, דרך ישראל ודרך יון. היהדות הפרידה תחילה במתכוין בין הרוח והחומר והרחיבה את הפרץ ביניהם, כדי לשוב ולהרכיב את ה„תיזה" ואת ה„אנטיתיזה" ב„סינתיזה" עליונה. את ה„כלי הסתום והאטום של המזרח, שהיה בבחינת „גוש עכור רוחני", העלתה למציאות האלוה היחיד והרוחני, וכך הפרידה את הרוח מן הסתמיות הערפלית ויחדה והבדילה אותו מ„רבויו" של החומר. על הפרדה זו, שהביאה אתה נגודים חדשים, אמרה היונות להתגבר מתוך מתן־צורה להומר. את הגאולה משעבודו ומשאו של החומר אמרה להביא מתוך הסתכלות ואמנות. על־ידי האמנות נעשה החומר „רוחני" והרוח המרי. האחדות היא כאן אחדות של הרמוניה. ברם, סינתיזה זו לא היתה האחרונה והעליונה. שוב נתגלו בה יסודות ההפרדה והנגודים. הגל אומר: משום שעולם זה היה קשור ביותר אל המוחשי והממשי – כלומר ההתגברות על החומר לא היתה כאן שלימה כל צרכה – לפיכך חזר וירד בתקופת־הרומאים להמריות גסה, לרבוי ולהיצוניות, שאין בה אחדות והרמוניה. אפשר שגרם לזה טעם אחר: אותו עולם היה אריסטוקרטי יותר מדאי. גאולה שאין עמה רצון ויצירה אינה גאולה, ולפיכך גאולה של הסתכלות – גאולה היא רק ליחידים, המגשמים את הסתכלותם ביצירה. הללו „משאירים את נפשם" ביצירותיהם, וכך הם ניצלים ונגאלים ממהומתו, משאו ומקריותו של החומר. מה שאין כן הסתכלות שאין עמה יצירה. זו אין בה התמדה והשארת הנפש, אין בה תעודה ועתיד, אין בה מעשה ומפעל והיא מחלישת רצונו של אדם. גאולתם של המרובים לא תבוא אלא על־ידי המפעל המוסרי, על־ידי הרצון והמעשה, שכל אדם יכול לזכות להם. אם היצירה האמנותית ניתנה רק לכהנים יחידים, הבונים לה מקדשות הבויים ורחוקים משאון השוק, הרי היצירה המוסרית ניתנה לכל אדם, ומקומה – אפילו אותו השוק עצמו עם כל שאונו והמונו.

וזוהי הסינתיזה של היהדות. זו נותנת תעודה ועתיד, מטילה על האדם חובות־מלחמה וּמְחַשֶׁלֶת את רצונו. היהדות הבליטה את הנגודים והקרעים (בדמות השניות של יצר־טוב ויצר־רע), אבל יחד עם זה היא ערבה על האחדות, על תקנת־החטא. היא ממליכה את האדם על עולמו. מלכות זו – היא מלכות חירות ואחריות מוסרית. האדם נעשה גואל לעצמו; גאולתו היא המפעל והמעשה. והיהדות המיסטית מרחיקה עוד ללכת. היא נטלה לעצמה את העזות הקדושה לעשות את האדם גואל לאלהיו, כביכול. מעשים טובים של אדם הם הם מובנה וצדיקה

של כל הבריאה כולה. האדם גואל את השכינה. הוא מכנס ומלבה את הניצוצות, שיורדים ודועכים בחומר העכור, הוא מעלה את ה„קלפות" לבחינת תוך.

זוהי הגאולה משעבוד החומר על־פי היהדות, גאולה על־ידי אנרגיה של יצירה. הגל משבח את היהדות על שאין היא משתעבדת אל הצער מתוך טמטום ההרגשה, כהרומאים, ואין היא כופרת בו, כפילוסופים היונים מבית־מדרשו של הסטוא, אלא היא מתגברת עליו מתוך אנרגיה כבירה של נענועים.

הרי שדוקא מן המזרח יצאה תורה זו של המפעל החי והרצון הגואל, שגירקי וחבריו מתפללים לה. ואדרבה: אפשר שזוהי הטרגדיה הגדולה של המערב, שלא עמד על עיקרי תורת־המוסר היהודית ולא סגל אותה לעצמו.

כי הסינתיזה של היהדות לא נעשתה אף היא קנינו של העולם כולו. אותה השלולית, שדרך־בה הגיעה תורת־ישראל לעמי המערב, לא עברה דרך ישרה ולא נשתמרה בטהרתה. בדרכה ספגה וקלטה לתוכה מעינות אחרים, שנתרבו לבסוף על המעין הקדום והחלישו את כחו. „מעיני־הישועה" של הנצרות ה„סינקרטיסטית" — ממקור החסד העליון הם נובעים ואין בהם מגאולת־עצמו של מפעל ורצון. גאולתה היא גאולת־החזון, גאולת רחמים ונדבה, ולא גאולת־פנים, גאולת חירות וכבוש. מה שעשתה התקופה הרומאית לתרבות־יון — עשתה הכנסיה הקטולית להנצרות הקדומה: היא הכניסה אליה יסודות חדשים של הפרדה ונגודים, של רבוי והיצוניות, של שעבוד וצער־השעבוד. האיש הגדולה של תורת המוסר העברי, תורת החירות ושלטון הרצון, התפזרה לניצוצות קטנים, שהלכו הלוך ודעוך מבלתי יכולת להדור לתוך ה„חומר" החדש. בתורת החטא הבא בירושה, שאין לו תקנה אלא רחמי־שמים, נחתם גזר־דינו של המוסר העברי. במקום השחרור על־ידי המפעל והרצון בא שעבוד חדש. האדם נידון מתחלת ברייתו לחטא ולשעבוד; חטאת־כל הדורות תוססת בדמו. זה „תביעה האידיאלית", שדבר אין לה עם החיים ועם מלחמת־החיים, עוד הרבתה את הנגודים והגדילה את המבוכה.

ושוב תקף את האדם צער השעבוד והנגודים, ושוב נכרו הגעגועים לסינתיזה גואלת, לאחדות־חירות.

עכשיו הגיעה שוב שעתה של היהדות למלא את תפקידה ההיסטורי: להבליט את הנגודים ואת הקרעים ולהורות דרך סינתיזה חדשה לאחוה. הסוציאליות, שבעצם אַיפותיה היא יונקת ממעינה העתיק של היהדות, מתורת הצדק המוחלט, מכריזה על הקלקלות והקרעים שבחברה ומבשרת את תקונם ואחוה.

ואולם גם הסוציאליות לא נעשתה לסינתיזה העליונה של האנושות ולא הביאה גאולה לעולם, משום שהחטא השעבוד דבק בה בעצמה מתחלת יצירתה.

גם היא לא מלאה את כליה ממעינה הטהור של היהדות ולא זכתה לטהרת חירות ורצון. שלא מדעת ינקה, אמנם, על־פי מאוייה הכמוסים, מתהומה של זו – דַבָּרִיה ונושאי־דגלה, מרכס ולסל, היו אנשים מישראל, שה„ירושה" היהודית היתה חיה בתחתית־נשמתם והביאה אותם לעשות רצונה שלא בטובתם –, אבל מדעת ומהכרה נסחפו גם הם בזרמה של המחשבה הטרגית, השלטת באנושות מימית היונים הקדמונים, מחשבת השעבוד וההכרח הבא מן החוץ. גם הסוציאליות לא היה בה כדי גאולה מצער הקרעים והשעבודים: היא אמרה לתת להם להאדם העלוב, ולא הרגישה שעלוב זה מלך הוא שירד מנכסיו ואין לו תקנה אלא שישובו וימליכוהו בעולמו ויחזירו לו את עטרת־תפארתו, עטרת הרצון והחירות המוסרית. הגאולה שאמרה להביא לו לא גאולת־חירות היא, אלא גאולת־הכרח, הכרח חוקים סמויים, הכרח־חוץ ולא הכרח־פנים. והכרח־חוץ שעבוד שמו. את רוח האדם ורצונו לא שחררה הסוציאליות, אלא כפתה אותם בעבותות חדשים וקשרתם קשר מסובך של חוקים ועלות וסבות ופעולות, שאין מנוס ומפלט מהם. מדה אחת לסוציאליות ולנצרות של ימי־הבינים: שתיהן כופרות בכחו, כח־ראשית, של אדם וביכלתו להעשות גואל לעצמו, אלא שהנצרות תולה את הגאולה ברחמי־שמים, והסוציאליות – בפעולת חוק־הברזל אשר ממעל לאדם ומאוייו ושאיפותיו.

וזהו „מקום־הפצע" שבסוציאליות, זהו המום הגדול, המפגל את קדשיו. היא באה לשחרר את האדם מעול־חוץ ובעצמה הזרה ורתקה אותו בשלשלאות של ברזל. האדם החפשי לא די לו שיֵעשה שותף בטוב־הארץ וישבך את רעבונו: רוצה הוא גם להעשות שותף במעשי־בראשית ולמלא את נפשו.

וזוהי גם סבת־המשבר, שהגיע עתה, בשעת חירום והריסה, לתנועה הסוציאלית. הסוציאליות לא עמדה בנסיון, משום שלא היה לה כח־פנים, כח ראשית ומקור, להעמידו בפני כחות־פרא, שהתפרצו מחשכת־תהומות על האנושיות. הסערה הגדולה וזעזעה את מקדשה, שהיה בנוי על יסוד של חול. השעבוד לה„הכרח", שאליו בנתה את מזבחותיה במשך דורות שלמים, בא ונפרע ממנה. אם אין האדם שליטו ויוצרו של רוחו ורצונו, אם הרוח והרצון אינם אלא עליה מאוהרת על־גבי יסוד קדום זר, תולדה מוכרחת של חוקי־חוץ כמויים ועריצים – מה כחו של אדם, כי יתיצב בפני ה„הכרח העולמי"? הסוציאליות לא השלה רצונו של אדם, לא למדה אותו לדלות ביום־פקידה מגנזי הנפש כחות־איתנים של יצירה והירות ולהניחם בכף המאזנים ההיסטוריים. היא הצדיקה עליו את הדין ולמדה זכות על גזירותיה של ההיסטוריה. היא עצמה טותה מסביב לאדם רשת כבדה של שעבודי־חוץ והכרחי־חוץ ונטלה ממנו את כלי־זינו היחיד, שהיה יכול להגין עליו בפני הרע שבעולם – את הרותו המוסרית. וכשהגיעה עתה, שעת הנסיון הגדול,

ראה האדם את עצמו יתר אחת קטנה ועלובה במכונה עורת גדולה, ורוח לא עמד ביהד להתקומם כנגד המכונה. אם כל הנמצא והנעשה בעולם מוכרח הוא, „שכלי" הוא, נתון הוליות מוכרחות ורצופות בשלשלת־ברזל של חוקיות סמויה–אין לו לאדם אלא לכוף את ראשו בפני ההכרה, להסתגל אל המציאות ולהשתדל למצוא לה טעם ונפש.

ג.

שוב הגיעה האנושות עד משבר. לאורה האיום של הבערה הגדולה נהשפו תהומות־עולם, ויד נעלמה כותבת דברות־אש: מנא, תקל ופרסין. וגדולה המבוכה וגדולים הקרעים והנגודים והסתירות וגדול צערו של הדור

העתיד העולם לחזור לתהו ובהו?

לא ולא! להבת־הבערה להבת־זקוק והשול היא לחדש, לעתיד. הכאוס הוא חיק היצירה. על הרבותיו של עולם שנטרף עליו מובנו יבנה עולם חדש. הסערה הגדולה תרעיד את כחות־היצירה שבאדם ותחדשם במפעל. הצער הגדול, היאוש וכליון הנפש שבלב הטובים שבדור – זהו הקרקע שיצמיח את החדש.

מתוך תהום הערבוביה והערפל, הקרעים והנגודים, מתפללים אנשי הלב והרוח לסינתיזה חדשה, שתשיב להאדם את אחדותו־חירותו.

מה יהיה טיבה של סינתיזה זו? לא ניתנה לנו נבואה לראותה מראש. ואולם, דבר אחד ברור לנו: סינתיזה זו לא תהיה גם היא העליונה והאחרונה, אם לא תשאב ממקורה הטהור של היהדות, אם לא תמליך את האדם בעולמו ולא תשיב לו את חירותו המוסרית. גאולת־האדם לא גאולת־חוץ תהיה, אלא גאולת־פנים, לא גאולת־הכרה, אלא גאולת־חירות.

ועד שתבוא אותה גאולה, גאולת האדם את עצמו מתוך אנרגיה של מפעל ויצירה, עוד יגדל צערו ושעבודו ועלבונו של האדם ותמשך מלחמתו הגדולה על נפשו ועל עולמו.

אודיסה, סוף אייר תרע"ו

גִּיתַנְ֫יַאלִי

(קָרְבַּן זִמְרָה)

מאת

רַבִּינְדְּרַאנַתְ טַאגוֹרֵי

קֹבֶץ תרגומים פרוזיים מתוך
המקור הַבֶּנְגַּלִי מִתֻרגמים
לאנגלית על־ידי המחבר
עצמו ומאנגלית לעברית

על־ידי

דוד פרישמאן

א.

עשיתני בלי אחרית, כי כן היה חפצך. תריק את־הכלי הרצוץ הזה פעם בפעם ותמלאנו תמיד חיים חדשים.

את־החליל הדל הזה העשוי אגמון נשאת על־גבעות ועל־עמקים וחללת בו נגינות אשר לנצח חדשות.

מפני מגע ידיך אשר חיי־עד לו נתר לבי הקטן בעליצותו מגבולותיו ויתן ניב לאשר מלה אין לו.

נזלו מתנותיך באפס מדה על־כפות ידי הצערות. דורות־על־דורות חולפים ואתה עוד יוצקן עלי ועוד מקום כי להן באין קץ.

ב

כי תצוני לשיר אדמה כי לבי כי ישבר מגאון. אז אביט אל־פניך ועיני תמלאנה דמעות.

כל־הנקשה וכל הנעקש בחיי יתערב בי והיה לזמרה אחת ערבה. אז יפרש שיר תהלתי את־כנפיו כצפור עליזה המעופפת על־פני ים.

ידעתי כי שירי היה לך לרצון. ידעתי כי רק כזאת אבא לפניך: בהיותי למשורר.

אפרשה כנף שירי עד־המקום אשר אוכל, אגע בקצה בעקב רגלך אשר לא קויתי מעולם להגיע אליה.

שכור גילת שירי שכחתי נפשי ואקרא רע לאשר אדון לי.

ג.

לא ידעתי, אדני, איכה תשיר. אך מאזין אנכי אליך בחרדת דממה.

אור נגינתך האיר את־הארץ. שטפה נשמת זמרתך משמים ועד־שמים וזרם שירך הקדוש הרס כל חתחתי אבן וישתפך מהם והלאה.

כַּמָּה לִבִּי לְהִתְחַבֵּר אֶל שִׁירְךָ – אַךְ לַשָּׁוְא יְגִיעוֹת קוֹלִי. דַּבֵּר חָפַצְתִּי – אַךְ אֵין לְדַבֵּר מָבוֹא אֶל הַשִּׁירָה; אָז שַׁוַּעְתִּי בַּצַּר לִי. אוֹי לִי, אֲדֹנָי, כִּי לָכַדְתָּ לִבִּי בְּרִשְׁתוֹת נְגִינָתְךָ אֲשֶׁר אֵין לָהֶן קֵץ!

ד.

הוֹי חַיֵּי חַיַּי! מִי יִתְּנֵנִי תָמִיד וְשָׁמַרְתִּי בְשָׂרִי לְמַעַן יִטְהַר, כִּי יָדַעְתִּי אֲשֶׁר רוּחַ מַגָּעֲךָ שׁוֹכֵן עַל־יְצֻרַי כֻּלָּם.

מִי יִתְּנֵנִי תָמִיד וְשָׁמַרְתִּי מַחְשְׁבוֹתַי מִכָּל־כָּזָב, כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה הָאֱמֶת אֲשֶׁר הִצַּתָּ בְּקֶרֶב רוּחִי אֶת־נֵר תְּבוּנָתִי.

מִי יִתְּנֵנִי תָמִיד וְגֵרַשְׁתִּי כָּל־רַע מִקֶּרֶב לִבִּי וְשָׁמַרְתִּי אַהֲבָתִי בְּפִרְחָהּ, כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה כוֹנַנְתָּ כִּסְאֲךָ בְּסֵתֶר אֲרוֹן לִבִּי.

וְזֶה יִהְיֶה רֹאשׁ דַּרְכִּי: אֲשֶׁר אֶמְצָא אוֹתְךָ בְּכָל מִפְעָלַי. כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה הוּא הַמְאַזְּרֵנִי כֹחַ לְמַעַן אֶפְעָל.

ה.

עֲשֵׂה עִמִּי חֶסֶד רַק רֶגַע אֶחָד: תְּנֵנִי וְאֵשֵׁב עַל יָדְךָ וְאֶת־פֹּעַל יָדַי אַשְׁלִים אַחֲרֵי־כֵן.

כִּי אֶרְחַק מֵאוֹר פָּנֶיךָ לֹא יֵדַע לִבִּי מַרְגֵּעָה אוֹ שַׁלְוָה. אָז יֵהָפֵךְ לִי מִפְעָלִי לְעָמָל אֵין קֵץ בְּיָם עָמָל בְּאֵין גְּבוּל.

הִנֵּה עָלָה הַקַּיִץ בְּחַלּוֹנַי בִּנְכָאָיו וּבְתַאֲנִיּוֹתָיו – וְהַדְּבֹרִים תְּהִימֶנָה הֲמִית שִׁירָן בְּשְׂדֵה חֹרֶשׁ רַעֲנָן.

הִנֵּה בָּאָה הָעֵת כִּי אֵשֵׁב עִמְּךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים וַאֲזַמֵּר אֶת־שִׁיר הַנְּכֹחַ הַחַיִּים בַּעֲתֶרֶת הַמַּרְגֵּעָה הַזֹּאת.

ו.

קְטֹף לְךָ אֶת־הַפֶּרַח הַקָּטֹן הַזֶּה וְקָחֶנּוּ לְךָ, אַל־תְּאַחֵר. יָרֵאתִי פֶּן יִבֹּל וְיִפֹּל אֶל־הֶעָפָר.

וְאִם־מָקוֹם אֵין־לוֹ בַּעֲטַרְתֶּךָ, אַל תַּחְמֹל עַל־עֲמַל כַּפֶּיךָ; כַּבְּדֵנוּ נָא וּשְׁלַח יָדְךָ אֵלָיו וְקָטַפְתּוֹ. יָרֵאתִי כִּי בְטֶרֶם שִׂים לֵב יַעֲבוֹר הַיּוֹם וְעֵת הַקָּרְבָּן תַּחֲלֹף.

וְאִם צִבְעוֹ אֵינֶנּוּ עָמֹק וְאִם רֵיחוֹ עוֹדֶנּוּ רַךְ, אַל תַּחְמֹל מִקַּחְתּוֹ; שִׂים לִבְּךָ אֶל־הַפֶּרַח וְקָטְפֶנּוּ בְּעוֹד מוֹעֵד.

ז.

שִׁירִי הִתְנַצֵּל אֶת־עֶדְיוֹ מֵעָלָיו. אַל לְשִׁירִי תִּפְאֶרֶת לְבוּשׁ וּמִכְלוֹל, פֶּן יַשְׁחִיתוּ הַמִּכְלוֹלִים אֶת־בְּרִיתִי עִמְּךָ וּפֶן יִפְרְצוּ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּפֶן יַשְׁבִּיתַ שְׁאוֹנָם אֶת־דְּמָמַת שִׂיחֶךָ.

מִפָּנֶיךָ תִּמּוֹג בְּחֶרְפָּה גַּאֲוַת הַמְשׁוֹרֵר בִּי. הוֹי מְשׁוֹרְרִי וַאֲדֹנִי, רְאֵה הִנֵּה יָשַׁבְתִּי לְרַגְלֶיךָ. תְּנֵנִי נָא וַאֲכוֹנֵן חַיַּי, וְהָיוּ חַיַּי נְכוֹנִים וִישָׁרִים כֶּחָלִיל הָאַגְמוֹן אֲשֶׁר תְּמַלְאֶנּוּ זִמְרָה.

ח.

אַל לַיֶּלֶד לִלְבֹּשׁ בִּגְדֵי מַלְכוּת וְלֹא יַעֲנֹד שַׁרְשֶׁרֶת לְצַוָּארוֹ. פֶּן יֶחְדְּלוּ כְּלֵי שַׁעֲשֻׁעָיו לִמְצֹא חֵן בְּעֵינָיו. לְבוּשָׁיו יִהְיוּ לוֹ לְמִפְגָּע עַל־כָּל מִדְרַךְ רָגֶל.

כִּי יִירָא תָּמִיד פֶּן יַשְׁחִיתֵם אוֹ יְטַנְּפֵם, וְנִזְהַר כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי תֵבֵל וְהָרַד תָּמִיד לָמוּשׁ מִמְּקוֹמוֹ.

לֹא טוֹבִים, אֵם, קִשּׁוּרֵי פְּאֵרֵךְ, עַל־מָנְעָם אוֹתוֹ מִבִּרְכַּת עֲפַר הָאֲדָמָה וְעַל־גָּזְלָם מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ לָבֹא אֶל־הַתִּפְאֶרֶת הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר לְחַיֵּי אָדָם סָבִיב.

ט.

הוֹי פֶּתִי, כִּי תֹאמַר לְהִנָּשֵׂא עַל־כְּתֵפֶיךָ אֲשֶׁר לְךָ אַתָּה! הוֹי עָנִי, כִּי תֹאמַר לִשְׁאֹל נְדָבָה עַל־פִּתְחֲךָ אֲשֶׁר לְךָ אַתָּה!

גֹּל יְהָבְךָ עַל־יַד אֲשֶׁר כֹּחַ לוֹ לָשֵׂאת כָּל־מַשָּׂא, וְאַתָּה אַל־תַּבֵּט מֵאַחֲרֶיךָ וְאַל יֵצַר לָךְ.

חָפַצְתָּ לְכַבּוֹת בְּרֶגַע אֶחָד אֶת־אוֹר הַמְּנוֹרָה אֲשֶׁר נָגְעָה אֵלָיו רוּחַ אַפּוֹ. חַטָּאת הִיא, אַל־תִּגַּע בְּיָדַיִם טְמֵאוֹת בְּמַתְּנוֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִתְּנוּ לָךְ. רַק־זֶה יִהְיֶה לוֹ לְרָצוֹן אֲשֶׁר תָּשִׂים לוֹ הָאַהֲבָה הַטְּהוֹרָה.

י.

פֹּה הֲדוֹם לְרַגְלֶיךָ: יָנוּחוּ נָא כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ בַּאֲשֶׁר־שָׁם הָעֲנִיִּים וְהַשְּׁפָלִים וְהָאוֹבְדִים.

כִּי אָמַרְתִּי לְהִשְׁתַּחֲוֹת אֵלֶיךָ, לֹא תִגַּע בִּרְכִּי עַד־הַמַּעֲמַקִּים אֲשֶׁר שָׁם יָנוּחוּ כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ עִם־הָעֲנִיִּים וְהַשְּׁפָלִים וְהָאוֹבְדִים.

לֹא יִקְרַב לָנֶצַח גָּאוֹן לַמְּקוֹם־שָׁם תְּהַלֵּךְ בִּלְבוּשׁ עַנְוָתְךָ עִם־הָעֲנִיִּים וְהַשְּׁפָלִים וְהָאוֹבְדִים.

לֹא יוּכַל לִבִּי לָנֶצַח לִמְצֹא נָתִיב לַמְּקוֹם־שָׁם הִתְחַבַּרְתָּ עִם־חַדְלֵי חָבֵר עִם־הָעֲנִיִּים וְהַשְּׁפָלִים וְהָאוֹבְדִים.

יא.

מְנַע פִּיךָ מִזִּמְרָה וּמִתְּחִנָּה וַחֲדַל מֵהַקְטִיר לְבוֹנָה. אֶל־מִי אַתָּה מִתְפַּלֵּל פֹּה כַּפִּנָּה הַחֲשֵׁכָה וְהָעֲזוּבָה אֲשֶׁר בַּהֵיכָל הַזֶּה עִם־הַדְּלָתַיִם הַסְּגוּרוֹת? פְּקַח עֵינֶיךָ וְהַבֵּט: אֵין אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ!

הִנֵּה שָׁם הוּא בַּאֲשֶׁר הַחֹרֵשׁ חֹרֵשׁ אֶת־הָאֲדָמָה הַקָּשָׁה וְהַחוֹצֵב מְנַפֵּץ אֲבָנִים. עִמָּם הוּא בַּשָּׁרָב וּבַמְּטָרוֹת עַז וּבִגְדוֹ כָּבֵד מֵאָבָק. פְּשֹׁט אַדֶּרֶת קָדְשְׁךָ וְצֵא כָּמוֹהוּ אֶל־הַשָּׂדֶה וְאֶל הֶעָפָר.

לָמָּה תֹאמַר גְּאֻלָּה? אַיֵּה הַגְּאֻלָּה הַזֹּאת לְמַעַן תִּמְצָאֶנָּה? הִנֵּה הָעֲמִים אֱלֹהִים בְּשִׂמְחָה אֶת־עֹל הַבְּרִיאָה עַל־נַפְשׁוֹ וַאֲלֵינוּ נִקְשַׁר לָנֶצַח.

הִנָּעֵר מֵהֶגְיוֹנוֹתֶיךָ וַעֲזֹב פְּרָחֶיךָ וְאֶת־קְטֹרֶת לְבוֹנָתְךָ! מַה־לְּךָ יָרֵא כִּי יֵהָפְכוּ לְבוּשֶׁיךָ לִבְלוֹיֵי סְחָבוֹת? לֵךְ לִקְרָאתוֹ וַעֲשֵׂה עִמּוֹ יַחְדָּו אֶת עֲבוֹדָתְךָ בְּזֵעַת אַפֶּיךָ.

יב.

עֵת נְדוּדַי אֲרֻכָּה וְדַרְכִּי אָרֹךְ.

עָלִיתִי בְּמִרְכֶּבֶת נִיצוֹץ הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, כּוֹנַנְתִּי דַרְכִּי בֵּין־שִׁמְמוֹת עוֹלָמוֹת וְאֶת־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי עָזַבְתִּי אַחֲרַי בֵּין־כּוֹכָבִים וּמַזָּרוֹת.

מִכָּל־נָתִיב רָחוֹק הַנָּתִיב הַזֶּה—וְקָרוֹב הוּא אֵלֶיךָ, הֶדֶרֶךְ תַּחְתִּיִּים הִיא—וּבָהּ נָבֹא עַד לִקְצֵה הַגְּבוּל אֲשֶׁר לַזִּמְרָה הַטְּהוֹרָה.

עַל־כָּל דֶּלֶת נָכְרִיָּה יִתְדַּפֵּק הַהֵלֶךְ עַד־יָבֹא אֶל־דַּלְתּוֹ וּבֵין־כָּל הָעוֹלָמוֹת הַקִּיצוֹנִים יַעֲבֹר עַד־יַגִּיעַ בְּאַחֲרִיתוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה.

עֵינַי תָּעוּ אָנֶה וָאָנָה עַד־סָגַרְתִּי אוֹתָן וָעַד־אָמַרְתִּי: „פֹּה אָתָּה!"

וּשְׁאֵלָתִי וּקְרִיאָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי וַאֲשֶׁר קָרָאתִי „אַיֵּה אַתָּה?" הֵן נָמוֹגוּ בְּאַלְפֵי זִרְמֵי דְמָעוֹת וְשָׁטְפוּ מְלֹא תֵבֵל בְּמַבּוּל אִמְרָתְךָ: „הִנֵּנִי!"

יג.

הַשִּׁיר אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָשִׁיר לֹא הוּשַׁר עַד־הַיּוֹם הַזֶּה.
אֶת־יָמַי כִּלִּיתִי בְּזֶה אֲשֶׁר כּוֹנַנְתִּי וְשִׁבַּרְתִּי וְכוֹנַנְתִּי אֶת־מֵיתְרֵי כְּלִי שִׁירִי.

הַקּוֹלוֹת לֹא הֻקְבְּלוּ, הַמִּלִּים לֹא הֻתְאָמוּ, וְרַק עֱנוּת תַּאֲוַת מְלֵאָה אֶת־לִבִּי.

הַצִּיץ לֹא פִתַּח, וְרַק הָרוּחַ הִתְיַפֵּחַ בּוֹ.

לֹא רָאִיתִי אֶת־פָּנָיו, לֹא הֶאֱזַנְתִּי אֶת־קוֹלוֹ, וְרַק אֶת־פַּעֲמֵי רַגְלָיו שָׁמַעְתִּי בַּחוּץ לִפְנֵי בֵיתִי.

עָבַר עָלַי כָּל־הַיּוֹם מִדֵּי הֲכִינִי מָכוֹן לוֹ בְּבֵיתִי, וְרַק הַמְּנוֹרָה לֹא הֵאִירָה לְבַעֲבוּר קַדֵּם פָּנָיו בְּבֵיתִי.

כָּל הַיּוֹם קִוִּיתִי כִּי נִוָּעֵד יַחְדָּו, וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה לֹא נוֹעַדְתִּי עוֹד.

יד.

רַבּוֹת מִשְׁאֲלוֹתַי וְקוֹלִי קָטֹן, אַךְ אַתָּה הַמַּצִּילֵנִי תָּמִיד: כִּי בְעֹזֶךָ הֲשִׁיבוֹתָ תָמִיד פָּנַי—וְזֶה חַסְדְּךָ הַגָּדוֹל רָקַם בְּכָל־יְמֵי חַיָּי.

רָצוֹי תְּעַשֵּׂנִי מִיּוֹם אֶל־יוֹם לְמַתְּנוֹתֶיךָ הַטְּהוֹרוֹת וְהַגְּדוֹלוֹת אֲשֶׁר נָתַתָּ לִי וַאֲנִי לֹא שְׁאַלְתִּים: אֶת־הַשָּׁמַיִם הָאֵלֶּה וְאֶת־הָאוֹר, אֶת־בְּשָׂרִי זֶה וְאֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַנְּשָׁמָה — וְהִצַּלְתַּנִי מִן־הָרָעָה לִשְׁאֹל בְּאֵין מִדָּה.

לִרְגָעִים תֵּעוֹר נַפְשִׁי בְּאֵין כֹּחַ, לִרְגָעִים אֶתְעוֹרֵר וְאֶשְׁתָּעֵר וְאֶת־כָּל־גְּבוּלַי אֲחַפֵּשׂ — אַךְ אַתָּה בְּאֵין חֶמְלָה תִּסְתַּתֵּר מִפָּנָי.

רָצוֹי לְךָ תְּעַשֵּׂנִי מִיּוֹם אֶל־יוֹם אֲשֶׁר אוּכַל לְקַדֵּם פָּנֶיךָ כָּלִיל, כִּי לָזֹאת תָּשִׁיב פָּנַי בְּכָל־יוֹם תָּמִיד וְתַצִּילֵנִי מִן־הָרָעָה לִשְׁאֹל מִשְׁאָלוֹת דַּלּוֹת וְלֹא נֶאֱמָנוֹת.

טו.

הִנְנִי פֹה לְמַעַן אֲזַמֵּר לָךְ. קֶרֶן פִּנָּה לִי בְּהֵיכַל קָדְשֶׁךָ.
אֵין לִי עֲבוֹדָה בְּעוֹלָמֶךָ, וְרַק בְּאֶפֶס תַּכְלִית מִשְׁתַּפְּכִים חַיַּי בְּקוֹלוֹת בְּאֶפֶס תַּכְלִית.

בְּבֹא הַמּוֹעֵד לַעֲבוֹדַת קָדְשְׁךָ בִּדְמָמַת אֹפֶל הֵיכָלְךָ בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה, אָז צַוֵּנִי נָא אֱלֹהַי וַאדוֹנִי וְאֶעֱמֹד לְפָנֶיךָ לְזַמֵּר.

בַּבֹּקֶר בְּהִשָּׁמַע קוֹל־נֵבֶל הַזָּהָב עַל־כַּנְפֵי הָרוּחַ, אָז כַּבְּדֵנִי נָא וּקְרָא אוֹתִי אֵלֶיךָ.

טז.

נִקְרֵאתִי לָבֹא אֶל־חַג הָעוֹלָם הַזֶּה – אָז הָיִיתִי לִבְרָכָה לְכָל־יְמֵי חַיָּי. עֵינַי רָאוּ וְאָזְנַי שָׁמֵעוּ.

וְזֶה הָיָה חֶלְקִי אֲשֶׁר עָלָה בְגוֹרָלִי: אֲשֶׁר אֶפְרֹט לְעֵת הַחַג הַזֶּה עַל־פִּי כְלִי שִׁירִי – אָז זִמַּרְתִּי כְּכָל־אֲשֶׁר יָכֹלְתִּי.

וְעַתָּה הִנֵּה אֶשְׁאַל: הֲבָא בָאָה הָעֵת אֲשֶׁר אָבוֹא לִרְאוֹת פָּנֶיךָ וְלָתֵת לְךָ דוּמָם אֶת־בִּרְכַּת שְׁלוּמַי?

יז.

וַאֲנִי אֲצַפֶּה אֶל־חַסְדְּךָ אֲשֶׁר יָכֹל אוּכַל לָתֵת נַפְשִׁי בְּיָדֶךָ. רַק זֹאת אַשְׁמָתִי וְזֹאת חַטָּאתִי כִּי אֵחַרְתִּי מְאֹד.

הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאִים עִם־חֻקּוֹתֵיהֶם וְתוֹרוֹתֵיהֶם לְאָסְרֵנִי בָהֶן הֵיטֵב, וַאֲנִי אֶתְמַהְמֵהַּ בְּפַעַם בְּפַעַם מִיָּדָם וְרַק אֲצַפֶּה אֶל־חַסְדְּךָ אֲשֶׁר יָכֹל אוּכַל לָתֵת נַפְשִׁי בְּיָדֶךָ.

וּבְנֵי הָאָדָם נֶחָרִים בִּי וְזֶה אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לִי רְפֵה יָדַיִם – וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי צָדְקוּ כִּי נֶחֱרוּ בִּי כָּכָה.

הִנֵּה חָלַף יוֹם הַשּׁוּק וְהַמְּלָאכָה שָׁבָתָה. וְאֵלֶּה אֲשֶׁר לְחִנָּם קְרָאוּנִי הָלְכוּ לְדַרְכָּם בָּחֳרִי־אָף. וַאֲנִי רַק אֲצַפֶּה אֶל־חַסְדְּךָ אֲשֶׁר יָכֹל אוּכַל לָתֵת נַפְשִׁי בְּיָדֶךָ.

יח.

עָבִים עַל־עָבִים נֶעֱרָמִים וְהָאָרֶץ תֶּחְשַׁךְ. אוֹי לִי מַחְמַד עֵינַי, לָמָּה תִתְּנֵנִי לְחַכּוֹת גַּלְמוּד מִחוּץ לַדָּלֶת?

בְּעֵת הָעֲבוֹדָה בְּצָהֳרֵי יוֹם הִנְנִי עִם־הָעָם, אַךְ בְּקֹדֶר הַיּוֹם בִּהְיוֹתִי גַלְמוּד עֵינַי נְשׂוּאוֹת רַק אֵלֶיךָ.

אִם לֹא תַרְאֵנִי אֶת־מַרְאֶיךָ וְאִם תִּרְחַק מִמֶּנִּי מְאֹד, לֹא אֵדַע מַה עָלַי לַעֲשׂוֹת בְּעֵת הַסּוּפָה הָאֲרֻכָּה הַזֹּאת.

אביט לשמים הקדרים מרחוק ואשתומם ולבי בי תעה ובכה עם־הרוח הבכה.

יט.

אם תחריש, אז אמלא לבי ברמיתך ואצפה לך. על־משמרתי אעמד וכמו ליל כוכבים אארב הומם לראש אשמרת ואט ראשי בענוה.

הנה בקר יבא, לנכון, החשך יחלוף, וקולך יתך ארצה כממטר זהב מבעד לשמים.

ודבריך ינשאו על־כנפי זמרה מכל־קן אשר לצפרי ונגינותיך תפרחנה מכל־פרח אשר ביערות־שדי.

כ.

אוי לי כי ביום אשר ציץ הלוט תעה לבי למרחוק ועיני לא ראו. סלי נשאר ריק והפרח ציץ באין־שם אל־לב.

ורק לרגעים אחזני יגון פתאם ואשתער משנתי ואחוש והנה שארית מתוקה אשר לריח זר באה מן־הדרום על־כנפי הרוח.

והמתק התעה הזה מלא לבי יגון תאות ויש כי דמיתי אשר נשמת הקיץ הבערת היא המבקשת לה תקומה.

ואני רק זאת ידעתי כי קרובה היתה לי וכי בי היתה וכי המתק ההוא ציץ ופרח במעמקי לבי·

כא.

בא לי המועד לצאת לחתר בסירתי. אוי לי, מה־ארכה ומה־כבדה העת על־פני החוף!

האביב נתן את־פרחיו ויקשיחם. ואני הנני יושב פה עם־פרחים נובלים אשר אין־בם חפץ ונפשי בי תערג.

דכיי הים זעפים ועל־שפת המשעול הקדר עפים העלים הצהב ונופלים.

מה־רבה השממה דקפאת פה! האין לבך חש צליל קול שומם עם־הד זמרה רחוקה שוטף אליך מעבר החוף השני?

כב.

בְּמַאֲפֵל צְלָלִים בִּמְטְרוֹת תַּמּוּז אַתָּה מְהַלֵּךְ בְּצַעֲדֵי סֵתֶר, דּוֹמֵם כְּמוֹ לַיְלָה, וּמִתְחַמֵּק מֵעֵין כָּל־אֹרֵב.

בֹּקֶר סָגַרְתָּ אֶת־עֵינֶיךָ וְרוּחַ הַמִּזְרָח הַסֹּעֵר קָרָא לְךָ בְּכֹחַ וְאַתָּה לֹא שַׂמְתָּ לֵב, וַיְהִי צָעִיף עָב פָּרוּשׂ עַל־תְּכֵלֶת הַשָּׁמַיִם הָעֵרִים נֶצַח.

הִשְׁבִּיתוּ הַיְעָרוֹת קוֹל זִמְרָתָם וְדַלְתוֹת כָּל־הַבָּתִּים נִסְגָּרוּ. רַק אַתָּה הָיִיתָ הַהֵלֶךְ הָאֶחָד אֲשֶׁר נִשְׁאַרְתָּ בִּרְחוֹב הַשּׁוֹמֵם הַזֶּה. הוֹי רֵעִי הָאֶחָד, רֹאשׁ כָּל־מַחֲמַדַּי, שַׁעֲרֵי בֵיתִי פְּתוּחִים לְךָ – אַל־נָא תִּדֹּד מִזֶּה כַּחֲלוֹם חֶזְיוֹן לָיְלָה.

כג.

הֲבַחוּץ אַתָּה, רֵעִי, בְּלֵיל־סְעָרָה זֶה וְאַתָּה בַּדֶּרֶךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה?– הִנֵּה מִתְיַפְּחִים הַשָּׁמַיִם וְהָיוּ כִּבְלִי תִקְוָה.

לֹא יָשַׁנְתִּי הַלַּיְלָה, רֵעִי. אֶת־הַדֶּלֶת פָּתַחְתִּי מֵרֶגַע אֶל־רֶגַע וְהִבַּטְתִּי לְתוֹךְ הַחֲשֵׁכָה.

לֹא תִרְאֶינָה עֵינַי דָּבָר וְנִפְלָא נְתִיבְךָ מִמֶּנִּי.

הֲמִגְּדוֹת נַחַל עָכוּר אֲשֶׁר כִּדְיוֹ שְׁחֹרִים מֵימָיו וְאִם מִמֶּרְחַקֵּי קְצוֹת יַעַר קֹדֵר מִמַּעֲמַקֵּי חֲשֵׁכָה אֲיֻמָּה כּוֹנַנְתָּ אֶת־צְעָדֶיךָ לַהֲדֹר אֵלַי, רֵעִי?

כד.

כַּאֲשֶׁר יָרַד הַיּוֹם וְהַצִּפֳּרִים יֶחְדְּלוּ מִזַּמֵּר וְהָרוּחַ הָעָיֵף יַחֲרִישׁ, אָז פְּרֹשׂ עָלַי סְכַּת חָשְׁכְּךָ הָעָבָה כַּאֲשֶׁר פָּרַשְׂתָּ אֶת כְּסוּי הַשֵּׁנָה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה לְכַסּוֹת אוֹתָהּ כִּי וְאֶת־עַלֵי הַלּוֹט הָעָיֵף סָגַרְתָּ בְּבֹאט בַּעֲלוֹט הַיּוֹם.

הִנֵּה הַהֵלֶךְ אֲשֶׁר תַּמָּה הַצֵּדָה מִילְקוּטוֹ בְּטֶרֶם תַּתֹּם דַּרְכּוֹ וַאֲשֶׁר בְּגָדָיו בָּלוּ וּכְבֵדוּ מֵאָבָק וַאֲשֶׁר כֹּחוֹ פַּס – הָסִירָה נָא מִמֶּנּוּ כְּלִמָּה וָעֹנִי וְחַדֵּשׁ חַיָּיו כְּפֶרַח תַּחַת כְּסוּי לֵילְךָ הֶעָרֵב.

כה.

תְּנֵנִי בְלֵיל נְדוּדִים וְאֶתֵּן לְעֵינַי שְׁנָת בִּבְלִי שְׂטָן רָע, כִּי בְךָ אֶבְטַח.

אַל תִּתְּנֵנִי לְיַגֵּעַ הִנָּם אֶת־רוּחִי הָרָפָה לְבַצְבּוּר הָכֵן נַפְשִׁי לְעָבְדְּךָ דַּל וָרֵיק.

הֲלֹא אַתָּה זֶה אֲשֶׁר־תִּפְרֹשׂ סֻכַּת לַיְלָה עַל־עֵינַיִם עֲיֵפוֹת מִנִּי־יוֹם לְמַעַן חַדֵּשׁ אֶת־מְאוֹרָן וּלְמַעַן שְׁפוֹךְ בָּהֶן חֶדְוָה חֲדָשָׁה לְעֵת הִפָּקְחָן.

כו.

בָּא אֵלַי וַיֵּשֶׁב לִימִינִי וַאֲנִי לֹא הֲקִיצוֹתִי. אַלְלַי לִי, מַה־נּוֹרָאָה הָיְתָה שְׁנָתִי!

בָּא אֵלַי עִם־דִּמְמַת הַלַּיְלָה. בְּיָדוֹ תָפַשׂ נִבְלוֹ וַחֲלוֹמוֹתַי הָמוּ לְקוֹל זְמִירוֹתָיו.

אוֹי לִי, לָמָּה כָּלוּ לֵילוֹתַי לָרִיק כֻּלָּם? אוֹי לִי, לָמָּה יִמָּנַע מִמֶּנִּי פָּנָיו – וְנִשְׁמַת אַפּוֹ הִנֵּה נָגְעָה אֶל־שְׁנָתִי?

כז.

נֵר, אֵי אֵיפֹה הַנֵּר? הַעֲלֵה־נָא אוֹתוֹ בְּלַבַּת תַּאֲוָתִי הַבּוֹעֶרֶת!

הִנֵּה הַמְּנוֹרָה וְנִיצוֹץ אֵשׁ אֵין בָּהּ. זֶה גּוֹרָלְךָ, לִבִּי! אָכֵן נִבְחַר לְךָ הַמָּוֶת שִׁבְעָתַיִם!

דָּפַק הָאֵיד עַל־דַּלְתְּךָ וּבְשׂוֹרָה בְּפִיו: הִנֵּה אֲדוֹנְךָ עֵר וְהוּא קוֹרֵא לְךָ לְמוֹעֵד־אֲהָבִים בַּחֲשֵׁכַת הַלָּיְלָה.

הַשָּׁמַיִם מְכֻסִּים בֶּעָבִים וְהַמָּטָר סֹחֵף אַרְצָה וְלֹא יֶחְדָּל. לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי – לֹא יָדַעְתִּי מַה־זַּמֹּתִי.

לְרֶגַע יִבָּקַע הַבָּרָק וְאַחֲרָיו יָשׁוּב הַחֹשֶׁךְ וְהָיָה עָמֹק מִבָּרִאשׁוֹנָה – וְלִבִּי מִתְרַפֵּק עַל־הַנָּתִיב הַמִּסְתַּתֵּר אֲשֶׁר מִשָּׁם תִּקְרָא לִי שִׁירַת הַלָּיְלָה.

נֵר, אֵי אֵיפֹה הַנֵּר? הַעֲלֵה־נָא אוֹתוֹ בְּלַבַּת תַּאֲוָתִי הַבּוֹעֶרֶת! הָרַעַם שֹׁאֵג וְהַסַּעַר יֶהֱוֹם בַּגַּלְגַּל. שָׁחוֹר הַלַּיְלָה כְּסֶלַע שָׁחֹר. אַל־תִּתֵּן לְמוֹעֵד זֶה לַעֲבוֹר בַּחֹשֶׁךְ. הַעֲלֵה־נָא אֶת־מְנוֹרַת הָאַהֲבָה בְּלַפִּיד חַיֶּיךָ!

כח.

חֲזָקִים הָעֲבֹתִים, וְאִם אָמַרְתִּי אֲנַתְּקֵם וְכָאַב לִבִּי בְּקִרְבִּי.
גְּאֻלָּה חָפַצְתִּי וְזוּלָתָהּ לֹא דָבָר, וְאִם אֲקַוֶּה אֵלֶיהָ וְכִסַּתְנִי כְלִמָּה.
יָדַעְתִּי מְאֹד כִּי אוֹצָרְךָ אֵין עֲרוֹךְ לוֹ וְכִי אַתָּה לִי הַטּוֹב מֵרֵעַי, אַךְ לִבִּי לֹא יַעֲמֹד בִּי לְטַאטֵא אֶת־בְּלוּיֵי הַסְּחָבוֹת הַמַּזְהִירִים אֲשֶׁר מָלְאוּ אֶת־בֵּיתִי.

הַשִּׂמְלָה אֲשֶׁר יַעֲטֶה בִּטְרִי מְלֵאָה אָבָק וָמָוֶת. תִּעַבְתִּיהָ – וּבְאַהֲבָה אֶשְׁמְרֶנָּה עִמִּי.

עֲוֹנוֹתַי רַבִּים, חֲטָאתַי גְּדוֹלוֹת וְגַם כְּלִמָּתִי מִסְתַּתֶּרֶה וּכְבֵדָה, אַךְ כִּי־אָבֹא לְבַקֵּשׁ חֶסֶד אָז אִירָא פֶּן תֵּרָצֶה תְּפִלָּתִי.

כט.

זֶה אֲשֶׁר בִּשְׁמִי אֲסוֹבְבֶנּוּ מִתְיַפֵּחַ בְּמִסְגַּר הַזֶּה. אַךְ אֲנִי שָׁקַדְתִּי תָּמִיד לִבְנוֹת אֶת־הַחוֹמָה הַזֹּאת מִסָּבִיב, וְכַאֲשֶׁר תַּעֲלֶה הַחוֹמָה מִיּוֹם אֶל־יוֹם הָלֹךְ וְהִנָּשֵׂא הַשָּׁמַיְמָה כֵּן תֹּאבַד לִי בְּמַאֲפֵל צְלָלֶיהָ תַּבְנִית נַפְשִׁי הַנֶּאֱמָנָה.

גֵּא אָנֹכִי עַל־שִׂיא הַחוֹמָה הַבְּצוּרָה הַזֹּאת וַאֲנִי טָח אוֹתָהּ בְּשִׂיד וּבְחוֹל לְבִלְתִּי תֵת לְפֶרֶץ קָטֹן לִפְרֹץ בְּשֵׁם הַזֶּה – וְיַעַן אֲשֶׁר אֶשְׁקֹד עָלֶיהָ כָּכָה לָכֵן תֹּאבַד לִי תַּבְנִית נַפְשִׁי הַנֶּאֱמָנָה.

ל.

יָצָאתִי לְבַדִּי לְדַרְכִּי לְמוֹעֵד־אֲהָבִים. אַךְ מִי הוּא זֶה הַהוֹלֵךְ אַחֲרַי בְּדִמְמַת הַחֲשֵׁכָה?

נוֹטֶה אָנֹכִי הַצִּדָּה לְהִתְחַמֵּק מִפָּנָיו – וּמִמֶּנּוּ לֹא אִמָּלֵט.

אֶת־הָאָבָק הוּא מַעֲלֶה מֵעַל הָאֲדָמָה בְּרֹב־הִתְהַלְּלוֹ וְאֶת־קוֹלוֹ הָרָם הוּא מְחַבֵּר אֶל־כָּל מִלָּה הַיּוֹצֵאת מִפִּי.

הֲלֹא זֶה הוּא אָנֹכִי, זֶה „אָנֹכִי" הַדַּל אֲשֶׁר לִי, וְהוּא לֹא יֵדַע בֹּשֶׁת, אֲדוֹנִי! אוּלָם נִכְלַמְתִּי מְאֹד לָבֹא עַד־פֶּתַח דַּלְתְּךָ בְּחֶבְרַת עִמּוֹ.

לא.

„אַסִּיר, הֲלֹא תַגִּיד לִי: מִי שָׂם אוֹתְךָ בִּכְבָלִים?"

„אֲדוֹנִי וּמוֹשְׁלִי הוּא הַשָּׂם אוֹתִי בִּכְבָלִים", עָנָה הָאַסִּיר. „דִּמִּיתִי כִּי לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנִּי לַעֲלוֹת בְּעֹשֶׁר וּבְכֹחַ עַל־כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְלָכֵן צָבַרְתִּי בְּתוֹךְ בֵּית־אוֹצָרִי אֶת־כָּל הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לְמַלְכִּי. בִּנְפֹל עָלַי תַּרְדֵּמָה עָלִיתִי עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר לַאֲדוֹנִי, וּבַהֲקִיצִי וְהִנֵּה אָנֹכִי אָסִיר בְּעֶצֶם בֵּית־אוֹצָרִי".

„אַסִּיר, הֲלֹא תַגִּיד לִי: מִי עָשָׂה אֶת־הַנְחֻשְׁתַּיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא יִשָּׁבֵרוּ?"

„אָנֹכִי הוּא הָעֹשֶׂה", עָנָה הָאָסִיר. „אָנֹכִי הוּא אֲשֶׁר הָלַמְתִּי לִי אֶת־הַבַּרְזֶל הַזֶּה לִכְבָלִים לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. דִּמִּיתִי כִּי לָנֶצַח כֹּחִי לֹא יְכֻנַּע, אֶת־מְלֹא כָּל־הָאָרֶץ יִקַּח בְּשִׁבְיִי וְרַק אָנֹכִי לְבַדִּי חָפְשִׁי אֶהְיֶה בְּאֵין מַעְצוֹר. אָז פָּעַלְתִּי יוֹם וָלַיְלָה אֶת־הַכְּבָלִים בְּלַהֲבוֹת אֵשׁ גְּדוֹלוֹת וּבְפַטִּישׁ גָּדוֹל הֲלַמְתִּים. וְכַאֲשֶׁר שָׁלְמָה הַמְּלָאכָה וְהַטַּבָּעוֹת רֻקְּעוּ עַד־בִּלְתִּי הִשָּׁבֵר לְעוֹלָם, וָאֵרֶא וְהִנֵּה אָנֹכִי לְבַדִּי נִלְכַּד בָּהֵנָּה".

ל״ב.

אֵלֶּה אֲשֶׁר יֶאֱהָבוּנִי עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יְנַסּוּ כֻלָּם בְּכָל־כֹּחָם לְהַחֲזִיק אוֹתִי תַּחַת מַחְסֶה יָדָם. אַךְ לֹא כֵן אַהֲבָתְךָ אַתָּה: גְּדוֹלָה הִיא מֵאַהֲבָתָם – וְאַתָּה נוֹתֵן אוֹתִי לִהְיוֹת חָפְשִׁי עַל־פִּי רוּחִי.

כִּי לֹא אֶשְׁכַּח אוֹתָם, לָכֵן לֹא יַעֲמֹד בָּם לִבָּם לִנְטֹשׁ אוֹתִי לְבַדִּי – וְאַתָּה הִנֵּה יוֹם עַל־יוֹם יַחֲלוֹף וּפָנֶיךָ לֹא יֵרָאוּ.

גַּם כִּי לֹא אֶקְרָא אוֹתְךָ בִּתְפִלּוֹתַי וְלֹא אָשִׂים מָקוֹם לְךָ בְּלִבִּי, אַהֲבָתְךָ אוֹתִי תֶּאֱרֹב תָּמִיד אֶל־אַהֲבָתִי.

ל״ג.

בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר בָּאוּ אֶל־בֵּיתִי וַיֹּאמְרוּ: „רַק אֶת־הַקָּטָן מִן־הַחֲדָרִים נִבְחַר לָנוּ פֹּה".

וַיּוֹסִיפוּ וַיֹּאמְרוּ עוֹד: „נַעֲזֹר־נָא עִמְּךָ לַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֶיךָ וְלָנוּ נִקַּח בַּעֲנָוָה רַק אֶת־הַחֵלֶק הַקָּטָן מֵחַסְדּוֹ". וַיֵּלְכוּ וַיֵּשְׁבוּ לָהֶם בַּפִּנָּה וַיִּהְיוּ יוֹשְׁבִים בַּלָּאט וּבְשִׁפְלוּת־רוּחַ.

אַךְ בְּחֶשְׁכַּת הַלַּיְלָה וְהֵם פָּרְצוּ בְחֹזֶק־יָד וּבְחֹזֶק־מֵצַח אֶל־אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לִי וַיִּגְזְלוּ בְּתַאֲוָה טְמֵאָה מִן־הַקָּרְבָּן אֲשֶׁר עַל־מִזְבַּח אֱלֹהָי.

ל״ד.

מִי יִתֵּן וְנִשְׁאַר רַק הַמְּעַט מִמֶּנִּי, לְבַעֲבוּר אוּכַל לְהַגִּיד כִּי אַתָּה לִי כֹל.

מִי יִתֵּן וְנִשְׁאַר רַק הַמְּעַט מֵרְצוֹנִי, לְבַעֲבוּר אוּכַל לָדַעַת בְּלִבִּי, כִּי אַתָּה תְּחַבְּקֵנִי נֶצַח. אָז אָבוֹא בְּקָל־עֲנָן רַק אֵלֶיךָ וְאַקְרִיב לְךָ אֶת־אַהֲבָתִי בְּכָל־רֶגַע.

מִי יִתֵּן וְנִשְׁאַר רַק הַמְּעַט מִמֶּנִּי, לְבַעֲבוּר יִבָּצֵר מִמֶּנִּי לָנֶצַח לְהִתְחַבֵּא מִפָּנֶיךָ.

מִי יִתֵּן וְנִשְׁאַר רַק הַמְּעַט מִכְּבָלַי, לְבַעֲבוּר אוּכַל לִהְיוֹת אָסוּר רַק אֶל־רְצוֹנְךָ וּלְבַעֲבוּר תִּשְׁלֹט מַחֲשַׁבְתְּךָ בְּכָל־חַיַּי – וְהָיוּ לִי כְּבָלִים רַק מִמַּד אַהֲבָתֶךָ.

לה.

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר הָרוּחַ בְּלִי מָגוֹר וְהָרֹאשׁ נִשָּׂא לְמָעְלָה;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר הַתְּבוּנָה חָפְשִׁית לִרְוָחָה;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לֹא הִתְפּוֹצְצָה הָאֲדָמָה לִרְסִיסִים וּגְבוּלִים צָרִים אֵין בֵּין־הַחוֹמוֹת;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יוֹצְאִים הַדְּבָרִים מִמַּעֲמַקֵּי הָאֱמֶת;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר שׁוֹלַחַת מַשְׂאַת הַנֶּפֶשׁ אֶת זְרוֹעוֹתֶיהָ בְּלִי־מַעְצוֹר אֶל־כָּל שָׁלֵם;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר פַּלְגֵי הַשֵּׂכֶל הַזַּכִּים לֹא יֹאבְדוּ בְתֹהוּ בְּמִדְבַּר הַחוֹל הַשָּׁמֵם אֲשֶׁר לְמִצְוַת אֲנָשִׁים מֵתָה וּמְלֻמָּדָה;

בְּמָקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה הוּא הַמּוֹלִיךְ אֶת־הָרוּחַ לְמַחֲשָׁבוֹת וּלְמַעֲשִׂים אֲשֶׁר תָּמִיד נַעֲלִים –

שָׁם, אָבִי, בִּשְׁמֵי הַחָפְשָׁה הָאֵלֶּה, תֵּן נָא וְקָמָה לִי אֶרֶץ חֲדָשָׁה.

לו.

הִנֵּה זֹאת תְּפִלָּתִי אֵלֶיךָ, אֲדֹנָי: נְתוֹשׁ, נְתוֹשׁ עִם הַשֹּׁרֶשׁ אֶת־רִישִׁי מִקֶּרֶב לִבִּי.

תֶּן־לִי כֹחַ לָשֵׂאת עַל־נְקַלָּה אֶת־חֶדְוָתִי וְאֶת־דַּאֲגָתִי.

תֶּן־לִי כֹחַ לַהֲפֹךְ אֶת־אַהֲבָתִי לַעֲשׂוֹת פְּרִי בְּכָל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה.

תֶּן־לִי כֹחַ לְבִלְתִּי הַזְנִיחַ לְעוֹלָם דַּל וּלְבִלְתִּי כָפֹף בִּרְכַּי לִפְנֵי עָרִיץ גְּבַהּ־רוּחַ.

תֶּן־לִי כֹחַ לְנַשֵּׂא אֶת־רוּחִי מֵעַל תַּעְתֻּעֵי יוֹם וָיוֹם.

וְתֶן־לִי כֹחַ לְהַכְנִיר אֶל־הֶפְצֵךְ אֶת־כָּל כֹּחִי בְּאַהֲבָה.

לז.

דִּמִּיתִי כִּי עִם־הַגְּבוּל הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר לְבִלְתִּי תַּמּוּ גַּם נְדוּדַי וְכָלָה נְתִיבִי אֲשֶׁר לְפָנַי וְשָׁלְמָה הַצֵּדָה אֲשֶׁר עִמִּי וּבָאָה הָעֵת לְבַקֵּשׁ לִי חָסוּת בִּדְמָמַת עֲרָפֶל –

אָכֵן רָאָה הִנֵּה חֶפְצְךָ אֵינֶנּוּ יוֹדֵעַ קֵץ בִּי. כַּאֲשֶׁר תְּנוּעֶנָה הַמִּלִּים הַיְשָׁנוֹת בְּתוֹךְ־פִּי וְנָבְעוּ זְמִירוֹת חֲדָשׁוֹת מִקֶּרֶב־לִבְּךָ; וְכַאֲשֶׁר תֹּאבַדְנָה הַנְּתִיבוֹת הַיְשָׁנוֹת וְהִתְגַּלְּתָה פִּתְאֹם אֶרֶץ חֲדָשָׁה.

לח.

כִּי עֲרַגְתִּי אֵלֶיךָ, רַק אֵלֶיךָ לְבַדְּךָ – אֶת־זֶה יֹאמַר־נָא לִבִּי וְיָשׁוּב וְיֹאמַר עַד־בְּלִי קֵץ; כָּל־מַחְשְׁבוֹתַי אֲשֶׁר יַבְהִילוּנִי יוֹם וָלַיְלָה כִּזְבוֹת וְרֵיקוֹת עַד־הַיְסוֹד.

כְּלַיְלָה הַמַּסְתִּיר בְּתוֹךְ־חָשְׁכּוֹ אֶת־תַּאֲוָתוֹ אֶל־הָאוֹר, כֵּן בְּמַעֲמַקֵּי נַפְשִׁי בְּלִי־דַעַת רֹעֶדֶת קְרִיאָתִי: עֲרַגְתִּי אֵלֶיךָ, רַק אֵלֶיךָ לְבַדְּךָ.

כְּסַעַר שֶׁאָף אֶל־קִצּוֹ בְּתוֹךְ־הַדְּמָמָה וְהוּא עִם־הַדְּמָמָה נִלְחָם, כֵּן רוּחַ הַפְּרָצִים אֲשֶׁר־בִּי מִתְפָּרֵץ מִפְּנֵי אַהֲבָתְךָ וְאֶל־אַהֲבָתְךָ הִיא שׁוֹאֵף וְהוּא קֹרֵא: עֲרַגְתִּי אֵלֶיךָ, רַק אֵלֶיךָ לְבַדְּךָ.

לט.

בְּעֵת יִקְשֶׁה לִבִּי וְיֵחַר, אָז בֹּא עָלַי בְּמָטָר חֶמְלָתֶךָ.

בְּעֵת יֹאבַד חֶסֶד מֵעִם הַחַיִּים, אָז בֹּא עָלַי בְּפֶרֶץ זִמְרָתֶךָ.

בְּעֵת יִשְׂאוּ אֶת־שְׁאוֹנָם פָּעֳלֵי־הַיּוֹם הַסּוֹעֲרִים לְהַרְגִּיז אוֹתִי מִמִּסְגְּרוֹתַי, אָז בֹּא עָלַי אֲדוֹן הַמְּנוּחָה עִם־שְׁלוֹמְךָ וְעִם מְנוּחָתֶךָ.

בְּעֵת יִשְׁתּוֹחַח בַּסֵּתֶר לִבִּי הַדַּל, אָז פְּתַח דְּלָתָיו בְּחָזְקָה, מַלְכִּי, וְהִגָּלֵה אֵלָיו בַּהֲדַר מַלְכוּתֶךָ.

בְּעֵת תַּכְבֶּה תַּאֲוָתִי אֶת־דֵּעוֹתַי בְּסַנְוֵרִים וּבְתַרְמִית עֵינַיִם, אָז אַתָּה קְדוֹשִׁי הָאֶחָד, אַתָּה הָעֵר, בֹּא אֵלַי אַתָּה עִם־אוֹרְךָ וְעִם־רַעַמְךָ.

מ.

נֶעְצַר הַגֶּשֶׁם בְּקֶרֶב לִבִּי הַיָּבֵשׁ יָמִים עַל־יָמִים, אֱלֹהַי. רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם עָרֹם עַד לַהֲרָדָה. אַף עָב אֶחָד דַּק לֹא יִהְיֶה לוֹ לְמִכְסֶה מְעַט, אַף אוֹת קַל אַיִן לְמָטָר קַר לְמֵרָחוֹק.

מי יתן ושלחת את־סערך הזועם הקדר מני־מות והכית בשבטי ברקים את־השמים מן־הקצה אל־הקצה.

רק השמע, אדני, השמר את־השרב האלם הלז, העז והאכזרי, הלוהט בנוראותיו כל־לב עד לאפס תקוה.

תן לענן חסדך ויראה כמבט אם טובל בדמעה ביום חרון אף האב.

מא.

למה תעמד, מחמד עיני, מאחרי כל־ההמון, מסתתר בקרב צלך? הנה הם הודפים אותך ועוברים על־פניך בעפר הרחוב ולב לא ישימו אליך. ואני פה מחכה לך מועד ומועדים והכינותי לך את־קרבני, ובאו העוברים וההולכים ולקחו את־פרחי אחד אחר האחד וטנאי כמעט ריק.

מועד הבקר חלף וגם מועד הצהרים. בתוך צללי הערב תכבדנה עיני משנה. האנשים השבים הביתה מביטים בי ומשחקים — ואני מלאתי כלמה. אשב כבתולה עניה ואליט פני בחיקי, והיה כי ישאלוני לחפצי ואוריד לארץ עיני ולא אענה דבר.

אוי לי, איך אוכל ואגיד להם כי לך אני מחכה וכי אמר אמרת לי כי תבוא? איך אוכל ואודה על־כלמתי כי את־רישי זה הבאתי לך למהר? ראה הנה הסתרתי את־סודי זה בגאוה בסתר לבי.

יושבת אנכי על־פני הדשא ועיני הודרות השמימה ואני חולמת את־תפארת בואך לפתע פתאם. הנה המאורות יאירו מסביב כלם, נסי הזהב יתעופפו על־פני מרכבתך, ועמד עם רב בפאתי הדרך והביט והשתאה וראה ברדתך מן־המרכבה ובהרימך אותי מעל העפר להושיב לימינך את־הנערה העניה הזאת הרועדת מכלמה ומגאוה כסבך־צמח בנשב בו רוח קיץ.

אך הנה חולפת העת וקול אופן מרכבתך לא ישמע. שפעת רכב עוברת על־פני בהמון ברעש ובשאון ובתרועת צהלה. הרק אתה חפצת לעמד מאחרי כל־ההמון הזה ומסתתר בקרב צלך? הרק אני אחכה ואבך שוממה מתאות חנם?

מב.

בבקר השכם התלחשנו איש באזני רעהו לאמר: נרד בסירת דוגה רק אני ואתה ויתר מזה, ולא ידע איש עד־פני כל־האדמה את־דבר מסענו באין מחוז לחפצנו ובאין תכלית.

עַל־פְּנֵי יָם זֶה בְּאֵין חוֹף, בִּהְיוֹת אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת וּפִיךָ מְשַׂחֵק, שָׁם יִשְׁתַּפְּכוּ שִׁירַי וְהָיוּ לִרְנָנוֹת, חָפְשִׁים כְּמוֹ גַלִּים וְחָפְשִׁים מִכַּבְלֵי מִלִּים.

הַעוֹד לֹא בָאָה הָעֵת? אִם הַמְּלָאכָה לֹא שָׁלְמָה עוֹד? רְאֵה הִנֵּה יָרַד הַלַּיְלָה עַל־הַיָּם וּבְתוֹךְ הָאוֹר הַגּוֹוֵעַ בָּאוֹת צִפֳּרֵי הַמַּיִם בִּיעָף אֶל־קִנֵּיהֶן.

מִי יֵדַע מָתַי תִּפָּלַגְנָה טַבְּעוֹת הַזִּקִּים וּמָתַי תֵּעָלֵם סִירַת הַדּוּגָה בְּקֶרֶב הַלַּיְלָה כַּזִּיק הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר לִמְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ?

מג.

הִנֵּה יוֹם הָיָה אֲשֶׁר לֹא הֲכִינוֹתִי נַפְשִׁי אֵלֶיךָ; וְאַתָּה, מַלְכִּי, בָּאתָ אֱלֵי תוֹךְ לִבִּי לֹא־קָרוּא וְהָיִיתָ כְּאַחַד הָעָם הָעוֹמֵד בַּחוּץ אֲשֶׁר לֹא אֵדָעֶנּוּ וְחֹתֶמֶת בְּטַבַּעְתְּךָ הוּתַם נֶצַח עַל־רְגָעִים רַבִּים בְּחַיֵּי הַמִּתְעַפְּפִים וְהוֹלְכִים.

וּבַיּוֹם הַזֶּה כִּי יָקַר מִקְרֶה וְאַבִּיט אֶת־כָּל זֹאת, אָז אֶרְאֶה כִּי מִתְגּוֹלְלִים זִכְרוֹנוֹת הַיָּמִים הָאֵלֶּה אַרְצָה מִתְבּוֹסְסִים בְּאָבָק יַחְדָּו עִם־זִכְרוֹן תַּעֲנוּגַי וּמַכְאוֹבַי אֲשֶׁר לְחַיַּי הַדַּלִּים וְהַנִּשְׁכָּחִים.

לֹא פָּנִיתָ בְּבוּז מֵעַל שַׁעֲשֻׁעֵי יַלְדוּתִי אֲשֶׁר בָּאָבָק וְקוֹל הַצְּעָדִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּיַלְדוּתִי בַּחֶדֶר שַׁעֲשֻׁעַי הֲלֹא אֵלֶּה הֵם אֲשֶׁר הֵד קוֹלָם הוֹלֵךְ מִכּוֹכָב אֶל־כּוֹכָב.

מד.

הִנֵּה זֶה אֲשֶׁר יִשְׂמַח לִבִּי: כִּי אֵשֵׁב וְאֶאֱרֹב אֶל־פַּאֲתֵי הַדְּרָכִים בְּעֵת יְגִיפוּ הַצְּלָלִים אֶת־הָאוֹר וְהַגֶּשֶׁם יָבֹא לְמַיֵּעַר תְּקוּפַת הַקָּיִץ.

מַלְאֲכֵי בְשׂוֹרָה הֵמָּה לִי הַבָּאִים מִכְּנַף־שָׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי וְדֹבְרִים שָׁלוֹם לִי וּמְמַהֲרִים לָרוּץ לְדַרְכָּם מִן־הָרְחוֹב וְהָלְאָה. לִבִּי יַעֲלֹץ בָּם וְנִשְׁמַת הָרוּחַ הָעוֹבֶרֶת מְתוּקָה לִי.

מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר וְעַד־אֲפֵלַת הָעֶרֶב פֹּה אֵשֵׁב עַל־יַד שַׁעֲרִי וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי הָרֶגַע אֲשֶׁר לוֹ קִוִּיתִי בֹּא יָבֹא בְּפֶתַע פִּתְאֹם. אָז אֶרְאֶה אֶת־פָּנֶיךָ.

וְעַד־בֹּא הָעֵת הַהִיא אֵשֵׁב לִי וַאֲשַׂחֵק וַאֲזַמֵּר לְבָדָד. וְעַד־בֹּא הָעֵת הַהִיא מָלֵא הָרוּחַ אֲשֶׁר מִסָּבִיב אֶת־הָרֵיחַ הַטּוֹב אֲשֶׁר לַתִּקְוֹת.

מה.

הַאִם לֹא שְׁמַעְתֶּם אֶת־קוֹל מִצְעָדָיו בַּלְּאט?
הִנֵּה הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.

בְּכָל־רֶגַע וּבְכָל־עֵת, בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־לַיְלָה הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.

זְמִרוֹת רַבּוֹת זִמַּרְתִּי כְּנוֹחַ עָלַי הָרוּחַ אִם טוֹבָה וְאִם רָעָה, אַךְ קוֹלוֹתֵיהֶן קָרְאוּ תָּמִיד כֻּלָּם: „הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ".

בִּימֵי הַשֶּׁמֶשׁ עִם־הֱיוֹתָהּ בִּשְׁמֵי הַנִּיסָן בֵּינוֹת לִנְתִיבוֹת הַיַּעַר הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.

בְּלֵילוֹת הַגֶּשֶׁם עִם־אֲפֵלַת הַתַּמּוּז הַנִּדַּחַת בְּמֶרְכֶּבֶת עָבִים רַבֵּי חֲזִיזֵי רַעַם הוּא הוֹלֵךְ, הוֹלֵךְ, תָּמִיד הוּא הוֹלֵךְ.

בְּיָגוֹן עַל־יָגוֹן לוֹחֵץ רַק קוֹל מִצְעָדָיו אֶת־לִבִּי – וְרַק מַגַּע הַזָּהָב אֲשֶׁר לְכַף רַגְלוֹ הוּא הַנּוֹתֵן זֹהַר לְשִׂמְחָתִי.

מו.

לֹא אֵדַע מִסְפָּר לְעִתִּים הָרְחוֹקוֹת אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ לִקְרָאתִי הָלֹךְ וְקָרֵב. שִׁמְשְׁךָ וְכוֹכָבֶיךָ לֹא יוּכְלוּ לְהַסְתִּיר אוֹתְךָ מִמֶּנִּי לָנֶצַח.

בְּקָרִים וַעֲרָבִים רַבִּים נִשְׁמַע קוֹל צְעָדֶיךָ וּמַלְאַךְ הַבְּשׂוֹרָה אֲשֶׁר לְךָ בָּא אֶל־תּוֹךְ לִבִּי וַיִּקְרָא לִי בַּסֵּתֶר.

לֹא אֵדַע מַדּוּעַ כָּכָה נִבְהֲלוּ הַיּוֹם כָּל־חַיַּי וְלָמָּה־זֶּה רִגְשַׁת חֶרְדַּת גִּיל עָבְרָה אֶת־לִבִּי.

הָיִיתִי כְּמוֹ בָא לִי הַמּוֹעֵד לְכַלּוֹת אֶת־מִפְעָלִי וַאֲנִי בְּתוֹךְ הָרוּחַ אֲשֶׁר מִסָּבִיב אָרִיחַ אֶת־הָרֵיחַ הַדַּק אֲשֶׁר לְקִרְבָתְךָ הַמְּתוּקָה.

מז.

הַלַּיְלָה כִּמְעַט נָמַס וַאֲנִי מְחַכֶּה לוֹ לַשָּׁוְא. יָרֵאתִי פֶּן יָבֹא פִּתְאֹם אֶל־דַּלְתִּי בַּבֹּקֶר אַחֲרֵי־נָפְלִי מֵרֹב יְגִיעָה וַאֲנִי שׁוֹכֶבֶת וִישֵׁנָה. הוֹי רֵעַי, פִּתְחוּ־נָא לוֹ אֶת־הַדֶּלֶת וְאַל תַּעַצְרוּ אוֹתוֹ מִבֹּא.

אִם לֹא יְעִירֵנִי קוֹל מִצְעָדָיו, אֶמְצָא־נָא חֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאַל־תְּנַסּוּ לְעוֹרְרֵנִי גַּם אַתֶּם. לֹא־חָפַצְתִּי כִּי יְעוֹרְרֵנִי קוֹל־מַקְהֵלוֹת הַצִּפֳּרִים הַמְצַפְצְפוֹת אוֹ קוֹל

הָרוּחַ הַסּוֹעֵר לִקְרַאת חַג אוֹר הַבֹּקֶר. תְּגוּנִי וְאִישַׁן בְּלִי מַעְצוֹר כְּרֶגַע אֲשֶׁר יִגַּשׁ אֶל־דַּלְתִּי פִּתְאֹם אֲדוֹנִי וּמוֹשְׁלִי.

הוֹי שְׁנָתִי, שְׁנָתִי הָעֲרֵבָה, הַמְחַכָּה רַק לָרֶגַע אֲשֶׁר יִגַּע בִּי אֲדוֹנִי וּמוֹשְׁלִי לְמַעַן תַּחֲלֹף. הוֹי עֵינַי הַסְּגוּרוֹת, אֲשֶׁר תִּפָּתַחְנָה אֶת־עַפְעַפֵּיהֶן רַק לְאוֹר קוֹלוֹ בְּשַׂחֲקוֹ, כַּאֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנַי כְּמוֹ חֲלוֹם הָעֹלֶה פִּתְאֹם כִּתְהוֹם חֶשְׁכַת הַשֵּׁנָה.

תְּגוּ־נָא וְיִגָּלֶה אֲדוֹנִי וּמוֹשְׁלִי לְנֹכַח פָּנַי לִהְיוֹת לִי רִאשׁוֹן מִכָּל־אוֹר וּמִכָּל־דְּמוּת. תְּגוּ־נָא וִיהִי קוֹל תְּרוּעַת הַגִּיל הָרִאשׁוֹן הַנֵּעוֹר בְּנִשְׁמָתִי יָלִיד מַבַּט עֵינוֹ. תְּגוּ־נָא וְשָׁבָה אֵלַי נַפְשִׁי רַק עִם־שׁוּבִי אֵלָיו!

מח.

בָּקְעוּ גַלֵּי זִמְרַת הַצִּפֳּרִים אֶת־יַם דִּמְמַת הַבֹּקֶר, הַפְּרָחִים אֲשֶׁר בְּפַאֲתֵי הַדְּרָכִים עָלְזוּ וַעֲתַר הַזָּהָב פֹּרָק מִבֵּין בִּקְעֵי הֶעָבִים – וַאֲנַחְנוּ הָלַכְנוּ כֻּלָּנוּ וְעֵינֵינוּ לֹא נָתְנוּ מַס לְכָל־מַרְאֶה בַּדָּרֶךְ.

לֹא שַׁרְנוּ בְּשִׁירִים עַלִּיזִים וְלֹא הִשְׁתַּעֲשַׁעְנוּ, לֹא יָרַדְנוּ אֶל־הַכְּפָרִים לַעֲשׂוֹת קִנְיָן וּתְמוּרָה, לֹא דִבַּרְנוּ דָבָר וְלֹא שָׂחַקְנוּ וְלֹא פִּגַּרְנוּ בְּלֶכְתֵּנוּ. הָלַכְנוּ הָלוֹךְ וְהָחִישׁ אֶת־צְעָדֵינוּ וְהָעֵת עָבָרָה.

הַשֶּׁמֶשׁ עָלְתָה עַד־חֲצִי הָרָקִיעַ וְהַיּוֹנִים הָגוּ בְּתוֹךְ הַצֵּל. עָלִים יְבֵשִׁים רָקְדוּ וַיִּתְגּוֹלְלוּ לְחֹם הַצָּהֳרָיִם. הַנַּעַר הָרֹעֶה נָם וַיִּישַׁן בְּצֵל תַּחַת הַתְּאֵנָה, וְגַם אֲנִי כָּרַעְתִּי אַרְצָה עַל־שְׂפַת הַמַּיִם וָאַרְבִּיץ אֶת־יְצָרַי הָעֲיֵפִים עַל־פְּנֵי יֶרֶק הַשָּׂדֶה.

וְאֵלֶּה אֲשֶׁר אָרְחוּ לִי בַּדֶּרֶךְ שָׂחֲקוּ וַיִּלְעֲגוּ לִי. אֶת־רֹאשָׁם נָשְׂאוּ לְמַעְלָה וְהֵם אָצִים לַדְּרָכִם. לֹא הִבִּיטוּ עַל־סְבִיבֵיהֶם רֶגַע וְלֹא יָשְׁבוּ לָנוּחַ. וַיִּצְמְאוּ בַּהֲבָלַת הָעֲרָפֶל לְמֵרָחוֹק וַיְשׁוּשׁוּ עַל־פְּנֵי כָּרִים וּגְבָעוֹת וַיַּעַבְרוּ מֵחוּזוֹת רְחוֹקִים וְנִדָּחִים. יְהִי אֱלֹהִים עִמְּךָ, אֹרְחַת גִּבּוֹרִים, עַל־דַּרְכֵּךְ אֲשֶׁר קֵץ אֵין לָהּ! בְּלַעַג וּבְתוֹכָחָה הֵאִיצוּ בִי לָקוּם, וְלִבִּי לֹא הָיָה עִמִּי. אֹבֶדֶת הָיְתָה נַפְשִׁי בִּתְהוֹם מִשְׁמַעַת עַלִּיזָה – בְּתוֹךְ הַצֵּל אֲשֶׁר לְחֶדְוָה קֹדֶרֶת.

וְהַמְּנוּחָה הָעֲמֻקָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יֶרֶק הַשָּׂדֶה מַעֲשֵׂה יְדֵי רִקְמַת הַשֶּׁמֶשׁ רָחֲפָה וְנָסְבָה בְּצִלְצְלֵיהֶם עַל־לִבִּי. שָׁכַחְתִּי אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר עַל־אוֹדוֹתָיו אֲנִי הוֹלֶכֶת וְהִסְגַּרְתִּי נַפְשִׁי בְּלִי דַעַת אֶל־נְתִיבוֹת תַּעְתּוּעֵי הַצְּלָלִים וְהַזְּמִירוֹת.

וְאַחַר־כֵּן בַּהֲקִיצִי מִתְּנוּמָתִי וּבְפָתְחִי אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַתָּה עוֹמֵד עָלַי

וְאֶת־שְׁנָתִי תִּשְׁטֹף מֵעָלַי בְּשַׁחֲקֶךָ. מַה־יָּרֵאתִי כִּי אֲרֻכָּה תִּהְיֶה דַרְכִּי וְכִי יִרְבֶּה כָּכָה הֶעָמָל לָבֹא אֵלֶיךָ!

מט.

יָרַדְתָּ מֵעַל־כִּסֵּא מַלְכוּתְךָ וְעָמַדְתָּ בְּפֶתַח סֻכָּתִי.

לְבַדִּי זִמַּרְתִּי בְּסֵתֶר פִּנָּה וּנְגִינָתִי בָּאָה עַד־אָזְנֶיךָ. יָרַדְתָּ וְעָמַדְתָּ בְּפֶתַח סֻכָּתִי.

חָרָשֵׁי זִמְרָה רַבִּים לְךָ בְּהֵיכָלְךָ וּזְמִירוֹת יְזַמְּרוּ לְךָ בְּכָל־עֵת. אַךְ זִמְרַת הַתּוֹדָה הַדַּלָּה אֲשֶׁר לִצְעִירַת הַנְּעָרוֹת הַזֹּאת עוֹרְרָה אֶת־אַהֲבָתֶךָ. בְּרָב־עֱנָיָה עָרַב לִבָּהּ לְהִתְעָרֵב בְּזִמְרָה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ, וְאַתָּה בָאתָ וּפֶרַח הֵבֵאתָ לִי לְשָׂכָר וְהִתְיַצַּבְתָּ בְּפֶתַח סֻכָּתִי.

נ.

הָלַכְתִּי מִבַּיִת אֶל־בַּיִת בַּדֶּרֶךְ הָעוֹלֶה הַכְּפָרָה לְקַבֵּץ עַל־יָד—וּמֶרְכֶּבֶת הַזָּהָב אֲשֶׁר לְךָ נִרְאֲתָה פִּתְאֹם מֵרָחוֹק וְהִיא דוֹמָה לַחֲלוֹם חָזְיוֹן נֹגַהּ. אָז נִפְלֵאתִי מְאֹד לְמַרְאֵה מֶלֶךְ הַמְּלָכִים!

תִּקְוֹתַי נָשְׂאוּ רֹאשׁ וַאֲנִי דִּמִּיתִי כִּי יְמֵי הָרָעִים תַּמּוּ. אָז עָמַדְתִּי וְחִכִּיתִי לִנְדָבוֹת אֲשֶׁר לֹא שְׁאַלְתִּי וּלְמַטְמוֹנִים אֲשֶׁר יִזָּרוּ לֶעָפָר מִסָּבִיב.

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתִּי, שָׁם הִתְיַצְּבָה הַמֶּרְכָּבָה. מַבַּט עֵינְךָ דָּבַק אֵלַי וְאַתָּה יָרַדְתָּ אֵלַי וּשְׂחוֹק עַל־פִּיךָ: אָז יָדַעְתִּי כִּי גְאֻלַּת חַיַּי בָּאָה לִי הַפָּעַם. אַךְ פִּתְאֹם שָׁלַחְתָּ אֵלַי אֶת־יְמִינְךָ וְאָמַרְתָּ: „מַה־לָּךְ אַתְּ לָתֵת לִי?"

מָה־עָצוּם הוֹד הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר הֶרְאֵיתָ בְּנִיד יָדְךָ זֶה בְּשָׁלְחֲךָ אֶת־כַּפְּךָ לִשְׁאֹל נְדָבָה מֵאֵת שׁוֹאֶלֶת נְדָבוֹת! נִבְהָלָה הָיִיתִי וְעָמַדְתִּי וְלֹא יָדַעְתִּי מַה־לַּעֲשׂוֹת, וְאַחַר־כֵּן הוֹצֵאתִי מִתּוֹךְ יַלְקוּטִי בַּלָּאט גַּרְגַּר דָּגָן מְעַט וָדַל וּנְתַתִּיו לָךְ.

אַךְ מַה־נִּפְלֵאתִי בָּעֶרֶב בַּהֲרִיקִי אֶת־שַׂקִּי אַרְצָה וְהִנֵּה גַרְגַּר זָהָב מְעַט וָדַל בֵּין־צְרוֹרוֹת עָנְיִי. אָז בָּכִיתִי מָרָה וָאֶשְׁאַל בְּלִבִּי לֵאמֹר: מִי יִתֵּן וְהָיָה עֹז־נַפְשִׁי לָתֵת לְךָ אֶת־כֹּל אֲשֶׁר לִי בְּאֵין מַעְצוֹר!

נא.

הַלַּיְלָה קָדַר וּפֹעַל יוֹמֵנוּ שָׁלֵם. חָשַׁבְנוּ כִּי הָאֹרֵחַ הָאַחֲרוֹן הִנֵּה זֶה בָא בְּטֶרֶם יָבֹא הַלַּיְלָה וְדַלְתוֹת כָּל־הַבָּתִּים אֲשֶׁר בַּכְּפָר נִסְגְּרוּ כֻלָּן.

אָז יֹאמַר הָאֶחָד: „עוֹד הַמֶּלֶךְ יָבֹא". וַאֲנַחְנוּ שְׂחַקְנוּ וְאָמַרְנוּ: „הָיֹה לֹא יִהְיֶה!"

חָשַׁבְנוּ כִּי אִישׁ דָּפַק עַל־הַדֶּלֶת וְאָמַרְנוּ: אֵין־זֶה כִּי־אִם הָרוּחַ. כִּבִּינוּ אֶת־הַמְּנוֹרוֹת וְשָׁכַבְנוּ לִישׁוֹן. אָז יֹאמַר הָאֶחָד: „הִנֵּה הַמְבַשֵּׂר!" וַאֲנַחְנוּ שָׂחַקְנוּ וְאָמַרְנוּ: „אֵין־זֶה כִּי־אִם הָרוּחַ!"

וּבִדְמָמַת הַלַּיְלָה נִשְׁמַע קוֹל רַעַשׁ. חָשַׁבְנוּ בִּשְׁנָתֵנוּ כִּי הוּא הָרַעַם מֵרָחוֹק. הִתְרוֹעֲעָה הָאָרֶץ, הִתְמוֹטְטוּ הַחוֹמוֹת וַיַּבְהִילוּנוּ מִשְּׁנָתֵנוּ. אָז יֹאמַר הָאֶחָד: „הִנֵּה זֶה קוֹל רַעַשׁ אוֹפָן!" וַאֲנַחְנוּ אֲחוּזֵי שֵׁנָה וְדִבַּרְנוּ וְלֹא יָדַעְנוּ: „רַק אֵין־זֶה כִּי־אִם שְׁאוֹן הֶעָבִים בַּגַּלְגַּל!"

עוֹד חֶשְׁכַת הַלַּיְלָה רְבוּצָה עַל־הָאָרֶץ בְּהִשָּׁמַע קוֹל הַתֹּף. וַיְהִי קוֹל קֹרֵא: „הִתְעוֹרְרוּ! אַל תִּתְמַהְמָהוּ!" אָז לָחַצְנוּ אֶת־כַּפֵּינוּ אֶל־לִבּוֹתֵינוּ וְחָרַדְנוּ מִיִּרְאָה. וְהָאֶחָד אָמַר: „רְאוּ הִנֵּה דֶּגֶל הַמֶּלֶךְ!" וַאֲנַחְנוּ עָמַדְנוּ עַל־רַגְלֵינוּ וְקָרָאנוּ: „אֵין לָנוּ מוֹעֵד לְהִתְמַהְמֵהַּ עוֹד!"

הַמֶּלֶךְ בָּא – אַךְ אֵי נֵרוֹת, אֵי עֲטָרוֹת פְּרָחִים? אֵי הַכִּסֵּא לְהוֹשִׁיבוֹ עָלָיו? הוֹי כְּלִמָּה, הוֹי כְּלִמַּת עוֹלָם! אַיֵּה הַהֵיכָל וְאַיֵּה מִכְלוֹלֵי הַפְּאֵר? – אַךְ הָאֶחָד אָמַר: „מַה־לָּכֶם תִּצְעֲקוּ וְהִיא לֹא תוֹעִיל? בָּרְכוּהוּ לְשָׁלוֹם בְּיָדַיִם רֵיקוֹת, הֲבִיאוּהוּ אֶל־הַחֲדָרִים הַצָּרִים!"

פִּתְחוּ אֶת־הַדְּלָתוֹת, הָרִיעוּ בְּצִלְצְלֵי קוֹנְכוֹת! בְּחֶשְׁכַת הַלַּיְלָה בָּא הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתֵנוּ הַקַּר וְהַדַּל. הָרַעַם שֹׁאֵג בַּשָּׁמַיִם. מִפְּנֵי הַבָּרָק יִסֹּב הַחֹשֶׁךְ לְאוֹר. הוֹצֵא אֶת־בְּלוֹיֵי הַסְּחָבוֹת אֲשֶׁר לְמַחְצַלְתְּךָ הַקְּרוּעָה וְהַצַּע אוֹתָם בֶּחָצֵר. עִם־הַסְּעָרָה בָּא פִּתְאֹם מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ הַלַּיְלָה הַנּוֹרָא.

נב.

חָשַׁבְתִּי וְלֹא עָרַבְתִּי לִבִּי לִשְׁאֹל מֵעִמָּךְ אֶת־מִקְלַעַת הַשּׁוֹשַׁנִּים אֲשֶׁר עַל־גַּרְגְּרוֹתָיִךְ. אָז חִכִּיתִי עַד־הַבֹּקֶר עַד־צֵאתֵךְ לַדֶּרֶךְ, לְמַעַן אֶמְצָא שְׁאֵרִית מְעַט מִמֶּנָּה עַל־הַמִּטָּה. כְּמוֹ עָנִי הַקַּבְּצָן עַל־יַד בִּקַּשְׁתִּי לִפְנוֹת שַׁחַר מַפָּל עָלֶה אֶחָד אוֹ שְׁנַיִם.

רָזִי לִי! מַה־מָּצָאתִי וּמַה־נִּשְׁאַר לִי מֵאַהֲבָתֵךְ? לֹא פֶרַח וְלֹא רֵיחַ נִיחוֹחַ וְלֹא כְלִי עִם־מֵי בֹשֶׂם כִּי־אִם חַרְבֵּךְ הָעֲצוּמָה הַנּוֹצֶצֶת כְּלַבַּת אֵשׁ וּכְבֵדָה כְּמֵטִיל רָעַם. אוֹר הַבֹּקֶר הָרַךְ בָּא בְּעַד הָאֶשְׁנָב וַיִּתְמוֹדֵד עַל־מִטָּתֵךְ. צִפּוֹר הַבֹּקֶר צִפְצְפָה וַתִּשְׁאַל: „הוֹי אִשָּׁה, מַה־זֶּה נִתַּן לָךְ?" – לֹא פֶרַח וְלֹא רֵיחַ נִיחוֹחַ וְלֹא כְלִי עִם־מֵי בֹשֶׂם, כִּי־אִם חַרְבֵּךְ הַנּוֹרָאָה.

יוֹשֶׁבֶת אֲנִי וְחוֹשֶׁבֶת לָדַעַת מַה־זֹּאת לִי מַתְּנָתְךָ. אֵין לִי מָקוֹם לְהַצְפִּינָהּ. בּוֹשְׁתִּי לַחֲגוֹר אוֹתָהּ וַאֲנִי אִשָּׁה חַלָּשָׁה. וְאִם אֶלְחָצֶנָּה אֶל־שָׁדַי וְהִכְאִיבָה לִי. וּבְכָל־זֹאת אֶשָּׂא בְלִבִּי אֶת־כְּבוֹד נֵטֶל יְגִיעִי: אֶת־הַמַּתָּנָה אֲשֶׁר נָתַתָּ לִי.

מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמַעְלָה לֹא יִהְיֶה עוֹד פַּחַד לְנֶגֶד עֵינַי עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה, כִּי יָדְךָ תִּתְּנוּ לִי בְּכָל־מִלְחֲמוֹתָי. אַתָּה נָתַתָּ אֶת־הַמָּוֶת לְחָבֵר לִי וַאֲנִי אֲעַטְּרֶנּוּ חַיַּי. חַרְבְּךָ עִמִּי לְמַעַן אֲגַדַּע אֶת־כְּבָלַי וְלֹא יִהְיֶה עוֹד פַּחַד לְנֶגֶד עֵינַי עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה.

מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמַעְלָה אַשְׁלִיךְ מֵעָלַי אֶת־כָּל צַעֲצוּעֵי תִפְאַרְתִּי הָרֵיקִים. וְעַתָּה אֲדוֹנִי אֲדוֹן לִבִּי! לֹא אוֹסִיף עוֹד לְחַכּוֹת וְלִבְכּוֹת בְּסֵתֶר פִּנָּה וְלֹא אוֹסִיף עוֹד לְהִתְהַלֵּךְ בַּעֲנָוָה וּבִנְעִימוֹת. אֶת־חַרְבְּךָ נָתַתָּ לִי לִהְיוֹת לִי לִפְאֵר וְלֹא יִהְיוּ לִי צַעֲצֻעֵי תִפְאֶרֶת אֲחֵרִים!

נג.

יָפֶה הַצָּמִיד עַל־יָדְךָ הַמְשֻׁבָּץ כּוֹכָבִים וּמְמֻלָּא אַבְנֵי חֵפֶץ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עִם־רִבּוֹא רִבְבוֹת הַצְּבָעִים. אַךְ יָפָה מִמֶּנּוּ שִׁבְעָתַיִם חַרְבְּךָ הָעֲקֻמָּה עִם־לַהַט בְּרָקָהּ, אֲשֶׁר דְּמוּתָהּ כִּכְנַף אֱלֹהֵי וִישְׁנוּ הַפְּרוּשָׂה בְּעֵת תִּקֹּב אֶת־הָאַרְגָּמָן הַבֹּעֵר לְמוֹעֵד מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ.

רוֹעֶדֶת הִיא כִּצְלִיל קוֹל הַחַיִּים הָאַחֲרוֹן תַּחַת עָצְמַת הַמַּכְאוֹבִים בְּתֵת הַמָּוֶת אֶת־מַכָּתוֹ הָאַחֲרוֹנָה; נוֹצֶצֶת הִיא כְּשַׁלְהֶבֶת הַחַיִּים הַטְּהוֹרָה הָאוֹכֶלֶת בְּזַעַם לְבַתָּהּ אֶת־כָּל הַבָּא מִן־הֶעָפָר.

יָפֶה הַצָּמִיד עַל־יָדְךָ הַמְשֻׁבָּץ כָּל־כּוֹכְבֵי סְגֻלָּה; אַךְ חַרְבְּךָ אֲדוֹנִי, אֲדוֹן הָרַעַם, מְמֻלָּאָה יִפְעַת כָּל־יִפְעָה אֲשֶׁר תֶּחֱרַד כָּל־נֶפֶשׁ מֵהַבִּיט עָלֶיהָ וַאֲשֶׁר יִקְצַר מֵאֹדֶם מֵהֲגוֹת בָּהּ.

נד.

דָּבָר לֹא שָׁאַלְתִּי מֵעִמְּךָ וּשְׁמִי לֹא קָרָאתִי בְּאָזְנֶיךָ. דּוֹמֵם הָיִיתִי בְּהִפָּרְדְךָ מֵעָלָי. נִצַּבְתִּי עַל־שְׂפַת הַבְּאֵר עֲזוּבָה, וְצִלְלֵי הָעֵץ יָרְדוּ עָלֶיהָ עֲקַלְקַלּוֹת, וְהַנְּעָרוֹת שָׁבוּ הַבַּיְתָה עִם־כַּדֵּי הַחֶרֶשׂ הָאֲדַמְדַּמּוֹת הַמְּלֵאוֹת עַד לִשְׂפָתָן. אָז קָרְאוּ לִי, צָעֲקוּ לִי וַתֹּאמַרְנָה: „לְכִי עִמָּנוּ, הִנֵּה חָלַף הַבֹּקֶר וַיְהִי צָהֳרַיִם". אַךְ לִבִּי נָטוּג בִּי וָאֶעֱמוֹד תַּחְתַּי וָאֶצְלוֹל בִּתְהוֹם מַחֲשָׁבוֹת וּמָה לֹא יָדָעְתִּי.

לֹא שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל צְעָדֶיךָ בְּבֹאֲךָ. עֵינֶיךָ מָלְאוּ יָגוֹן בְּדָבְקָן בִּי וְקוֹלְךָ הָיָה יָגֵעַ בְּדַבֶּרְךָ. אָז דִּבַּרְתָּ אֵלַי בִּדְמָמָה: „אִישׁ הֹלֵךְ אָנֹכִי וְצָמֵא" — וַאֲנִי

הִתְעוֹרַרְתִּי מֵחֲלוֹמִי בְּהָקִיץ וָאָסוֹךְ מִצַּפַּחְתִּי מַיִם אֶל־כַּפּוֹת יָדָיו הַמְצֻמָּדוֹת. הֶעָלִים רָעֲשׁוּ מִמַּעַל לָנוּ, הַקּוּקִיָּה זִמֵּר מִמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר לֹא נִרְאוּ וְרֵיחַ פִּרְחֵי הַבַּבְּלָה נָזַל מִמּוֹרְדוֹת הַדֶּרֶךְ.

כִּבְדַת לָשׁוֹן וּכְסוּיַת כְּלִמָּה עָמַדְתִּי בְּשָׁאָלְךָ לִי לִשְׁמִי. כִּי מָה עָשִׂיתִי לְמַעַנְךָ אֲשֶׁר זָכוֹר תִּזְכְּרֵנִי? וְרַק אֲשֶׁר לֹא נִבְצְרָה מִמֶּנִּי לָתֵת לְךָ מַיִם לִצְמָאֲךָ הִנֵּה זֶה לֹא יִמַּח עוֹד מִלִּבִּי לָנֶצַח וְזֶה יְמַלֵּא אֶת־חַיַּי בִּנְעִימוֹת תָּמִיד. הִנֵּה עֵת הַבֹּקֶר חָלְפָה, רִנַּת הַצִּפֳּרִים רָפְתָה, עֲלֵי הַנִּים רֹעֲשִׁים מִמַּעַל לִי וַאֲנִי יוֹשֶׁבֶת וְחוֹלֶמֶת בְּהָקִיץ.

נה.

עַצְלוּת רֹבֶצֶת עַל־לִבֵּךְ וּבְעֵינַיִךְ עוֹד תְּלוּיָה הַתְּנוּמָה.

הַאִם לֹא בָאָה הַשְּׁמוּעָה אֵלַיִךְ כִּי־הִנֵּה זֶה מָלַךְ הַפֶּרַח בְּתִפְאַרְתּוֹ בֵּין־הַחוֹחִים? הִתְעוֹרְרִי נָא, קוּמִי נָא! אַל־נָא תִתְּנִי לָעֵת לַעֲבוֹר חִנָּם!

בִּקְצֵה מִשְׁעוֹל הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ שְׁמָמוֹת עוֹלָמִים יוֹשֵׁב רֵעִי נִלְמוּד וְנֶעֱזָב. אַל־נָא תַשְׁלִי אוֹתוֹ. הִתְעוֹרְרִי נָא, קוּמִי נָא!

מַה־לָּךְ כִּי הַשָּׁמַיִם נוֹט יָנוּטוּ וְרָעֲדוּ בַּשָּׁרָב בְּצָהֳרֵי שֶׁמֶשׁ — מַה־לָּךְ כִּי הַחוֹל הַלֹּהֵט יִשְׁטַח לוֹ אֶת־אַדֶּרֶת הַצִּמָּאוֹן —

הַאֵין אֶפֶס גִּיל בְּמַעֲמַקֵּי לִבֵּךְ? הַאִם עַל־כָּל מִדְרַךְ כַּף רַגְלֵךְ לֹא יָרִיעַ נֵבֶל־הַדֶּרֶךְ בִּנְעִימוֹת וְזִמְרַת מַכְאוֹבֶיךָ?

נו.

הִנֵּה כָּכָה גְדֹלָה שִׂמְחָתְךָ בִּי. הִנֵּה יָרֹד יָרַדְתָּ אֵלַי. הוֹי אֱלֹהֵי כָּל־שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם! מָה הָיְתָה כָּל־אַהֲבָתְךָ אֲשֶׁר לְךָ לוּלֵא הָיִיתִי אָנֹכִי פֹּה?

עֲשִׂיתַנִי לְחָבֵר לְךָ לְחַלֵּק עִמִּי אֶת־כָּל אוֹצְרוֹתֶיךָ. בְּלִבִּי הֲקִימוֹתָ לְךָ לְשַׁעֲשֻׁעֶיךָ מִשְׁכָּן אֲשֶׁר־לֹא־יִמַּר. בְּתוֹךְ חַיַּי יָצַר לוֹ רְצוֹנְךָ אֶת־צַלְמוֹ.

וְעַל־זֹאת עָטִיתָ תִּפְאֶרֶת כָּל־הוֹד, אַתָּה מֶלֶךְ הַמְּלָכִים, לְבַעֲבוּר לְכֹּר אֶת־לִבִּי בְּיָפְיֶךָ. וְעַל־זֹאת תִּתַּם אַהֲבָתְךָ בְּתוֹךְ אַהֲבַת אֹהַבְךָ לְמַעַן יִרְאוּ אוֹתְךָ בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִמּוֹ הִתְחַבְּרוּת שְׁלֵמָה וְכָפַלְתָּ אוֹתְךָ לִשְׁנַיִם.

נז

הוֹי אוֹרִי, אוֹרִי! הָאוֹר אֲשֶׁר מָלְאָה מִמֶּנּוּ כָּל־הָאָרֶץ, הָאוֹר הַנּוֹשֵׁק לָעֵינַיִם, הָאוֹר הַמָּתוֹק לַלֵּב!

הִנֵּה מְרַקֵּד הָאוֹר בְּלֵב־חַיַּי, חֲמוּדִי; הִנֵּה רֹעֵד הָאוֹר עַל־מֵיתְרֵי אַהֲבָתִי, חֲמוּדִי, הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחִים, הָרוּחַ סֹעֵר בְּחָזְקָה וְהַשְּׂחוֹק עוֹבֵר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה.

צִפְּרֵי הַקַּיִץ פּוֹרְשׂוֹת אֶת־מִפְרְשֵׂיהֶן בְּיַם אוֹר. חֲבַצָּלוֹת וְיַסְמִינִים יִגָּאוּ בִּנְשׂוֹא הָאוֹר אֶת־גַּלָּיו.

הָאוֹר יֵחָלֵק וְהָיָה לְזָהָב עַל־פְּנֵי כָל־עָב, חֲמוּדִי, וְיִזְרַע אַבְנֵי חֵפֶץ לָרֹב.

הַשִּׂמְחָה תִּפְרוֹץ מֵעָלֶה לְעָלֶה, חֲמוּדִי, וְהָיָה גִּיל אֲשֶׁר לֹא יִמַּד. נַחֲלֵי הַשָּׁמַיִם עָבְרוּ אֶת־גְּדוֹתֵיהֶם וְשֶׁטֶף הַחֶדְוָה פָּרַץ הַחוּצָה.

נ״ח.

הֵנּוּ וְהִתְעָרְבוּ צְלִילֵי הַשִּׂמְחָה כֻּלָּם בְּשִׁירִי הָאַחֲרוֹן — הִיא הַשִּׂמְחָה הָאוֹמֶרֶת לָאֲדָמָה וְנָתְנָה אֶת־כֹּחָהּ בִּסְעָרוֹת עֹז בְּקֶרֶב צֶמַח כָּל־יֶרֶק, הִיא הַשִּׂמְחָה הַפּוֹקֶדֶת עַל־הַתְּאוֹמִים הָאַחִים, עַל־הַחַיִּים וְהַמָּוֶת, וְהוֹלְלוּ בְּאֵין מַעְצוֹר לְרֹחַב כָּל־הָאָרֶץ, הִיא הַשִּׂמְחָה הַפּוֹרֶצֶת עִם־רוּחוֹת הַסְּעָרוֹת וְסוֹעֶרֶת וּמְעוֹרֶרֶת אֶת־כָּל־חַי בִּשְׂחוֹק קוֹלָהּ, הִיא הַשִּׂמְחָה הָעוֹלָה דוֹמֵם בְּשֶׁטֶף דִּמְעוֹתֶיהָ עַל־הַלּוֹט הַדַּל הָאָדֹם וְהַפּוֹרֵחַ וְהִיא הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר תַּשְׁכִּין לֶעָפָר אֶת־כָּל אֲשֶׁר לָהּ וְדָבָר לֹא תֵּדָע.

נ״ט.

אָמְנָם יָדַעְתִּי, אֲהוּב לִבִּי, כִּי רַק אַהֲבָתְךָ הִיא הַנְּשָׁמָה בָּאוֹר הַמֻּזְהָב הַמְרַקֵּד עַל־פְּנֵי הֶעָלִים וְהִיא הַנְּשָׁמָה בֶּעָבִים הָעֲצֵלִים הַשָּׁטִים בַּשָּׁמַיִם וְהִיא הַנְּשָׁמָה גַּם בָּרוּחַ הַצַּחָה אֲשֶׁר תְּפוּחַ בְּקָרְתָהּ עַל־פְּנֵי מִצְחִי.

אוֹר הַבֹּקֶר שָׁטַף אֶת־עֵינַי — בְּשׂוֹרָתְךָ הִיא אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ אֶל־לִבִּי. אֶת־פָּנֶיךָ הִטִּיתָ מִמָּרוֹם, עֵינֶיךָ הִבִּיטוּ לְתוֹךְ עֵינַי, אָז נָגַע לִבִּי עַד־כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ.

ס.

עַל־שְׂפַת הַיָּם אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת אֵין־קֵץ מִתְקַבְּצִים יְלָדִים. הַשָּׁמַיִם מִמַּעַל אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חֵקֶר לֹא יָנוּעוּ וְהַמַּיִם מִתַּחַת אֲשֶׁר אֵין לָהֶם מְנוּחָה יִסְעָרוּ. עַל־שְׂפַת הַיָּם אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת אֵין־קֵץ מִתְקַבְּצִים יְלָדִים בִּתְרוּעוֹת גְּדוֹלוֹת וּבִמְחוֹלוֹת.

בָּתִּים הֵם בּוֹנִים לָהֶם מִן־הַחוֹל וְהֵם מִשְׁתַּעַשְׁעִים בִּקְלִפּוֹת קוֹנְכִיּוֹת רֵיקוֹת. מִן־הֶעָלִים הַנּוֹבְלִים הֵם מְשַׁגְּרִים לָהֶם אֶת־אֳנִיּוֹתֵיהֶם וּמְשִׁיטִים אוֹתָן בְּקוֹל שִׂמְחָה עַל־פְּנֵי תְּהוֹמוֹת רְחוֹקוֹת. הַיְלָדִים מִשְׁתַּעַשְׁעִים עַל־שְׂפַת הַיָּם אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת.

אֵין הֵמָּה יוֹדְעִים לִשְׂחוֹת. אֵין הֵמָּה יוֹדְעִים לְהַשְׁלִיךְ חַכּוֹת. דַּוָּגֵי פְּנִינִים צוֹלְלִים לִתְהוֹמוֹת לְמַעַן פְּנִינֵיהֶם, רוֹכְלִים שָׁטִים בָּאֳנִיּוֹתֵיהֶם, וְרַק יְלָדִים מְלַקְּטִים חַלּוּקֵי חָצָץ וְשָׁבִים וְזוֹרִים אוֹתָם לָרוּחַ. אֵין הֵמָּה מְבַקְשִׁים מַטְמוֹנִים נֶחְבָּאִים, אֵין הֵמָּה יוֹדְעִים לְהַשְׁלִיךְ חַכּוֹת.

הַיָּם סֹעֵר בִּתְרוּעַת גִּילוֹ וְהוֹלֵךְ הָלֹךְ וְנָאֹה, וְהַחֲפִים מַזְהִירִים בְּזֹהַר שְׂחוֹק יָגֵעַ. הַגַּלִּים זוֹרְעֵי הַמָּוֶת מְזַמְּרִים בְּאָזְנֵי הַיְלָדִים זְמִרוֹת בְּלִי מַחֲשָׁבָה וְהָיוּ כָּאֵם הַמְטַלְטֶלֶת אֶת־עוֹלָלָהּ בָּעֶרֶשׂ. הַיָּם מְשַׁעֲשֵׁעַ אֶת־הַיְלָדִים וְהַחֲפִים מַזְהִירִים בְּזֹהַר שְׂחוֹק יָגֵעַ.

עַל־שְׂפַת הַיָּם אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת אֵין־קֵץ מִתְקַבְּצִים יְלָדִים. רוּחוֹת הַסְּעָרָה פּוֹשְׁטוֹת עַל־רְקִיעַ הַשָּׁמַיִם בְּאֵין נָתִיב, אֳנִיּוֹת נִשְׁבָּרוֹת וְצוֹלְלוֹת בַּמַּיִם וְאוֹבְדוֹת, הַמָּוֶת מְהַלֵּךְ סָבִיב סָבִיב – וְהַיְלָדִים מִשְׁתַּעַשְׁעִים. עַל־שְׂפַת הַיָּם אֲשֶׁר לְעוֹלָמוֹת אֵין־קֵץ נִקְבָּצִים יְלָדִים לְקְבָצָה.

סא.

הַשֵּׁנָה הַנּוֹפֶלֶת עַל־עֵינֵי עוֹלָל – הֲיֵשׁ אִישׁ יוֹדֵעַ אֵי מִזֶּה בָּאָה? הִנֵּה שְׁמוּעָה תִשָּׁמַע לֵאמֹר: מָעוֹן לָהּ בִּכְפָרֵי הַפְּלָאוֹת בְּתוֹךְ צִלְלֵי יַעֲרוֹת־עַד הַמּוּאָרִים בְּאוֹר תּוֹלַעֵי הָאֵשׁ הַכֵּהָה אֲשֶׁר שָׁם שְׁנֵי צִיצִים רְוֵי קֶסֶם. מִשָּׁם הִיא בָאָה לְמַעַן נַשֵּׁק אֶת־עֵינֵי הָעוֹלָל.

הַשְּׂחוֹק הָרוֹעֵד עַל־שִׂפְתֵי הָעוֹלָל מִדֵּי יָשְׁנוֹ – הֲיֵשׁ אִישׁ יוֹדֵעַ אֵי אֵיפֹה נוֹלָד? הִנֵּה שְׁמוּעָה תִשָּׁמַע לֵאמֹר: קֶרֶן צְעִירָה וְחִוֶּרֶת אֲשֶׁר לְחֶרְמֵשׁ הַיָּרֵחַ דָּבְקָה בִּקְצֵה עֲנַן סְתָו גֹּוֵעַ וּבַחֲלוֹם בֹּקֶר טְבוּל טַל נוֹלַד פֶּטֶר רֶחֶם – זֶה הַשְּׂחוֹק הָרוֹעֵד עַל־שִׂפְתֵי הָעוֹלָל מִדֵּי יָשְׁנוֹ.

הַטַּל הַמָּתוֹק וְהַצַּח הָרוֹבֵץ עַל־יְצֻרֵי עוֹלָל – הֲיֵשׁ אִישׁ יוֹדֵעַ אֵיפֹה הִתְחַבֵּא עַד־כֹּה? הִנֵּה בְּעוֹד הָיְתָה אִמּוֹ נַעֲרָה צְעִירָה חָלַף אֶת־לִבָּהּ בְּתַעֲלֻמוֹת לַחַשׁ אַהֲבָה עֲנֻגָּה – זֶה הַטַּל הַמָּתוֹק וְהַצַּח הָרוֹבֵץ עַל־יְצֻרֵי הָעוֹלָל.

סב.

כִּי אָבִיא לְךָ צַעֲצֻעִים צְבוּעֵי צְבָעִים שׁוֹנִים, בְּנִי, אָז תָּבִין נַפְשִׁי אֶת־מִשְׁפַּט נֹגַהּ הַצְּבָעִים הַנִּפְלָאִים אֲשֶׁר עַל־הֶעָבִים וַאֲשֶׁר עַל־הַמַּיִם וּמַדּוּעַ־זֶה

נְהָרִים כָּכָה הַפְּרָחִים בְּשֶׁלַל צִבְעֵיהֶם הַשּׁוֹנִים – כִּי אָבִיא לְךָ צַעֲצֻעִים צְבוּעֵי צְבָעִים שׁוֹנִים, בְּנִי.

כִּי אָשִׁיר לְךָ אֶת־שִׁירַי לְבַעֲבוּר הַרְקִידְךָ, אָז תֵּדַע נַפְשִׁי מְאֹד מַדּוּעַ־זֶה תִזְרוֹם זִמְרָה בְּתוֹךְ הֶעָלִים וּמַדּוּעַ יִשְׁלְחוּ הַגַּלִּים אֶת־צִלְצְלֵי קוֹלוֹתֵיהֶם אֶל־לֵב הָאֲדָמָה הַקַּשֶּׁבֶת – כִּי אָשִׁיר לְךָ אֶת־שִׁירַי לְבַעֲבוּר הַרְקִידְךָ.

כִּי אָשִׂים לְךָ מַמְתַּקִּים עַל־כַּפּוֹת יָדֶיךָ הַחוֹמְדוֹת, אָז תֵּדַע נַפְשִׁי פִּתְאֹם לְמָה־זֶּה יִהְיֶה הַדְּבַשׁ בְּכוֹס הַפֶּרַח וְעַל־מַה זֶּה יִמָּלֵא כָל־פְּרִי עֲסִיס צוּפִים בַּסֵּתֶר – כִּי אָשִׂים לְךָ מַמְתַּקִּים עַל־כַּפּוֹת יָדֶיךָ הַחוֹמְדוֹת.

כִּי אֶשַּׁק אֶת־לְחָיֶיךָ לִנְטוֹעַ שְׂחוֹק בִּשְׂפָתֶיךָ, חֲמוּדִי, אָז אָבִין הֵיטֵב מַה־מִּשְׁפַּט הַחֶדְוָה הַזּוֹרֶמֶת מִן־הַשָּׁמַיִם עִם־אוֹר הַבֹּקֶר וּמַה־דְּבַר הַנְּעִימוֹת אֲשֶׁר יִתֵּן רוּחַ הַקַּיִץ לִבְשָׂרִי – כִּי אֶשַּׁק אֶת־לְחָיֶיךָ לִנְטוֹעַ שְׂחוֹק בִּשְׂפָתֶיךָ.

סג.

עֲשִׂיתַנִי מוֹדָע לְרֵעִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתִּים. שַׂמְתָּ לִי מוֹשָׁב בְּבָתִּים אֲשֶׁר לֹא לִי. אֶת־הָרָחוֹק מִמֶּנִּי הִקְרַבְתָּ אֵלַי וְאֶת־הַנָּכְרִי עָשִׂיתָ לִי לְאָח.

כִּי יִהְיֶה עָלַי לַעֲזוֹב אֶת־מַחְסִי הַנֶּאֱמָן וְרַע הַדָּבָר בְּעֵינָי: אָכֵן אֶשְׁכַּח כִּי שֹׁכֵן הַיָּשָׁן בְּקֶרֶב הֶחָדָשׁ וְכִי אַתָּה שֹׁכֵן בַּכֹּל.

בֵּין־לֵדָה וָמָוֶת, בְּעוֹלָם־זֶה אוֹ בְעוֹלָמוֹת אֲחֵרִים, בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה מֵבִיא אוֹתִי שָׁמָּה, שָׁם אַתָּה לִי הֶחָבֵר הָאֶחָד לִהְיוֹת לָעַד וּלְעוֹלָם אֲשֶׁר תְּקַשֵּׁר אֶת־לִבִּי בַּעֲבֹתוֹת חֶדְוָה אֶל־כָּל זָר.

וְזֶה אֲשֶׁר יֵדַע אוֹתְךָ, אֵין־דָּבָר זָר לוֹ וְאֵין־דֶּלֶת סְגוּרָה לְפָנָיו. אָנָּא רְצֵה אֶת־תְּפִלָּתִי וְאַל יֹאבְדוּ מִמֶּנִּי לָנֶצַח נְעִימוֹת מַגַּע הָאֶחָד מִפְּנֵי שַׁעֲשֻׁעֵי הָרַבִּים.

סד.

בְּמוֹרַד הַנַּחַל הַשָּׁמֵם בֵּין־טַרְפֵּי הֶחָצִיר הַנִּשָּׂא שָׁאַלְתִּי אוֹתָהּ לֵאמֹר: „נַעֲרָה, לְאָן אַתְּ הוֹלֶכֶת וְאֶת־מְנוֹרָתֵךְ אֲשֶׁר בְּיָדֵךְ אַתְּ מְכַסָּה בְּאַדַּרְתֵּךְ? רְאִי הִנֵּה בֵּיתִי אָפֵל כֻּלּוֹ וְנֶעֱזָב – הַשְׁאִילִינִי אֶת־נֵרֵךְ". אָז נָשְׂאָה אֶת־עֵינֶיהָ הַשְּׁחוֹרוֹת רֶגַע אֶחָד וַתַּבֵּט אֶל־פָּנַי מִן־הָעֲרָפֶל וַתֹּאמַר: „הִנֵּה בָּאתִי אֶל־הַנַּחַל לְהָצִיף בְּזִרְמָתוֹ אֶת הַמְּנוֹרָה כַּאֲשֶׁר יֵרֵד אוֹר הַיּוֹם לִנְטוֹת מַעֲרָבָה". וַאֲנִי לְבַדִּי עָמַדְתִּי בֵּין־טַרְפֵּי הֶחָצִיר הַנִּשָּׂא וָאֶתְבּוֹנֵן אֶל־הַלֶּהָבָה הַכֵּהָה אֲשֶׁר לַמְּנוֹרָה הַצָּפָה לְלֹא־הוֹעִיל עַל־פְּנֵי הַזָּרֶם.

בִּדְמָמַת הַלַּיְלָה אֲשֶׁר־יָרַד שָׁאַלְתִּי אוֹתָהּ לֵאמֹר: „נַעֲרָה, נֵרוֹתַיִךְ הָעֲלוּ כֻלָּם – לְאָן אֵפוֹא אַתְּ הוֹלֶכֶת עִם־מְנוֹרָתֵךְ? רְאִי הִנֵּה בֵּיתִי אָפֵל כֻּלּוֹ וְנֶעֱזָב – הַשְׁאִילִינִי אֶת־נֵרֵךְ". אָז נָשְׂאָה אֶת־עֵינֶיהָ הַשְּׁחֹרוֹת אֶל־פָּנַי וַתַּעֲמֹד רֶגַע אֶחָד כִּפְסֹחַת עַל־הַסְּעִפִּים וְאַחַר אָמְרָה: „הִנֵּה בָּאתִי הֲלוֹם לְהַקְדִּישׁ אֶת־מְנוֹרָתִי קֹדֶשׁ לַשָּׁמָיִם". וַאֲנִי עָמַדְתִּי וָאֶתְבּוֹנֵן אֶל־נֵרָהּ בִּהְיוֹתוֹ אֹכֵל לְלֹא־הוֹעִיל בַּתֹּהוּ.

בְּחֶשְׁכַת חֲצוֹת לַיְלָה בְּאֵין נֹגַהּ יָרֵחַ שָׁאַלְתִּי אוֹתָהּ לֵאמֹר: „נַעֲרָה, לָמָּה־זֶּה לָּךְ אָחוּז אֶת־הַמְּנוֹרָה קָרוֹב אֶל־לִבֵּךְ? רְאִי הִנֵּה בֵּיתִי אָפֵל כֻּלּוֹ וְנֶעֱזָב – הַשְׁאִילִינִי אֶת־נֵרֵךְ". אָז הִתְיַצְּבָה רֶגַע אֶחָד וַתַּחֲשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת וַתִּתְמַהּ וַתַּבֵּט אֶל־פָּנַי מִן־הָעֲרָפֶל וַתֹּאמַר: „הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת נֵרִי, לְמַעַן שִׂים חֶלְקִי אַף אֲנִי בְּהֵן חֲנֻכַּת הַמְּנוֹרוֹת". עָמַדְתִּי וָאֶתְבּוֹנֵן אֶל־מְנוֹרָתָהּ הַקְּטַנָּה הָאֹבֶדֶת לְלֹא־הוֹעִיל בֵּין־הַנֵּרוֹת.

סה.

מָה, אֱלֹהַי, הַשִּׁקּוּי הַנִּבְחָר אֲשֶׁר חָפַצְתָּ מִכּוֹס חַיַּי זֹאת הַמְּלֵאָה עַד לִשְׂפָתָהּ?

מְשׁוֹרְרִי! הֲשָׂמֵחַ תִּשְׂמַח לְהַבִּיט עַל־פִּי עֵינַי אֶת־בְּרִיאָתְךָ אֲשֶׁר בָּרָאתָ וְלַעֲמֹד עַל־פִּתְחֵי אָזְנַי לְבַעֲבוּר הַקְשִׁיב עַל־פִּיהֶן בִּדְמָמָה לְקוֹל צְלִילֵי זְמִירוֹתֶיךָ נֶצַח?

עוֹלָמְךָ בָּרָא מִלִּים בְּתוֹךְ רוּחִי וְחֶדְוָתְךָ מוֹסִיפָה עֲלֵיהֶן אֶת־הַנְּגִינוֹת אֲשֶׁר לָהֶן. מַסְגִּיר אַתָּה אֶת־רוּחֲךָ אֵלַי בְּאַהֲבָה וּבִי אַתָּה מוֹצֵא אֶת־כָּל מְתִיקוּתְךָ אֲשֶׁר לָךְ.

סו.

זֹאת אֲשֶׁר הִתְלוֹנְנָה תָמִיד בְּמַעֲמַקֵּי נַפְשִׁי בְּזִיו עֲרָפֶל וּנְגֹהוֹת, זֹאת אֲשֶׁר לֹא הֵסִירָה מֵעוֹדָהּ אֶת־צְעִיפֶיהָ מֵעָלֶיהָ בִּהְיוֹת הַבֹּקֶר, – תְּהִי נָא זֹאת מַתְּנָתִי הָאַחֲרוֹנָה אֵלֶיךָ, אֱלֹהַי, מְעֻלֶּפֶת אַחֲרִית זְמִרָתִי.

מִלִּים עָרְגוּ אֵלֶיהָ וְהֶחֱטִיאוּ מִלְּמָצְאָהּ; תַּחֲנוּנִים שָׁטְחוּ אֵלֶיהָ לַשָּׁוְא אֶת־כַּפֵּיהֶן הַחֲמוּדוֹת.

תָּעָה הָיִיתִי מִמְּדִינָה לִמְדִינָה וְאוֹתָהּ שָׁמַרְתִּי בְלִבִּי; מִסָּבִיב לָהּ עָלוּ וְיָרְדוּ חַיַּי בְּמַעֲלוֹת וּבְמוֹרָדוֹת.

בְּמַחְשְׁבוֹתַי וּבְמַעֲשַׂי, בְּחֶזְיוֹנוֹתַי וּבַחֲלוֹמוֹתַי הָיְתָה הִיא הַמּוֹשֶׁלֶת, וָרַק אֲשֶׁר עָמְדָה עָמְדָה תָמִיד מֵרָחוֹק בְּבָדָד.

רבים דפקו על־דלתי וישאלו לה וישובו על־עקבם בלא חמדה.

לא היה איש בכל־הארץ אשר ראה אותה פנים־אל־פנים, והיא נשארה בדדה ומחכה עד־תבא ותבקש אותה.

סז.

אתה השמים ואתה גם הקן.

הוי אתה הנחמד, אשר אהבתך מרננת בשמים ועטה את כל הנשמה צבעים וצלילי קול וריחות.

הנה בא הבקר עם טנא זהבו, נשא מכלול יפי לעטר בו דומם את־האדמה.

אחר בא הערב על־פני כרים בדדים העזובים מני עדרים ובינות למשעולים לא־דרוכים הוא נשא בכד זהבו שלום מים המנוחה הגדול במערב.

ושם באשר השמים פרושים באין חקר לנוכח הנשמה, והיא ערגת לעוף אל־תוכם, שם ימשול הזהר הלבן באין שמץ כתם. שם אין יום ואין לילה, אין דמות ואין צבע ואין מלה אף אחת.

סח.

קו השמש אשר לך ירד אלי על־פני האדמה וזרועותיו פרושות, והוא עומד על־יד פתחי כל־היום לבעבור קחת עמו ולבעבור הרביץ לרגליך את־העבים אשר יצרו לך דמעותי ואנחותי וזמירותי.

בהוללות שמחה תעטה על־לבך טבול הכוכבים את־אדרת העבים הקודרים ושום תשים לה מראות שונים ותכפול לה מכפלות באין מספר ותתן לה צבעים אשר יתחלפו באין מעצור.

קלה היא מאד ונמונה, ענוגה ורות דמעה וקודרת, על־כן אהבת אותה, אתה הטהור והצח. וזה הדבר אשר לא יכבד ממני לכסות את אורך הלבן והנהדר בצלליה האדירים.

סט.

זאת זרמת־החיים השוטפת יום ולילה בתוך גידי היא השוטפת בתוך היקום ומחוללת את־מחולותיה בקצב ובמדה.

וְהֵם גַּם הַחַיִּים הַדּוֹפְקִים בַּעֲלִיצוּת גִּיל בְּקֶרֶב עֲפַר הָאֲדָמָה בְּתוֹךְ שַׁרְפֵי עֵשֶׂב אֵין מִסְפָּר וּמִשְׁתַּפְּכִים בַּהֲמוֹן גַּלִּים סְעָרִים בְּתוֹךְ עָלִים וּפְרָחִים.

וְהֵם גַּם הַחַיִּים הַמִּטַּלְטְלִים בְּעֶרֶשׂ הַיָּם הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לַלֵּדָה וַאֲשֶׁר לַמָּוֶת, אֲשֶׁר בְּמוֹרְדוֹת הַיָּם וַאֲשֶׁר בְּמַעֲלוֹת הַיָּם.

וַאֲנִי יָדַעְתִּי מְאֹד כִּי גַּם יְצָרַי יִמָּלְאוּ זִיו נֹגַהּ כֻּלָּם בִּהְיוֹתָם נִגָּעִים אֶל־צְבָא הַחַיִּים הַזֶּה. הִנֵּה זֹאת כָּל־גַּאֲוָתִי כִּי דֶפֶק הַחַיִּים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם מִפַּזּוֹ גַּם בְּקֶרֶב דָּמִי בָּרֶגַע הַזֶּה.

ע.

הֲיִפָּלֵא מִמְּךָ לַעֲלוֹץ עִם־עֲלִיצוּת הַסֵּדֶר הַזֶּה אֲשֶׁר מֵעוֹלָם? אִם יִבָּצֵר מִמְּךָ לְפַזֵּז וּלְכַרְכֵּר וְלָנוּעַ עִם־שִׁבֹּלֶת הַחֶדְוָה הָאֲיֻמָּה הַזֹּאת?

כָּל־הַיְקוּם סֹעֵר וְלֹא יַעֲמוֹד, אֵין מַבִּיט לְאָחוֹר, אֵין כֹּחַ אֲשֶׁר יַעֲצוֹר אוֹתוֹ לְהַעֲמִידוֹ מִסַּעֲרָתוֹ.

יַחַד עִם־הַזִּמְרָה הַנֶּחְפָּזָה וְהַסּוֹעֶרֶת הַזֹּאת בָּאִים הַזְּמַנִּים בִּמְחוֹלוֹתֵיהֶם וְחוֹלְפִים — צְבָעִים וּצְלִילִים וְרֵיחוֹת מִשְׁתַּפְּכִים וְרָמוֹת וָרָמוֹת בְּאֵין קֵץ בַּעֲתֶרֶת הֶדְוָה אֲשֶׁר תַּחֲלוֹף וְתָנוּעַ וְתָמוּת בְּכָל־רָגַע.

עא.

טוֹב לִי כִּי אֲסַלְסֵל אֶת־נַפְשִׁי וְאֶהֱפָכֶנָּה לְכָל־רוּחַ, לְמַעַן אֲשֶׁר תַּשְׁלִיךְ צִלְלֵי צְבָעִים עַל־פְּנֵי הֲדַר זִיוְךָ — זֶה הַמָּיָה אֲשֶׁר לָךְ.

אַתָּה בְּעֶצֶם יָדְךָ שַׂמְתָּ גְּבוּל בְּקֶרֶב נַפְשְׁךָ וְקָרָאתָ לְחֶלְקֵי נַפְשְׁךָ הַנִּפְרָדִים רִבֹּא רְבָבוֹת שֵׁמוֹת. וְזֹאת נַפְשְׁךָ הַנִּפְרָדָה הָיְתָה בְּקִרְבִּי לְעֶצֶם מֵעַצְמִי.

שִׁירֵי הַמַּר נָתַן אֶת־הֵד קוֹלוֹ בִּשְׁמֵי כָּל־הַשָּׁמַיִם בְּתוֹךְ הֲמוֹן צִבְעֵי דְמָעוֹת וְשִׂמְחוֹת, זְוָעוֹת וְתִקְווֹת; גַּלִּים עוֹלִים וְיוֹרְדִים, חֲלוֹמוֹת נְמוֹגִים וְנִבְרָאִים, וּבְקֶרֶב נַפְשִׁי הִנֵּה גַּם תְּבוּסָתְךָ אֲשֶׁר הֲכִינוֹתָ לְךָ אַתָּה בְּעֶצֶם יָדֶךָ.

הַקִּיר אֲשֶׁר הֲקִימוֹתָ לְךָ צְבוּעַ תְּמוּנוֹת עַד־בְּלִי מִסְפָּר עֲשׂוּיוֹת בְּמִצְבּוֹעַ הַלַּיְלָה וְהַיּוֹם וּמֵאַחֲרָיו הִנֵּה גַּם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר לְךָ יְחֻקְקִים עָלָיו אוֹתוֹת סְתָרִים רַבִּים, מְעֻקָּלִים וְנִפְלָאִים, וְאֵין בָּם אַף קַו אֶחָד יָשָׁר.

הַתִּפְאֶרֶת הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר לְךָ וַאֲשֶׁר לִי יַחְדָּו כִּסְּתָה אֶת־פְּנֵי הַשָּׁמַיִם. כָּל־הָרוּחַ אֲשֶׁר מִסָּבִיב יִרְעַד לְקוֹלוֹת הַצְּלִילִים אֲשֶׁר לְךָ וַאֲשֶׁר לִי יַחְדָּו,

וְדוֹרוֹת עַל־דּוֹרוֹת יַעַבְרוּ עָלֵינוּ כָּכָה בְּהֵעָלְמֵנוּ וּבְהִגָּלוֹתֵנוּ שְׁנֵינוּ — אַתָּה וַאֲנִי יַחְדָּו.

עב.

הִנֵּה הוּא, הָאֶחָד הַפְּנִימִי, הַמֵּעִיר אֶת־נַפְשִׁי בְּמַגָּע יָדָיו הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנֶּחְבָּאוֹת.

הִנֵּה הוּא הַמַּפִּיל אֶת־קְסָמָיו עַל־עֵינַי וּמְנַגֵּן בְּתַאֲוָה עַל־מֵיתְרֵי לִבִּי מְדֵי אֲשֶׁר יַחֲלִיף בִּי אֶת־הַתַּעֲנוּגוֹת וְאֶת־הַמַּכְאוֹבִים פַּעַם כֹּה וּפַעַם כֹּה.

הִנֵּה הוּא הָאוֹרֵג אֶת־אֶרֶג הַמַּיָּה אֲשֶׁר לוֹ בַּחֲלִיפוֹת צִבְעֵי הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף, הַתְּכֵלֶת וְהַיָּרֹק, וּמִבַּעַד לְמִכְפְּלוֹת הַשִּׂמְלָה הוּא שׁוֹלֵחַ אֶת־כַּפּוֹת רַגְלָיו אֲשֶׁר אִם אֶגַּע אֲלֵיהֶן וְשָׁכַחְתִּי אֶת־נַפְשִׁי.

יָמִים בָּאִים וְדוֹרוֹת חוֹלְפִים וְהוּא הַמֵּנִיעַ תָּמִיד אֶת־לִבִּי בְּאַלְפֵי שְׁמוֹתָיו הַשּׁוֹנִים וּבְמַרְאוֹת שׁוֹנִים וּבְסַעֲרוֹת גִּיל וּדְאָבוֹן שׁוֹנוֹת.

עג.

לֹא בְּאָמְרִי נוֹאָשׁ לַכֹּל אֶרְאֶה גְאֻלָּה לְנַפְשִׁי. בְּתוֹךְ אַלְפֵי כַּבְלֵי תַעֲנוּגִים מוֹצֵא אֲנִי אֶת־הַחָפְשָׁה חֹבֶקֶת אוֹתִי.

תָּמִיד אַתָּה מוֹסֵף לִי אֶת־מֶסֶךְ יֵינְךָ הַנִּבְחָר עִם־צְבָעָיו וְרֵיחוֹתָיו הַשּׁוֹנִים וְאֶת־כּוֹס הַחֶרֶשׂ אֲשֶׁר לִי תְּמַלֵּא עַד־שְׂפָתוֹ.

בְּלַבַּת אֶשְׁךָ יַעֲלֶה עוֹלָמִי אֶת־מֵאוֹת מְנוֹרוֹתָיו הַשּׁוֹנוֹת וְיַעֲמִיד אוֹתָן לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לְהֵיכָלֶךָ.

אֶת־שַׁעֲרֵי חוּשַׁי אֲשֶׁר כִּי לֹא אֶסְגֹּר עַד־נֶצַח. תַּעֲנֻגוֹת מַרְאֵה עֵינַי וּמִשְׁמַע אָזְנַי וּמַגַּע יָדַי יִהְיוּ מְקוֹר לְתַעֲנוּגֶיךָ.

כָּל־חֶזְיוֹנוֹתַי יִהְיוּ לְשַׁלְהֶבֶת תַּעֲנֻגוֹת וְכָל־מִשְׁאֲלוֹתַי יַבְשִׁילוּ פְּרִי אַהֲבָה.

עד.

הַיּוֹם חָלַף, הַצְּלָלִים יָרְדוּ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה. הִנֵּה בָּאָה הָעֵת לָצֵאת הַמַּיְמָה לְמַלֵּא אֶת־כַּדִּי.

רוּחַ הָעֶרֶב נֹשֵׂא אֶת־רִנַּת הַמַּיִם הַכְּבֵדָה. הִנֵּה הִיא קֹרֵאת לִי לָצֵאת אֶל־תּוֹךְ הַחֲשֵׁכָה. בָּרְחוֹב הַבּוֹדֵד אֵין עֹבְרִים וְהוֹלְכִים עוֹד. רוּחַ צַח יָפוּחַ וְהַגַּלִּים מְרַקְּדִים עַל־פְּנֵי הַנָּחַל.

לֹא אֵדַע אִם אָשׁוּב הַבַּיְתָה. לֹא אֵדַע אֶת־מִי אֶפְגּוֹשׁ בַּדֶּרֶךְ. שָׁם בִּשְׂפַת הַנַּחַל בָּאֳנִי שַׁיִט קְטַנָּה יוֹשֵׁב אִישׁ זָר לִי וּמְנַגֵּן בְּכִנּוֹרוֹ.

עה.

מַתְּנוֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַתָּ לָנוּ בְּנֵי הַמְּוֶתָה מְמַלְּאוֹת אֶת־כָּל צְרָכֵינוּ– וּבְכָל־זֶה אֲנַחְנוּ שָׁבִים אֵלֶיךָ כְּפַעַם בְּפַעַם וּמִשְׁאֲלוֹתֵינוּ לֹא מֵעָטוּ.

הַנָּהָר עֹשֶׂה אֶת־מִשְׁלַחְתּוֹ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ וּמְמַהֵר לָרוּץ אָרְחוֹ בֵּין שָׂדוֹת וּכְפָרִים – וּבְכָל־זֶה נֶחְפָּז וָרָמוֹ אֲשֶׁר אֵין קֵץ לוֹ לְהַגִּיעַ לִמְקוֹם־שָׁם תִּרְחַץ אֶת־כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ.

בְּרֵיחַ הַנִּיחוֹחַ אֲשֶׁר לוֹ יַמְתִּיק הַפֶּרַח אֶת־הָרוּחַ – וּבְכָל־זֶה פָּעֳלוֹ הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה לִהְיוֹת לְךָ לְקָרְבָּן כֻּלּוֹ.

לֹא תִּדַּל הָאָרֶץ בִּהְיוֹתָהּ עוֹבֶדֶת לְךָ.

אֶת־דִּבְרֵי הַמְּשׁוֹרֵר יָבִין אִישׁ אִישׁ עַל־פִּי דַּרְכּוֹ – וּבְכָל־זֶה הָגוּת כֻּלָּם הָאַחֲרוֹנָה פּוֹנָה רַק אֵלֶיךָ.

עו.

הַיּוֹם עַל־יוֹם, אֲדוֹן חַיַּי, שׁוּמָה עָלַי לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים? אִם בְּמִשַּׁל כַּפַּיִם שׁוּמָה עָלַי, אַתָּה אֲדוֹן כָּל־הָעוֹלָמוֹת, לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים?

הֲתַחַת שָׁמֶיךָ הַגְּבֹהִים עָלַי לְהִתְיַצֵּב דּוּמָם וְגַלְמוּד וּבְלֵב עָנָוָה שׁוּמָה עָלַי לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים?

הַבְעוֹלָמְךָ אֲשֶׁר שָׁם עֲמֵלִים כָּל־הַיּוֹם, בְּקֶרֶב הָמוֹן נֶחְפָּז וּבְעוֹדִי מְטֻעָן עֲבוֹדָה וּמִלְחָמָה, שׁוּמָה עָלַי לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים?

וְאִם פָּעֳלִי יִתֹּם עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה הַזֹּאת, הַאִם בָּדָד וּבְאֵין לָשׁוֹן תִּהְיֶה שׁוּמָה עָלַי, אַתָּה מֶלֶךְ הַמְּלָכִים, לַעֲמֹד לְפָנֶיךָ פָּנִים אֶל־פָּנִים?

עז.

יְדַעְתִּיךָ כִּי אַתָּה אֱלֹהַי, עַל־כֵּן אֶעֱמֹד מֵרָחוֹק – אַךְ לֹא יְדַעְתִּיךָ כִּי אַתָּה קְרוֹבִי לְבַעֲבוּר אוּכַל לְהִתְחַבֵּר אֵלֶיךָ. יְדַעְתִּיךָ כִּי אַתָּה אָבִי, עַל־כֵּן אֶכְרַע לְרַגְלֶיךָ – אַךְ לֹא אֶתְפֹּשׂ בְּיָדְךָ כִּתְפוֹשׂ בְּיַד רֵעַ.

לא אֶעֱמֹד כַּאֲשֶׁר תֵּרֵד אֵלַי וּכַאֲשֶׁר תֹּאמַר לִי כִּי לִי אַתָּה, לְבַעֲבוּר אַצְמִיד אוֹתְךָ אֶל־לִבִּי לַעֲשׂוֹתְךָ לְחָבֵר לִי.

אָח אַתָּה לִי בֵּין־אַחַי – אַךְ אֲנִי לֹא אֶתְבּוֹנֵן אֲלֵיהֶם וְלֹא אֲחַלֵּק עִמָּם אֶת־שְׂכָרִי, כִּי אֶת־כָּל אֲשֶׁר לִי אֶחֱצֶה רַק בֵּינִי וּבֵינְךָ.

בְּטוֹב לִי וּבְרַע לִי לֹא עָמַדְתִּי עִם־בְּנֵי אָדָם כִּי־אִם עִמְּךָ עָמַדְתִּי. יָרֵאתִי מִיָּאֵשׁ אֶת־חַיַּי וְלָכֵן לֹא אֶטְבּוֹל נַפְשִׁי בְּיָם הַחַיִּים הַגָּדוֹל.

עח.

אָז בִּהְיוֹת תֵּבֵל חֲדָשָׁה עוֹד וְהַכֹּכָבִים הִזְהִירוּ כֻלָּם בְּזִיוָם הָרִאשׁוֹן, וַיִּקָּבְצוּ הָאֱלֹהִים וַיָּבֹאוּ וַיֵּשְׁבוּ יַחְדָּו וַיָּשִׁירוּ לֵאמֹר: „הֶאָח, הֶאָח, שְׁלֵם הֶחָזוֹן עַד־תַּכְלִית! הֶאָח, הֶאָח, הָיְתָה הַשִּׂמְחָה בְּלִי שֶׁמֶץ דֹּפִי!"

וּפִתְאֹם וַיִּקְרָא הָאֶחָד: „רֹאֶה אָנֹכִי כְּמוֹ פֶּרֶץ נָפַל בְּקִיר הַמְּאוֹרוֹת וְאֶחָד מִן־הַכֹּכָבִים אָבַד".

וּמֵיתַר הַזָּהָב אֲשֶׁר לְנִבְלָם נִתַּק, שִׁירָם חָדַל, וַיֶּחֶרְדוּ כֻלָּם חֲרָדָה גְדוֹלָה וַיִּקְרְאוּ: „אָמְנָם כֵּן, הַכֹּכָב הָאֹבֵד הָיָה הַטּוֹב מִכָּל־הַכֹּכָבִים, צִיץ־הַתִּפְאֶרֶת אֲשֶׁר לְכָל־הַשָּׁמַיִם!"

וּמִן־הַיּוֹם הַהוּא יְבֻקַּשׁ הַכֹּכָב הָאֹבֵד בְּלִי מַעְצוֹר וּמִפֹּה לָפֶה תַּעֲבוֹר הַשְּׁמוּעָה כִּי בַאֲבֹד הַכֹּכָב אָבַד לְתֵבֵל שַׁעֲשֻׁעָהּ הָאֶחָד.

וְרַק בִּהְיוֹת הַדְּמָמָה עֲמֻקָּה בַלַּיְלָה וְשָׂחֲקוּ הַכֹּכָבִים וְהִתְלַחֲשׁוּ אִישׁ בְּאָזְנֵי אָחִיו וְאָמְרוּ: „לַשָּׁוְא הֵם מְבַקְשִׁים! שָׁלֵם הֶחָזוֹן בַּכֹּל, לֹא יֶחְסַר דָּבָר!"

עט.

אִם־זֶה גוֹרָלִי לְבִלְתִּי מָצוֹא אוֹתְךָ בַּחַיִּים הָאֵלֶּה, כִּי־עַתָּה תֶּן־נָא וְאֵדַע תָּמִיד בְּנַפְשִׁי כִּי נִסְתְּרָה מִמֶּנִּי חֲזוֹת פָּנֶיךָ – תֶּן־נָא וְלֹא אֶשְׁכַּח אֶת־זֹאת לְרֶגַע וְאֶשָּׂא אֶת־מַכְאוֹב דַּאֲגָתִי זֶה בְּקֶרֶב חֲלוֹמוֹתַי וּבַהֲקִיץ.

אִם חוֹלְפִים יָמַי בִּשְׁוָקִים מְלֵאֵי עָם בְּעוֹלָם זֶה וְיָדַי עֲמוּסוֹת מַשָּׂא בִּצְעִי דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כִּי־עַתָּה תֶּן־נָא וְאֵדַע תָּמִיד בְּנַפְשִׁי כִּי דָבָר לֹא רָכַשְׁתִּי – תֶּן־נָא וְלֹא אֶשְׁכַּח אֶת־זֹאת לְרֶגַע וְאֶשָּׂא אֶת־מַכְאוֹב דַּאֲגָתִי זֶה בְּקֶרֶב חֲלוֹמוֹתַי וּבַהֲקִיץ.

כִּי אֵשֵׁב בְּפַאֲתֵי הַדֶּרֶךְ עָיֵף וְנֶאֱנָח מֵעָמָל, כִּי אַצִּיעַ לִי מִשְׁכָּב עַל־פְּנֵי עֲפַר הָאֲדָמָה, כִּי־עַתָּה תֶּן־נָא וְאֵדַע תָּמִיד בְּנַפְשִׁי כִּי עוֹד רַב לְפָנַי הַדֶּרֶךְ – תֶּן־נָא וְלֹא אֶשְׁכַּח אֶת־זֹאת לְרֶגַע וְאֶשָּׂא אֶת־מַכְאוֹב דַּאֲגָתִי זֶה בְּקֶרֶב חֲלוֹמוֹתַי וּבַהֲקִיץ.

אִם לָבְשׁוּ הֲדָרַי אֶת־עֶדְיָם וְהַחֲלִילִים מְרִיעִים בְּקוֹל וְהַשְּׂחוֹק הוֹלֵךְ וְגָדוֹל, כִּי־עַתָּה תֵּן־נָא וְאֵדַע תָּמִיד בְּנַפְשִׁי כִּי לְךָ לֹא קְרָאתִי לָבוֹא אֶל־בֵּיתִי — תֶּן־נָא וְלֹא אֶשְׁכַּח אֶת־זֹאת לְרֶגַע וְאֶשָּׂא אֶת־מַכְאוֹב דַּאֲגָתִי זֶה בְּקֶרֶב חֲלוֹמוֹתַי וּבַהֲקִיץ.

פ.

אוֹי שִׁמְשִׁי אֲשֶׁר לָנֶצַח יַזְהִיר! דָּמִיתִי לִפְלֵיטַת עָנָן סְתָו הַתּוֹעָה בַּשָּׁמַיִם לְלֹא הוֹעִיל. מַגַּע הֲמָךְ לֹא הֵפִיץ עוֹד אֶת־אֵדִי לְמַעַן שִׂימֵנִי עִם־אוֹרְךָ לִהְיוֹת כְּאֶחָד, וַאֲנִי כֹּה סֹפֵר אֶת־הַחֳדָשִׁים וְאֶת־הַשָּׁנִים הַמַּבְדִּילִים בֵּינִי וּבֵינֶךָ.

אִם־זֶה חֶפְצְךָ וְאִם־זֶה לְךָ שַׁעֲשֻׁעַ, כִּי עַתָּה קַח אֶת־נַפְשִׁי הָרֵיקָה וְהַשּׁוֹטָה הַזֹּאת, מְשַׁח אוֹתָהּ בִּצְבָעִים, שִׂים עָלֶיהָ זָהָב, זְרֵה אוֹתָהּ עַל־פְּנֵי הָרוּחַ הַפּוֹחֵז וְזָרַעְתָּ אוֹתָהּ לְנִפְלָאוֹת שׁוֹנוֹת.

וְאַחַר־כֵּן כִּי יִהְיֶה חֶפְצְךָ לְכַלּוֹת אֶת־שַׁעֲשֻׁעֶךָ זֶה בַּלַּיְלָה, הֵן־נָא וְאָפֵס וְאֹבַד בַּחֹשֶׁךְ אוֹ בִשְׂחוֹק בָּקְרְךָ הַלָּבָן בִּקְרָה זַכָּה וּטְהוֹרָה.

פא.

בַּיָּמִים אֲשֶׁר שָׁבַתִּי מִכָּל־מְלָאכָה הִתְעַצַּבְתִּי אֶל־לִבִּי עַל־דְּבַר הָעֵת הָאֹבֶדֶת חִנָּם. אַךְ הָעֵת לֹא אָבְדָה לִי, אֲדֹנָי! אַתָּה שַׂמְתָּ אֶת־כָּל־רֶגַע מִרְגְּעֵי חַיַּי אֶל תַּחַת יָדֶךָ.

בְּסֵתֶר לֶב־הַיְקוּם הַפַּכְתָּ אַתָּה אֶת־כָּל זֶרַע מַזְרִיעַ וַעֲשִׂיתוֹ לְצֶמַח, צִיץ הָפַכְתָּ לְפֶרַח וְטַרְפֵּי פְּרָחִים הָיוּ לַעֲצֵי פְּרִי לָרֹב.

וַאֲנִי בִּהְיוֹתִי עָיֵף וָאֶשְׁכַּב עַל־מִטָּתִי בַּעֲצַלְתַּיִם וָאֶחְשֹׁב כִּי שָׁבַת כָּל־מִפְעָל. אַךְ בַּבֹּקֶר הֱקִיצוֹתִי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה גַּנִּי מָלֵא פִּלְאֵי פְּרָחִים.

פב.

בְּיָדְךָ, אֲדֹנָי, תִּהְיֶה הָעֵת בְּלִי קֵץ. אֵין סוֹפֵר לִסְפּוֹר אֶת־רְגָעֶיךָ.

יָמִים וְלֵילוֹת חוֹלְפִים, דּוֹרוֹת צָצִים וְנוֹבְלִים כְּמוֹ פְּרָחִים. אָכֵן אַתָּה הוּא הַיּוֹדֵעַ לְחַכּוֹת!

שְׁנוֹת־מֵאָה אַחַר שְׁנוֹת־מֵאָה הוֹלְכוֹת וְאַתָּה יוֹשֵׁב וּמַשְׁלִים פֶּרַח קָטָן בַּמִּדְבָּר.

לָנוּ אֵין עֵת לְהַאֲבִירָהּ חִנָּם, וּבְאֵין לָנוּ עֵת מְמַהֲרִים אֲנַחְנוּ לַחֲטוֹף עַל־יָמִין וְלִגְזוֹר עַל־שְׂמֹאל. עֲנִיִּים אֲנַחְנוּ עַד־מְאֹד לְבִלְתִּי יָרֹא מִלְּאַחֵר.

וְכָכָה עוֹבֶרֶת עִתִּי וַאֲנִי נוֹתֵן אוֹתָהּ לְכָל־נִקְשֶׁה וּלְכָל־מַר נֶפֶשׁ הַבָּא לְבַקֵּשׁ – וּמִזְבַּחֲךָ רֵיק כָּלִיל מִכָּל־קָרְבָּן.

וּכִרְבוֹת הַיָּמִים כֵּן אֵחָפֵז, כִּי יָרֵאתִי פֶּן סָגוּר יִהְיֶה שַׁעַרְךָ – אַךְ רְאֵה הִנֵּה פֹּה הָעֵת גְּדוֹלָה וַאֲרֻכָּה.

פג.

אִמִּי! אַעֲדֶה־נָא עַל־גַּרְגְּרוֹתַיִךְ שַׁרְשֶׁרֶת פְּנִינִים לֶקֶט דִּמְעוֹת עָצְבִּי.

רָקְמוּ הַכּוֹכָבִים אֶת־צְמִידֵיהֶם מִן־הָאוֹר לַעֲדוֹת אוֹתָם עַל־רַגְלַיִךְ, וַאֲנִי פֹּה אֶקְשֹׁר־לָךְ אֶת־עֶדְיִי עַל־לִבֵּךְ.

יְקָר וְשֵׁם־תִּפְאֶרֶת מִמֵּךְ לִי, אַתְּ תִּתְּנִים וְאַתְּ תָּשׁוּבִי וּלְקַחְתְּם. אַךְ זֶה עָצְבִּי לִי הוּא לְבַדִּי, וְאִם הִקְרַבְתִּיו לָךְ לְקָרְבָּן וְגָמַלְתְּ לִי אַתְּ אֶת־חַסְדֵּךְ תַּחְתָּיו.

פד.

זֶה הַמַּכְאוֹב בְּהִפָּרֵד אִישׁ מֵאָחִיו הוּא הַפָּרוּשׂ עַל־מְלוֹא כָל־הָאֲדָמָה וּמֵעִמּוֹ הִיא שׁוֹמָה לְצוּרוֹת בְּאֵין מִסְפָּר בַּשָּׁמַיִם בְּלִי קֵץ.

זֶה הַמַּכְאוֹב בְּהִפָּרֵד אִישׁ מֵאָחִיו הוּא הַמַּבִּיט בִּדְמָמַת כָּל־לַיְלָה מִכּוֹכָב אֶל־כּוֹכָב וְנוֹתֵן הֵד זְמִירוֹתָיו בִּשְׁאוֹן רַעַשׁ הֶעָלִים בְּחַשְׁרַת הַגֶּשֶׁם אֲשֶׁר בְּלֵילֵי־תַמּוּז.

זֶה הַמַּכְאוֹב הַפָּרוּשׂ עַל־כֹּל הוּא הַהֹדֵר אֶל־כָּל אַהֲבָה וְאֶל־כָּל חֲפָצִי אֶל־כָּל מַכְאוֹב וְאֶל־כָּל תַּעֲנוּג אֲשֶׁר בְּמִשְׁכְּנוֹת הָאָדָם, וְהוּא אֲשֶׁר יָמוּג וַאֲשֶׁר יִשְׁטֹף בְּאַלְפֵי קוֹלוֹת זִמְרָה בְּקֶרֶב לֵב מְשׁוֹרְרִי.

פה.

כִּי יָצְאוּ גִבּוֹרֵי הַמִּלְחָמָה בַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה מֵהֵיכַל נְשִׂיאָם – אֵיפֹה הָיְתָה גְבוּרָתָם? אֵיפֹה הָיָה נִשְׁקָם וַחֲלִיצָתָם?

הָיוּ פְּנֵיהֶם כִּפְנֵי דַלִּים וְחַדְלֵי יְשׁוּעָה וְהַחִצִּים נִתְּכוּ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ גֶשֶׁם בְּיוֹם אֲשֶׁר־יָצְאוּ מֵהֵיכַל נְשִׂיאָם.

וְכִי שָׁבוּ גִבּוֹרֵי הַמִּלְחָמָה אֶל־הֵיכַל נְשִׂיאָם – אֵיפֹה הָיְתָה גְבוּרָתָם?

הֵסִירוּ מֵעֲלֵיהֶם אֶת־חַרְבָּם, הֵסִירוּ מֵעֲלֵיהֶם אֶת־קַשְׁתָּם וְאֶת־חִצֵּיהֶם.

שָׁלוֹם הָיָה חָרוּת עַל־מִצְחָם וְאֶת־פְּרִי חַיֵּיהֶם עָזְבוּ מֵאַחֲרֵיהֶם בְּיוֹם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֶל־הֵיכַל נְשִׂיאָם.

פו.

המות זה־עבדך עומד על־פתחי. עבר ארחות־ים לא־נודע ויבא את־קריאתך אל־ביתי.

הלילה אפל ולבי מלא חרדה – ובכל־זה אקח את־המנורה, אפתח את־שערי ואשתחוה לפניו לשלום. הלא מלאכך הוא העומד על־פתחי.

אכרע לו במעל כפים ובדמעות. אכרע לו ואשים לפני־רגליו את־אוצר לבי.

אז ישוב מעלי אחרי מלאו את־משלחתו וצל עבר יעזוב אחריו על־פני בקרי, – ובביתי העזוב ישאר רק גוי הדל והיה זה קרבני האחרון לך.

פז.

נואש מתקוה אני הולך לבקשה בכל־פנות משכני ולא אמצאנה.

ביתי קטן וזה אשר חלף משם רגע אחד לא ישוב ולא ימצא עוד.

אך מעונך, אדני, גדול עד־בלי קץ, ובבאי לבקשה ואבא עד־פתחך.

עמדתי תחת־חפת הזהב אשר לשמי ערבך ונשאתי את־עיני הרעבות אל־פניך.

באתי עד־גבול הי־עד אשר שם לא יאבד דבר – לא תקוה ולא ברכת טוב ולא פני איש אשר נראו מבין דמעות.

אויה, טבל את־חיי הריקים בים זה, שטף אותם במעמקי תהומו. תן־נא ותחוש נפשי את־המתק האובד אשר למגעי עם־צבא כל־היקום.

פח.

אלהי המקדש אשר שמם! מיתרי ו י נ ה הנתקים לא יזמרו לך עוד את־תהלתך. פעמוני הערב לא יבשרו עוד את־מועד עבודת הקדש. הרוח אשר על־סביביך דומם ומחריש.

בזבולך העזוב נשב רוח האביב, ברכת שלום הוא נשא מאת הפרחים– הם הפרחים אשר לא יוסיפו עוד להיות לקרבן על־מזבחך.

וזה המקריב לך מעודו, תעה עתה בארץ, שאל נדבות והן לא נתונות לו. ולעת ערב באשר יתערבו ניצוצות וצללים בחשכת האדמה, אז יבא כושל ויגע אל־מקדשך אשר שמם ובלבו רעב.

ימי חגים רבים יעברו עליך, אלהי המקדש אשר שמם, והיתה רק דממה. לילות תפלה רבים יהלכו ולא יעלו לך נרות.

עצבים חדשים ורבים נעשו ביד חרשים אמנים ואחר צללו בזרם־הנשיה הקדוש בבא עתם.

רק אלהי המקדש אשר שמם נשאר לבדו לנצח באין עובד ובאין שם אל־לב.

פט.

אל לי עוד דבר רמים ובקול שאון — כי ככה חפץ ארוני. מהיום והלאה אהפך־לי קול מלחשים. שפת לבי תהפך להמית שיר בדממה.

בני אדם נחפזים לשוק המלך. כל־הקונים והמוכרים הנה נקבצו שמה. רק לי נתנה חפשה בחצות היום בטרם מועד בעוד העבודה רבה.

יציצו נא אפא הפרחים בתוך גני אף אם־עתם לא באה עוד. תבאנה נא גם הדבורים בצהרים וענו אחריהם את־המיתן היגעה.

ימים רבים עברו לי במלחמת הטוב והרע, ועתה הנה היה דבר עם־בן־שעשעי אשר היה לי בימי העצלות לבקש ממני להצמיד את־לבי אליו.? ואני לא ידעתי למה־זה לי עתה הקריאה הזאת אשר נקראתי לדבר אין־מועיל ואין־חפץ בו!

צ.

ביום דפק המות על־דלתך, מה־תאמר לתת־לו מנחה?

הנה אני שם לפני אורחי את־כוס חיי המלאה — לא אתן־לו לעבור בידים ריקות.

את־כל מתק בצירי אשר לימי סתוי ולילות קיצי, את־כל הקציר וכל־הלקט אשר לעמל חיי אשים לפניו באחרית ימי בדפק המות על־דלתי.

צא.

הוי אתה הגמול האחרון אשר לחיי, אתה המות, אתה מותי, בא ולחש לי את־דברך באזני!

מיום אל־יום צפיתי אליך; למענך נשאתי את־מנעמי החיים ואת־מצוקותיהם.

כָּל־אֲשֶׁר הִנְנִי וַאֲשֶׁר־לִי וַאֲשֶׁר קִוִּיתִי וַאֲשֶׁר אָהַבְתִּי – הִנֵּה שֹׁטֵף כָּל־זֶה תָּמִיד אֵלֶיךָ אֱלֹהֶיךָ מֵעִמְקֵי סִתְרֶיךָ. זֶה מַבַּט עֵינְךָ הָאַחֲרוֹן וְזוּ הַיֵי יִהְיוּ אֲחָדִים אַתָּה לָנֶצַח.

הָיוּ הַצִּיצִים לְמִקְלַעַת, נְכוֹנָה עֲטֶרֶת הַפְּרָחִים לֶחָתָן. הִנֵּה תַעֲזֹב הַכַּלָּה אֶת־בֵּיתָהּ אַחֲרֵי הַחֲתֻנָּה וּתְקַדֵּם פְּנֵי אֲדוֹנָהּ יְחִידָה בִּדְמָמַת הַלָּיְלָה.

צב.

יָדַעְתִּי כִּי יָבֹא יוֹם וְנִסְתְּרוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה הַזֹּאת מִנֶּגֶד עֵינַי וְעָזְבוּ אוֹתִי חַיַּי דוּמָם וְיָרַד הַמָּסָךְ הָאַחֲרוֹן עַל־עֵינָי.

רַק הַכּוֹכָבִים יַעַמְדוּ עַל־מִשְׁמַרְתָּם בַּלַּיְלָה וְהַשַּׁחַר יַעֲלֶה כְּבָרִאשׁוֹנָה וְהַיָּמִים יִסְעֲרוּ כְּמוֹ גַלִּים וְיִשְׂאוּ עִמָּהֶם שְׂמָחוֹת וּמְצוּקוֹת.

כִּי אַעֲלֶה עַל־לִבִּי אֶת־קֵץ רְגָעַי זֶה וְסָר מִנֶּגֶד עֵינַי הַגְּבוּל אֲשֶׁר לִרְגָעִים, אָז אַבִּיט לְאוֹר הַמָּוֶת אֶת־עוֹלָמְךָ עִם אוֹצְרוֹתָיו בְּאֵין דְּאָגָה. נִבְחָר בּוֹ כָּל־מוֹשָׁב דַּל, נִבְחָר בּוֹ כָּל־חֵלֶק־חַיִּים קָטָן!

וְזֶה אֲשֶׁר שָׁאַפְתִּי אֵלָיו לַשָּׁוְא וְזֶה אֲשֶׁר הִשַּׂגְתִּי – כָּל־זֶה יַעֲבָר־נָא וְיַחֲלוֹף. רַק תֶּן־לִי אֶת־זֶה אֲשֶׁר בַּזּוֹתִי תָמִיד וַאֲשֶׁר לֹא שַׂמְתִּי אֵלָיו לֵב.

צג.

עַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ. אִמְרוּ לִי שָׁלוֹם, אַחַי! הִנֵּה אָנֹכִי מִשְׁתַּחֲוֶה לָכֶם וְאָנֹכִי יוֹצֵא לַדָּרֶךְ.

פֹּה אָנֹכִי מֵשִׁיב אֶת־הַמַּפְתְּחוֹת אֲשֶׁר לְדַלְתִּי – וְאָנֹכִי מַשְׁמִיט יָדַי מִכָּל־מִשְׁפָּט אֲשֶׁר אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה. רַק דְּבָרִים אֲחָדִים טוֹבִים אָנֹכִי שׁוֹאֵל מֵעִמְּכֶם בְּאַחֲרִיתִי.

שְׁכֵנִים הָיִינוּ יָמִים רַבִּים, וַאֲנִי הִנֵּה קִבַּלְתִּי שֶׁבַעְתַּיִם מֵאֲשֶׁר יָכֹלְתִּי תֵת. עַתָּה הִנֵּה עָלָה הַשַּׁחַר וְהַמְּנוֹרָה אֲשֶׁר הֵאִירָה לִי אֶת־פִּנָּתִי הַחֲשֵׁכָה הִנֵּה כָלָתָה. בָּאָה אֵלַי קְרִיאָה מִטַּעַם הַמַּלְכוּת וְאָנֹכִי נָכוֹן לַדָּרֶךְ.

צד.

כִּי אֵצֵא לַדֶּרֶךְ, וּנְתַתֶּם לִי אֶת־בִּרְכַתְכֶם, רֵעַי! הַשָּׁמַיִם מַזְהִירִים בְּאוֹר הַשַּׁחַר וְדַרְכִּי נֶחְמָדָה.

אַל־נָא תִשְׁאֲלוּ מַה־זֶּה אָנֹכִי לוֹקֵחַ עִמִּי. הִנְנִי יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ בְּיָדַיִם רֵיקוֹת וּבְלֵב מָלֵא תוֹחֶלֶת.

אֶת־עֲטֶרֶת הַפְּרָחִים אֲשֶׁר לְיוֹם חֲתֻנָּתִי אָשִׂים בְּרֹאשִׁי. אַל לְאִישׁ כְּמוֹנִי הָאַדֶּרֶת הָאֲדַמְדֶּמֶת אֲשֶׁר לְעוֹבְרֵי אֹרַח וְגַם אִם הַתְּחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְרָעוֹת רַבּוֹת – לֹא אֵדַע יִרְאָה בְּנַפְשִׁי.

כּוֹכַב הַלַּיְלָה יַעֲלֶה כַּאֲשֶׁר תִּתֹּם דְּרָכַי וְקִינוֹת תַּמְרוּרִים אֲשֶׁר לִזְמִירוֹת הָעֲלָטָה תִּשָּׁמַעְנָה בְּשַׁעֲרֵי חַצְרוֹת הַמֶּלֶךְ.

צה.

לֹא אֶזְכּוֹר הָרֶגַע אֲשֶׁר צָעַדְתִּי כַּפַּעַם הָרִאשׁוֹנָה עַל־מִפְתַּן הַחַיִּים.

בַּמֶּה נָדַל כֹּחָם כִּי פִּתַּחְתִּי בְּתוֹךְ הַחִידָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת כְּצִיץ הַיַּעַר בַּחֲצִי לַיְלָה?

כִּי רָאִיתִי אֶת־הָאוֹר בַּבֹּקֶר וְיָדַעְתִּי פִּתְאֹם כִּי לֹא נָכְרִי אֲנִי עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה הַזֹּאת וְכִי דָּבָר אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי מַה הוּא וְלֹא יָדַעְתִּי שְׁמוֹ וְלֹא יָדַעְתִּי דְמוּת לוֹ לְקָחַנִי אֶל־בֵּין זְרוֹעוֹתָיו – הֲלֹא זֶה אִמִּי.

וְגַם בְּמוֹתִי יְבוֹאֵנִי דָּבָר אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי וִיהִי לִי נוֹדָע. וְיַעַן־כִּי אָהַבְתִּי אֶת־הַחַיִּים הָאֵלֶּה, לָכֵן יָדַעְתִּי כִּי כָכָה אֹהַב גַּם אֶת־הַמָּוֶת.

הִנֵּה בֹּכֶה הַיֶּלֶד בְּהִלָּקְחוֹ מֵעִם־הַשַּׁד הַיְמָנִי אֲשֶׁר לְאִמּוֹ, אֶפֶס בְּעוֹד רֶגַע וְנִחַם בַּשַּׁד הַשְּׂמָאלִי.

צו.

כִּי אֵצֵא מִזֶּה, תְּהִי נָא מִלַּת־הַפְּטוּרִים הָאַחֲרוֹנָה אֲשֶׁר לִי לֵאמֹר: כָּל־אֲשֶׁר רָאִיתִי פֹּה אֵין טוֹב מִמֶּנּוּ.

טָעַמְתִּי מִן־הַמֶּתֶק הַנִּסְתָּר אֲשֶׁר לַלּוֹט הַזֶּה הַנָּפוּץ עַל־פְּנֵי יַם הָאוֹר וּבֵרַכְתִּיו – תְּהִי נָא זֹאת מִלַּת־הַפְּטוּרִים הָאַחֲרוֹנָה אֲשֶׁר לִי.

בְּבֵית שַׁעֲשֻׁעִים זֶה עִם־רִבּוֹא רִבְבוֹת צוּרוֹתָיו הָיוּ שַׁעֲשֻׁעִים גַּם לִי. פֹּה רָאִיתִי אֶת־פְּנֵי־זֶה אֲשֶׁר אֵין לוֹ צוּרָה.

כָּל־בְּשָׂרִי וִיצֻרַי הֵרֵדוּ מִפְּנֵי מַגַּע־זֶה אֲשֶׁר נַעֲלָה מִכָּל־מַגָּע, וְאִם יֵשׁ־קֵץ אָז יָבֹא נָא – תְּהִי נָא זֹאת מִלַּת־הַפְּטוּרִים הָאַחֲרוֹנָה אֲשֶׁר לִי.

צז.

כִּי שִׁעֲשַׁעְתִּי עִמְּךָ לֹא שָׁאַלְתִּי מֵעוֹדִי: מִי אַתָּה? לֹא יָדַעְתִּי מַעְצוֹר וְלֹא יָדַעְתִּי פַחַד וְחַיַּי הָלְכוּ בִּסְעָרָה.

בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם עוֹרַרְתַּנִי מִשְּׁנָתִי כְּמוֹ הָעִיר נֶאֱמָן וְהוֹבַלְתַּנִי מִשִּׂמְחָה אֶל־שִׂמְחָה.

לֹא חָקַרְתִּי בַּיָּמִים הָהֵם לָדַעַת אֶת־הֶגְיוֹן הַשִּׁירִים אֲשֶׁר שַׁרְתָּ לִי. חָרַד קוֹלִי לִקְרַאת צְלִילֵיהֶם וְלִבִּי רִקֵּד כִּי לִשְׁמֹעַ.

עַתָּה הִנֵּה חָלְפָה עֵת־הַשַּׁעֲשׁוּעִים – וּמָה הֶחָזוֹן אֲשֶׁר בָּא עָלַי פִּתְאֹם? הִנֵּה הָעוֹלָם וְעֵינָיו תְּלוּיוֹת אֶל־רַגְלֶיךָ וְהוּא עוֹמֵד לְפָנֶיךָ בְּיִרְאָה עִם־כָּל כּוֹכָבָיו הַמַּחֲרִישִׁים.

צח.

אַעֲדֵךְ נִשְׁקִי וַעֲטָרוֹת פְּרָחַי, כִּי הָיוּ לְךָ לְשָׁלָל בְּהִכָּנְעִי. לֹא כֹחִי הוּא לְהִמָּלֵט מִיַּד אֲשֶׁר גִּבּוֹר מִמֶּנִּי.

יָדַעְתִּי הֵיטֵב כִּי גַאֲוָתִי תִכָּנַע, כִּי כְלֵי חַיַּי יִשָּׁבְרוּ בְּמַכְאוֹבוֹת לֹא־יְסֻפָּרוּ וְלִבִּי הָרֵיק יֶהֱגֶה בִּזְמִירָתוֹ כְּמוֹ קָנֶה נָבוּב, עַד־כִּי תִּמַּס אֶבֶן בִּדְמָעוֹת.

יָדַעְתִּי הֵיטֵב כִּי מֵאוֹת טַרְפֵּי הַלּוֹטוּס לֹא לָנֶצַח יִהְיוּ סְגוּרִים וְסוֹד דִּבְשׁוֹ הַנִּסְתָּר יִגָּלֶה.

מִתְּכֵלֶת הַשָּׁמַיִם תַּבִּיט עָלַי עַיִן וְתִקְרָא לִי בִּדְמָמָה. לֹא יִשָּׁאֵר לִי דָבָר, לֹא דָבָר, וְרַק הַמָּוֶת יְקָרְבֵנִי לְרַגְלֶךָ.

צט.

כִּי אַנִּיחַ אֶת־הַמִּשּׁוֹט מִיָּדִי, יָדַעְתִּי כִּי תָבוֹא לְךָ הָעֵת לְקַחְתּוֹ אַתָּה. אֵת אֲשֶׁר לַעֲשׂוֹת – יֵעָשֶׂה. אַל־תִּנָּקֵם הַמִּלְחָמָה.

וְאַתָּה לִבִּי, הֶרֶף יָדֶךָ וּבִדְמָמָה שָׂא אֶת־דְּבַר הַכִּשָּׁלוֹן. שְׂמַח בְּחֶלְקְךָ הַטּוֹב כִּי תָנוּחַ דּוֹמֵם בַּאֲשֶׁר נִתַּן לְךָ מָקוֹם.

מְנוֹרוֹתַי תִּכְבֶּינָה לְכָל־רוּחַ קַל אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן וְאִם אֲנַסֶּה לָשׁוּב וּלְהַעֲלוֹתָן וְשָׁכַחְתִּי אֶת־כָּל אֲשֶׁר מִסָּבִיב לִי.

אַךְ הַפַּעַם הַזֹּאת חָכַמְתִּי וַאֲחַכֶּה בַּחשֶׁךְ וְאֶת־מַחֲצֶלְתִּי אַצִּיעַ לִי עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְאַתָּה אִם יִהְיֶה עִם־לְבָבְךָ, אֲדֹנָי, וּבָאתָ דּוּמָם וְכוֹנַנְתָּ בָּזֶה אֶת־מוֹשָׁבְךָ.

ק.

אֶצְלוֹל־נָא בְּמַעֲמַקֵּי יַם הַצּוּרוֹת, כִּי קִוִּיתִי לִמְצוֹא שָׁם אֶת־מִבְחַר הַפְּנִינִים אֲשֶׁר לֶחָדֵל כָּל־צוּרָה.

אַל לִי לָשׁוּט עוֹד מֵחוֹף אֶל־חוֹף בִּסִירָתִי הַמְסֹעָרָה. הִנֵּה חָלְפוּ הַיָּמִים אֲשֶׁר זֶה הָיָה כָּל־מְשׁוֹשִׂי לִהְיוֹת מוּטָל מִגַּל אֶל־גָּל.

עַתָּה הִנֵּה צָמְאָה נַפְשִׁי לָמוּת בֵּינוֹת לִבְנֵי אֵין־מָוֶת.

בְּהֵיכַל שְׁאוֹל עֲמֻקָּה אֲשֶׁר שָׁם תִּרְעַשׁ הַזִּמְרָה עַל־פִּי מֵיתָרִים אִלְּמִים, שָׁם אָעִיר אֶת־נֵבֶל חַיַּי.

אֲכוֹנְנֵהוּ וַאֲכִינֵהוּ לְשִׁירֵי עַד, וּבְהִשָּׁמַע קוֹל נַאֲקַת הַצְּלִיל הָאַחֲרוֹן וְאַנַּח אֶת־נִבְלִי בִּדְמָמָה לְרַגְלֵי־זֶה אֲשֶׁר לוֹ הַדְּמָמָה.

קא.

בִּזְמִירוֹתַי בִּקַּשְׁתִּיךָ כָּל־חַיָּי. הֵן הֵנָּה אֲשֶׁר נִהֲגוּנִי מִדֶּלֶת אֶל־דֶּלֶת וְעַל־פִּיהֶן יָדַעְתִּי אֶת־אֲשֶׁר מִסָּבִיב לִי מִדֵּי בַקְשִׁי אֶת־עוֹלָמִי וּמִדֵּי נָגְעִי אֵלָיו.

שִׁירַי הֵם אֲשֶׁר פִּתְּחוּ לִי אֶת־אָזְנַי לְכָל־לִמּוּדַי אֲשֶׁר לָמַדְתִּי מֵעוֹדִי; הֵם נְתָנוּנִי לְהַבִּיט אֶת־נְתִיבוֹת הַסְּתָרִים וְהֵם גִּלּוּ לְנֶגֶד רוּחִי כּוֹכָבִים רַבִּים בִּרְקִיעַ לִבִּי.

הֵם הוֹלִיכוּנִי כָּל־הַיּוֹם בֵּין־תַּעֲלוּמוֹת אַרְצוֹת הַתַּעֲנֻגוֹת וְהַמְּצוּקוֹת – אַךְ מַה־מִּשְׁפַּט שַׁעֲרֵי הַהֵיכָל אֲשֶׁר הֱבִיאוּנִי שָׁמָּה בָּעֶרֶב בְּקֵץ דְּרָכַי?

קב.

הִתְהַלַּלְתִּי בְּאָזְנֵי בְנֵי אָדָם כִּי יְדַעְתִּיךָ. בְּכָל מִפְעָלַי רָאוּ אֶת־תְּמוּנוֹתֶיךָ וַיָּבֹאוּ וַיִּשְׁאָלוּנִי: „מִי הוּא?" וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי מָה אֶעֱנֵם. אָז אֹמַר: „חַי אָנִי אִם יָדַעְתִּי לְהַגִּיד". וְהֵם יְנַאֲצוּנִי וַיֵּלְכוּ מִמֶּנִּי וַיִּלְעֲגוּ לִי – וְאַתָּה יוֹשֵׁב וּמְשַׂחֵק.

אָשִׂיחָה תָמִיד בְּשִׁירַי אֶת־שִׂיחִי עַל־אוֹדוֹתֶיךָ. מִלִּבִּי תִּשְׁתַּפֵּךְ הַתַּעֲלֻמָה. וְהֵם יָבֹאוּ וְיִשְׁאָלוּנִי: „הַגֶּד־נָא לָנוּ אֶת־הֶהָגוּת הַצְּפוּנָה בָהֶם". וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי מָה אֶעֱנֵם. אָז אֹמַר: „הוֹי, מִי יוֹדֵעַ אֶת־הֲגוּתָם!" וְהֵם יִלְעֲגוּ לִי וְיֵלְכוּ לָהֶם – וְאַתָּה יוֹשֵׁב וּמְשַׂחֵק.

קג.

עִם־בִּרְכָתִי הָאַחַת, בִּרְכַּת שָׁלוֹם אֵלֶיךָ אֱלֹהַי, תֶּן־נָא וְיָרוּמוּ כָּל־חוּשַׁי בִּי וְנָגְעוּ אֶל־הָעוֹלָם אֲשֶׁר לְרַגְלֶיךָ.

כְּעָב מְטַר תַּמּוּז הַשֹּׁאֵף לְמַטָּה עִם־סֵבֶל מֵימָיו אֲשֶׁר לֹא שְׁפָכוֹ כֵּן יֵט נָא גַם רוּחִי כִּי לְמַטָּה אֶל־שַׁעֲרֵךְ עִם־בִּרְכַּת־הַשָּׁלוֹם הָאַחַת אֵלָיִךְ.

מִי יִתֵּן וְאֶאֱסֹף יַחַד כָּל־זְמִירוֹתַי אֶת־צִלְלֵיהֶן הַשּׁוֹנִים וְהָיוּ לְשֶׁטֶף אֶחָד וְשָׁטְפוּ לְתוֹךְ יַם הַדְּמָמָה עִם־בִּרְכַּת־הַשָּׁלוֹם הָאַחַת אֵלָיִךְ.

כַּעֲדַת עֲגוּרִים שׁוֹאֲפִים הַבַּיְתָה אֲשֶׁר יִבְעוּ לַיְלָה וָיוֹם לָעוּף אֶל־קִנֵּיהֶן בֶּהָרִים, כֵּן תְּנָה־נָא וְשָׁאֲפוּ כָּל־חַיַּי לָבוֹא אֶל־בֵּית הַנֵּצַח אֲשֶׁר לָהֶם עִם־בִּרְכַּת הַשָּׁלוֹם הָאַחַת אֵלָיִךְ.

יעקב פיכמאן.

איוב.

(מסה).

I.

ספרים בודדים ומוזרים, יחידים במינם ונפלאים בתכנם, הולידה היצירה העברית בתקופתה המאוחרת, בימי השמש האחרונים אשר לה. כל יצירה היא עולם בפני עצמו, רחוקה מחברתה ונבדלה ממנה, כאגמי ההרים הבודדים אשר לא יתחברו לעולם זה עם זה. חיים מיוחדים והמיה מיוחדת לכל אחד. אין עוד אותו הרוח האחת, הכוללת, אשר היתה מפעמת את יצירות הנבואה הקדומה ומטביעה על כולן חותם של אחדות פנימית, כנגה השמש המפוזר, המטשטש בבהירותו את כל גון ובן־גון על פני הנוף. הנבואה — זה היה הים הגדול והרב־הדים, אשר לתוכו השתפכו נהרות־האיתנים, הקטנים עם הגדולים, ויהיו להמית־אלהים אחת, עד אשר לפעמים לא היה עוד להבחין בין קול לקול. יצירת הנבואה הקלאסית היתה כמעט קוליקטיבית. בקושי רב אנו עומדים על אפים האישי של כמה מן הנביאים. חלום אחד מרחף על כלם. גם האינדיווידואליים ביותר, יש איזה דבר המשתף אותם אל חבריהם. השרטוט העצמי נבלע בקלסתר פניה של התקופה. כל יחיד אינו עָג עוגה לעצמו, כי אם שש להצטרף אל החבורה, ולו גם יאבד בתוכה. על כן יש אשר האחד חוזר על דברי חברו וממלא אחרי דברי חברו, ואין אנחנו מרגישים בזה; ויש אשר נאמין, כי מלב אחד כלם יצאו... הנבואה היתה יצירת האומה העברית כולה, ואנחנו עוברים מספרו של נביא אחד לחברו, כמו מאולם לאולם בבית־מקדש גדול אחד.

כשאנחנו עוברים מיצירות הנביאים אל הספרים האחרונים של היצירה העברית הקדומה, ריחם של עולמות אחרים מלפף אותנו תיכף. עולמות מרוחקים ונבדלים. אין גשר בין עולם לחברו. כאי בודד מזהיר כל אחד בפני עצמו. אין הם קשורים בזמנם, במקומם, כרוב דברי הנביאים. פניהם אל הנצח. האדם הָצג כאן לבדו עם חידת חייו ותוגת מותו. אין כנפיה הרחבות של האומה סוככות עוד על בניה הגדולים. כל אחד מתחיל לבקש מקלט לעצמו, לנפשו. לא פתרון חיי עם, כי־אם

פתרון היי **אדם** דורשים המשוררים האלה, אשר גם שמותיהם לא נשארו לנו בריכם לזכרון. עם יכול להכות למשיחו וגואלו, אך היחיד הולך. לאבדת הייו אין תשלומים. אין זאת כי האורגניזמוס הלאומי התחיל כבר מתפורר אז. הבנים נפרדו מעל אמם, ועל פני הישימון הגדול נראו התועים הראשונים.

זאת היתה ראשית הבציר. סערות האביב הגדולות של השירה העברית עברו זה כמה. קולות ה׳ על המים נדמו. נפסקה זרמת ההרים העזה והבטוחה, ורק בת־קול אחרונה הומיה עוד בדממת לילות. דומם קולהים נהלי־הקיץ האחרונים וזוך להם וזוך ושקט, אך יגון כבויש מלוה את לכתם. ואם יש אשר יתעורר עוד הסער, והרים רק גלים כבדים ואפלים. ונטפי הנבואה האחרונים אם ידובבו את אחד השרידים הבודדים, — לא ל„מלחמות אלהים״ עוד יקרא, לא על נצחון יהוה אמרתו, כי אם על בוא הלילה והורבן הלילה. אין עוד ביצירותיה של תקופה זו לא מהוד בפהוגה של הנבואה, אף לא מבהירות הבדלה שלה. דמדומי לב ומבוכת לב בכל. על שדי יהודה עוטי השמש התחיל ירד הלילה, והכוכבים המעטים אשר הציצו מתוך השמים האפלים, רמזו רמזים רחוקים, סתומים והתומים.

והנה שירת **איוב** — הד מהדיד כסער הראשון בבואו. מרחב המדבר נושב עלינו ואלהי המדבר העתיק שוב דובר אלינו מתוך הסערה. אלהים רענן וחזק וכחו אתו. הנוף לא יבוא לפניו. בותור על החיים ותפארת החיים לא יהפוין ובהכנעת־נפש לא יקחו את לבבו. בעוז רוחו של האדם ובתום רוחו עוד יאמין, וברגעים, כטוב עליו לבו, עוד יתמיד לצון לו עמו ונסה ינסה את כח־הסבל אשר לבחיריו. עוד יש את מי לנסות. ממרום כסאו ישמח לראות את עזי־הנפש, את אלה המתקוממים כנגדו מתוך שפעת אהבה ואמונה. שמח הוא, כי עוד לא נבלה א־מתו, אם היא מגדלת עוד כפירי־הוה כאלה. כל עוד האדם מתקומם בארץ, לא יגדל השממון גם בשמים.

אין איש יודע, מי הוא מחברה של פואימה נפלאה זו — מי הוא האיש אשר השליך את זרע המרד הראשון, אשר מתיכו גדלו עד היום צמחי ההוהות העזים אשר לאנושיות כלה. כמחברו של ספר „קהלת״ גם הוא פלאי. עוד פחות מאשר בספר „קהלת״ ניכרים בו סימנים של איזה זמן ואיזה מקום. ייש בסגנונו איזו פראות עתיקה, איזו חותם של קדומים. במקומותיו הסתומים יש מעקבות המדבר וחידותיו; כמו כתבת חרותה על סלעי ישימון קדמונים, שנמחו רשומיה פה ושם ועוד בשרידיה שוטפים החיים הלוהטים, אשר הבעיר הגאון הנעלם, — זה אשר שמו וספרו ישארו לנו לעולם כחידת־פלאים, כסוד הבריאה הנצחית, אשר אין גבול וקצב לכהותיה.

עוד פחות מזה יכולים אנחנו לעמוד על זמנה של יצירה זו. כל השערותיהם וראיותיהם של החוקרים אין בהן כדי להכריע בפתרון שאלה זו. אין עוד יצירה בכל הספרות העברית הקדומה אשר תהיה בכל תכנה ומהותה מחוץ לכל זמן

ולמעלה מכל זמן כמוה. מבוכת האדם הנצחית בה ומצוקת נפשו מעולם ועד עולם; מכות האיש הצורבת בנעת להב ההכרה באדם, צעקת פחדו המרה בשלחו את ידו ראשונה להרים את צעיף החיים.

בעברנו כשאר כתבי־הקדש אל הספר הזה, רגלינו עומדות פתאום על אדמה חדשה. כמו שמים זרים נמתחו על ראשנו. כאילו נתרחקה הסביבה המצויה, נתרחקו כל החיים הידועים לנו, ואנחנו הוצגנו פנים אל פנים עם גורל האדם הנצחי עלי אדמות. לא להנם נראה הספר כל־כך מוזר לא רק לבעלי־האגדה, שהשערותיהם והשקפותיהם עליו כל־כך מתנגדות זו לזו, כי אם גם להוקר חריף ועמוק כר׳ אברהם אבן־עזרא, אשר הביע את דעתו, כי הספר „איוב" אינו אלא תרגום מלשון אחרת. שירת־איתנים זו יחידה היא בכל כתבי־הקדש, יחידה אולי גם בשירת כל העמים וכל הדורות. כמו מעין התום, אשר גדרו את דרכו במשך אלפי דורות, פרץ פתאם לעיני השמש ברבבות צבעיו וגלגל בראשונה את רוח האדם בכל עזוה ויפיה. גם היום׳ לאחר שידענו את שירת „פרומיתוס" ו„פויסט" ו„קין", אנו עומדים משתוממים לפני ריב זה של האדם עם אלהיו כמו לפני אחת מחידות הטבע הגדולות. כמו ממעמקי יער־קדומים מגיעים אלינו הדברים, ורעננות בהם כבקול חטיבת העצים העתיקים בנפלם ראשונה וקול מַפַּלְתָּם אימה.

.II

רק ספר אחד יש בכל כתבי־הקדש מטפוסו של „איוב" — זה הוא הספר „קהלת". שניהם הם „בני־זקונים" ליצירה העברית, אף כי היחס אליהם מצדם של בעלי היהדות האופיציאלית לא היה כלל יחס ל„בני זקונים" חביבים... שניהם הם, לדעת רוב החוקרים, בני תקופה אחת, תקופה מאוחרת, — שעת השקיעה הצוננת ביצירה העברית הקדומה; ובכל־זאת לא הגיעה השירה העברית למדרגה של בגרות פיוטית יותר גבוהה מאשר בשני הספרים האלה. שירת ערב עולה משניהם — רוח האדם בראותה את עצמה נעזבה מבוראה־מְגִנָּהּ, בהכירה ראשונה את יתמותה בחיים הקצרים לנכח תהום המות האורב לה על כל שעל. האדם תובע כאן את עלבונו — עלבון נפשו ועלבון חייו. קובל הוא על שנתן לו הכל ולא נתן לו דבר; על שהציגוהו לפני העולם והחיים כמו לפני ארמון־סתרים סגור ומסוגר אשר לא יִפָּתֵחַ.

על ציר אחד סובבים שני הספרים האלה, ובכל זאת אין לך שתי יצירות כל־כך שונות ונבדלות כמוהן. רק הרעיונות דומים, דומים השלדים המופשטים שלהם, אך לא הרוח, הבטוי, היחס אל העולם, וביחוד, מ ק ו ר ה י ח ס. לנקודה אחת הם

שואפים, אך לא מנקודה אחת הם יוצאים; וזהו מקור ההבדל הפנימי והחיצוני שבשתי היצירות האלה, הדומות לכאורה בכל.

שניהם מתמרמרים על גורל האדם העלוב, על ה„ארץ שנתנה ביד רשע". שניהם אינם רואים את התכלית של ההויה האנושית. ורק שאחד, קהלת, שבע חיים ותענוגים, כבר ידע, כי אין צדק ואין אושר ואין כלום, והוא רק מרצה לפנינו את מסקנות חייו העצובות; והשני, משורריו של איוב, יותר תמים ויותר בריא, שבע עמל ומרורים, מתאונן מר רק על עלבון הצדק, ועודנו מאמין בחיים ועודנו אוהב אותם ועודנו דבק בהם. זה מתאונן על המות שאינו מבדיל בין חכם לכסיל, וזה—על המות עצמו, על חוט החיים היקרים שנפסק על ידו. קהלת נעלב רק על החיים שרמו אותו, את החכם החוקר לכל תכלית; ואיוב צר לו על החיים הקצרים, ההולפים — על החיים, שלמרות כל פגימותיהם, ערך יש להם. קהלת מתעב את החיים, ואיוב אוהב אותם, את החיוב האחד לאדם באשר הוא אדם: „כי יש לעץ תקוה", הקות החיים — הוא קובל — „ותקות אנוש האבדת". ב קהלת אנו עומדים כבר עם הסוף. זהו דין־וחשבון קר, דין־וחשבון אחרון. באיוב רוח האדם רק מתחילה להתעורר, אך היא עוד בעצם תמה, בעצם אהבתה את החיים ואת האלהים. דוקא במרי תלונותיו וצעקותיו של איוב עוד מפעפעת האמונה, כי אל לא יעשה עול. כל זמן שצועקים, עוד מאמינים. המנוחה הגמורה באה עם היאוש הגמור.

איוב צועק ומתמרמר. הוא רוצה לברר וללבן. איזו טעות כאן נפלה, איזו „מיסספערשטאנדניסס" בין האדם ובין האלהים. הרע אינו אלא טעות, טעות שיש לברר אותה — לתקנה. הוא מאמין שיש עוד לתקן. דבריו ותלונותיו צריכים להשמע. ואז עוד יש תקוה, עוד יש גאולה: מי יתן אפו ויכתבון מלי, — הוא קורא בראותו כי אין שומע לו בין רעיו — מי יתן בספר ויחקו; בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון! — ואני ידעתי: גואלי חי ואחרון על עפר יקום". ה„מיסספערשטאנדניסס" שבין האדם והאלהים מוכרחת להתברר בזמן מן הזמנים! לקהלת הכל ברור, ברור עד לזועה. אין תקוה. אין כלום. אין כאן טעות, כי אם חק סדר־עולם מוצק, שאין להלחם כנגדו. קהלת חכם יותר מדי כדי להאשים, כדי ללמד חובה על מי שהוא; הוא עומד כבר מעבר לסערות החיים. איוב — עומד לפני החיים כלפני חידת נפשו, כלפני שער־ברזל, שצריך לשבור בראשו את בריחיו, למען גלות את מהות ההויה הכמוסה, למען גאל את עצמו ואת אלהיו.

גם קהלת שואל וחוקר ודורש לדעת את המופלא ואת המכוסה. אך הוא עושה זאת על הרוב רק מתוך סקרנות. מתוך איזו בטלה פנימית. בעצם כל החקירות וכל הדרישות היו לו זה כבר לזרא. יותר מדי כבר בקש ודרש מן החיים, עד אשר הקיץ יום אחד וירא, כי החיים הם כבר מאחוריו. על כן הוא מברך את כל אלה,

ההולכים לקראת החיים ישר, מבלי הסתר את פניון החקירה והחטוט מתחת למדיהם. איוב אינו יכול להשמיט את האבוקה מתוך ידו. הוא מוכרח להאיר את אפלת לבו. הוא לא יטה הצדה. לו יש רק דרך אחת – הדרך אל אלהיו. ואת הדרך הזאת עליו לשוב ולמצוא! על מנת כן הוא חי, על מנת כן הוא סובל.

איוב – בן־הכפר, איש־הטבע. הוא מדבר בלשון רעננה, צבעונית, מלאת דם ומלאה עוז. קהלת – בלשון מצוננת, צחה, קצרה וברורה. כאן נושם עלינו חום המדבר הלוהט; שם – אויר ההרים הזך והשוקט. ב„איוב" עוד משׂפּרים אותנו ריחות החיים החריפים; ב„קהלת" – הד החיים עולה כבר קר ביותר וצלול ביותר. הרב הלוחם כבר הושבה לנדנה.

III.

כחו של הספר איוב אינו בדבורים וציורים בודדים, אף כי גם כאלה רבים בו, שיש בהם בדי להַמם; אף לא בחצי הרעיון הדקים והשנונים, שבהם מכניע אותנו בבת־אחת הספר „קהלת". כחו במין ריתמוס עז ושוטף, אשר אין עוד כמוהו גם בדברי הנביאים המצוינים ביותר. כמו אֶשד־מים נופל ממרומי הרים הוא סוחף בזרמו את כל אשר יפגע בדרכו. אפילו הציורים הַמְעֻמְעָמִים והדבורים שלא במקומם כמעט שאיננו מרגישים בהם – כל כך חזק ההוט המאיר, המאחד כל אִמרה אובדת וציור מפֹרד ומסורס גם בפרקים היותר מסֻבּכים. בשטף הלוהט הם נמסים כרגבי אבן במתכת רותחת, אשר תקלוט אל תוכה כל חומר זר ומוקשה ותעשהו נוזל ולוהט כמוה. גם המלה הפשוטה ביותר תקרן פתאם מנֹגה השלהבת אשר מסביבה והדבור הכי־מצוי ימלא אותו הרטט החי, העובר את כל מעמקי השירה הנפלאה הזאת.

זה כחו של הפתוס העברי. לא בטוי הרעיון הברור, אף לא של הרגש עצמו בצירופו האחרון, כי אם צעקת־הכאב הראשונה, המחרידה את דממת המדבר; דם הלב המחביל, חי ואדום, לפני כס הבורא. הצעקה הגדולה והמרה, שהיתה נחנקת בלב אלפי דורות, – ועתה הרגה פתאם ממסגרותיה ותצת מְלוא תבל בלַהֲבָה הבהיר. כל דבריהם הנבונים של רֵעי איוב מתבטלים מפני הצעקה המחרידה הזאת. מתוך גרונם של אלה מדברת החכמה העתיקה, שקפאה מרוב ימים – אותו הסַם המסוכן המיַשן לפעמים את הלב עד לבלתי הַרְגִיש עוד במכאובי אחרים. חכמה זו, מקלט החלשים והעיפים, מקימה מחיצה בינם ובין מַעְני החיים. הם לא יבינו לעולם את אשר יֵעָשה בלב האדם בהתפוצץ רגע אחד הקרח על פני נהר חייו, והוא רואה, כי הוא טובע ואין מעמד לרגליו, ואין משען ואין משענה בכל החכמה הרבה אשר היתה נר לרגליו עד היום.

איוב אינו מסביר. על הרוב גם לא יתן את לבו להשיב על דברי רעיו. יודע הוא, כי בודד הוא בין חבריו אלה, אשר באו לנוד לו ולנחמו. יודע הוא, כי איש מהם לא יבין לו, לא ירגיש אתו. אין סובלים בחבורה. הוא רק צועק מנהמת לבו, ובצעקתו זו – אֲמִתּוֹ, אותה האמת שאין צורך לבַסס אותה בראיות והוכחות. איוב צועק, יען כי יכאב לו. וכי יש לנו עוד צורך לשמוע גם אל תֹכֶן דבריו למען צַדֵּד בזכותו?

אין אנחנו שומעים בכלל אל אשר ידבר כל אחד מן המתוכחים כשהוא לעצמו. אך שטף־הדברים הנמרץ אוחז בנו מן הרגע אשר יפתח איוב את פיו לקלל את יומו עד הרגע האחרון אשר לעינינו תהָפך מדורת המרד הלוהט לאֲפר־הכנעה עוֹמם וצונן. בשטף השירה אין אתה מרגיש בכֵפל הדברים ובהסרון הדברים; אין אתה מכיר לפעמים גם את הרעיון בבהירותו המופשטה. לא רק הרֵעים נכנסים כל אחד לתחום חברו עד כי אין כמעט להבחין ביניהם, כי אם גם איוב עצמו הוזר כמה פעמים על רעיונות ידועים. ובכל אלה רעננות השירה לא תחדל. לפעמים אין אנחנו שומעים אל אשר יְדבר, אך צלצול המלים וקולן יַכּו על לבנו הלוך והַכּוֹת, ואנחנו לא נִיעָף משמוע. כמו רעמים באים ומתגלגלים זה אחר זה ונבלעים זה בזה, רק הברקים התכופים נצָתים אחריהם ומאירים את אפלת העולם אֲחוּז־הסער.

נסחפים אנחנו עם גלי השירה, ואין אנחנו יודעים, אם פלאי הטבע הם עם כל העוז הכמוס של העדר־האמצעות, או יד האמן היתה פה, יד־היוצר, אשר הצליחה לא רק לגלות כל עָצמתה, כי אם גם למחות את עקבותיה... שירת איוב היא אולי הטבעית ביותר בכל כתבי־הקודש, ויחד עם זה אין לנו עוד ספר, אשר בו נשְׁתַּעְבֵּד בכח גדול כל־כך גם אל להטי אמנות גלויים ונסתרים, אשר בו יהיה כל צַל־צִלו של הרגש מורד ומתרומם עם כל תנועה קלה של הריתמוס, עם כל שנוי דק של המשקל, עם כל צִיוּרוֹ טפלה של החרוזים. וכי אין אתם מרגישים בקללות איוב הראשונות עם החרוזים המשולשים היוצאים דהופים זה אחר זה את הקול העמום של הרעמים הראשונים בהתפרץ הסער הנהנק? והאם אין המנוחה הקרה נשמעת מתוך הסינטנציות המדודות של אליפז:

הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ,
וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס
כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ,
יִמְחַץ וְיָדָיו תִּרְפֶּינָה.
בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ,
וּבְשֶׁבַע לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע*).

*) איוב ה׳, י״ז—י״ט.

גם האיש אשר לא יֵדע את פירוש המלים יכיר תיכף את ההבדל העמוק אשר בין הריתמוס המְרַשל של דברי אליפז אלו ובין יְלֵל־הלב של איוב לאחר שקצה נפשו ב„מנחמי העמל" עם דבריהם הפושרים. בנִבּין המלים ובצרוף האותיות אנהנו מרגישים את ציור החגרבן, בהסיר אֵל את עינו הטובה מעל האדם:

יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל
וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי.
שָׁלֵו הָיִיתִי וַיְפַרְפְּרֵנִי
וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי,
וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה *).

שירת הטבע בקִשְׁיוּהָּ – וכמה עמוקה בגרותה האמנותית! הוד קדומים חופף על כל סגנונה, ויחד עם זה גם רחשי הלב. וגם איזו אמנות מסֻתֶּרֶת לא ינכרו אותותיה של תקופה מאוחרת מאד. מלון ישלם**) של מלים ובטויים עתיקים, שמאות מפרשים יגעו לשוא והמציאו להם ביאורים מפולפלים, מעיד, כי יצירה קדומה מאד לפנינו. ואין פלא, אם אחד מבעלי האגדה מיחס אותה גם למשה רבינו... באמת יש בשירה זו איזה יסוד קדמוני ועתיק ימים מאד. איזה הֵד רחוק של חיי המדבר עולה מכולה, – ואפשר מאד שהאגדה על דבר מאורעות איוב היתה נפוצה מימי קדם גם בין העמים הקרובים לנו קרבת לשון וקרבת משפחה, וביחוד באדום וסביבותיה. גם בין החוקרים של זמננו ישנן כאלה, שראיות מובהקות בידיהם על קדמותה של היצירה הזאת***). אך הרוח הפנימית, המנשבת בה, מקרוב באה. היופי הפראי מתמזג כאן עם איזו תרבות רוחנית עליונה, שגבולותיה נוגעים כבר בנו. אין כאן, כמובן, אותה מהירות־הבטוי של המחשבה אשר ב„קהלת"; אותה הקליעה אל המטרה עם היריה הראשונה... שם נתן בפתגם קצר סף־הכל אחרון. פה אין יודעים עוד לקרוא בשם את המהון הלב. שם אנהנו מטילים בשבילי־גן מלאי אור ושקט, ופה אנהנו עוברים דרך סבכי יער ונכשלים על כל שעל באפלת הצללים; אך השמש הרחוקה אינה עוזבת אותנו גם באבדן כל זיק. ב„קהלת" מלאכת ההריסה כבר נגמרה ולשונות האֵש הטהורות מלחכות את שרידי ההיכל; ב„איוב" אנהנו עדים להתהלת ההורבן ועשן־הדליקה הכבד עוד יורד עָלינו כעב־הענן לַהְתּוֹם את השמים הגבוהים בעדינו...

*) איוב ט"ז, י"א, י"ב.
**) מספר המלים, שאין דוגמתן בשאר ספרי התנ"ך, מגיע באיוב לשבעים ושבע.
***) הד"ר י. ל. קצנלסון, וכמדומני גם ארנסט רינן.

.IV

מה שעושה את שירת איוב כל כך קרובה אל לבנו, אינו רק הפתוס הנפלא אשר יפעם את כל פרקיה, כי אם גם אותה החנינה הגדולה, אותו קול־הלב העמֹק, העולה מתוך דברי איוב גם בקללו וגם בזעקו חמס. זה אָפיו של הפתוס העברי, שאיזה שקט פנימי, איזה בטחון פנימי מלַוה אותו לעולם. תנחומות־אֵל אתנו תמיד. אין כאן אותה המרירות האכזרית שבדברי פרומיתוס כנגד צֵיאוס. שם נלחמים כהות־אֵיבה. המלחמה כנגד ציאוס היא מלחמת־עולם, מלחמת דור ודור. אלהים יֶשְׁם סמל הכח המתנגד לאדם, לאָשרו:

מוֹשֵׁל עַל עוֹלָם
אַל שַׁלִּיט־עָרִיץ,
אַל רַע, אַכְזָרִי*).

פה הלב משתפך לפני אלהיו, אשר הסתיר רגע את פניו ממנו. פה אלהים המקלט היחידי. אליו נמלטים גם מפניו... לפני כסאו שופכים את התלונות עם הדמעות יחד:

...אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי,
אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי.
אֹמַר אֶל אֱלוֹהַּ: אַל תַּרְשִׁיעֵנִי
הוֹדִיעֵנִי עַל מַה תְּרִיבֵנִי.
הֲטוֹב לְךָ כִּי תַעֲשֹׁק,
כִּי תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ,
וְעַל עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ?
הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ?
אִם כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה?
הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ,
אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר,
כִּי תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי
וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ?
וְלָמָּה מֵרֶחֶם הוֹצֵאתָנִי?
אֶגְוַע — וְעַיִן לֹא תִרְאֵנִי **).

שמעו נא אל הריתמוס הרך של הדברים, אל הקול הרָוֶה דמעות ורחמים — הנה היא סוד קסמה של שירת התנ"ך, שירת־האדם האמתית, הנצחית. אין זה הפתוס

*) פרומיתוס לאסכילס. **) איוב י', א—ה, י"ח.

לתפארת, ההנאה העצמית מן הצלצול הרם שבדברים. כל מלה כאן הד לב כואב, כל דבור – מבול־דם. המליצות הקרות שבתנחומי הרעים היו מוניעות אותנו עד לשעמום, לולא המוסיקה המתיה של דברי איוב, המרעיפה על לבנו פעם בפעם חמימות נפשית, אנושית. כזל של תינוק עזוב אמו עם שאגת חיה נפצעה – ושניהם קולות־לב חיים. הברכה והקללה נוגעות זו בזו, – ואנחנו מאמינים לשתיהן גם יחד. אין נגוד ואין דיסהרמוניה בחליפות הקולות. להפך: הם כאילו ממלאים זה אחר זה, כאילו מ א מ ת י ם זה את זה. ה א ד ם עובר לפנינו, האדם רפה־האונים, כלי־משחק עלוב ביד הטבע, אשר יקום לפנינו פתאם, בהיות עליו הרוח, עז וגא ונערץ כאלהים, ואשר ישוב והיה לאשר היה בסור מעליו כחו. לא גבורים דיקורטיביים יצרה השירה העברית, לא „חצאי־אלים", אשר יצחקו לפנינו ויראו את כח גבורתם, כי אם אנשים, – אנשים בגדלם ובקטנותם, ברגעי עליה ובשעת ירידה, כאשר יהיה האדם מעולם עד עולם.

מזיגה הרמונית זו של הפתוס הנשגב עם ליריזמוס רך וצנוע – קו אפיה המובהק של כל השירה הביבלית – הגיעה כאן, בשירת איוב, למרום בטויה. עוד צוללים באזנינו קולות־הרעם של קללות איוב הראשונה, וכבר עולה תלונת־הלב החרישית על החיים באפס אשר, אשר טובה מהם שנת־המות, המנוחה היחידה ל„יגיעי כח". עודנו בעצב ריבו עם רעיו, אשר ככל אשר תחזק רוח איוב כן יוסיפו למררו בעקיצותיהם, והנה פתאם כמו ישכח אותם כליל, והרגע הגדול בדבר האדם אל עצמו, אל לבו – אל אלהיו, שם בפיו דברים על גורל האדם ועלבון חייו הקצרים, דברי־לב, אשר צליל ינונם העמוק נשמע בכל פעם אשר נשאר רגע עם נפשנו, ועירם חנצה, כברק יא־ קפוא תחת ענני לילה, לפנינו יתגלה:

הֲלֹא צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי אָרֶץ
וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו.
כְּעֶבֶד יִשְׁאַף צֵל
וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָּעֳלוֹ.
כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי שָׁוְא
וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי.
יָמַי קַלּוּ מִנִּי אָרֶג,
וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה.
זְכֹר כִּי רוּחַ חַיָּי,
לֹא תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב.
לֹא תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי,
עֵינֶיךָ בִּי – וְאֵינֶנִּי.

כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ –
כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה;
לֹא יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ
וְלֹא יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ *).

כקול הסער אשר יהדל רגע, כמו יהליך כח, והמה בסתר הזלזלים את המיתו העיפה, למען הגבר הילים וביתר עז להשתער על אויבו, כן קוסמת לנו את קסמיה בשירה זו הליפת קול ודממה, תקוה ויאוש, הכנעה ומרד, נהמת כאב ועדנת געגועים. לא פואימה פילוסופית לפנינו, אשר תנהנו בנתיבה ישרה אחת, מבלי נטות ימין ושמאל. אין כאן מלחמת דעות יהועות ומהשבות מסוימות. כי אם ברור־דברים אינטימי בין האדם ואלהיו. שני הצדדים הם קצת ברוגז – מתהלה האדם ואחר כך האלהים: אך אל נא יתערב זר ביניהם! זר עלול רק לקלקל. ורעי איוב, המתערבים בריב, באמת רק מקלקלים. איוב אינו נלהם על דעותיו. עליו רק להריק את המון לבו, לגל את האבנים הכבדות הרובצות עליו, ואולי ירוח לו מעט. רוב דבריו של איוב אינם דברי תלונות, כי אם צקון־לחש והשתפכות הויים. אכן רק בשירת ישראל יתודה ככה האדם לפני אלהיו.

מפרק לפרק הולך הפתוס ורפה. הכאב כמו מתרכך מאליו, והנס הלבן, נס ההכנעה, מתהיל רועד מרחוק. הלב, לב האדם הרפה, עיף מיגונו, עיף גם מתלונותיו. רוהות שלום ונחמה, באו נא – באו מאשר תבאו! איוב אינו שולח עוד את חצי נאומיו להגן על עמדתו מפני רעיו. כל הויכוח כבר למשא עליו. מה יתן ומה יוסיף לו, אם צדק הוא, ומה ממנו יהלך, אם צדקו הם. הוא רק מדבר תחנונים אליהם: „עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים?" הוא עיף כבר מהמון המלים, אשר לא תקלנה את הכאב, עיף גם מלמד זכות על עצמו:

וְאַף אָמְנָם שָׁגִיתִי,
אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי.
אִם אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ
וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי –
דְּעוּ אֵפוֹ כִּי אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי
וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף – – –
חָנֻּנִי, חָנֻּנִי אַתֶּם, רֵעָי,
כִּי יַד אֱלוֹהַּ נָגְעָה בִּי **).

כה הולכת ה[illegible]הזעם העזה ושוקעת מעט מעט, ובמקומה באה שירת תפלה זכה, שירת ערב. האדם לא נוצר למלחמת עולם. קר לו בלא נר־אלהים.

*) איוב ז׳, א׳–ג׳, ו׳–י׳. **) שם, י״ט, ד׳–ו׳, כ״א.

בלא חסד־אלהים. האם רק מאשר תיעף רוח האדם היא שבה משוט במדבר אל אלהיה? הסימן היא ליריתה, אם תפגע והשלימה עם החיים ועם סתירותיהם? מי יודע? אולי רק אז תקבל את תקנתה, בהכירה לא רק את יגון האדם, כי אם גם את יגון האלהים על הפגם הנצחי שבעולם אשר עשה? לא תמיד באה שירת־השלום עם השקיעה. יש אשר היא באה דוקא בגבורת שמש, בהרפא הלב ובבוא הברכה לשכון בו בראשונה.

הרוזי השירה האחרונים של נאומי איוב *), בשעה שהוא עוזב את מרי־שיחו והוא מוסר את עצמו כלו לזכרונות ימי האשר אשר היו לו, זורמים כבר לאטם במילודיה הרישית מלאה מרירותם המתוקה של געגועים מאוחרים. תנחומי הלב בהם, לב יודע אמתו וצדקתו, עם צרבת עלבונו האחרונה על העול אשר עשו לו. הנה היום הלוהט רפה, ורוח־ערב צוננה, הרוח המשכבת, עוברת על שדה הקרב עם בשורת שלומה. עוד פעם מביטה הנשמה לאחריה, אל בקר חייה, וכוכבי ערב ראשונים בוערים געגועיה:

מִי יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי קֶדֶם,
כִּימֵי אֱלוֹהַ יִשְׁמְרֵנִי.
בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי
לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ;
כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי,
בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי.
בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי,
סְבִיבוֹתַי נְעָרָי;
בִּרְחֹץ הֲלִיכַי בְּחֵמָה
וצוּר יָצוּק עִמָּדִי פַּלְגֵי שָׁמֶן **). — — —

**) דממת האֶלגיה רועדת בכל מלה. עוד הדמעה האחרונה מזהירה בעין, אך על פתחי הלב כבר דופקים, כרביבי קיץ חמים, תנחומי אלהים. ככה עברה שירת־האיתנים לאט לאט ותהי לשירת־האדם, שירת הלב, אשר צרה בכור צערו וירפא בעניו.

V.

ביצירת „איוב״ נתגלמה כל יכלתה האמנותית של השירה העברית הקדומה. כחות־האיתנים אשר הוללוה גדולים אולי מכח־האמנות אשר הושקע בה. האמנות אינה

*) ב״ט—ל״א. **) שם, כ״ט, ב׳—ו׳.

כאן קולטוס בכל אופן. כזאת לא היתה מעולם בשירה העברית. היא נדחית מפני כחות הטבע, העצומים ממנה. אך הספר „איוב“ הוא תולדה של יבודות יותר מרכבים. המעבר מן השירה הטבעית אל האמנות איננו פשוט כל כך, כפי שטועים רבים לחשוב. וגם השירה הטבעית ביותר לא תמיד נמצאת כולה טבעית, כשבודקים אותה לאור הבקורת הנאמנה. שירת התנ״ך פועלת עלינו ככח טבעי. פועלת — למרות שהאמנות בה לקויה עד מאד. מה שלקוי בה מצד האמנות מתמלא על ידי כחות יותר נאמנים. אך אין זאת אומרת, כי לאמנות אין בה חלק כלל. ידה הזהירה עושה עוד במחשך מעשיה. האבטוה העצמה עוברת פתאם כרוח־פרצים ועוקרת משרשם את שתילי־האמנות הרבים. אך זהר צחוקה הענוג של ראשית אמנות נשקף לנו מתוך כל סדק ומתוך כל פנה. וביחוד בספר „איוב“. בכל אופן אין עוד בכל התנ״ך ספר אשר בו הגיע כח הבטוי של הסגנון העברי למדרגה גבוהה כזו. כל פרק הוא־כאן סימפוניה, כל דבור — ציור קולע אל המטרה ויחד עם זה גם פראזה מוסיקלית. איזה אחוד אורגני בכל. אפילו בבנינה הפנים במקצת. הכל מתנועע בכח של ריתמוס פנימי והיצוני, אשר לא יתן גם לטפה אחת של שירה שתאבד לבטלה. צבע הדברים וקול הדברים כאילו מתחרים כאן יחד, ואין אנו יודעים אחרי מה אנו נמשכים יותר.

בשום מקום לא באה המוסיקליות של השירה העברית לידי מזיגה הרמונית שלמה עם הכח הפלסטי שלה, כמו בשירת „איוב“, ביחוד בפרקיה האחרונים — במענה ה׳ „מן הסערה“. בשום מקום אין עצמיותה הלאומית של שירתנו כל־כך בולטת כמו בפרקים הנפלאים האלה. פלסטיקה עם מוסיקה, השרטוט הקפוא עם תנועה היה שאינה פוסקת — כל אשר ישיג האמן רק ברגעים מוצלחים לעתים רחוקות כל כך, הושג כאן כמו מאליו. כל ההימנון הנפלא הזה ליפי הטבע עם עפע כחותיו הגלוים והנסתרים, כל הפתוס הסוער הזה, אשר ירומם ואשר יכניע אותנו גם יחד, מתלכד כאן עם המון ציורים בולטים אשר אין כמוהם לבהירות בכל שירת כתבי־הקדש. מין פלסטיקה נוזלת. כמו מתוך ערפלי טוהר מבצבצות התמונות ואובדות רגע ומבצבצות שוב. הזון ומראה יחד. הכל מחוטב ויחד עם זה צף ומתנועע. מי אשר היה בארץ־ישראל וראה את נוף־ההרים ביהודה או בגליל, יעמוד היטב על סגולתה המצוינה של שירת התנ״ך. שם ההרים, הסלעים — כל המראות המוחשיים ביותר נראים לעין הרואה כאילו הם צפים תמיד, צפים ומתנועעים. הטבע הממשי כולו מהוה אור, רוח ואויר, אך רקמת אדים שקופים, דקים מן הדקים, העדה תמיד על־פני כל, מגלה ומכסה ומישרה הוד של הלומות על העולם. סגולות כאלה גם לציורי השירה. אין בהם השרטוט הכבד, המטבע הטובעת. קוי השרטוט נוגעים ואינם נוגעים. את אשר יחסר בצבעים ימלאו הקולות.

בציורי הטבע הגרנדיוזיים שבפרקים האחרונים של „איוב" יש אשר אין אנחנו יודעים מה קודם-הפלסטיקה או הפתוס הלירי. סנוורות-השאלה הקופצות, למרות מה שהן מפסיקות פה ושם את המשך התיאורים, מפילות על הציורים אור מהיר ועז, ממלאות אותם אויר ותנועה, ואנחנו רואים את פלאי הטבע במקומות ובמצבים שונים בבת-אחת. אין כאן פרטות מינעת. הכל שוטף ועובר לפנינו בין אור וצל, ואנחנו רואים את החיים במחולם התמידי. מה שהסר בבטוי מתמלא על-ידי איזה סוד של ציורי-מלים וצירופי-קוים; על-ידי אותם הרמזים הדקים, היוצרים את הציור בלב, שכל כח השירה האמתית, ביחוד של שירת התנ"ך, בהם, ולא באשר נאמר מפורש.

VI.

זאת היא שירת איוב מצד צורתה. שירה ושברי שירה נתנים לנו, והלב נפתח לקראת שניהם כאחד. בתוך הים הסוער עלינו מכל עבר מאירים לנו פתאם יאורי-שקט ואיי-דממה. בהרות אור רחבות נופלות פעם בפעם גם על אפלת סגנונה, ובשבילים צרים ועקלקלים נתע לפעמים לבקש הדרך, עד אשר נשוב ונמצאנה. אך אבד לא נאבד.

מה היא שירת איוב מצד תכנה? מי שרואה בפואימה זו רק את הפרובלימה של „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", עוצם את עיניו מראות את כל מרחב השירה הרב אשר בה. מובן, ששאלה זו מציקה ביותר לגבור הפואימה, אך שירת החיים רחבה ממנה, ובתלונות איוב נשמע לא רק קריאת האדם אל אלהים, אשר „הסיר משפטו", כי אם הד יגונו הנצחי של האדם, הד יגונם המתמיד של החיים.

בפתיחה הנפלאה, שלפי צורתה ורוחה אינה אלא אגדת-עם עתיקת-ימים מאד, שאליה צירף האמן את השירה שאחריה, אנחנו מוצאים כבר את סמל הרעיון הראשי אשר בשירת איוב. אגדה זו, שאין כמעט כמוה בכל כתבי-הקדש לאמנות הספור ושלימותו, אינה מלאה עוד אותה הרוח של עוז והתקוממות אשר בשירה הבאה אחריה. בין אותו איוב הנכנע, אשר ישכים תמיד אחרי ימי המשתה והעלה עולות בעד בניו, באמרו: „אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם", ובין איוב המתקומם, אשר ידבר משפטים עם אלהים, יש תהום עמוקה. במשך הדורות הרבים אשר עברו מזמן יצירת האגדה העממית עד שירת היחיד עלה ופרח ציץ-המרד בלב האדם. החוליה נפרדה מעל השלשלת. היא מבקשת כבר את פתרון קיומה במסגרת חייה הקטנה. למה באה? ולאן היא הולכת? היש כי אבדנה אבדן עולם? אם כן, מה ומי לה פה בארץ, ומה חלקה בנצחון-הנצח הקר?

ככל יצירת־עם אמתית אין עוד לשמוע בפתיחת איוב את הד מצוקות היחיד העמוקות. פה גם השאלה, גם פתרונה. כל רעה אשר תבוא על הצדיק אינה אלא נסיון. אנחנו, הרואים בחרדה את החורבן אחר החורבן הבאים והורסים נוה־הישרים, הן רואים גם את הנעשה מ„אחורי־הפרגוד“ ויודעים בשלמה באה עליו כל הרעה הזאת. ביצירות אגדיות אין העם שואל, כי אם משיב על כל אשר יעורר תמהונו בחיים. אך בחיי איוב, גם כפי אשר יסֻפּר עליהם בפתיחה האלימנטרית, אנחנו מוצאים כבר את סמל כל החיים, חיי אדם אובד עצה, וחסר ישע בקום עליו הסער. ציור החיים ושלומם על עברי פי תהום, ציור האשר של איוב עם החרדה התמידית המסתתרת בלבבו, „אולי חטאו בניו“, אִתּו העדר־הבטחון בהתמדת האושר של אלה השוכנים על קצה גבול המדבר – כמה הוא מסמל כבר כשהוא־לעצמו את האידיאה של חיי האדם, של אושר האדם! הן כלנו יושבים על גבול הישימון, לכלנו אורבת תמיד „הרוח הגדולה מעבר המדבר“... מי הוא האיש אשר ילך תמיד לבטח דרכו, דרך החיים? מי הוא האיש אשר לא ישֻׁדד יום אחד כל אוצרות חייו ולא יֻצַּג פתאם ריק מכל אשר היה לו?

פחד לא־ברור זה, הפחד מפני איזו כחות רעים ופגעים רעים הנכונים לנו, יוצק רעל גם בכוס אָשרנו המלאה. כמה נמרצים החרוזים הקצרים אשר בהם יביע איוב את רגש הפחד הזה, שהיה מלוה אותו גם בימי שלותו:

כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי – וַיֶּאֱתָיֵנִי,
וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי;
לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי
וְלֹא נָחְתִּי – וַיָּבֹא רֹגֶז *).

מנוחה שלמה לא היה לו גם בימי האושר. לאחר כל חג היה מעלה עולות, „אולי חטאו בניו“. החג כשהוא לעצמו הוא כבר חטא... אין לעורר את הכחות הרעים, האורבים לנו, על־ידי שמחה יתירה. נלך נא בצעדי דממה, פן נרגיז את הֵאִים הנרדם מתחתינו. לא האסון בבואו נורא. נוראים ממנו שבעתים צלליו הרחוקים, המאפילים על לבנו גם באור לו. השַׁלוה, שלות האושר, נתנה רק לרגע, ואנו מחכים תמיד, כלנו מחכים ברעדה לרעה אשר תבוא. והיא תבוא. אם לא כדמות כשדים ושבא ורוח המדבר, – ובאה עם הזקנה ושפלותה ומחלותיה, עם פַּעֲמֵי המות החרדות. היא תבא, אף אם תאחר לפעמים.

ובכל אלה יקרה מנת החיים. יָקרה גם לאלה, אשר יחכו למות „ויחפרהו ממטמונים“. גם כי נקרא לו ונפלל לו ונקוה לו, לגואלנו האחרון והיחידי, נחרד

*) איוב, ג׳, כ״ה—כ״ו.

לזכרו. פחד המות היא אשר ישחית את הוד החיים. לולא בלהות־המות, לא היו אלו בלהות־החיים. לו היתה לנו רק התקוה האחת, כי המות, כמו החיים, לא יתמיד לעולם! בכל שירת איוב מפעפעת החרדה הגדולה האחת. – חרדת המות. בכל פעם אשר צל זכרה יפל, תעלה יללת הלב הנכנע, אשר יקבל את מתנת החיים עם כל פגימותיהם, אם רק המתנה תהי לו מתנת עולם. בכל שירת התנ"ך אין עוד דבר אשר ישרה על רוחנו עצבת עמוקה כקינה החרישית של איוב על קצר חיי האדם, על חליפתו המוכרחת, על המות אשר ממשלתו ממשלת עולם:

אָדָם יְלוּד אִשָּׁה,
קְצַר־יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז.
כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל
וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד.
אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ
וְאֹתִי תָבִיא בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ – – –
אִם חֲרוּצִים יָמָיו,
מִסְפַּר חֳדָשָׁיו אִתָּךְ
חֻקּוֹ עָשִׂיתָ וְלֹא יַעֲבֹר –
שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל
עַד יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ.
כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה: אִם יִכָּרֵת
וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל;
אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ
וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ –
מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ
וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נָטַע:
וְגֶבֶר יָמוּת – וַיֶּחֱלָשׁ,
וַיִּגְוַע אָדָם – וְאַיּוֹ?
אָזְלוּ מַיִם מִנִּי־יָם
וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ –
וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא יָקוּם
עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ
וְלֹא יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם.
מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי,
תַּסְתִּירֵנִי עַד שׁוּב אַפֶּךָ,
תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי! *).

לו רק היה גם למות חק, – גבול וקצב! לו רק היינו נזכרים עוד בזמן מן הזמנים. כילדים שנענשו, לפני הבורא. מה מתוקה היתה שנת המות, לו היה חופש

*) איוב, י"ד, א'—י"ג.

עליה חלום של צמיחה חדשה, חלום של חיים עתידים! אֵימת החדלון הקר עוממת אתנו עם קריאת הדברים. אהבת־החיים הפשוטה והבריאה, אשר תפעם את כל השירה העברית – זכרו נא את האגדה על דבר מות־משה – רוגשת כאן בהנינה נוגעת עד תהום הנפש. זה עתה צעקנו מנהמת לבנו ונקלל את החיים קללת נצח, והנה אנחנו שבים ומתרפקים עליהם כְּגָמוּל על שדי אמו... את כוס החיים לא נשליך מידינו, גם אחרי אשר הִרְוִתנו את נטפי־רעלה המרים.

.VII

זאת היא שירת איוב – שירת החיים הפגומים, אשר אין להם תקנה ואשר המר נחמדם בכל צלליהם; שירת האדם האובד, אשר ידיו הרועדות תאחזנה בשארית כחו בשולי החיים לבל תבלעהו התהום. האדם תובע את זכותו על טפת אושר אחת בחיים. תובע הוא את שכר חייו המעטים והרעים „כשכיר ירצה יומו“. תובע הוא את זכותו גם על החטא... האדם זכאי תמיד באשר הוא הולך. „הכימי אנוש ימיך – קורא איוב כשאינו רוצה עוד ללמד זכות על עצמו – אם שנותיך כימי גבר? כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש?“ *) את כל חטאיו ממתק האדם בזה, שגבול יש לחייו, ש„ימיו הרוצים“. רק פעם הוא הוגג את חג קיומו הקצר. אלהים, שהוא נצחי, לא יזכה במשפטו עם האדם, מפני שהוא יציר כפיו: „זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני“ **) – טוען איוב, וזאת היא אולי טענתו הכי־נצחת.

ואי הנחמה? לשוא תבקשוה בתשובות הרעים הקלושות. מנחמים לא אלה, שבאים לנחם; לא אלה, שיש להם רפואה מוכנה לכל מכה שלא תבא. מנחמים אלה, שבעצמם אינם מנחמים. אלה היודעים, כי אין במה לנחם, ובכל זאת לבם מקור־נחמה נצחי. מנחמת התפלה, מנחמת הרגשת הצער של העולם. דברי הרעים מתבטלים לא מפני־דברי איוב; מתבטלים הם מאליהם. אובדים הם בלי הד, יען כי חסרים הם הכח הפנימי, האמת הפנימית. לא אל האמת שבהגיון יקשיב האדם בצר לו, כי אם אל האמת שבנפש. רק היא מכריחה להאמין בה. בדברי איוב לא ההגיון יקח את לבנו, כי אם הכאב שבהם. איוב צודק משום שהוא סובל. אמת־מדה אחרת אין לאדם. תמיד נאמין רק למעונים. מדת היסורים היא מדת הצדק. נאומי הרעים הם כבר פגומים, מפני שהם יוצאים מלבבות שוקטים יותר מדי, מלבבות בטוחים יותר מדי. דבריהם הולכים ורפים לא רק מפני זה, שכל אחד חוזר על דברי חבריו – גם איוב הולך וחוזר על דברי עצמו כמה פעמים – כי אם מפני שאין בהם המית נפש והמימות נפש, וכיון שהביעו פעם את דעתם אין בדבריהם כבר ההום לשוב

*) איוב, י', ה'—ו'. **) שם, שם, ו'.

ולהלהיב. לא לחנם מתמרמר איוב כל כך על רעיו אשר „בגדו כמו נחל". האהבה הגדולה של רע נאמן מוצאת תמיד ניב־נחמה. היא בעצמה אולי הנחמה הכי־ גדולה לאדם בְּרֹבות אבדות חייו. ואולם רעי איוב באו להתוכח, ולא לנחם. הם הראשונים אשר יַדו אבן בו, כדרכם של חברים מימי עולם. דבריהם יונקים לא מֵרַחשי לב אוהב, כי אם מתשוקת נצחנות קרה של מסתכלים.

כאלה הם הרעים. אליפז התימני – זה הוא, כנראה, המיושב שבחבורה. דבריו נאמרים כמו בלחש... איזו הכנעה אִלֶּמֶת לפני גאון אלהים וצדקתו בחם, ומנוחת בטחון, אשר תכריח אותנו להטות אוזן אליו. אין לקרוא בלא רטט פנימי את החזון־הלילה אשר במענהו הראשון:

וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב
וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ.
בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה,
בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל אֲנָשִׁים,
פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה
וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד.
וְרוּחַ עַל פָּנַי יַחֲלֹף
תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי,
יַעֲמֹד וְלֹא אַכִּיר מַרְאֵהוּ
תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי,
דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע:
הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק?
אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר? *)

כמו צללי־מסתורין מרפרפים עלינו... פחד אלהים נופל עלינו. נשליך נא את כלי־זיננו עוד טרם נקרא את קריאת־המֶרי! דברי אליפז אלה פועלים עלינו כלהש־ של־השבעה... אך בכל אשר יוסיף לדבר, כן יסור הקסם מעל דבריו,–קסם המנוחה והבטחון הפנימי. הוא מתהיל מתרגז וטופל אשמות על איוב, ואז יהיה גם פעם לזרא. ביחוד, כשהוא הולך וחוזר על דבריו – נגע זה של כל רעי איוב. יש דברים, ואפילו דברי־אמת, שהם יפים רק כשהם נאמרים פעם אחת. רק פֶּרֶץ הרגש החדש ישוב ויחדש את כח המלים אשר כבר צללו באזנינו.

ביתר עוז עולים דבריו של בלדד השוחי. הדוש מחשבה אמנם אין בנאומיו. גם הוא הולך וחוזר על הרעיון, שכבר הביע אותו אליפז במענהו הראשון:

---

*) איוב, ד', י"ב–י"ז.

„זכר־נא, מי הוא נקי אבד, ואיפה ישרים נכחדו?"[1], אך את דבריו מחיה רגש יותר סוער, בטחון יותר עמוק. יסורי החיים הם טבע החיים. כלנו נתונים תחת ממשלתם החזקה — הצדיק והרשע גם יחד. את הצור הזה לא יעתיק איש ממקומו:

טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ,
הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ
וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקוֹמוֹ?
גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ
וְלֹא יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ[2].

אין הוא מאמין בשלות הרשע, אשר רשת מורה תמיד לפני רגליו וכמו „על שְׂבָכָה יתהלך". כ„אָחוּ אשר לא ישגה בלי מים", כן לא יצויר האושר בלי ישרת־לב ומנוחת לב. אור של בלהה הוא מפיל על חיי הרשע בדבריו המלאים עוז של אמונה. אך נם הוא אינו יכול להחלץ ממבוכת־הרעיון על־דבר הצלחת הרשעים שאינה אלא זמנית — רעיון אשר כל רעי איוב מתלבטים בו בלי הרף, מבלי שים לב לתלונת איוב הצודקת, כי כל היינו הן אינם אלא זמניים:

אֱלוֹהַּ יִצְפּוֹן לְבָנָיו אוֹנוֹ —
יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע!
יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ
וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה! — — —
זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ,
כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו — —
וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה
וְלֹא אָכַל בַּטּוֹבָה[3].

צ ו פ ר ה נ ע מ ת י הרע השלישי, חוזר כבר על דברי אליפז ובלדד גם יחד. מובן, שהוא בא רק להחליש את כח הפעולה המעטה אשר פעלו עלינו הקודמים לו. כל כך דל המקור, אשר ממנו שואבים שלשת הרעים, שבדלות האחד ממנו לא ישאיר מאומה לבא אחריו. בפעם השלישית עוד ימצא אליפז מלים להשיב על דברי איוב. בלדד משתמט כבר במענה קצר, שאינו אומר כלום: „מה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה?"[4]; צופר משתתק לגמרי.[5]

על הבמה עולה תמונה חדשה, מזרה, אשר לא יחסר בה גם מקצת של קומיסמוס א ל י ה ו ב ן ב ר כ א ל. איננו יודעים, מאין בא פתאם. כמו מן השמים

[1]) שם, ד', ז'. [2]) שם, י"ח, ד' — ה'. [3]) שם, כ"א, י"ט — כ', כ"ג, כ"ה.
[4]) שם, כ"ה, ד'. [5]) ויש מבקרים המיחסים לו פרק כ"ז (מפסוק ז') וכל הפרק כ"ה.

הוא נופל לתוך החבורה, מלא מלים והמה. „כי מלאתי מלים — הוא צועק בחמת־רוחו — הציקתני רוח בטני. הנה בטני כיין לא יפתח, כאבות חדשים יבקע. אדברה וירוח לי, אפתח שפתי ואענה!"[1]. צעיר לימים הוא, ועל כן לא פתח את פיו בדבר זקנים ממנו לימים. אך כשהוא פותח את פיו, לא יחדל עוד מדבר. הוא מלאה איתנו בלהג הרבה. מקדים הוא הקדמות להקדמות, ובמבול של דברי גאוה הוא שוטף איתנו בטרם ישמיענו את חפצו. בכל פעם הוא עושה הכנות רבות, כמו מתכון לקפוץ קפיצה אחת גדולה, ובכל פעם הוא נשאר עומד על מקומו...

אין פלא, אם רוב החוקרים נוטים לחשוב, שפרקים אלו אינם מני הפואימה ונכתבו על־ידי מחבר אחר. גם מן הצד הפורמלי — בראש הספר ובסופו אליהו לא נזכר כלל — וגם מצד התוכן יש להשערה זו על מה לסמוך. קשה להניח, כי משורר מצוין כמחברו של איוב יוציא לפנינו, בתם כל הויכוחים, עוד אחד המדברים, אשר לא יוסיף כמעט כלום על אלה שקדמו לו. אך אין לבלתי ראות בפרקים האחרונים של נאומי אליהו עם תאורי הטבע היפים אשר בהם גם קשר ידוע עם מענה ד' מן הסערה. איך שהוא, וספר איוב לא היה מפסיד הרבה, לו היה חסר את הפרקים האלה.

VIII.

מי איפוא ינחמנו? מי יפתור לנו שאלת החיים והמות? איזו יד טובה תנהגנו בתקופת מבוכתנו? יד האדם תקצר מעשות את זאת. יד האדם תקצר מגאול את רעהו. אין אמת אחת ונחמה אחת לשלוים ולנבוכים יחד. אלהים בעצמו הבדיל ביניהם. אלהים בעצמו בלל את שפתם, אשר לא יקרבו זה אל זה ולא יבינו זה את זה לעולם.

אל מי נשוע בצר לנו? גם אלהים בעצמו, אשר בידו כוס הנחמה המלאה, לא יקל מן המשא הכבד אשר ירבץ על לבנו. הוא מכניע אותנו בגאון פלאי התבל, אך כחד הבריאה ומזמותיה עלינו כמוס עמו לעולם. אל נא נדרוש פתרון לחידותיה, אשר אין גבול ואין קץ למו. נלך נא בעינים עצומות אחריה אל אשר תנהגנו. היא בעצמה דואגת לנו על־פי דרכה. אוצר החיים הטוב פתוח תמיד, ובאלפי צינורות נעלמים שופע חסד אלהים אל יצוריו הגדולים והקטנים. היא „תכין לעורב צידו, כי ילדיו אל אל ישועו" ואת קן הצפור הקטנה והפותה בסתר העשבים תשמור, אשר „העזב לארץ ביציה"; ואולם היא תדאג גם לנשר הטורף, אשר ישים קנו „על שן סלע ומצודה, בהפרו אוכל לאפרוחיו „אשר יעלעו דם", ואת רחמיה לא תמנע גם

[1]) שם ל״ב, י״ח—כ׳.

מן הבהמות, הענק שבחיות, אשר כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו. היא לא תבחין בין העז והרפה, בין השודד והשדוד. לכלם תדאג במדה אחת. לכלם הוכיחה.

גם אלהים לא ינחם. בצעקת־מלך הוא נותן את קולו. לא לו הצטדק. לא לו תת דין־וחשבון על מעשיו. בתפארת העולם אשר עשה ובהמון כחותיו — צדקתו. איך נדון את היוצר, אם אין גם בכחנו להקיף את כל יצירתו? נהם אלהים מהמם את איוב המסכן. „ידי שמתי למו־פי" — הוא מגמגם בחרדה — „דברתי ולא אבין, נפלאות ממני ולא אדע"...

נכלמים אנחנו עוזבים את הבמה. האמנם ככה נצא מאת פני אלהים? האמנם רק בדכאנו ובאלם רוחנו רצונו? אך ברגע האחרון יפול אור אלהים הטוב על מחשכי לבנו. אלהים, אשר מגערת קולו נאלם איוב, פונה, כתום הדרמה, אל אליפז פתאם ואומר לו: „חרה אפי בך ובשני רעיך, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב". אלהים בעט בסניגוריו! אלהים הכיר את צדקת איוב, אשר הטיח דברים כנגדו, וימאס במדברי חנף. כמה יופי אלהי ורוממות אלהית בפסק־דין אחרון זה! כמה יש בו כדי לפיס! לא בשירות ותשבחות יחפוץ אלהים, כי אם בזעף הלב הנאמן, אשר יזעזע את כסאו באפו ואשר ישא בכל־זה ואשר יסבול עמו את צער־העולם הגדול באהבתו אותו...

* * *

זאת היא שירת איוב — סערת־הקיץ האחרונה בספרות העברית הקדומה. עוד ימים יבואו וימים ילכו, ודור דור בה את נכאי לבבו ישמע. יסורי־לב עמוקים הוללוה ויטבעו בה את חותם יפים לנצח. כמיטב שירת הנביאים, גם היא לא נולדה מתוך שפע החיים, כי אם מתוך מועקת־הרוח והמון ענוייו. שירת המדבר היא ולהט יגונו שקויים כל ההויה, אך צמאון חיים וכחות חיים אדירים שוקקים בה מראשיתה עד אחריתה. הצער הרב אינו מדכא אותנו, כי אם מעורר וקורא לאלהים. על־ידי הצער נקרב אל אלהים. „האדם לעמל נולד", אך גאולה יש. הגאולה תהיה בנו. האדם גואל את עצמו. הצער גואל. עם כל היגון הרב השפוך על פני היצירה הזאת, עוד מעינות תום התומים מפכים בה בחזקה ואמונה גדולה בה יוקדת. נר אלהים עוד על ארץ רבה.

בשירת איוב עוד פעם התלקחה האש העתיקה והגע באשיות עולם והרעידן — אש האלהים בטרם תכבה.

ח. נ. ביאליק.

יְהִי חֶלְקִי עִמָּכֶם...

יְהִי חֶלְקִי עִמָּכֶם, עַנְוֵי־עוֹלָם, אִלְּמֵי־נֶפֶשׁ,
רֹקְמֵי חַיֵּיהֶם בַּסָּתֶר, צְנוּעֵי הָגוּת וַעֲלִילָה,
חֹלְמִים נַעֲלָמִים, מְמַעֲטֵי דְבָרִים וּמַרְבֵּי תִפְאָרֶת;
גְּנוּזָה חֶמְדַּת רוּחֲכֶם בְּתוֹכְכֶם כִּפְנִינָה בְּקַרְקַע יַמִּים,
וּסְגֻלּוֹתֵיכֶם, כְּגַרְגְּרֵי יַעַר, בְּחֶבְיוֹן צְלָלִים תִּפְרֶינָה.
לְבַבְכֶם — הֵיכַל הַקֹּדֶשׁ, וְשִׂפְתֵיכֶם — שְׁעָרָיו הַסְּגוּרִים,
שׁוֹעִים — וְלֹא הֻגַּד לָכֶם, נְגִידֵי רוּחַ — וּבַל יְדַעְתֶּם,
אָמְנֵי הַשְּׁתִיקָה הַיָּפָה וְכֹהֲנֵי דִמְמַת אֱלֹהִים,
לֹא תִשְׁלֹט עַיִן זָר מֵעוֹלָם בְּחַג נַפְשְׁכֶם וּבְאֶבְלָהּ;
אוֹר אֶחָד לְעֵינֵיכֶם תָּמִיד, אוֹר שָׁקֵט וְנוֹגֵהַ,
וּבַת־שְׂחוֹק אַחַת, רַבַּת בִּינָה וּסְלִיחָה, לְשִׂפְתֵיכֶם,
לִפְקֹד בָּהּ, בְּלִי הַכְרֵעַ כָּף, אֶת כָּל הַבָּא לִקְרַאתְכֶם:
הַגְּדֹלוֹת עִם הַנְּקַלּוֹת, כַּצְּדָקוֹת כַּחֲטָאִים גַּם יָחַד;
אַט אַט, כְּמוֹ עַל רָאשֵׁי אֶצְבָּעוֹת, תַּעַבְרוּ בִנְתִיבוֹת הַחַיִּים,
וְלִבְּכֶם עֵר, וְאָזְנְכֶם קַשּׁוּבָה, וְעֵינְכֶם מְשׁוֹטֶטֶת תָּמִיד,
וְנַפְשְׁכֶם חֲרֵדָה לִקְרַאת כָּל רַחַשׁ יֹפִי וְנִדְנוּד תִּפְאֶרֶת,
עָבֹר וְזָרֹעַ סְבִיבְכֶם בְּאֶפֶס־יָד וּבְלִי כַוָּנָה
אֶת הָאֱמוּנָה וְאֶת הַטֹּהַר, הָרְעֵפִים מִבָּל יֶשׁוּתְכֶם
כַּעֲרֹף מִשָּׁמַיִם תְּכֵלֶת וּצְלָלִים מִיַּעַר רַעֲנָן.

אָכֵן לִמּוּדֵי הַחֵרֶשׁ אַתֶּם וַחֲדֵלֵי קוֹל וּדְבָרִים,
פִּיכֶם לֹא יַבִּיעַ גְּדֹלוֹת וְכַפְּכֶם לֹא תִיצַר רָמוֹת.

יִגְוְעוּ מַאֲוַיֵּיכֶם בְּלִבְּכֶם וְגַעְגּוּעֵיכֶם בְּהֵיקְכֶם יִכְלוּ,
לֹא יַד לָכֶם בְּמַעַרְכוֹת חוֹזִים וְלֹא נַחֲלָה בְּבָתֵּי מַשְׂכִּית,
עֲרִירִי יָמוּת תַּחְתָּיו צַעַדְכֶם, לְלֹא הֵד וָרֹשֶׁם,
וְאוּלָם חַיֵּיכֶם — מֵיטַב חֶזְיוֹנְכֶם, וְתִפְאַרְתְּכֶם — עֶצֶם הֱיוֹתְכֶם;
אַתֶּם הַשּׁוֹמְרִים הַנֶּאֱמָנִים לְצֶלֶם אֱלֹהִים בָּעוֹלָם!
יוֹם יוֹם, וּרְסִיסִים רְסִיסִים, בְּאוֹר עֵינְכֶם וּבְשִׂרְטוּטֵי פְּנֵיכֶם,
יְגַר יְפִי חַיֵּיכֶם אֶל חֲלַל הָעוֹלָם, כְּהִנָּגֵר מַעְיָן הַתּוּם
אֶל לֵב נָהָר לְהַחֲיוֹתוֹ — וְהוּא לֹא יָדָע.
וְחֵי אֱלֹהִים, אִם יֹאבַד נִיד אֶחָד מֵעַפְעַפֵּיכֶם
וְאִם יִפֹּל אַרְצָה הַקָּטֹן בְּזַעֲזוּעֵי נִשְׁמַתְכֶם!
כְּשִׁירַת הַכּוֹכָבִים כֵּן יַעַמְדוּ יִרְעֲדוּ לָנֶצַח בַּחֲלַל הָעוֹלָם,
וּבְדוֹר אַחֲרוֹן, גַּם בַּאֲבֹד שָׂרִיד לְשִׁירֵי הֵימָן וִידֻתוּן
וָקֵבֶר לְחָכְמַת כַּלְכֹּל וְדַרְדַּע — הֵם עוֹד חָיָה יִהְיוּ
וְנִגְלוּ שֵׁנִית בְּאוֹר עֵין אַחַד הָאָדָם וּבְצֶלֶם פָּנָיו.

תרע״ה. אב, ביער מאליג.

אֶחָד־אֶחָד וּבְאֵין־רֹאֶה...

אֶחָד־אֶחָד וּבְאֵין־רֹאֶה, כַּכּוֹכָבִים לִפְנוֹת שַׁחַר,
כָּבוּ שְׂפוּנֵי מַאֲוַיַּי וַיִּכְלוּ בְּיָגוֹן דּוֹמֵם,
אַךְ עוֹד הָאַחֲרוֹן כָּמוֹס עִמִּי, וְהוּא נַהֲמַת כָּל חַיַּי,
לֹא יַחֲרִישֶׁנָּה הֲמוֹן־יוֹם וְכָל שָׂטָן לֹא יְכַחִידֶנָּה,
אֲשֶׁר אִיטַב־נָא עוֹד בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְלִפְנֵי נְטוֹת יוֹמִי,
אִם בְּהָקִיץ וְאִם בַּחֲלוֹם, אַךְ לוּ עוֹד פַּעַם אֶחָת,
אֶהָהּ, לוּ אַךְ הַפָּעַם, וְלוּ רַק עַד אַרְגִּיעָה,
יִשָּׁנֶה־נָא אֵלַי בְּכָל־יְקָרוֹ חֲזוֹן קַדְמַת יַלְדוּתִי
וּבֹקֶר חַיַּי יַעַבְרֵנִי בִּמְלֹא מָתְקוֹ הָרִאשׁוֹן.

אָמְנָם נִגְאֲלוּ עַתָּה חַיַּי וָאֲחַלֵּל בְּמוֹ־יָדַי רֹאשׁ־נִזְרִי,
שָׁכַחְתִּי הַמְּסִלּוֹת לֵאלֹהַי וְשַׁעֲרֵי רַחֲמָיו לֹא אֶדְפֹּק,
אָזְנַי אֲטוּמוֹת לִקְרִיאוֹתָיו וְעֵינַי עֲצוּמוֹת לְרִמְזֵי קָדְשׁוֹ,
נָזוּף הָיִיתִי לְשָׁמָיו וּמֻנָּדֶה לְכוֹכְבֵי־אוֹרָם,
לֹא יַכִּירֵנִי עוֹד צִיץ־הַכָּר וְשִׁבֹּלֶת שָׂדֶה לֹא תְבָרְכֵנִי,
נָזֹרוּ מֵעָלַי חֶזְיוֹנוֹתַי וְרוּחִי הִתְנַכְּרָה לִי;
וְאוּלָם בְּאַחַד הַמְּקוֹמוֹת, בְּחֵיק־תֵּבֵל וּבְאוֹצַר־עוֹלָם,
בְּמָקוֹם לֹא יְכֻחַד מְאוּם וְלֹא יִמָּחוּ עִקְּבוֹת דָּבָר,
הֲלֹא שְׁמוּרָה עַד הַיּוֹם בְּעֵינָהּ וּבְעֶצֶם תֻּמָּהּ,
כַּחוֹתָם עַל יְמִין עֶלְיוֹן, דְּמוּת יַלְדוּתִי הַקְּדוֹשָׁה,
וּמְחוּץ לַחֲלִיפוֹת עִתִּים, לֹא־נִפְגֶּמֶת וְלֹא־נִכְתֶּמֶת,

כְּאַיֶּלֶת הַשַּׁחַר בַּמָּרוֹם, עוֹד תִּזְרַח אֵלַי מִמִּשְׁבַּצְתָּהּ,
צֹפִיָּה הֲלִיכוֹתַי מִמֶּרְחָק וְכָל־צְעָדַי תִּסְפֹּר,
לִי יִרְעַד עַפְעַפָּהּ וְעָלַי עֶדְנַת זָהֳרָהּ;

. . . .

וְנוֹף־מְכוֹרוֹתַי הָרָחוֹק, נְאוֹת יַלְדוּתִי וּמִסְגַּרְתָּהּ,
עֲפַר שָׁרְשַׁי, מַעְיַן רוּחִי, נְעִים גַּעְגּוּעַי וְהֶגְיוֹנָי,
פִּנַּת יִקְרַת־לִי עַל־פְּנֵי תֵבֵל וּתְרוּמַת עַפְרוֹת אָרֶץ,
אֵין בְּגַנָּן לִי מִירַק דִּשְׁאוֹ וְאֵין מָתוֹק לִי מִתְּבֶלֶת שָׁמָיו,
וּבְרוֹ כַּיַּיִן הַטּוֹב לֹא יָפוּג לָעַד מִדָּמִי
וּבִלְבָבִי יַלְבִּין נֶצַח זֹךְ שִׁלְנוֹ הָרִאשׁוֹן, —
גּוּף־מוֹלַדְתִּי, מְלוֹן רֵאשִׁיתִי וְרֹאשׁ מַרְאֵה עֵינָי,
חֶבֶל שַׁאֲנָן וּבוֹדֵד, צָנוּעַ בְּיִפְעַת עֲלוּמָיו,
שְׂפוּן הָרִים וִיעָרִים וּזְעֵיר שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
מְשַׁלֵּחַ שְׁבִילָיו בָּעֲמָקִים וּמַשְׁעָלָיו בְּקָמוֹת זָהָב
וְחָרֵז דּוּמָם יָמִים וְלֵילוֹת, מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב, —
הֲלֹא גַּם הוּא, כַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, עַל־פְּנֵי חֶבֶל־אָרֶץ,
וּלְכָל פִּתּוּחָיו יַחַד וּבְעֶצֶם זִיווֹ הָרִאשׁוֹן,
כַּאֲשֶׁר חֲרַתּוּ מֵאָז בְּנַפְשִׁי אֶצְבַּע אֱלֹהִים נַעֲלָמָה
וְכַאֲשֶׁר אֶשָּׂאֶנּוּ בְּלִבִּי עַד יוֹם אַחֲרוֹן וְלִקְצֵה אָרֶץ,
— עֲנוֹג־אָבִיב אוֹ בְּהִיר־קַיִץ, נוֹגַה־סְתָו אוֹ עֲז־חֹרֶף, —
עוֹדֶנּוּ תָמִים כִּהְיוֹתוֹ, קוֹפֵא אֶל יְקוּמוֹ סָבִיב,
שׁוֹקֵט אֶל זְהָרָיו יוֹמָם וְאֶל הֲזֵי־רָזָיו לָיְלָה,
נוֹצֵר רוּחַ אַפּוֹ הַטָּהוֹר וְשׁוֹמֵר חֶרְדַּת קָדְשׁוֹ
בְּחֵיק כָּל־אֶבֶן דּוּמָם וּבְסֵתֶר כָּל־פִּנָּה עֲמוּמָה,
בְּרַעַד עָלֶה נִדָּף וּבְצֵל־קְטָן־עָבִים נָמוֹג;
עוֹד כָּל יְעָרָיו עַל מִשְׁמְרוֹתָם, אֹרָנִים צִלְלֵיהֶם חוֹרִי,
לֹא נִפְקַד מֵהֶם דַּלְגַּל וְאַחַת מִרִשְׁתוֹתָם לֹא נִקְרָעָה,
מַחֲבוֹאֵיהֶם מְלֵאִים עוֹד פַּחֲדֵי לְבָבִי הַמְּתוּקִים,

וַעֲנְגֵי־חֲלוֹמוֹתַי מֻשְׁלָכִים תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִים.
גַּם הֲדָרָיו כֻּלָּם עוֹד עַל כַּנָּם הָרִאשׁוֹן יַעֲמֹדוּ,
עֲטִים כָּל מַרְבַדֵּיהֶם, רִקְמֵי צִיצִים וּמַעֲלְפֵי רְסִיסִים,
חוֹתַם פְּעָמַי עֲלֵיהֶם וְעִקְּבוֹתַי בָּהֶם נוֹדָעוּ,
זֹהַר־חַיַּי הָרִאשׁוֹן עוֹדֶנּוּ שָׁפוּךְ עַל־פְּנֵיהֶם,
בֵּין הֲגוֹיֵהֶם יָלִין עַד־עַתָּה הֵד תְּרוּעַת נַפְשִׁי
וְרוּחִי עוֹדֶנָּה תוֹעָה שָׁם בְּתִמְהוֹנָהּ וּבְאֵלֶם שְׂפָתָהּ...

וּנְוֵה־הוֹרַי הַדַּל, קַן מִבְטַחִי וְאֹהֶל שְׁלוֹמִי,
מְעוֹן אוֹר פְּנֵי אֵם, מַחֲבֵא כְנָפָהּ וְצִלָּהּ,
אוֹצַר בָּשְׂמֵי נְשִׁיקוֹתֶיהָ וּמַצְפּוּן רֵיחַ חֵיקָהּ, —
הֲלֹא גַם הוּא, כַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, בִּכְפָר מְרַחַקִּים,
עַל רֹאשׁ גִּבְעָתוֹ הַקְּטַנָּה בְּצֵל עַרְמוֹן עָבֹת,
עוֹדֶנּוּ נָטוּעַ בִּמְקוֹמוֹ וּמַרְאֵהוּ כִּימֵי קֶדֶם:
מִצְעָר, לָבָן וְנֶחְמָד, שְׁפַל־גַּג וּזְעֵיר־אֶשְׁנַבִּים,
זִיזָיו רְפוּדִים אֵזוֹב וּמִבְּקִיעָיו יָצִיץ הֶחָצִיר,
גַּנִּים עֹטְרִים לוֹ סָבִיב וּמִגְרָשׁוֹת מְגֻדְּלֵי־פֶּרַע,
דּוּמָם, עִם אָרְחוֹת הֶעָבִים, תִּנְהַרְנָה לְפָנָיו הָעִתִּים,
וְהוּא נִצָּב עַל תִּלּוֹ הַקָּטֹן, נִצָּב יוֹמָם וָלָיְלָה,
צוֹפֶה לִנְתִיבוֹת עוֹלָם וְחוֹלֵם עָלַי מֵרָחוֹק,
הָגֹה יֶהְגֶּה בִּי תָמִיד וּכְתָלָיו יֶעֶגְמוּ לִי דוּמָם,
זִכְרִי יְמַלֵּא צְפוּנָיו וְצֵל חַיַּי הָתוּם בְּקוֹרוֹתָיו...

יָדַעְתִּי כִּי רַק אַחַת יֵשְׁתְּ הָאָדָם מִכּוֹס הַזָּהָב
צַחֲזוֹן זִיו וָזֹהַר לֹא יָקוּם לְאִישׁ פַּעֲמָיִם;
כִּי מַרְאֵה תְכֵלֶת יֵשׁ לָרָקִיעַ וְעֵין יָרֹק לַדֶּשֶׁא
וְאוֹר גָּנוּז לִמְלֹא תֵבֵל וְזִיו־פָּנִים לְכָל־מַעֲשֵׂי אֱלֹהִים,
אֲשֶׁר רַק אַחַת תִּזְכֶּה לָהֶם עֵין הַיֶּלֶד — וְלֹא יוֹסִיף:

אוּלָם בִּרְכַּת־פִּתְאֹם לֵאלֹהִים, לַנֶּאֱמָן בְּעֵינָיו יִתְגַּנָּה,
לֹא תְשׁוּר עַיִן צִנּוֹרֶיהָ וְחוֹזֶה לֹא יַגִּיד מוֹעֲדָהּ,
דּוֹמָם אֶעֱרַךְ־לָהּ וַאֲצַפֶּה, יוֹמָם וָלַיְלָה אֲיַחֲלָה,
וּכְכִנּוֹר עֱרוּךְ־מֵיתָרִים רוּחִי נָכוֹן לִקְרָאתָהּ.
לֹא אֵדַע אֵיפֹה וּמָתַי וְטֶרֶם אָבִין אֵיזֶה הַדָּרֶךְ
וּמִי יְהִי הַמַּלְאָךְ, אֲשֶׁר יָבִיא אֵלַי הַבְּרָכָה —
אַחַת יָבֹא לִי לִבִּי, וְנַפְשִׁי יוֹדַעַת מְאֹד,
כִּי פָקֹד יִפְקְדֵנִי הֶחָזוֹן וְיָקַר מֵאַנִּי יְשָׁגֵנִי.
וּבְבֹא הָרֶגַע הַנֶּאְדָּר, וְהָיָה כְּנִיד עַפְעַף הַנֵּצַח
בַּהֲצִיצוֹ עָלַי פִּתְאֹם בְּעַד צֹהַר נִקְרַע בַּמָּרוֹם,
וְנִפְקְחוּ עֵינַי וְאֹרוּ, וְזַכּוּ כְּעֵינֵי הַיֶּלֶד,
וּמַרְאוֹת יַלְדוּתִי כֻּלָּם עַל צְבָא חֲלִיפוֹתָם יַחַד
עִם כָּל יְקוּמָם סָבִיב יִנְהֲרוּ דוּמָם דֶּרֶךְ נַפְשִׁי,
יָסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת זָהֳרָם כַּחֲלֹמוֹת בֹּקֶר בְּהִירִים,
הָרְחֹקוֹת תִּקְרַבְנָה פִּתְאֹם, יָקִיצוּ קוֹלוֹת נִרְדָּמוּ,
וּנְגָנִים וְרֵיחוֹת נִשְׁכָּחִים יָקוּמוּ שֵׁנִית לִתְחִיָּה,
רַק רֶגַע יְהַמְהֵמָה הֶחָזוֹן, וּשְׁטָפַנִי גַל מָתְקוֹ
וְאֶת כָּל עֲסִיס חַיַּי, עַד תַּמְצִיתוֹ, יַגְמִיאֵנִי בְּאֶחָת.
וְשׁוּב אֶעֱמֹד נִפְעָם לִפְנֵי עוֹלָם פֶּלְאִי בְטָהֳרוֹ,
גַּן נָעוּל וְחָתוּם, זָרוּעַ חִידוֹת וּפְלָאִים,
לֹא הָלְכָה בָהֶם יָד וְלֹא נִפָּה אֲלֵיהֶם דְּבַר־שְׂפָתַיִם,
לְבָבִי יִמָּלֵא הָמוֹן וְתִמָּהוֹן אֱלֹהִים עַל־פָּנָי,
בְּעֵינַי תִּזְרַח הַדִּמְעָה וּבְנַפְשִׁי תְרוּעָה נֶאֱלָמָה.

תשון, תרע"ו.

הֵצִיץ וָמֵת...

הוּא נִכְנַס אֶל גִּנְזֵי הַפַּרְדֵּס וּבְיָדוֹ לַפִּידוֹ —
וַחֲמִשִּׁים לַפַּרְדֵּס שְׁעָרִים,
וּבְכָל נְתִיבוֹתָיו חַתְחַתִּים: תְּהוֹמֵי־תְהוֹמוֹת
וְהַרְרֵי הָרִים;

וְלַהַט הַתְּרָבוּת בַּשְּׁעָרִים, וְאַחֲרֵי הַמְּזוּזוֹת
הַנְּחָשִׁים לְמוֹ־אָרֶב —
וְהוּא עָבַר שָׁלוֹם בֵּין כֻּלָּם פָּסֹחַ עַל נְחָשִׁים
וְחָמֹק מִתַּחַת לֶחָרֶב.

לִפְנַי־וְלִפְנִים נֶחְפַּז לָבֹא וּלְפָנָיו לַפִּידוֹ.
מִשְׁתָּאִים, מַחֲרִישִׁים
נָסוֹגוּ תַּרְשִׁישִׁים: עַז־נֶפֶשׁ, הֲיַהֲרֹס לָבֹא
עַד שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים?...

הוּא יַהֲרֹס! — וַיָּבֹא אֶל גִּנְזֵי־הַגְּנָזִים,
לֹא דָרַךְ עוֹד זָר שָׁם,
וַיְּחַתֵּר עַד גְּבוּלוֹת אֵין גְּבוּלוֹת, מְקוֹם הַהֲפָכִים
יִתְאַחֲדוּ בְּשָׁרְשָׁם.

וַיּוֹסֶף וַיַּחְתֹּר, וַיִּמְצָא הַיָּשָׁר בַּשְּׁבִילִים —
הֶעָקֹם,
וַיֵּט בּוֹ, וַיָּבֹא בְּאַחַד הַזְּמַנִּים עַד מָקוֹם —
אֵין זְמָן וְאֵין מָקוֹם.

עַד כְּלוֹת אוֹר עִם חשֶׁךְ הִגִּיעַ, עַד אַפְסֵי הַתֹּהוּ,
לֹא שָׁלְטָה בָּם עָיִן —
וְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, הָאַחֲרוֹן, — אֲהָהּ, אֵל מִסְתַּתֵּר —
מַה רָחוֹק עֲדַיִן!

וְדֹעֵךְ הַלַּפִּיד וְדֹעֵךְ. הַדְּרָכִים מִשְׁתַּבְּשִׁים,
הַשְּׁבִילִים מִתְעַקְּלִים —
וְכֻלָּם רַק פְּרוֹזְדוֹר לִפְרוֹזְדוֹר — וְאֵי אַחֲרוֹן הַשְּׁעָרִים?
וְאֵי עֶצֶם הַטְּרַקְלִין?

וּכְבָר עָיְפָה נַפְשׁוֹ מֵחֲתוֹר. לֹא נֶאֱמַן אוֹר עֵינָיו
וְרוּחוֹ לֹא נָכוֹן;
וַיְהִי כִּי לֹא יָכֹל עוֹד לֶכֶת עַל שְׁתַּיִם קוֹמְמִיּוּת —
וַיִּזְחַל עַל גָּחוֹן.

וּבְלַחֲכוֹ עָפָר, עַל שְׂפָתָיו עוֹד תְּחִנָּה אַחֲרוֹנָה
בּוֹעֶרֶת בְּלִי־הָשֵׁךְ:
„לוּ אָבֹא עַד שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, אַךְ רֶגַע לוּא אָצִיץ
מֵעֵבֶר לַמָּסָךְ".

הַתְּפִלָּה נִשְׁמָעָה; וּבְטֶרֶם הַלַּפִּיד הַדּוֹעֵךְ
עַד קִצּוֹ יַגִּיעַ —
וְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, כְּלִיל אַבְנֵי הַשַּׁיִשׁ הַטָּהוֹר,
לְפָנָיו הוֹפִיעַ.

רוֹעֶדֶת הַיָּד, מֻכַּת־זֹהַר הָעַיִן — הֲלִדְפֹּק?
עוֹד רֶגַע הִתְאַפֵּק,
וּפִתְאֹם הִתְחַזֵּק וַיָּעֹז, וַיָּקָם מִזֹּחַל —
וַיִּתְדַּפֵּק.

אָז יִכְבֶּה הַלַּפִּיד, וְדַלְתוֹת הַשַּׁעַר נִפְתָּחוּ –
וַיָּצִץ שָׁם פְּנִימָה,
וַתִּצְנַח גוּפָתוֹ, וּבְצִדָּהּ אוּד עָשֵׁן, וַתִּגְהַר
עַל מִפְתַּן הַבְּלִימָה....

לַמְנַצֵּחַ עַל הַמְּחֹלוֹת.

מזמור.

מְפִּים וְחֻפִּים! הַכּוּ פַתֻּפִּים!
מְלֲלַי, גִּלֲלַי! חָלִיל אֶל פִּיכֶם!
נַפְּרוּ, כִּנּוֹרוֹת, מֵיתְרֵיכֶם הַמְּרוּפִּים!
קוֹל אוֹמֵר: חֲזַק! – יָבֹא שֵׁד בַּאֲבִיכֶם!

(מעין שיר-עם).

לֹא בָשָׂר, לֹא דָגָה, לֹא חַלָּה, לֹא לֶחֶם –
וּמַה כָּל הַדְּאָגָה? — הַיָּד עַל הַשֶּׁכֶם!

יֵשׁ אֵל בַּשָּׁמַיִם וְהוּא הַכֹּל יָכֹל,
לִשְׁמוֹ נָרִים רֶגֶל, נַגְבִּירָה הַמָּחוֹל.

וַחֲמַת כָּל נַפְשֵׁנוּ, לִבֵּנוּ הַבּוֹעֵר,
תִּשָּׁפֵךְ כַּיּוֹם בִּמְחוֹלֵנוּ הַסּוֹעֵר.

וְעָלָה הַמָּחוֹל בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים
לְהַחֲרִיד הָאָרֶץ וּלְהַרְגִּיז הַשְּׁחָקִים.
מְפִּים וְחֻפִּים...

לֹא דְבַשׁ וְלֹא חָלָב, לֹא טִפָּה שֶׁל יַיִן –
אַךְ כּוֹס הַתַּרְעֵלָה תֵּן מְלֵאָה עֲדַיִן.

אַל תֶּחֱרַד הַזֶּרַע: בְּשַׁאֲגַת „לְחַיִּים!" —
עַד תִּמָּה גְּמָאוּהָ — וְדַלְיוּ שׁוֹקַיִם!

וְהָלַךְ וְחָזַק וְגָבַר מְחוֹלְכֶם,
וּפְנֵיכֶם הַצְהִילוּ וְצַהֲלוּ קוֹלְכֶם,

וְאַל יֵדַע אוֹיִבְכֶם וְאַל יֵדַע אֹהַבְכֶם
אֶת כָּל הַמִּתְחוֹלֵל בְּקֶרֶב לְבַבְכֶם!
מִפִּים וְחֻפִּים...

לֹא כֻתֹּנֶת, לֹא נַעַל, לֹא בֶגֶד וּמְכַסֶּה —
מָה רַעַשׁ? — אֵין רָע! מַרְבֶּה כְסוּת—מַרְבֶּה מַשָּׂא!

עֵירֻמִּים וִיחֵפִים — כַּנְּשָׁרִים נַקַּלָּה,
נִתְנַשֵּׂא לְמַעְלָה, לְמַעְלָה, לְמָעְלָה.

נָעוּפָה בְסוּפָה, נַעַבְרָה בִסְעָרָה
מִמַּעַל לְיָמִים שֶׁל פְּגָעִים וְצָרָה.

בִּנְעָלִים, בְּלֹא נְעָלִים — הַאֵין הַכֹּל אַחַת?
אִם כֹּה וְאִם כֹּה — סוֹף כָּל מָחוֹל לַשַּׁחַת!
מִפִּים וְחֻפִּים...

לֹא אָח וְלֹא קָרוֹב, לֹא דוֹד וְלֹא גוֹאֵל —
עַל מִי אַתָּה נִשְׁעָן? מִמִּי אַתָּה שׁוֹאֵל?

נִתְלַכְּדָה־נָא יַחַד, אִישׁ בְּאָחִיו יִתְמַזָּג —
חַזֵּק, וְחַזֵּק, וְנִתְחַזֵּק!

וַיְהִי עֶרֶב אֶחָד רַגְלַיִם, סַנְדָּלִים,
וְשֵׂיבַת הַזְּקֵנִים וּשְׁחוֹר הַתַּלְתַּלִּים:

וְיִסֹּב הַגַּלְגַּל, בְּלִי סוֹף וּבְלִי תְחִלָּה
גַּם יָשָׁר גַּם הָפוּךְ—וְחָזֵר חֲלִילָה.
מְפִּים וְחֻפִּים...

לֹא נַחֲלַת אֲחֻזָּה, לֹא גַג וְצֵל־קוֹרָה —
וּמַה כָּל הַחֲרָדָה? וּמַה כָּל הַמּוֹרָא?

הָאָרֶץ רְחָבָה, וְאַרְבַּע לָהּ רוּחוֹת —
וּבָרוּךְ שֶׁהִמְצִיא לְעַמּוֹ מְנוּחוֹת!

וּבָרוּךְ שֶׁבָּרָא אֶת גַּג הָרָקִיעַ,
וְלָנֵר לָנוּ — שִׁמְשׁוֹ עַל מַסְמֵר הוֹקִיעַ;

וּבָרוּךְ עַל שְׁאָר כָּל טוֹבוֹתָיו הַגְּדוֹלוֹת —
הַלְלוּיָהּ בַּחֲצֹצְרוֹת, הַלְלוּיָהּ בִּמְחוֹלוֹת!
מְפִּים וְחֻפִּים...

לֹא הוֹד, לֹא יְסוֹד, לֹא תִפְאֶרֶת וּתְהִלָּה —
הֲנִסְתְּמוּ כָּל הַצִּנּוֹרוֹת? — חָלִילָה!

שׁוֹמְרֵנוּ לֹא יִישַׁן, לֹא יִשְׁכַּח עֲנָוָיו,
וִיפַרְנֵס אוֹתָנוּ כְּעֹרְבָיו וּכְלָבָיו.

וַאֲנַחְנוּ בְּכִרְכּוּר כִּרְכּוּרִים וּבְשִׁירָה
נְתַקֵּן כָּל מַה שֶּׁפָּגַמְנוּ בִסְפִירָה;

וִיהִי מְחוֹל הַמָּוֶת וְשִׁירַת הַפְּגָעִים
כַּפָּרָה גְמוּרָה לְכָל הַחֲטָאִים!
מְפִּים וְחֻפִּים...

לֹא דִין וְלֹא רַחֲמִים, לֹא נָקָם וְשִׁלֵּם —
וְלָמָּה תַחֲרִישׁוּן? — פֶּה שִׂימוּ לְאִלֵּם!

פֹּה שִׂימוּ לְרֶגֶל, וְיִז לַהַב קִצְפָּהּ —
וְתַגֵּד חֲמַסְכֶם לְאַבְנֵי הָרִצְפָּה!

וְהָיָה מְחוֹלְכֶם מְחוֹל עִוְעִים וּגְבוּרָה,
לְהַצִּית אֶת כָּל סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּמְדוּרָה.

וּבְסוֹפַת הַמָּחוֹל וּבְנַהַם הַזְּמִירוֹת —
יְנֻפְּצוּ רָאשֵׁיכֶם אֶל אַבְנֵי הַקִּירוֹת!

מְתִּפִּים וְחֻפִּים! הַכּוּ כַּתֻּפִּים!
מְלָלַי, גִּלְלַי! חָלִיל אֶל פִּיכֶם!
נַסְרוּ, כִּנּוֹרוֹת, מֵיתְרֵיכֶם הַמֻּרְפִּים!
קוֹל אוֹמֵר: חֲזָק! — תִּפַּח רוּחַ אֲבִיכֶם!

אב התרע״ה, ביער מאלין.

אליעזר שטיינמאן.

בַּחֲזִירָתוֹ

(רשימה).

I.

בשעה הרביעית של יום הורף יצא פסח שליט מן הרכבת וראה בעיניו את הכרך ב׳, שהיה נדה ממנו שלש שנים רצופות, מבהיק לפניו בשורות של שלהבות, נהרזות עליו זו אחר זו. בלא כלי־דרך עמד שליט על הרובד והיה מביט סביבו. הרכבים הכירו בו מיד, שאורח הוא ומרהו את רגעי־הדותו הראשונים בהזמנותיהם התכופות. נהך עליהם בלבו. הן כל עיקרם של שלשת אלפי הפרסאות, שעשה במרכבת־הברזל לא היו אלא בשביל לחזור ולהציין בפניו של בית־נתיבות זה, בככר־הדשא שכנגדו, הנטועה אילנות, וברהוב הארוך שמאחוריה, שבזויותיהם הסמויות והגלויות הם מעוררים זכרונות של ימים, ערבים ולילות – וכיצד יעביר את פרסות־הסוס על השבילים, שדרכו רגליו עליהם כל שנות נעוריו ודמיונו – בשנות הפרידה?

שליט היה מהלך לאטו וראשו כבוש בקרקע, כאדם המלקט תותים. טלטולי הדרך הוגיעו מאד את גופו ההולה והשעול היה עולה והונק את גרונו. הוא לא הרים את ראשו למעלה: הביבה היתה עליו אדמה זו. אחרי שעמד רגעים נשען אצל אילן אחד מאילנות הככר התחיל פוסע לו לדרכו והיוכים מפוזרים היו עולים על שפתיו. הוא חייך על שהזר וזכה לראות בחייו את כל ה„פנות׳ הללו ועל „השקר הקטן״, שקנה לו שביתה בנפשו לרגע קל, כאילו באמת כל עיקרם של אלפי הפרסאות לא באו אלא בשבילן, על הרכבים והעוברים והשבים, שראו אותו כתועה ועל עצם עליתו לכאן, לכרך ב׳. „אדם יצא מה׳ ובא לב׳ –, מילא, ועכשיו מה?״ הוא הייך כלפי האילנות של הככר, שגדלו בקומתם – הרבה מהם ראה בשעת נטיעתם – כלפי השלהבות של הפנסים ודיוקנה הורוד של רהל, שהיה מרפרף כנגדו בחללו של הכרך. דבר ישיבתה בב. ידועה היתה לו מתוך הגלויות „המעשיות״ של פראַנק חברו הישתקן והקצרן, שהיו נשלהות לו בדיוק פעמים בשנה ועל גבן היתה רשומה כתבתה של רהל בלי הערה כל שהיא בצדה. עכשיו הוא כאן בב., בשכונתה,

שליט היה תולה מרגע לרגע את ראשו בחלונות הבתים ומציץ לשם. כבית־קסמים נודד באויר היה לו בית־דירתה של רחל וכשברירי־שמש, המפוז ממקום למקום עם נדנוד האספקלריה, כך היה דיוקנה של רחל רוקד כנגדו מחלון להלון, מקרן־רחוב אחת להברתה. „דרך אשנב זה יגלה פרצופה או דרך הלון פלוני". „לקראתי תבוא או תדביק אותי מאחורי", „תקראהו בשמו, תניה את ידה על שכמו" – מפני דבר זה נבהל. „לא, אי אפשי ברחוב". הרהיב את פסיעותיו כבורח מפניה. אחרי טלטול מרובה ברחובות ידפוק בדלתה, תפתהנה לפניו, צוהלת, ורודה ומחייכת. על הספה. מספרים זה עם זו. במה? נפשי, אל תשאלי. האח, רגעי השיחה הצוהלים, הקולטים לתוכם עסיסם של שנים. על מהלתו – בשתיקה. היא לא תרגיש בזה כל שלשת הימים. יותר לא ישהה כאן. ואם לשתיקה של עקשנות, ככל השנים – אני, אני כהנה הגדול!

שליט צמצם את פסיעותיו. היה מתיישב פעם בפעם על הספסליס שברחוב הארוך כדי לפוש וכדי להאריך את רגעי־הצפיה המתוקים. לישבת כאן בבי, על הספסל, ברהוב הארוך, לא רחוק מדירתה, לשבת שעה, יום, יומים, – מה יפה. עיניו היו מסתכלות חליפות באבני המדרכה ובגגותיהם של בתי־ההומה, אזניו היו קשובות להמנגינות, ששר לו הכרך ובמחו נישאו זכרונות שנות נעוריו בדהרית־סוס שוטף, ורחל אוהזת במושכותיו של הסוס.

שליש שנים של פגישות ארעיות ומפוזרות. רובן ברחוב הארוך. היא והיא ופראנק. כל אותן שלש השנים לא דברו ביניהם זה עם זו אפילו פעם אחת ביהידות. אחר־כך פגישות סמוכות מהקודמות בהדרו של פראנק. שתיקה עקשנית, סכסוכים, דבורים קצרים, שהיה מתהרט עליהם תמיד, מפני שמעולם לא היו שלוהים נאמנים לשפעת ההרהורים הגועים מעשרם ולא נתנו פדות לאנקת הנשמה, הכמהה לרחל. ביום היה מהלך על פני הרהוב הארוך ומסביבה ומהפשה, ובלילות היה מחבר מימרות נאות להכנס עמה בשיחה על ידן. הלילה הולידן, היום קברן והחלום השיבן להתהיה. כך עברו עליהם עוד שנתים: אספסוף של ימים טפלים כשורות של מסדרונים ארוכים ואפלים. פעם אחת שפך עליה דיותה מלאה דיו – בהדרו של פראנק היה הדבר – מתוך הלצה ומתוך כעס. שלשת הערבים האחרונים בלו בהדרו של פראנק. בערב האהרון, ערב של שלג, ירח וצחוק מרובה, הזמין אותה לטיול מתוך הפצרות מרובות שלא כטבעו. סרבה. התהמק פתאם מתוך הדרו של פראנק בלא ברכה ולמהר יצא, להכעיס, את הכרך ב׳ ושוב בלא ברכה.

כעס חלחל פתאם את לבו של שליט. סרבה המרש... דבר לעצמו, כשעמד מעל הספסל ורקע ברגליו. מבטו התועה עבר לארכו של הרהוב הארוך ונגעץ בשדרות האילנות שבסופו, שמטילי־הברזל של המסע מתהילים שם... אולם מיד הזר

לאהוריו והתהיל מרהיב את פסיעותיו. „למעונה, מידי - דבר לעצמו. „מהר" - „לא, מיד". מהר! - כן יקום. הוא הרגיש פתאום במבטו, שהיה נעוץ באותיות של שלט. „קונדיטוריה" עבר במהו על האותיות ומכל מקום לא זז מבטו מהן. את לבו תקפו פתאום געגועים הריפים, שעקרו את גופו ממקומו. לשם, מיד! - עלתה מתוך לבו נהימה ומבטו לא זז מן האותיות, כאילו היה דולה מתוכן את הגעגועים ואת ההחלטה ללכת מיד.

„הריזנטמות' – שמע כרוז מאהוריו. הוא הסיר את מבטו מן השלט והביט סביבו. „אקנה'. לשמם של שני הספלים הקטנים, הריקניים המתהגנים: הכניסו פרחים לתוכנו, כי לכך נוצרנו! לשמכם, הספלים הקטנים, רחמתיכם. ריקניים עמדתם תמיד על שולהנה. כמה שוטה היה כל אותן השנים, שלא כבדם במתנה. הוא רק הכניס את ידו לתוך כיסו ומיד שנה את ההלטתו. הספלים מלאים הם, שוטה! לגלג על עצמו והתרהק מן החריזנטמות.

„ואולי אפריע' – נצנין פתאם הרהור במהו כשרגלו האחת כבר עמדה על המדרגה העליונה וידו נגעה בכפתורו של הפעמון. אכנס!... ישיבה קרובה של שתי בריות, שכופרות במציאותן של שאר בריות בצלמן. פתאום דלת נפתחת להבעים פרצוף זר, לאקרוא מתפרין כרוה צוננת, שטופחת על בשרו של אדם טובל באמבטי של המין. המבטים מתבלבלים, השולחן זז לשם מה ממקומו. כסא צונח, ספר נפתח ודפיו מרשרשים, היא, בת־השועל, מפזרת כמו בשוגג את השערות ומתכונת לסוכך על הפנים שהסמיקו. הוא, פניו אל ההלון, ידיו בתוך כיסיו והשפתים שורקות להן מתוך מנוהה מעושה. ידו של שליט נתרה מכפתור הפעמון. באו ביעף ועמדו לפניו היים הרגעים של הערב האהרון, כשהפציר בה לטייל והיא הציצה בו מתוך לגלוג. פניו היו אז מתהננות. עלבון! עלבון!-קרא שליט מתוך לב סולד מכעס. ירד בחפזון מעל המדרגות, התהיל פוסע בהתרגשות אצל הבית ומעיין בהעלבון. ברגע זה החליט לבור מיד למעונה ולשאול את פיה. תסביר נא לו את הנימוק האמתי של סירובה – זהסל! – מה. שב לב. כדי לשאול את פיה. היא היתה היהידה, שהשיבה את פניו ריקם ובא להתהות על נימוקה. הוא נזדמן באקראי לב. וסר לביתה כדי לתהות על נימוקה. אולם כשעלה מתוך ריצה על המדרגות כבר היה לבו נוקפו ותש כהה של ההלטתו זו. יסור ויהא שותק, ימתין עד שתהא השיהה מתגלגלת מאליה על ענין זה. יפה עשה שלא קנה הריזנטמות. כך, לבדה. נכנס ויוצא. מסכה כשריון על הפנים. ככל השנים – ובמרכבת־הברזל לה.

עלה, דפק בדלתה, עבר את המפתן, הרכין את ראשו כזר וכנעלב. היא ישבה דרך שכיבה על הספה, גופה וראשה מעוטפים בסודר ורגליה פשוטות על השרפרף שאצל הספה. הרימה את ראשה כנגדו. לא השמיעה כרוז של הדוה, רק עיניה הבריקו

לאט, כאילו הציצו באדם קצת קרוב, שהזר לתוך החדר, אחרי שיצא מתוכו לפני רגעים.

– מר שליט? – אמרה רחל בלחש, תקעה לו את כפה ובידה השניה הליטה את פניה בסודר – השלום לך? – ישב האדון. – הישישה את ידה השמאלית והזיזה כסא, שהעמידתו רחוק קצת מן הספה – זה לו ימים רבים בב.?

– היום באתי – השיב בלחש אף הוא.

– הלכת לטייל? – שאלה רחל אחרי שתיקה ממושכת.

– באותו הערב? – השיב שליט, שהבין את שאלתה – לא. כעסתי וחזרתי לביתי.

היא לא היכה אחרי תשובתו ופניה היו רחוקים ממנו. ניכר היה, ששמעה את קול דב־יו, אבל לא הקשיבה אותם. היא לא שאלה כלל כדי להיות נענה. כזו היא קבלת־פנים, כזו! – כך הרהר שליט מתוך התמרמרות, קמין את שפתיו והטה את ראשו לצד־ימין על מסעד הכסא.

– כמה שנים ישב אדוני בח'? – שאלה רחל אחרי הפסקה ממושכת.

הוא שתק שעה קלה. אפילו במספר השנים שהלפו אינה מרגשת. כך. אחר־כך השיב:

– כמה שנים ישבתי בח'? – שלש. הן, שלש. כמדומני... מעין זה...

הוא הטה את ראשו לצד־שמאל והעיף את מבטו לצדדים. היא הרחיקה קצת את השרפרף ואמרה:

– אדוני בא עכשיו מח' כמדומני..

– הן, מח.

– עיר ח' יפה היא?

– יפה. העיר ח' יפה היא.

– כמה מחירו של כרטים מח' לב'? – שאלה אחרי הפסקה מרובה והרימה קצה סודרה, שצנח על השרפרף.

– רצונה של הנכרת להעסיקני בדברים? – אמר באירוניה.

– כך הוא סבור? בכדי... השיבה בקול זר ומרוחק והפשילה קצהו של הסודר. שליט החזיר את פניו אל השולחן וידיו ההילו מטפלות בשני הספלים הריקנים.

– אדוני שליט, פסח שליט! – הכריזה רחל אחרי שתיקה ממושכה וקולה רעד בשעה שהשמיע את שמו של שליט, כנבהל מפניו. שליט החזיר את פניו אליה והציין בפעם הראשונה ישר בפניה. רק ברגע זה הרגיש, שפניה הורודים לא היו לה עוד. הוא שאל:

– מה?

– יפים הם החיים?

– לא רעים! – השיב שליט.

– שוב אותה הנגינה! – פלטה רחל מתוך התמרמרות והוסיפה לעטוף את את פניה בסודר. שוב קלטה מתשובתו איתה הנעימה של ספק היתול, ספק כובד־ראש, שהיתה נשמעת לה תמיד מדבריו ושיש בה מן הזלזול.

– איזו נגינה? – שאל שליט והרחיק קצת את כסאו מן הספה.

– זו... של אירוניה... שהיה רגיל בה תמיד... בשיחתו עמי – הדגישה את המלה „עמי".

– אה! – התפרצה מפיו אותה הנהימה הכתמית, שהיה פולט תמיד ברגעי־היסד כאלה ושלא היתה מוציאה מעולם את החשד מתוך הלב, לפי שגם היא נופה נאמרה מתוך נגינתו הרגילה – תמיד – הוסיף אחרי הפסקה קלה – רואָה את אירוניה בדברי.

– תמיד אני רואָה? – אמרה ברוגזה והדגישה את המלה „תמיד". גם שליט הרגיש בעוקצה של מלה זו. בקש לטשטש ואמר מתוך גמגום:

– אולם על פי האמת, בעיקר, אין כלום בדברי, אי אפשר שיהיה בהם, אין כלום לא מן הזלזול ולא מן העלבון...

– לא מן הזלזול ולא מן העלבון – אמרה וגהכה בסרקסמוס – באמת? – תודה!

השתיקה עצמה שוב לא העיקה מעכשיו על שליט, שהיה שרוי בכעס בשל ניהוך סרקסטי זה. הוא עֵרה את כעסו לתוך פסיעותיו הקולניות ולתוך מבטיו המפוזרים, שהיו משוטטים על פני ההדר ואינם מבחינים כלום. רחל רמזה לו באצבעה. נגש. עמד. אמרה בקול רך:

– שב, כאן – היא רמזה באצבעה על הכסא – לא, כאן! – היא רמזה באצבעה על הכורסא. ישב בכורסא. ומה? בלא אירוניה?

„היא משטה בי", – הרהר שליט, כשהרגיש בצל של אירוניה שבעיניה. להשיב לאו סתמי בלא בת־צחוק אי־אפשר מפני העלבון והשטות שבדבר. היך ונענע בראשו בשלילה.

– בלא אירוניה? ואני הייתי תמיד סבורה, שכן – אמרה מתוך הדוה ועיניה הבריקו – בעיקר הדבר – קולה נעשה פתאום זר ומרוחק – פניך רעים! – סימה בקול, שהיה בו משום פיוס ורח ים.

– דבר זה מטרידה מאד? – השיב שליט ברוגזה.

– ואת עודך עומדת על דעתך בדבר?... – הפסיק שליט את השתיקה הממושכת, לאחר שעיין הרבה בתשובתו האחרונה ובא לידי ההלטה, שהיתה עולבת יותר מדאי. הוא הרים את קצה סודרה שצנח.

– האירוניה? – סימה את דבריו מתוך שויון־נפש – דבר זה מטרידו מאד?

היא הפילה את קצה הסודר, שהורם קודם על ידו. הוא החזיר את פניו אל השולחן וצמצם את מבטו בהספלים. היא ירדה מעל הספה, יצאה מן החדר וחזרה לאחר שעה קלה, שכבה על הספה והזהירה ראשה כלפי השעון שעל הכותל. „היא מציצה בשעון" – הרהר שליט בחשד והשמיע בקול, כמשיב על שאלתה הדוממה: השעה הששית!

– באמת? – שאלה רחל בתמיהה.

– באמת! – השיב שליט ופיו פלט פתאום בלא רשות לבו – אני הולך!

– אדוני יוצא? – אמרה לאחר שתיקה קלה, תקעה לו את כפה והוסיפה מיד כמתחננת ונוזרת:

– לא מיד, עוד שעה קלה... – אמרה והשהתה בתוך ידה את כף־ידו, שכבר התחילה משתמטת מתוך שלה.

– לא, אני יוצא! – אמר שליט בהחלטה. ברגע זה הקישו בדלת.

– רצונה של העלמה בחלב רותח? – נשמעה קולה של המשרתת, שעמדה על המפתן.

– בחלב רותח? – אמרה רחל ופניה הזהירו לקראת המשרתת. – אי־אפשי היום בחלב. – היא קפצה מעל הספה ומשכה אחריה את ידו של שליט – מיחם רותח. הביאנא מארוסיה מיחם רותח, תיכף ומיד. אורח סר אלי, מארוסיה. אורח חשוב, ידיד־הנוער, רע־לב, שתקן ולגלגן. מהו בעיניך? הוא היה יפהפה; אל תראי שפניו... נפלו. הוא, כנראה, קצת חולה. הוא בא היום מבית ה. פעם אחת שפך עלי דיותה מלאה דיו. לחם קני, מארוסיה, שבוטות המוצות ומבוסמות. העיקר: ביסקוויטים. הוא אוהב מאד ביסקוויטים. בהקונדיטוריה שברחוב הארוך, שאני קונה בתוכה בכל יום. הלא מר... לא יעזבני – מיד? כן?

– עדיין את לגלגנית כשהיית?... – שאל שליט בהבה, כשלבו נתרכך קצת מפני דבריה האחרונים. „הבתי לביסקוויטים עדין נשתמרה בזכרונה" – הרהר שליט בעליזות. הוא חש פתאם, כאילו עלה על ראשי הצוקין של הכעס והממרורים, שהעיקו עליו קודם וכבשם. הוא הזיז את כסאו והקריבו אל הספה, הציץ בפניה של רחל בחבה, היכה כנגדו בחן ושאלה:

– עדין אתה כועס עלי? – בגלל... בגלל... דברי שטות... אל נא תכעס עלי – אמרה בהתרגשות, כשהוציאה את כובעו מידו, תפשה אותו בכף ידו והרפתה אותה מיד – לא כדאי – סימה בקול הישאי ומרובה־המשמעות – יפשוט נא את מעילו – כך היה דרכו תמיד. תמיד היה יושב בחדרי כשהוא לבוש מעילו – יפשוט נא. על ידו אתה נראה לי כה זר ומרוחק, כמו לפני קניית הכרטיס...

שליט שמע את דבריה בחדוה ובהשד. עמד, פשט את מעילו כאדם, שעושה דבר ויודע, שבעצם אין לא לו ולא לאחרים צורך בדבר שהוא עושה. יצא, תלה את מעילו על הקולב, ששהה שם שעה קלה מפני השעול שהנקו, נכנס. בקש לישבת על הכסא, רמזה לו באצבעה על הכורסא, סבור היה על־פי טעות, שהאצבע מכוונת כלפי הספה, נגש וישב אצלה.

– לא לזה כוונתי – אמרה בהתרגשות – לא כך! לא, כך. שב. נשב נא ונספר זה עם זו – סימה מתוך פשטות־הלב.

הוא ישב בכורסא.

II.

– יספר נא מר... יספר נא – אמרה רחל והתעטפה יפה בסודרה כמזמינה את עצמה לשמוע ספור־המעשה ארוך, שתכנו היי אנוש.

הוא טפל בשתיקה בשפמו.

– הוא שותק... – אמרה לאחר המתנה קלה מתוך רוגזה בקולה.

– מה יש לדבר? – השיב גם כן מרוגז קצת.

– אין כלום? – שאלה מתוך מבט ממושך של תוכחה – הוא נענע בראשו בשלילה. היא סימה: זהו ענין אחר – על פניה קפצה עננה. הוא התחרט על תשובתו השלילית ואמר:

– אולי אין כלום... ואולי יש... הרבה יותר מראי...

– אדרבא... שומעת אני... אמרה וישבה על הספה מתוך עטיפה זו בסודרה, שהיה במשמעה: הריני מזמינה את עצמי לשמוע ספור־המעשה ארוך, שתכנו היי אנוש. מפני כך שתק מרוגז.

– מכל מקום... אדוני שותק...

– מי? אני? – כלום שותק אני?

– מר שליט! – אמרה פתאם בהתרגשות ותפסה אותו בידו – אתה באמת שוה־רוח כל־כך. לא בנוגע אלי – אמרה מתוך תנועת־היד הרך בישול – בכלל, בנוגע לכל הדברים... – היא העבירה את ידה בחלל כמראה על הדברים – או אינך אלא משום עצמך... יושב אתה כאילו... אין בזה משום לגלוג, אלא ענין אחר... דומה, כאילו מציין אתה בלבנה מלמעלה למטה... מעין זה. וכי לא כך? או אולי עיפות היא זו, שנזרקה בכל הויתך – שאלה מתוך הסקרנות האמיית שיש בה השתתפות והשתוממות שאינה מצויה אלא אצל הנשים. כלפי נעימה זו חרד לבו ויערג על התגלות־לב. אמר:

– כך. איני יודע. הלא יש, שהלב פתוח והשפתים עצומות...

– דבור יפה – אמרה רחל – גם עכשיו אתה רגיל אצל פתגמים?

– צאי וראי – אמר שליט מתוך רוגזה קלה המקרבת את הפיוס – הרי את תמהה על השתיקה. אדם מגלה אמת מלבו ואת אומרת: פתגם! אני, למשל, איני כלל שוה־רוח. אדרבא... כשהייתי מהלך לכאן הייתי שמח בדרך מאד, משום, משום... שהייתי מאד שמח... הייתי מאד שמח עליך... על כל דבר הנושא עליו חותם של אותן השנים, שנות־הנוער. אילנות־הככר, למשל, כנגד בית־הנתיבות, שראיתים בנטיעתם ושגדלו: כך! – הוא הראה בידו על שעור־קומתם – ואולי כל אלפי הפרסאות, שעשיתי במרכבת־הברזל לא היו אלא בשביל...

– אילנות־הככר – סימה במקומו מתוך חיוך של לגלוג.

– לא לדבר זה כוונתי. מתכוון הייתי לומר – גמגם שליט מתוך מבוכה – שבכלל, שהעיקר, שאני איני כלל שוה־רוח, כפי שאפשר לדון על פי הראיה. וכל זה משום שאין אנו... שאין אנו...

– מבינים איש את אחיו – סימה רחל בכובד־ראש מעושה ועיניה לגלגו – אולם לא, אדוני שליט, אפשר להבין... קצת... אפשר... הרי, למשל, רגש כזה, של שמחה על ימי הנוער, על כל דבר הנושא עליו חותם של... אילנות־הככר, למשל...

שתיקה מרובה. רחל יצאה מן החדר וחזרה אחרי רגעים. שליט שהיה פוסע ביציאתה על פני החדר, ישב על הכסא בחזירתה והיה מסובב בידו את כובעו.

– שעמום! – אמרה רחל וישבה על הספה.

– הן! – השיב שליט ועמד מעל כסאו, כמכין את עצמו לצאת.

– הלא תשב עוד שעה קלה – אמרה רחל פתאום מתוך עליצות והוציאה את כובעו מידו – הלא תשתה חמי, כן? – הן אתה בא מבית־הנתיבות. שב ונשוחח באמת. אני אהיה שואלת. כן?

היא נטלה בידה את מושכות־השיחה, שהיתה שוטפת מעכשיו בדרך סלולה, משום שיר־אמן, יד האשה המומחית לכך, נהלה אותה. היא אמרה בקול של התקרבות:

– ספר... ובהתגלות לב קצת – גם אני... אחר־כך... כל השנים הללו מה רכשת? – כיצד אתה חי, היית חי כל השנים הללו?...

– אני? – השיב בחיוך נוגה – איני חי אלא מתקיים.

– ובמה אתה עוסק?

– פועל אני, במכרות...

– הזהב?

– הצער.

– ונעשית פועל מפורסם ? המבקרים מקלסים אותך והעורכים צובאים עליך ?

הוא הגיע בראשו בשלילה מתוך החיוך הנוגה ופניו הביעו בוז. היא הורה זדברה, כאילו לא הרגישה כלל בשלילתו.

– ותמונתך נדפסת בעתונים וירחונים ופרחים מוגשים לך מקוראים ו...קוראות מכבדי־שמך ?

– לא, גברת – אמר שליט וכנה אותה משום מה בשם גברת – המבקרים מבליעים את שמי. הגוהים שבהם מודים פעמים בלחש, שיש בי ניצוץ כל־שהוא. ראוי לדפוס. קצת הומור... הנשמה שבי ראויה לדפוס-דבר בהתרגשות ובמרירות. העורכים ? – פרי־רוחי, גברתי, מופיעים בקושי בכתבי־עת, מופיעים ונעלמים כמחותנים עניים על התונה עשירה, שאיש אינו מרגיש בבואם ובצאתם. הקוראים ? – כל פעם שהם שומעים את שמי היא להם הפעם הראשונה. מי הוא ? מה שמו ? מה? אותו... אותו... ותמונתי ? – היא אינה מופיעה בעת...

– אתה ודאי מגזם קצת-הפסיקה רחל את דבריו-באמת לא הודו בכשרונך ?– שאלה בהשתתפות צנועה – זוכר אתה את הלומותיך ? באמת לא הודו ? – סימה בהתרגשות – מפני־מה ?

– אולי מפני שמצער הוא יותר מדאי, ואולי משום שאדרבא...

– בענותנות יתירה אי אפשר להשדך גם עכשיו – אמרה מתוך קנטור קל – ואינך מיצר כלל על זה ?

– על שלא יסרני אלהים בפרסום ? כלום יש אושר יותר גדול לאדם מלהיות נחבא אל הכלים, נשכח, בזוי ?

– באמת אתה מדבר כך ? פיך הוא המדבר כך ? דברה רחל בהתרגשות ובצער כבויש – הכאלו היו הלומותיך ? אתה... אתה... פיך הוא המדבר כך ? או אתה אינך אלא משטה... אתה מלגלג... יודעת אני בך... אתה אדם מוזר... מוזר מאד... נאה אתה – אמרה בכעס – פיך הוא המדבר כך ? סימה בקול של התקרבות ותהנונים – סלח נא, סלה את שאלתי. אתה ענוה ? מאד ? כן ? למה ?

– מצאת את חידתי – השיב שליט בהתגלות־לב – קן אני לעצבות.

– אה, למה ? אה, למה ? – התחננה רחל בעיניה.

– איני יודע. אולי לא אמת בפי. לא תמיד, רק עכשיו, ברגע זה. עצב אני ברגע זה. הנה אני יושב על ידך ואני עגום מאד. כי אני צופה ומתענג. כלום זה הוא אני ? אני ? גלי נא לי באמת הלב. הכזה [illegible] אנוש עלי אדמות ? הי לו אדם בעולם סכום של שנים. מסתלק מתוכו פחות־[illegible] [illegible]פי שהיה בכניסתו. ממש כרובל זה. אט מביאים לכאן הבילה קטנה של... ילדות, ברק עינים, קצת תמימות, פרחי

נשמה, פעמים כשרון... וחוזרים לשם ריקים... אולי מפני כך באה אלי היום התוגה... גם פניק... שנה פתאום את קולו העצב.

– לא ורודים? – סימה רחל – זוכר אתה את דבריך? – היא ישבה על ידו בכורסא שניה – שונא אתה, היית אומר, את הפנים הורודים. פנים ורודים עון פלילי הם בעולם הזה, ממש לא מן הנמוס. ואני הייתי ורודת־הפנים – אמרה אחרי הפסקה קלה – אולם עכשיו – היא הרימה את פניה אליו ואמרה מתוך התהטאות של חן – כפרתי את עוני? עכשיו אני מוצאת חן בעיניך?

– עכשיו? תמיד.

– מכל מקום... נעשית מומחה לחלקות... הבישנות הלמתך יותר...

– חלקות?... אני אין דרכי בכך – השיב נעלב.

– לא היה בכך – אמרה בהתמרמרות כבושה – אולם הכרך ז׳ למדך, כנראה, גם תורה זו.

– דרכי לא היה בכך ואינו עכשיו בכך – השיב מרוגז.

– אלא מה? זו היא אירוניה? – שאלה אחרי שתיקה ממושכה.

– לכשתרצי...

– רואה אני כך באמת, שאתה מה שהיית...

– מה

– מוזר ו... גס...

– צדקת... – אמר שליט לקונית והביט סביבו. פרצופה של רחל נזדמן לעיניו. הוא לא הכירו. מה לי פה בשכונתו של פרצוף זר זה ומהו לי? – חלחלה פתאם הרגשה צורבת את לבו. „לצאת, מיד", „לא, אחר־כך". „לא תיכף לעלבון". רחל התחמקה פתאם מתוך ההדר וחזרה לשם לאחר שעה קלה. אחריה באה מיד מארוסיה לתוך ההדר ורחל קדמתה בברוך־הבא ממושך.

– האח, הרי מארוסיה והמיחם! מר שליט, נשתה חמין. אני אוהבת מאד את מארוסיה. היא טובת־לב ממך. והיכן השבטות? את אינך מכירה אותו, מארוסיה? הוא שליט, שספרתי לך עליו, ששותה לפעמים עשר כוסות של חמים בבת־אחת, אוהב ביסקוויטים, מנהיג בעצמו את מנעליו, ומעולם לא נתן לי פרח במתנה. אתה אוהב אנשים? – שאלה פתאם אחרי שיצאה מארוסיה מהחדר – לא, אתה שונא אותם, מפני שסבור אתה, שהם שונאים אותך. גם אותי היית שונא, כן?

– כך את סבורה?

– כך הייתי סבורה... כל השנים...

– ועכשיו?

– עכשיו? עכשיו... נשיח נא בענינים אחרים. כמה ימים תשהה כאן בב'? לרגלי איזה ענין באת לב'?

– לרגלי ענין חשוב מאד – אמר שליט בקול מרובה־המשמעות.

– מאד?

– הן, מאד – השיב שליט שוה־רוח. – ענין שאינו סובל דחיה, שאם לא עכשיו שוב לא יעשה עולמית.

– מענין. שתה נא. אני אמזוג לך ואתה תהא מספר מלב ללב. בלא אירוניה. למה נתנכר איש לאחותו? נעלה נא על השנים המפרידות, נכפיר בהן כאילו לא התרחקנו. אתה יודע – אמרה פתאם מתוך חדוה כמבשרת לו בשורה – הלא קרובים היינו קצת. כן? לכל הפחות: קצת.

.III

הוא לא השיב כלום על דבריה האחרונים. הם היו מסובים בכורסאותיהם, שהיו סמוכות זו לזו אצל השלחן, מבטי עיניהם היו נפגשים לסירוגין ובלבותיהם תססה מבוכת־הויה זו, שתכנה היא בושת־ההויה שהיו השים תמיד איש בפני חברתו ושהיתה עוטה תמיד את שניהם במסך־הערפל. שררה ביניהם אותה השתיקה המעיקה, כשהדבורים הבודדים נבדלים מתוך הפיות כעט, שמטבילים אותו בכל פעם בדיותה, שאינה מהוקת אלא משהו של דיו על קרקעיתה, ונופלים לתוך חלל־השתיקה כטפות־גשמים כבדות, המופחות בדמי הלילה על הלונותיו של בית שאחד בודד שומר בתוכו את ממתו של אחד הולה. רק המיהם היה מומזם לו בלי הפסק, כאומר: הרי אני משמיע כל מה שיש לי להשמיע: הוא היה מתפלל לאלהים, שישים בפיו דב־ים, דבורים, שינצנצו בעיניה כמהרוזת של שביבי־איש או שישטפו כפלג של מים המאררים לתוך לבה, שיציתו את דמיה או שיכבו את נר־נשמתה, שינענעו את הנשמות בעריש־השקט או שיקרבו את הנופים זה לזה מתוך סלודים; להתפרץ בצהוק או בבכי, לכעוס, לצעוק או להתחנן לפניה, להשתטה על הספה מתוך צוהה אנושה או לכרוע לרגליה, לדקלם בפניה שיר או להקריא לה מכתב ערוך אליה, שיהיו כרוכות בשורותיו אנקותיהן של כל אותן השנים, לספר לה על ימי־ילדותו, הלומותיו עניו, גאונו, נדבת־לבו, כעסו, יאושו ומבוכתו או לגשת דום ולקרוע כהרף־עין את המסכה: הנני, אדם פשוט וחולה, לא לגלגן ולא נאה, אולי מוזר קצת, אבל לא יותר. אולם הדבור לא היה בפיו. היא ההתכמה וקפצה ראשונה לתוך נחשול־הזכרונות, כשהניחה בהבה גלויה את כפה על פסת־ידו. אותה שעה נעשה הפלא: המטכות זזו משהו. הם שקעו בים־הזכרונות והעלו מתוכו מרגליות, שבשעתן לא היו אלא אבנים פשוטות. המיתן של שטות

שנים היתה הותרת להשמע מתוך הרגעים של עכשיו. לפיכך באו הדבורים כה תכופים. הרבה היה ידוע לכל אחד מהם מכבשי־לבו של חברו. היתה בזה ידו של הרגול הכשר, שרשתו היתה פרושה אפילו דרך אלפים הפרסאות, שהפסיקו שלשת השנים ביניהם. הרבה למדו שניהם מרמזיו הבודדים של פראנק השתקן. הרגלים ודבורים הרבה, שנשתכחו מן האומר או העושה עצמו, נשתמרו בזכרונם של השני, והלה השיבם עכשיו להבירו כדבר שנמסר לו לפקדון למספר־שנים. פעמים היו דומים לשני בני־אדם שהצניעו מרגליות בשני מקומות מיוחדים והתנו ביניהם לזכור כל אחד את מקומו ואת מקומו של חברו. לשנים הדו שניהם. שכח כל אחד את מקומו ולא זכר אלא את מקומו של חברו. הם היו מעלים לתחיה צורות נושנות ומגלים זה בזו צורות הדשות. כל הדברים נתנו להם עכשיו נתינה הדישה: הלבנה, שהציצה דרך החלון, הפרצוף שכנגד, הצל שעל־גבי הכותל, האלהים שבשמים... כוכבים ובני־אדם, הרגשות ודעות, שנאה ובדידות, אהבה וצער, — בכל היו צופים איש דרך ברק־עיניו של הברו. כשהוא היה מדבר והיא היתה מקשיבה ומציצה בו היה רואה כאילו היא המדברת והוא המקשיב, וכשהיא היתה מדברת היה שומע יותר את הריתמוס ואת הרטט שבקולה משמשמע את דבריה. גם השטן לא פסק מלרקד ביניהם. הלבבות נהרשו ונתרככו, אבל מרגע לרגע היו שניהם נתקלים במקום טרשים שבלב ושוהים בו כמה וכמה. ברגעים כאלו היתה משתררת ביניהם שתיקה ממיישבת ומעיקה על הלב כעלבון וכמוסר־כליות, כשהמבטים היו נולים על הרצפה, התקרה והכתלים, ננעצים בשלהבת־העששית או בצללי ההדר ונפגשים אלו באלו.

„אנו שותים את הבדידות כאויר וכמים". כך החליטו שניהם. ושליט הוסיף:

— פעמים בני־אדם רוחשים לנו קצת הבה או הרבה, אבל לא למהותנו הם רוחשים אותה, אלא להלבושים המטפלים שבנו: למעיל זה ולערדלים הללו, לצורת־ההוטם או להורדיות שבפנינו.

— כדי שנכיר את כל בלהותיה של הבדידות, שאנו נתונים בתוכה — אמרה רחל — צריכים אנו לקרוא עלינו, לא באמת... בהזון,.. את המחלה או את ההרפה, לקטוע את רגליגו או לגדם את ידינו. הגע בעצמך: אילמלי קטעו את רגליך, את רגלי... יש לי, למשל, שתים שלש הברות, אחת קרובה. —יהייתי מסיחה לה לפעמים עליך — הם היו לכתחילה מבקרים אותי בכל יום, פעמים ביום, מפני החמלה, הנימוס, ההרגל או כדי להתענג על שלימות־גופם בשכונתו של המום. אולם מיום ליום היו הבקורים פוחתים והולכים. ובכלל... מן הרגע הראשון... לא אלה המבטים ולא אלה הקולות. מה נורא! פתאם קולותיהם של כל מכריך והבריך נשתנו. ואולי הקולות האלה הם העיקריים, והאחרים, שהם משתמשים בהם כל ימי הייהם, שאולים אצלם. כיצד, למשל, היית מתנהג אתה?

– אני הייתי מתרחק ממחנה ה„אוהבים־האויבים", מגרש את הרעים בהקבים שלי, עושה את הבדידות דַיָק ולא הייתי מכנים מסף דלתי ולפנים שום בריה חוץ מ...

– ???

– חוץ מאשה אחת שבבית־חומר קטן שבעיירה אחת רחוקה... הלא תביני... היא קרובה לי מאד...

– יפה אמרת. באמת? כן? – צדקת. ודאי.

היא התחילה פתאם פוסעת על פני החדר, נגשה אל הספה, השתטחה עליה והתעטפה יפה בסודרה כמגינה על עצמה. רמזה לשליט באצבעה. נגש.

– שב – אמרה כמתהגנת – שב, כאן. רצוני – הוסיפה לאחר שתיקה קלה – לגלות לך דבר.

הוא ישב אצלה על הספה ולבו זע מפחד. שררה דממה, שנפסקה אחר־כך על־ידה מתוך דבור הרישי:

– קודם יצאתי מתוך החדר פעמיים... לא זה... רצוני לגלות לך באמת דבר... אתה אינך מאמין? לגלות? כן? הרכן נא את ראשך

הוא כפף את ראשו ואמר בתחנונים:

– גלי נא! אנא!

– לא. אי אפשי. רוצה אני לגלות את סודי או איני רוצה? הבינני נא. לגלות? הן – אתה אומר? – הרכן נא את אזנך. הקשב. דופק? – שאלה אחרי שתיקה קלה, כשפתחה את סודרה כנגד הלב – אה, אה! נענעה כנגדו באצבעה כמתגרה בו.

שליט הרים את ראשו הכבוש והרגיש באצבעה, שהיתה מכונת כלפי הכוננית. דרך הערפל, שעטף את עיניו, הבחין בשורת הצלוחיות של סמי מרפא שעל הכוננית, ספק כפיו בבהלה ושעול הזק, שהתפרץ מגרונו, היה סהר הוידוי על וידויה.

.IV

היא תפשה את ידו ולחצתה מתוך לב סולד ורותח והוא הניח את ידו השניה על שערות ראשה ברחמים. אלו היו שתי ידים פשוטות לכריתת שלום דרך שורה של שנים בין שתי נפשות בנות־גיל־ומולדת, שאבדו זו את זו אחורי כותל של השד, סכסוכים ונאוה. היא היתה מסבה על הספה ורגליה מופשלות על השרפרף והוא ישב לרגליה על השרפרף, שניהם מהרישים, מציצים ומחייכים כשני מטורפים שפויים. הם חיכו על צערם המזהיר והמשותף, על הראיון, שהזמין להם הגורל, ועל שסופם להסתלק מכאן בקרוב. שררה דממה זו, שנשמע מתוכה רשרוש פסיעותיהן של

הנשמות הפוסעות שפי זו לקראת זו. הידים היו לוחצות זו את זו, הנשמות, שכבר התערטלו מקליפתן הגופנית העומדת להתפורר, היו מגששות זו את זו בלא הציצה, הלבבות היו ששים זה על זה כשני בני־אדם קרובים, שנזדמנו לבית־נתיבות אחד, וכשבדקו את כרטיסיהם ראו, ששוים הם ליום, לשעה ולמרכבה. שניהם כבר שלחו שרשים עמוקים לתוך הורשת־המות, כבר היו חיים וחולמים את המות, ועיניהם, שעיפו לשקף בתוכן את אור־החיים, היו מתבלבלות, בשעה שהיו מסתכלות בהעצמים של עולם זה, כמו מתוך הסתכלות במרורה. היא פתחה הראשונה בדבור

– אתה אינך הס על?... שאלה בלחש והניחה את ידה השניה על כף־ידו – על כל זה?... היא העבירה בחלל־ההדר את ידה, שהיתה תלויה שעה קלה כלפי הלבנה שהציצה בהלון. הוא נענע בראשו בשלילה והעביר את ידו מתוך ליטוף על חשרפ־ף.

– גם אני! – לחשה והניחה את כפה על ראשו הכפוף, ישבה אצלו על השרפ־ף והרימה את ראשו, כשהיתה תומכת את מצחו באצבעותיה והציצה לתוך עיניו ברחמים.

הוא הזיז ממנה את גופו מתוך רטט, ירד וישב על השטיח לרגליה. ירדה והסבה אצלו על גבי הקרקע. חזרו וישבו שניהם מהרישים, מציצים ימחייכים כשני מפורפים שפויים. נטל אותה והושיבה על הספה.

– לא כאן, מקומך לא כאן–לחש שליט והעביר את ידו בחלל – לא מקום של כבוד הוא בשבילך...

– והיכן? – שאלה חרש.

– שם! ... הוא הרים את ידו למעלה.

– באמת? – שאלה כילדה תמה ומפקפקת והציצה לתוך עיניו כאהובה, שהקשיבה בפעם הראשונה לוידויו של האוהב. הוא ישב על ידה ואמר.

– תמיד הייתי מדבר אל לבי כך... כל השנים... כשהייתי מהלך בלילות... טהורה את מהות שורה כאן... כאן והום...

עיניה גדלו ולוטשו מתוך הקשבה. היא הניחה את ידה על שכמו והוא הוסיף בהתרגשות:

– כל אותן השנים הייתי מדבר אל לבי... הייתי הרד עליך...

– היית הרד עלי?... שאלה בחן.

– הן, רחל!

– הן? – התפרצה מפיה זעקת־חדוה ושעול בסופה. נופה זז לאחוריו ברטט. הוא קם ואמר בקול רך:

– שכבי נא, הלא עיפה את.

היא הטילה את ראשה על הכר דרך ישיבה והתעטפה יפה בסודרה. הוא היה מנענעה נענועים קלים, כמי שמנענע תינוק. הציצה לתוך עיניו מתוך מסירות נפש ואמרה בחן: – כשנעלה לשם... נתאונן? נסיה, שכאן... לא טוב... כן?

כפלגי האביב הזורמים מכל עברים כן שטפה עכשיו שיחתם גלוית־הלב. היא הוציאה את זרועה מתחת הסודר, הניחתה על שכמו ואמרה לאחר דממה ממושכה ששררה ביניהם:

– לבי היה מנבא לי, שאראך קודם...

– ואני בכל בוקר, כשהייתי קם משנתי הייתי שואל את עצמי: אימתי?

– ואני הייתי מונה את הימים. שנה ויום אחד, ושני ימים, שנתים וירח, שנתים וירח ויום.

בשבוע שעבר מלאו שלש שנים.

– תמיד כשהייתי חוזרת לחדרי ובעלי־ביתי היו סחים לי, שאדם יושב בחדר הייתי אומרת לעצמי: „הוא". וכשהיתה מאיוסיה סחה לי, שאדם סר ביציאתי ושאל לי הייתי רצה כל אותו היום בין מכרי כמשוגעה, שואלת ודורשת. בכל יום חכיתי לך שתבוא. בערבים הייתי פעמים מתנמנמת ונעורה פתאום מתוך הלמות־לב: ראיתיך בחלומי בזרועותיה של אחרת.

נופח רטט. הוא לחץ את ידה שמחוץ להסודר ושאל כדי להשיאה לענין אחר:

– למה לא התרצית לטייל? למה? – סיים בתרעומת.

– איני יודעת. ודאי מפני שהזמנת אותי. עקשנות היתה זו. מוזרה הייתי באותם הימים – אמרה כקובלת על עצמה – די היה לו לאדם לבטא דבור או הרגשה, שאתקומם כנגדם. ואולי גרמה לזה התשוקה האוילית, שהיתה נטועה בלבי: להיות שונה מאחרים. – סימה בקול של אשמה.

– ואני כל כך הפצרתי בך! – דבר בתרעומת – כל נשמתי נתקמטה באותו רגע. מעולם לא הפצרתי כך באיש. איני יכול להתבזות. לבזות דיוקן זה... צלם האב... אין לי רשות... כל אותן השנים הייתי חש את העלבון, כאילו יד אחת שלי לא עלו עליה מעולם מים זכים...

היא ישבה, הניחה את כפה על ראשו והיתה מציצה בעיניו ברחמים רבים, כאילו היתה מבקשת ממנו סליחה בשמם של כל באי־עולם על כל העלבונות שעלבוהו, על כל ימי־בדידותו ולילותיו ועל ה„סוף"...

– „אהובי"! – לחשה אחרי דממה ממושכה.

היא הניחה את ידו על כף ידה, היתה מסתכלת באהבה שעה ארוכה בקצות אצבעותיו. אחר־כך שאלה:

– מפני מה עזבת את ב.? משום... שהרד... היית עלי? – אמרה ברונזה של אהבה, שהיתה התומה בתוכה מכל מקום קובלנא של אשה על הגבר שקפח את חייה.

– מפני... מפני שויון־נפשך...

– טעית בי, – לחשה רחל.

– גם את טעית בי – להש שליט לאחר שתיקה קלה.

הוא עמד אצלה שעה מרובה מחריש ונבוך, כלי מלא חטאים ופשעים. אילת השחר של דמעה נצנצה בעיניו.

– גלי נא... אין בלבך עלי... שום... שום נדנוד של טינא... של תרעומת? אין?

– אין... אין... סלחתי... מה השמעתי בפי?–נבהלה פתאם מפני דבריה – אני... אני... סלח לי את סליחתי – היא הניחה פתאום את כפה על שכמו, כבשה את ראשה ואמרה בלהש – השמיעני נא דבור אחד...

– איזה דבור? – שאל והניח את כף־ידו על כפה המוישטה על שכמו.

– אתה יודע...

– גם את יודעת...

– אני יודעת...אני מאמינה... – אמרה כמתחננת – אולם רצוני לשמוע בפירוש... מפיך... לו פעם...

– אני או–ה–ב!

ברגע זה חש על מצחו את נגיעתו של הפה הקט, שהזה תועה אחריו שנים בחללו של עולם: בכרכים ובכפרים, בגבעות ובעמקים, בתיאטרונים מרובי־אוכלסים ובלילות־נדודים.

– וְתָאֶ...? – שאלה.

– תמיד–פלט פיו את המלה, שנשמעה כלעג ארסי לשני החולים מוכי־השהפת.

– השביעני נא מזיו־עיניך! – לחשה רחל.

– הריחיני נא מריח שערותיך – להש שליט בשכרון ועמד על ידה כמושלה הנכנע, כאוהב.

ידיהם נשלבו זו בזו והיו פוסעים על פני רצפת החדר לקראת הלבנה, שהציצה כנגדם דרך החלון.

ז.

היא פשטה מעליה את הסודר ועמדה כנגדו בעטיפה הלבנה, שהיתה עוטפת את כל גזרתה יפת־התואר, סלקה את שביבי החיוך, שהיו נצבים תמיד כשומרים בעיניה, ונגלתה לפניו בתוגתה המוצנעת. היא טבלה את קולה בנבכי־הנשמה, סתרה את תסרוקת שערותיה וקלעה אותן לשתי קווצות כדרכה באותן השנים, גמעה את ברק עיניו והיתה מעיינת באהבת־חדוה בקצות אצבעות־ידיו. היא זקפה כנגדו את גיפה הרענן והלוהט, כולו המים כגביע מלא שטלטלה אליו משך שנים רבות דרך כבירות־ארץ רחבות ולא הפילה מתוכו אפילו טפה. צואר־הבּרבּור שלה היה מתפתל כנגדו ברטט, נשמתה ערנה על צלילי קולו ומבטיה ארבו אחרי כל רמז קל שבארשת פניו. הוא כבש את ראשו בשתיקה, ידיו היו מחליקות את קצות השרוולים של העטיפה של זו, שעמדה כנגדו זקופה, נוגה, חורת ולוהטת, ועיניו היו שוהות על הפס השקוף סמוך לצואר־הברבור, שהשתקף בו פס לבן, זך והוטט של בשר והותרות מתוך מוסר הלב מן הפס והלאה, כאדם, שעיניו מתעלפת בהזיל הלבן והעדין המשתקף דרך המים הצלולים שעל שפת הנהר ומבטו הותר להתהבר עם מצולות הנהר. היא לפתה את ראשו בזרועותיה והוא כרע על ברכיו והיה מחבק את רגליה בהכנעה.

פתאום נבהלה ואמרה מתוך חדות־תמהון:

– אתה הוא זה?

– את היא זו? – שאל הוא מתוך אותה הבהלה של חדוה.

קולותיהם המשולבים היו רועדים בתוך ההלל עד שנועו – ונשתלבו הזרועות. היא חבקה אותו כאם וכאהובה, כאחות וכחוטאת, והוא התעה את מבטיו, שצנחו על המזבח שמסביביו. היא לטפה אותו בכף־ידה הרכה, בזרועה החשופה, בשאגת־דמיה, במבטיה הכמהים, באודם השהפת שבפניה, ובהקריאות הבודדות של „הוי" ו„אח", שהשביתו מרגע לרגע את הדממה, והוא היה מעביר באהבה את מבטיו על פניה. היא לחשה מתוך שכרון־אהבים וקולה היה רועד:

– אילמלא... גלה נא – אלו לא כך... אלו לא היינו באים לידי כך... אלו נפגשנו שנינו לא כך... אילמלי היתה עודה הורדיות בפנים... גלה נא... אתה היית... היית... כאחרים... עם טבעת...? הן?

הוא הניע בראשו הכבוש בהסכמה. היא תמכה את מצחו באצבעותיה ודברה כשהציצה לתוך עיניו:

– העינים – מה צבען? מעולם לא עמדתי כראוי על טיבן. פעם אחת אמרתי לרעותי, זו שסחתי לה עליך: „הגיעי בעצמך: את מכירה בן־אדם כמה וכמה שנים

ואינך יודעת צבע עיניו מהו. מנוחך?" היא צחקה. אף אני צחקתי. הה־חה. עדין לא שמעת כהוגן את צחוקי. אני יודעת לצחוק. אנחנו היינו שרוים תמיד בכעס, טובעים היינו בים של הביעות... ההטמים היו כבושים תמיד בקרקע. צללו היינו במצולות של ים־התביעות... הלא צחוק הוא. אנו האיש זה את זו פנים אל פנים, ולמה אינך צוחק בקול? הבה ונצחק בחברותא. עומד אתה נבוך, מחריש ומגוחך. אדם מוזר אתה. משורר אתה. משורר גדול. מאמינה הייתי בכשרונך כל השנים, הה־חה. צחקה נא למעני. קום ועמוד על ידי. הלא אני כל... וכי כלה מבוערה אני? ואתה ה... תלך עמי לטייל? בפני כולם. כן. כן. באותו ערב טילת? לא? אני – הן. שעה מרובה חפשתיך ביהוכית. אצל הקונדיטוריה שברחוב הארוך עמדתי שעה מרובה וצפיתי לך. הלא אני הייתי טפשית. הה־חהח.

היא פרזה את שערותיה הערמוניות, ערבתן בשלג, עמדה כלפי האספקלריה, החלה מכתובבת ומסובבת אותו מתוך רקוד כלפי האספקלריה. אולם פתאם התחיל צחוקה רועד וגונה, כזוג שנתהוה בו כדק, עד שנשתתק לגמרי. היא עמדה כנגדו, כשאצבעה התלויה באויר מכוונת כלפי פניו השחופים והצנומים ופרצופה היה מתעות והולך ממצוקה שבלבו:

– וי, וי, אתה בכך!... – התפרצה מפיה זעקת־שבר.

– ואת!... – התעותו פניו כנגדה מתוך מצוקות.

היא כסתה את פניה בשתי ידיה כאשה צנועה בשעת הדלקת הנרות, אולם קולה לא נשמע.

.VI

הם היו מהלכים לאטם שלובי־זרוע בשלג, כלפי הירח; חולים, מחרישים ולוהטים. הוא היה מחזיק בידו את הצואריונית סמוך לפיה והיא היתה מכניסה בכל שעה את ידו לתוך הידונית שלה.

– קר? – לחש הוא – לחזור. כן?

– לא. עוד שעה קלה! – התחננה. אולם תוך כדי רגע אמרה:

– אני דואגת. כאן קר לי. – היא רמזה בידה על גופו ונלהצה אליו בכל גפה.

– לא, חלילה. עוד שעה קלה – אמר ולפת את ידה בין השרול ובין הכסיה.

הם חזרו ושרכו את דרכם לאט. היא היתה מהלכת בצדו זקופת־קומה, עדינה, הוגנת ופוסעת ברגל של חן ככלה נאה. הרכבים היו מזמינים אותם זה אחר זה לתוך כרכרותיהם והם היו מנענעים בראשיהם ב„לאו" מתוך בנות־צחוק של הודיה. הם היו מעלים ומורידים את ראשיהם בקצב, מציצים בפרצופיהם של עוברים ושבים

ומבקשים בשרטוטיהם עקבות גורל בעליהם, או מחפשים מתוך ראשים תלוים ברקיע את נתיב־החלב. ידיהם היו מגששות דרך הלוכם את הכתלים של בתי־החומות כנאחזים בהם, ורגליהם מדדו את שעור פסיעותיו של הגשר שאצל שדרת האילנות. פעמים היו מתעכבים על יד חלונות התערוכה של החנויות. מעבירים את מבטיהם על שמלות, מעילים ומגבעות והוא היה בורר ביניהם את הנאים לה. וכשהגיעו אל הרחובות המזהירות, השרויות בדממה של רוח יתירה, ישבו אל אחד הספסלים. היא הטילה את ראשה על שכמו ואמרה בלחש מתוך מצוקת־נפש:

– שיחה, שיחה, אהובי, על כל... אותם הדברים... שאבדו מאתנו... שיחה, שיחה, על הרות־אושר ועל דממה. בית־חומר קטן, ככר רחב. אנחנו לבדנו. ערב־ירח. הריקת־שלג. רחוק מעם... הלא הם עלבו אותך. כן? אני שונאת אותם. הם רעים. שיחה נא, שיחה, פסה. בית־חומר קטן... ככר רחב, רחב.

– ובתוך בית־החומר הקטן כלי־בית של עץ. – מלא אחרי דבריה.

– עץ לבן – ענתה אחריו חרש.

– ועל הכוננית צרור קטן של ספרים. מזמוריהן של הנשמות היותר רכות ומזהירות שבעולם.

– וספריך ביניהם.

כך היו מסתבכים שניהם בחבלי־ההזיה ובונים להם בחזון נוה שלום ומנוחת בכתם של הירח, השלג החור והאהבה, בשעה, שהידיים עצמם כבר היו נכונים לדרך רחוקה.

– יפה היה הלקנו? כן? ועכשיו? – לחשה אחרי שתיקה ממושכת.

– עכשיו... אנו מאושרים... כפלים! – השיב אחרי שתיקה קלה.

היה כמעט לאחת־עשרה שעות, כשלוה אותה לתוך חדרה. היא הפשיטה מעליו את מעילו. אדמומית של שהפת להטה בלחייה, ועיה קרה כסתה את מצחו– והנשמות רק פתחו את נבי־עיהן. הם עברו בדומיה את כל מבואיה ומחילותיה של האהבה, מנעמיה ומרוריה כדי שעור תקופת חיי־אנוש. אהבת־שגעון, לטפי־תופת, קנאת־פתנים ובגידה כהרף־עין. הוא קנא בה לאדם־השהפת שבפניה, פרהדמות, לעלם הרך, ששפך עליה את הדיותה, והיא קלטה מתוך לטופיו הבל נפשות שנשרפו בתוכם. הם עבדו זה את זו באהבה, ביראה ובדמעות של הדוה. לרגעים היו מבטיהם נעוצים אלו באלו ואינם מבחינים כלום כנתעים בתוך ערפל ונבהלים פתאום זה מפני זו, כשהעינים מזהירות.

כשהשמיע השעון שעל גבי הכותל את השעה השניה עמד ולבש את מעילו. לכתחלה ישבה על הספה שלובת־ידים והציצה בפניו בשתיקה. פתאם ירדה ועמדה כנגדו, מציצה ומתהגנת, כשהיא מרכסת ומתירה את כפתורי מעילו חליפות. הוציאה את כובעו מידו וכבבתו בידה כנגדו. שררה דממה ממושכה. הוא התעה את מבטו, הנואש והנענה, לצדדים, כמבטו של אדם שנפרד לצמיתות מפנת־שקט שלו, והמבט היתר לספוג לתוכו את הנשמה החיה שבכל הכלים. הוא שלה את ידו אל הכובע. היא הושיטה אותו לו כאשה עניה המושיטה להלוקח את שערות ראשה הגזוזות, נהמתה האחרונה. הוא הושיט לה את ידו, כשרגלו כבר עקרה כדי פסיעה. אולם פתאם נפלה על צואריו ואמרה מתוך בכי:

– אתה אומר, פסח, שאנו מאושרים עכשיו כפלים. אני איני משינה... הסבר נא לי, הסבירני כך, שאהיה גם אני... משיגה... שיהיו הדברים נכנסים לכאן – היא טפחה בידה כלפי לבה – ל־כ־א־ן – לא! – היא התיפחה – השטן לא רצה. אני ואתה יפים היינו יותר מדאי בשנים...

הוא ספג את דמעותיה ודבר: על החיה שבאדם ועל השועל שבאדם, על האושר, שאינו אלא משל, על התיבה האוירית, ששתי נפשות תמימות חותרות לבנות להן בתוך הגלים הסוערים של המים הזידונים והמאררים, בתוך המבול של קנאה, שנאה, משטמה ובגידה. הן סופה של התיבה לשקוע, לשקוע! הוא דבר על העוקץ שבהויה, על הבלי־המאויים, על הטעות שבאהבה, על הזהום שבתמימות, על הבגידה שבשבועה. על הערמומיות שברעות, על הצער שבבדידות ועל הגאות הפצועה על כל מדרך כף רגל. האדם כלו הוא פצעים... הוא כרך כאחד דברים, שחי עליהם כל ימיו, שהאמין בהם ושלא האמין בהם אלא ברגע זה.

– בית – דבר בסרקסמוס ובבוז – אשת־חיק, פעמון וחתול... הה... הה... חה, הה, הה!... חה... חה... חה...

– אח!...– הניעה בידה באויר רך בטול ויאוש. ה„אח" הנואש הזה היה איום ומכריע יותר מדבריו.

שררה דממה ממושכה. היא נגשה אליו לאטה. עמדה על ידו מחרישה. זקפה פתאום את קומתה כנגדו ואמרה:

– הנה נא... זרועות... של אחיותי...

היא העבירה את זרועותיה באויר דרך הבוק, עיניה להטו ופניה היו מתעותים מעינויי־נפש.

הוא הניע בראשו הכבוש בהן.

– והללו? – שאלה מתוך לענה הזועם ורמזה בידה על זרועותיו. הוא כפף את קומתו מפני מבטי־זעמה והשיב בלחש כחוטא שנתבע לדין:

– חבקתי בזרועות של ב–ש־ר.

גופה נרתע לאחוריו מתוך רטט־האיברים כמתחמק ממנו. היא התיפחה בקול חרישי, כשהורידה את פניה כלפי הכותל שבקרן־זווית של החדר. הוא עמד על ידה שעה מרובה מרוחק ומחריש ופניו אל הכותל. לא העיז להשמיע קול, לקראה בשמה או לנגוע בה באצבעו. רק יבבותיה הבודדות הפסיקו את הדממה. היא התחילה פוסעת על פני החדר, כשפניה מכונסים בתוך כפות־ידיה, כנזירה שאבדה מבנות־לויתה שבתהלוכה, והוא היה פוסע אחריה כתינוק וכגנוף. עמדה בקרן־זווית שניה, נעצה בו מבט ממושך של תוכחה ואהבה. בקש לתתרחק ממנה, אחזה אותו בידו. חבקה בזרועותיו, דחה אותו גופה מתוך התרסה, כבש את ראשו, היו מבטיה מבקשים ממנו סליחה. תלה בה את מבטו, כבשה את עיניה בקרקע, כבש אף היא את ראשו, זקפה פתאם כנגדו את גופה הסולד כחוטאת, דברה ברעדה כמתפללת וזרועותיה המתפתלות באויר היו נמשכות לקראתו כנישאות על־ידי סערות וזועות:

– הרי הן של ב־ש־ר. כ־מ־ו־תי כ־א־ח־יו־תי?

היא נרתעה לאחוריה כדי פסיעה וחזרה לפניה כדי שתי פסיעות. גופה התחיל מתפתל תכפה. הוא פישט כנגדו את זרועותיו ברחמים, כאדם, שפושט את ידיו להכניס בתוכן צפור פצועה הצונחת מעל ענף רצוץ. גופה צנח על הספה כשבולת קטופה והיא לחשה בשכרון:

– תחי נא גם לי אהבתך כמו שהיתה להן, לאותן...

הוא כרע לרגליה, עטף בסודר את גופה הרועד, ספג את דמעותיה והבקה כאב את בתו. השתמט מזרועותיה, שהיו כרוכות מסביב לצוארו, עמד שעה קלה מחריש, חור. אחר כך הרים את ראשו, דבר כמפקד ומתחנן:

– לא, בתי... לא, לא...

עמד ויצא בפסיעות חשאיות וקולות התיפחותה היו רודפים אחריו ומדביקים את אזניו.

יעקב פיכמאן.

אַרְצִי.

אַתְּ אַרְצִי לִי, רֵיחַ יָם וּבְרוּכַת שֶׁמֶשׁ,
עִם דְּמִי הָרֵיךְ וְעַרְפִּלֵּי הַהוֹד,
הָרוֹעֲדִים עַל לִבְנַת סְלָעַיִךְ
וּקְדֻשַּׁת נֵצַח רוֹעֲפִים וָסוֹד.

אַתְּ לִי כְמוֹ־שֶׁאַתְּ — בִּיגוֹן שְׂדוֹתַיִךְ
עֲיֵפֵי אוֹר וּרְעֵבֵי צִנַּת־עָב;
בַּעֲלָטַת מְעָרוֹתַיִךְ, קַר מַרְגֵּעָה
לִפְלִיטֵי קְרָב בָּהֶן וּלְבוֹזֵי קְרָב.

אַתְּ לִי. אָהַבְתִּי חִוְרַת חוֹלוֹתַיִךְ,
הַנּוֹהֲרִים עֲנֻגִּים עַל פְּנֵי יָם,
וְאַדְמִימוּת פְּרָחַיִךְ הַחֲרֵדִים,
כְּרַחֲשֵׁי לֵב, לְרוּחַ בֹּקֶר חַם.

לְנֹגַהּ שַׁחַר אַתְּ נִגְלֵית רִאשׁוֹנָה
בְּעֵירֹם גִּבְעוֹתַיִךְ לִי — וַתְּהִי
כְּנֶפֶשׁ חַיָּה רָפָה, צְמֵאַת־יֵשַׁע;
וּכְמִכְוַת־אֵשׁ יְגוֹנֵךְ נָגַע בִּי.

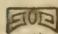
וָאַאֲמִין בָּךְ. שְׁטוּחָה עַל אַדְמָתֵךְ
הִקְשַׁבְתִּי שִׁירַת לִבֵּךְ, וְעַל כָּל תֵּל
הִנַּחְתִּי אֶת הָרֹאשׁ הֶעָיֵף בֶּטַח,
וּמִכָּל צוּר יָנַקְתִּי שַׁלְוַת־אֵל.

לֹא יֵדַע אִישׁ, מַה לָּחֲשׁוּ לִלְבָבִי
כָּל נַהֲלֹל בּוֹדֵד בָּךְ, כָּל סְבַךְ בִּנְקִיקֵי הָרִים
בְּלֶכְתִּי בַּעֲמָקַיִךְ הָעֲזוּבִים,
קְסוּם הוֹד עֲרָבִים וְעֶצֶב־קְדוּמִים זָר.

לֹא יֵדַע אִישׁ, מַה מָּתְקוּ רוּחוֹת לֵיל בָּךְ,
לְשִׁפְעָתָהּ הַנְּשָׁמָה כִּי תִּכַל,
וְרִנַּת מַעְיְנוֹתַיִךְ מַה מְּנַחֲמָה
בִּשְׁבִילֵי־דְמִי לֵב הֵלֶךְ־הָרִים דַּל.

אַתְּ אֶרֶץ־אֵם. אַתְּ חוֹף לְעוֹבְרֵי יַמִּים.
אַתְּ גְּבוּל הַיְשִׁימוֹן. מַחֲבֵא צֵל וָתֹם;
לְהָרַיִךְ, נוֹשְׂאֵי שֶׁקֶט, מִקְצֵה אֶרֶץ
לֵב נוֹדְדֵי כָּל לָשׁוֹן וְכָל לְאֹם.

יֵשׁ בִּטְחוֹן־גִּיל בִּתְנוּבַת עֲמָקַיִךְ,
עַל נַחֲלֵי מַיִם מַשְׁרֵי רֹךְ וַחֲלוֹם;
אַךְ טֹהַר־עַד בִּבְדִידוּת הֲרָרַיִךְ,
וּדְרוֹר לַלֵּב בְּהַגִּיעוֹ עַד הֲלוֹם.

יַד מִי נָגְעָה בְּאַפִּרְיוֹן...

יַד מִי נָגְעָה בְּאַפִּרְיוֹן
וּפִלְאוֹת יוֹמִי זָעוּ;
בָּאוֹת רוּחוֹת נוֹשְׂאוֹת עֶצֶב,
וְהַלֵּב לֹא יֵדַע מָה הוּא.

כַּאֲרִי עוֹד יִרְבַּץ עוֹלָם
תַּחַת שֶׁמֶשׁ שָׂשׂ בְּהִלּוֹ;
אַךְ הַלֵּב כְּבָר שַׁח עַל אָשְׁרוֹ,
כְּעֵשֶׂק עֲרָבָה עַל פְּנֵי צִלּוֹ.

כְּעֵשֶׂק עֲרָבָה רוֹקֵם עַרְבּוֹ
עַל פְּנֵי יְרִיעוֹת נְהָרָה,
נָע לְבָבִי, שְׂבַע מְנוּחָה,
תַּחַת חֻפַּת תְּכֵלֶת בָּרָה.

לִבִּי, לִבִּי, מַה תְּמַהֵר
כֹּה מְיוּמָּךְ לְהִפָּרֵד,
וּכְמוֹ צִפּוֹר לִפְנֵי סַעַר
אֱלֵי קִנָּהּ אַתָּה חָרֵד?

אוֹתוֹת עֶרֶב עוֹד רְחוֹקִים —
שִׁמְשִׁי, שִׁמְשִׁי, וְאַתְּ כְּבָר זָרָה!
וְעַל יְרִיעוֹת זֹהַר רוֹקְמָה
אֶת גּוֹרָלִי יַד נִסְתָּרָה.

.1916

עוֹד אֶזְכֹּר פִּלְאֵי יוֹם.

עוֹד אֶזְכֹּר פִּלְאֵי יוֹם בָּאָבִיב
כִּזְכֹר אִישׁ רִגְעֵי הַחֲלוֹם.
כְּצִיצֵי אִילָן זַכִּים נָפְלוּ
דָאוֹרוֹת חֶרֶשׁ מִגֵּי רוֹם.

וּבְגַן עֲרָבָה לְבַן־כּוֹתָרוֹת
פָּתוּחַ כֻּלּוֹ לְאוֹר הַיּוֹם,
בֵּין סֻכּוֹת צֵל וּשְׁבִילֵי זֹהַר
תָּעִינוּ תַּחַת חֻפַּת־תֹּם.

קְהַל עָבֵי־אוֹר כִּקְלָעִים דַּקִּים
מֵעוֹלָם אַחֵר נִתְלוּ דוֹם,
כְּמוֹ כְנַף־אֵל עָלֵינוּ פְּרֻשָׂה
שׁוֹפַעַת חֶסֶד־עַד וָחֹם.

בֵּית אִמֵּךְ רָחֹק. כְּפָר וּבָתָּיו
בָּאוֹר נָמוֹגוּ. וּבְשָׁלוֹם
הָעוֹלָם פָּרְחוּ שְׂעִפֵּי אֹשֶׁר
כְּצִיצֵי גַן בְּנֹגַהּ יוֹם.

הֲיָשׁוּב יוֹם כָּזֶה וּבָא עוֹד?
שָׁאַלְתְּ, וּבְעֵינֵךְ דִּמְעַת־תֹּם
זַת רַבָּה רָעֲדָה, לֹא נָפְלָה —
יְאוֹר־זָהָב מָלֵא עַל שְׁחוֹר תְּהוֹם.

מָה רָעַד לִבִּי עִם הַדִּמְעָה!
מָה אֲהַבְתִּיךְ! אַךְ צָהַל יוֹם —
וְאֵי הַדִּמְעָה? שׁוּב פּוֹרֵחַ
הָעוֹלָם. נֹהֲרָה הַתְּהוֹם.

אָז יָדֵךְ צוֹנְנָה וְרַכָּה
בְּיָדִי שַׂמְתִּי, וּבְזֹרַם
אֲפִיקֵי דַּמִּים סָבִיב בּוֹטְחִים
יָד אֵל בַּדֶּרֶךְ נְחַתְנוּ מִנִּי רוֹם.

ח. נ. ביאליק.

הַחֲצֹצְרָה נִתְבַּיְּשָׁה.

(ספור).

את הדברים שלמטה, שמעתי מפי אורח לסדר של פסח, איש־צבא יהודי מחיל־המלואים, כבן ארבעים, שנקרא השנה למלחמה, ובליל ראשון של פסח נזדמן עמי למסבה אחת. ואני מוסר בזה את דבריו כמו שהם, בלי פרכוס.

I.

„זאת לי הפעם השניה בחיי – כך פתח איש־הצבא ואמר – שאני מסב לסדר אל שלחן זר. בפעם הראשונה עלתה לי כך בהיותי. עוד נער קטן כבן תשע – הדבר אירע איפוא בקירוב לפני שלשים ושתים שנה-ואולם אז „פסחו" עמי בבית זר גם כל בני ביתנו: אבי ואמי, אחי ואחיותי ואפילו משרתנו סטיופה. הא כיצד, שואלים אתם? מעשה שהיה כך היה:

אבי בא עם ביתו לגור בכפר קטן סמוך לעיירה יום אחד, בסך־הכל יום אחד, אחרי שנאסרה על היהודים הישיבה בכפרים. אלו הקדים לבוא שמה יום אחד, לא יצא מה שיצא, אבל הוא אחר יום אחד – וגזר־דינו נחתך. ולא שהיה עבריין לתאבון או להכעיס, אלא אנוס היה לכך על־פי המשרה שנתנה לו שם באחד היערות הקרובים, ומשום פרנסה אין משגיחין לא בעבירה ולא ביסורים התלויים בה. שוטרי אותו הגליל נראו אמנם מתחלה כמחמירים, אבל בעיקר הדבר היו גם נהגים הנאה מרובה; סוף־סוף יפה להם יהודי אחד הדר באיסור מעשרה בהיתר, שזה עץ פרי ואלה אילני סרק. ובאמת, לא היו ימים מועטים ובין שני הצדדים, כלומר, בין אבא בעל העבירה ובין השוטרים שומרי משמרת החוק, נקבעו „יחוסים נורמליים": הוא וביתו דרו בכפר והם קבלו, כל אחד לפי „כבודו", את כסף הקם מדי חדש בחדש, מלבד מתנות ארעיות, כגון דמי יום־טוב ומלוות קטנות שלא על מנת להחזיר, ומלבד כל מיני דורונות ותקרבות, בין לימי אידיהם ובין לימי מועדינו ובין לכל ימי־ההולדת של הסטנובוי ושל אשתו ושל כל ילדיהם. בני אדם הללו, הרי יודעים אתם, אינם

פלולים בשום מתנה: זוג ברבורים אבוסים, חבית יין, בקבוק יי"ש, מאה ביצים, כובע סוכר בנרתיקו הכחול, ליטרא טה, לשך טבק, תרמיל נבינה לחה, „אזני המן" — את הכל הם נוטלים. וכמה נקיי דעת הם! הסטנובוי, למשל, מעולם לא תבע בפה, אלא בקש. „יוסי — היה אומר לאבא, כשהוא מניח כף יד כבדה על שכמו — צו נא, בבקשה, להביא לי מיערך עצים להסקה; ההורף הרי ממשמש ובא" או: „אל נא תשכח, חביבי, לשלוח לי כאלף רעפים! הלא רואה אתה: גגי צריך תקון".

והאוריאדניק עקום-העין — זה דרך אחרת היתה לו: דבר שנתן בו את עינו העקומה, היה מיטבהו. „איטא — היה אומר לאמי, כשהוא מביט בעינו העקומה אחרי תרנגולת שמנה מנקרת באשפה שבחצרנו — היכן מצאת תרנגולת משובחת זו?" — והיו בטוחים, שאחרי שבת כזה נמצאה אותה התרנגולת הנאה מוטלת כפותה על גבי השחת בעגלתו הכחולה של האוריאדניק. ומתכון היה אותו האוריאדניק לבוא לביתנו בימי שבתות ומועדים דוקא, ודוקא בשעת הסעודה. אך ישבו בני־הבית אל השלחן — וכנגד החלון מבחוץ צצו מיד מאליהם סוסו הצהוב ועגלתו הכחולה של האוריאדניק, והאוריאדניק עצמו בתוך העגלה. מה לעשות? מראים לאורח פנים יפות ומזמנים אותו לסעודה. הזמירות נדחות, הספר שאבא מעיין בו בין תבשיל לתבשיל נסגר ומתפנה אל הצד, והבל פי שכור נודף ומטמא את השלחן בשיחה תפלה, ופעמים גם בדברי קלסה, שמחויב אתה לקבלם כבדיחות נאות ולמלא עליהם פיך שחוק של הנאה, בשעה שבשרך נעשה הדודים הדודים והיד נקמצת לאחוז בעורף אומרם ולהשליכו החוצה.

אכן ברוב הימים הסכינו לו בני הבית ולא היה הוששים לו עוד, ופעמים, לאחר ששלשל זה לגרונו מלוא הבקבוק יי"ש ונתבשם כל צרכו, אף היה מצטרף עמנו לנגוני הזמירות, וכמובן, על פי דרכו, בעקימת פה ולוות שפתים, וכשהוא ממצמץ בתוך כך בעינים שתויות, מדושנות ושוהקות לבעלת־הבית ופושט דרך־אגב את ידו בשפחתנו פרַשָה, שקצה שמנה ומהוטטת־פנים. רק מלמדנו לבדו, שהובא מן העיירה, לא יכול בשום פנים להסכין לו, כמו שלא הסכין גם לכלב הקשור בחצרנו לשלשלת. שניהם היו עליו תמיד כחדשים והטילו עליו אימה יתרה, אף־על־פי שהיה אבא מעלה מס מיוחד גם בשביל גלגלת נוספת זו של המלמד.

כך עברו עלינו בכפר חמש שנים. בתוך אותו הזמן בנה לו שם אבא משלו, מעצי יערו, בית קטן, ולחנוכת הבית הזמין אליו גם את כל אכרי הכפר וערך להם שלחן מיוחד. מאחורי הבית השתטחה וירדה במדרון גנת־ירק גדולה, שזרעתה אמא. ברפת עמדו שלש פרות חולבות ובארוה — שני סוסים. בחצר היו מנקרים תרנגולים ומקרקרים אווזים ואפרוחיהם. בשלולית שלפני החצר שכשכו בני־אוזים ובמגרש

הקרוב רעו עגל וסיח. הכל כדרך אנשי הכפר. הפרנסה היתה מצומצמת, החיים דלים, אבל היו בהם מעט שלוה ונחת.

כל ימות החול היה אבא שוהה ביער, ובערבי שבתות וימים טובים היה חוזר בעגלתו לביתו ומבלה יום או יומים במסבת אשתו וילדיו. הילדים היו שומרים עת בואו על־יד דרך היער בקוצר־רוח ובלבבות חרדים מגיל. אך נשמע מרחוק, מקצה היער, הכלה סמוך לכפר, קול מצילות צמד סוסיו – מיד התנערו כצפרים ורצו לקראת העגלה בתרועה ובצהלה: „אבא, אבא׳! וכרגע והנה כלם מטפסים ונופלים בחיק העגלה ומתרפקים על אבא. זה יושב על ברכיו, זה נתלה בצוארו וזה ממשמש בכיסיו, לראות מה מתנה מוליך אבא שם. אפילו משרתנו הרכב, הוא הוא גם שומר היער, סטיופי, בחור מגודל ובעל כתפים, אף הוא משתתף בשמחה, מַבְעָה שניו הלבנות והמוצקות בחיוך של תענוג, וכדי להתות את הילדים יעורר שוטו בכל כח והסוסים ישאו את העגלה אל הבית ב„סערה״.

לא אמרתי לכם עוד, כי באותו כפר עצמו דר מכמה שנים, ובהיתר, עוד יהודי אחד, זליג שמו: ביתו שלו עמד בראש גבעה אחת בקצה הכפר ושלנו – בתחתיתה, ושני בתי יהודים אלה, בעמידתם הפרושה קצת משאר בתי הכפר ובשנוי קומתם, תואר גגותיהם וחלוניהם, נראו כשכונה קטנה בפני עצמה. עד מהרה נדרסה בגבעה, מלמעלה למטה, רצועה דקה, שביל קטן, שנמתח בין הדשאים כפסקת הלובן בקדקוד שער, ושתי החצרות נקשרו על ידו קשר של קימא. מלמד אחד לילדי שני הבתים ומשפט אחד ליושביהם. כל אחת משתי בעלות־הבית יודעת מה שבקדרת חברתה, שולחות הן זו לזו ממטעמי תבשיליהן ומַמאפה תנוריהן, משאלת שכנה לחברתה קדרה, מרדה ונפה. נמנות כיחד על אגודת ירק, על קופה של ביצים ועל זוג של תרנגולים. בלילי החורף ובימי הקיץ הארוכים באה אשה לבית חברתה או לספסל שלה לשם שיחה בטלה, להתליע קטניות, לטנן מרקחת, או לשם מריטת נוצה וסריגת פוזמק בחבורה.

לא עברו ימי־שְׁכֵנוּת מועטים – והקשר בין שני הבתים נתחזק. השכנים נהפכו למחותנים. אבא היה מטופל בבנים זכרים ונקבות, והבן הבכור שמואל כבר מלאו לו עשרים, ולענין עֲבודת הצבא „בעל זכות״ היה; ולעומתו זליג היה מטופל בנקבות וזכרים ובתו הבכורה זלדה הגיעה לפרקה. עמדו וכתבו „תנאים׳ והגבילו את יום החתונה. לא עמדה לו „זכותו׳ להתן ונלקח לעבודת הצבא, ולתוגת כל בני שני הבתים, נדחתה החתונה עד עדן ועדנים, כלומר, עד אחרי מלאת לו להתן שנות עבודתו בצבא.

על דבר אחד היה אבא מצטער הרבה: על שאין „מנין״ קבוע בכפר, ושבת או יום־טוב בלי תפלה בצבור, היה אומר אבא, הצי טעמם נטול. כל נפישות הגברים

בני ה„מנין" שבכפרנו לא היו אלא שבע. ארבע בביתנו: אבא, שני אחי הגדולים והמלמד, ושלש של בית זליג. ומיום שיצא אחי לעבודת הצבא עמדו על שש. ולפיכך שמחה יתרה היתה לו לאבא, כשהזמין לו הקדוש־ברוך־הוא לשבת אורחים, אם מסוחרי העצים הבאים ליער או מפקידי היער הבריו, ואם מן היהודים המחזרים בכפרים, כגון רוכל, זגג וכדומה. במקרה כזה היה אבא שולח מבערב להודיע את פסח־איצי הלבן, יהודי פשוט השוכי־בנים, שהיה דר יחידי עם אשתו העקרה ופרותיו החולבות בהותו הבודדה שבאחד העמקים הקרובים, מהלך תחום שבת מן הכפר, וזה היה משכים ובא לביתנו בשבת בבוקר, הולך דרך גנות וקרפיפות, כשהוא מעוטף מתחת לסרבל־שבתו בטלית לבנה, כדי להצטרף לעשרה. לא שהיה זהיר כל כך בטלטול — רוב בני הכפרים הרי אינם מן המדקדקים במצוות המעשיות — אלא מכיון שמקימין תפלת שבת בצבור, הרי יש לעשות המצוה כתקונה. בשעת הדחק, היו מצרפין למנין קטן וחומש בידו, ומשתכפו המנינים, הביא אבא לביתו מן העיירה גם ספר־תורה מוצנעת מתחת לפרוכת בארון קטן, והקציע לה בהדר־הלמוד זוית מיוחדת, שהיתה מטלת עלינו הקטנים מאותה שעה בקדושתה הצנועה אימה מסתורית. קריאת התורה על־ידי מלמדנו בנגון הטעמים בתוך העדה הקטנה, הכפרית, העטופה טליתות ומזוינת במשקפים וחומשים, היתה משרה על בוקר־השבת בבית נעימת־קודש מיוהדת, שהרגישו בה, כמדומה, אפילו כלי הנחשת, הנוצצים בטהרתם מכנגד, מעל גבי השדה, ומחיכים לנו בזהרם היוך רך ועונג של שבת. ובהדר הסמוך, מאחורי הקיר, היתה עומדת באותת שעה אמי בשמלת־שבתה הנקיה ובמטפחת־משיה, סדורה העבה בידה, שפתיה רוחשות ועיניה מתמלאות דמעות גיל, שפירושן, בקירוב, כך: „אמנם נדחים אנו בכפר, שרויים בין הגויים. אבל אל הסר אלהים, אל רחום והנון. את עמו לא יטוש ולא יעזוב, והוא נתן לנו ברחמיו את השבת והשכין בביתי את תורתו הקדושה והטהורה". לכבוד שבת כזאת, שהיה בה מנין לקריאה, היתה אמי מוסיפה מאתמול פשטידה יתרה, ואחר התפלה כבדה את המנין ביי"ש לקידוש ובדובשניות והטעימתם מכל מעדני השבת. היהודים שותים גמיעות גמיעות קטנות, כדרכם, ומברכים את אבא ואת אמא: „להיים, יוסי, יהי רצון, שתהיינה ישועות ונחמות בישראל, ולהיים, איטא, יהי רצון שישוב אליך מהרה בנך". ואמא נאנחת ועונה: „אמן, כן יהי רצון, רבונו־של־עולם".

ופעמים שנפקד ביתנו גם בסעודת־רעים ובהלולא קטנה. בליל מוצאי שבת של חורף, שחלה בו זביחה של עגל או שחיטה של אוזים וטגון שומנם, היה השוחט של העיירה הסמוכה, יהודי פקח לבוש נקיים תמיד, בעל אבנט רהב ובעל שיחה נאה, בא לביתנו באדרתו ובנרתיק חלפיו ומביא עמו עלינו ריח של יהדות העיירה וקצת התרוממות רוח. לכבוד המאורע של אותו הלילה היו מתכנשים ובאים לביתנו תיכף אחרי „הבדלה" כל בני המנין: המחותן ר' זליג ואשתו ובניו, החלבן

פסח־איצי ואשתו העקרה ושנים שלשה מפקידי היער, שרוזמנו לכאן על ידי אבא מערב שבת. יושבים מסביב למיחם רותח על השלחן, שותים המין ומזיעים. אבא זולינ משחקים ב„עזים וזאב" והמלמד עומד עליהם ומתנענע, כלומד גמרא, ונותן עצות לשני הצדדים גם יחד. פקידי היער – רובם גהכנים ועליזי רוח – מבדחים את דעת הנשים. פסח־איצי החלבן אינו מוציא מקטרת המהורקא מפיו וממלא את הבית עשן עפוש, ואחי הבכור, היודע נגן, עומד ופורט על כנורו „הסידית" או „וואלאכית".

אך הנה הובא השוחט הביתה, – „ברוך הבא! שבוע טוב!" – והכל מפנים לו מקום בראש השלחן. לאחר שהוא שותה בחפזון שתים שליש כוסות תה ומתחמם, יוצא הוא בכנפות מקופלות. בשרולים מופשלים ובמאכלת נוצצת – מראה גולן – ל„בית המטבחים", כלומר, לרפת, לעשות שם מעשהו בעגל ובאווזים הכפותים. כלבי החצר שומעים צריחות האוזים הנכפתים וגעית העגל הנעקד והנם צובאים על הרפת ומצפים מתוך המיה של רוגזה וקוצר־רוח לחלקם בפסולת הטבח, המושלכת לאשפה. בגמר השחיטה והבדיקה – השוחט שב הביתה ותופס מקום בראש השלחן ומראהו כבר־טוייווד מראה יהודי שו"ב, בעל צורה, בעל אבנט רחב ובעל־שיחה נאה. „העזים והזאב" נעזבים. וכל הפיות פונים אליו. ר' גדי – כך שם השוחט – הרי זה יושב בירמולקתו הנקיה של סמוט, שמצה לבן ורחב מבהיק תחתיה, ומספר מעשיותיו: מעשה באליהו הנביא, זכור לטוב; ומעשה בבעל־שם־טוב, זכרונו לברכה; ושוב מעשה בהסבא משפולא, זכותו יגן עלינו; ועוד מעשה באחד מל"ו צדיקים... הכל משתתקים ומשימים אזנם כאפרכסת. ה„רבי" יושב בעינים עצומות, וקנו המדולדל בידו, מתנענע כלומד גמרא ושומע בבונה גדולה, כשהוא מתאנח כל רגע מלבו אנחות של יראת־שמים. פסח־איצי מתעטף בענן מקטרתו וכובעו שמוט כלפי מעלה. פקידי היער, קלי־קלים אלו, הכבידו ראשם פתאם ואחת הנשים הצנועות ממהרת להביא קוצה מרדנית מתחת למטפחתה. המיחם אף הוא מנמך קולו ומזמזם בהשאי. הס! שיחתו של השוחט, שיחה ערבה, מתונה ומוטעמת, נובעת בנחת, זולפת טפין־טפין מתוקות ובאה אל הלב כצרי וסם חיים. העולם, אם כן, איננו הפקר עדין; שומר־ישראל לא ינום, אפוא, ולא יישן...

ואחרי־כן-סעודת „מלוה מלכה", שתהלתה משקה–יי"ש ומשרת פירות בצירוף גלדי שומן, קורקבנים וכבדים מרוסקים של האווזים השחוטים, אמצעיתה – שוב משקה בצירוף התמיין רותח ומעלה הבל ולביבות ממולאות, וסופה – עוד הפעם משקה עם זמירות בפה ונגינות אחי בכנור וברקודים של התלהבות עד עלות השחר. החלבן פסח־איצי, זה היהודי השתקן בכל ימות השנה, יש שהיה יוצא בלילה כזה פתאם מגדרו ומגיע עד לידי מדרגה עליונה של התלהבות. הולך היה ומרקד ומזמר עד כדי טרוף־הדעת, עד כלות־הנפש, ותוך כדי רקוד היה משליך מעליו קפוטהו,

פניו כלפיד אש, עיניו עצומות, כפיו פרושות ברחמים, והוא מרקד ושואג בקול: „ישראל עם קדושים, הרי אני כפרת צפרנכם הקטנה!" או בבכיה: „יהודים בני רחמנים, הניחו לי ואשָרף על קדוש־השם. הוסו עלי, עקדוני והעלוני על המוקד. הוי, הוי, לבי נשרף מאהבת ישראל"... וכך היה מרקד ושואג ובוכה עד שהיה נופל על הדרגש כמת, ולמחר, בבוקר השכם, כשנתפכח, היה מתגנב ובא אל ביתו, חוזר אל פרותיו ומעשה הלבו ואל מקטרתו ומשתתק שוב לזמן מרובה.

רוב ימי החגים היו עוברים עלינו בשמחה שלוה וצנועה, מסוכה בתוגת־הישאין. הפרישה מן הגוף היהודי, פרישה מאונס, מורגשת בימים אלו לבני הכפרים ביותר, והלב מתמלא געגועים. החצי של „לכם" מתקיים כהלכה: אכילה, שתיה, שינה, בטלה, אבל החצי השני של „לה'" פגום. אין בית־המדרש, אין צבור יהודי ואין כל. ופעמים שאין אפילו מנין, מפני שהמלמד עולה לביתו בימים אלו, ואורח אף הוא אינו מצוי, כי מי גם עני שבעניים יוצא מביתו בימי חג? וכשמתלקט מנין בקושי – מה טעם, בעונותינו הרבים, יש בהקפה של ספר־תורה יחידי או בנענועים של לולב בודד. סדר הבקורים לכבוד יום־טוב אף הוא איננו גדול ביותר וקורת־רוח מרובה אין בו. בית המחותן זליג ובית פסח־איצי מבקרים בבית אבא, בית פסח־איצי ובית אבא – בבית המחותן זליג, בית אבא ובית זליג – בבית פסח־איצי – וכל המהדר תם. יושבים בשעת הבקור איש בבית שכנו, מפצחים אגוזי יער וגרעיני דלועים, מספרים חדשות שנתישנו, מנקשים באצבעות על־גבי השלחן ומפהקים עד כדי כאב הצדעים.

משיצא אחי הבכור לעבוד בצבא נוספה בכוס היגון החשאי של אמא טפה חדשה, שרישומה היה נכר ביותר בימי שבתות ומועדים. החבורה בבית נתמעטה. הכנור של אחי היה תלוי על הקיר אִלֵם וגלמוד כל הימים. ומקומו של הבן הבכור, הפנוי בשורת הילדים מסביב לשלחן, נראית לאמא תמיד כחלל של שן אמצעית עקורה או של אצבע כרותה. כל פעם שהיתה מחלקת מנות התבשילין בין המסובים היתה נושאת עינים נוגות אל המקום הפנוי ההוא וכובשת אנחתה, שלא לחלל שבת או יום־טוב.

עם האכרים שבכפר הלך אבא בשלום ובמישור. מיום שבא לכרות את היער נוספה פרנסה בכפר. הללו מן האכרים עובדים ביער, הללו מוציאים אל העיירה הקרובה עצי הסקה ובנין למכירה, והללו מוליכים עצים אל התחנה הקרובה של מסלת־הברזל. עצי בנין היו מצויים לאכרי הכפר בזול ובתשלומין לשעורים, ומתוך ההורבות העקומות וצריפי העפר עלו מעט מעט בנינים טובים בעלי קומה: בית הדש, אסם, רפת, מכלא. שנים שלשה גגי תבן נחלפו בשל רעפים ופרצות רבות בגדרות נסתמו. היו אמנם מקרים, שעצי הבנין באו ליד אחד האכרים ב„משיכה" – כפר, שיער קרוב לו, אי־אפשר לאכריו בלא זה – אבל אבא לא היה ממצה, על־פי רוב, על ה„מושך" את עומק־הדין, ופעמים אף עשה עצמו כמתעלם. סוף־כוף הרי בתוכם

היה יושב, ובאכזר, ויפה ליהודי השלום. אברי הכפר כבדוהו על כך כבוד מרובה, ויש שהיו מביאים לפניו את תגרותיהם ומשפטיהם הקטנים. אבא ידע לדבר עמהם כלשונם ועל־פי דרכם: את האחד פייס, את השני הוכיח ובשלישי גער – וכל הצדדים יצאו מלפניו מרוצים. עם המכובדים שבהם היה בית אבא אף מהליך משלוח־מנות בפורים: בית אבא שולח להם „אזני־המן" ולחמניות והם מחזירים רינגולת היה, ביצים, תרמיל פרגים. אחד מהם, וַסילי, אכר פקח ובר־דעת, ידיד ישן לאבא, לא נמנע אף מלשלוח את בנו הקטן להדר מלמדנו, כדי ללמדו שם בין שאר הילדים מעשה הכתב, – בכפר בן ארבעים בתי אכרים לא היה שום בית־ספר, כשם שלא נמצא בו גם בית־תפלה וכהן –, ופיטקא – כך שם הגוי הקטן – כמעט שנתיהד. יודע היה על־פה הרבה פסוקי תפלה, חצי ה„קדוש" ורוב ספורי החומש, ממה ששמע מפי הבריו היהודים או ממה שקלטה אזנו שלא במתכון, וכותב היה רוסית באותיות עבריות בדרך מסורסת, משמאל לימין דוקא. בליל קלנדא היו באים שקצי הכפר ומזמרים את זמירותיהם מאחורי חלונותינו, ואומנתנו הזקנה יבדוחה מוציאה להם מן הבית הלה לבנה, כיסנין ממולאים פולין וקטניות ופרוטות קטנות. בימי האביב היה אחי הבכור שמואל יוצא להורשה הקרובה ומתקין שם, בין שני עצים, נדנדה, שהיו מתנענעים עליה כל ילדי הכפר, של הגוים והיהודים ביחד. ובימות החורף התקין להם מִזְחָלוֹת, שהחליקו בהן הילדים מראש גבעת זלינ לתחתיתה. בערבי הקיץ יש שהיו מתלקטים ואטוטי הכפר, בחורים ובתולות, מסביב לביתנו, אחי שמואל עומד אצל החלון ומנגן בכנור מבפנים והם יוצאים במחולות ורקודים מבחוץ. דרך אגב: אותה הזקנה יבדוחה אמנה בביתנו שלשה ילדים ודבקה בהם ובכית אבא בכל לבה. מטפלת היתה בילדים באמונה: מאכילתם ומשקתם, מישנתם ומעוררתם, מזרזתם כאחת היהודיות על לבישת טלית־קטן, על כסוי הראש ועל אמירת „מודה אני", על תלמוד־תורה ויראת־שמים, ומרחיקתם בהרדה מתערובת כלי בשר בכלי חלב. כשחלה אחד מהם היתה מביאה בסתר צלוחית „מים קדושים" ומזה עליו לרפואה.

הכל, כמדומה, עלה יפה. דרה לה בנחת משפחה קטנה יהודית באחד הכפרים הקטנים, ולמי איכפת לו? אבל הנה בא השטן וקטרג, וברגע אחד נהפך הכל לתהו ובהו.

II.

השטן בא בשנה הששית לשבתנו בכפר. בעיר הפלך היו חלופי משמרות: שר אחד ירד, זה מת, ושר אחר עלה במקומו – ובכל הגליל נמתחה פתאם מדת־הדין.

הכפו נזהות ורבו גרושים. השמועות הרעות, שהגיעו בכל יום מן הכפרים מסביב, הטילו בתוך בתי היהודים הבודדים, המשוקעים בכפרים, דאגה והרדה. החיים היו תלוים מנגד והקנאה וצרות־העין גברו. כל אחד הרד לפת־לחמו והשד בחברו. אבא היה יורד פתאם, שלא בעונתו, מן היער לביתו בפנים זועפים, מתלחש שעה רבה עם אמא ועם המהותן ונוסע בהפוזן לעיר המחוז או לעיר הפלך, להמתיק שם „את הדינים". המחשבה בלבד על־דבר יציאה מן הכפר – היה בה כדי להקריש את הדם. בית אבא הרי כבר השריש בכפר והזמן מועט לפני תגבורת הדינין התחיל אבא גם עוסק בבנין בית משרפות זפת, שהשקיע בו רוב ממונו המצומצם. ואולם השתדלותו של אבא „במקומות הראויים" לא הצליחה, כנראה, ביותר, משום שאבא היה הוזר ממסעיו תמיד עוד סר וזעף משהיה. הפקידים ב„מקומות הראויים" נעשו שוב פתאם מחמירים גדולים. שער ה„מס" עלה שבעתים – ובטחון גמור, בכל זאת, אין. האוריאדניק אף הוא היה תוכף את בקוריו בביתנו. כמי ששוקד על המשמר אלא שהיה מתכון עתה לבוא בלילות, כמתגנב, ועינו הימנית, שנראתה עתה עוד עקומה משהיתה, נעשתה פתאם זרה וקרה, כמעט זעומה, חלבונה נתרחב וכאילו אינה מכירת בנו כלל. האכרים שבכפר אף הם נשתנו פתאם: מעין שחצנות נזרקה בהם, שחצנות שלא היתה בהם קודם לכן. והרע מזה, שאין לך לילה בלא גנבת עצים מן היער. ויש מן האכרים שלא השתדלו אפילו להצניע את הגנבה, בדעתם, שיפה עתה לאבא השתיקה והעלמת העין. הגיע לידי כך, שאכר אחד, סאַשקא ה„זאב", „לקהן" ידוע בכפר, הוא ושני בניו, נתפסו פעם בלילה על ידי שומר היער, משרתנו בטייפי, בשעה שהטעינו אלה את עגלתם עצים גנובים. עמדו הגנבים על סטיופי והכוהו מכת רצח – ואת העצים הוליכו לביתם. על המעשה הזה לא יכול עוד אבא, כמובן, לעבור בשתיקה, ומסר את הגנבים לדין. ומאז הקים עליו אבי בכפר שונאים רבים מבית הגנבים וקרוביהם. אחד מקרובי הגנב, לבלר הכפר, שכור מפורסם, התחיל כותב בדרך קבע, אחת בשבוע, שטנה על אבא בנוסח השגור: „ליהוי ידוע, שהיהודי פלוני בן פלוני, היושב עם ביתו בכפרנו באסור, כנגד החוק המפורש, משחית במעשיו הרעים את רוח העדה ומביא נזק למדינה", – והאכר הגנב היה מוליך את כתב השטנה בחיקו וממציאו ל„מקום הראוי". „המקומות הראויים" היו מבהילים כל פעם אליהם את אבא לראיון, ובהזירתו מראיון כזה לביתו היה מראהו מראה מת. פעם אחת חזר ממקום שהזר – והנה מצמד הסוסים שבעגלתו לא שב בלתי אם סוס יחידי. הסוס השני, היפה ביותר, נשאר ביד ממונה של „מקום ראוי" אחד בתור „כופר" והסוס הנשאר, שלא מצא לו אבא לפי שעה בן־זוג, הזר עם בעליו הביתה, בגפו כנזוף, ומוט העגלה, היוצא מן האמצע, משורבב לו שלא כדרכו בצדו האחד. פני אבא התלהטו מעלבון, כאלו גלחוהו חצי זקנו וכרתו לו חצי קפוטתו

והרכב סטיופי כמעט שבכה מעגמת־נפש, וכשפתח את הסוס היחידי מן העגלה והכניסהו לארוה קללהו קללות נמרצות, חרק עליו שניו, הכהו על פיו באגרופו וכלה בו כל המתו. ההסרון אמנם, נתמלא אחר כך: אבא החליף את כוסו היחידי, הטוב גם הוא, בשנים רעים, — מה שגרם צער וחרפת־לב לסטיופי – אבל המנוחה והבטחון לא שבו עוד. מבלי דעת מה ילד יום, משך אבא את ידו מבית משרפות הזפת לגמרי, ומלאכת הבנין שבתה באמצע. אבא היה אומר, שהגרבכים, העזובים בחורשה בין האילנות למלונת הזירים ועגלים, באים אליו בכל לילה בחלום ובוכים לפניו...

ומדת הדין, שנפתחה על יהודי הכפרים מסביב, הלכה ביגתים וגברה. מתחלה היו מתרים ומגרשים, ואחרי כן גרשו בלא התראה. לא הועיל שום כופר. בתי־אבות, שנבנו בעמל שנים, נהרבו על ידי פקודת־פתאם בשעה קלה. בחול הדרכים, המשוכות מן הכפרים לעיירות, היו זוחלות בכל יום עגלות־אכרים ומטלטלי היהודים המשולחים בתוכן, ולמהרת היום היו אותם האכרים עצמם חוזרים לכפריהם ושוחקים על מישבתי היהודים הנשארים, שלא פגעה בהם עדין מדת־הדין. אימה השכה נפלה על בית אבא והלבבות נבאו רע.

ופעם אחת, ביום פגרא של גויים, כשהיה אבא בביתו, בא סטיופי פתאום אל הבית מבהל וספר, שאכרי הכפר יושבים עתה מסובים בבית המרזה, רובם סבואים, והנם מכינים איזה „נייר" לרעת אבא. ראשי המסיתים הם סאשקא ה„זאב", הוא האכר הגנב, וקרובו הלבלר, ודברי ה„סניגורים" בטלים בבקבוקי יין־השרף, שהמסיתים מכבדים בהם את ה„קהל". תוכן ה„נייר" הוא, לפי השמועה, השתדלות ה„קהל" לפני „המקום הראוי", להרחיק את הז'יד יוסי מן הכפר, ראשית, מפני שהוא דר באיסור, והשנית, משום שהוא „מזיק". היו רגלים לדבר, שגם יד איזה יהודי באמצע: סמוך לאותו זמן קנה לו אחד היהודים גם הוא חלקת יער על גבול היער של אבא, ובין שני בעלי היערות נפלה תחרות, שהביאה פעמים גם לידי תגרה, כנהוג.

לא שהה אבא והלך מיד בעצמו לבית המרזה. בפניו, חשב אבא, לא יעיזו. וכך היה. כניסת אבא פתאום לבית המרזה הביאה את המסיתים במבוכה. שנים שלשה מהם נשמטו ויצאו מן הבית והנשארים כבשו עיניהם בקרקע. אחד מהם נבהל ופשט ידו אל ה„נייר" העזוב, כממהר להצניעו, קדמהו אכר אחר, איש זקן וירא־שמים, ממכבדי אבא, והטף את הנייר, ובהצליבו תחלה על לבו, קרע את הנייר לקרעים, קורע ואומר לאבא: „ברך את אלהים, יוסי. אתה נצלת מצרה, ואנחנו מעבירה. צו להגיש יי"ש לעם". אבא צוה – וכרגע נהפך לב העם ורוח אחרת היתה עמו. נתעוררה מדת היושר וחבורת הסניגורים נצחה. מקצת מ„בעלי התשובה" – נהפך לבם כל כך אחרי שתים שלש כוסות, עד שהעידו ב„אלה ובשבועה" בעצמם, שהם כלבים

„בני כלבים", בני בניהם של כלבים עד עשרה דורות; ואחד, בבקשו סליחה מאבא, בכה כבכי, השתטח על הקרקע וקרא: רמוס יוסי, רמוס. ועוד אחד תופף על לבו וצעק, שינן על יוסי „עד טפת הדם האחרונה, ואת ה„זאב" יהרג. הרג יהרג"... בחזירת אבא לביתו הגיע אליו קול צוחה מבית המרזח. מתוך „תשובה" באו, כנראה, המסיתים ושכנגדם לידי מהלומות ויד אכר היתה בבלורית רעהו, כנהוג.

הנייר נקרע הפעם, ואולם הסכנה לא חלפה כליל. העם שבכפר נחלק לשתי מחנות צוררות זו את זו כל הימים. לתגרות ומריבות לא היו קץ, וכתבי שטנה הגיעו אל ה„מקומות הראויים" משני הצדדים. הסטנובוי מבהיל אליו פעם צד זה ופעם את שכנגדו, רוקע ברגל על שניהם ושואג כארי: „לסיביר! בשלשלאות של ברזל!"

ובאחד מימי החנוכה הבהיל אליו הסטנובוי את אבא. הגיה אבא בעגלת החורף זוג אוזים שמנים, תקרובת של חנוכה לאשת הסטנובוי, ומהר לבוא לקול הקריאה. בעלת־הבית קבלה את התקרובת בסבר־פנים־יפות והסטנובוי הכניס מיד את אבא הדר לפנים מחדר ואמר לו:

– בקש רחמים, יוסי. אני איני יכול עוד הצפינך. שונאיך הותרים תחתיך, ובפלך גברה מדת הדין. הומרות, אזהרות. יהודי בכפר – חלילה וחלילה, בבל־יֵרָאֶה ובבל ימצא. מדקדקים שם עכשיו כחוט השערה.

– היתכן? – טען אבא – בגלל יום אחד

– בגלל יום אחד...

– ומה אעשה? – שאל אבא – אולי יש בכל זאת תחבולה?

הסטנובוי פרש כפיו ושרבב שפתיו, כאומר: עשה מה שבכחך. אני – קצרה ידי.

לא חזר עוד אבא לביתו – ורץ בעגלתו לעיר המחוז. מעיר המחוז רץ לעיר הפלך. וכך היה רץ ומתרוצץ, עד שחזר אחרי ימים לביתו רצוץ ומדוכא וכמעט בלא כלום. נמצאו לו אמנם שם בעלי עצה, אבל העצות היו סותרות ומבטלות זו את זו; היו גם שתדלנים שהבטיחוהו, אבל ההבטחות היו קלושות. אחד מהם, שיש לו, לפי דבריו, „צדדים" בתוך ה„מקומות הראוים", קבל אמנם על עצמו – בשכר הגון, כמובן – לבוא בדברים עם אותם הצדדים, כדי „להתיר" את אבא, כלומר, „להקדים" את זמן ישיבתו בכפר יום אחד לפני צאת האסור, אבל לדברי רבים, אין בדבריו של זה ממש. רמאי מפורסם הוא. אף על פי כן נתן לו אבא דמי־קדימה: מי יודע? אולי...

בכח „אולי" זה „הֲלַּב" איתו השתדלן את אבא כמשלוש הדשים, והעניין מכלל „אולי" לא יצא. בכל שבוע נתגלו „צדדים" חדשים שטעונים „פיוס" ויד אבא ינעה מלפיים. באחד הימים הודיע אותו השתדלן, שלבטל הגזרה אי אפשר; כבר כתובה וחתומה היא ומונחת במקום פלוני. אלא מה אפשר? לעכב. ודבר זה יהא עולה

כך וכך. נתן אבא כך וכך ועכב; ואולם לא עברו ימים מועטים ושוב באה הודעה, שהנייר, אחרי כל העכובים, זז כבל זאת, והוא טעין עכוב שוב. נתן אבא שוב כך וכך ועכב שוב. וכך הזר הדבר חלילה: השתדלן עמד על המשמר ועכב בשתי ידים, והנייר זז. זוחל היה בלאט, רתיעה רתיעה, וסמוי מן העין, כגנב במחתרת, אבל זז, וכל עקירה והנחה שלו עלתה לאבא בדמים, והעיקר בעלבון כבוד וביסורי נפש שאין דוגמתם: הזרות לבטלה על פתחי ערכאות, דחיות בלך ושוב, מתן בסתר, בקשת רחמים, גנבת דעת, התרפסות לפני זקני פקידים אכזרים, ערלי־לב וידועי־שכרון ולפני פרחי פקידים שחצנים ומופקרים, ועידות־סתר בבתי מרזח מזוהמים, משא ומתן של נבלה... ממסעות כאלה היה אבא חוזר לביתו מחוסר כל פעם רביעית דם ושוכב אחר כך בביתו במטה שנים שלשה ימים... וכשירד מן המטה היה מתיחד בחדרו ומתהלך שם הנה והנה שעות רצופות. ופעם אחת, בין השמשות, מצאתיו עומד בזוית לפני ארון־הקדש הקטן ובוכה בחשאי...

הרבה שערות לבנות בראשו ושרטוטים הדשים במצחו הוסיפו לו הימים ההם.

ראה אבא. ש„בדרך הטבע" לא תבוא הישועה, וצפה לרחמי שמים. מלהשתדל לא חדל – „וברכתיך בכל אשר תעשה" כתיב – אבל בישועה נמורה לא האמין עוד. מהפלל היה בלבו, שהפורענות לא תמהר, על כל פנים, לבוא. ובינתים, מי יודע, אולי... אולי יארע בינתים איזה נס, כגון מין מניפסט, או מלחמה או כדומה לזה מכת מדינה, שתשניה את יוסי הדר בקוזיאובקה מן הלב.

בינתים באו ימי ניסן, ומאחי הבכור שמואל, העובד בחור מחצצר בלהקת הנוגנים של הצבא, הגיעה פתאם אגרת, מבשרת בשורה כפולה: „ראשית שהוא, שמואל, זכה, בגלל התכשרותו המיוחדת בנגינה, ל„מתפורת", והשנית, שקבל מאת הרשות שלו חפשה לשבועים ובערב פסח יבוא הביתה הוא וחצוצרתו". אבא קרא את האגרת באזני כל בני הבית – ובבית היתה שמחה. הילדים מרקדים: „שמואל יבוא, את החצוצרה יביא"! על פני אמי נפלה רגע קרן אורה ובעיניה נצנצו דמעות.

– אי אשה, למה תבכי? – אומר אבא ומוחה באצבע דמעת־סתר אף הוא – הרי סמן טוב. עתה תראי כי יושיענו אלהים...

– הלואי, רבונו־של־עולם, מי יתן. בזכות הילדים – עונה אמא וכובשת בכיתה בכל כחה, שלא לצער את אבא.

אהה, תפלת אבא ואמא לא נשמעה. הפורענות הקדימה לבוא, ובשעה שלא היינו מוכנים לה כלל: בערב פסח.

III.

האורח נח מעט ואחר הוסיף לספר:

„אותו היום – ערב פסח שחל להיות בשבת היה, ובזכרוני נהרתו כל פרטיו. מן הבוקר זרחה השמש ולא חדלה, ושני בתי המחותנים, זה שמתחת לגבעה וזה שבראשה, היו מבהיקים ושוחקים זה לזה בלבנוניתם החדשה ומתגדרים זה בפני זה באבנטם הכחול, הוא חוט הסקרא, הסובב את מתניהם, למטה מן החלונות, לכבוד יום טוב. מאחורי הבית עלו שירות הפועלות, שהשכימו היום ראשונה אל הגנה לעדרה; וכל שעה הוסיפה לה ערוגה חדשה, ערוגה שחורה ולחה. גבעה זליג העלתה בין לילה, אחרי הגשם, שער דק וירוק של נצני-משי רכים. ורצועת השביל המתוחה שם מלמעלה למטה נתחלפה פתאם בחדישה מבין המשי: כל הרצועה מראשה לסופה זרויה היתה חול רטוב והזהב. איש לא ראה מי זרה שם את החול, אבל הכל יודעים, כי יד הכלה עשתה זאת בסתר, בבקר השכם, ולכבוד החתן, העתיד לבוא היום. כמעט שהייתי הס על הרצועה המזהבת, שלא לפגמה בדריסה, קודם שתדרוך עליה רגלו שלה, של החתן. בשתי החצרות רבתה התכונה: הגעילו כלים, גרדו, קרצפו, שפשפו – והקול הלך עד למרחוק. ספסלים ושלחנות נדונו ברותחים ובאבנים מלובנות והתענו תחת היד הרזה והמגוידת של הזקנה הצמוקה יבדוחה, גויה מיוהדת זו, שהיתה מדקדקת בעניני כשרות יותר מישראלית, ותחת היד הגסה והשמנה של השקצה המטומטמת פרישה. שתי המחותנות עבדו היום, וגם העבידו את אחרים, בגבורה גדולה, כמעט במסירות-נפש, כאלו התחרו זו עם זו בזריזותן, וכי קלה היא: היום יבוא שמואל, החתן, ולאחר שנתים של עבודה בצבא.

עליכם לדעת, כי מיום שבאה אגרת אחי עמדו שתי המחותנות במחלוקת: אמי טענה: שמואל אורח שלה הוא. ההורים – היתה אומרת – קודמים למחותנים. והמחותנת צוחה: „לא כי! שמואל החתן הוא, ומי זה ראה חתן, שלא ישהה פסח אחד בבית המחותן“? נתערבו הגברים ופשרו: יחלקו. סדר ראשון – בבית הורים, ושני – בבית המחותנים.

מחלוקת מעין זו נפלה היום גם בין ילדי הבתים: כל אחד מהם רצה ללכת עם סטיופי בעגלה אל התחנה הקרובה, לקבל שם את פני האורח, העתיד לבוא היום אחרי הצהרים ברכבת. סוף-סוף עלה כבוד זה בחלקי – ואני הייתי עומד ומצפה בעינים כלות ליציאת העגלה, העומדת זה כשעה רתומה, מוצעת ומוכנת בכל, לפני שער החצר ואינה זזה בכל זאת ממקומה. מעוכבת היא לסטיופי, שיושב עוד בחצר הרבוב על גבי המור של נג־ים ומפצל ומשפד בקרדם את המקלות הלבנים,

ידות חדשות של פסח, למגרפות וליהוכים. רוצה אני לסייע לסטיופי בכל כחי ולקרב את הקץ, אבל אמי מושכתני משם להפיפת הראש ולהלבשת לבנים. יראה היא, שלא אתמהמה בדרך ואכנס ליום טוב בגוף שאינו נקי.

שלא להפסיד זמן, מפקיר אני הפעם ברצון את ראשי לעריכת הרותחים ולמברק הפגום ואת בשרי לכתונת המצוחצחת, הנוקשית, שמביאה עלי בצנתה הלבנה כפריסת קלה, ובשעת הכשר, מנסה אני להשתדל בפני אמא, שתלבישני מיד – לא לכבודי, כמובן, אלא, לכבוד האורח – גם את חליפת שאר בגדי החדשים, את הכובע, המעיל והמכנסים, והעיקר – את הנעלים המגוהצים. רוצה אני להראות בפני שמואל בכל הדרי. אבל אמי דוחה את השתדלותי בטענה נִצַחַת, שהבגדים האלה יתלכלכו בדרך, ונוח לי ולהם שאלבשם אחר־כך, בחזרתי. על־כרחי אני מסתפק במועט ויוצא מיד מן הבית ביד רמה, משופר ומחודש למחצה, כשהכתונת הנוקשית מכסכסת עלי וכשאני מרגיש כבר את חצי נועם החג מפעפע בעור בשרי ובעצמותי.

בפרוזדור נתקלתי באחותי, היושבת כבר על שרפרף וכותשת מצה במכתשת ובעלי של עץ גדולים ממנה פי שנים; ואחותי השניה, כמעט תינוקת, מרקדת את הכתוש בנפה זעירה, שחן פסח עליה, אל תוך כדין לבן. על גבי מכרג עגול של נְצָרִים, הוא „דף המליחה", היו מונחים כבר העופות הרטושים, הם וקורקבניהם הכחולים ואשכלות הלמוניהם, עם הכרבול השקוע באמצע, וצירם האדמדם שותת. אחי האמצעי רסק מרור במגררת, מעקם פרצופו ומתעטש. אצל הפתח בחדר הבישול עמדה פרשה לבושה נקיים, מקושטת בסינר ובמטפחת לבנים, ככלה בקשוריה, כולה כשרה לפסח, פניה המחוטטים הבהיקו, וסיקה בסכין פגומה, כשהיא מתזת קשקשים נוצצים, את עור בשרו של דג שמן ומפרפר, המוכן לקלחת הנחשת שבצדו. מחדר הבישול מבפנים עלה השאון הנעים של שחיקת סממנים והבלין ושל האש המתלהבת בתנור המחודש וקדרות החדשות הלבינו פנים. אבא הכין חרוסת. אמא טבלה בגומא שבחצר מחרוזת ארוכה של כפות ומזלגות ממורטים. כלי היין, הספסלים והאצטבאות, החבית והדלי הלבן, עמדו כבר, שטופים ומודחים, איש על כנו ומלאו את תפקידם. מתוך גומא שניה שבחצר עדין הבהבה השלהבת הקטנה של החמץ הנשרף ועשנה הקליל רַטַט באויר. ערב הפסח כבר נתן קולו וריחו בכל מקום. ואולם הפסח עצמו עודנו נעול בטרקלין מבפנים, בחדר המיוחד לו, ואין אמא מניחת להכנס אליו. שם הוא יושב ספון, כמלך במסבו, מאחורי היריעה, ביקר כרים לבנים וכלי זכוכית מזהירים ומתלחש עם אליהו הנביא. רק כשאמא פותחת רגע אחד את הדלת לצרכה, יש שהוא מציץ אלינו הילדים משם בעין אחת טובה, כרומז: הנני, ילדים.

כחצי שעה אחר בעור חמץ מישה סוף־סוף העגלה ממקומה ואני בתוכה. עתה ידעתי כי נוסע אני, ובעוד שעתים אראה, אבוא, אם ירצה השם, את פני אחין אותו ואת הצוצרתו...

בנטות העגלה אל הדרך העולה לתחנה רדפו אחרי והשיגוני שירות הפועלות העוזרות בגנה. הטיתי את ראשי לאחורי, לצד השכונה שלנו: שני הבתים הלבנים, העליון והתחתון, עומדים תגרים באבנטיהם הכחולים ומביטים אחרי. שניהם כאלו מזהירים: אל תתמהמהו בדרך. ־ערב פסח!

הדרך בין הכפר והתחנה, אף על פי שנימוחה קצת מגשם הלילה, ומקומות מקומות של טיט קלוש בה – רעה ביותר לא היתה, והסוסים רצו עליה כדרכם, ירצה מתונה. מן הכפר עד התחנה–המהלך בעגלה שתי שעות, וכן לחזרה. אם לא יעכבני דבר, נשוב אפיא עם האורח, לפי החשבון, כשתי שעות ומחצה, או כשליש שעות לפני הערב, כלומר, בשעה שהכל בבית כבר יהא מוכן לפסח. אני מצייר לעצמי עד כמה תרבה השמחה בשוב העגלה עם שמואל. כל בני שני הבתים יתאספו ויצאו לקבלת הפנים, וגם הכלה בתוכם...

הסוסים רצו בין שדות חרישים, הרוח יצלצל במצלותיהם; רוח קלה הבהבה על פני – ולבי טוב עלי מאד מאד. הן ערב הפסח שכן על כל העולם. בין העבים הקטנים ברקיע נתפגו רוחים גדולים, שבילי תכלת הדשה, תכלת של פסח. באויר היך התנצחו זה עם זה גלים קטנים של המימות מתוקה וצנה משיבת נפש, ושתיהן טופחות על פני ועל ערפי לסירוגין טפיחות קלות. שלוליות שלוליות של מים קבועות בתוך השדות כמראות זכוכית, מהן הלקוה, שתכלת הרקיע צופה מישב בטהרתה, ומהן מרטטות רטט של צנה ונוצצות בקשקשי כסף וזהב, כעין הצלוחיות החבוטות של פסח. אפילו השיורים המלוכלכים של צבורי השלג הקטנים, שבצבצו לפרקים מתוך אחת הפחתים, לא פגמו את המראה. בעיני היו כשיורי החמץ ניקשה שנתכוצו מבושה בחורי עפר.

העגלה רצה, ואנו נכנסים ויוצאים משדה להורשה ומהורשה לשדה. בינתים אני מסדר לי בלבי את סדר הימים של הפסח הבא. אכן גדולה תהי השמחה במעוננו בפסח הזה. יום יום ושמחתו. ביום הראשון – יבאו המחותנים אלינו: יין, סופגניות, קנובקאות, אגוזים ומשחק באגוזים. ביום השני – נבוא אנחנו לבית המחותנים, ושוב יין, סופגניות, קנובקאות, אגוזים ומשחק באגוזים. במוצאי יום טוב ראשון – יתאספו שוב הכל לביתנו. המחותנים יבאו, הכלה, ופסח־איצי ואשתו. הכל, הכל. שמואל ינגן בחצוצרה. הילדים ירקדו. ושוב יין וסופגניות וקנובקאות ואגוזים...

אודה ולא אבוש: יותר מששמחתי על אחי העתיד לבוא, שמחתי על החצוצרה שתבוא עמו, והיא היא שזרזתני לצאת אל התחנה. מעודי לא ראיתי חצוצרה פנים

אל פנים. ידעתיה רק על פי צורתה בתמונה הפוטוגרפית בלבד, היא התמונה ששלח אלינו שמואל זמן מועט אחרי כניסתו ללהקת המנגנים ועתה היא תלויה בביתנו על הקיר סמוכה לכנור. מצויר הוא שם בבגדי השרד וההצוצרה בידו, אבן הפין נאוה ומשובח היא ההצוצרה, ובעוד שעה קלה אזכה לראותה ואולי גם להשתמש בה. „אולי" זה בלבד מלא את לבי שמחה בלי מצרים, ולא יכולתי להתאפק, שלא להסיחה מיד לסטיופי, היושב מלפני וערפו אלי:

– הגידה נא לי, סטיופי, – אומר אני אל הרכב – הראית חצוצרה מימיך?

– וכי מה? – הסב הוא אלי את פרצופו בתמיהה.

– אי אתה יודע? שמואל יביא עמו חצוצרה! הצוצרה ממש, של נחשת!...

הבשורה הזאת לא הרעישתו, כנראה, כלל וכלל. מפני שהפך מיד, בלי ענות דבר, את פניו אל הסוסים והמר לו כבתחלה, במנוחה שלמה. „מה יבין זה! – מבטלו אני בלבי – עם הדומה לחמור!" ומיד צרפתי אגרוף לאגרוף, דוגמת שפופרת, והתחלתי לתקוע ולהריע באויר העולם, כשאני מרקיד עצמי על מושבי לפי קצב התרועה. כנגדנו באו כמה קרונות של אכרים, השבים מן התחנה; עברה עלינו גם כרכרה קלה, מצלצלת אף היא במצלות סוסיה, ושני מיני פקידים לבושי מדיהם בתוכה – ואני הייתי מריע והולך ואיני חושש. רק סטיופי לבדו החזיר כמה פעמים את ראשו לאחוריו והביט אחרי הפקידים הבטה לרעה עד העלמם מן העין, כאלו לבו הגיד לו. שפגיעת שני ה„מלאכים" האלה אינה לטובה.

כשהגענו אל התחנה מצאנו שם את שמואל, כשהוא עומד כבר בבגדי הצבא על הדוכן של בית הנתיבות ומחכה לעגלתנו. כמה נתנשמו פניו! והיכן חתימת זקנו? קפצתי מן העגלה ורצתי לקראתו. שאילות שלום, נשיקות. סטיופי השקה את הסוסים והעביר אל העגלה את חפצי אחי. בקשתי בעיני בתוך החפצים את ההצוצרה, ולא מצאתי בלתי אם ארגז אחד גס וכבד, ושני לו קטן ממנו ויפה, כעין נרתיק. הבינותי מיד, שהנרתיק הוא כלי מחזיק ברכה, ובכל זאת. כדי לצאת מידי ספק. שאלתי עליו את אחי, מה הוא.

– זהו נרתיקה של ה„כלי" – ענני אחי.

ידי, שמשמשה בנרתיק, נרתעה כמעט לאחוריה מפני שם הכבוד הזה: הכלי! חפץ הייתי לבקש את אחי, שיראני את עצם הכלי מיד, ולא העזתי. נשאתי אליו את עיני בתחנונים. אחי כאלו הבין ללבי ואמר:

– עתה עלינו למהר הביתה, ערב פסח.

הדין עמו. עתה עלינו למהר הביתה, ערב פסח. ושלשתנו הזדרזנו ועלינו אל העגלה. הסוסים מהרו לרוץ בדרך שבאו מרוצה קלה ושמחה, רצים ומבשרים במצלותיהם: שמואל בא, שמואל בא! שמואל נכנס מיד עם סטיופי בשיחה שאין

לה סוף על עסקי הכפר, זה שואל וזה משיב, ואני לבי לנרתיק ולמה שבתוכו. כמעט שנתיאשתי מלראות את גוף ההצוצרה בדרך; סגורה ומסוגרת היא בנרתיק, כאותו הפסח בטרקלין; אבל הקדוש־ברוך־הוא, לא רצה, כנראה, לקפח שכר נסיעתי, ובעוד כברת ארץ לבוא אל הכפר, נתן בלב אחי מחשבה טובה, לבשר מרחוק בהרועת ההצוצרה את דבר בואו. הוא אמר והוא עשה, וכרגע נפתח הנרתיק, וביד אחי הבהיקה פתאם ההצוצרה, כלילת נחשת נוצצת, מעשה חלילים חלילים, שבזהרה הכתה כמעט את עיני בסנורים. בעוד רגע־ומתחת אצבעות אחי התחילו מבעבעים והומים בנחת מעלות ומורדות של קולות זכים וצלולים. הכלי מתחטא כתינוק. ופתאום והנה הרעים גרון הנחשת בכל גבורתו ועל פני מרחבי שדה, באויר הזך, התפוצץ „מרש“ אדיר ונפלא.

סטיופי הריע שוט – והסוסים העלו אבר וגמאו ארץ. המצלות והפעמונים שבצואריהם כאלו נתבלבלו רגע אחד מפני גבורת המרש ופזמונם נתערבב, אבל מיד שבו לאיתנם ולצלצולם העליז והקצוב, ובכח חדש היו מבשרים ואומרים: שמואל בא, שמואל בא. האילנות שבצדי הדרכים רקדו לפנינו והרחיבו לנו דרך. השלוליות הצהילו כנגדנו פנים. הכל מריע ומבשר: שמואל בא, שמואל בא.

ובעוד העגלה שוטפת במרוצתה – והנה הכרכרה ושני הפקידים שבתוכה באה שוב כנגדנו. אותה הכרכרה ואותם הפקידים, שפגעו בנו תהלה, בהליכתנו להנה. פגיעה כפולה זו – היתה בעיני כסמן רע, שיש לחוש לו. ההצוצרה רעדה ביד שמואל וכמו הועם זהרה פתאם, ושמואל מהר והורידה לחיק העגלה וסוכך עליה במעילו. העגלה והכרכרה עברו זו על פני זו בהפזון, והיושבים בשתיהן, כמו על פי נבואת־לב אחת, הפכו כלם כאחד את ראשם לאחוריהם והביטו אלה אחרי אלה הבטה חשדנית כמה רגעים...

בינתים עברה עגלתנו ברעם עמום וקצר, שנקטע מיד, על גשר קטן, נטוי על פני חריץ, ונכנסה בתחום הכפר. במקום הזה קוינו למצוא אנשים משלנו יוצאים לקראתנו, כמו שהותנה עוד לפני הנסיעה, אבל לתמהוננו לא היה שם איש. אל הלב התגנבה דאגה. אחי תקע בהצוצרתו עוד תקיעה אחת אחרונה, בשפה רפה, והשיב את הכלי לנרתיקו. סטיופי עמד פתאום על רגליו, דפק את הסוסים בכל כח וירוצם ב„סערה“. על פנינו חלפו בחפזון בזה אחר זה בתי־אכרים בודדים במבוא הכפר, הם וגדרותיהם הדהויות ו„שקציהם“ היחפים והמלוכלכים, ששכשכו בשלוליות והתעוררו לקול המצלות והשוט ולמראה איש הצבא הנשוא בעגלה.

והנה הבהיקו כנגדנו גם שני הבתים הלבנים שבראש הגבעה ושלמטה. לפני חצרנו נראית חבורה של אנשים ונשים עומדת. אין אלה כי אם מן הנאספים לכבוד האורה. אבל מדוע אין איש מהם זז ללכת לקראתנו? הדבר כלו מוקשה.

וסמיפי עודנו עומד על דוכנו קוממיות, בפישוק־רגלים, ומצליף שוט ביד ימה. באויר התפוצץ לרגעים קול השוט כשלפיחיות מתפקעות והעגלה טסה וקו־בה ברעש והמון. הנה אני מכיר כבר את כל אחד מבני החבורה. בני־בית המחותן, הגדולים עם הקטנים, פסח־איציו, אישתו ועוד. הבגדים כלאים: תערובת יום־טוב וחול. מתגוססים כובעים, מטפחות ומנעלים חדשים. הנה גם הכלה שם. כָלה לבנה. והנה גם זקן־הכפר בזקן־השום שלו ובאזורו האדום. עומד הוא שם מן הצד, מקלו בידו וציץ הנחשת על לבו. זה מה לו פה בשעה זו? ומבני ביתנו מדוע אין נראה שם איש?...

סקין רגע. כשעמדה העגלה לפני שער החצר ופני הנאספים נראו לנו מקרוב נפתר לנו הכל. באין אומר ודברים נפתר לנו הכל...

.IV

האורח השפיל קולו קצת והוסיף:

„הפתרון היה אכזרי מאד, אכזרי מכדי העלות על לב נער קטן כמוני. הדבר הרי בא בפתע פתאם כל כך!

מי יכול לשער, כי בשעה שנשוב אני ואחי מן התחנה לבית אבא לא נמצא עוד שמה מאומה...

מי פלל, כי בתוך כדי ארבע או חמש שעות ששהינו בדרך, יבואו בני־אדם לבית אבא, יטעינו כלים ונפשות בקרונות ויאמרו להם: לכו אל אשר תלכו

ואימתי? בעצם יום כזה!

כמה חדשים רצופים זהלה הנורה, זהלה בלאט, כפתן חרש, ועתה ברגע קטן של היסח הדעת, קפצה ממחבואה פתאם ונשכה! וכמה עזה וממארת היתה הנשיכה!

הכרת פני הנאספים בעלי הכובעים והמטפחות החדשות, שקדמו את פנינו בשתיקה, הגידה לנו מיד את כל הבא על בית אבא. במראיהם המדוכא והקודר ובפניהם המרמרים מבכי דמו יותר להבורה של אבלים מלהבורה של קבלת פנים.

וברדת אחי שמואל מעל העגלה ואני אחריו, נתקה פתאם מתוך החבורה ופרחה למעלה כחץ צוחה עזה, זעקת שבר בודדה, שנקטעה מיד כמו בסכין הריק והשאירה אחריה הריון עמוק באויר העולם ובלב. המהותנת היא שצוחה כך, והיה בצוחה קטועה זו מעין פריחת נשמה מן הגוף. הילדים געו בבכיה והגברים הסבו פניהם הצדה ורפרפו בריסי עיניהם וסנטריהם.

העולם נטשטש עלי, והדברים שמכאן ואילך איני זוכרם אלא כמו שראיתים במראה עכורה, שברים שברים, למחצה, לשליש ולרביע.

אני ושמואל עומדים בחצר, ואיני יודע איזה הדרך נכנסנו לשם. כובעים ונעלים הדשים, בלי גופים באמצע, הולכים מאחורינו בשתיקה, כאלו צפים באויר. אחד, קרוב אלי, מדבר, ואני שומע כל מלה בפני עצמה, אבל איני רואה מי מדבר ואיני מבין מה ולמה הוא מדבר. מתוך הרפת הנעולה, שאיני רואה ממנה אלא את המנעול בלבד, בוקעת ועולה ונוקבת את המה געית עגל מר צורה. למה העגל צורח?

מתוך כותל הבית פורש ומרחף לקראתנו באויר עוד כובע חדש. למטה הימנו זקן, ושתי ידים בשרוליהן פרושות לו מתחתיו. הידים בוכות כתינוק ואומרות: ראה, שמואל, מה עוללו לנו? – אבא? אם כן הוא עודנו פ

והנה גם יבדוחה. מתבוננת היא מרחוק בפני שמואל, מנענעת ראשה הקטן כגרוגרת, ומיבבת בחשאי: החביב, הנחמד...

אנו עומדים בבית מבפנים: חרבן ומהפכה.

שלחן־הפסח, הקירות, ההלונות – כולם נתערטלו. המטות ריקות. שנים, שלשה כסאות מוטלים הפוכים. מהפכה וחרבן.

ארון־הקודש הקטן בלבד נשאר עומד חבוי בפנתו כשעמד ופניו מכוסים בוילונו הנקי והחדש, שלא לראות את הבית בנוולו.

ובתוך ההפכה סובבת הזקנה יבדוחה, סופקת כפים ומיבבת חרש:

– באו הרשעים, באו, הטעינו בעגלות ושלחו... האם על הבנים...

היש צורך לספר גם פרטי הגרוש? הם פשוטים וקצרים עד מאד:

שני הפקידים, שליחים מיוחדים מעיר הפלך – הם הם שקרונו בדרך פעמים – באו בצהרים פתאם, הביאו מן הכפר שלשה קרונות, ובלי טענות ומענות צוו להטעין את הכלים ואת הנפשות ולהוליכם אל אחת העיירות הקרובות. שום תחנונים ובכיות וזעקות שבר לא הועילו. אמא והילדים הושבו על־כרחם בתוך הקרונות, ועמהם הכרים והכסתות וצרור המצות ויתר כלי הגולה. אפילו מחבת הדגים וסיר הבשר הורדו מעל הכירה באמצע בשולם ונשתלחו עם בעליהם מן הכפר. עם הגולה הגלתה עוד הטובה בשליש פרותינו, היא אם העגל הנשאר, שהילדים היו צריכים לחלבה. לאבא הותר בקושי להשאר לפי שעה, עד שישובו שני בניו הנשארים, כלומר: אני ושמואל, ועגלתו מן התחנה, ובלבד שיעזבו אחר כך, הוא ובניו הנותרים, תיכף ומיד את הכפר. באותו יום ובאותה עגלה. זקן הכפר נצטוה צווי חמור לבלי לזוז משם עד שיתקיים החוק במלואו.

החוק נתקיים במלואו.

אבא מסר את ספר־התורה בארונו הקטן למחותנו וליג ואת צרורות המפתחות ביד הזקנה יבדוחה, שנשארה לשמור הבית, והתחיל מזרז ומזרז אותי ואת שמואל לעלות אל העגלה, להשיג את אמא והילדים.

הגיעה שעת הפרידה האחרונה. האומנת הזקנה הצמידה ראשי ללבה וגעתה בבכיה. מתוך החבורה פרצה יללת־נשים חדשה. המחותנת נתעלפה, והכלה כבשה פניה בכפות ידיה וכתפיה רעדו.

העגלה משה. שני הגברים הגדולים, המחותן ופסח־איצי, לוונו בדממה עד קצה הכפר, מקום שההורישה מתחלת, ושבו. מאכרי הכפר לא בא ללוותנו איש, ואלה שראונו מרחוק, מהרו להתחבא בבתיהם. בעוד רגע נבלעה העגלה כולה בחורשה – והכל נשאר מאחרינו: שני הבתים הלבנים, הגבעה, המלוים, זקן הכפר במקלו וציץ־נחשתו, יבדוחה,–תם ונשלם הכפר!

מימין הדרך, מבין העצים הדלולים ושרביטי ענפיהם, נגלתה קרחת עגולה, ובנין שלא נגמר הזדקר מאמצעה. הוא בית מישרפות הזפת, העזוב באמצע בנינו. נדבכי הלבנים הציצו עלינו מבין נועי האילנות בשוממותם. נדמה לי, שהקיצו מתרדמה כבדה, תרדמה שלאחר יאוש, וכאלו הם קובלים בדממה: „יוסי, יוסי, למה עזבתנו?"

אבא הסב מהם פניו, שלא להסתכל בהם. פתאם והנה קול חלהול נשמע, חלהול ונהימת חשאים...

אבא בוכה...

סטיופי דפק את הסוסים בזעף, כאלו נתכון להבליע במרוצתם ובקול מצלותיהם את בכי אבא ואנקתו, אבל הסוסים היו עיפים, הדרך אל העיירה מקולקלת והעגלה התנהגה בכבדות.

ושוב העגלה עוברת בין הורישות ושדות. המצלות מישמיעות שוב את צלצולן הדק והקלוקל –, אבל כמה עצב קולן הפעם!

עם ערוב היום נראו לנו סוף־סוף מרחוק שלישה הקרונות, המשרכים דרכם בבוץ, הם והמטלטלין והנפשות שבתוכם. מאחורי הקרון האחרון נמשכה פרה, קשורה במוסרה, שהחזירה כל פעם ראשה לאחוריה וגעיתה עלתה עד לשמים. באזני נעורה שוב געית העגל הכלוא ברפת...

בעוד רגע השיגה עגלתנו את השיירה של הקרונות.

האספר לכם על דבר פגישת אמא ובנה בדרך היאך היתה? – למעלה מכחי הוא, ומוטב שאדלג על זה. אחרי אותה פגישה היתה האם מוטלת שעה ארוכה כמתה, משוקעת בתוך צרורות הכרים והכסתות. בצדה שכבה מקופלת אחותי הקטנה,

שנרדמה מתוך בכיה, ודמעתה על לחיה. אחותי השניה ואחי האמצעי ישבו ביתר שתי הקרונות – ופניהם אף הם המרמרים מבכי.

עם שקיעת החמה הגיעה השיירה לחורשה אחת הסמוכה לעיירה כמהלך חצי שעה. אמא נתעוררה פתאם, היטיבה המטפחת על ראשה, הוציאה חבילה קטנה מתוך אחד הצרורות, צותה לעכב את הקרונות, וירדה.

– לאן? – שאלה אבא, כשראה אותה נוטה לצד תל שבחורשה, ועכב את עגלתו אף הוא.

– להדליק נרות – ענתה אמא.

איש לא התפלא. הרי שבת ופסח כאחד היום, והיא מימיה לא בטלה ברכת הנרות, אבל איש לא שער, כי בתוך בהלת הגרוש לא תשכח מלהכין לה נרות, שמא יחשך לה בדרך.

אחי שמואל נחפז מיד אחריה, לסייע לה. הקרונות ומנהיגיהם האכרים עמדו במקומם עמידה של יראת כבוד. בעוד רגע הזהיבו מעל התל שתי שלהבות קטנות. החורשה הסמויה נתפקחה פתאם, כאלו נקבעו בה שתי עינים חיות, והאילנות שבחורשה השתאו דומם על היהודית בעלת המטפחת, שעומדת בשעה זו ביניהם, פורשת כפיה על נרות ובוכיה בדממה.

מוזר הדבר: עד כמה שהיתה עגומה ומשונה באותה שעה המסבה כלה, נדמה לי בכל זאת, כי בו ברגע שנצנצו בין האילנות שתי השלהבות הקטנות, מיד תפסה קדושה בחורשה, ובאחת מפנותיו האפלות, בהיכל מוצנע שם לפני ולפנים, נפתח שער קטן של רחמים, ומלאך טוב הוציא משם ראשו. שתי השלהבות היו בעיני כשתי נקודות זהב של סוף־פסוק בשולי הרקיע: עד כאן חול, מכאן ואילך – שבת ויום־טוב. עגמת־הנפש שתקפה באותה שעה את כלנו, כאלו נתרככה ונתקדשה אף היא, ודומה שאפילו האכרים הרגישו בדבר, ואחרי ההדלקה, כשעקרו הם ובהמתם רגליהם ללכת, נראתה לי הליכתם בדרך היער ובתוך עלטת בין־השמשות כזהירה וחשאית מבראשונה, ו„הייא, הייא" שלהם כלפי בהמתם העיפה כיוצא מפיהם מנומך, וברחמים, כאלו יגון הרגע שפך עליהם מרוחו והכניע לבבם וקולם פתאם.

אמא לא אבתה עוד, אחרי ברכת הנרות, לשוב אל הקרון, אלא הלכה רגלי בצדי הדרך, ושמואל ואבא הלכו על ידה בדממה מזה ומזה. הילדים שבקרונות עברו בעצת אבא לעגלתנו, וסטיופי צוה להיצם אל העיירה הקרובה לפני בוא הקרונות שמה. עד מהרה נשארו מאחרינו הקרונות, הבבואות שבצדם, החורשה. הסבותי עוד הפעם את עיני כלפי התל שבחורשה: שתי השלהבות נצנצו לי עוד משם רגע אחד קטן, ומיד נעלמו. „כבו"! – אמרתי בחרדה, ונפשי עגמה מאד

לחורשה שנכסית שוב וחזרה לאפלתה. שער הרחמים שנפתח רגע נסגר שוב, המלאך הטוב השיב ראשו, והכל נאלם מסביב.

בינתים יצאה העגלה מן החורשה – ופרצוף הירח, שציץ פתאם כנגדנו מן הארץ, הביט עלינו בתמיהה רבה, מלוא רוחב פרצופו, כשואל: מי הם אלה הנוסעים כאן בשעה זו?

הצטמצמנו ארבעתנו בחיק העגלה וישבנו מחרישים. שממה עלינו נפשנו. צנה, עלטה, כאב לב ובשת־פנים. איכה נבואה אל העיירה בשעה זו?

והעיירה הנה היא הולכת וקרבה לעומתנו בחפזון. קורצת היא לנו מרחוק מתוך עלטת הערב בשביבי אור רבים, שביבי חג, שמרמזים על הדר בתים והדרים כליל זהר וטהר, על שלחנות לבני מפות, עמוסי כל טוב וברכה, על כרי־הסבה מצוחצחים, על יין מתאדם בכלי זכוכית יקרה, על כפות ומזלגות נוצצים, על בגדי המודות ותכשיטים, על רחבות־לב ומאור פנים...

מכל יהודי העולם אפשר אנחנו בלבד נמצאים בשעה זו בדרך.

נשאתי עיני לשמים. אף הם עטו הלילה את כל תכלתם ושתו עליהם את כל עדים: כוכביהם הגדולים, הקטנים, קטני־הקטנים... זעיר פה זעיר שם מתרקעים עליהם שרשרות שרשרות כסף של רדידי עבים קלות, עבי בלימה, שנראים בקלותם ובזכותם כעין לוית פאר לתכלת־החג הנהדרה. והנה הם מגביהים את „קערת הכסף", את הירח, מעבירים מעליה בזהירות את המפה הזכה, את רדיד העב הקלה, ומראים אותה בכל מלואה ותפארתה.

יגון השאי זלף עם אור הלבנה ומלא את הלב המית נכאים. בגרון מחנק ובעינים דמעות. ופתאם והנה ידענו את כל הבא עלינו – והדמעות זנקו. מתחלה בכינו בהשאי, כל אחד לנפשו, ואחרי כן בקול ובחבורה. ארבעתנו יחד. אנו בוכים והעגלה רצה, רצה...

וכשהגענו לעיירה כבר עמד הירח באמצע הרקיע. על פי רצון אחינו משה, עברה העגלה לפנינו ואנחנו ירדנו והלכנו רגלי בצדי הדרכים ודרך מבואות אפלים, מתכונים להבליע את עצמנו, כמתגנבים, בצללי גדרות ובתים, שלא להראות יותר מדי. הזהירות היתה, באמת, יתרה, מפני שהרחובות היו באותה שעה ריקים כולם מאדם; העם לא יצא עדיין מבתי הכנסת. ובכל הדרך, עד האכסניה היחידה שבעיירה זו, שהלכנו עתה לשם בהוראת אבינו, לא פגע בנו אדם.

בעוד רבע שעה הגיעו לאותה אכסניה גם הקרונות וההולכים עמהם... בעת ההיא, יצא העם מבית־הכנסת, ויהודים מלובשים בגדי יום טוב, שעברו במקום ההוא, ראו לתמהונם שלשה קרונות טעונים מטלטלין חונים לפני שער האכסניה של מישה־אהרן, ומאחד מהם פרורי־מצה נשפכים ונופלים ארצה לאור הירח...

ובלילה ההוא – סיים המספר את דבריו – הסבותי ראשונה, ביחד עם כל בני בית אבא, לסדר של פסח על שלחן זר, על שלחנו של ר' משה־אהרן בעל האכסניה, זכור לטוב. האיש הטוב ההוא ההיק בכלנו ולא נתן אותנו להתפזר. ולא עוד אלא שנתכון לעשות נחת־רוח לאבא ואמא וכבד אותי, בנם הקטן, בא־בע הקושיות.

– וההצוצרה? – שאל פתאם מבין המסובים נער קטן, שלא הרגיש בו אדם תחלה.

כל המסובים נתנו פניהם בנער – ונתאדם. והאורח נחך וענה:

– ההצוצרה? מקץ שבועים, במלאת ימי ההופש, הזר עמה אחי לעבודת הצבא, ואני לא זכיתי עוד בפעם ההיא לשמוע את קולה יותר, מונחת היתה כל אותם הימים בנרתיקה תחת אחת המטות של האכסניה, מקום שהושלכה לשם עם יתר החפצים, ולא העיזה לצאת משם ולהשמיע קול. היא נתבישה.

ז. שמעונוביק.

הֲתַקְשִׁיב?...

הֲתַקְשִׁיב? הֲתַקְשִׁיב? מַה־נִּפְלָא וָזָר,
מַה־נִּפְלָא וָזָר!
פַּעֲמוֹנִים נָדַמּוּ; נָדַמּוּ זֶה כְּבָר,
אַךְ תּוֹעֶה עוֹד הֵדָם עַל שְׁמָמָה וָכָר,
עוֹד תּוֹעֶה וָשָׁר...
הֲתַקְשִׁיב? הֲתַקְשִׁיב? מַה־נִּפְלָא וָזָר...

בְּאַרְצוֹת חֲלוֹמִי אֲשׁוֹטֵט לִי דּם,
אֲשׁוֹטֵט לִי דּם...
כְּבָר עָמַם הַזָּהָב, כְּבָר פָּנָה הַיּוֹם,
אַךְ רוֹעֵד עוֹד זָהֳרוֹ עַל יַרְכְּתֵי תְהוֹם,
עַל כְּנַף הַחֲלוֹם...
בְּאַרְצוֹת חֲלוֹמִי אֲשׁוֹטֵט לִי דּם...

וירצבורג, קיץ תרע״ד.

חֲלוֹם נוֹדֵד.

בָּעֶרֶב שָׁכַבְתִּי בְּרוּחַ נֶעְכֶּרֶת
עַל אֵם הַדֶּרֶךְ, בֵּין שְׂדֵמוֹת עֲזוּבוֹת,
שָׁמַיִם עֲכוּרִים כְּגַגִּית עוֹפֶרֶת
הֵעִיקוּ עַל בִּצּוֹת רְקוּבוֹת.
אַךְ בַּלֵּיל חָלַמְתִּי נְחִילֵי דְבוֹרִים
עִם רוּחוֹת חַמּוֹת בַּשְּׂדֵמוֹת
וְזַהַב קַרְנַיִם דוֹמְמוֹת.
כֹּה הָיוּ חַמִּים וּשְׁלֵוִים הָאוֹרִים...
יָשַׁבְתִּי עַל גֶּזַע כָּרוּת שֶׁל אִילָן:
הִבְהִיקוּ דְבוֹרִים, כֹּה עָלָיו נְחִילָן,
הִתְעַלְּסוּ צִפֳּרִים וּבַל נִשְׁמַע קוֹלָם
וְאֹשֶׁר שַׁבָּתוֹן בָּעוֹלָם...

דקבר 1914.

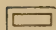

פִּרְחִי.

עַל כֹּתֶל חֶדְרִי, בִּשְׁחוֹר זָוִיתִי,
צָץ פֶּרַח טַחַב, וְהוּא עֲמִיתִי.
בִּנְבוֹל כָּל פֶּרַח, בִּשְׁבוֹת כָּל רִנָּה
יְשַׂגְשֵׂג פִּרְחִי בִּשְׁחוֹר הַפִּנָּה
בְּרַקַב סְתָוִים וּבְקֹר חֲרָפִים
יִתְכַּסֶּה פִּרְחִי נִצָּנִים יָפִים,
אַךְ יִיף פִּי שֶׁבַע בְּחֶשְׁכַת נֶשֶׁף,
עֵת כְּפוֹר יַעְדֵּהוּ בְּרִקְמַת כֶּסֶף...

בְּחֶשְׁכַת נֶשֶׁף, עֵת עֵר לְבָבִי,
הוּא מוּזָר מַזְהִיר בְּחֶשְׁכַת נָוִי,
הוּא מוּזָר מַזְהִיר בִּדְמִי צַלְמָוֶת
כִּבְתוּגַת הַיִּים חֲלוֹם אַלְמָוֶת,
כְּנֵזֶר פְּלָאִים עַל רֹאשׁ מְעֻנֶּה,
אַף בַּל יְתֹאַר, אַף בַּל יְכֻנֶּה...
הַסּוּפָה תְּיַלִּיל, הַקֹּר אַכְזָרִי,
אַךְ חַם לְנַפְשִׁי, עֵת קַר לִבְשָׂרִי...

אקטובר 1915, פטרוגרד.

חוּלוֹת.

מַה שּׁוֹתְקִים הַחוֹלוֹת בְּצִבְעֵיפָם!
הַלַּיְלָה בִּתְכֵלֶת הֱצִיפָם,
יָרֵחַ הֲוַרְוָר הִכְסִיפָם...
וְחֶרֶשׁ בְּנוֹת־גַּלִּים תָּרֹנָּה
מַנְגִּינָה רְחוֹקָה, גְּאֵיוֹנָה
עַל תְּהוֹם, עַל תַּעֲלוּמוֹת הֶבְיוֹנָה.

עַל תְּהוֹמוֹת מַזְהִירוֹת־אֲפֵלוֹת
תָּרֹנָּה בְּנוֹת־גַּלִּים לְלֵילוֹת
תָּרֹנָּה עַלִיזוֹת־אֲבֵלוֹת.
מַחֲוִירִים וּנְמוֹגִים הַנְּשָׁפִים,
הַנָּמִים עַל חוֹלוֹת מְכַסְּפִים,
מֵעֹנֶג וּכְאֵב שִׁיר־הַכְּשָׁפִים...

ווירצבורג, קיץ תרע"ד.

תִּשְׁעָה בְּאָב.

בְּלַיְלָה זֶה דָּרַכְתִּי
לְעֵבֶר הָרֵי יְהוּדָה:
לְוַּנִי חָרְמֵשׁ הַסַּהַר
וְלַעַג יִלְלַת תַּנִּים,
שִׁירַת־נוֹטֵר עֲצוּבָה.
בָּאָה מֵעֵבֶר הַגַּנִּים.

בְּלַיְלָה זֶה נָטַשְׁתִּי
סִתְרֵי כְרָמִים וְגַנִּים,
עָזַבְתִּי נְעָרוֹת שְׁזוּפוֹת
עִם עֵינֵי גַעְגּוּעִים שׁוֹקְקִים,
עָבַרְתִּי לְעֵבֶר הֶהָרִים
בִּשְׁבִילִים נְשַׁמִּים וְרֵיקִים.

אַךְ לָהֲטוּ כָּכָה כּוֹכָבִים
עַל שְׁבִילִים נְשַׁמִּים וְרֵיקִים!
וַיְהִי בַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה
וָאָבֹא לְרַגְלֵי הֶהָרִים,
רָעֲדוּ טְלָלִים וְזָרְחוּ
עַל סְלָעִים שְׁחוֹרִים וְקָרִים.

לֹא קָמוּ רְפָאִים, לֹא דָּרְכוּ
גִּבּוֹרִים עַל סְלָעִים קָרִים,
רַק אוֹרְחַת עָבִים עֲשֵׁנוֹת

פִּלְּסָה מָרוֹם אֶת דַּרְכָּהּ,
שָׁכַבְתִּי דוֹמֵם לָאָרֶץ
וָאָלִיט פָּנַי בַּקַּרְקַע.

וְעִם שַׁחַר פּוֹרֵחַ נִעַרְתִּי
מֵרָאשַׁי עֲפַר הַקַּרְקַע
וּרְחוּץ טַל וְנִחוּמִים
שַׁבְתִּי שֵׁנִית לְכַרְמִי;
יָדַעְתִּי, כִּי יֵשׁ עוֹד רַב לִי:
יְגוֹן לֵילוֹתַי וְיָמַי...

אב, תרע״ת.

בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ.

בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הָרוּחוֹת,
כִּי יִשְׁבוּ חֳדָשִׁים וְזָרִים
וּמַשֶּׁהוּ כְּבָר יֵשׁ בָּם מִדְּרָכִים לֹא בְטוּחוֹת,
מִשְּׁבִילִים גַּלְמוּדִים וְקָרִים...
בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הָרוּחוֹת
וּמְרוּצַת עֲנָנִים נִסְעָרִים.

בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הֶעָבִים
כִּי יִדְאוּ נֶחְפָּזִים, נִפְרָמִים
וּמַשֶּׁהוּ בָּם יֵשׁ מִמַּאֲוַיֵּי־רְהָבִים,
מִפִּרְפּוּר רְגָשׁוֹת נַעֲלָמִים...
בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הֶעָבִים
וְהֶמְיַת נְהָרוֹת מוּעָמִים.

בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הַנְּהָרוֹת
עֵת כְּבֵדִים גַּלֵּיהֶם וּשְׁחוֹרִים;
בְּרֶטֶט נְצוּרוֹת תִּרְעַשְׁנָה צַמָּרוֹת
וְשַׁחַק מְעֻרְפָּל בְּלִי אוֹרִים...
בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ אָהַבְתִּי הַנְּהָרוֹת
וּמַשַּׁק גַּעְגּוּעֵי נְעוּרִים...

בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ הַלֵּב מִתְגַּעְגֵּעַ
לְסֵתֶר עוֹלְמוֹתָיו הַבָּלִים...
לַמֶּרְחָק, מֵעֵבֶר לַקַּיִץ שָׂבֵעַ
רִגְשׁוֹתַי מַה־נִּנְהִים, מַה־כָּלִים!
בְּלֵילוֹת סוֹף קַיִץ לֹא אָח לִי וָרֵעַ,
רַק רוּחוֹת, רַק עָבִים וּצְלָלִים...

אב, תרע״ה.

י. ה. טביוב.

הַמְּשָׁלִים וְהַפִּתְגָּמִים שֶׁלָּנוּ.

ברכושנו הלאומי תופס מקום גדול המשל. עשירים אנחנו במשלים ואפשר להחליט בלי הגזמה, כי לשום אומה ולשון אין אוצר־משלים עשיר כל־כך, ביחוד באיכות, כאותו שלנו. ועל קנייננו זה יש לנו זכות ודאית, בלי שום טענות ופקפוקים מצד אחרים: אפילו אויבינו היותר עזים לא יוכלו לערער עליו או להרהר אחריו. כאן, במקצוע המשלים, אין אנחנו פאראזיטים, – בכל אופן, הרבה פחות מהאומות האחרות. ידוע, שהמשלים בכלל הם אינטרנציונליים, ברובם הגדול הם משותפים לכל העמים: יש משלים ששנו את „בגדיהם" (צורתם ונוסחתם) בלכתם מגוי אל גוי, ויש שלא שנו אלא את לשונם. ואולם משלי־ישראל, ביחוד הביבליים והתלמודיים, כמעט כולם מקוריים, גם בצורה גם בתוכן. במקצוע המשלים נתקיימה בנו במלואה הברכה „והלוית גויים רבים ואתה לא תלוה": אנחנו לא לוינו מגויי־אירופה כלום, אבל הם, העמים הנוצרים, לוו הרבה, הרבה מאד, מאוצר המשלים והפתגמים של התנ"ך שלנו, – לוו בלי ידיעת בעלים. ואף אמנם לא היתה הסכמתנו נחוצה כלל בהלוואות הללו. הרי התנ"ך חדל מהיות ספר החתום לעמי אירופה זה הרבה מאות שנים: על־ידי תרגומים נוחים ועממיים נעשה ה„ביבל" לספר עממי, ביחוד בין העמים הפרוטסטנטים. והמליצה היפה, המהודרה והמהודדה, אשר בה מלבישים משלי־המקרא את מוסרם הטוב, את חכמת־החיים שלהם ואת האמתיות הפסיכולוגיות שלהם, פעלה פעולה כבירה על רוחם ונפשם של עמי אירופה, ביחוד על האשכנזים והאנגלים, עד כי מהרו להכניס אל אוצר־משליהם הלאומי את תמצית זו של הפילוסופיה העממית ושל החדוד העממי של העברים הקדמונים.

המשלים והפתגמים שלנו מתיחסים לארבע תקופות: א) התקופה המקראית, כלומר מראשית התפתחות התרבות העברית עד החרבן הראשון; ב) התקופה התלמודית, ימי הבית השני ועד התימת התלמוד; ג) מהתימת התלמוד עד סוף ימי־הבינים; ד) ארבע או שלש מאות השנים האחרונות (כאן אני מודיע תיכף, שבתקופה הרביעית יש לנו דבר ביחוד עם משלי־הז'רגון).

המשלים של התקופה הראשונה, של העברים הקדמונים, נמסרו לנו בתנ"ך. הספר „משלי שלמה", אף־על־פי ששם המלך החכם מכל אדם נקרא עליו, הרי הוא באמת קובץ משלים ופתגמים (בכל מקצעות החיים) ואמרי־מוסר ואמרי־בינה, שיצר הרוח העברי והפילוסופיה העממית העברית במשך מאות שנים, עד החרבן הראשון. מלבד ספר המשלים הזה יש לנו בתנ"ך עוד ספר אחד, שגם הוא בעיקרו אספת־משלים: זה ספר קהלת. אמנם ספר זה, המיוחס גם הוא לשלמה, נתחבר בודאי בזמן מאוחר מאד, שהרי יש בו פתגמים ומאמרים שלא ינכרו אותות הספקנות (סקיפטיציזם) והפיסימיות, ואפילו האפיקורסות (אפיקוריאיזם) והמאטיריאליות, שבאו, כנראה, מהשפעת חכמת יון. אבל בצדם של פתגמים כאלה, שהם בודאי רק ילדי־רוחו של המחבר המאוחר שהתקשה בלדתם, אנחנו מוצאים בספר המיוחד במינו הזה מישלים שלֵוים ונעימים, יפים ונחמדים, שתכונתם העממית בולטת גם בעד עב־הענן של ה„פילוסופיה" הרובצת על הספר כלו. המשלים האלה קדמו בודאי הרבה לזמנו של החבר, הם בודאי הלק מאוצר־המשלים העתיק של העברים הקדמונים, ולכן אני מוצא לנכון להכניסם לתקופה הראשונה. פתגמים כמו „יוסיף דעת יוסיף מכאוב", אפשר שאינם משלי־עם, לא העם התמים יצר אותם: הם הגיונותיו של המחבר הנקרן שהגה ברוחו הקשה. אבל המשלים הלקוחים מחיי־האכרים, כמו „פורץ גדר ישכנו נחש", או „שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור", הם בודאי מישלי־עם: קצורם, מעשיותם, ציורם הבולט, וגם ההתול הדק, ההומור הנעים, הם עדות נאמנה לעממיותם.

ואולם אוצר־המשלים של התקופה ההיא לא הצטמצם בשני הספרים האלה בלבד. בכל ספרי התנ"ך פזורים המון פתגמים ומליצות, אשר אעפ"י שלא נקרא עליהם בפירוש שם „משל"[1], נכרים הם על נקלה, עפ"י סגנונם וצורתם המיוחדת, שהם משלי־עם: כלומר, שהתפרסמו והתפשטו בין העם והיו שגורים בפי הבריות בזמן קדום, והנביא או המשורר, שבדבריו נמצא אותו הפתגם ואותה המליצה, לא הוא יצר אותם, אלא לקח מן המוכן, מן המפורסם. אם אחאב מלך ישראל עונה על איומיו החצופים של בן־הדד: „אל יתהלל חוגר כמפתח", אין צורך להחליט שהוא יצר תוך־כדי־דבור, מניה וביה, את הפתגם השנון הזה, אלא יותר קרוב לשער, שאחאב השתמש כאן במשל עברי מפורסם[2], שאולי נולד דוקא בקרב העם, בין החיילים

1) יחזקאל קורא (י"ח, ב'): מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר: אבות יאכלו בוסר ושני הבנים תקהינה. וירמיה אומר (ל"א, כ"ח): בימים ההם לא יאמרו עוד: אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה — ואינו קורא לו בפירוש משל. אגב אעיר, כי בפי הבריות שגור המשל הזה בנוסחת ירמיה (אבות אכלו — ושני בנים —) ולא בנוסחת יחזקאל.

2) קצת משמע כן מלשון הכתוב: „ויען מלך ישראל ויאמר: דברו (כלומר: אמרו לבן־הדד את המשל המפורסם) אל יתהלל חוגר כמפתח". אך אין זה מוכרח.

שהמלחמה אומנותם. או, למשל, פתגמים מעין „הזורעים בדמעה ברנה יקצורו", קרוב לודאי שהם היו משלי־עם עוד בטרם נכתבו בספר (בכלל מלאים מזמורי־תהלים המון מקראות שהזותם מוכיחה עליהם שהם משלי־עם קדמונים). ואמנם עתה קשה לברר, איזו מליצות ביבליות צריכות להחשב למשלים ופתגמים עתיקים, כלומר, שעוד באותה התקופה הקדומה היו לקנין הכלל, ואיזו מהן צריכות להחשב לקנין הפרט, ליציר־רוחו של הנביא והמשורר; שהרי סוף־סוף אין לשכוח, שהעברים הקדמונים בכלל, והנביאים בפרט, היו מדברים בציורים בולטים, ב„משל ומליצה", וכנוח עליו הרוח, היה הנביא מוציא מפיו מליצה, שיש בה כל הסמנים והסממנים המכשירים אותה להיות למשל־עם, ואשר על כן היתה באמת אחרי־כן למשל בפי כל. (ובכלל, הנה בדורות מאוחרים נהיו רוב פסוקי התנ"ך למשלים ולפתגמים ולציטאטים, — אם מפני שמליצתם וצורתם מכשירתם לכך, או ע"י הוצאת המקראות מפשוטם לתכלית זו; אך על זה אדבר להלן בפרוטרוט).

במשלי התנ"ך מתגלה לנו ההדוד העברי בעצם טהרו (בטרם טפלו עליו את ההתחכמות־הפלפולית הרבנית ואת הבדחנות הז'רגונית). וגם השם „משל" בעצמו מביל כבר בקרבו את עיקר מושגו של ההדוד. כי „משל" פירושו דמיון דבר לדבר, וההדוד הלא הוא בעיקרו המצאת דמיון ושויון מפתיע בין שני דברים הרחוקים מאד זה מזה, או, יותר נכון, דמיון דבר מפורסם לדבר שאינו ידוע כל־כך, ביחוד השואת דבר רוחני לדבר גשמי; כמובן אין השויון אלא מדומה, כי ע"כ הוא מפתיע אותנו, כי איש לא פלל להשואה כזו, אבל ע"י ההשואה יובן ויובלט יותר הדבר הנדמה, ה„נמשל". למשל: „פוטר מים ראשית מדון", או „נשיאים ורוח וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר", או „כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם", — כאן נמשלו, כלומר הושוו שני דברים, הזיון טבעי מפורסם לחזיון מוסרי, שבהשקפה ראשונה אין כל דמיון ביניהם, כי על כן מפתיע אותנו השואה זו: אך תיכף אנחנו מרגישים את החן והשכל הטוב שבהשואה זו, ונפשנו מדושנת עונג, אנחנו נהנים הנאה עצומה מן המשל־החדוד הזה.

ואולם לא תמיד לובש המשל צורת השואה בין שני הזיונות. יש שהפתגם המוסרי או איזו הוראה בהויות העולם נאמר בתנ"ך בחצי־משל: כלומר, ה„נמשל" חסר בו, והשומע צריך בעצמו למצוא את ה„מוסר" היוצא ממנו וללמוד סתום מן המפורש, נסתר מן הנגלה, או יותר נכון: כלל מן הפרט. כי בחצי־המשל יש ציור בולט של חזיון מוחשי פרטי, וממנו יוצא המוסר המפשט הכללי. לדוגמא, אותו המשל המצוין שנזכר למעלה: „שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור", הרי הוא בא ללמד, שלא טוב היות האדם זהיר יותר מדי ופחדן נפרז; אבל תחת לאמר זאת בהפשטה ובהכללה, הוא נותן לנו ציור בולט שממנו

בני ה„מנין” שבכפרנו לא היו אלא שבע. ארבע בביתנו: אבא, שני אחי הגדולים והמלמד, ושלש של בית זליג. ומיום שיצא אחי לעבודת הצבא עמדו על שש. ולפיכך שמחה יתרה היתה לו לאבא, כשהזמין לו הקדוש־ברוך־הוא לשבת אורחים, אם מסוחרי העצים הבאים ליער או מפקידי היער הבריו, ואם מן היהודים המהודים בכפרים, כגון רוכל, זגג וכדומה. במקרה כזה היה אבא שולח מבערב להודיע את פסח־איצי הלבן, יהודי פשוט השוכי־בנים, שהיה דר יחידי עם אשתו העקרה ופרותיו החולבות בהותו הבודדה שבאחד העמקים הקרובים, מהלך תחום שבת מן הכפר, וזה היה משכים ובא לביתנו בשבת בבוקר, הולך דרך גנות וקרפיפות, כשהוא מעוטף מתחת לסרבל־שבתו בטלית לבנה, כדי להצטרף לעשרה. לא שהיה זהיר כל כך בטלטול – רוב בני הכפרים הרי אינם מן המדקדקים במצוות המעשיות – אלא מכיון שמקימין תפלת שבת בצבור, הרי יש לעשות המצוה כתקונה. בשעת הדחק, היו מצרפין למנין קטן וחומש בידו, ומשתכפו המנינים, הביא אבא לביתו מן העיירה גם ספר־תורה מוצנעת מתחת לפרוכת בארון קטן, והקציע לה בחדר־הלמוד זוית מיוחדת, שהיתה מטלת עלינו הקטנים מאותה שעה בקדושתה הצנועה אימה מסתוריה. קריאת התורה על־ידי מלמדנו בנגון הטעמים בתוך העדה הקטנה, הכפרית, העטופה טליתות ומזוינת במשקפים וחומשים, היתה משרה על בוקר־השבת בבית נעימת־קודש מיוחדת, שהרגישו בה, כמדומה, אפילו כלי הנחשת, הנוצצים בטהרתם מכנגד, מעל גבי השִדָה, ומחיכים לנו בזהרם היוק רך וענוג של שבת. ובחדר הסמוך, מאחורי הקיר, היתה עומדת באותה שעה אמי בשמלת־שבתה הנקיה ובמטפחת־משיה, סדורה העבה בידה, שפתיה רוחשות ועיניה מתמלאות דמעות גיל, שפירושן, בקירוב, כך: „אמנם נדחים אנו בכפר, שרויים בין הגויים. אבל אל הסד אלהים, אל רחום וחנון. את עמו לא יטוש ולא יעזוב, והוא נתן לנו ברחמיו את השבת והשכין בביתי את תורתו הקדושה והטהורה”. לכבוד שבת כזאת, שהיה בה מנין לקריאה, היתה אמי מוסיפה מאתמול פשטידה יתרה, ואחר התפלה כבדה את המנין ביי״ש לקידוש ובדובשניות והטעימתם מכל מעדני השבת. היהודים שותים גמיעות גמיעות קטנות, כדרכם, ומברכים את אבא ואת אמא: „להיים, יוסי, יהי רצון, שתהיינה ישועות ונחמות בישראל, ולחיים, איטא, יהי רצון שישוב אליך מהרה בנך”. ואמא נאנחת ועונה: „אמן, כן יהי רצון, רבונו־של־עולם”.

ופעמים שנפקד ביתנו גם בסעודת־רעים ובהלולא קטנה. בליל מוצאי שבת של חורף, שחלה בו זביחה של עגל או שחיטה של אווים וטגון שומנם, היה השוחט של העיירה הסמוכה, יהודי פקח לבוש נקיים תמיד, בעל אבנט רחב ובעל שיחה נאה, בא לביתנו באדרתו ובנרתיק חלפיו ומביא עמו עלינו ריח של יהדות העיירה וקצת התרוממות רוח. לכבוד המאורע של אותו הלילה היו מתכנשים ובאים לביתנו תיכף אחרי „הבדלה” כל בני המנין: המחותן ר׳ זליג ואשתו ובניו, החלבן

פסח־איצי ואשתו העקרה ושנים שלשה מפקידי היער, שרוזמנו לכאן על ידי אבא מערב שבת. יושבים מסביב למיחם רותח על השלחן, שותים המין ומזיעים. אבא זולינ משחקים ב„עזים וזאבי׳ והמלמד עומד עליהם ומתנענע, כלומד גמרא, ונותן עצות לשני הצדדים גם יחד. פקידי היער – רובם נהבנים ועליזי רוח – מבדחים את דעת הנשים. פסח־איצי החלבן אינו מוציא מקטרת המהורקא מפיו וממלא את הבית עשן עפיש, ואחי הבכור, היודע נגן, עומד ופורט על כנורו „חסידית׳ או „וואלאכית׳.

אך הנה הובא השוחט הביתה, – „ברוך הבא! שבוע טוב!" – והכל מפנים לו מקום בראש השלחן. לאחר שהוא שותה בחפזון שתים שלש כוסות תה ומתחמם, יוצא הוא בכנפות מקופלות בשרוולים מופשלים ובמאכלת נוצצת – מראה גולן – ל„בית המטבחים׳, כלומר, לרפת, לעשות שם מעשהו בעגל ובאווים הכפותים. כלבי החצר שומעים צריחות האווים הנכפתים וגעית העגל הנעקד והנם צובאים על הרפת ומצפים מתוך המיה של רננה וקוצר־רוח לחלקם בפסולת הטבח, המושלכת לאשפה. בגמר השחיטה והבדיקה – השוחט שב הביתה והופס מקום בראש השלחן ומראהו כבן־עשירים מראה יהודי שו״ב, בעל צורה, בעל אבנט רחב ובעל־שיחה נאה. „העזים והזאבי׳ נעזבים. וכל הפיות פונים אליו. ר׳ גדי – כך שם השוחט – הרי זה יושב בירמולקתו הנקיה של במוט, שמצחה לבן והחב מבהיק תחתיה, ומספר מעשיות: מעשה באליהו הנביא, זכור לטוב; ומעשה בבעל־שם־טוב, זכרונו לברכה; ושוב מעשה בהסבא משפולא, זכותו יגן עלינו; ועוד מעשה באחד מל״ו צדיקים... הכל משתתקים ומשימים אזנם כאפרכסת. הרבי יושב בעינים עצומות, זקנו המדולדל בידו, מתנענע כלומד גמרא ושומע בכונה גדולה, כשהוא מתאנה כל רגע מלבו אנחות של יראת־שמים. פסח־איצי מתעטף בענן מקטרתו וכובעו שמוט כלפי מעלה. פקידי היער, קלי־קלים אלו, הכבידו ראשם פתאם ואחת הנשים הצנועות ממהרת להביא קוצה מרדנית מתחת למטפחתה. המיחם אף הוא מנמך קולו ומזמזם בחשאי. הס! שיחתו של השוחט, שיחה ערבה, מתונה ומוטעמת, נובעת בנחת, זולפת טפין־טפין מתוקות ובאה אל הלב כצרי וסם חיים. העולם, אם כן, איננו הפקר ועדין; שומר־ישראל לא ינום, אפוא, ולא יישן...

ואחרי־כן–סעודת „מלוה מלכה׳, שתהלתה משקה–יי״ש ומשרת פירות בצירוף גלדי שומן, קורקבנים וכבדים מרוסקים של האווים השחוטים, אמצעיתה – שוב משקה בצירוף התמיין רותח ומעלה הבל ולביבות ממולאות, וסופה – עוד הפעם משקה עם זמירות בפה ונגינות אחי בכנור וברקודים של התלהבות עד עלות השחר. החלבן פסח־איצי, זה היהודי השתקן בכל ימות השנה, יש שהיה יוצא בלילה כזה פתאם מגדרו ומגיע עד לידי מדרגה עליונה של התלהבות. הולך היה ומרקד ומזמר עד כדי טרוף־הדעת, עד כלות־הנפש, ותוך כדי רקוד היה משליך מעליו קפוטתו,

פניו כלפיד איש, עיניו עצומות, כפיו פרושות ברחמים, והוא מרקד ושואג בקול: „ישראל עם קדושים, הרי אני כפרת צפרנכם הקטנה!" או בבכיה: „יהודים בני רחמנים, הניחו לי ואיצָּרף על קדוש־השם. חוסו עלי, עקדוני והעלוני על המוקד. הוי, הוי, לבי נשרף מאהבת ישראל"... וכך היה מרקד ושואג ובוכה עד שהיה נופל על הדרגש כמת, ולמחר, בבוקר השכם, כשנתפכח, היה מתגנב ובא אל ביתו, חוזר אל פרותיו ומעשה הלבו ואל מקטרתו ומשתתק שוב לזמן מרובה.

רוב ימי החגים היו עוברים עלינו בשמחה שלוה וצנועה, מסוכה בתוגת־היִשאון, הפי־יישה מן הגוף היהודי, פרישה מאונס, מורגשת בימים אלו לבני הכפרים ביותר, והלב מתמלא געגועים. החצי של „לכם" מתקיים כהלכה: אכילה, שתיה, שינה, בטלה, אבל החצי השני של „לה" פגום. אין בית־המדרש, אין צבור יהודי ואין כל. ופעמים שאין אפילו מנין, מפני שהמלמד עולה לביתו בימים אלו, ואורח אף הוא אינו מצוי, כי מי גם עני שבעניים יוצא מביתו בימי חג? וכשמתלקט מנין בקושי — מה טעם, בעוונותינו הרבים, יש בהקפה של ספר־תורה יחידי או בנענועים של לולב בודד. סדר הבקורים לכבוד יום־טוב אף הוא איננו גדול ביותר וקורת־רוח מרובה אין בו. בית המחותן זליג ובית פסח־איצי מבקרים בבית אבא, בית פסח־איצי ובית אבא — בבית המחותן זליג, בית אבא ובית זליג — בבית פסח־איצי — וכל המחזור תם. יושבים בשעת הבקור איש בבית שכנו, מפצחים אגוזי יער וזרעוני דלועים, מספרים הדשות ישנתיישנו, מנקשים באצבעות על־גבי השלחן ומפהקים עד כדי כאב הצדעים.

משיצא אחי הבכור לעבוד בצבא נוספה בכוס היגון ההשאי של אמא טפה הדשה, שרשומה היה נכר ביותר בימי שבתות ומועדים. החבורה בבית נתמעטה, הבגוד של אחי היה תלוי על הקיר אִלֵּם וגלמוד כל הימים. ומקומו של הבן הבכור, הפנוי בשורת הילדים מסביב לשלחן, נראית לאמא תמיד כחלל של שן אמצעית עקורה או של אצבע כרותה. כל פעם שהיתה מחלקת מנות התבשילין בין המסובים היתה נושאת עינים נוגות אל המקום הפנוי ההוא וכובשת אנחתה, שלא לחלל שבת או יום־טוב.

עם האכרים שבכפר הלך אבא בשלום ובמישור. מיום שבא לכרות את היער נוספה פרנסה בכפר. הללו מן האכרים עובדים ביער, הללו מוציאים אל העיירה הקרובה עצי הסקה ובנין למכירה, והללו מוליכים עצים אל התחנה הקרובה של מסלת־הברזל. עצי בנין היו מצויים לאכרי הכפר בזול ובתשלומין לשעורים, ומתוך ההורבות העקומות וצריפי העפר עלו מעט מעט בנינים טובים בעלי קומה: בית הדיש, אסם, רפת, מכלא. שנים שלשה גגי תבן נחלפו בשל רעפים ופרצות רבות בגדרות נסתמו. היו אמנם מקרים, שעצי הבנין באו ליד אחד האכרים ב„משיכה" — כפר, שיער קרוב לו, אי־אפשר לאכריו בלא זה — אבל אבא לא היה ממצה, על־פי רוב, על ה„מושך" את עומק־הדין, ופעמים אף עשה עצמו כמתעלם. סוף־סוף הרי בתוכם

היה יושב, ובאסור, ויפה ליהודי השלום. אכרי הכפר כבדוהו על כך כבוד מרובה, ויש שהיו מביאים לפניו את תגרותיהם ומשפטיהם הקטנים. אבא ידע לדבר עמהם כלשונם ועל־פי דרכם: את האחד פיים, את השני הוכיח ובשלישי גער — וכל הצדדים יצאו מלפניו מרוצים. עם המכובדים שבהם היה בית אבא אף מחליף משלוח־מנות בפורים: בית אבא שולח להם „אזני־המן" ולחמניות והם מחזירים רינגולת חיה, ביצים, תרמיל פרגים. אחד מהם, וסילי, אכר פקח ובר־דעת, ידיד ישן לאבא, לא נמנע אף מלשלוח את בנו הקטן להדר מלמדנו, כדי ללמדו שם בין שאר הילדים מעשה הכתב, — בכפר בן ארבעים בתי אכרים לא היה שום בית־ספר, כשם שלא נמצא בו גם בית־תפלה וכהן —, ופיטקא — כך שם הגוי הקטן — כמעט שנתיהד. יודע היה על־פה הרבה פסוקי תפלה, חצי ה„קדושי" ורוב כפורי החומש, ממה ששמע מפי הבריו היהודים או ממה שקלטה אזני שלא במתכון, וכותב היה היטיב באותיות עבריות בדרך מסורבה, משמאל לימין דוקא. בליל קלנדא היו באים שקצי הכפר ומזמרים את זמירותיהם מאחורי חלונותינו, ואומנתנו הזקנה יבדוחה מוציאה להם מן הבית חלה לבנה, כיסנין ממולאים פולין וקטניות ופרוטות קטנות. בימי האביב היה אחי הבכור שמואל יוצא להורשה הקרובה ומתקין שם, בין שני עצים, נדנדה, שהיו מתנענעים עליה כל ילדי הכפר, של הגוים והיהודים ביחד. ובימות החורף התקין להם מִזְחָלוֹת, שהחליקו בהן הילדים מראש גבעת זלינ לתחתיתה. בערבי הקיץ יש שהיו מתלקטים ואטושי הכפר, בחורים ובתולות, מסביב לביתנו, אחי שמואל עומד אצל החלון ומנגן בכנור מבפנים והם יוצאים במחולות ורקודים מבחוץ. הדך אגב: אותה הזקנה יבדוחה אמנה בביתנו שלשה ילדים ודבקה בהם ובבית אבא בכל לבה. מטפלת היתה בילדים באמונה: מאכילתם ומשקתם, מישנתם ומעוררתם, מרגזתם כאחת היהודיות על לבישת טלית־קטן, על כסוי הראש ועל אמירת „מודה אני", על תלמוד־תורה ויראת־שמים, ומרחיקתם בהרדה מתערובת כלי בשר בכלי חלב. כשחלה אחד מהב היתה מביאה בסתר צלוהית „מים קדושים" ומזה עליו לרפואה.

הכל, כמדומה, עלה יפה. דרה לה בנחת משפחה קטנה יהודית באחד הכפרים הקטנים, ולמי איכפת לו? אבל הנה בא השטן וקטרג, וברגע אחד נהפך הכל לתהו ובהו.

II.

השטן בא בשנה הששית לשבתנו בכפר. בעיר הפלך היו חלופי משמרות: שר אחד ירד, זגי מת, ושר אחר עלה במקומו — ובכל הגליל נמתחה פתאם מדת־הדין.

הכפר גזרות ורבו גירושים. השמועות הרעות, שהגיעו בכל יום מן הכפרים מסביב, הטילו בתוך בתי היהודים הבודדים, המשוקעים בכפרים, דאגה וחרדה. החיים היו תלויים מנגד והקנאה וצרות־העין גברו. כל אחד הרד לפת־לחמו וחשד בחברו. אבא היה יורד פתאם, שלא בעונתו, מן היער לביתו בפנים זועפים, מתלחש שעה רבה עם אמא ועם המחותן ונוסע בחפזון לעיר המחוז או לעיר הפלך, להמתיק שם „את הדינים". המחשבה בלבד על־דבר יציאה מן הכפר – היה בה כדי להקריש את הדם. בית אבא הרי כבר השריש בכפר וזמן מועט לפני תגבורת הדינין התחיל אבא גם עוסק בבנין בית משרפות זפת, שהשקיע בו רוב ממונו המצומצם. ואולם השתדלותו של אבא „במקומות הראויים" לא הצליחה, כנראה, ביותר, משום שאבא היה חוזר ממסעיו תמיד עוד סר וזעף משהיה. הפקידים ב„מקומות הראויים" נעשו שוב פתאם מחמירים גדולים. שער ה„מס" עלה שבעתים – ובטחון גמור, בכל זאת, אין. האוריאדניק אף הוא היה תוכף את בקוריו בביתנו. כמי ששוקד על המשמר אלא שהיה מתכון עתה לבוא בלילה, כמתגנב, ועינו הימנית, שנראתה עתה עוד עקומה משהיתה, נעשתה פתאם זרה וקרה, כמעט זעומה, הלבונה נתרחב ובאילו אינה מכירת בנו כלל. האכרים שבכפר אף הם נשתנו פתאם: מעין שחצנות נזרקה בהם, שחצנות שלא היתה בהם קודם לכן. והרע מזה, שאין לך לילה בלא גנבת עצים מן היער. ויש מן האכרים שלא השתדלו אפילו להצניע את הגנבה, בדעתם, שיפה עתה לאבא השתיקה והעלמת העין. הגיע לידי כך, שאכר אחד, סאַשקא ה„זאב", „לקחן" יהוע בכפר, הוא ושני בניו, נתפסו פעם בלילה על ידי שומר היער, משרתנו סטיופי, בשעה שהטעינו אלה את עגלתם עצים גנובים. עמדו הגנבים על סטיופי והכוהו מכת רצח – ואת העצים הוליכו לביתם. על המעשה הזה לא יכול עוד אבא, כמובן, לעבור בשתיקה, ומסר את הגנבים לדין. ומאז הקים עליו אבי בכפר שונאים רבים מבית הגנבים וקרוביהם. אחד מקרובי הגנב, לבלר הכפר, שכור מפורסם, התחיל כותב בדרך קבע, אחת בשבוע, שטנה על אבא בנוסח השגור: „ליהוי ידוע, שהיהודי פלוני בן פלוני, היושב עם ביתו בכפרנו באסור, כנגד החוק המפורש, משחית במעשיו הרעים את רוח העדה ומביא נזק למדינה", – והאכר הגנב היה מוליך את כתב השטנה בחיקו וממציאו ל„מקום הראוי". „המקומות הראויים" היו מבהילים כל פעם אליהם את אבא לראיון, ובהזירתו מראיון כזה לביתו היה מראהו מראה מת. פעם אחת חזר ממקום שחזר – והנה מצמד הסוסים שבעגלתו לא שב בלתי אם סוס יחידי. הסוס השני, היפה ביותר, נשאר ביד ממונה של „מקום ראוי" אחד בתור „כופר" והסוס הנשאר, שלא מצא לו אבא לפי שעה בן־זוג, חזר עם בעליו הביתה ,בנפוי כנוף, ומוט העגלה, היוצא מן האמצע, משורבב לו שלא כדרכו בצדו האחד. פני אבא התלהטו מעלבון, כאלו גלחוהו חצי זקנו וכרתו לו חצי קפוטתו

והרכב סטיופי כמעט שבכה מעגמת־נפש, וכשפתח את הסוס היחידי מן העגלה והכניסהו לארוה קללהו קללות נמרצות, חרק עליו שניו, הכהו על פיו באגרופו וכלה בו כל המתו. ההסרון אמנם, נתמלא אחר כך: אבא החליף את סוסו היחידי, הטוב גם הוא, בשנים רעים, — מה שגרם צער וחרפת־לב לסטיופי — אבל המנוחה והבטחון לא שבו עוד. מבלי דעת מה ילד יום, משך אבא את ידו מבית משרפות הזפת לגמרי, ומלאכת הבנין שבתה באמצע. אבא היה אומר, שהגדבכים, העזובים בחורשה בין האילנות למלונת הזירים ועגלים; באים אליו בכל לילה בחלום ובוכים לפניו...

ומדת הדין, שנשתחה על יהודי הכפרים מסביב, הלכה בינתים וגברה. מתחלה היו מתרים ומגרשים, ואחרי כן גרשו בלא התראה. לא הועיל שום כופר. בתי־אבות, שנבנו בעמל שנים, נחרבו על ידי פקודת־פתאם בשעה קלה. בחול הדרכים, המשוכות מן הכפרים לעיירות, היו זוחלות בכל יום עגלות־אכרים ומטלטלי היהודים המשולחים בתוכן. ולמחרת היום היו אותם האכרים עצמם חוזרים לכפריהם ושוהקים על מושבתי היהודים הנשארים, שלא פגעה בהם עדין מדת־הדין. אימה חשכה נפלה על בית אבא והלבבות נבאו רע.

ופעם אחת, ביום פגרא של גויים, כשהיה אבא בביתו, בא סטיופי פתאום אל הבית מבהל וספר, שאכרי הכפר יושבים עתה מסובים בבית המרזח, רובם סבואים, והנם מכינים איזה „נייר" לרעת אבא. ראשי המסיתים הם סאשקא ה„זאב", הוא האכר הגנב, וקרובו הלבלר, ודברי ה„סניגורים" בטלים בבקבוקי יין־השרף, שהמסיתים מכבדים בהם את ה„קהל". תוכן ה„נייר" הוא, לפי השמועה, השתדלות ה„קהל" לפני „המקום הראוי", להרחיק את הז'יד יוסי מן הכפר, ראשית, מפני שהוא דר באיסור, והשנית, משום שהוא „מזיק". היו רגלים לדבר, שגם יד איזה יהודי באמצע: סמוך לאותו זמן קנה לו אחד היהודים גם הוא חלקת יער על גבול היער של אבא, ובין שני בעלי היערות נפלה תחרות, שהביאה פעמים גם לידי תגרה, כנהוג.

לא שהה אבא והלך מיד בעצמו לבית המרזח. בפניו, חשב אבא, לא יעיזו. וכך היה. כניסת אבא פתאום לבית המרזח הביאה את המסיתים במבוכה. שנים שלשה מהם נשמטו ויצאו מן הבית והנשארים כבשו עיניהם בקרקע. אחד מהם נבהל ופשט ידו אל ה„נייר" העזוב, כממהר להצניעו, קדמהו אכר אחד, איש זקן וירא־שמים, ממכבדי אבא, והטף את הנייר, ובהצליבו תחלה על לבו, קרע את הנייר לקרעים, קורע ואומר לאבא: „ברך את אלהים, יוסי. אתה נצלת מצרה, ואנחנו מעבירה. צו להגיש יי"ש לעם". אבא צוה — וכרגע נהפך לב העם ורוח אחרת היתה עמו. נתעוררה מדת היושר והבורת הסניגורים נצחה. מקצת מ„בעלי התשובה" — נהפך לבם כל כך אחרי שתים שלש כוסות, עד שהעידו ב„אלה ובשבועה" בעצמם, שהם כלבים

יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא! וכמובן, גם זה משל מפורסם, אף־על־פי שבשום מקום לא הובא בלשון „אמרי אינשי" וכדומה.

אמנם לא תמיד נוכל לעמוד על אופיו של מאמר החריף שנזרק מפי איזה אמורא ולברר, אם משל מפורסם הוא, או חדוד יפה שיצר בשעת התפלפלותו או בשיחת חולין שלו (ושמפני יפיו היה אחר־כך למשל), שהרי האמוראים היו חריפים ומחודדים די הצורך ליצר פתגמים שיתקבלו אחר־כך באומה כמשלים. לכן לא נוכל להחליט דבר אלא באותם המאמרים שיש בהם סמנים מובהקים של משלים עממיים. לסוג זה אני חושב, למשל, את הפתגם החריף והמעליב שקראה האשה החכמה והגאיונה ילתא (אשת רב נחמן ובת הריש־גלותא) על עולא בקצפה עליו: ממהדורי מילי ומסמרטוטי קלמי. זהו בודאי משל המוני, שבכל־זאת יש בו הסימן העיקרי של המשל העברי העתיק: השואה מפתיעה של שני דברים, שאין ביניהם לכאורה שום דמיון. ואין ספק, כי משל זה לא נברא בהבל פיה של ילתא בין־רגע דוקא לכבודו של „עולא נחותא" (שהיה הולך ושב מארץ־ישראל לבבל ומבבל להתם, ועל־כן מכוון אליו הפתגם יפה), – אלא שהיא השתמשה כאן במשל השגור בפי הבריות – וביחוד, כנראה, בפי הנשים (יש במשל זה איזה „טעם נשים" – אם אפשר לאמר כך. הדמיון „מסמרטוטי קלמי" נאה ביחוד ל„בעלת הבית"; וגם אי־הרצון כלפי ה„מהדורי", מונח יותר בטבעה של האשה).

בדברי על המשלים שבתלמוד, וביחוד על המשלים הארמיים שבו, אני מתכוון אל התלמוד הבבלי ואל הדיאליקט הארמי שלו, כלומר של יהודי בבל, הקרוב מאד לעברית. ואף אמנם כל המשלים והפתגמים והדבורים, השגורים בפי הבריות עד היום הזה, לקוחים מן התלמוד הבבלי, ומן הירושלמי לא לקחנו כמעט כלום. מרוע? פשוט, מפני שבדליכא שאני, מפני שבירושלמי אין כמעט שום משלים, והמעטים שיש בו נמצאים גם בבבלי. אמנם במדרשים, וביחוד בבראשית רבה, שנקרא בצדק „אגדת ארץ ישראל", יש משלים ופתגמים בעברית וארמית, אבל גם־כן במספר לא גדול. ואולם מזה לא מוכח כלל, שיהודי ארץ־ישראל לא היו עשירים במשלים. אדרבא, דוקא התלמוד הבבלי מביא הרבה משלים מצוינים, שהוא מיחס בפירוש לבני ארץ־ישראל. כגון המשל המוסרי המהודר „מלח ממון חֶסֶר" (או – „חֶסֶד") מעיד עליו הבבלי (כתובות ס״ו:) בשם רבן יוחנן בן זכאי, שמקורו מירושלים (לא כדין מתלין מתלא בירושלים? = הלא כן מושלים משל בירושלים?). זהו אפוא משל עוד מימי הבית השני, והיה שגור ביחוד בפי „יקירי ירושלים". וכן נודע לנו מהבבלי, כי „במערבא" (בארץ ישראל) כשאיש לוקח אשה היו חבריו שואלים אותו: „מצא" („מצא אשה מצא טוב") או „מוצא" („ומוצא אני מר ממות את האשה")? בחדוד זה, שהוא „למדני" רצת, השתמשו, כנראה, ביחוד, תלמידי־חכמים; אבל

לא מן הנמנע הוא שברבות הימים היה לפתגם עממי, כמו שבאמת הוא עתה ישגור בפי הבריות.

אך לא זו בלבד, אלא שהתלמוד הבבלי מעיד להדיא, שבימי האמוראים היו לבני ארץ־ישראל ולבני בבל משלים שונים על ענין אחד: כלומר, יהודי בבל היו אומרים על ענין אחד משל זה, ובני ארץ־ישראל היו ממשלים על אותו הענין עצמו משל אחר; והמשל של הבבלים לא התאזרח בארץ־ישראל, והמשל הארצישראלי לא התאזרח בבבל. כי כך לשון הגמרא (מכות י״א.): הכא (כלומר בבבל) אמרינן: טוביה חטא וזיגוד מינגד, התם (כלומר בארץ־ישראל) אמרי: שכם נסיב ומבנאי נזיר. שני המשלים נאמרים, כשאיש נקי סובל יסורים בשביל אחר. שניהם הם מסוג „המשלים ההיסטוריים", כלומר שנוסדו על מעשים שהיו. המשל הבבלי מקורו בעובדה זו: איש אחד, זיגוד שמו, בא אל רב פפא והעיד לפניו, שאיזה טוביה עבר עבירה. ויצו רב פפא להלקות את־זיגוד (מפני שעבר על לאו „לא יקום עד אחד באיש"). אז קרא זיגוד בתמהון: טוביה חטא וזיגוד מינגד (לוקה)! ומאז היתה הקריאה הטראגי־קומית הזאת למשל עד היום הזה. והמשל הארצישראלי מיוסד גם הוא על מעשה שהיה – אבל לא על מעשה מזמן מאוחר ובבני־אדם שאינם מפורסמים כלל, אלא מעשה מספורי התורה, מספור שכם בן־המור, בפרשת „ותצא דינה". על המשל ההיסטורי וההומורי הנחמד הזה בא ביאור יפה במדרש בראשית רבה, ועל־פיהו נוכל לצייר לנו את הדבר באופן כזה: שכם וחמור אביו וכל פקידיו עומדים בשער העיר, ומפתים ומשדלים בדברים את כל הבא העירה להמול. והנה אכר בא מן הכפר, ואנשי שכם מושכים אותו להמול. האכר, מבנאי (סתם אכר נכרי נקרא בתלמוד מבנאי, זה שם המוני כללי, כמו „איוואן" ברוסית) הוא סרבן באותה שעה, מתעקש ואינו רוצה. אז מבאר לו שכם, כיד הדברנות הטובה עליו, שהוא מתחתן במשפחה גדולה, במשפחת יעקב, והתחתנות זו תביא תועלת עצומה למדינה, ורק תנאי קטן דורשים בני יעקב, ואם כן צריך להביא את הקרבן הקטן בשביל הנאה מרובה כזו. האכר, מבנאי דנן, הוא ערל טפש, ומוחו המטומטם אינו קולט כלל את הפוליטיקה העמוקה של שכם. הוא מבין מתוך כל הנאום הארוך של שכם רק דבר אחד: ששכם לוקח אשה, והוא, האכר, מחויב להמול בשביל כך. והנה הוא מתנרד מאחורי אזנו וממלל: שכם נסיב ומבנאי נזיר (שכם נושא אשה, ומבנאי נמול)!

הננו רואים, אפוא, כי ליהודי ארץ־ישראל היו משלים מיוחדים, שהבבליים לא השתמשו בהם (אף־על־פי שהמשל „שכם נסיב–" הוא בודאי יפה ומחודד הרבה יותר מ„טוביה חטא–", וגם – אם אפשר לומר כך – לאומי־היסטורי יותר). אך, כמובן, קשה עכשיו לדעת, אם מספר המשלים המיוחדים הללו היה רב או מעט. ובבל

אופן יש לנו להצטער על שלא נמסרו לנו – וחבל על דאבדין! ואולם בדרך־כלל נוכל להחליט, שרוב המשלים הארמיים היו משותפים ליהודי שתי הארצות; והא ראיה, שהרי המשלים האומיים המועטים, שהובאו בתלמוד הירושלמי ובמדרשים, נמצאים בלי שום שנוי גם בתלמוד הבבלי.

מלבד המשלים הארמיים, שהם אמנם עיקרם ורובם של משלי התלמוד, יש בתלמוד ובמדרשים גם מספר גדול של משלים ופתגמים עבריים (חוץ מאותם שבפרקי־אבות), שהם פנינים יקרות באוצר־משלינו, לא רק מפאת תכנם המצוין תמיד, אלא גם מפאת צורתם, שלפעמים היא יכולה להתהרות בהנה ויפיה גם עם משלי התנ״ך. אך בטרם אשים פני אל המשלים שבתלמוד, הנני להעיר, כי במדרשים (וביחוד במדרש רבה, שהוא מאוחר בזמנו מאד) נמצאים משלים אחדים בלשון עברית, ואותם המשלים בעצמם מובאים בתלמוד (או במדרשים קדומים) רק בארמית. ואולם כל בעל טעם וכל בעל חוש לשוני יכיר ויודה תיכף, שהנוסח הארמי הוא העיקר, הוא המקור, בלשון זו יצר העם את המשל, והנוסח העברי אינו אלא תרגום. ויען כי משלים בכלל לא נתנו להתרגם, ואפילו מארמית לעברית הקרובות מאד זו לזו, כי על־ידי התרגום תשש כחו וגם ליהו של המשל, – לכן אין גם במשלים המתורגמים שבמדרש רוח היים (ולכן שגור בפי הבריות, עד היום, הנוסח הארמי ולא תרגומו העברי). הנה, לדוגמא, המשל הארמי המפורסם „זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה נפיל" נמצא ב„במדבר־רבה" בעברית: „זרוק מטה לאויר, לעיקרו נופל". הרי תרגום נאמן, ובכל זה הוא כגוף בלי נשמה לעומת המקור הארמי (אגב: „מטה" אינו מוסר לנו כלל את ה„חוטרא" הארמי). וכן הוא גם במשל מפורסם אחר: „בירא דשתית מיניה מיא, לא תשדי ביה קלא". משל זה הובא במדרש בעברית: בור ששתית ממנו מים, אל תזרוק בו אבן". כאן אפשר להכיר את אי־מקוריותו של הנוסח העברי על־ידי השגיאה של המתרגם. בנוסח הארמי, המקורי, נאמר: –לא תשדי ביה קלא. „קלא" פירושו גוש־עפר, הומר, טיט־חוצות, – כלומר, דבר המעכיר ומדליח את המים. ובזה מובן המשל יפה: אל תשלך אל אותו הבור רפש וטיט להעכיר את המים ששתית מהם. אבל המתרגם העברי לא מצא בעברית מלה אחת המוסרת בדיוק את ה„קלא", ולכן לא דק ויכתוב במקומה „אבן". ובזה סר טעמו ונמר ריחו של המשל, שהרי אבן אינה מעכירה את המים בבור, ומה איכפת להם להמים, אם משליכים לתוכם אבן? –. בעל התרגומים הללו הוא, כאמור, ביחוד, בעל ה„במדבר־רבה". המדרש הזה נתחבר בזמן מאוחר מאד, כי כבר נזכרו בו „עשר ספירות", וגם יש בו ציטאטים מפיוטיו של הקליר; וכנראה ישב מחברו לא בארץ־ישראל ולא בבבל, אלא במדינה אירופית (אפשר באיטליה), ויהודי המדינה הזאת לא ידעו את הלשון הארמית, ולכן השתדל לתרגם בשבילם

לעברית גם את המשלים הארמיים. ואולי עשה זאת לא משום אי־ידיעתם של יהודי מדינתו, אלא מתוך קנאה יתרה ללשון העברית, קנאות של פוריסט נלהב, וזה בודאי הוסר־טעם. ואמנם על בעל המדרש עוד אפשר ללמד זכות: שהרי בימיו עוד לא נתפשטו כל־כך המשלים הארמיים בקרב הקהל, ויהודי ארצו אולי לא שמעו אותם מעולם, — ולכן חשב שלא יקלקל את טעמם, אם ימסרם להם בפעם הראשונה בעברית. אבל בדורנו, אחרי שכבר עברו כאלפַים שנה על המשלים הארמיים, אחרי שהם שגורים בְפי כל וכבר נבלעו ממש בדמנו (ובפרט שהארמית שלהם קרובה מאד לעברית ומובנה על נקלה),—אם בדורנו יש סופרים המשתדלים לתרגם אותם המשלים ל„עברית צחה", ולמשל במקום „בתר עניא אזלא עניותא" הם כותבים דוקא „אחרי העני הולכת העניות" — הרי אנו רשאים להשוד גם אותם בעניִות — אבל לא המרית.

המשלים והפתגמים העבריים, המפוזרים ומפורדים בכל רחבי התלמוד והמדרשים, רובם, בלי ספק, נוצרו בבית־המדרש, על־ידי חכמי ארץ־ישראל וחכמי בבל, על־ידי התנאים והאמוראים. אבל יש בהם חלק גדול, שאנחנו רשאים להשבם ליצירות עממיות, כי תכנם מעיד עליהם שנוצרו בשוק החיים על־ידי העם בעצמו— כמובן, בזמן קדום, כשהלשון הארמית לא גרשה עוד כלה את העברית מן הבית ומן השוק. ולמשל בפתגם המצוין „פרצה קוראה לגנב" מרגיש אני ריח־השדה, ריח הכפר, ובטוח אני שאבותיו היו אכרים ולא תנאים או אמוראים (ובתחלה היתה כונתו כפשוטו, ואחר־כך הכניסו בו החכמים גם כונות אחרות, והשתמשו בו לענינים שונים, כמו שקרה אמנם לכל המשלים). ולא זו בלבד, אלא שאני רואה במשל זה עממיות הרבה יותר מאשר במשלים הדומים לו שבלשונות הגויים. כידוע, הרעיון של המשל הזה נמצא גם במשליהם של אומות־העולם: המשל האשכנזי אומר בנידון זה „געלעגענהייט מאַכט דיעבע", וכן אומר הצרפתי, ועוד. אבל דוקא במשל הלועזי יש הפשטה: „געלעגענהייט", שעת־הכושר, הזדמנות — זהו ענין מפשט, „העם" במובנו המצומצם אינו מדבר בלשון כזו, ובשום אופן לא יאמר „געלעגענהייט מאכט —" ולכן אין המשל הלועזי עושה רושם של משל עממי אמתי. אבל „פרצה קוראה לגנב", זהו דוקא עממי; כאן יש הנשמה, טבעיות, ציור בולט, נאטורליסטי ממש. הפרצה קוראה לגנב: בוא וגנוב, הנה פתח פתוח! — ומשלים עברים מצוינים בטבעיותם כאלה יש הרבה מאד בתלמוד, ולכן נוטה אני ליחס אותם דוקא אל העם ולא אל מוריו ומאשריו.

גם אותם הפתגמים העבריים, שבתלמוד נקרא עליהם בפירוש שמו של איזה חכם, יש אשר הוותם ותכנם מעיד עליהם שמקרב העם יצאו, אלא שהחכמים השתמשו בהם בדבורם לענין הנאות להם. לסוג זה אני חושב את תשובתו של

ר׳ עקיבא לר׳ שמעון בן יוחאי, שבקש ממנו ללמדו תורה, ועל־זה ענהו ר׳ עקיבא: „יותר ממה שהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק״ (פסחים קי״ב.) במדומני, שאפילו עִוֵר בישתי עיניו יראה את העממיות (את ה„כפריות׳) שבפתגם זה; זהו בודאי „משל הדיוט״ עתיק, ור׳ עקיבא השתמש בו יפה לענינו. ואולם המאמר „אם בקשת לֵחָנֵק הִתָּלֵה באילן גדול״, שנמנה שם בגמרא בין הדברים שלמד ר׳ עקיבא לר׳ שמעון בן יוחאי, נראה שזוהי איזו מליצה אליגורית של ר׳ עקיבא בעצמו – שהרי משל עממי לא היה צריך ללמדו. אך בכלל היה ר׳ עקיבא אוהב לתבל את דבריו במליצות פיוטיות או מהודרות, כאשר נראה גם ממעשה נאה שנמסרה לנו במשנה ובברייתא (בבא קמא צ״א.). מעשה באחד שפרע ראש אשה בשוק, והיבו ר׳ עקיבא לשלם לה ארבע מאות זוז (דמי בשתה). אמר לו (האיש): רבי תן לי זמן, ונתן לו. שמרה [כשהיא] עומדת על פתח חצרה, ושבר את הכד [שלה] בפניה, וכו באיסר שמן (שמן ששוה איסר, מטבע קטנה). גלתה ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה. העמיד עליה עדים ובא לפני ר׳ עקיבא; אמר לו: רבי, לזו אני נותן ארבע מאות זוז? (הרי אין לה בושת, אחרי שהיא מבזה את עצמה כל־כך בשביל דבר מועט). אמר לו ר׳ עקיבא: „צללת במים אדירים והעלית חרס בידך[1]!״ אדם רשאי להבול בעצמו, ואחרים שהבלו בו חייבים, וכו׳. המליצה צללת במים אדירים וכו׳ היא מהודרה ומחודדה מאד, (היא רומזת לה„צוללים״ היורדים לנבכי הים לבקש מרגליות וכדומה), ועולה יפה לאותו האיש שטרח טרחה גדולה כזו לשוא. מליצה זו היתה ברבות הימים לפתגם שגור, אך, כנראה, היא קנינו הפרטי של ר׳ עקיבא ולא יצירה עממית.

ר׳ עקיבא ענה בפתגם יפה, בהגינו על כבודה של אשה פשוטה. ורבו ר׳ אליעזר ענה גם כן בפתגם חריף כדי להעליב אשה חכמה. „אין חכמה לאשה אלא בפלך״! אמר ר׳ אליעזר לאשה חכמה (כן מעיד עליה התלמוד, יומא ס״ו, וגם בירושלמי סוטה, פ״ג ה״ד) ששאלה אותו איזו שאלה במעשה העגל. בודאי אין בתשובה זו „גלנטיות״ יתרה כלפי כבוד ה„מין היפה״, ואולם בל החושב, שר׳ אליעזר הוא הוא שיצר באותה שעה את הפתגם המעליב הזה, אינו אלא טועה. זה היה בודאי משל מפורסם בין היהודים משכבר הימים (ובאמת יש דוגמתו בהרבה אומות ולשונות – מה שיכול להיות קצת תנחומין לאחיותינו, שהרי „צרת רבים חצי נחמה״), – ור׳ אליעזר, שבכלל היה אדם קשה, קפדן גדול ולא־נוח־לבריות, השתמש במשל זה, כדי להראות אי־רצונו להאשה העוסקת בדברי תורה.

---

1) מליצה יפה זו הובאה שם רק בברייתא, ובמשנה איננה.

בכלל אני רואה להובה להדגיש ולהזיר ולהדגייש, שאין לנו להשגיה כלל מה שהתלמוד קורא שם חכם על פתגם משָלִי. עם ישראל היה תמיד עם פקח, פקח בשתי הוראותיו: בר־דעת וגלוי־עינים; הוא הסתכל בבינה יתרה בעולם הגדול וב„עולם הקטן" (כלומר: האדם). לכן עלבון גדול הוא לאבותינו הקדמונים אם נחשוב, שכמעט כל משליהם ופתגמיהם המחוכמים הם פרי הגיונם של חכמיהם הגדולים, של בני־עליה, של יחידי־סגולה שבהם, והעם בכללו לא השתתף כלל ביצירתם. משלי־מוסר מפשטים יתר מדי ומשלי־חכמה עמוקים יתר מדי, אלה הם בודאי פרי מחקריהם של גדולי האומה; ואפילו אם לא נקרא על משלים כאלה שמו של איזה חכם, הרי על־פי טבעם הם מחויבים להיות יצירי בית־המדרש. אבל משלים שיש בהם כללים של פקחות לשמוש בחיים המעשיים, או גם אם יש בהם הערה יפה על מנהגי העולם וטבע הבריות, – אלה הם בודאי מסקנות הסתכלותו של העם בכללו, בין אם נמסרו לנו בלשון ארמית או בעברית, ומה שנקרא עליהם שמו של איזה חכם לא איכפת לנו כלל[1].

ולא זו בלבד, אלא אפילו כשהחכם דורש איזה מקרא, ומתוך הדרשה, בתור מסקנה, יוצא איזה פתגם מישלי – גם אז אין לנו להשיב, שאותו הפתגם נולד באמת מאותה הדרשה. לא, נהפוך הוא: אותו הפתגם היה מישל מפורסם קודם לכן, ואחרי־כן בא הדרשן והסמיך את המישל על פסוק בתנ"ך, בדרך דרוש מחודד פחות או יותר (כמו שיאמר בתלמוד: „קרא אסמכתא בעלמא"). הנה, למשל, על אותו הפתגם „אין חכמה לאשה אלא בפלך" מביא שם ר' אליעזר תיכף ראיה מן הכתוב „דכתיב: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו". דרשה זו היא הלצה יפה, כשהיא לעצמה; אבל, כמובן, לא היה הדרש אביו של המישל, אלא להפך: המישל עורר את הדרשן למצוא לו אסמכתא הלצית זו. או כשהתלמוד (מגילה יב:) אומר על הכתוב „ויאמר ממוכן־" (ממוכן הוא האחרון בשבעת שרי פרס ומדי, ובכל זה ענה ראשונה!) – „הדיוט קופץ בראש" (ובמדרש אסתר: מכאן שהדיוט וכו') – ברור הדבר, שהפתגם היפה והאמתי הזה היה מישל מפורסם מאז, והחכם התלמודי השתמש בו כאן לדרוש יפה את הכתוב.

---

[1]) בכלל אי־אפשר לסמוך על התלמוד כל עיקר בנוגע להתיחסות המאמרים אל אומרם. הנה, למשל, המאמר הידוע „אבר קטן יש באדם — —" מובא בתלמוד בבלי (סוכה נ"ב: וגם סנהדרין יז.) בשם ר' יוחנן הארצישראלי — ובתלמוד ירושלמי (כתובות, פ"ה, ה"ח) הוא מובא דוקא בשם רב נחמן בר' יעקב הבבלי! הסתירה המשונה הזאת מעידה רק שגם בבבל גם בארץ־ישראל לא ידעו עוד את מולדתו ואת יולדו של המאמר (שהיה מפורסם בשתי הארצות); וכמובן, לא ר' יוחנן ולא רב נחמן הם אבותיו—ואפשר שבכלל לא נולד בבית־המדרש, אלא בסביבה אחרת לגמרי.

או כלום אפשר הדבר, שלהמשל הנפלא „נכנס יין יצא סוד" זכינו רק בשל גימטריא מקרית? בתלמוד (עירובין ס"ה. וגם סנהדרין ל"ח.) מובא משל זה בשם ר' חייא, ובצורת דרשה גימטריאית: „יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות (כלומר: „יין" בגימטריא שבעים, וכן „סוד") נכנס יין יצא סוד". בהשקפה ראשונה נראה לכאורה כאילו אין המשל הזה אלא המצאתו הפרטית של ר' חייא, שעלתה לו במסקנה של גימטריא. אך לפי דעתי טעות גדולה היא להשוב כך; המשל הזה נוצר בודאי בקרב העם, על־ידי הסתכלות במנהגי הבריות, ולא על־ידי התחכמות של צירופי־אותיות – אלא שאחר־כך בא איזה דרשן (ר' חייא או אחר) ומצא סמוכין למשל העממי בחשבונות של גמטריא; וכמובן, רק מקרה הוא ש„יין" ו„סוד" שוים בחשבונם. ואגב אעיר, כי גם המשל העברי הזה עולה בעממיותו ויפיו על חבריו הלועזים. המשל הלאטיני אומר בענין זה „In vino vevitas" = ביין [יש] אמת; פתגם זה אינו עושה רושם של מימרא עממית, אלא של „מאמר החכם". צורתו פילוסופית־עיונית ויבשה קצת – למרות היסוד הלח שעליו נוסד (ובאמת לקחו הרומאים את הפתגם הזה מן היונים. והוא נמצא כבר אצל אפלטון). תחת אשר הפתגם העברי־התלמודי חי ובולט: היין נכנס והסוד יוצא – וזהי עממיות אמתית וזהו יופי אמתי [1].

או כלום יעלה על הדעת, שבעד הפתגם הנעלה, שאין ערוך ליפי־צורתו ולעומק־רעיונו: „אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי", אנו חייבים להודות לאיזה יו"ד יתרה, שבאמת אינה מיותרת כלל? הפתגם הנפלא הזה הובא בתלמוד (ברכות ס"א. וגם עירובין י"ח.) בצורת דרשה של ר' שמעון בן פזי (מ„רבנן דאגדתא" ולא מן המפורסמים ביותר): למה נאמר „וייצר ה' אלהים את האדם" בשני יודי"ן? (תחת אשר „ויצר־כל חית השדה וגו'" נכתב ביו"ד אחת): או לי מיוצרי ואוי לי מיצרי". הדרשה היא קצת קאלאמבורית (כי, כנראה, הוא דורש „וייצר" בשתי מלים: „וַי יצר!") וקשה להאמין, שהקאלאמבור הביא את הדורש לידי רעיון עמוק כזה שבפתגמו. אבל הדעת נותנת, שהפתגם נברא קודם להדרשה (כמובן, אין פתגם זה יציר העם, אלא פרי מהשבותיו של חכם גדול), והדרשן טרח ומצא לו אסמכתא בדרשתו המשונה קצת.

---

1) כידוע, יש בענין זה גם משל ז'רגוני: „וואס ביי א ניכטערנעם אויפ'ן לונג, איז ביי א שכור'ן אויפ'ן צונג". אבל המשל ה„יהודי" הזה הוא באמת משל אשכנזי עתיק, וכל „יהדותו" מצומצמת רק במלה העברית „שכור". ואמנם כמעט כל המשלים הז'רגוניים, שאינם עוסקים בפירוש בעניני היהודים, הם או לקוחים מאשכנזית, מלה במלה, או מתורגמים מפולנית ורוסית – ועל זה עוד אדבר להלן.

אף יש שהתלמוד מוסר לנו מאמר של חכם בתור דרשה מן הכתוב, ובמקום אחר נקרא אותו המאמר בפירוש בשם „משל". לדוגמא במסכת שבת (י:) „—מכאן אמר רבן שמעון בן גמליאל הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו". ובמדרש במדבר רבה: „מ ש ל ה ד י ו ט אומר: נתת פת לתינוק, הודיע לאמו". אם כן אין הפתגם הפרגוני הזה מסקנת הדרשה של רבן שמעון בן גמליאל, אלא שהוא מצא לו סמוכים בדברי תורה. ובזה יובן גם מה שבמדרש מובא המשל המפורסם „א ז נ י ם ל כ ו ת ל" בשם ר׳ לוי; ורש"י בפירושו למסכת ברכות (ח:) כותב „—ד א מ ר י א י נ ש י אונים לכותל". הנקרנים תפשו את רש"י בשביל כך: הא כיצד? היאך הוא קורא „אמרי אינשי" למאמרו של ר׳ לוי? אבל באמת צדק רש"י: הפתגם „אונים לכותל", שישנו במשלי רוב העמים העתיקים וההדשים, ואשר מכתמא ידע אותו רש"י גם מן הלשון הצרפתית, בודאי לא נברא על־ידי ר׳ לוי, אלא היה מפורסם באומתנו הרבה קודם לו. (בכלל מיחס התלמוד. וביחוד המדרש, המון משלים ופתגמים מחוכמים לר׳ לוי ולר׳ יצחק, שניהם מן האמוראים הקדמונים שבארץ־ישראל ושניהם מ־ראשי „רבנן דאגדתא", כלומר שרוב עסקם היה באגדה ולא בהלכה; ויען כי משלים ואמרי בינה ומוסר שייכים לחלק האגדה, לכן זוקף אותם התלמוד על השבונם של אותם בעלי־אגדה).

ואף זאת, כי חכמי התלמוד מבקשים אסמכתות מן המקרא למשלים, שהם בעצמם מסמנים אותם בלשון „אמרי אינשי". די להוכיר ביחס זה את השיחה הנאה שבין רבא ורבה בר מארי (בבא קמא צ"ב:) „מנא הא מילתא דאמרי אינשי..."; כלומר, רבא שואל מאותו רבה בר מארי, שהיה כנראה דרשן חריף ובקי, להביא לו ראיות מן המקרא על המשלים „דאמרי אינשי" – כלומר, על הרעיון ועל האמת שבאותם המשלים – שהרי „ליכא מידא דלא רמיזא באורייתא", ולכן גם למשלים העממיים המפורסמים צריך למצוא ראיה או רמז בדברי תורה. והדרשן רבה בר מארי מוצא תיכף אסמכתא מחודדת על כל משל שרבא מציע לפניו. אין זה מעניני לדבר כאן על ה ד ר ש ו ת ה מ ח ו ד ד ו ת שבתלמוד (והשיחה היפה הנ"ל שייכת לסוג זה), אך לא אוכל להמנע מהביא דוגמא אחת ממחרוזת המרגליות שבאותה שיחה. „מנא הא מילתא דאמרי אינשי: ישפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייסין (ועיניו משוטטות הנה והנה)? אמר לו „דכתיב: והיטיב ה׳ לאדוני וזכרת את אמתך"; בדבור זה גומרת אביגיל את נאומה הארוך אל דוד; עד כאן דברה ב... דברי פיוס והתנצלות, ותהלות ותשבחות לדוד, – ואחרי ככלות הכל היא זרקה לו רמז דק, במבט־ערמה מן הצד: והיטיב ה׳ לאדוני ו ז כ ר ת א ת א מ ת ך... איזה פקח הוא הדרשן הבבלי הזה, ואיזה „סודות" ורמזים מגלה ה ו א בדברי המקרא, ואיך הוא עושה ח ו ל י ן את כתבי־ה ק ו ד ש! (ואמנם בהפשטת הקדושה מעל

ספורי המקרא, ואפילו מעל ספורי התורה, עולה עליו איש־שיחתו ר ב א. על המשל ההמוני „שתין תכלי מטייה לככי דקל חבריה שמע ולא אכל" (ששים מחלות באות על שניו של השומע קול חברו שאוכל והוא אינו אוכל), מביא הדרשן הנ"ל ראיה על־פי דרכו, אך רבא בעצמו מוצא אסמכתא יותר הריפה: אנא אמינא לה מהכא: „ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו—ויקח את רבקה ותהי לו לאשה", וכתיב בתריה: „ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה" („נתקנא ביצחק", כך אומר רש"י בפירושו). במבט־חול כזה הביט האמורא הנדול רבא על ספור התורה בנוגע לאברהם אבינו! — אך נחזור לעצם ענייננו.

המשלים התלמודיים נבדלים ממשלי התנ"ך לא רק בלשונם וסגנונם. המישלים שנמסרו לנו בתלמוד ובמדרשים הם בודאי ע מ מ י י ם י ו ת ר מאותם שבתנ"ך, וגם מ ע ש י י ם יותר. משלי התנ"ך מלמדים אותנו אמתיות נצחיות על־ידי כ ל ל י ם עקריים, כ ל ל י ם מ ק י פ י ם, ומשלי התלמוד מוסרים לנו גם־כן אמתיות נצחיות, אבל הם נכנסים יותר ב פ ר ט י ם של חזיונות החיים. בכלל הסתעפו והתרחבו מקצעות החיים בימי בית שני ובתקופה התלמודית — וממילא נתעשר אוצר־המשלים ונתרחב „חוג פעולתם". כמעט אין לך מקצוע בחיים המעשיים שלא תמצא עליו איזה משל עממי בתלמוד. אפילו אותו מין המשלים הנקראים באשכנזית „בויערן־רעגעלן": כלומר, כללים קצרים לשמוש בעבודת האדמה, נאמרים בסגנון משלי — גם הם מצאו מקום בתלמוד (ואולם אין הם שגורים עוד בפינו, מפני שאין להם מקום בחיינו הגלותיים). הבדל בין המשלים של שתי התקופות אנו מוצאים גם ביחוסם אל מחזות הטבע ואל בעלי־החיים. משלי התנ"ך לוקחים להם גם כן את ציוריהם ודמיונותיהם מחיי הטבע ומטבעם של בעלי־חיים — אבל רק מחוג מצומצם של בעלי־חיים מועטים ומבלי הכנס בפרטים. ותחת אשר במשלי התלמוד אתה מוצא הסתכלות יפה בטבעם של הרבה מיני בעלי־חיים: „כלבא בלא מתייה (כלב שלא בכפרו) שבע שנין לא נבח"; „לא עכברא גנב אלא חורא גנב"; „לא מדבשך ולא מעוקצך!" „שפיל ואזיל בר־אווזא—" (ע' למעלה); „יותר משהעגל רוצה לינוק" וכו', עוד הרבה מאד. באלה ודומיהם יש השואה מחודדת אל ענינים מוסריים, אלא ש„הנמשל" חסר (כמשלים בלי נמשל שבתנ"ך, שעליהם דברתי למעלה); אבל יש גם בלי תכלית מוסרית, כמו: „חמרא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה", או „נגרי דחמרא שעורי" (רגלי החמור הן השעורים שהוא אוכל), ועוד.

גם ב ה ר י פ ו ת ם נבדלים המשלים של שתי התקופות. ההדוד שבמשלי התנ"ך הוא „אֲצִילִי" יותר, אבל איננו חריף ושנון כזה של משלי התלמוד. מן הדוגמאות שהבאנו למעלה כבר אפשר להרגיש את חריפותם המיוהדת של המשלים העממיים מן התקופה השניה. והנני להביא עוד דוגמאות אחדות: אלקפטא נקטן ריחא לידי

אתי" (הדוכס אחז בידו ובמגע זה נקלט ריח השרה לידו); משל זה הוא לענ שנון מאד! – וכן גם ה„שנינות": „אסתירא בלגינא, קיש קיש קריא": „הסריה לגנבא, נפשיה לשלמנא נקיט" ועוד, ועוד. אבל גם בהלצה ובדיחה (כ ה ז מ ו ר אמתי) הם מצטיינים יותר ממשלי התנ"ך. מה מבדחת היא ההלצה שבמשל המפורסם „קדרה דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא" או: „גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי[1]); או: „ערבך ערבא צריך"[2]), ועוד הרבה מאד. יש גם משלים הנראים כ„המוניים", על־ידי הפרזתם, אבל גם הם אינם „בדחניים", אלא חריפים ביותר. כמו, לדוגמא, שני המשלים „המקומיים" (כלומר, המכוונים אל אנשים של מקום ידוע): „פומבדיתאה לויך, שני אושפיזך" (אם לוה אותך אחד מאנשי פומבדיתא, שנה את האכסניא שלך – לבל ידע מקום משכנך; כי הפומבדיתאים היו מפורסמים לגנבים); „נרשאה נשקך מני ככיך" (אם נשק אותך אחד מאנשי נרש, ספור את שניך! – כי הנרשאים השודים על גנבה. שני המשלים נמצאים במסכת חולין קכ"ז., והאחרון מצוין ביחוד בחריפותו).

אצל אומות־העולם יש הרבה משלים, שלקחו להם את ציוריהם והשואותיהם מן הפולחן הדתי, ממנהגי דתם. במשלי התנ"ך אין משלים ממין זה; כי המשלים המעטים שבמשלי־שלמה המכוונים נגד הקרבנות, אינם נכנסים לסוג זה, שהרי אין הם באים ללמד על ענין אחר, אלא ללמד על עצמם באו ורק לשם השפלת ערך הקרבנות ולהגדלת ערך „המעשים הטובים" עליהם. משלים מעין „עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח", הם לקח טוב, אבל אין בהם יותר ממה שכתוב בהם. רק בתלמוד ובמדרשים נמצאים דבורים משליים אחדים שיש בהם דמיונות ממנהגי הדת, כמו: „טובל ושרץ בידו"; „מה לכהן בבית הקברות?"; „כהן המסייע בבית־הגרנות" (כדי לקבל תרומה. וזהי שנינה יפה מאד). מן הדבורים האחדים הללו אין לדעת אם היה העם בכללו משתמש בציורים דתיים לצרכי משליו. ואולם יש משל אחר מסוג זה, מצוין מאד, שהתלמוד מוסר אותו בפירוש כמשל עממי, – וממנו אנו רואים שבקרב העם התהלכו משלים ממין זה עוד בזמן שבית־המקדש היה קים. בתלמוד (ירושלמי פסחים, פרק ו' ה"ב; ושם בבבלי הדברים

[1]) המשל הנחמד הזה הובא ב„עין יעקב" בסוף מסכת ברכות; ובגמרות שלנו איננו. אבל בגמרות של הקדמונים לא הוה הסר; ואני מצאתי את המשל גם בפירוש הרד"ק לזכריה (י"א, ה') בשם רז"ל.

[2]) פתגם יפה זה נמצא בתלמוד בשני מקומות (סוכה כ"ו, גטין כ"ח:). והנה ב„מורה הנבוכים" (חלק א', פרק ע"ד) נאמר: „ובזה יאמר באמת המשל המפורסם אצל הערביים; ערבך ערבא צריך". האמנם אשתמיטתיה מהרמב"ם שזה משל תלמודי? ואם כן איך הביאו בלשון התלמוד? או אולי כונת הרמב"ם, שמשל זה מפורסם גם בין הערביים? אני מבקש מאת כל מי שיש לו „מורה נבוכים" במקורו הערבי (בהוצאת מונק) לברר את הדבר ולהודיעני, ואודנו בכל לבי.

מגומגמים) בעי רב מר׳ חייא שאלה בהלכות טומאה וטהרה, ור׳ חייא ענהו, שהוא יכול ללמוד את ההלכה מן המשל העממי („מהא דמתלון״) „פסחא כזיתא והלילא מתבר אגרייא״[1]) (חתיכת הקרבן־פסח, שמגיעה לכל אחד ממנויו קטנה כזית, אבל קול קריאת ההלל עליו משבר את הגגות – מליצה מעין „ותבקע הארץ לקולם״). הנמשל של משל זה מובן על נקלה. „רעש׳ גדול בשביל דבר קטן. ההומור הנחמד שבמשל זה מעיד עליו – עוד יותר מעדותו של ר׳ חייא – שהוא עממי אמתי; וממנו נוכל גם אנחנו ללמוד – לא הלכה בעניני טומאה וטהרה – אבל את יחוסו של „העם׳ אל מנהגי־הדת היותר חשובים, ובזמן שבית־המקדש היה קיים!... אך זה איננו עתה מעניני. ואולם כדאי לשים לב אל „ההיסטוריה״ של המשל המצוין הזה: איזה הדרך הגיע אלינו. אלמלא מצא ר׳ חייא בהגיונו המשונה, שיש ללמוד ממשל זה הלכה בדיני טומאה וטהרה, לא היינו זוכים לראות את המרגלית היפה הזאת שבאוצר־משלינו העתיק. וכך היא אמנם „ההיסטוריה׳ של רוב המשלים שנמסרו לנו מן התקופה ההיא: ברובם עלינו להודות לאיזה „מקרה מוצלח׳, מעין הנ״ל, על מציאותם בתלמוד. ומי יודע כמה מאות משלים עממיים לא הגיעו אלינו, רק מפני שלא היה באפשר להוציא מהם שום „הלכה״, או מפני שבמקרה לא השתמשו בהם בבית־המדרש! (אגב אעיר, כי המשל הנ״ל, שמוצאו מימי בית־שני, היה שגור בפי העם דורות רבים אחרי החרבן – שהרי ר׳ חייא ורב היו כמאה וחמשים שנה אחרי החרבן. ואולם בזמן סדורו של התלמוד הבבלי, כנראה שלא היה שגור כל־כך בפי הבריות – כי על־כן נוסח המשל בבבלי מגומגם. או אולי בכלל לא התאזרח המשל בבבל).

משלים בחרוזים אין בתנ״ך ובתלמוד, פשוט מפני ש„החרוז״ היא המצאה מאוחרת, לפי הערך, דורות אחדים אחרי חתימת התלמוד (ומטעם זה אין חרוזים גם במשלי היונים והרומאים העתיקים; תחת אשר במשלי הלשונות החדשות וגם במשלי הז׳רגון משמש החרוז תבלין עיקרי, – ויש שהחרוז מחפה על ריקניותו או בנליותו של המשל: כלומר, יש שהמשל נתפשט באומה ונתחבב על הקהל לא משום ערכו הפנימי, אלא בשביל הרווז המצלצל יפה...), אבל גם השמוש ב„לשון נופל על לשון״ (הנ״ל גם במשלי היונים והרומאים, ואין צריך לומר בלשונות החדשות) איננו מצוי כלל במשלי התנ״ך – אף־על־פי שהנביאים לא נמנעו להשתמש, לפעמים, בשעשועי־מלים כאלה (ויקו למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה״, וביחוד אצל מיכה המורשתי, בפרשה הראשונה של ספרו). ובין אלפי המשלים

[1]) מעין משל זה יש גם בז׳רגון: „וועניג לאקשען און פיעל זמירות״ — הלאקשין (מין תבשיל לסעודת ליל שבת) מועטים והזמירות מרובות. ועיין לחלן.

והפתגמים שבתלמוד ובמדרשים, יודע אנכי רק שנים שניכר בהם שמוש זה בכיוון. האחד הוא אותו הפתגם הנעלה שכבר נזכר למעלה: אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי". והשני הוא המשל המפורסם, המגלה לנו את טבעו של האדם בהגדרה מפליאה בקצורה: „בשלשה דברים אדם נכר: בכיסו בכוסו ובכעסו". לסכם ולכלול בשליש מלים שליש מסקנות של הורת־הנפש, שלש אמתיות פסיהו־לוגיות, זוהי בודאי אמנות גדולה; ועוד יותר תפליא אותנו אמנות זו כששליש המלים דומות זו לזו בצלצולן, — ובכל זה אין ב„לשון נופל על לשון" שבפתגם זה (וגם בפתגם הראשון) שום דחק ושום קושי ושום מלאכותית! אדרבה, הכל כל־כך טבעי, כל־כך „מחויב המציאות", עד שאין אנו מרגישים, שיש כאן „שעשועי־מלים" בכונה; נדמה לנו, שאי־אפשר כלל לתת הגדרה קצרה ומדויקת כל־כך במלים אחרות. שני המשלים הנזכרים מעידים, שחכמינו (כי, כמובן, רק הם, ולא „העם", יצרו אותם) ידעו להשתמש ב„הדודי מלים" בהידור מצוין, — אבל, כנראה, נזהרו אבותינו הקדמונים מן הקלקלה הכרוכה במיני הדודים כאלה (כי הנטיה לשעשועי־מלים מביאה לידי קַלַמבוריות פרוצה ולבדחנות המונית), לכן לא נתנו להם מקום במשליהם 1). ובאמת, גם במשלים העבריים שנוצרו בדורות שאחרי חתימת התלמוד, כמעט שאין בהם לשון נופל על לשון (ואמנם גם בחרוזים לא השתמשו במשליהם העבריים; אף־על־פי שהגוים שבקרבם ישבו השתמשו במשלים נחרזים ביד רחבה)*).

בכל האומות והלשונות יש משלים ריקים, טריוויאלים וגם גסים. בתנ״ך ובתלמוד אינך מוצא משלים כאלה. אחד החוקרים במקצוע המשלים בדק ומצא שבמיעט

1) אחרי כתבי זאת נזכרתי, שבריש מסכת בבא בתרא איתא „כדאמרי אינשי: „ארבעה לצללא ארבעה לצללא". ניכר, שיש כאן איזה „שעשוע־מלים המוני. אך למרות הפירושים הרבים שנאמרו עליו, איננו יודעים מה הוא סח.

*) הערת העורך. בפרט זה לא דק, כמדומה, הסופר הנכבד, בעל המאמר. גם המשל החרוזי וגם הקלמבורי היה ידוע לקדמונינו, ועל שתי הדוגמאות שהביא כאן בעל המאמר יש להוסיף עוד, כגון הפתגם הנהמר בפסחים קי״ד ע״א: „דאכיל אליתא מטשי בעליתא, ודאכיל קקולי אקיקלי דמתא שכיב", פירוש: האוכל אליה [כלומר, משמנים ומעדנים] מתחבא [מפני נושיו] בעליה, והאוכל ירקות שוכב [לבטח גלוי לעין כל] על אשפות העיר", וכן הפתגם השני מעניני שמירת הגוף הבא שם: „אכול בְּצָל ושב בְּצֵל". בשני פתגמים אלה יש גם מן החרוז וגם מן הקלמבור. ידוע כמו כן הפתגם השנון, שקרא רב אדא בר אהבה על קריעת כרבלתה של כותית אחת ששמה מתון: „מתון מתון — ד' מאות זוזי שויא" — פתגם שיש בו קלמבור משולש: רמז לשם הכותית הניזוקת, רמז לספר „מאתים" („מאתן" בארמית), ששתי פעמים „מאתן" עולה ד' מאות, ורמז למדת „המתינות" (עיין במקומו ברכות כ'). וכן ב„א״ב דבן־סירא", ספר מאוחר בזמן, אבל כולל פתגמים עתיקים — רובם מובאים בתלמוד — נמצאים כמה משלים חרוזיים, כגון: „לחכימא ברמיזא ולשטיא בכורמיזא", „דהבא לקמצאה ועוזימא להלקאה" ועוד.

לכל העמים יש משלי־לעג על בעלי־מומים; ואולם במשלי התנ"ך והתלמוד אין נסות־הרוח כזו, אין בהם אף משל אחד המתלוצץ במומים גופניים. ווהי – לפי דברי החוקר הנ"ל – עדות נאמנה על נפשם היפה ותרבותם הנעלה של היהודים בשתי התקופות ההן. ואני מוסיף, שגם במשלים העבריים שלאחרי חתימת התלמוד, ואפילו במשלים הז'רגוניים, „שאינם יראים מפני כל", אין הלצות נסות על בעלי־מומים [1].

משלי התנ"ך והתלמוד עולים לאלָפים. וכאן מתעוררת השאלה: האמנם כולם ממקור ישראל הם? וספק זה יש לו על מה לסמוך: שהרי, כאשר אמרתי מראש, המשלים בדרך כלל אינטרנציונליים הם, רובם משותפים לכל העמים, – ואם־כן ממש מעשה־נסים הוא, אם משלי אבותינו הקדמונים יהיו יוצאים מן הכלל הזה; ובנסים קשה להאמין.

והנה בנוגע למשלי התנ"ך, אי־אפשר כלל לברר את הדבר. כי עמי שֵׁם הקדמונים (שרק אותם, כמובן, אפשר היה לעשות שותפים להעברים הקדמונים ביצירת המשלים) לא הניחו אחריהם שום דוגמאות ממשליהם, ואין אנו יודעים, אם יצירותיהם במקצוע זה היו דומות למשלי התנ"ך, אם לא. על־פי הדוגמאות מיצירותיהם במקצוע השירה והמליצה, ביחוד של בני אשור ובבל (שנתגלו כדורנו על־ידי החופרים־ההוקרים), נראה שבמקציע זה היו העברים הקדמונים „משכמם ומעלה גבוהים" מכל בני־שם. ולכן קשה לשער, שמשלי האשורים והבבליים (והמשלים הלא גם־כן חלק מן המליצה). היו יכולים להתחרות עם מישלי התנ"ך ביופי ובחריפות (הרעיון של הרבה ממשלי התנ"ך הרי הוא משותף לכל העמים – לא רק לבני שם –; אבל במשלים העיקר הוא בטויו של הרעיון והתלבשותו בכלי־מלות); וממילא, אין מקום להשוד את העברים הקדמונים בשאילת־משלים משכניהם הקרובים והרחוקים: אין דרכו של עשיר ללוות מן העני.

וכנוגע למשלי התלמוד – הנה בימי בית שני עמדו היהודים ביחוסים קרובים עם העמים ה„קלאסיים": בראשונה, במשך מאות שנים, עם היונים, ואחרי־כן גם עם הרומאים. ובכן צריך, לכאורה, לשער, כי במשלי היהודים מן התקופה ההיא יהיו נִכָּרים למַדי עקבות ההשפעה של שני הגויים הגדולים האלה, וביחוד

1) יהודי־אשכנז היו קוראים לרגלים עקומות, בהלצה: „קדמא־ואזלא־פיס". אבל זה אינו מום גדול, וההלצה אינה גסה. ואולם זוכר אני, שבילדותי שמעתי מפי נשים זקנות את הציטאט המחורד „כל מום רע", כלומר: כל בעל־מום הוא אדם רע. ביחוד היו קוראות את הפסוק הזה על בעלי־חטוטרת ועל אלמים. כאמור, שמעתי זאת רק מפי נשים – אבל הן קשה להאמין שהציטאט המחורד הזה הוא „יְלוּד אשה". ואולם דעה זו, שבעלי מומים הם אנשים רעים בטבעם, היא מקובלת אצל ההמון באומות אחרות – וביחוד אצל הנשים ההמוניות.

השפעת חכמת יון. הלא הדיאליקט הא־מי של יהודי ארץ־ישראל (וגם לשון המשנה) מלא מלים יוניות עד אין מספר, וגם מלים לאטיניות,–ואם לקחו היהודים מהם מלים, מדוע לא יקחו מהם גם משלים ופתגמים? ובכל זה לא נמצא במשלי התלמוד אלא דמיונות מ־עטים, דמיונות רחוקים, עם משלי היונים והרומאים. זה נראה כדבר פלא; אבל ב„פלא" זה נוכל להאמין, יען כי הוא מתבאר בדרך הטבע. מלים היו היהודים מוכרחים לקחת מאת היונים (ובמקצת גם מן הרומאים), יחד עם הכלים החדשים ועם המושגים החדשים שהכניסו בני־יפת לאהלי־שם, – אבל למשליהם לא נזקקו, יען „כי רבים אשר אתנו מאשר אתם". היהודים הקדמונים לא עסקו בהקרי הפילוסופיה ובחקרי הטבע – כי חקירות כאלה לא היו לפי רוחה של אמונת היהוד – לכן התעסקו ביתר־שקידה וביתר עמקות בפילוסופיה העממית, בחכמת החיים, ובחקרי טבע האדם שבלב החי־ה, שדרש תפקידו, בקש ומצא ספוקו ביצירת משלים ופתגמים מחוכמים. רוח ישראל, ה„גניוס" של האומה, שלא יכול לצאת לפעולות כבירות בעולם המחשבות (בתוקף הדת שהזהירה אותו מן הפילוסופיה ומחקרי הטבע), הוכרח להתפורר, להתפוצץ לרסיסים, בעבודת־המחשבה הזעירה של המשלים והפתגמים. ומתוך־כך היו היהודים הקדמונים האמנים היותר גדולים במקצוע זה (שהשקיעו בו את כל כחות־נפשם); ולכן גדול אוצר־משליהם גם בכמות וגם באיכות; ולכן לא היה להם כל צורך לקחת משל אחרים.

הנני עובר עתה אל התקופה השלישית, המקיפה גם היא פרק־זמן של אלף שנים לערך, מחתימת התלמוד עד סוף ימי־הבינים.

במשך התקופה הזאת התפזרו היהודים בין כל אומות העולם. הם לא דברו עוד עברית או ארמית, אלא בלשון ארץ־מגוריהם; אבל השפה העברית נשארה שפתם הכהנית, שפתם הספרותית. היא היתה לא רק המליץ בינם ובין אלהים (לשון התפלה), אלא גם המליץ בין הגוף ובין הנשמה – היא היתה לשון נשמתם. המקרא והתלמוד נלמדו בשקידה עצומה, והמשלים העבריים והארמיים נהיו יותר ויותר לקנין הכלל. והיהודים לא הסתפקו עוד באותם פסוקי־המקרא ובאותם מאמרי התלמוד שהם משלים גמורים „מיום הולדם"; בחריפותם ובבקיאותם הפכו הרבה מקראות והרבה דבורים תלמודיים, שאין בהם שום משל ומליצה, לפתגמים מחוכמים, לציטאטים מחודדים. בכלל עשו את התנ"ך ואת התלמוד למקור לא־אכזב של ציטאטים, למעין הנובע של אסמכתות ורמזים; על־ידי הוצאת הדברים מפשוטם, יצאו להם מאותם הציטאטים משלי־מוסר או כללים מעשיים, הלצות יפות ובכלל דבורים ציוריים, שהעשירו מאד את אוצר משלינו ופתגמינו. ו„הדבורים השגורים" (געפלינעלטע וואָרטע־

בלשון אשכנז) הללו, שכל מי שאיננו בור גמור היה מתבל בהם את שיחתו הלועזית, הם שעמדו לשפתנו שתחיה היום בלתי־פוסקים – אולי עוד יותר מאלפי הספרים שנכתבו בה.

השמוש בציטאטים תנכיי"ם נתפשט כבר בימי התלמוד. במאמרי „פסוקי־המקרא שבתלמוד" (השלח, תרע"ד) הוכחתי בראיות ברורות, שלא רק החכמים, אלא גם סתם יהודים, שלא היו תנאים או אמוראים, היו רגילים לתבל את דבריהם בפסוקים וחצאי פסוקים (גם אם במקומם אין בהם שום חדוד ושום חדוש, שום משל ושום מליצה), בתור אסמכתא יפה להענין המדובר. והמנהג הזה נפרץ יותר ויותר בדורות שאחרי התימת התלמוד, ועל הציטאטים מן המקרא הוסיפו אז המון ציטאטים מן התלמוד: מימרות ודבורים, שבתלמוד גופא אין בהם שום כונה משלית ויהיו ל„דבורים שגורים" בפי הבריות עד היום הזה.

ה„ציטאטים" הם ממינים שונים; אך בכולם ניכר שנבררו בבינה יתרה ובהרגשה אסתיטית דקה. וגם אלה אשר, לפי דעתי, נעשו לציטאטים על־ידי המון העם – גם הם אינם כלל וכלל הפרי־טעם. למשל, ברור בעיני; שהדבורים „גם אני בחלומי" או „עוד היום גדול" וכדומה, נהיו לציטאטים על־ידי ההמון, כי על־כן משתמשים בהם עד היום (כמובן שלא כפשוטם), ביחוד ב„שדרות התחתונות", ובכל־זאת מורגש בהם איזה טעם מיוחד המכשירם להיות ציטאטים, אף־על־פי שבמקומם, במקרא, פשוטם כמשמעם בלי שום ריח של מליצה. גם את הדבור השגור „כאשר אבדתי אבדתי" הושב אני לציטאט המוני; אבל צורתו היא להדיא מליצית [1], ולכן אין להפלא שנתחבב על העם – ובפרט שמקורו במגלת־אסתר, בספור פופולארי מאד.

מן הציטאטים. שבמקומם אין בהם שום מליצה, ובכל־זאת נתחבבו על הבריות ונעשו לדבורים שגורים (אבל לא על־ידי ההמון) בתור אסמכתות מליציות, אזכיר עוד את אלה: „כל אשר יעלה המזלג" (במקומו-שמואל א', ב', י"ד-הדברים כפשוטם, והמזלג מזלג ממש. אך בפי הבריות נעשה לציור מליצי בהוראת „מכל הבא בידו" – שגם הוא ציטאט); „נחבא אל הכלים" בתור כנוי מליצי לענו וצנוע (ובמקרא כפשוטו); „לא בא כבושם הזה" (ביחוד היא מליצה קבועה ב„הסכמות", גם על ספרים שאין להם טעם וריח. ובמקרא כפשוטו, על הבשמים שנתנה מלכת־שבא לשלמה, ושם נאמר, כמובן, „לא בא כבושם ההוא"; אך שנויים קטנים כאלה. וגם גדולים מאלה, קבלו הרבה ציטאטים בפי הבריות). ומן הציטאטים התלמודיים: „פתח בכד וסיים בחבית"; „טענו חטים

---

[1] יש במקרא עוד מליצה מעין זו: „כאשר שכולתי שכלתי", ונזה נראה שסגנון זה הוא מסגולותיה של המליצה העברית האמתית.

הדבורים האלה במקומם הם כפשוטם; אבל גם פשטותם מבדחת היא, ולכן נעשו לפתגמים הלציים). וכן גם הדבור המפורסם „לא דובים ולא יער!" ואמנם ה„היסטוריה" של הציטאט הזה מוכיחה על „הוש הריח" המצוין של עמנו, לְהָרִיחַ „הלצות" גם מתוך מאמרים רציניים מאד. הנה על המסופר על הנביא אלישע שקלל את הנערים שהתקלסו בו „ותצאנה שתים דובים מן היער" וגו' – על זה באה מחלוקת בגמרא (סוטה מז.): יש אומר, כי באותו המקום היה רק יער ולא דובים, ובדרך נס נמצאו שם פתאום דובים; ויש אומר, כי גם יותר גדול היה שם, כי באמת „לא יער הוה ולא דובים" ובכל זה קרה מה שקרה. ומן המימרא של „התמימות הקדושה" הזאת, עשה לו העם את הפתגם ההלצי „לא דובים ולא יער" בהוראת להדים.

וכן יש ציטאטים שנזכר בהם בפירוש שם אדם שעליו סובבים הדברים – אך מפני שבאותו הפסוק או בדבור התלמודי יש איזו הבלטה מיוחדת, או שמפני סבות אחרות הוא מוכשר להיות כלי־קבול לרמזים ואסמכתות, לפיכך נהיו ל„דבורים שגורים", כמו: „לו ישמעאל יחיה!" (כך נוהגים לענות, בהלצה, כשאחד מבטיח לעשות טובות, וכדומה, הרבה יותר מטה שעשה קודם, – כמו שענה אברהם להקדוש־ברוך־הוא על ההבטחה שגם שרה תלד לו בן); „ולא תאמר אני העשרתי את אברם" (כך מצטטים הבריות בהוראת: איני רוצה לקבל ממך את הדבר, כדי שלא תתפאר עלי, וכדומה); „ברחל בתך הקטנה" (בהוראת „דבורים ברורים"). ומן התלמוד: „גם חרבונה זכור לטוב" [1] (ציטאט יפה מאד על אדם שהועיל בפועל, אף־על־פי שכונתו אינה רצויה); והציטאט ההלצי: „וכי דרכו של בועז לשאול בנשים?" (על ציטאט זה עוד אדבר להלן); וגם הדבור השגור „ר' יעקב משלם" (מקורו בבבא קמא לט: בברייתא, שבמקום „ר' יעקב אומר: חייב לשלם", נאמר „ר' יעקב משלם". ואמנם דבור זה מחויב על־פי צורתו להיות לציטאט הלצי, ובפרט כי „ר' יעקב" יוכל להחשב כ„ר' יהודי".–), ועוד הרבה.

ואולם יש מין ציטאטים, שקשה לדעת במה זכו להיות „דבורים שגורים". למשל המליצה הקבועה: „לא יאומן כי יסופר" (במקומו בחבקוק נאמר „לא תאמינו כי יסופר", ואולם בפי הבריות נעשה השנוי הנ"ל, כדי להשוות את שני הפעלים במנין ובבנין); הלא באמת אין בה שום מליצה ושום הבלטה, והיא יכולה לכאורה להאמר בכל לשון, – ומדוע זה נתחבבה ככה על הבריות. ואפילו יהודי פשוט מתבל בה את שיחתו הז'רגונית? עוד יותר קשה למצא טעם להציטאט התלמודי־הארמי

---

1) מאמר זה אינו בתלמוד בבלי אלא בירושלמי (מגילה פרק ג' ה"ז) וגם באסתר רבה ובמסכת סופרים. ושם הוא נאמר בלשון הלכה: חיב אדם לאמר בפורים „גם חרבונה" וכו', אך כפי הנראה נעשה שגור בפי הבריות על־ידי הזמר לפורים „שושנת יעקב", שגומר במלות „וגם חרבונה זכור לטוב".

„בדידי הוה עובדא״ – כמה מצא חן כל־כך בעיני הקהל? ואני צ־יך להעיר, כי ציטאט ארמי זה היה אהוב וחביב עוד לקדמונינו, ועוד בספרות הרבנית הקדומה היה למליצה קבועה (למשל, בציטאט הנזכר מַתחילה „תשובה״ של ב״י בעל התוספות–בן נכדתו של רש״י–). ובכל זה הלא צריך להורות, שבוראי לא בלי חשבון ודעת, לא בלי ברירה, הבבו קדמונינו את הציטאטים הנזכרים. ולכשתעיין תמצא, שיש איזה נוון מיוחד, איזה „ניואנסה״ מיוחדת בהמבטא הפשוט „בדידי הוה עובדא״, שאי־אפשר למסרה אפילו בעברית. וכזאת תמצא בכל הציטאטים התלמודיים־הארמיים שהתאזרחו אצלנו גם בדבור גם בספרות, – וכידוע מספרם לא קטן: הלא כמעט כל הטרמינולוניה התלמודית נשואה על שפתי כל איש (וגם אשה: „נפקא־מינה״, „קיימא לן״, „ממה נפשך״, „מכל־שכן״ וכיוצא באלו שגורים גם בפי הנשים). ולכן לא מחכמה עושים הפוריסטים החדשים שלנו, המשתדלים בעצמם וגם יועצים לאחרים, להמנע בספרות מן הציטאטים הארמיים המקובלים באומה, ולתרגמם דוקא עברית. – אך אשובה נא לעניני.

עד עתה דברתי על אותם הציטאטים שלא הוצאו לגמרי מפשוטם. ועכשו הנני להביא דוגמאות אחדות ממין הציטאטים שהוכנסה בהם כונה חדשה לגמרי, ומתוך כך נהפכו למשלים מחוכמים או לפתגמים מחודדים. הנה, למשל, הפסוק בישעיה „מהרסיך ומחריביך ממך יצאו״, שהוא יעוד־נחמה, והנגינה היא על מלת „יצאו״. אך על ידי העתקת הנגינה אל מלת „ממך״ נתהוה פתגם המכיל אמת מעציבה. או המשנה במס׳ נגעים: „כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו״, שהיא פסק־הלכה, שהכהן רשאי לראות רק את הנגעים של אחרים, אבל לא נגעי עצמו, – הנה על ידי הכנסת כונה הדשה (ובלתי רחוקה כלל ממשמעות המלה) במלת „נגעים״, להוראת חסרונות ומגרעות רוחניים, נהפכה ההלכה היבשה הזאת למשל מצוין, המכיל אמת פסיחולוגית נצחית. (המשנה הזאת הובאה פעמים אחדות בגמרא וגם במדרשים, ותמיד רק בהוראתה ההלכית. ובכל זה הלא משנה זו ממש צועקת: דרשני כמשל! ביחוד בשביל שבמקום „כהן״ נאמר בה „אדם״ – ועל זה יש באמת להתפלא – : שהרי היה צריך לאמר: כל הנגעים הכהן רואה – ולא „אדם״, כי לסתם אדם לא הורשה לראות נגעים[1]).

---

[1]) כפתגם מחודד מעין הנ״ל ובאותה הכונה בעצמה הוא הציטאט המובא בספר כ„תחכמוני״ להחריזי וב„אבן־בוחן״ לר׳ קלונימוס (בן־דורו של עמנואל הרומי): „שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים״. ומקורו במסכת פסחים ושם הכונה, שהכתוב „לא יראה לך חמץ״ אוסר רק לראות חמץ שלך, אבל לא של אחרים. ועל־ידי עקירת המאמר ממקומו ו„שנוי הנגון״ קצת, יצא לקדמונינו משל יפה, ממש כהוראת המשל „כל הנגעים וגו׳. ואולם הציטאט „שלך אי אתה רואה״ וכו׳ לא נעשה לקנין הכלל ואיננו שגור בפי הבריות (רק אצל ה„למדנים״), תחת אשר „כל הנגעים״ שגוח בפי כל.

שתי הדוגמאות הנ"ל, והרבה כיוצא בהן, נעשתה רק „אופירציה" קלה, שנוי ב„נגון" או בכונת מלה אחת, כדי להכשיר את המאמר לציטאט מהודר. אך יש שהיו עושים „אופירציה" גדולה, הוצאת כל הפסוק או מאמר הז"ל מפשוטו לתכלית זו. למשל, הפסוק „ומשמע ודומה ומשא" (שמות בני ישמעאל) נהפך לפתגם מוסרי בהוראת: צריך לשמוע ולדום ולשאת ולסבול (ציטאט זה הובא כבר באגרת הרמב"ם אל בנו. ולא עוד אלא שהתרגום על התורה, המיוחס ליונתן בן עוזיאל, מתרגם כן להדיא את הפסוק!) ויש מצטטים אותו פסוק בהוראה כזו: לשמוע ולדום — זהו משא כבד. ואולם ציטאטים „דרושיים" כאלה קרובים כבר לקאלאמבורים ויש גם קאלאמבורים נמורים, אך אותם אני מיחס לתקופה הרביעית, האחרונה, ימי שלטונו של הפלפול הנפתל וה„המצאות" הפולניות. כמו הציטאטים: „ראית גנב ותירוץ עמו" (כל גנב כשתופסים אותו יש לו תמיד „תירוץ"); „עני ואביון מי גוזלו"? (העני אינו ירא מגנבים וגזלנים); „הצפור לא בשר" („עוף" אינו נחשב לבשר, כי העיקר הוא בשר־א דתורא — לפי דעתם של בעלי הציטאט. והקאלאמבור הוא על הפסוק „ואת הצפור לא בתר", בברית בין הבתרים). יפה יותר הוא הציטאט המסחרי: „אש יצאה מחשבון" (כשעושים השבון מתחילים להתקוטט), אך גם הוא בודאי מן הדורות המאוחרים.

ואולם צריך אני להעיר, כי בנוגע לציטאטים שנתחדשו לאחר חתימת התלמוד, לא נקל כל־כך להנהיג בהם סדר־זמנים ולהגביל אפילו בקירוב את תקופת יצירתם. רוב הציטאטים אין להם מקור בספרות (אלא הם שגורים בפי הבריות), או שהם נזכרים רק בספרים מזמן מאוחר, — אך מזה לא מוכח עדיין שהם מן התקופה האחרונה. וגם כשאנחנו מוצאים איזה ציטאט מפורסם אצל אחד מקדמונינו, אין לנו להחליט שהוא הוא המקור הראשון, או שהוא בעל ה„המצאה". ידוע הוא, שיש בספרותנו מימי הבינים שלשה מקורות השובים לציטאטים מחודדים, והם ה„תחכמוני" לאלחריזי, „מחברות" עמנואל הרומי ו„אבן בוחן" לר' קלונימוס (מחבר „מסכת פורים"). ואמנם רוב חדודיהם הם קנינם הפרטי, וגם אחרי־כן לא היו לקנין הכלל. אבל יש בהם ציטאטים, שאחרי חקירה מרובה גליתי, שהם היו מפורסמים מאות שנים קודם לכן, ואולם גם הם לא האריכו ימים ולא זכו להיות „דבורים שגורים", כאשר קרה להרבה ציטאטים, שבזמן מן הזמנים היו „דבורים שגורים", ואחר־כך נשתכחו. אפילו במקצוע המיוחד של עמנואל הרומי, זה מקצוע „נבול־פה", שלכאורה יש לו מונופולין עליו, — בכל זה מצאתי שיש לו כאן ציטאטים מחודדים־נסים, שהיו מפורסמים הרבה דורות לפניו, ודוקא בסביבה לא אירופית כל עיקר. ולמשל הפסוק (איוב ה', מ"ו) „ישען על ביתו" ונומר, שעמנואל משתמש בו בהריפות נסה על מחוסר גבורת־אנשים („וביתו" זו אשתו), — הנה באמת היה הציטאט הזה מרמין

קבוע לאותו הענין כבר אצל – הפוסקים הקדמונים; ואני מצאתיו גם בתשובה לרבנו תם, שקדם כמאתים שנה לעמנואל (עיין בהגהות מיימוניות בתשובות דשייכי ל„נשים", סימן ו', ועוד שם בתשובות אחרות), ומלשון התשובה שם „על האשה שטוענת על בעלה טענת ישען על ביתו", ניכר שהמליצה המאפילה הזאת איננה המצאתו של רבנו תם, אלא שהיתה מפורסמת קודם לכן. (אגב אעיר, שבציטאט זה השתמש הסופר מרדכי אהרן גינצבורג בהאויטוביוגרפיה שלו, „אביעזר", כאילו היתה „המצאתו" הפרטית).

אף, למשל, הדבור השגור „דקדוקי עניות", שבתלמוד (עירובין. מה:) פשוטו כמשמעו יסורים של עניות, והבריות משתמשים בו, בהלצה, להוראת נקרנות יתרה או קושיה קלושה, וכדומה, ורבים חושבים שזה מן ההלצות המאוחרות, – הנה באמת מצאתיו כבר אצל הראב"ע: בפירושו לקהלת (י"ב ה') הוא אומר באותה הוראה בעצמה: „וזהו דקדוק עניות" (עיין שם). ואינני בטוח כלל שהאבן־עזרא הוא הוא שהמציא את הציטאט ההלצי הזה; אך בכל אופן הרי ציטאט זה זקן ורגיל, כי כבר עברו עליו לכל־הפחות שמונה מאות שנה ועודנו מורגל בפינו [1]. וכן יש הרבה החושבים, שהדבור הרגיל „אין לזה טעם וריח" הוא ז'רגוניזם גמור, ובכל אופן הוא מזמן מאוחר מאד. ולא אכחד, שלפנים השבתיו גם אני לז'רגוניזם, והייתי נזהר מלהשתמש בו בכתב. ואולם לרגל חקירותי במקצוע המשלים והפתגמים שלנו, נודע לי שדבור זה הוא ישן נושן, ואני מצאתיו אצל הרמב"ן: בפירושו על התורה (בראשית, בפסוק „בשגם הוא בשר") הוא אומר על דברי רש"י: „ואין בפירוש זה טעם או ריח [2]. אם כן אין הוא לא ז'רגוניזם ולא מאוחר, אלא עוד לפני

1) בספרות הרבנית המאוחרה משתמשים בציטאטים שונים (מלבד „דקדוקי עניות") לבטול דברי חברו. ולמשל המהר"ם שיף מחבב מאד את המבטא „הבל הבלים". גם על דברי מהרש"א (שהוא קורא לו מהר"ש יצ"ו, כי עוד היה אז בחיים) הוא אומר (ב"מ פ.): „וזה הבל הבלים", „וזה ודאי קושיא של הבל הבלים". יחס אי־נימוסי כזה כלפי אדם גדול (מהרש"א היה גדול ממהר"ם שיף לא רק בשנים אלא גם בתורה ובחכמה הרבה מאד) איננו חזיון בודד בספרות הרבנית, בכל הזמנים ובכל הארצות — וכבר נמצא יחס כזה בין חכמי התלמוד. וכדאי ענין זה לכתוב עליו מאמר מיוחד. ועיין בהערה שאחר זה.

2) נפלאים דרכי הרמב"ן! הן הוא מעריץ ומקדיש תמיד את רש"י, ואת הראב"ע הוא מגנה (בשביל „סודותיו" המסובכים) וכותב עליו פעמים רבות „יוצק זהב רותח לתוך פיו" (גם זה ציטאט מן התלמוד, ושם הוא נאמר על נבוכדנאצר), וכאן הוא מעליב פתאום את רש"י (שהרי בודאי יש עלבון כדברים: ואין בפירוש זה טעם או ריח); ולעומת זה, בפרשת האזינו, בפסוק „שאל אביך ויגדך", הוא אומר על דברי הראב"ע: ודברי פי חכם חן! (שמזה נראה, אגב אורחא, שהציטאט הזה, הרגיל מאד בספרות הרבנית המאוחרת, על־פי רוב בראשי־תבות ודפח"ח, היה משמש כבר בימי הרמב"ן). ואולם צריך להזכיר, שבהקדמתו לפירושו על התורה הוא אומר: „ועם החכם ר' אברהם (הראב"ע) יהיה לי תוכחת מגולה מאהבה מסותרת"...

שבע מאות שנה, לכל הפחות, היה זה דבור שגור אצל ה„ספרדים“ (ומסתמא גם אצל ה„אשכנזים“), וגם מצאתי שדבור זה הוא ציטאט הלצי, אסמכתא על דרשה מפורסמת בויקרא רבה: ד׳ מינים שנוטלים בסוכות „יש מהם שיש להם טעם ולא ריח, ריח ולא טעם, **לא טעם ולא ריח**, כך ישראל“ וכו׳.

מכל זה אנחנו רואים, שצריך להיות זהיר מאד בקביעת זמנים להציטאטים שלנו, וגם בהערתם...

ואולם גם ביצירת משלים ופתגמים עבריים חדשים עסקו היהודים בתקופה ההיא. וזהו באמת הזיון נפלא: יהודים, שלשון־דבורם היא אשכנזית, צרפתית, איטלקית או ספרדית, יוצרים להם משלים ופתגמים **עבריים**, לא כדי להשתמש בהם בכתב, בספרות, אלא דוקא **לצרכי הדבור**, כדי לתבל בהם את **שיחתם הלועזית**! שהרי רוב היצירות הללו (שהן שגורות בפינו עד היום הזה) אין להן מקור בספרותנו, וגם אלה שנמצאו בספרים, מכומנים שם בפירוש בתור „משלים“ ו„מאמרי העולם“. ואמנם אבותינו לא ידעו כלל שהם עשירים מופלגים, שהם ברוכים בשתי לשונות או גם בשלש לשונות. וגם לא ידעו להלק בין „לשון לאומית“ ובין „לשון עממית“; הם ידעו, או, יותר נכון: **הרגישו**, שהלשון העברית היא הלשון **שלהם**, של **כל** עדת ישראל, והלשון הלועזית המדוברת בפיהם היא לשון **נכריה**, שעל פי ההכרח הם מחויבים להשתמש בה בשוק, במשאם־ומתנם עם הנכרים; אבל בינם לבין עצמם הם צריכים להרבות בדבורים עבריים יותר ויותר, ולא רק בעסקם בתורה ובענינים רוחניים בכלל, אלא אפילו במילי דעלמא, ואפילו במשלים עממיים. הם קראו אמנם לעברית „לשון הקודש“, ובכל זה השתמשו בה לכל דברי־חול, ואפילו להלצות גסות, כי נשמתם העברית הרגישה את עצמה לחוצה ודחוקה וקפואה בדבור הלועזי – בלשון נכריה, בלשון גלותית, לא יכלה נשמתם להתחמם ולהתלהב או גם לצחוק ולהתלוצץ ול„התהדר“. המלה העברית היא היא שהיתה מחזירה נשמות לפגרים מתים, היא היא שהיתה משהרת אותם ומחממת אותם ומשכיחה אותם את גלותם ואת שפלותם, היא היתה מרחבת את דעתם וגם מבדחת את דעתם...

בין המשלים החדשים של אותה התקופה (ובכל הדורות שאחרי חתימת התלמוד) יש **שתכנם** לקוח ממשלי הגוים שבקרבם ישבו היהודים, אבל על־ידי הצורה היפה והסגנון החריף שקבלו בעברית, נשתנו לטובה כל־כך מן המקור שממנו לוקחו, עד שאי־אפשר כלל להכיר את מוצאם, והשנוי הגמור הזה נותן לנו זכות־בעלים עליהם.

בתור דוגמאות אביא את היותר מפורסמים והשגורים בפי „רובא דעלמא“. הנה המשל המצוין „הרוצה לשקר ירחיק עדותו“, שביפיו וחריפותו יוכל להתחרות עם טובי המשלים העבריים של התקופה התלמודית, הובא כבר אצל הרא״ש כתור

„מאמר העולם" („כי יאמרו העולם: הרוצה לשקר ירחיק עדיו", הרא"ש, שבועות פרק ו'), ומזה נראה שעוד לפני שש מאות שנה היה משל זה שגור בפי היהודים - ולכן צריך לשער שהוא עברי מקורי לגמרי (אף־על־פי שרעיונו מובע במשלי אומות אחדות - אם גם לא באותה חריפות; וכידוע נוסד על הרעיון הזה משל ספורי יפה של קרילוב הרוסי בשם „Лжецъ"). מחודד מאד בסגנונו הוא הפתגם שיש בו מעין ציטאַט: „אחרי מות קדושים [אמור]". משל זה שגור בפי כל, אבל מקור בספרות לא מצאתי לו[1], וקשה להגביל את זמנו, - בכל אופן איננו צעיר לימים. אין מקור בספרות גם למשלים הללו השגורים בפי כל: „אין חכם כבעל הנסיון" (הרעיון נמצא גם במשלי אומות העולם, אבל בסגנון אחר לגמרי; למשל, האשכנזי אומר בנידון זה: פראָבּירען געהט איבער שטודירען); „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב" (כמעט בסגנון זה יש משל אשכנזי, ולכן אפשר שהוא מזמן מאוחר, לפי הערך); „סוף גנב לתליה" (שמעתיו בילדותי ביהוד מפי נשים, וזה לפי דעתי אות שהוא מזמן קדום); „מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל" (מקור בספרות לא מצאתי לו, אבל אני חושב אותו ל„עתיק־יומין". ונפלא הדבר שמצאתי ב„תולדות יצחק" לר' יצחק קארו, בפרשת וישב: „לפי שהמנחמים אומרים לאבלים: „מה שיעשה הזמן יעשה השכל"; הכונה היא, כנראה: יעשׂ נא השכל עתה מה שיעשה הזמן בלאו הכי - כי הזמן מביא תנחומין. מזה יש לכאורה לשער, שאצל ה„ספרדים" - ר' יצחק קארו היה מגולי ספ־ד - היה לפני ארבע מאות שנה פתגם שגור זה לניחום אבלים - ואפשר, איפוא, שגם „מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל", הוא יצירה „ספרדית", כאשר מעיד גם סגנונו ה„פילוסופי").

מיוחד במינו הוא המשל הארמי השגור בפי כל: „טורא בטורא לא פגע, אינש באינש פגע". מלשונו הארמית היה אפשר, לכאורה, לשער, שהוא „עתיק יומין" מאד (שהרי המשלים שנתחדשו אחרי התלמוד, שגורים בפינו רק בעברית, ומסתמא כך היו מתהלת בריתם); אבל מה שלא נמצא לו שום זכר בספרותנו מטיל את „זקנותו" בספק גדול. ועוד יותר הוא חשוד בעיני, מפני שהוא נמצא גם במשלי הרוסים מלה במלה[2]. אפס כי הוא נמצא מלה במלה גם במשלי הטורקים (כאשר נודע לי מספריו של התייר הגדול, אחינו המנוח, וואַמבערי), ויש לשער, שהרוסים קבלו אותו מן הטאַטאַרים ששלטו לפנים ברוסיא, כידוע. אבל איזה הדרך בא אל

1) באחד משירי עמנואל הרומי (מחברות, דפוס לבוב, צד 167) יש אמנם מליצה זו אבל בהוראה אחרת לגמרי; ואין לה שום שייכות אל המשל המפורסם. ובכלל צריך לדעת שמליצותיו וחדודיו של עמנואל לא היו שגורים כלל בפי הבריות, ואיני יודע אפילו „דבור שגור" אחד שמקורו במחברות עמנואל (בודאי מפני האסור שרבץ עליו על־פי השולחן־ערוך).

2) „Гора съ горою не сходится, человѣкъ съ человѣкомъ столкнется".

היהודים? האמנם תרגמו אותו מרוסית, ולסימן שהוא תרגום קבעו אותו בלשון ארמית, שהיא ידועה בין היהודים בשם „לשון התרגום"? (גם התלמוד קורא לפעמים „תרגום" ללשון ארמית), אבל, אם־כן, הרי הוא מזמן מאוחר מאד – וזה אי־אפשר, שהרי הוא שגור אפילו בפי המון העם (בילדותי שמעתי אותו אפילו מפי בורים גמורים); – ומשלים חדשים, ובפרט בארמית, לא היו יכולים להתאזרח אצלנו כל־כך. או אולי מוצאו של המשל הזה הוא מארצות המזרח, והוא תרגום ישר מטורקית או מלשון מזרחית אחרת, והובא אלינו בזמן יותר קדום על־ידי השדריי״ם הירושלמים, וכדומה? – בקיצור, המשל הזה צריך עיון, וכדאי לחקור על אדותיו.

יש אצלנו אמנם עוד משל ארמי שנתחדש אחרי התקופה התלמודית: „מאן דיהיב חיי יהיב מזונא". אבל הוא אינו שגור כל־כך בפי הבריות; ו„ארמיותו" באה לו מפני שנוסד על מאמר תלמודי ארמי „כי יהיב רחמנא שובע לחיי יהיב" (תענית ח:). ואמנם משלים שנוסדו על מאמרי חז״ל או גם על מקראות, נבראו הרבה בתקופה ההיא והם שגורים בפי כל, אבל רק בעברית, כמו: „מרבה דברים מרבה שטות"; „משנה מקום משנה מזל"; „יש לו מנה רוצה מאתים" [1]) ועוד הרבה. ואולי גם המשל המפורסם „צרת רבים חצי נחמה" נוסד על דברי המדרש (דברים רבה פ״ב): „צרת רבים אינה צרה". (המשל „צרת רבים חצי נחמה" הובא בספר „מלאכת מחשבת" לר״מ חפץ, פרשת תבוא, שנדפס ראשונה בשנת ת״ע. אך בודאי אין זה המקור הראשון).

כבר אמרתי למעלה, כי גם במשלים ובפתגמים שנתחברו לאחרי התימת התלמוד (ולאחרי המצאת ה„חרוז") אין כמעט שום זכר לחרוזים. ובאמת, יודע אני רק פתגם חרוזי אחד השגור בפי כל, והוא: „אין רגע בלי פגע", וכנראה הוא ישן נושן, כי באחד משירי ר' יהודה הלוי כבר נמצא דוגמתו: „ואין רגע בלי נגע". יש אמנם עוד שנים, שלשה, פתגמים חרוזיים ספרותיים, המפורסמים בין הלמדנים והמשכילים, אבל אותם לא אוכל להשוב ל„דבורים שגורים". כנראה יש בזה סימן של קונסרבטיביות עקשנית: מכיון שמשלי התנ״ך והתלמוד הם בלי חרוזים, לפיכך אסור להכניס לאוצר משלינו העבריים שום משל נחרז...

בין ה„דבורים השגורים" שלנו יש גם הרבה ציטאטים מספרותנו הפילוסופית של ימי־הבינים, וביחוד מ„מורה הנבוכים". מזה נראה, שה„חרמות והאסורים" התכופים לא מנעו את אבותינו מלהנות בספרים ה„מסוכנים" האלה בשקידה רבה. כי על־כן שגורים בפי הבריות (ועוד יותר בספרות הרבנית) הדבורים ה„פילוסופיים": „הרגל

[1]) מקורו ב„קהלת רבה" בארמית ובשנוי. אך מצאתי אותו בעברית, כנ״ל, בספר „נפש יהודה" (פירוש על „מנורת המאור") בהקדמה לנר ראשון. וראוי לדעת, כי הפירוש הנזכר נדפס תמיד ביחד עם „מנורת המאור" והוא פופולארי מאד.

נעשה טבע"; „המפורסמות אינם צריכים ראיה[1]; „ההכרח לא יגונה"; „ישני הפכים בנושא אחד" (דבור זה, שמקורו ב„מורה נבוכים". א' ע"ה, משתמש בו גם ה„פוסק" מהרי"ק בתשובותיו, סימן ק"ג); ובפרט פתגמו המפורסם של אריסטו: „האדם מדיני בטבעו" (שנתפרסם אצלנו גם־כן על־ידי „מורה הנבוכים", ב', מ', ועוד). גם הדבור ההלצי „בהמה בצורת אדם" מקורו ב„מורה הנבוכים" (ג', ח', „בהמה בתואר אדם", ובמחברות עמנואל – צד מ"ד – „בהמה על צורת איש").

ולעומת זה יש להתפלא (וגם להצטער), שמכל הספרות השירית והמליצית שלנו מימי הבינים וגם מן הדורות האחרונים, ואפילו מן ה„פיוטים" המרובים, לא נשתמר כמעט שום ציטאט בפי הבריות. והלא מתוך הים הגדול הזה היה נקל מאד לדלות פניני־פתגמים ודבורים מחוכמים ומחודדים בכל מקצעות החיים הרוחניים והגשמיים! אין זאת, כי אבותינו אהבו רק את התורה והחכמה, דברים הצריכים למוד ויגיעת הרוח ושכל־חריף; על־כן היו מחבבים אפילו את ספרי הפילוסופיה, למרות סכנת־נפשות הכרוכה בהם. אבל דברי מליצה ושיר, ואפילו „פיוטים" וסליחות וקינות שנהגו ל„אמרם", הם סוף־כל־סוף דברים של מה בכך, אינם סובלים שום פלפול ואינם נזקקים ל„הדוד המוח", – לפיכך לא שמו אליהם לב כלל; ואפילו ה„פיוטים" וכו' היו רק נאמרים מן השפה ולחוץ, אבל לא נכנסו לא למוחם ולא ללבם, וגם לא לאזנם... ולפיכך לא ניכרו עקבותיהם כמעט כלל בהמון ה„ציטאטים" וה„דבורים השגורים" שלנו.

ובטרם אכלה את דברי על התקופה השלישית, הנני להעיר הערה אחת נחוצה. כבר רמזתי למעלה, שהמשלים והציטאטים מן התלמוד יש שנוסחתם בפי הבריות (וגם בספרות) שונה קצת מזו שבמקורם. ואמנם אין לתמוה על זה הרבה: משלים ומאמרים השגורים וחיים בפי העם, עלולים לפעמים לשנויים (אף־על־פי שבמשלים וציטאטים של אומות העולם זה הזיון יקר־המציאות מאד). ואולם להרבה מן השנויים הללו מצאתי סבה פשוטה מאד: הם שגורים בפינו לא כנוסחתם במקורם הראשון, אלא כנוסחתם בפירוש רש"י על התורה. בדקתי ומצאתי בפרש"י עה"ת כמאה משלים ופתגמים וציטאטים מן התלמוד והמדרשים, והם הם השגורים בפי הבריות ביותר, ודוקא בנוסח שהובאו ברש"י. לא כל היהודים למדו גמרא ואף לא „עין־יעקב", אבל „חומש עם רש"י" למד כל יהודי בילדותו ב„חדר"–לכן נתקיימה

[1] המקור הראשון לפתגם זה מצאתי ב„מלות הגיון" להרמב"ם (פרק ח'). ר' אליהו בחור בספרו „תשבי" התחכם לקבוע את הפתגם הזה בחרוז: „למפורסמות אין צריך אות"— אך עמלו היה לשוא: איש לא זכר את חרוזו, תחת אשר הנוסח הפרוזי „המפורסמות אין צריכין ראיה" היה לקנין הכלל; ואפילו הרבנים, שהספרות הפילוסופית היתה לחם חתיכה ראיסורא, היו משתמשים בפתגם זה ממש כאלו היה מאמר חז"ל, והוא מרמז קבוע ב„הסכמות".

„גירסא דינקותא" זו אצל כולם, ולכן אותם המשלים וכו' שהביא רש"י בפירושו היו שגורים ממש בפי כל — וכמובן בנוסח של רש"י.

והנני לחזק את ההלטתי זו בראיות ברורות. בתלמוד (ברכות נ"ה. ועוד) „אי־אפשר להלום בלי דברים בטלים"; ובפי הבריות שגור „אין חלום בלי דברים בטלים"—יען זוהי גירסא דינקותא שלנו, כלומר, כך היא הגי־סא ברש"י (בראשית ל"ז, י'). וכן שגור בפינו „הרבה שלוחים למקום", יען כן הוא ברש"י (שמות ט"ז, ל"ב); אבל בגמרא (תענית י"ח:) „הרבה הרוגין יש ביד המקום". או המשל המפורסם: „עני חשוב כמת" נמצא בלשון זו רק ברש"י (שמות ד', י"ט); אבל בתלמוד (נדרים ס"ד: ועוד) „ארבעה חשובים כמתים: עני, סומא" וכו'. וכן הפתגם המפורסם: „אהבה מקלקלת השורה", נמצא בנוסח זה רק ברש"י (בראשית כ"ב, ג') *), תחת אשר בתלמוד (סנהדרין קה:) וגם במדרשים הלשון משונה קצת. או, הכל אומרים: „גלגל החוזר בעולם", יען כך לשון רש"י (בראשית כ"ה, ל'); ובתלמוד (שבת קנ"א:) ובמדרשים „גלגל הוא שחוזר בעולם" (שנוי זה אינו גדול, ובכל זאת יש בו כדי להוכיח השפעת רש"י). וכן הדבור השגור „נִבָּא ואינו יודע מה נִבָּא", לקוח מרש"י (בראשית מ"ה, י"ח), תחת אשר בתלמוד יש רק „מתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים" (בבא בתרא קי"ט.). ועוד הרבה כיוצא בזה.

אבל רש"י השפיע על נוסח ה„דבורים השגורים" שלנו לא רק על־ידי פירושו על התורה, אלא גם על־ידי פירושו לנביאים וכתובים. הנה כבר הבאתי למעלה את הציטאט ההלצי „וכי דרכו של בועז לשאול בנשים?" במקורו הראשון (שבת קי"ג:). זוהי תמיהה על הכתוב ברות: ויאמר בועז לנערו — למי הנערה הזאת? ועל זה מתמיהה הגמרא: „וכי דרכו של בועז לשאול בנערה?" (ולא: בנשים); אבל בפירוש רש"י על הפסוק הנזכר הובאה השאלה בנוסח השגור בפינו („וכי דרכו — לשאול בנשים"?). ועוד גדולה מזו מצאתי בפירוש רש"י לתנ"ך. הנה המשל המפורסם „שקר אין לו רגלים", שגור ממש בפי כל (אפילו בפי נשים ובורים); ואני חשבתי תמיד—וכן היא בודאי דעת רובא דעלמא—שאין לו מקור אחר מלבד מאמר־הגמרא הידוע „שקרא לא קאי" (שבת ק"ד.). ומה מאד שמחתי שמצאתי במקרה את המשל העברי הנזכר בפירוש רש"י למשלי (י"ב, י"ט). ומזה מוכח, שהצורה העברית של המשל המפורסם הזה היא עתיקה מאד[1].

---

*) עיין בראשית רבה נ"ה. — העורך.

1) משל זה נמצא גם בתקוני־זוהר (תקון כ"ב), כמובן, בארמית: „שקרא לית ליה רגלין". וכמובן הוא תרגום מעברית, מפירוש רש"י הנ"ל או מפי העם. ואך תמימות יתרה

הנני עובר עתה אל התקופה הרביעית, המקיפה את ארבע, או שלש מאות השנים האחרונות. הוצאתי את התקופה הזאת מכלל הדורות שאחרי התימת־התלמוד לא מפני שנתחדשו בה משלים עבריים בצורה מיוחדת ומסוג מיוהד, שאין דוגמתם בתקופה השלישית, – אלא בשביל שבה התחילו היהודים ליצור משלים ופתגמים בלשון נכריה המדוברת בפיהם, כלומר בז׳רגון האשכנזי.

במקצוע המשלים העבריים לא נתהוו בתקופה זו כמעט שום חדושים: הם הוסיפו להתפשט יותר ויותר בקרב העם (על ידי התגברות למוד התורה, ביהוד תורה שבעל־פה, מצד אחד, ועל ידי התפתחות ה„השכלה" העברית, מצד אחר), ובודאי נוצרו בה גם משלים הדשים, אבל מפני שאין בהם סמנים מובהקים, המבדילים אותם מן הקודמים להם, איננו יכולים להכירם ולקבוע להם מדור מיוהד. יש לשער, שהפתגמים החריפים והציטאטים המהודדים במקצוע האירוטיקה הם יצירי תקופה זו. וכן הושב אני, שרוב הציטאטים הקאלאמבוריים המפורסמים אצלנו ראוי ליהס לתקופה זו, כאשר אמרתי כבר למעלה. ההתחכמות הפלפלנית, שפרצה כל גדרי ההגיון והטעם הטוב במאות האחרונות, ביחוד בפולניה, היא ששרצה המרים־חמרים של קאלאמבורים, שהרבה מהם אמנם נשכחו ברבות הימים (ועל זה אין להצטער כלל; כי אלה ש„אבדו מתוך הקהל" מובטחני שהיו תפלים והסרי־טעם. ויש לי על זה ראיות הרבה, ואחת מהן אביא כאן. הגאון בעל „שבות יעקב" מביא בספרו „עיון יעקב", שבימיו – היינו זה כמאתים שנה – היה מקובל באומה, שבערב־שבת מתגבר הקור יותר מבשאר ימות השבוע, „וסימן לזה אומרים העולם: וקרקר כל בני שת". פירושו של הקאלאמבור הוא מסתמא: „וקר קר כל בני ש ש" כלומר: כל יום ו׳ו קאלאמבור זה נשתכה בדורות האחרונים, יחד עם ה„הנהה המיטיאורולוגית" המשונה שעליה נוסד. על „אבדה" זו הרי אין לנו להצטער – וכן הם יתר ה„אבדות").

ואולם עיקר הדושה של תקופה זו זה המשל הז׳רגוני, כאמור. אך קודם שאכנס לפרטים, הריני מהויב להעיר שלש הערות כלליות, שאמנם יש בהן כדי להתמיה את ה„נייטראלים" וכדי להקציף את קנאי הז׳רגון, – אבל אמת הן לאמתן. ראשית עלי להעיר, שמשלים במובנם האמתי מעטים מאד בז׳רגון; יש בז׳רגון הרבה הלצות יפות פהות או יותר, הרבה מילי דבדיהותא, הרבה הדודי־מלים, הרבה קאלאמבורים (בלי מספר!), אבל משלים במלוא מובן המלה אין הרבה בז׳רגון. שנית: רוב המשלים האמתיים וגם הרבה הדודים ציוריים מליציים שבז׳רגון, הם

היא לחשוב, ש„תקוני זוהר" או איזו „אותיות דר"ע", או ספרים מזויפים אחרים ואי־פופו־לאריים כמוהם, יכולים להיות מקור ראשון למשל עממי כזה... אפילו מן „הזוהר הקדוש" לא זכה שום מאמר להיות ל„דבור שגור"

או אשכנזים גמורים, או תרגומים מרוסית ופולניה, או מעובדים מעברית. שלישית – ועל זאת בודאי ירגמוני מטורפי הז׳רגון –: המשלים וההדודים וכו׳ הז׳רגונים, אינם כלל וכלל עממיים; ה„עם׳ לא השתתף כמעט כלל ביצירתם, ו„העם״ אינו יודע אותם ברובא דרובא, ואינו משתמש בהם בדבורו אלא במקצת מן המקצת. אילו היה אפשר לעשות „אנקיטה׳ בנידון זה, היו מסקנותיה בודאי מפתיעות מאד. אבל גם בלי סטאטיסטיקה אין כל ספק, שעד עתה היה ה„עם׳, ואפילו המון העם בפועל ממש, משתמש במשלים עבריים יותר (ובכל אופן לא פחות) מבמשלים ז׳רגוניים. ישימו נא לפני יהודי המוני את ה„כרך הנורא׳ של המנוח איגנאץ - ברנשטיין („יידישע שפריכווערטער׳ וכו׳) וישאלו אותו, כמה מאלפי המשלים וההדודים וכדומה האצורים בו ידועים לו ושגורים בפיו? אם ימצא שם כאלה חמשה למאה – אל תאמינו לו: הוא מגזם; באמת אפילו שלשה למאה אינם מפורסמים בין המון העם. כך היא „עממיותם׳ של המשלים הז׳רגוניים...

ועל זה אמנם אין להתפלא כלל. הן יוצרי המשלים וההדודים וכדומה הז׳רגונים, היו דוקא הלמדנים ולא „עמי הארצות״ כי על־כן יש ביצירות הללו „התחכמות׳ ו„המצאות׳, ולפעמים גם „חריפות של בקיאות״ הרבה יותר מבמשלים העבריים. בעלי היצירות הללו היו ה„מגידים׳ ובחורי הישיבות, או סתם למדנים־ליצנים, וביחוד ה„בדחנים׳, שהליצנות וההתולות היתה אומנתם ופרנסתם (כמובן, גם ה„בדחן׳ לא היה איזה שוליא דנגרא או רצען בור; הרי אנו זוכרים עדיין את ה„מוהיקאנים האחרונים׳ של הבדחנות: כמו אליקום בדהן – צונזר – וחבריו: הם היו למדנים ומשכילים עבריים) – ובדורות האחרונים נוספו על ה„יוצרים׳ האלה כל המחנה הגדול של ה„אפיקורסים״ (כלומר מיסדי ה„השכלה׳ באשכנז ואחרי כן ברוסיא). כל אלה התכוונו ב„יצירותיהם׳ אלה על־פי־רוב רק להידודא בעלמא, כדי לבדח את דעתם או את בני „השדרות העליונות׳, ולפעמים גם לשם פולמוס נגד האדוקים וננד התקיפים והעשירים. הם השתמשו בלשון „העממית׳ לא לתכלית עממית, אלא רק מפני שהז׳רגון הוא עיר פרוצה אין חומה, ולכן הוא מסגל ביותר להדודי־מלים ולשבושי־מלים, לפארודיות, לסירוסי־דבורים ולכל מיני קאלאמבורים ו„המצאות׳. ועל־כן היו רוב „יצירותיהם׳ בלתי מכוונות כלל להוהו של המון העם ועל פי רוב גם בלתי מובנות לו – למרות לשונן ההמונית – ועל כן נשארו רובי ה„יצירות׳ הז׳רגוניות הללו ב„סוד׳ אצל כנופיא קטנה של משכילים־ליצנים, – ואלמלא המנוח בערנשטיין, שפזר ממון הרבה כדי לאסוף כל מילתא דבדיחותא וכל הדוד שנזרק מפי ליץ, ואחרי כן כינס אותם בספרו הגדול וקבעם לדורות בתור משלים ופתגמים עממיים (מה שכמובן לא היו מעולם), – אלמלא הוא, לא היה „העם״, וגם רובא דרובא של ה„משכילים, יודעים כלל ממציאותם של אותם המשלים וכו׳.

בין המשלים והפתגמים הז׳רגוניים יש הרבה שלוקחו ממשלי התנ״ך והתלמוד. והם, לפי דעתי, ה״זקנים״ ביותר (אך בכלל אין במשלי הז׳רגון למעלה מבני שלש מאות שנה, וגם הם רק מעטים מאד). כמו „ווי א האר פון מילך״ („כמישחל ביניתא מחלבא״) וגם ה„חרוזיים״: „וואס נאט טהוט, איז מסתמא גוט״ („כל דעביד רחמנא לטב״); „כל זמן דער מענש האט די אויגען אפען, זאל ער האפען״ („כל זמן שאדם חי יש לו תקוה״); „אז מען זייט אין ליידען, שניידט מען אין פריידען״ („הזורעים בדמעה ברנה יקצורו״); „די וועלט איז ווי א לייטער, ארויף נעהט איינער, אראב דער צווייטער״ (יש כזה במדרשים; ובמחברות עמנואל מלה במלה: „העולם דומה לסולם, זה עולה וזה יורד״), ועוד הרבה. ובכל־זאת למרות זקנותם ולמרות החרוזים המצלצלים יפה אינם מפורסמים ואינם שגורים בפי העם (מלבד „ווי א האר פון מילך״). ולעומת זה מפורסמים ושגורים מאד אותם שהם אשכנזיים גמורים (והם אמנם גם־כן לא מן הצעירים לימים) או שתורגמו מפולנית ורוסית (והאחרונים בודאי צעירים מאד). כמו: „אז גאט וויל, שיסט א בעזים״ (אשכנזית); „ווי דאס פינפטע ראד צום וואגען״ (אשכנזית); „א גאסט אויף א ווייל, זעהט אויף א מייל״ (אשכנזית); „אויפ׳ן גנב ברענט די היטעל״ (רוסית); „ווי אנ׳ארבעס צום וואנד״ (רוסית); „די ציינער לעגען אויפ׳ן פאליצע״ (רוסית); „אריינלעגען א פינגער אין מויל״ (רוסית); „פון דיין מויל אין גאט׳ס אויערען״ (רוסית); „זידלען אויף וואס די וועלט שטעהט״ (רוסית), ועוד הרבה מאד.

אך בכלל אין המשלים והפתגמים ממין זה מעניני. מכיון שהם תרגומים מלועזית ללועזית (כלומר לז׳רגון האשכנזי), הרי אין בהם אף קורטוב של „יהדות״, — ואני מדבר כאן רק על המשלים והפתגמים שלנו, שעליהם אוכל להשוב רק את אלה ממשלי־הז׳רגון, שתכנם הוא יהודי מקורי. (במשלים העבריים מספיקה לט צורתם העברית, גם אם תכנם לקוח מלועזית, שהרי „יהדנו״ אותם על־ידי הלשון היהודית, כלומר העברית; אבל מה שתרגמנו משלים מלועזית לאשכנזית מקולקלת — בזה לא יהדנו אותם כלל; ואחת היא לנו, אם היהודים משתמשים באותם המשלים ברוסית או באשכנזית נקיה, או באשכנזית מקולקלת). ולכן אשים פני רק אל אותם, שתכנם הוא בודאי יהודי, או שצורתם היא יצירה יהודית־עברית מיוחדת במינה.

ומן הסוג האחרון יש הרבה, והם חריפים ומחודדים — אם גם אין בהם ההן וההדור של המשלים העבריים ואף־על־פי שצורתם בדחנית ביותר. בדוחים הם ביחוד אותם החרוזיים, המורכבים מעברית ואשכנזית (לא תמיד מקולקלת), ואותם אני חושב גם־כן ל„זקנים״. כמו: „במקום שאין איש, איז הערינג אויך א פיש״ (כאן יש גם הרכבה של משל עברי — מפרקי אבות — עם משל אשכנזי, והזווג עלה יפה

מאד); או: „אין חכמה ואין תבונה, לנגד פרוי פאָרטונה" (לנגד המזל; „פאָרטונה" היא אלילת המזל אצל הרומאים; ו„פרוי פארטונה" היא ראיה ברורה לקדמותו של המשל הזה, והיא יצירה של יהודי אשכנז, ולא של יהודי פולין וליטא); או: „והוא ימשל בך, און וואָס זי וויל טוט זי דאָך". וגם אותם המורכבים שאינם חרוזיים, ושיש בהם קאלאמבור (אבל לא בדהני־גס ביותר); כמו: „כי אפס כסף, מאַכט דער תרגום: שלים!" (כלומר: „ארי שלים כספא", ו„שלים" באשכנזית פירושו „רע". הקאלאמבור היפה הזה, הוא בודאי מן הקדומים; כי בז'רגון המאוחר אין מלת „שלים). בדהני יותר הוא הקאלאמבור „יד העדים (איידים בז'רגון) תהיה בו בראשונה" (על היחס הרע שבין חתן להותנו. בז'רגון יש פתגמים אחדים המעידים על היחס הרע הזה; כמו: „אַ שנור און א איידים זענען א פאָר שדים"; „א זון און א טאָכטער איז א קינד, א שנור איז א וואונד, אנ'איידעם איז א הונד". משל זה נוצר בפולין—כאשר יעיד מבטא ההרוז „קינד־וואונד־הונד — ובאותה „ארץ חמדה" של מחבבי הגלות היו חיי המשפחה של היהודים לא־מהודריים כלל...). בדהני־גס הוא הקאלאמבור: „בנעלע, בגרינע, בשמחה רבה" (על התן שמחויב לשמוח בכלתו המכוערה. וזה פארודיה על „בגילה ברנה בשמחה רבה"). עוד דוגמאות מסוג זה הן: „השמר לך פען!" (אזהרה שלא להרבות להתום על שטרי־הובות); „צום קול ממון" (זה הדוד קאלאמבורי על הכתוב במחזורים ממעל למלים „ותשובה ותפלה וצדקה" וכו', באותיות קטנות „צום קול ממון". וכונת הקאלאמבור הוא: מי שרוצה שישמעו בקולו, צריך שיהיה לו מלבד קול מצוה גם ממון. הדוד זה מוצאו מאשכנז מזמן קדום לפי הערך). ולסוג זה שייך גם הקאלאמבור המפורסם „קין („קייען") איז ניש הבל" (ואמנם היקא קאלאמבור זה, שאין בו שום הדוד ושום רעיון, הוא מפורסם מאד, תחת אשר חדודי־מלים שהבאתי למעלה, ועוד הרבה כמוהם, שיש בהם גם חריפות וגם רעיון, אינם מפורסמים, ו„העם" אינו יודע אפילו מציאותם.)

צורה יהודית־עברית נאה, בלי שום סירוסי־מלים, יש להרבה פתגמים וגם למשלים אמתים. המפורסם ביותר ממין זה (אבל, כמובן, „לא עממי") הוא: „עס איז א גרויסער הלוק פון „וכך היה אומר" ביז „וכך היה מונה" (מעין רעיון זה נמצא גם בפתגם ז'רגוני גמור: „דער ווייטעסטער וועג, איז דער צו דער קעשענע", אבל פתגם זה הוא אשכנזי, וכל „יהדותו" מצומצמת במלה הפולנית „קעשענע"...). בלתי מפורסמים כלל הם שני פתגמים חרוזיים, כמעט עבריים גמורים, בעניני שדוכים: „אנ'אלמנה איז א סכנה, א גרושה איז א בושה, א בתולה איז א גדולה"; והשני: „ניט קיין מזומנים, ניט קיין שיין פנים, אבער א סך שנים". על פתגמים „כמעט־עבריים" מעין הנזכרים, המצויים הרבה בז'רגון (כלומר בספרו של ברנשטיין), גליתי דעתי לפני כמה שנים (בעתון „הבקר" שיצא על־ידי פרישמאן), שבתהלב

בריתם היו עבריים נמורים, וברבות הימים ז׳רגנו אותם קצת. אך באמת הם צריכים להחשב גם עתה כעבריים נמורים; – וכי בשביל שמיעכו להם בין המלים העבריות אתא קלילא א ומלה זעירה „איז", נפסלה עבריותם? ובאמת, ברובם שלא לצורך הוא „הטיה התפל" הז׳רגוני: מי שמבין את הדבורים: אנ׳אלמנה איז א סכנה וכו׳, הוא יבין גם: „אלמנה-סכנה, גרושה-בושה, בתולה-גדולה", בלי „דבקי ז׳רגוני. ובכלל כבר הגיע זמן לברור מתוך המשלים והחדודים הז׳רגוניי׳ את אלה שיש להם צורה יהודית־עברית. (ובפרט הקאלאמבורים העבריים, כמו „דער שכל פון א בת־כהן, „בת־כהן כי תחל לזנות" - וזה קאלאמבור עתיק), וליַהד אותם לגמרי, כלומר: לעשותם לעבריים נמורים; ובודאי לא יפסידו ע״י אופירציה קלה זו, אלא עוד ירויחו...

בין המשלים וכו׳ שאפשר לשער שהורתם ולידתם היתה בעברית, (ושבכל אופן אפשר לעשותם לעברים נמורים), חושב אני גם את אלה: „כעס והמה, מאכען דעם מענשען פאר א בהמה". (כעס והמה, עושים את האדם לבהמה); „ונתנו" מאכט צוריק אויף „ונתנו" (זה פתגם יפה שמוצאו מאשכנז, ואינני מריח בו שום ריח ז׳רגוני, וכונתו היא כפתגם הלאטיני המפורסם: „אני נותן למען תתן", Do ut des), „אז ס׳איז ניטא קיין מזומנים, איז אויס מהותנים" (אין מזומנים, אין מחותנים). וגם המאמר היפה מאד: „אנ׳ארעמער מיוחס איז געגליכען צו שברי לוחות" (עני מיוחס נמשל לשברי לוחות. הדמיון היפה ל„שברי לוחות" וגם השירה האילינית שבמליצה זו גופא, אינם סובלים כלל את המלים הז׳רגוניות האהדות המכבידות עליהם). גם את הפתגם היפה „אין ברירה איז א גרויסע גזירה", נהוין ל׳הכניס לאוצר המשלים העבריים, ועוד הרבה כאלה.

מתוך שרוב משלי הז׳רגון נוצרו בדורות האחרונים, לאחרי מתן ה„השכלה", לפיכך אתה מוצא בהם כבר בטוי לדעות החפשיות שהחלו אז למצוא מסלות בלב בעלי־הבתים העליונים וגם הבינונים – ויש שהם גם מטיחים דברים כלפי מעלה. אך על זה עוד אדבר להלן, וכאן אני רוצה רק להטעים חדוש אחד שבמשלי הז׳רגון, שגם הוא סימן ל„הפשיותם" היתרה. הנה ראינו למעלה, שבמשלים העבריים מכל התקופות אין כמעט שום ציור מליצי ודמיון מן הפולחן הדתי; אבל במשלי הז׳רגון כבר יש הרבה רמזים ואסמכתות על מנהגי הדת, ועל־פי רוב לא כדי להתלוצץ בהם אלא לשם מישל מחודד על ענין אחר. כמו „ווי א האן אין בני אדם" (באמת צריך לאמר: ווי דער האן וכו׳ שהרי הכונה היא על התרנגול הידוע בסבוב כפרות, בשעת אמירת הפסוקים „בני אדם יושבי חשך" וכו׳. ובעברית גם־כן צריך לאמר „כהתרנגול בבני אדם". ציור זה של התרנגול הנראה כמסתכל בפסוקים שנאמרים, מבדח – קומי – והומורי עד מאד). וכן: „אז מען איז ברוגז אויף דעם חזן, שפרינגט מען ניט קדוש". משל זה הוא אולי היותר הומורי־הלצי בכל

משלי הז׳רגון. כמה מנוהכת היא „נקמה“ כזו! (כי כל כונתו של משל זה הוא להתלוצץ בהתנקמות קטנונית). ואמנם יש כאן הטעמה מיוחדת במלת „ברוגז“. מלה עברית זו קבלה בדבור הז׳רגוני הוראה מיוחדת – דוקא שלא כפשוטה. „ברוגז“ בז׳רגון אינו „כעס“ גמור, אלא למחצה לשליש ולרביע. זה גוון רפה וקלוש מאד של כעס, מעין תרעומות, טינא קלה. מי ש כ ו ע ס על החזן, מתנקם בו בודאי כדאיבעי. אבל מי שהוא רק „ברוגז“ עליו, גם „נקמתו“ רפויה וקלושה ומגוחכת מאד; כאילו איכפת לו להחזן (שאחריו כלפי הקהל) וכאילו אפשר לו להרגיש אם אותו האיש מזעזע את רגליו אם לא, בעת שהכל רוקדים. – עקיצה מורגשת בפתגם המפורסם „ער וויינט אויף „מי יחיה“ (כל העולם בוכים באמירת „מי ימות“ – בפיוט „ונתנה תוקף“ – וזה בוכה דוקא על „מי יחיה“, – כלומר עינו צרה בפרנסת אחרים. משלים ופתגמים כאלה המכוונים אל הקנאה והשנאה והת ח ר ו ת שבין היהודים – יש הרבה בז׳רגון, והם היו מפורסמים כבר אצל יהודי אשכנז, וזה אות על „קדמותם“ היחוסית). מפורסמים וקדומים הם גם אלה: „פון „על הטא“ ווירד מען ניט פעט“; „האוהו בידי איז די בעסטע תפלה“ (יש נוסחאות רבות לפתגם זה) – ואף־על־פי שהיסודות רפויה מאד, אבל הרעיון שבהם נכון ומעשי. היפים הרבה יותר, אבל כמעט בלתי מפורסמים כלל, הם אלה: „א סך זמירות און ווייניג לאקשען“ (זהו מעין המשל הארמי העתיק שהבאתי למעלה „פסחא כזיתא והלילא מתבר אגרייא“; אך, כמובן, המשל התלמודי יפה וגם חריף שלא בערך יותר – ואין צריך לאמר „עממי“ יותר – אף־על־פי שגם הז׳רגוני נראה כיצירה עממית, כאילו היתה זאת קריאתו האילינית של איזה „פלעט“, שמזלו גרם לו לסעוד בליל שבת אצל קמצן אדוק); „הד־גדיא שטעהט תמיד אויף א״ין מקה“ (דזבין אבא בתרי זוזי – נאמר בכל שנה; אבל המקח של סחורות אחרות, עולה ויורד).

כאלה הם גם יתר המשלים והפתגמים הנוגעים במנהגי הדת ובתפלות הידועות, מבלי להתלוצץ בהם (ואליהם שייכים גם הפתגמים המהודרים „צום קול ממון“ והההבדל הגדול שבין „וכך היה אומר“ ובין „וכך היה מונה“, שהזכרנו קודם לכן). אבל יש ביניהם שכוונתם להדיא להתל, אם במנהגי הדת או בשומרי המנהגים או ביהודים בכלל; ויש שמתוך ההתול נשמעת התמרמרות על גורל היהודים; כגון: „א יודישער תענוג איז א קיהלער תשעה באב“; „א יודיש גליק איז אז ער קומט צו ברכו“; „א יודישער געווין איז דער גורל צו קדיש“. התמרמרות אני שומע גם מתוך הקאלאמבור: „רש״י מאכט און מאכט, און מען געהט פארט נאקעט און באָרוועס“. – כאן יש כנראה לעג מר על הלמדנים הבטלנים, העוסקים בפלפולי דאורייתא, ובביתם אין להם ואין שמלה (ואולי זה קול אשה הקוראה ב צאינה וראינה שלה את הנוסח הקבוע „רש״י טאַטש־ט, לעג עוקץ כלפי המפתח היהודי

וגם כן בציור לקוח ממנהגי הדת) נמצא במאמר הידוע: „א סוחר איז ווי א איד אין ספירה: ער צעהלט אין צעהלט און טאָר ניט אויסזאָגען וואו ער האלט“. אך זה, כנראה, מן החדשים שבחדשים. התמרמרות, אם גם בנגון מתון, מצלצלת גם בחרוז היפה: „חדש ניסן איז א טייערער ביסען“ (השוה לזה את חרוזיו המצוינים של י. ל. גורדון בשירו „אשקא דריספק“: שבוע אחד יהסול כהגמל— — —).

מן הפתגמים הנראים כ„מטיחים דברים כלפי מעלה“, ראוי להזכיר את זה: „גאָט איז א פּאָטער, אז ער גיט ניט א מכה גיט ער א בלאָטער“ (בעהון „הבוקר“. גליתי דעתי שפתגם זה חציו הראשון, ה„כשר“, נוצר בזמן קדום, וחציו השני, ה„אפיקורסי“, נוסף עליו בזמן מאוחר; ופתגמים „מורכבים“ כאלה, עם הוספות „מסוכנות“, יש הרבה בז׳רגון). מתון ממנו ויפה הרבה יותר הוא פתגם אחר: „אז גאָט וואָלט וואוינען אויף דער ערד, וואָלטען זיי איהם די פענסטער אויסגעשלאָגען“; זה רעיון מצוין בצורה שנראית כ„עממית“, — אלא שאינני בטוח, אם אין זה תרגום מלועזית. יהודית יותר והריפה פחות היא המימרא שבאותו הענין בעצמו: „רבונו־של־עולם, א וועלט האָסט דו בעשאפען — אזא יאָהר אויף מיר; פיהרען פיהרסט דו די וועלט — אזא יאָהר אויף מיינע שונאים“.

מישלי הז׳רגון הקדומים, כמובן, אינם הוגים חבה יתירה ל„גויים“. אך המישלים המאוחרים מבכרים, בהרבה בהינות, את הגויים על היהודים; ומפורסם הוא הפתגם האי־לאומי מאד: „לעבען זאָל מען צווישען גויים, שטארבען – צווישען יודען“ (על־פי הפתגם הזה מתנהגים כעת הרבה מומרים: לפני מותם הם מצוים לקברם בקבר ישראל...). פחות מפורסם הוא הפתגם: „געבענשט איז דער גראָשען וואָס איז געשמירט מיט חלבי (כלומר: מסחר עם גויים, כי מהם אפשר להרויח יותר). משלים הללו ודומיהם הם יצירות של הסוחרים, וביחוד של ה„אקציזניקים“ (המתוארים באמנות ובדיוק בספורו של ר׳ מנדלי „בעמק הבכא“). קדום יותר הוא הפתגם המגביל יפה במלה אחת את הטוב והרע שב„שני הצדדים“: „גאָט זאָל אבהיטען פאר גוי׳שען כח און פאר אידישען מ ה.

מן המשלים והפתגמים הנוגעים ביחוד ליהודים, ראוי להזכיר עוד את אלה: „נדן און ירושה, זיינען מיט דעם טייוועל בחברותא“ (ויש גם כזה: „אָנצוווערען נדן און ירושה, איז ניט קיין בושה“). ובעניני שדוכים (מלבד אלה שנזכרו למעלה): „אז עס קומט דער בעשערטער, ווירד עס אין צוויי ווערטער“ (יפה מאד בהן־תמימותו); „בעסער צו טאָהן מיט א היימישען גנב אדער מיט א פרעמדען רבי“ (אוי, ויי!)[1];

---

[1]) על רבנים יש עוד משל לא־מנומס: אלע הינד און אלע יונים און אלע רבנים האבען איין פנים.

„אַ שדוך זאָל מען טאָהן אין דער היים, אַ גנבה – אין דער פרעמד". מצוין הוא החדוד על מי שאינו יכול לקרוא עברית בלי „נקודות": אָהן פּאַרקאָוועס קאָן ער קיין עברי ניט" (אבל, מובן מאליו, שלא בעל־ענלה יצר הלצה יפה זו).

ה„שנוררים", הקבצנים שהיו מחזרים בעיירות, היו משתדלים לפתות את ה„נגידים" שהם „קרוביהם", אם לא „שני בשני" אזי „עשירי בעשירי". יהודי־אשכנז היו אומרים על אותם הקבצנים ה„מתקרבים" (שבאו אליהם מפולין) ציטאט עברי יפה (מ„מי שברך"): „[עם] כל ישראל אחיהם". ובפולין וליטא נתחברו על מיני „קרובים" הללו פתגמים הלציים בז'רגון, שהמפורסם שבהם הוא: „אַ פערד־ס־פוס־פּאָדקאָוועס־איניקעל" (או: –צוועקעל). בלתי מפורסמים בנידון זה הם: „מיין זיידענס האָן האָט אין זיין באבעס הויף אריינגעקרייהט; או: „מיין פערדס־ביטש־שטעקעלע, איז געוועזען ביי זיין זיידענס וואָגען אַ פלעקעלע". הלצות אלה הן בדחניות יותר מדי, (ובפרט כשנדמה אותן אל ההלצה העברית הנ"ל, היפה בפשטותה ובהגדרתה הקצרה והמדויקת), אבל הלא כן הם רוב „חדודי" הז'רגון.

מן המשלים והחדודים הז'רגוניים שנוגעים בענינים כלליים ושצורתם היא ז'רגונית גמורה – לא אביא כאן דוגמאות: כי הם אינם מעניני,–יען שרובם לועזים גמורים או מתורגמים ומעובדים, והמעטים שנראים כמקוריים, אינם מוסיפים שום קו חדש, שום גוון חדש על האופי היסודי של משלי הז'רגון, כפי שהובלט בהדגמאות השונות שהבאתי עד עתה. ואת האופי היסודי אפשר לסמן במלה אחת: הפריזה. רדיפה אחרי דמיונות רחוקים, אחרי השוָאות נפרזות, אחרי אֶפקטים, אחרי הבריקה רגעית–זהו סימן מובהק של ה„משלי" הז'רגוני ושל ה„חדודי" הז'רגוני. המשל העברי מעורר את המחשבה, וה„משל" הז'רגוני מעורר – צחוק פרוע. (כמובן יש יוצאים מן הכלל, גם הכא, גם התם, אבל בדרך כלל כך היא). הדוגמאות שהבאתי למעלה הן באמת שמנם וסלתם של משלי הז'רגון (כי על־כן יש בהם הרבה דברים יפים); בכונה (כדי להרחיק ממני „לזות שפתים") לא הבאתי את הקאלאמבורים הגסים־הפראיים ואת הבדחנות הפרועה, התופסים את החלק היותר גדול באוצר המשלים והחדודים הז'רגוניים (כלומר, בה„כל־בו" של ברנשטיין), – ובכל זאת הרי גם מן הדוגמאות המעולות שהבאתי נראה כמה רחוק המשל (והחדוד) הז'רגוני מן העברי! והן היהודים יצרו את שניהם; אבל, כאמור, הלשון גורמת. בתקופה האחרונה (שבה נוצרו משלי הז'רגון) נתהדד שכלם של היהודים יותר ויותר, גם על־ידי העסק הנפרז בפלפולי דאוריתא, גם על־ידי מלחמת הקיום שהזקיקה אותם להמציא תחבולות חדשות לבקרים. על כן לא מצאה חריפותם היתירה עוד ספוק בחדוד ה„אצילי" של המשל העברי, ואפילו התלמודי; הם דרשו נירוי נס־זי־נס, קומיזם פרוץ. הלא ראינו, שגם החדוד העברי לבש צורה חדשה (לא נאה)

באותה התקופה: ניצצו קאלאמבורים עבריים ממין גרוע. ובכלל השפיעה השאיפה להפרזה גם על שמוש המשלים והציטאטים העבריים בעת ההיא. למשל: אם עד אז מצאו ספוקם בציטאט התלמודי „טענו חטים והודה לו בשעורים", הנה מעתה התאמצו להפריז עוד על ההלצה שבציטאט זה, והתחילו אומרים: „טענו חטים והודה לו בפריה ורביה" (או־ב„שור הנסקל", ועוד הפתעות נפרזות כאלה). וכן לא הסתפקו עוד בהלצה הישנה „בהמה בצורת אדם", אלא הפריזו עליה בבדהנות פרועה: „בהמה בצורת סוס" וכהנה וכהנה. ובז'רגון מלאו את כל תאותם... כי אין כמוהו מסוגל להפרזות פרועות ולכל מיני בדהנות. ואף הוא, בתור ז'רגון, היה בכלל הלשון היותר מתאימה לאנשים, שהפלפול היבש מצד אחד, וההתרחקות האנוסה מן הטבע, מצד שני, המיתו בקרבם את רגש היופי והרגשת החן האמתי[1].

1) אני פונה בבקשת אל כל הבקיאים בספרותנו הישנה, להודיעני את המקור הראשון בכלל מקור קדום, (אם רק יש מקור ספרותי) ל„דבורים השגורים" שאני רושם כאן:

ארם דואג על אבוד דמיו, ואינו דואג על אבוד ימיו, וכו'.—(נמצא באחת מתפלות ה„מענה לשון", המובאת גם בכמה מסדורי התפלות — העורך).

כאדם העושה בתוך שלו.

לא יעלה ולא יבוא (שגור בפי הבריות בהוראת „חס ושלום", „רחמנא ליצלן" וכדומה).

שבק חיים לכל חי (אני מצאתי לו מקור רק בספרות הרבנית המאוחרת, כמו בשאלות ותשובות „חתם סופר").

שתיקה יפה בשעת התפלה.

ואני מודה למפרע לכל מי שיעשה את בקשתי, או שיודיעני בהחלט (כרוח בר־סמכא) שאין מקור ספרותי לדבורים הנ"ל.

אליהו מייטוס.

הַמּוּקָעִים בְּזְהוֹרִית הָעֶרֶב.

הַמּוּקָעִים בִּזְהוֹרִית הָעֶרֶב,
הָהּ, מִי יִשְׁמַע נַאֲקַתְכֶם הַחֲרִישִׁית?!
אֶת נַאֲקַתְכֶם הַחֲרִישִׁית
בִּזְהוֹרִית הָעֶרֶב.

אָזְנִי שָׁמְעָה בְּעֶרֶב־אַרְגָּמָן,
פְּלָגִים רָנוּ וְרָנוּ פַּעֲמוֹנִים.
הָמָה הָמוּ הֲמוֹנִים
בְּעֶרֶב־אַרְגָּמָן...

אָז תָּעִיתִי, בֵּן עֲרָבוֹת רְחוֹקוֹת,
עִמִּי יְגוֹנִי וּבָשְׁתִּי וְצִלִּי,
צָרוּ צְעָדַי עַל שְׁבִילִי,
בֵּן עֲרָבוֹת רְחוֹקוֹת...

אֶת אוֹרֶיהָ הִדְלִיקָה הַקֶּרֶת.
לְבָבוֹת רָנוּ וְרָנוּ פַּעֲמוֹנִים.
זָחֹל זָחֲלוּ הֲמוֹנִים
בֵּינוֹת חוֹמוֹת הַקֶּרֶת...

הַמּוּקָעִים בִּזְהוֹרִית הָעֶרֶב,
אֲנִי רָאִיתִי פְּנֵיכֶם הַנַּעֲוִים
בֵּין עֲנָנִים מִתְלַהֲבִים
בִּזְהוֹרִית הָעֶרֶב.

עֵינְכֶם דּוּמָם נִבָּטָה בִּי, דּוּמָם,
דִּמְכֶם שׁוֹתֵת וְרוֹחֵץ רַגְלֵיכֶם...
מַה־תַּבִּיטוּ בְּעֵינֵיכֶם,
מַה־תַּבִּיטוּ בִּי דּוּמָם ?...

אֲנִי בִּנְכֶם וַאֲחִיכֶם הִנֵּנִי.
מַה־לִּי פֹּה וּלְצַהֲלַת פַּעֲמוֹנִים?
זָרִים לִי הַהֲמוֹנִים.
אָח לְצַעַרְכֶם הִנֵּנִי...

הַמּוּקָעִים בְּזְהוֹרִית הָעֶרֶב,
הָהּ, מִי יִשְׁמַע נַאֲקַתְכֶם הַחֲרִישִׁית?
אֶת נַאֲקַתְכֶם הַחֲרִישִׁית
בְּזְהוֹרִית הָעֶרֶב ?...

פטרוגרד, אפריל 1916.

ב. עפּלבוים.

פְּרִישָׁה.

I.

הדבר הרי גלוי וידוע:

בשעה שזקני־החסידים סמכו את ידם על הרבי מסדיגורא ז״ל – למלא מקום אביו הזקן זצ״ל, היה הוא עוד כמעט נער, לא מלאו לו עוד חמש־עשרה שנה, והמקורבים יצאו לבקש לו את בת זוגו.

לכאורה, מי פתי ולא יתרצה להתחתן בו? הלא בן גדולים וצדיקים הוא, ובלאו הכי – אף הוא עצמו הרי למדן מופלג הוא, גדול בתורה ובעל מֹח, והוין לזה, יפה הוא, בריא הוא, קומה לו, הדרת־פנים לו, כבן עשרים למראה... על מצחו הזך – צל תמיד של מחשבות גבוהות, ועל שפתיו – צחוק קל מרחף תמיד, ואף־על־פי־כן – כל היגיעות לבטלה, לא יצא כלום.

בא שדכן ושידוך בידו: כלה בת גדולים, חוטר מגזע צדיקים וקדושים, אביה – חסיד ועשיר, אומרים: „תורה וגדולה במקום אחד" – והדבר אינו מתקבל; מה טעם? בכרכי הים הם יושבים, במרחקים – ומי יודע מי הם, ומה הם.

יושב לו בעיירה עשיר גדול, איש חשוב מן היושבים ראשונה אצל שלהן הזקן ז״ל, ולו בתולה, עודנה ילדה, ובת יחידה היא לו, ונפשו השקה ביהום... ולמה לא?–עמד ושלח שדכן. בחצר מטים להצעה אוזן, הרבנית שנתאלמנה אומרת: מי יודע, אפשר, הדבר מתקבל על הלב. ואחד מן החשובים נכנס להדרו ז״ל, ומציע לפניו:

– שדכן בא... הדבר ראוי להִשָׁמַע.

– דהיינו? – שואל הוא ז״ל ושחוק קל על שפתיו.

– המחותן למדן, אחד מן החשובים אצל אבא ז״ל, ובת יחידה לו... ולהפריז לה נדוניא הוא אומר כך וכך.

– ומי הוא החשוב הזה? דבר־סוד הוא? – צוחק הוא ז״ל.

– ר׳ אהרן.

שתק הוא ז״ל שעה קלה ופניו הורו קצת, ומיד הוא שואל:
– והוא רוצה בי?
– מה השאלה? הרי הוא עצמו שלח את השדכן.
– אבל אני איני רוצה.
– ומה טעם?
– לא נראה לי.
– ולמה?
– הגזע פשוט, תורה יש כאן, אבל יחוס־אבות היכן? מה היא שלשלת־היוחסין שלו?

והחסיד משתתק. כאן – הרי הדין עמו ז״ל: ר׳ אהרן הוא בן משפחה עשירה, משפחה כשרה, אבל גם פשוטה....

ובינתים והזמן עובר, עוד חצי שנה, ועוד חצי שנה, ואין דבר.

והענין מפליא: האי מאי?

ופעם אחת ישבו בסעודת ראש־חודש, והוא ז״ל פתח פיו הטהור בדברי תורה. הענין הלך והתעמק, פניו ז״ל התלקחו כאש, והמסובים שתו דב־יז בצמא; כל הלבבות רעדו, וכל הנפשות דבקו ונבלעו בו כנחלים בים. היתה שעה של דבקות שלמה, ממש נפש קשורה בנפש. רואים היה בעליל, שהוא ז״ל מטפס ועולה למרומים ומעלה עמו על כתפיו את שומעי תורתו. מתוך עליה באים לידי התפשטות הגשמיות, מהתפשטות – לשמחה, לשמחה פנימית והרישית, שרק הנשמה מרגישה בה... ומיד השמחה התפרצה להוץ והיתה להלולא וחינגא... ומעתה – הרי רואים הכל בחוש כי יפה עשו לבחור בו ז״ל אחרי אביו... וכלום מה הדבר חסר? אי הדבר חסר אלא שלא יהא הוא שרוי „בנפו״...

ולאחר ברכת המזון, כשהוא ז״ל נכנס לחדרו, נכנסו אחריו גם זקני־החסידים. הוא ז״ל הרגיש בדבר ושאל בצחוק, כדרכו:
– דבר לכם אלי?
– רבי – פתח אחד מהם. מידידיו של ר׳ אהרן, ואמר: הכל בשורה – – –
– ומה לא כשורה? – שואל הוא ז״ל בדרך הלצה.
החשובים שותקים.
והוא ז״ל אומר:
– גם בעיני יפלא הדבר...
– ומה התכלית? הרי לכל עת?
– ומה אתה אומר לעשות, חכם?
– כלום יודע אני? לפי דעתי... הרי ר׳ אהרן; משמע מן השמים הוא.

– על טובתו אתה שוקד? – נתן הוא ז"ל עיניו בו בהקפדה.

– חלילה לי... לא מטעם זה...

– היה לא תהיה! מכיון שר' אהרן מעמיד על הדבר – סימן רע הוא...

– אבל השרוי בלא אשה... ועד אימתי השעור?

הוא ז"ל שקע במחשבות, ישב שותק ופניו כבושים בידיו, אחר כך קם ממקומו, פסע הנה והנה, ופתאם עמד ואמר בלשון החלטה:

– השידוך הראשון שיבוא לידי – אותו אקבל.

ולמחר – והנה שדכן בא:

בשכונה של החצר הן דרות, אם ובתה, הבת – יתומה מאביה הרב דמתא, ויפת־תאר היא מאין כמוה, ומושלמת היא.

החסידים מהססים קצת: הרב הנפטר – „מתנגדי" היה, והנערה – אומרים עליה שהיא נוהגת יהירות בעצמה, מתהדרת בלבושיה ומתקשטת... אף־על־פי־כי נכנסים לחדרו ז"ל ומציעים לפניו:

– שדכן בא...

– ובכן?...

– יתומה... בת הרב דמתא...

הוא ז"ל – דעתו בדהה עליו, התבונן שעה קלה ואמר:

– כיון שהגדתי, שוב איני חוזר... מן הסתם כך צריך להיות.

ומיד קראו לשדכן ואמרו לו – הן, והוא רץ לבשר את הכלה, ובאותו הלילה כתבו את התנאים.

והשמחה היתה גדולה. הוא ז"ל ישב אל השלחן שמח וטוב לב, חדש הרבה חדושי תורה; החבריא צהלה ושמחה, וזמרו נגונים שונים. כל אותו הלילה אכלו ושתו ורקדו בחבורה, ועד הבוקר לא טעם איש טעם שנה... רק ר' אהרן לבדו נפקד מקומו שם. ולמה? מגמגם היה בלשונו...׳הדבר אינו ישר בעיניו... ברי לו, כי דברים בגו... איזו קנוניא היתה כאן... עורבא פרח... אבל מי הושיש לו? רואים שהקנאה והכעס מדברים מתוך גרונו, ואין אדם נתפס על צערו...

ובל"ג בעומר היתה החתונה. חסידים באו מארבע פנות העולם... זקנים, גדולים, צדיקים וסתם רבנים, שלש מקהלות של „כלי זמר", והשמחה היתה מרובה. הכל שמחו בשמחתו ז"ל. ובעת שעמדו החתן והכלה תחת החופה הכל ראו עין בעין שהזווג הוא מן השמים; פני הרקיע היו טהורים באותה שעה, הלבנה זרחה, הכוכבים הבהיקו, ופני החתן והכלה כפני בני־מלכים; שניהם גבוהי־קומה, שניהם יפים וברורים, ושניהם מלובשים בגדי הדר, משי טהור, וכשהזרו מחופתם זה בצד זה, היה הלב

מתמלא תענוג, הנרות התלהטו, כלי־הזמר נגנו בקול, הרבנית הזקנה רקדה לפניהם, ומלאכי השרת הביטו אליהם ממרומים בעינים מאירות...

ובחג הבכורים – באו כמעט כל החסידים לקבל. את פני רבם. והיתה העדה גדולה, ואפילו זקני החסידים, אלה שהיו בושים לבוא עד עתה, באו גם הם... ובבית־המדרש היתה פתאם רוח אחרת; רוח הדוה וששון ויקר. הוא ז"ל הגיד „תורה" לפני התפלה מעניגא דיומא... בקבלת התורה דרש, בענין התדבקות שכינה בישראל... והחסידים עומדים צפופים ושומעים בכונה. השמש זורחת, ורוחות קלות מנשבות, ובלבבות פורחת ועולה שמחה של קדושה, והעדה שבה להיות שלמה כשהיתה... גם ר' אהרן בא בתוך הבאים, הוא שותק ופניו זועפים, אבל בא... הכל נתחדש כקדם, כמו שהיה בעוד הזקן ז"ל חי עמם. והעדה צהלה, הזמר עלה מעלה מעלה, ולשמחה אין קץ וגבול.

והוא ז"ל – מראה פניו נשתנה פתאם, זורח היה בהדרו והכל ראו את השכינה שורה עליו... הכל מרגישים שוב מה שהרגישו מאז ומקדם: יש להם על מי להשען... והסמי האחרוי של האבלות גם הוא נמחק...

.II

והנה עברו שנות מספר, העדה נתקשרה לו קשר אמיץ, ובאים מארבע פנות העולם לשאול עצה ותפלה מפיו: שופכים לפניו את הלב ויוצאים מנוחמים... והוא ז"ל – הדרת פנים לו, זקנו השחור מגודל ויורד לו על הזהו, וכמצחו נתרבו הקמטים; וכי קלה היא צרת הרבים? אבל הבטחון גדול, ולב אחד לכל העדה, והכל שרויים בשמחה; השבתות והימים הטובים – מעין עולם הבא, ונפשו ז"ל קשורה בנפשם של החסידים, והכל טוב ויפה, אבל איזה עיקר חסר... איזה חוט של צער נעלם נמשך על השמחה... כבר עברו ארבע שנים, חמש שנים, החסידים מצפים, החסידים מחכים, והכל לבטלה, אין כלום...

ומעינים בדבר: אפשר לא נתן דעתו ז"ל על כך? עודנו צעיר ואינו מרגיש בדבר? ואם תאמר – דבר מצוה? יש לומר: טרוד הוא בענינים גדולים מאלה...

בינתים והנה עברו שמונה שנים, תשע שנים, והכל כשהיה. עתה נראה כל הענין כמדרש פליאה: הרי אין לדבר סוף?

והוא ז"ל – כאילו אינו הושש כלל... שרוי הוא כל הימים בשמחה, יושב ועוסק בתורה, מתבודד בחדרו... מתהלך בין החסידים ואומר דברי בדיחות, מטייל חוץ לעיר עם האברכים והזמר לו לצון כדרכו, כאילו הכל כשורה...

שהוא השוכי בנים, רחמנא ליצלן, או צער גדול בנים יש לו, היאך יכנס עתה אצלו ז״ל לבקש מפיו עזרה ותפלה? הרי יש כאן משום חשש „לועג לרש״...

והחסידים באו לידי עצבות, גם הרבנית – רואים אותה – והיא עצובה. הולכת היא בחשאי, ורוהה אין עמה. שקועה בהרהורים, כמין צער טמיר מלוה אותה, אבל היא שותקת...

והוא ז״ל אינו נותן כלל את דעתו על הדבר, משיח עם החסידים, מזמר אתם, ואינו חושש.

ומבקשים תחבולות, סוף־סוף הרי כך אי אפשר, הרי צריכים לעוררו על הדבר.

והיה מעשה: אברך בא, מיום התונתו עברו עליו שלש שנים ובנים אין לו והוא מיצר ודואג, מרעיש עולמות. אבל להכנס לפניו ז״ל קשה לו – אינו מעיז... וחותנו של אותו האברך, הוא אחד מן החשובים לפניו ז״ל, והבת מפצרת באביה – כתב פתקא ונכנס לפנים.

והוא ז״ל מעיין בפתקא, מעיין וקומט את מצחו, נאנח אנחה קלה, ומיד הוא שותק שהוק קל:

– ומה הרעש? – הוא שואל.

– כלומר?...

– עוד יש פנאי.

– הא כיצד? הרי דבר מצוה?

– כלום בידו הוא?

– אם כן?

–, עוד יש פנאי... ומה כל החרדה?

והחסיד עומד ומהרהר: שעת הכושר היא, ואין להחמיצה... ונאנח.

– ואנחה זו כלפי מה? – שואל הוא ז״ל.

– כלפי הא, מענין לענין... בשלמא האברך... שאני... אבל – – –

– ומאי אבל?

– פשוטו במשמעו... כסבור אני – – –

– כנגד מה אתה מתכון? הגד נא.

– „מתי תעשה לביתך״?... הדבר קשה להם להחסידים.

הוא ז״ל שתק. עצבות נחה על פניו, דומה: עוד מעט ודמעה תרד מעיניו... מביט הוא אל החלון ואינו עונה דבר, וכשהוא הופך את פניו ורואה את החסיד עומד עדין ומחכה לתשובה – הוא אומר:

– וכסבור אתה, שאין רצוני בכך?

– אם כן... אדרבה ?...

– שוטה ! וכי בידי היא ?... ודאי מן השמים מעכבים...

– היפי תמצי ?...

– היכי תמצי ? – הרי רואה אתה !

– אם כן – הדבר רע מאד ?

הוא ז"ל הקפיד וזרק מפיו :

– ואתה מה כי תתערב בדבר ?

החסיד נשתתק, ומיד יצא לו.

ומהיום ההוא – שקע הוא ז"ל במחשבות, סמן של צער נראה לו על פניו, והיה הולך בחפזון כשהוא מבולבל קצת, נסגר בחדרו, ואין איש יודע מה אתו... מְעט באכילה, מעט בשתיה והיה טרוד עד מאד.

וגם הרבנית – פניה נשתנו, אינה יוצאת כל היום מפתח ביתה, ופעמים קולה נשמע, כשהיא מתפללת ושופכת דמעות... החסידים שותקים ומצפים... מונים שבועות וחדשים...

והנה עברה שנה שלמה – ואין כלום, הכל כשהיה...

כאן – הרי רואים בחוש שמן השמים מעכבים...

ונבראה חלשת הדעת ר"ל. בינתים ואיזה ילד נפל למשכב ונסתכן. אבי הילד נכנס בעל כרחו לפנים והגיש פתקא, והוא ז"ל יושב ומביט בעינים עצובות, ופתאום והוא נאנח בשברון מתנים... ולבם של החסידים המה לו ז"ל.

בין כך והסידים מתהלכים איש איש עם נגעי-לבו, זה – ילד חולה לו, זה – בתו בגרה, וזה – בנים אין לה... הכל צריכים לרחמי שמים, ואין עצה; להכנס – מי ימלאנו לבו ?... חוששים משום צערו ז"ל...

והחסידים יוצאים מגדרם..., התחילו מרננים... ור' אהרן – בתו כבר בגרה, ועדיין יושבת בבית אביה. אמנם היא נתארשה לאחד, אבל ההתן לא ישר בעיניה ומאנה בו, והקשר הותר. ומתהלך לו ר' אהרן גם הוא בצרת נפשו, גם הוא רוצה להכנס לפניו ז"ל ואינו יכול, והוא קובל בלבו : הנערה – עד אימתי תשב ? הרי היא למעלה מעשרים והמש... גדולה החרפה, וקשה לראותת בצערה, עיניה כלות בדמעות, ובלאו הכי – הרי חטא היא... כלום ישיאנה לאחד מן השוק ?...

ומתוך צער בא ר' אהרן להרהר אחרי מדותיו ז"ל, ומהרהורים רעים – לידי רנון, ופעם אחת לא יכל להתאפק וגלה דעתו בפירוש :

– היתכן ? הרי שהה עשר שנים... הלא רואים בחוש שמתחלה אין הזווג מן השמים... ומה יש עוד להרהר ולפקפק ? כלום אין דין בישראל ?...

שומעים החסידים ומודים לו בלבם. ובאמת, מה יש עוד להכות? ואף־על־פי שהכל יודעים כי טינא בלבו של אהרן עליו ז״ל – ומה בכך? מה ענין זה לזה?... הרי הדין עמו... משנה מפורשת: שהה עמה עשר שנים... ובלאו הכי – הרי החסידים משתמשים ויוצאים מכאן אחד אחד... ומה להם לעשות? הרי כך אי־אפשר...

ויושבים החסידים בבית־המדרש ומעיינים בדבר. מה לעשות? זה בכה, וזה בכה, עד שר׳ אהרן הרים קולו עליהם:

– שוטים! למה נחשה? יש להכנס בעובי הקורה, המיצר גדול ואין אויר לנשימה... והתורה לא בשמים היא... ודין יש בתורתנו! שמא תאמרו: הוא עצמו מאי? – הרי אין חבוש... ודאי הוא ממתין לנו שנעוור בידו... הבה ונעזרהו!...

– יפה אמר ר׳ אהרן – הסכימו כולם.

בינתים הגיעו ימי גשמים, ימי הסתו, הבצה רבה ברחובות ומהלה מהלכת בין הילדים רח״ל, ואנשים הולכים השכים וזועפים, ומתקבצים הזקנים, ור׳ אהרן בראש, ונכנסים לחדרו ז״ל.

והוא ז״ל יושב צולל ברעיונות, ועיניו עצומות, ואינו רואה ואינו שומע כלום, עומדים הם ומחכים רגע קל עד שהוא ז״ל עמד ממקומו וראה אותם כשהם עומדים לפניו בראש כפוף... והוא נבהל קצת:

– מה קרה? – הוא שואל.

– אסכרה בעיר, – עונה האחד.

– מה, מה?

– הילדים מתים – נאנח ר׳ אהרן – יונקי שדים, תינוקות של בית רבן.

– מאימתי?

– זה כמה שבועות.

– ואנכי לא ידעתי? ולמה לא הגידו לי

– רבי, לא יכולנו... – נאנח זקן אחד

– כלומר?... – ופניו ז״ל הורו.

– פשוטו כמשמעו, לא יכולנו לצער את הרבי...

– מה פירוש הדברים?

– רבי – מגמגם אחד מהזקנים – ימחל נא לנו הרבי... לא היינו מעיזים, כסבורים היינו... שמא יש בכך מעין לועג לרש... לא יכולנו...

וכולם נאנחו אנחה מן הלב.

הוא ז״ל הוריד את ראשו, עמד – ואין מלה בפיו, אחרי־כן קמט את מצחו בזעף ואמר:

– נזרה היא מלפניו יתברך... ומי יבטלנה?...

– הייתי? – שואל האחד.

– ותגזור אומר... הצדיק גוזר... – מוסיף השני.

– אפשר הדבר תלוי במזל... ומזלה של זו – – –

– לא! יודע אני... ברי לי... אני הגורם... – נאנח הוא ז"ל.

– אבל הלא יש דין בישראל?... – אומר ר' אהרן שהוא עומד מאחורי הזקן שבחבורה.

הוא ז"ל נתבלבל עד מאד, כסה את פניו בידיו וידום.

הכל שתקו.

והוא ז"ל עומד וגופו לא נע, כמעט שפרחה נשמתו והוא אינו בעולם התחתון. בכל הלבבות עצב נורא, וצער גדול ירד ומלא את כל הבית. ולאחר שעה קלה נ"ח הוא ז"ל אנחה כבדה ומרה, ואמר:

– אמת, הדין הוא כנגדי... אבל יודע אני... אנ הגורם.

התחזק הזקן שבהם ואמר:

– אנשים פשוטים אינם מבינים... וכשאינם מבינים הם משתמטים ונמנעים מלבקר בית הרבי... והתורה לא בשמים היא... וכבר שנו חכמים: שהה עמה עשר שנים – – – הרי הרבי יודע...

הוא ז"ל השב רגע קל ואמר:

– הלא צריכים לשאול גם את פיה?

– ולמה? – שואל אחד מן הצד.

– אלא מאי? בעל כרחה? – הקפיד הוא ז"ל.

– בודאי... צריכים לשאול גם את פיה... בודאי צריכים – נענו כולם.

הוא ז"ל נשאר עומד כשידיו סמוכות על השלחן וראשו מורד על לבו, והזקנים יצאו מחדרו איש אחר אחיו.

III.

ובית המדרש הומה, איש את רעהו יתלחש, והכל יודעים שהדבר צריך להשתנות, שגם תפלה לא תועיל עוד... וגם לא יעשה... הרי הוא ז"ל רמז על זה: „גזרה היא מלפניו יתברך“ – משמע שאי אפשר לבטל את הגזרה.

ור' אהרן מזרז את החסידים:

– יכנסו אליה... ידברו עמה... ומאי כולי האי? כלום היא אינה מחויבת במצוה? הלא דין תורה לפנינו ומי יתביש מפניה? וכי „תכלית“ היא זו שתשב כל הימים ותעסוק בתכשיטין?... „לא תוהו בראה“...

והמקורבים נשמעים לו והולכים, ור׳ אהרן אחריהם, נכנסים לחדרה–ומוצאים אותה כשהיא יושבת לבושה בבגדי המועדות – דרך שרה – כדרכה. יושבת לה אצל השלחן ודעתה נוהה עליה. המיחם עומד על השלחן ורותח, ומסביב לו כוסות נקיות, והמנורות דולקות, רחבות בבית.

והרבנית רואה אותם וקומטת את מצחה בתמהון; כלומר: כניסה זו שלא בזמנה מה היא? הרי לא שבת ולא יום־טוב עתה? ומיד היא חוזרת ומשערת: הלילה ליל סגריר, גשם גהוץ, אפלה, ראו מנורות דולקות – ונכנסו, בודאי – לשתות כוס חמים, והיא מזמינתם לישיבה ומצוה למזוג להם חמים.

– חמין – אומר האחד – מהיכא־תיתי... אבל לא לשם זה אנו באים עתה.

– אלא לשם מה?

– דבר לנו להרבנית.

– אלי? – מתפלאת הרבנית.

– ובשליחותו של הרבי שיחיה אנו באים – אומר ר׳ אהרן.

– היאך? הרבי שלח אתכם אלי?

– „שלח" לאו דוקא... אלא... היינו הך... מנמנם חסיד אחד.

– אני שומעת.–אומרת הרבנית.

– הרבנית הלא תבין מדעתה – פתח ודבר בנחת זקן־החבורה – הרבי שיחיה הרי אינו סתם יהודי... יהודי פשוט שאני... אבל רבי, צדיק הדור... רועה נאמן לעדר־ישראל... החסידים משליכים עליו כל יהבם... על צדיק הדור אנו נשענים... ודואגים למזונותיו, למשל, כדי שיהיה פתחון פה לתבוע ממנו, שגם הוא יתפלל עלינו לפרנסה... הרבנית הלא תבין... וכשהוא עצמו חסר דבר... איך אפשר... אדרבה, תאמר נא, מי יכול לבוא ולבקש ממנו שיתפלל בעדנו על דבר שהוא עצמו צריך לו?... מי יערב את לבו לעשות כזאת... הלא תבין הרבנית...

והרבנית יושבת ומקמטת את מצחה, ועיניה מביעות הבעה משונה:

– איני מבינה כלל... לענין מה נאמרו הדברים?

– וכי מה אין להבין כאן? – מתפלא האחד.

– וכי מה איי כאן להבין? הרי גם אברהם אבינו עליו השלום התאונן: „ואני הולך ערירי"... – מסים השני.

– וכבר מלאו עשר שנים – מוסיף ר׳ אהרן את שלו – הרי דיו תורה לפניך?...

ופני הרבנית הורו ואדמו חליפות, קפצה ממקומה כאילו נשכה נחש, עמדה רגע ושוב ישבה על כסאה, כבשה את כעסה ושאלה:

– ובכן?

– הרי הרבנית יודעת איך נוהגים בישראל... אולי המזל גורם, הזווג לא עלה יפה... אחר כך אפשר ישתנה המזל, וישועה תבוא לזה וגם לזה...

– ואם אני איני חוששת לכך כלל? – היא עונה קשות.

– היתכן? וכי אשה איננה מחויבת במצוה זו? מהו „איני חוששת"? – – –

– אבל – מגמגמת היא – מי יודע?... ועוד – לי אחת היא.

– אבל לו שיהיה הרי הדבר נוגע... לו – לא אחת היא...–הרים קולו הצוף אחד – החסידים עומדים ומצפים, הצדיק הרי משועבד לכלל ישראל!...

וכאן בערה כאש המתה של הרבנית, הלא אינה אלא אשה ובת „מתנגדי"... קפצה ממקומה ועיניה יוצאות לה מחוריהן, רחמנא ליצלן, פניה היו ללהב אש והיא מרימה את ראשה כמעט בגאוה וצווחת בקול:

– ומי מבקש עצות מידכם? אף מלה אחת איני רוצה לשמוע מפיכם... יבוא בעל הדין בעצמו וינד–אם יש לו מה להגיד... ואתם מה כי תתערבו בדבר? צאו מכאן! ראות פניכם לא אוכל!...

החבורה נבהלה. כעס כזה, צוחה כזו, עין לא ראתה ואוזן לא שמעה... הרי אין זה כלל דרך בת תלמיד-חכם, והחבורה באה לידי הספדה מרובה, אבל מי האיש אשר ימלאנו לבו לחתריו כנגדה?

ועד שהם עומדים ממקומם לצאת, נפתחה הדלת והוא ז"ל נראה על המפתן עמד הוא שעה קלה במקומו, משתאה לדעת מי פה ומה פה, אחרי־כ הוא שואל:

– רבניה, מה קול הצעקות?

הרבנית מדברת רכות:

– אתה שלחת את אלה?

– אני? – אומר הוא ז"ל כשואל ופניו הביעו צער גדול...

– התורה שלחה אותנו! – הרים עוד הפעם החצוף את קולו – הדבר היה לשיחה בפי אנשי העיר... הכל מתלחשים ומרננים, אומרים: דברים בגו... ובאמת מי שמע כזאת?... כל החסידים משתממים מכאן ומתפזרים אילך ואילך, השתיקה אסורה לנו!...

עומדת הרבנית ופניה לבנים כסיד. הוא ז"ל הוריד את ראשו וכל גופו רועד... אבל שתק... ועומדים הזקנים ושותקים גם הם. פתאם והנה אדמו פני הרבנית ונחל דמעות פרץ מעיניה...

הוא ז"ל חרד לגשת אליה, אבל מיד התאפק ועמד על מקומו...

– רבניה... הבכיה למה היא...

הרבנית הסתירה ראשה בין ידיה ובכתה בכי־מר, והוא ז״ל עמד בכובד־ראש כשעיניו מלאות דמעות.

והזקנים השתמטו ויצאו בחשאי אחד־אחד...

.IV

והיה הדבר בין השמשות. יושבים החסידים בבית־המדרש ומתלחשים איש את אחיו, מישתוממים, מתיעצים: היתכן? השליחים שבו בלא כלום... דברו דברים מפורשים – ולבטלה.

– גדול צערו של הרבי... הרי סוף־סוף – זווג ראשון... ישב עמה עשר שנים רצופות... וכי קלה היא זו?

– בודאי, ובודאי! אין זה מן הקלות כלל וכלל.

– ובאמת... הרי הסוף יוכיח על תחלתו... שכל אותן השנים ששהה עמה– לבטלה שהה...

– ולמה?... הרי יש דין ודיין?

– הוא אשר אמרתי: צערו גדול...

– למאי נפקא מינה? – מתאנח ר׳ אהרן – להניח את הדבר כמו שהוא אי־אפשר, הרי הובה למחות בידו... ואם לאו – כל הענין למה הוא... ואם תאמר: הוא עצמו מאי?–הרי אין חבוש... ומצוה לסייע לו...

באותה שעה, והנה אברך בא לבית־המדרש ולוחש לו לר׳ אהרן באזנו:

– הרבנית... לפני שעה קלה הלכה עם שפחתה... במבוי של בית־המרחץ הלכו...

– מה? – קומט ר׳ אהרן את מצחו ומראהו כנבהל –, עד כאן?!...

החסידים הקיפוהו:

– מה היה? מה מה?

– הרי זה נגד התורה? – מתפלא ר׳ אהרן – גרושת־הלב... הנשמע כזאת? והכל ממללים ומתלחשים, הדבר נוגע עד הלב, היתכן? מדברים בנט־פטורין, נושאים ונותנים, והיא בשלה?... דבר כזה הריהו בכלל כיעור...

– ומה לעשות?

– וכי העולם הפקר?

– הבו עצה.

עוד הם נושאים ונותנים, והנה האברך החצוף בעצתו:

– מוציאין את המטה שלו... תהא פרישה... וסוף לדבר... ולא כך עשה ראובן ליעקב אבינו, לפי פירוש רש"י ז"ל? ואנו – הרי כונתנו לשם שמים...

הכל נזדעזעו: עד היכן חוצפה מגעת!? ואף־על־פי־כן לא השיב איש על הדבר כלום, אלא הביטו על אלה, ושתקו שתיקה כהודאה...

– ואליבא דאמת–אמר ר' אהרן לבסוף אם נעיין בדבר, הרי אין העצה הזאת רחוקה כל כך מן הדעת, אדרבא...

ותוך כדי דבור והנה מקצת מן האברכים נעלמו מבית־המדרש.

לא עברה שעה קלה והאברכים שבו. פניהם היו כפני מתים, רחמנא ליצלן, ידיהם ורגליהם רעדו, וכולם מתהלכים וכובשים עיניהם בקרקע... ממש כבושת גנב... אמת, לשם שמים נתכונו, ואף־על־פי־כן, מי יודע? גדולה האחריות...

ומבינים הכל: המעשה נעשה ואין להשיב...

ואימה חשכה נפלה על בית־המדרש. הכל הרגישו כי נבלה נעשתה, והעושים לא ינקו... ונגיעה בדבר הרי יש לכולם...

ולא יכלו עוד זקני־החסידים לשבת על מקומם במנוחה, לבם נוקפם... יצאו אל החצר, התהלכו הנה והנה, כל אחד שקוע במחשבותיו, והכל שותקים ומחכים לאחרית דבר...

ועובר זמן מה, מציצים דרך החלון – ורואים אותו ז"ל כשהוא פוסע במהירות הנה והנה, יושב על מקומו שקוע בהרהורים, ושוב עומד ורץ לארכו ולרחבו של החדר ונראה כמבולבל, חס־ושלום... משמע שהרגיש בלבו... מזליה חזי... בעוד שעה קלה והנה גם הרבנית באה, עברה את ההדר במרוצה שלא ירגישו בה, באה לתוך הדרה, וקפאה במקומה כאבן... מטתה עומדת יחידית... ספקה את כפיה וזעקת שבר משונה פרצה מגרונה – אוי! – ומיד נפלה בלי כח על מטתה והתחילה מיללת בקול.

מהומה היתה בבית. האברכים נמלטו על נפשם.

השפחות מהרו לקולה של הרבנית, חסידים רצים ובאים לחדרה, וקולה עולה עד לב השמים, אוי לי! ואוי לי! אי־אפשר להשיבה למנוחתה...

הוא ז"ל הרד לבוא אל ההדר, וכשראה את הנעשה נשאר עומד ברחוק מקום ודעתו כמבולבלת עליו, ר"ל. נסתלק ממנו כח הדבור...

והיללות והקולות אינם פוסקים, שופכים עליה מים צוננים, מגישים לה סם להריח ואין מועיל.

והכל עומדים ומחכים ברתת חזיע. מה יאמר הוא ז"ל על כך? מתיראים היו שמא מתוך צער תתמלט ח"ו קללה מפיו, וקללת צדיק– – –

והוא ז"ל עדיין עומד ופניו משתנים כל רגע, ופתאום – כאילו הקיץ מתרדמה ונמנם:

– אַ? – – – מה? – – –

ולא יותר...

אבן נפלה מן הלב: שעת הסכנה עברה...

והיא – אך שמעה את קולו, התעודדה מעט, וצעקותיה פסקו. לא נשמע רק קולה כשהיא מתיפחת בחשאי.

הלב דוה, קשה היה לראות בצער שניהם. הזקנים מלאים הרטה. אבל הנעשה אין להשיב.

המתינו לה שעה קלה עד ששב אליה רוחה, אז התחזקה וישבה על מטתה והדמעות על פניה, וזקפה עליו ז"ל עינים בוחנות... פניו החורים הורו יותר, הזקנים פרשו לקרן־זוית.

– בפקודתך הדבר נעשה? – היא שואלת.

– בפקודתי? חס ושלום.

– ובפקודת מי?

– כלום יודע אני?

– אלא מי יודע?

– לא ידעתי דבר מכל הנעשה.

– אמור לי! מה פירוש הדבר?...

– ומה לעשות? – נאנח הוא ז"ל – כח התורה... ועיניו זלגו דמעות. הרבנית נבהלה עד מאד... והעומדים מסביב לא יכלו להביט בתוגתו ז"ל מרוב צער... הוא ז"ל שב לחדרו, והרבנית – נפלה על משכבה...

– –

דממה בחצר. איזה צער כבד ירד אל הבית. האברכים מתהלכים בינונם ושותקים... ובהחדר, אצל ההולנית – כל הלילה דלקה המנורה, ושפחותיה – מסביב למטתה. הוא ז"ל ישב סגור בחדרו, הלך הנה והנה ונאנח, ישב וחשב מחשבות מרות וקשות, וכל הלילה לא עלה על מטתו...

V.

מהפכה היתה בחצר. הרבנית יושבת לה כל היום בבית בוכיה וצועקת: היא לא תצא מן הבית הזה, אינה יכולה, אינה רוצה.

והוא ז"ל עצבות נוראה שרויה על פניו, כל הימים הוא יושב כלוא בחדרו ושותק, אינו אוכל ואינו שותה, בזקנו השחור נראו שערות לבנות.

והשבתות נעשו חול, פנה זיון, השפחות הולכות כמעט בטלות: אינן מבשלות ואינן אופות. פניו ז"ל לא יראו אל ה„שלחן" ודברי תורה אינם נשמעים, ועדת ה' כצאן בלא רועה, ח"ו. רבונו של עולם! מה תהי אחרית הדבר? ומה עוד לעשות?...

ונמלכים ושולחים לקרוא לרב אחד מקרוביה וממשפחתה. יבוא הוא וידבר עמה, ואף־על־פי שהכל יודעים שהוא „מתנגד" – ומה בכך? הרי משנה מפורשת: שהה עמה עשר שנים... אדרבה, יגיד לה הוא... הרי מ..צדו ישלח הוא ואפשר שתשמע לו.

והרב בא, נכנס לחדרה, ואחריו גם אחרים מהחשובים, והוא מדבר אליה רכות:

– רבנית, הרי יש בכך משום חלול השם? הלא בת גדולים את? וגם דין־תורה את יודעת, וכבר נאמר „לא תוהו בראה"... וגם עשר שנים עברו, משמע: גזרה מן השמים היא...

– והרבנית שותקת.

והרב – מוסיף לדבר על לבה:

– וכתובתך מרובה, ועולם־הבא מובטח לך... ומה את רוצה עוד? כלום רוצה את שיקפח הוא בשבילך את שני עולמותיו? והרי גם את מחויבת לשמוע בקול תורתנו הקדושה...

– איני יכולה... איני יכולה... – אומרת היא ונאנחת.

– מה פירוש „איני יכולה"? „ואהבת את ה' אלהיך – – – בכל נפשך", אפילו כשהוא נוטל את נפשך? והרי אין תחבולה ואין עצה לנגד השם יתברך? ובאמת: מהי ה„תכלית"...

וכאן בערה החמה בה, והיא קופצת ממקומה:

– ואתה מה לך פה? מה אתה רוצה?

– רוצה אני שתקיימי מה שגזרה התורה... הכל מוזהרים על כך...

– ואם איני רוצה לקיים?

– הדבורים הללו מה הם?

– דברים כפשוטם: אעי רוצה!

– אבל הרי התורה מצוה?

– איני רוצה לקיים!

הרב נבהל מאד, מי שמע דברים כאלה? ה' ישמרנו...

וגם הוא קפץ ממקומו, וצוח:

– רבנית! קרובים דבריך לדברי כפירה, ר"ל...

– אני עצמי אתן דין והשבון על מעשי... שום אדם אחר לא יהא נענש עלי... ואתה – אל תבוא אל ביתי עוד! השומע אתה? אל הדאג לאחרים, דאג לנפשך!...

והיא הרימה קול וצעקה וב־וחה הקשה השיחה דברים גם כלפי מעלה, ודברה דברים שאין להעלות על הפה.

– אינה שומעה לשום אדם, בקול התורה אינה שומעת... את החסידים אינה יכולה נשוא... לא תצא מזה, ויהי מה!

– הנשמע כזאת?! הרי היא יצאה ממש מדעתה, ר״ל.

– אבל – אומר ר׳ אהרן פתאום – הרבנית הרי צריכה לרחם עליו שיחיה? העצבות מתשת כחו, אינו אוכל, אינו שותה, והחסידים נמנעים מלבוא אל ה„חצר"... בית הרבי הולך ושמם... וצערו של הרבי גדול מאד...

הרבנית מורידה את ראשה ושותקת, ופתאום היא נותנת קולה בבכי:

– אתה... רק אתה חייב בדבר... אהרן!... אתה ולא אחר...

– האי מאי? את מי היא מאשמת? – בא זקן אחד לידי הקפדה, היא עקרה ואחרים חייבים...

האשה יצאה מגדרה, הרימה את קולה בשאגה:

– צאו מכאן! אל תעמדו פה, צאו! אל תבואו לביתי!

וקולה משונה, ופניה אדומים ומאוימים כל כך, עד שהחסידים נבהלו ומהרו לצאת.

והרעה גדלה מאד, פחד בא בלב החסידים: מי יודע? שמא תצא מדעתה, ה״ו, ואי־אפשר יהיה לגרשה...

ושבוע אחר שבוע עובר, ואין הדשה, הכל כשהיה.

בינתים – והנה שבת־חנוכה. חסידים באו מכל העברים, מתהלכים הם בחצר שהרישים, ודאגה על פניהם, והשבת – אינה שבת. הוא ז״ל יושב בחדרו, ובבית־המדרש – דממה ועצבות, התפלה אינה תפלה, וקריאת התורה – לא קריאה היא, יהחסידים זועפים ומרי־נפש...

ונשמעו קולות מתלוננים:

– מה יהי הסוף?

– למה שותקים, למה?

– הנשמע כזאת?

– השתיקה חטא גדול היא...

ובמוצאי שבת נאספה כל העדה ונכנסה לחדרו ז״ל. כל פנים עצובים, וכל לבב דוי.

והוא ז"ל – פניו חורו, ובמצחו נתרבו הקמטים, וכשהרגיש בנכנסים נאנח אנחה כבדה, והעדה הומיה:

– רבי... אי־אפשר לנשוא עוד...

– השבתות שבתו...

– עצבות בכל פנה...

– היינו למשל ולשנינה...

– הבריות מרננות...

– והסוף מה יהיה?...

והוא ז"ל עומד בעינים עצומות, ומראד משתנה בכל רגע ככרום, והעדה נאנחת.

– אבל אחי בני ישראל! מה בידי לעשות ולא „שתי"? – אומר הוא ז"ל פתאום – וקולו רועד מאד, והדברים חותכים את הלב כחרב חדה, וכל העומדים עליו מורידים את ראשיהם.

אי־אפשר היה לנשוא צערו ומכאובו.

וכאן פתח ר' אהרן פיו ואמר:

– רבי... אם תפלה אינה מועילה – הרי דין תורה לפנינו...

הוא ז"ל נתן עיניו בו בהקפדה. הבית שעה קלה כשהוא שותק ושקע עוד יותר בהרהורים, עמד כאבן דומם, כאילו אין בו נשמה. ראו בחוש שהוא ז"ל שואל עצה שם במרום... אחר־כך הפך את פניו לצד העדה;

– הן... כך רוצים מן השמים, יהי נא!

– ובעל כרחה? – שואל האחד.

– זה למה?

– הרי היא מסרבת... אומרה היא, שבשום פנים לא תצא מזה, לדין־תורה לא תחוש, אומרת היא.

– כך אמרה?

– באזנינו שמענו.

– נקרא לה, ואני בעצמי אשאל את פיה...

ומיד הוסיף:

– ומי שגרם בדבר מתוך פניה עצמית... ומי שהצית את אש המהלוקת בביתי ושלא לשם שמים... ארור יהי האיש הזה, ולא יראה נחת בבניו ובבנותיו כל ימי חייו...

רעדה אחזה את העומדים: הקללה, שיראו מפניה התמלטה מפיו... עוד מתחלה נבא להם הלב רע... האברך החצוף, זה שנכנס מתחלת מעשה בעבי הקורה,

קבל את ענשו כבר ויצא מדעתו, רה״ל. „מרה שהורה״ נפלה עליו, והדבור נסתלק מפיו...

ר׳ אהרן עמד ופניו פני מת, ברכיו רעדו ושניו צללו...

בתוך כך נפתחה הדלת והרבנית נראתה בפתח.

הוא ז״ל רמז באצבעו, וכל הנצבים יצאו.

ועברה עוד שעה, ובכיה נשמעה מחדרו ז״ל, ואחר הבכיה-דממה, ואחרי־כן-דברי־לחש, מעין בקשת תחנונים... עד שהרבנית יצאה מצד אחד ונכנסה לחדרה. ומן הצד השני – פתח הוא ז״ל את הדלת לבית־המדרש ובשר

– מחר יכתבו את הגט:

- -

למחרת ישב בית־דין בבית־המדרש, הסופר כתב את הגט, ופניו ז״ל היו אחרים לגמרי, העצבות עוד שכנה עליהם, אבל בגון אחר... והרבנית גם כן ישבה כשהיא שותקת, לא בכתה ולא דברה כלום; אך כשהוא ז״ל לקח את הגט בידו ליתן לה, ופתח: „הרי את מגורשת טמני״ – – – התחיל קולו רועד, ועיניו זלגו דמעות, והרבנית קבלה את הגט והתחילה פתאום מיללת בקול, והיללה היתה כל־כך נוראה, עד שהחסידים התחילו גם הם בוכים.

הגישו לה מים קרים והשיבו את רוחה.

אחרי־כן עמדה ואמרה:

– אני יוצאת מבית בעלי... אתם חשבתם לשנות את המזל... אבל סופכם להתחרט... טרחתכם לבטלה. בטוחה אני שלא יצא מזה כלום...

ובאותו היום לקחה עמה הפציה ויצאה מביתו ז״ל, והלכה לגור מחוץ לעיר בבית קטן ומיוחד הרחק מבני אדם...

.VI

והימים נתחדשו כקדם. בכל פנות הבית היתה אורה, ובבית־המדרש כל המנורות דולקות; האברכים יושבים ולומדים בהתמדה, והקולות מתנשאים ועולים למעלה למעלה, והכל כשהיה...

רק הוא ז״ל לא חזר לכמות שהיה. הוא נשתנה, יושב הוא לו בחדרו המיוחד צולל ברעיוני לבו ואינו יוצא מפתח ביתו.

בין כך – והנה שבת קודש באה. החסידים – דעתם רחבה עליהם: „שלחן ערוך כדת, תורה יגיד,״ והם מזמנים אל השלחן את הכל, מסייעים להגבאים בסדור השלחנות, והוא ז״ל יצא מחדרו כשהוא לבוש בגדי משי ופניו חורים, חורים

עד מאד, ועיניו מביטות בגבורה ופחד יחד, והכל משתתקים וכובשים נשימתם מאימה ומחכים.

אחרי הדגים כיתה הוא ז"ל בדברי תורה, וסובבים היו דבריו על פרשת השבוע, על הכתוב „ולא תעלה במעלות על מזבחי"... מענין לענין – נגע בסוד זווג ראשון, ובסוד „המגרש – – – מזבח מוריד עליו דמעות"... רמז להורבן בית ראשון, בסוד „בפשעיכם שלחה אמכם"... הכל הרגישו שקולו רועד, ופעמים גם נפסק ונשתתק לשעה קלה... וכשהסיר כפות ידיו מעל פניו היו עיניו אדומות ופניו להבת שלהבת. כל גופו היה רותח – בחינת אש... והענין הולך ומתעמק, כלו פלאי־פלאים ורזי רזים... מקשר היה את כל הענינים בקשר אחד, ודבריו גם הם כנחלי אש... האברכים עומדים ומנענעים בראשיהם. הזקנים מעמצין את עיניהם מרוב עמקות ומתאנחים אנחות קלות, והלבבות נפעמים, ויראה נעלמה באה ללב, וכמין יתוש מנקר במח: לא יפה עשו, שלא כשורה כלל וכלל...

וכשהוא ז"ל גמר את דבריו וקולו הקדוש נפסק, ואחד מן המנגנים נתן קולו בזמר, מיד מלאו האברכים אחריו, והזמר היה הולך ועולה מעלה מעלה, והכל מרגישים: השמחה גוברת את העצבות, והלבבות מתמלאים הדוה. רק הזקנים עדין עומדים שקועים בהרהורים והוט של צער מתוח על פניהם. הלב ידוה ואין יודע למה...

והשבת עברה, ורוח אחרת היתה ב„חצר", רוח היה... אמת שמרגישים, כי עוד איזה דבר חסר כאן, שאין הכל שלם... אבל אין בכך כלום...

ורק ר' אהרן מתהלך לו בינונו כבוש כלו בתוך צערו, כאילו, הם ושלום, דעתו נטרפה עליו. הוא שותק ולבבו יבכה בקרבו... והיה הדבר לפלא: מה זה היה לו פתאם? ומשערים: אפשר אינו „בקו הבריאות", אפשר נפל רוחו בקרבו, הרי בת יחידה לו, ולמעלה מעשרים והמש היא, ואולי עוד יותר מכן... ועדין היא יושבת ומצפה. וכי דבר קטן הוא?

והוא ז"ל התחיל לעסוק בסגופים אינו אוכל ואינו שותה אלא כדי להחיות את נפשו, וכל הלילה אין הוא עוצם את עיניו לישון. יושב הוא ומעיין בספר פתוח לפניו וקולו לא ישמע, הולך לו בחדרו אנה ואנה ושותק שתיקה של עגמת־נפש... ורק לפנות ערב, בעת שקיעת החמה, הוא יושב לו אצל הלון חדרו, מעשן את מקטרתו ומביט בעינים קמות כעיני זכוכית למרחק אין סוף, ועל מצחו - קמטים רבים ודקים. פחד־פחדים מרחף סביבו. הסידים יראים לעבור לפני חלונו... הלב דומה, הנפש עורגת להתקשרות - ואין מבוא. כמין מחיצה מבדלת בינו ז"ל ובין הבריות...

ובלילה, כשהוא ז"ל יושב לתקון־הצות, קול דממה וחשאי עולה, כקול יונה בוכיה... והקול - טוען... תובע... בוכה... ולפעמים - גם נוער... וצער גדול מרחף בחצר.

ועוברים כמה שבועות, והוא ז"ל כבר שקע כולו בבגופים, אינו מדבר עם איש, אינו מוציא דבור קל מפיו, וההסידים התהילו הרדים ודואגים לנפשו ז"ל.

ועוד הפעם מעינים בדבר: מה לעשות?

ור' אהרן מתנונה והולך, ולב החסידים המה לו, סוף־סוף–עצם מעצמיהם ובשר מבשרם... ופעם אחת בערב ישבו החסידים אצל התנור בבית־המדרש ור' אהרן בא. קראו לו ופנו לו מקום לשבת אצלם, והוא ישב מתוך אנחה

ושואלים אותו:

– אהרן, מה היה לך?

– ומה ראיתם בי? – הוא עונה בשאלה, כאילו אינו יודע דבר.

– להעלים ממנו את יגונך לא תוכל... הכרת פניך... רוחך רעה תמיד, מה היה לך פתאם?

והוא – נאנח ושותק.

נערו בו:

– האי מאי? המכסה אתה מאתנו מה שבלבך? „דאגה בלב איש..." „בהוך עמך אתה יושב"... והשתיקה למה היא? אדרבה, אמור, דבר, אפשר בידינו לעזרך?

ור' אהרן נאנח עוד הפעם:

– הרי רק בשר ודם אנכי... וכלום יודע אני?... אפשר שמין של מחשבה זרה היה בלבי... אפשר הטהתי דברים כלפי כבודו, ישיחיה... ומעט תרעומות היתה בלבי עליו... ובאמת – הרי בתי, אישון עיני, ולמי אני עמל ושורד כל ימי? ואמרתי אראה נא בטובתה... אזכה לנחת... יצאתי מגבולי ובקשתי יותר מדי... ו„הוא" לא הסכים, והיה מה שהיה, ויש להיש שמא נגיעה לי בדבר... והקללה אינה נותנת לי מנוח... והרי בתי היחידה עדין היא יושבת בוגרת בביתי... עזובה היא... והיא עלמה כשרה וטובה... עיניה כלות בבכי... ואני ירא, כי האשם... ירא אנכי מאד...

ועיניו רסבו מדמעות...

והחסידים מנענעים בראשם, לבם לבם לו, והם יושבים ונמלכים בדבר, וזה לזה שואל:

– ומה העצה?

– אדרבה, ומה יכולים לעשות?

– אהרן, הרי איש תחבולות אתה?

– יש עצה – אומר ר' אהרן – ומי יתן ואלהים יצליח את עצתי

– אמור נא.

– אולי היה הוא ז"ל מסכים עתה... ואדרבה: דומה שהזווג מן השמים, וראיה לדבר – – – הרי רואים אתם... ואז היתה הקללה בטלה כאלית.

החסידים קפצו:

– עצה טובה.

– מחשבה נפלאה.

– ובלאו הכי – וכי הוא שיחיה יהא שרוי יחידי כל ימיו

– אבל מי יודע? – נאנח ר' אהרן.

– אם יתרצה הוא שיחיה?

– להוש מבעי...

– יש בכל זאת לנסות...

– אדרבה – אומר ר' אהרן.

– מהיכא תיתי – – –

ומחכים עוד שבוע, ועוד שבוע, ודוחים את הדבר מיום ליום, עד שנזדמנה להם שעת־הכושר. הדבר היה לפני הפסח. החמה יצאה מנרתיקה, ורוח קל מנשב, והוא ז"ל – דעתו ברוחה קצת עליו, והוא יושב לו במנוחה אצל חלון חדרו ומעשן את מקטרתו, ושחוק קל על שפתיו, והחשובים סובבים אותו, מדברים מעניני פסח, משיחים במילי דעלמא, ומענין לענין – עד שבאו לענין „השרוי בלא אשה"... וזקן אחד – מידידיו של ר' אהרן – מרמז מתוך אנחה.

– אנחה זו מה פרושה? וכי שידוך יש לך בשבילי? – שוחק הוא ז"ל בדרכו מאז...

– כלום יודע אני?...

– אמור, דבר! בודאי כבר מוכן בידך מה שהוא.

– וכי הרבי אומר להשתדך?

– עודך שואל אם אני חפץ? מה השאלה? פשיטא ופשיטא! – אומר הוא ז"ל בדרך הלצה.

– באמת כך?

– באמת, באמת...

– ובידי–שידוך, ועם בתולה.

– כך? ולמה אתה שותק? אמור, אני שומע.

– בתו של ר' אהרן.

– כך?... ישן נושן... ומאי? עודנה יושבת?...

– הן.

– תימה, תימה.

– משמע: מן השמים הוא.

– הדין אתך... בודאי מן השמים הוא... – שוחק הוא ז"ל. לאחר כן הוא מהרהר שעה קלה ואומר:

– יהי כן.

– באמת?

– הרי אתה שומע דברים ברורים: יהי כן. אלא תנאי אחד אני מתנה: בלא רעש, בלא מהומה, חופה – ודי...

– ואימתי יעמידו את החופה?

– אפילו מחר

החסידים אינם מאמינים לשמע אזן, אבל הוא ז"ל דעתו כדוהה עליו, סימני שמחה נכרים על פניו... הוא שוחק ואומר בפירוש:

– ולמחר... יכולים להכין הכל להופה...

ועומדים עוד שעה קלה ומשיחים, עד ששקעה החמה, והוא ז"ל שקע פתאום במחשבות, ופולט מלים:

– לכו לכם! עזבוני לנפשי. יכולים אתם להזמין את החופה למחר...

– –

למחר עמד הוא ז"ל לחופה עם בתו של ר' אהרן, ור' אהרן – פניו זרחו, השמחה שורה עליו, ומפניו ז"ל – לא היתה נכרת לא עצבות ולא שמחה, כאילו אין הדבר נוגע לו. הוא יצא אל החצר, עמד תחת החופה, והכל – כאילו אינו יודע מכל הנעשה אתו. ראו בחוש שנשמתו במקום אחר... וכשנטל את טבעת־הקדושין בידו, נשתנו פניו. וכשהתחיל לומר – „הרי את מקודשת לי" – פניו נתעוותו ושפתיו רעדו...

בינתים וכל החסידים הריעו: מזל טוב! מזל טוב! ונתנו קולם בשיר. והובילו את החתן ואת הכלה להדרם. ומיד ישבו כל הקרואים לסעודת הנשואין, והכל שמחים וטובי־לב, רועשים ומזמרים, ופתאם – והנה הוא ז"ל נעלם מן הבית...

ר' אהרן אך הרגיש בדבר, ופניו היו כסיד, ברכיו כשלו, ונפל והתעלף; צעקה נהיתה בביה. הכלה התחילה מיללת בקול רם. עד שהשיבו את רוחה במים קרים.

והוא ז"ל ישב סגור בחדרו, ישב ועשן את מקטרתו ועיניו – בשמי קורתו.

והכל היה ללא הועיל. הוא ז"ל התפשט את עצמו מן העולם הזה לגמרי, היה מסגף את עצמו שלא כדרך הטבע. פניו דלו, וזקנו היה הולך ומלבין מיום

ליום, וכל היום הוא יושב סגור בחדרו, יוצא הוא רק מדי שבת בשבת, מגיד דברי תורה, ומדבריו היה מפעפע פחד תמיד ונורא... ואחר־כך הוא שב להדרו ולא יותר.

ובתו של ר' אהרן היתה הולכת ונמקה מיום ליום ורוחה נכקה בקרבה. פניה הוריקו הלו, והיתה יושבת ובוכיה כל הימים באין הפוגות, ועיניה האדימו מבכי ונעשו דולפות ורכות.

והקללה נתקימה:

ר' אהרן לא ראה נחת בבתו היחידה...

אודיסה, תרע"ז.

מ. בן־אליעזר.

האם הזקנה.

ימים מועטים קודם פטירתו של בעלה ישבה חנה־לאה ליד מטתו והסתכלה בפניו הצנומים מחמת חולי, שהוריקו וביששו את קרבת המות. עיניו היו עצומות, ונדמה לה לחנה־לאה, שמתנמנם הוא. נאנחה בחשאי ועיניה זלגו דמעות. ובו ברגע הקיץ החולה ושאל:

– חנה־לאה, למה תבכי?

הזקנה מהרה למחות דמעותיה וענתה מתוך בעתה:

– רק נדמה לך... לא בכיתי כלל...

אך החולה היה כאילו לא שמע את התנצלותה, והוא הוסיף ואמר:

– לא ישנתי... אך עצמתי עיני מתוך הרהורים... הרהרתי בך... הלואי שיתן לך אלהים כח לעמוד ברשות עצמך... טוב טוב לך שתדורי בביתך לבדך... כבר אמרתי לך פעמים רבות: אי־ האבות והבנים צריכים ויכולים לדור יחדו... אין נחת... אין כבוד...

הדברים יצאו מפיו בלחש, למקוטעין, וחנה־לאה הטתה אזנה והקשיבה, ונענעה בראשה לאות־הסכמה, ותמהה מאד על בעלה, שמזהיר עליה מפני הבנים.

לאחר פטירתו של בעלה, כשבאו השכנות בימי־האבל לנחמה, שדלו אותה בדברים, שטוב לה להכנס אל ביתה את בתה דבורה, כדי שלא תהא גלמודה. אך חנה־לאה שמרה בלבה את דברי בעלה קודם פטירתו והתאמצה לקיים אותם.

ואולם מקיץ חדשים אחדים תקפה עליה הבדידות וגברה עליה העצבות. חייה לא היו חייה, באין א י ש בבית. מה טעם יש, למשל, ב„קידוש והבדלה", ששומעים אותם מפיו של שכן? או מה הנאה יש בסעודה־של־שבת, כשאין „זמירות" בין תבשיל לתבשיל?

לפיכך נמלכה חנה־לאה והלכה לבית־הקברות ושפכה את לבה על קבר בעלה, ובקשה ממנו מהילה, על שאינה יכולה לקים את צואתו.

וכששבה לביתה, נדמה לה, כי היא רואה את בעלה מוטל במטה ונותן עיניו בה ומנענע בראשו כאומר: „הרי רק לטובתך נתכונתי... וגם דעתך נוחה בכך, עשי כטוב בעיניך"...

בעלה של חנה־לאה היה חולני כל ימיו, וכל פרנסת הבית היתה עליה. אך היא האמינה באמונה שלמה, כי רק בזכותו של בעלה, שהיה יושב ולומד תורה, היה הקדוש־ברוך־הוא מזמין לה פרנסה. חנותה הקטנה היתה מלאה קונים, אף־על־פי שסמוך לה היו כמה וכמה חנויות גדולות ויפות ממנה. ולא עוד, אלא שלא ידעה חנה־לאה מימיה כל מחלה וכל כאב, אף כי יושבת היתה תמיד בטחב ובצנה. אין זאת כי זכות תורתו של בעלה עמדה לה.

עתה לאחר שנפטר – קפצה עליה פתאם הזקנה עם כל תולדותיה. עיניה נעשו כהות, שעול תדירי תקף עליה, והיא הישה ברגליה, ביחוד בימות החורף.

רק שליש או ארבע שנים היא דרה יחדו עם בתה דבורה, וחנה־לאה נזדקנה כל־כך, עד שהיא רואה את עצמה כמיתה בעולם. אמנם הבית ביתה, החנות חנותה, וכל בני־הבית, בתה, חתנה, נכדיה, זהירים בכבוד־אם, ולא עוד אלא שמחבבים אותה ושומרים עליה. ובכל זאת תש כחה של חנה־לאה מיום ליום.

היא רואה בחוש, כי משנפטר בעלה נסתלקה ממנה זכותו, והרי היא עוברת ובטלה מן העולם.

התנה, בעלה של דבורה בתה, היא מלמד־תינוקות ועני מדוכא כל ימיו. בכלל הוא ביש־גדא, מיתכבר מעט, ואלמלא אשתו שנושאת־ונותנת בשוק, לא היה הבית מתפרנס. ולפיכך היא המוציאה־והמביאה בבית ומושלת על אישה. ופעמים שהיא באה לידי כעס, מנדפת את בעלה ומקללת את בניה, צועקת ואומרה.

– הכה אבנים כחי?... למה הטלתם עצמכם כלכם עלי?... לכו ממני... לא אוסיף עוד לשאת משאכם...

ובשעות אלו נדמה לה לחנה־לאה, כי הדברים האלה מכוונים אליה. הן היא אוכלת ואינה עושה. ואף־על־פי שבתה לא פגעה מעולם בכבודה אפילו בדבור קל, היא רואה את עצמה בנעלבה ומשתדלת לצמצם את עצמה.

כמה פעמים, כשבתה שואלת אותה: „אמא, כבר אכלת?" היא עונה: „הן, הי", אף כי לא בא עוד אוכל אל פיה.

ובשעת מנוחה, כשדבורה פורקת מעליה את עול הדאגות־של־[illegible], היא מסתכלת בפני אמה ואומרת, פעמים אל עצמה, ופעמים באזני בני־ביתה או שכנותיה:

– אוי ואבוי לי! ראו נא את פניה כמה דלו!... נצטמקו כנויל... אין זאת כי חולה היא... מה לעשות?! מה לעשות!?...

באחר מימי סוף־הקיץ באה אל העיר הקטנה, „על קבר אבות", בתה הצעירה של חנה־לאה, רוזה, זו שדרה בכרך. היא באה אל עיר־מולדתה לבושה בגדי משי, מקושטת בכל תכשיטיה, כדי להראות את עשרה לבני עירה. זה כשתים־עשרה שנה שעזבה את עיר מולדתה, ועתה היא רוצה להראות ביפי עשירותה, שרכשה לה במחיר יפי נעוריה.

ברגע הראשון שראו עיניה את אמה, שנפלה על צוארה מתוך נשיקות שטובות מדמעה, ספקה כפיה ובקול רוה צער, מעורב במין תוכחה, שאלה את אחותה בלחש:

– דבורה, מה היה לאמנו?... למה את מהשה?...

זו נדה וענתה:

– מה יש בידי לעשות? ודאי שצריכה היא טפול, אבל הלא עיניך רואות...

רמזה לה על העניות שמציצה מכל פנות הבית, נוטלת כחו של אדם ומטילה עליו את הזקנה.

וביום המחר, לאחר ששבה הבת העשירה מבית־הקברות ולבה רך מן הדמעות, ששפכה על קבר אביה, ומרוכך מדברי־המוסר, שהשמיעו באוזניה הנשים, על שעזבה את אמה לנוע ברעב, פנתה אל אחותה ואמרה בהחלטה:

– מחר אני נוסעת לביתי ואמי תסע עמי.

דבורה נבהלה קצת וענתה:

– חוששת אני... הרי אמנו לא עזבה מימיה את עירה הקטנה, ואיך תוכל להיות בנכר?

– בנכר?! – הפסיקה האחות העשירה מתוך תרעומות – הלא בביתי עתידה היא לדור. כלום נכרית אני לה?

דבורה נסתה להמתיק את דבריה ואמרה:

– חס־וחלילה... כלום איני מבינה, שבביתך לא תהא אמנו חסרה כלום?... אלא אני אומרת, שיפה לזקנה שכמותה לשבת במקום מגוריה... וכי מה הם צרכיה?... אילו שלחת בשבילה בכל חודש והודש כמה שתשלחי, היתה יכולה פה לזוית ברוח ונחת...

האחות העשירה נכנסה לתוך דבריה, ענתה ואמרה:

– לשלוח כסף קשה... העתים נעשו רעות... אבל בתוך הוצאות־הבית לא

ניפר, כשסיעד עוד איש אחד, משירי השולחן שלי – הוסיפה העשירה ביתירות – יכולה להתפרנס משפחה שלמה.

דבורה נסתה עוד הפעם כהה להשיב את אחותה ממחשבתה.

– אבל – אמרה כמו לעצמה – קשה לי לתאר, כיצד תוכל אמא להיות באין נכדיה לפניה... הרי היא כרוכה כל-כך אחריהם, כמו שהם כרוכים אחריה... ואין כל פלא... הלא על ברכיה נולדו, לעיניה גדלו, ולא עבר יום שלא נראו לפניה...

כאן נעלבה האחות העשירה עלבון גדול וענתה מתוך כעס עצור:

– אין אני יכולה להבין... הרק בניך שלך הם נכדים, ובני שלי אינם נכדים לאמנו?...

נסתתמו טענותיה של דבוריה ואמרה בדרך גמר:

– מילא... נשאלה את אמא... אם היא רוצה לנסוע... כלום לטובתי אני מתכונת?...

הימים הראשונים לשבתה בבית בתה הצעירה היתה חנה-לאה כחולמת. הבית המרווח עם רהיטיו המהודרים ועם כליו המפוארים נראו בעיניה כארמון של ה„פריץ", זה שהיו מספרים עליו נפלאות בעיירה הקטנה.

היא היתה פוסעת על גבי הרצפה הממורטה בזהירות יתרה, כאילו דרכו רגליה על גבי לוח של זכוכית. מתיראת היתה לשבת על גבי הכסאות המרופדים משי ירוק ועומדים מסביב לשולחן מקושט.

פעמים, כשהיתה נשארה לבדה בבית, היתה עוברת אט על פני חחדרים, מתבוננת אל הכלים היפים שלא ידעה שמושם, נוגעת באצבעותיה בדברים יקרים שנראו בעיניה מופלאים, לוחשת בשפתיה אמרי התפעלות ומהרהרת בלבה: „הלואי שאזכה לראות עשירות מזה בביתה של דבורה".

בבית הגדול הזה יחדו לה חדר לעצמה, שבו מצאה חנה-לאה מקלט בכל שעה, שהיו באים אורחים ויושבים לשחק בקלפים או לעסוק בשיחות-חולין, שאינן מובנות לה.

בכלל ראתה חנה-לאה, שבתה משתדלת לשפר את חייה ולהמציא לה כל מחסורה. עוד בימים הראשונים לבואה הלכה עמה רווה אל בית-כנסת סמוך ויחדה לה שם מקום לתפלה.

– גם פה בכרך – אמרה לה בתה מתוך צחוק של חבה – יש אלהים ויש שערי-שמים ואת יכולה להתפלל בכל יום, כמו בעירנו הקטנה.

הבית הוא מלא כל טוב, וחנה־לאה יכולה לחיות ברֶוח ובכבוד, בלי דאגה ובלי עצב. היא רואה ומבינה, כי חתנה, בעלה של רוזה, יש לו עסקים טובים, וכסף לא נחשב כלל בבית. גם הוא גם אשתו אינם קמצנים ומפרנסים אותה בעין יפה.

ובכל זאת אין חנה־לאה רואה נחת בהייה אלו. אין היא יכולה לעקור מלבה את הרגש, שאוכלת היא פה לחם חסד, שמתפרנסת היא כמו מן הצדקה. „הם נותנים צדקה לעניים רבים, ואף אני בתוכם".

כמה פעמים הרהרה חנה־לאה בלבה: „הלא רוזה בתי היא, רייזילי שלי, שטפחתי ורביתי, ולמה זה איני השה אליה שום קורבה?..." גם הילדים שלה אינם קרובים ללבה כילדיה של דבורה. „אפ־שר מפני שמפונקים הם ואינם נזקקים לרחמיה".

והחתנה, בעלה של רוזה... הנה־לאה מתעבת את פניו השמנים והמגולחים, „פני גוי", אף כי מסביר הוא לה פנים ומדבר אליה רכות ושואל תמיד לשלומה.

ולפיכך עלה על לבה של חנה־לאה כמה פעמים לשוב אל עיר־מולדתה. תקפו עליה הגעגועים. כמה היא משתוקקת לדבר עם דבורה בתה, להבק ולנשק את הילדים שלה, לראות את פני חתנה. ביחוד הזקו הגעגועים בימי השבתות, ואז היא מחליטה „לשוב אל ביתה". אך במוצאי־שבת היא נזכרה בדלות המקננת בביתה של דבורה בתה, בפרוסת הלהם שאינה מספיקה, ואז היתה דוחה את נסיעתה „עד אשר ירחם ה'".

מן היום הראשון שבאה חנה־לאה לדור בבית בתה העשירה היתה שרויה בעולמה המיוחד, שהצטמצם בהרהוריה על דבר דבורה בתה ועל דבר עיר־מולדתה. היא לא ידעה, אף לא השתדלה לדעת, את הנעשה בבית. הכל היה זר לה. העסקים, השיחות, המנהגים, האורחים – כל אלה היו רחוקים מלבה ומהבנתה. היא בקשה איזה ענין בבית לטפל בו, כדי להפיג שעמומה ולהתקרב קצת אל מקום דירתה, אך לא מצאה מאומה. בבית־המבשלות לא הניחו לה לעשות דבר. „לא נאה לך, אמי" – אמרה לה רוזה. ושני הילדים, נכדיה, בן ובת, היו מרוחקים ממנה, מפני שהיא לא הבינה לשונם והם לא הבינו לשונה.

רק כעבור הדשים אחדים לשבתה אירע בבית דבר, שחנה־לאה לא יכלה, כדרכה, להסיח דעת ממנו ולאמר, כי אין זה נוגע אליה.

בתה רוזה הלתה... היא הלכה לשאול ברופאים... שכבה במטה... על השלחן נראו צלוחיות... נשמעו אנחותיה וגניחותיה של החולה...

חנה־לאה חרדה. לב אם התעורר בקרבה. נגנפה להדר בתה ושאלה לשלומה.

– מחלת נשים – ענתה הבת בקיצור.
חנה־לאה הסתכלה בפני בתה, נחנה ולחשה על אזנה:
– לפי דעתי, הרי...
על פני הבת נראה חיוך בענותה:
– רב לי...

ולאחר זמן־מה, כשנוכחה חנה־לאה, כי השערתה אמת היא, אמרה אל בתה מתוך גיל, כמנצחת:

– הלא אמרתי לך... נזכה ל,מזל־טוב'... בשעה מוצלחת...
– מה שמחה יש כאן? – ענתה הבת כמרוגזת.

רצתה חנה־לאה להוכיחה בדברים על שהוציאה מפיה דופי כזה. אך בפני בתה זו ניטל ממנה כח־הדבור. אילו היתה דבורה בתה מוציאה מפיה דבור כזה, היתה מקבלת ענשה מפי אמה כראוי לה.

כשמלאו ימיה נסעה רוזה מביתה, וביום המחרת בשרו לה לחנה־לאה, כי בתה ילדה בת. הזקנה נבוכה, בקשה לראות את פני היולדת בו ברגע, אך אמרו לה, כי רק ממהרת יתירו לה להכנס לבית־היולדות, שבתה שוכבת שם.

כל אותו היום היתה חנה־לאה שרויה בצער. שמונה ילדים ילדה דבורה בתה, וכולם נולדו על ברכיה. ב ש ע ה כ ז ו היש רופא נאמן יותר מאם? וכאן הרי היא כזרה בעת־קשה כזו לבתה...

כעבור שבעה ימים חזרה היולדת לביתה, ועמה באה מינקת, אשה בריאת־בשר ובעלת פנים יפות. חנה־לאה נטלה את הילדה בזרועותיה, נפפה אותה, הסתכלה בפניה הזעירים, אמצה אותה אל לבה. על־ידי פעוטה זו נעשתה לה בתה קרובה יותר, וכל הבית לבש בעיניה צורה של בית־קבע לה. קודם חשבה אותו רק לדירת־ארעי.

ושמחה גדולה שמחה חנה־לאה, כשיחדו לילדה עם מיניקתה את החדר המפולש לחדרה. היא תהא סמוכה לנכדתה הקטנה, תשגיח עליה, תטפח אותה, תטפל בה.

הילדה הקטנה באה לעולם חולנית ורפת־אונים. והנה־לאה נתמלאה רחמים רבים אל היצור החלש הזה, „שגם לצעוק לא היה בו כח". והיא המהה מאד, על שבתה, אם הילדה, עזבה אותו בידי המינקת ורק לעתים־רחוקות היא נכנסת לשעה קלה לראותה, „כאילו לצאת ידי חובת אם"

בלילות היתה הקטנה מקיצה בבכי והמינקת לא התעוררה משנתה, ורק חנה־לאה היתה יורדת מעל מטתה ונחפזת אל עריסת הילדה לנענעה ולהשקיטה. „אף פעם אחת לא באה האם בלילה, לראות איך התינוקת ישנה. הלב אין לה?"

ויש אשר חלתה הקטנה, וחנה־לאה היתה שרויה בחרדה ומבקשת תרופות, אך האם היתה שקטה, ולא עוד אלא שלגלגה על האם־הזקנה, שהשקיעה כל חייה בגידול התינוקת.

„היא אינה אוהבת את הילדה" – הרהרה הנה־לאה כמה פעמים – „מה רעה מצאה בפעוטה זו? כלום היא אשמה שחולנית היא ופניה צנומים וכל גופה מדולדל? אדרבה, לפיכך צריך לטפל בה יותר, כדי להחלימה".

פעם אחת חלתה הקטנה כל־כך, עד שהנה־לאה התמלאה פחד למראיה, היא ישבה כל היום וכל הלילה ליד עריסת נכדתה ושמרה עליה.

ודוקא באותו ערב הלכו כל בני־הבית, וגם רווה בתוכם, אל התיאטרון, כאילו לא היה דבר.

לב הנה־לאה היה מלא כעס ומרירות על אכזריות זו של בתה, עד שנמרת לנדף איתה בפעם הזאת כראוי לה. גם סדרה בלבה את טענותיה. „הן גם בלב אם־הורגת יש המלה יותר". „מי שאינו מרחם על בניו, כימן הוא שאין לו לב יהודי".

אך בני הבית שבו לאחר הצות הלילה, והנה־לאה דחתה את השיחה עם בתה ליום מחר. בינתים הוקל לה לילדה החולה, ומתוך שמחה שכחה חנה־לאה את כעסה.

ואולם כל עמלה של האם הזקנה עלה בתהו. הקטנה לא האריכה ימים. רק חדשים מעטים היתה. ולאחר מחלה קצרה מתה.

הנה־לאה לא מישה מחדר התינוקת במשך כל אותם הימים שחלתה, עד שיצאה נשמתה. לבה היה מלא צער מעורב בהמה. וכשנכנסה האם לחדר הקטנה בשעת גסיסתה והסתכלה בפניה, אף הוציאה מטפחת לבנה והגישה לעיניה, הרגישה הנה־לאה שנאה עזה אליה ואמרה לגרש אותה בנדוף.

ולאחר שמתה הילדה לא התפלאה עוד הנה־לאה על שכל הדבר עבר בהשאי. לא בכו הרבה, לא יללו, אף סימן של אבלות לא נראה בבית.

אך בלילה שאחר הקבורה, כששכבה חנה־לאה בחדר אחד עם המינקת, שלא הספיקה עדיין לעזוב את הבית, שפכה לפניה את לבה:

– אנשים אין לב הם בני הכרך.

– כך, כך – הסכימה המינקת.

– בת יש לי בעיר מולדתי... שמונה ילדים לה, יאריכו ימים... כשנולד ילד גדלה השמחה בבית... הן מתנת אלהים היא... וכשחלה ילד לא ידעה האם מנוחה... שכחה את כל העולם... וכאן... אל יחשוב לי אלהים לעון... למה נותן הוא ילדים ל א ל ו?...

המינקת נענעה בראשה ואמרה:

– העשירים אינם שמחים בילדים, זה הוא ענין לעניים. אלה אין להם תענוגות אחרים, אבל העשירים יש להם מלוא כל העולם, ולמה להם ילדים? הילדים מטרידים אותם, מכבידים עליהם, נוטלים מהם זמנם.

חנה-לאה שמעה את הדברים ומשכה בכתפיה, כאילו ספרו לה על דבר מין בריות משונות, שיש להן לב אחר ונשמה אחרת מזו של בני־אדם.

והמינקת הוסיפה לדבר:

– הרי אני באה לבתי ה„מַדָמות" ויודעת את מנהגיהן... הן עושות כל התחבולות שלא ללדת בנים... פעמים שהן נענשות על־כך בחליים וגם במיתה... ופעמים שאין התחבולות מועילות, ואזי בא לעולם ילד חולני ומנוגע, שסופו למות... כך הן ה„מדמות" בימינו!

המספרת רקקה מתוך בוז ובחילה. והנה-לאה לא האמינה למשמע אוזניה. אך פתאום נצנץ רעיון במוחה, שהרעיד את כל גופה והטיל עליה מין אימה.

המינקת כבר שקעה בתרדמה וקול נחרה נשמע על פני החדר, אך חנה-לאה לא יכלה לנום. היא התהפכה מצד אל צד, שכבה והרהרה, העלתה בדמיונה את מנהגי בתה בימים שהלכה לשאול ברופאים, נזכרה בקטעי־שיחות, שלא הבינה אז פירושם, והחשד גבר בלבה, כי המינקת דברה אמת...

ממחרת בבוקר ירדה חנה-לאה מעל מטתה, התחילה צוררת את חפציה והכינה עצמה לדרך. וכשנפגשה שעות אחדות אחרי־כן עם בתה, וזו שאלה אותה בתמהון: „מה זאת"?, ענתה הנה-לאה בקיצור: „אני נוסעת היום לביתי".

רוזה עמדה משתוממת, הסתכלה בפני אמה ושאלה בקול מלא עלבון:

– וכי מה חסרה את בביתי? כלום פגעו, הס־ושלום, בכבודך?

הנה-לאה הרימה אליה את עיניה וענתה מתוך זעזוע־נפש, שנשמע בו בכי הנוק:

– אם אסתר־ל, עליה השלום, היתה מיותרה לך בביתך, ודאי שאני גם־כן מיותרה פה... את גרמת במיתתה של אסתר־ל...

האשה הצעירה נבוכה. פניה התאדמו ולא ידעה מה לדבר.

וקודם נסיעתה של הזקנה, כשאמרה רוזה לתת לאמה כסף, דחתה אותה בנזיפה ואמרה מתוך כעס עצור:

– אלהים יעזור לי בלעדיך... מידי רצחנית איני רוצה לקחת מאומה...

בעיר מולדתה לא דברה הנה-לאה על אדות בתה מאומה כאילו התביישה בה. וכשהיתה דבורה בתה מעתירה עליה לספר לה, כיצד היה אחותה ואיך מנהגי ביתה, היתה חנה-לאה מסרבת ועונה:

– אל תקנאי בה, בתי... אין לי נחת ממנה... מה יש לה מכל עשירותה?... טוטב שתחדלי... לבי מר לי...

יעקב לֶרנר:

עִם מִנְחַת־עָרֶב.

...וַאֲנִי עִם מִנְחַת־עֶרֶב דֹּם שָׁכַבְתִּי
אֲפוּף תַּרְעֹמֶת־עַד וּשְׁכוּחַ־אֵל
וּכְנַף־הַשְּׁמָמָה חוֹפְפָה עַל מַחֲשַׁבְתִּי
וּפְתוּחוֹת לִקְרַאת נַפְשִׁי זְרֹעוֹת־צֵל.

וְהִנֵּה לִמְרַאֲשׁוֹתַי כְּרוּב הַשְּׁקִיעָה,
וַיּוֹפַע הֵן אַרְגָּמָן עַל הַקִּיר;
וְהַדְרֵי נַפְשִׁי מָלְאוּ חֶרְדַּת כְּמִיהָה
כְּחֶרְדַּת בֵּית־יְיָ לִפְנֵי הַשִּׁיר...

וָאֶחֱרַד מִן הַדְּמָמָה וּבְחִפָּזוֹן,
אַף פָּנֹה שְׂמֹאל וְיָמִין: אֵי מִזֶּה?
וַיְהִי לִי גִּלּוּי־שְׁכִינָה לְלֹא חָזוֹן
וָאֵפֵל גְּלוּי־עֵינַיִם וְאִלֶּם־פֶּה.

וַאֲנִי מִכְּלוֹת אֶל גִּיל הָאוֹר הַטָּהוֹר
נֶחֱלֵיתִי נֶצַח וְכָל מְאֹרֵי דְוָי:
עַל מָה בְּלִי חֶרְוַת־אוֹר נִבְרֵאתִי מָאוֹר,
הִקְדַּשְׁתִּי נָבִיא—וּבְלִי דְּבַר יְיָ?

וַתְּהִי כְּלוֹת־נַפְשִׁי לִי לְרֹגֶז יוֹמָם,
וּלְבַלְהוֹת־שְׁחוֹר בְּלֵילוֹת קְשֵׁי־חֲלוֹם:
יִמְנַגְּבֵי חָזוֹן לָצוּ לִי מִמְּקוֹמָם
וַיְּרַנְּנוּ אַחֲרַי: דֶּרֶךְ אוֹרֵר יוֹם!

עוֹד נָא אֲנִי — וְאֹמַר: לַעֲנָם — זָדוֹן;
נִמְרְדֵי־רֶשַׁע הֵם בְּלִי שֵׁם וָיָד!
הַבּוּז לָהֶם—וְרוּחִי בָם לֹא יָדוֹן
אֲנִי חֲשֵׁכִים אֵלֵךְ דַּרְכִּי לְבָד.

אָשִׁירָה נָא לָאֹפֶל שִׁיר אֲפֵלָה,
אָשִׁירָה נָא לָאַלְמוֹן שִׁירַת שְׁכוֹל;
יֵשׁ מֹתֶק מַמְאִיר גַּם בְּיֵין תַּרְעֵלָה
וְתַנְחוּם אַכְזָר יֵשׁ בְּחֹסֶר־כֹּל...

אַךְ רַבּוּ לִי הַיָּמִים לְלֹא־זַעַם
וְלֵילוֹת כִּבְדֵי־שְׁמָמָה הִכְּהוּ לֵב;
כַּף רַגְלִי נָמַר רֵיחוֹ, דַּל מִטַּעַם —
אֲשַׁפְּתֶנּוּ וּבְלִי תִקְוָה עוֹד לִכְאֵב.

וְעַתָּה מַה תּוֹחַלְתִּי עִם עַרְבַּיִם?
לוּ עֶצֶב־תַּחֲנוּן רַךְ כִּתְפִלַּת צוֹם!
לוּ דִמְעָה אַחַת לָאִיר כְּבוֹת־עֵינַיִם
וּלְכָל מַכְאִיבַי וְאֹיְבַי — סְלִיחַת־תֹּם...

ח. נ. ביאליק.

גִּלּוּי וְכִסּוּי בְּלָשׁוֹן

בְּני־אדם זורים בכל יום לרוח, בכונה ולפי־תומם, מלים המרים המרים, אותן ואת צרופיהן השונים. ורק מועטים מהם יודעים או מעלים על לב, מה היו המלים ההן בימי גבורתן. כמה מאותן המלים לא באו לעולם אלא אחרי חבלי־לידה קשים וממושכים של דורות הרבה; כמה מהן הבהיקו כברקים פתאם ובטיסה אחת האירו עולם מלא; דרך כמה מהן נמשכו ועברו מהגות מהגות של נשמות חיות, נשמה הולכת, נשמה באה, וכל אחת הניחה אהריה צל וריה; וכמה מהן שמשו נרתיקין למיכניסמוס דק ומורכב מאד של מהשבות עמוקות והרגשות נעלות בצרופי־צרופיהן הנפלאים ביותר. יש מלים – הררי־אל ומלים – תהום רבה. יש שבמלה קטנה אחת נגנזה כל תמצית חייה, כל השארת נפשה של שיטה פילוסופית עמוקה, סך־הכל של השבון־עולם שלם. יש מלה שהכריעה בשעתה עמים וארצות, מלכים הקימה מכסאותם, מוסדות ארץ ושמים הרגיזה. והנה בא יום והמלים ההן ירדו מגדולתן והשלכו לשוק, ועתה בני־אדם מגלגלין בהן מתוך שיחה קלה כמי שמגלגל בעדשים.

– היש לתמוה על כך? אין מהרהרין אחרי מדות הטבע. כך מנהגו של עולם: מלים עולות לגדולה ומלים יורדות ונעשות הולין. ובעיקר הדבר, הרי אין לך בלשון מלה קלה שלא היתה בשעת לידתה גלוי־נפשי עצום ונורא, נצחון גדול ונשגב של הרוח. בשעה שנדהם, למשל, אדם הראשון מקול הרעם – „קול ה׳ בכח, קול ה׳ בהדר" – ובנפלו על פניו, מֻכֵּה תמהון ואָחוז חרדת־אלהים, פרצה אז מפיו מאליה – נאמר, בחקוי לקול הטבע – מין הברה פראית, מעין שאגת חיה, קרובה לקול „רֵר" -- זה הנמצא בשמות הרעם של הרבה לשונות – האם לא הביאה קריאה פראית זו גאולה גדולה לנפשו הנדהמת? האם בקריאה זו, הד נפש שנזדעזעה לכל מעמקי מצולותיה, נתגלה מגבורת היצירה מהרדתה וּמצהלת נצחונה בשעור פחות מאלה המתגלות ב„דבור מוצלח" בעל תוכן נשגב, שעלה ביד אחד ההוזים הגדולים בשעת עלית נשמה? האם באותה הברה קלה, גרגר המלה העתידה, לא נכרכה

מסכת פלאים של הרגשות־ב ר א ש י ת, הרגשות עזות בהדושן וכבירות בפראותן, מעין חרדה, פחד, השתוממות, הכנעה, התפעלות, התעוררות לעמוד על נפשו ועוד ועוד כאלה? ואם כן הוא, האם לא היה אדם הראשון ברגע זה אף הוא צַיָּר וחוזה נשגב, בורא על־פי אינטואיציה ניב־שפתים, וניב נאמן מאד – על־כל־פנים לנבי עצמו – לזעזועים נפשיים עמוקים ומסובכים? וכמה מן הפילוסופיה העמוקה, כמה מן הגלוי האלהי – כמו שכבר העיר על זה הכם אחד – היה בדבור הקל „אני", שהוציא אדם הראשון מפיו?

ואף־על־פי־כן, הנה עינינו הרואות שמלים אלה, ורבות אחרות כיוצא בהן, עומדות מובלעות בלשון – ולא כלום. הנפש כמעט שאינה נפגעת מהן. תוכן נאכל וכחן הנפשי פג או נ ג נ ז, ורק קליפותיהן, שהושלכו מרשות היחיד לרשות הרבים, עדין עומדות בלשון ומשמשות אותנו שמוש רפלקטיבי ומרושל בגבולות מצומצמים של הגיון ומשא־ומתן הברתי בתור סמנים ה י צ ו נ י ם והפשטות לדברים ולמראות. הדבר הגיע לידי כך, שלשון האדם נעשתה כשתי לשונות, שנבנות זו מהרבן זו: לשון פנימית, לשון ה י ה ו ד והנפש, שהעיקר בה, כמו במוסיקה, ה„איך", לחוד – במדור השירה, ולשון חיצונית, לשון ההפשטה וההכללה, שהעיקר בה, כמו במתימטיקה, ה„מה", לחוד – במחיצת ההגיון. ומי יודע, אולי כך יפה לאדם, שיהא יורש את קליפת המלה בלא תוכה, כדי שיהא ממלאה, או מוסיף בה, כל פעם מכחו שלו ומזריח בה מאור נפשו הוא. רוצה אדם בקב שלו, ואלו עמדה המלה הדבורית כל ימיה במלוא כחה וזהרה הראשון, אלו היתה מלותה תמיד כל אותה הפמליא של הרגשות ומחשבות, שנקשרו בה בימי גבורתה, אפשר שלא היה שום „חי מדבר" מגיע לעולם לידי גלוי עצמותו ואור נפשו שלו. סוף־סוף כלי ריקן מחזיק ומלא אינו מחזיק, ומה אם המלה הריקנית משעבדת, המלאה לא־כל־שֶׁכֵּן.

על מה יש לתמוה? על אותו רגש הבטחון ועל אותה קורת־הרוה, שמלוים את האדם בדבורו, כאילו הוא מעביר באמת את מהשבתו או את הרגשתו המובעת על מי־מנוחות ודרך גשר של ברזל, והוא אינו משער כלל, עד כמה מרופף אותו הגשר של מלים, עד כמה עמוקה ואפלה התהום הפתוחה תחתיו ועד כמה יש ממעשה הנס בכל פסיעה בשלום.

הרי הדבר ברור, שהלשון לכל צרופיה אינה מכניסה אותנו כלל למחיצתם הפנימית, למהותם הגמורה של דברים, אלא אדרבה, היא עצמה הוצצת בפניהם. מהוץ למהיצת הלשון, מאחורי הפרגוד שלה, רוחו של האדם, המעורטלת מקליפתה הדבורית, אינה אלא תוהה ותוהה תמיד. אין אֹמר ואין דברים, אלא ת ה י ה עולמית; „מה" נצחי קפוא על השפתים. באמת אין מקום אפילו לאותו „מה", שיש במשמעו כבר תקוה לתשובה, אבל מה יש שם? – „ב ל י מ ה – בלום פה מלדבר". אם בכל־

זאת הגיע האדם לידי דבור ודעתו מתקררת בו, אין זה אלא מגודל פחדו להשאר רגע אחד עם אותו ה„תהו" האפל, עם אותה ה„בלימה", פנים אל פנים בלי הציצה. „כי לא יראני האדם וחי" – אומר התהו, וכל דבור, כל נדנוד של דבור, הוא כסוי משהו על קורטוב של „בלימה", קלפה נועלת בתוכה טפה אפלה של „תיקו" נצחי. שום מלה אין בה בטולה הגמור של שום שאלה, אבל מה יש בה? – כסויה. אין נפקא־מינה מה היא אותה המלה, הַחליפוה באחרת, ובלבד שיהא בה לפי־שעה כדי כסוי והציצה. שתי אחיות צוררות, משתי קצוות מקבילות, המוסיקה האלמת והמתימטיקה המסַמֶנֶת, מעידות כאחת על המלה, שהיא „לאו דוקא", שאינה אלא מין רקמת תהו; אלא כשם שהגופים נעשים מורגשים לעין ומסוימים במצריהם על־ידי שהם הוצצים במקומם בפני האור, כך המלה מקבלת ישותה דוקא על־ידי כך, שהיא סותמת כנגדה נקב קטן מאותו התהו והוצצת בפני אפלתו, שלא תהא זו מפעפעת ויוצאת עליה לטשטש את תהומיה. היושב יחידי באֱשון־חושך ואפלה ומרתת, משמיע קולו לאזניו: קורא את „שמע" או מצפצף בשפתיו. למה? „סגולה" היא לְהסיח דעתו ולהפיג פחדו. וכך המלה הדבורית – או שטה שלמה של מלים – כחה אף היא לא בתכנה המפורש– אם בכלל יש כזה – אלא בהסח־הדעת הכרוך בה. העלמת־העין היא סוף־סוף המקלט הקל והנוה ביותר, אף אם מדומה, מפני הסכנה, ובמקום שפקיחת העינים היא גופה הסכנה, הרי אין לך גם מקלט בטוח הימנה, ו„יפה עשה משה שהסתיר פניו". ומי יודע, אולי באמת הדבור שמבראשית נזרק לא מבין שנים, בין אדם לחברו, בתור כלי־שרת חברותי, מעין דבור שלא לשמו, אלא דוקא מפי האדם היושב יחידי, בין אדם לעצמו, בתור צורך נפשי, מעין דבור לשמו גרידא, בחינת „בתוכי ישתומם רוחי ועם לבבי אשיחה"... לא נתקררה דעתו של אדם הראשון עד שהשמיע את עצמו לאזניו. ואולם אותו הקול שמבראשית, שהעלה את הכרת האדם ממצולת התהו – הוא עצמו עמד פתאום כקיר מבדיל בין האדם ובין מה ש„מעבר הלז", כמי שאומר: מעתה, אדם, יהיו פניך מכוונים רק כלפי מה ש„מכאן ואילך". אחריך אל תביט וב„מופלא" אל תציין, ואם תציין – לא תועיל, כי לא יראה האדם את ה„תהו" פנים אל פנים וחי. הלום שנשכח – לא יזָכר עוד. אל ה„תהו" תשוקתך, והדבור ימשול בך.

ובאמת אין „הדעה והדבור" שולטים אלא במה ש„מכאן ואילך", בדי אמות של מקום וזמן. אך בצלם יתהלך איש, וככל אשר יתקרב אל האור המדומה שלפניו, כן יגדל הצל מאחריו וכן לא ימעט האופל מכל סביבותיו. „מכאן ואילך" אולי יש לישב את הכל; בדוחק או ברוָחה, אבל יש לישב. העיקר, שלא ישאר חלל ה„דעה" של האדם רגע אחד פנוי בלא מלים צפופות ורצופות זו אצל זו

בקשקשי השריון, ללא ריוח בינתים כחוט השערה. נר הדעה והדבור – הגחלת והשלהבת – נר תמיד לא יכבה. ואולם אותו השטח של „מכאן ואילך", השרוי בתהום האור המדומה – סוף־סוף במה נחשב הוא לעומת ים האין־סוף של אופל־העולמים הנשאר עדין, וישאר תמיד, מבחוץ. וסוף־סוף הלא דוקא אותה האפלה הנצחית, זו המטלת אימה כל־כך – הלא היא היא לבדה שמושכת אליה כל ימי עולם את לב האדם בסתר ומעוררת בו געגועים כמוסים להציץ בה רגע קטן. הכל יראים ממנה והכל נמשכים לה. כמו פינו נבנה עליה מחיצות של מלים־מלים ושטות־שטות להעלימה מן העין, ומיד הצפרנים חוטטות והוטטות באותן המחיצות, כדי לפתוח בהן אשנב קטן, סדק כל שהוא, ולהציץ דרך שם רגע אחד אל מה שמעבר הלוי. אולם, אהה, שוא יגיעת אדם! בו ברגע שהסדק נפתח לכאורה, – והנה הציצה אחרת, בדמות מלה או שטה חדשה, עומדת פתאום במקום הישנה וחוסמת שוב את העין.

וכך אין לדבר סוף עד העולם. מלה הולכת ומלה באה, שטה עולה ושטה אחרת – וה„תיקו" הישן והנצחי בעינו עומד, לא ישתנה ולא יתמעט. נתינת שטר על החוב, או רשימתו בפנקס, איננה עוד פרעון החוב; פורקת היא רק לפי־שעה את משאו מעל הזכרון ולא יותר. והיא הדין בדבור ההחלטי, כלומר, בקריאת שם וקביעת סדרים וסימנים למראות וצרופיהם. שום תשובה לשאלת המהות אינה מובלעת ועומדת ממילא בדבור סתם. אפילו דבור של תשובה־בהדיא אף הוא אינו באמת אלא נוסח אחר של השאלה עצמה, „בתמיה" מתורגם „בניחותא", סגנון של כסוי במקום הגלוי. אלו באנו להפשיט את ה„תוך" הגמור, האחרון, של כל המלים והשטות, סוף סוף, אחרי מצוי אחרון, לא יעלה בידנו אלא שם אחד הכולל את הכל, שם בן ב' אותיות. ואיזהו? עוד הפעם אותו „מהי" הנורא, שמאחוריו עומד איזה „איקס" עוד נורא ממנו – ה„בלימה". אבל בוחר האדם לפורר את חובו לפרורים קטנים, בתקות־שוא להקל בכך את הפרעון. וכשאין התקוה מתקימת, הוא מחליף מלה במלה, שטה בשטה, כלומר, נותן שטר חדש תחת הישן ודוחה או מרחיב לעצמו את זמן הפרעון. בין כך ובין כך – והחוב אינו בא לידי גוביינא לעולם.

מלה או שטה יורדת איפוא מגדולתה ומפנה מקומה לאחרת לא מפני שהורע כחה לגלות, להאיר, לבטל את ה„תיקו", מקצתו או כולו, אלא דוקא להפך: לפי שנשחקה המלה או השטה מרוב מעוך ומשמוש והטוט ואין בה עוד כדי כסוי והעלמה יפה, וממילא אין בה יוד כדי הסח־הדעת לפי שעה. האדם מציץ רגע בסדק שנפתח, ולפחדו הגדול מוצ[illegible]: שוב ה„תהו" האיום לפניו, והוא קופץ וסותם לפי־שעה את הסדק... במלה חדשה, כלומר, אוחז ב„סגולה" הבדוקה לו מכבר, מאז ומתמיד הקודמת, כמסיחה את הדעת לפי־שעה – והוא ניצול מן הפחד. ואל תתמה:

ה„סגולה" מועלת למאמינים בה, שהרי האמונה עצמה אף היא אינה אלא הסח־הדעת. האין דוגמא קרובה לזה בין ה„מדברים" עצמם? אדם, כל זמן שהוא חי ושואף ומתנועע ופועל – ממלא חלל, והכל מובן, לכאורה; „הכל אתי שפיר". כל שטף החיים, כל תכנם – אינה אלא השתדלות רצופה, יגיעה בלתי פוסקת של הסח הדעת. כל רגע של „רדיפה אחרי" הוא באותו רגע גם „פליטה מן" – וזה, רק זה, כל שכרו. שכר רדיפה – פליטה. הרודף מוצא כל רגע את ספוקו לפי שעה לא במה ש ה ש י ג אלא במה ש נ מ ל ט, והוא הנותן לו צל של קורת־רוח ובטחון לפי שעה. „כי מי אשר יחֻבר אל כל החיים יש בטחון". אך הנה מת האדם – והחלל נתרוקן. אין מה שיסיח את הדעת – והמחיצה נסתלקה. הכל נעשה פתאם בלתי מובן. ה„איקס" הנעלם משתרבב לפנינו שוב בכל מורא קומתו – ואנו יושבים לפניו רגע אחד על הארץ באפלה אבלים ודומם כאבן. אבל רק רגע אחד, לפי ששר של חיים מקדים סתימה לפתיחה, והוא מזמין לנו מיד „סגולה" חדשה להסיח בה את הדעת ולהפיג את הפחד, ועד שלא נסתם הגולל על המת – וכבר נמצא אותו החלל שנתרוקן סתום שוב באחת מן המלות, תהא זו של הספר, של הנהומין, של פילוסופיה או של אמונה בהשארת הנפש וכדומה. הרגע המסוכן ביותר – גם בדבור וגם בחיים – אינו איפוא אלא זה שבין כסוי לכסוי, כשהתחו מנצנץ, אבל רגעים כאלה מעטים מאד גם בשגרת הלשון וגם בשגרת החיים, ועל־פי־רוב בני אדם מדלגים עליהם ואינם מרגישים. שומר פתאים ה'.

ומכל האמור יוצא הבדל גדול שבין לשון בעלי פרוזה ללשון בעלי שירה. הללו, בעלי הפשט, סומכים עצמם על ה„צד השוהי" ועל המשותף שבמראות ובמלים, על הקבוע ועומד בלשון, על הנוסח המקובל – ולפיכך עוברים הם את הרכם בלשון בטח. למה הם דומים? למי שעובר את הנהר על־פני קרח מוצק, עשוי מקשה אחת. רשאי ויכול הוא זה להסיח את דעתו לגמרי מן המצולה המכוסה, השוטפת תחת רגליו. ואלה שכנגדם, בעלי הרמז, הדרש והסוד, רודפים כל ימיהם אחרי „הצד המיֻחד" שבדברים,: אחרי אותו המשהו הבודד, אחרי אותה הנקודה, שעושה את המראות – וצרופי הלשון המכֻוָנים להן – כהטיבה אחת בעולם, אחרי הרגע בן־החלוף שאינו נשנה עוד לעולמים, אחרי נשמתם היחידה וסגולתם העצמית של הדברים, כפי שנקלטו אלו ברגע ידוע בנפש רואיהם; ,ולפיכך מוכרחים הללו לברוח מן הקבוע והדומם בלשון, המתנגד למטרתם, אל החי והמתנועע שבה. אדרבה, הם עצמם מתאיבים להכניס בה כל רגע – על־פי מפתחות מסורים בידיהם – תנועה בלתי פוסקת, הרכבות וצרופים חדשים. המלים מפרפרות תחת ידיהם: כבות ונדלקות, שוקעות

חורזות כפתוחי החותם באבני החשן, מתרוקנות ומתמלאות, פושטות נשמה ולובשות נשמה. בחמר הלשון בא על־ידי כך חלופי משמורות והעתק מקומות. תג אחד, קוצו של יו״ד – והמלה הישנה זורחת באור חדש. ההול מתקדש והקודש מתחלל. המלים הקבועות כאלו נחלצות רגע רגע ממשבצותיהן ומחליפות מקום זו עם זו. ובינתים, בין כסוי לכסוי, מהבהב התהום. וזהו סוד השפעתה הגדולה של לשון השירה. יש בה מגרית היצר של הרגשת האחריות, מן האימה המתוקה של העמידה בנסיון. ולמה הללו דומים? למי שעובר את הנהר בשעת הפשרה על־פני גלידין מתנדנדים וצפים. חלילה לו להשהות את הרגל על גבי גליד אחד יותר מהרף־עין, יותר מכדי קפיצת־הרגל מגליד לחברו הסמוך ומחברו לחברו. בין הפרצים מהבהבת התהום, הרגל מתמוטטת, הסכנה קרובה – – –

ואף־על־פי־כן גם מאלה יש שנכנסים בשלום מחוף זה ויוצאים בשלום אל החוף השני. לא את הפתאים בלבד שומר ה׳.

עד כאן על לשון המלים. אבל מלבד זה „עוד לאלוה׳ לשונות בלא מלים: הנגינה, הבכיה והשחוק, ובכולם זכה ה„הי המדבר״. הללו מתחילים ממקום שהמלים כלות, ולא לסתום באים אלא לפתוח. מבעבעים ועולים הם מן התהום. הם הם עלית התהום עצמו. ולפיכך יש שהם מציפים וגורפים אותנו בהמון גליהם ואין עומד כנגדם; ולפיכך יש שהם מוציאים את האדם מן הדעת או גם מן העולם; כל יצירת־רוח שאין נבה מהד אחד משלשה אלה, אין חיה חיים ורתוי לה שלא באה לעולם.

3 אקטיאב, 1915.

דוד אריה פרידמאן.

שְׁתֵּי אַגָּדוֹת־פְּלָאִים.

(ליום מלאת שלש מאות שנה למות סרוונטס ושקספיר).

בדמדומי השחר של תקופת ה„תחיה“ ספר שר־העולם לאנושיות שתי אגדות־חיים נפלאות, שטעמן לא פג וקסמן לא סר עד היום הזה. אגדות־חיים אלו ידועות כמעט בכל הלשונות וכל דור מגלה בהן פנים חדשות של יופי ועוז. אין לשער את השפעתן המרובה על התרבות האנושית ואת ערכן הרב בחיי הרוח של העמים הרומניים, הלטיניים והסלביים. לאלה היו אותן האגדות מעין „מתן־תורה“ חדש.

האגדה האחת נוצרה באחת הפנות הרחוקות של אירופה, בארץ של בערות ופראות, ונושאה היה ההישפני מיגואל סרוונטס, בעל הספר הנצחי „דון־קי־שוט“. השניה נגלתה על אחד האיים הגדולים ביותר של אירופה, כתוך עם נאור ועז ברמות גאון החוזים וויליאם שקספיר. שני אנשים אלה, שכל חייהם ויצירי רוחם נראים לנו כאגדה מפליאה, מתו כמעט ביום אחד, ביום העשרים ושלש לאפריל בשנת 1616. שלש מאות שנה עברו מן היום ההוא – ואולם שתי האגדות, ההישפנית והאנגלית, עודן חיות בפי כל האנושיות התרבותית וכחן חדש עמהן עד היום הזה. אחד הוא הענג והאשר שמרניש לשמען הדרומי השחרחר והצפוני לבן־העור, בן־המזרח עשיר־הדמיון ויליד המערב טעון־המחשבה, כי על כן אגדות־עולם הן וחייהן חיי נצח.

I. הָאַגָּדָה עַל הָאַבִּיר הַנּוֹדֵד.

דור לדור יספרנה ואב לבן: באחת העיירות של אחת הארצות, שהיתה שקועה בתהום של בערות ובמצולות רפש, היה היה בן־עניים ונכד־אבירים, שגדל ללא־תורה. והיה הילד מחטט באשפה ברשות־הרבים ובאחורי־החצרות והיה מלקט ומוציא משם כל פסת־ניר נדפסת שמצא, כדי לשבור בה את רעבונו וצמאו לקריאה ולדעת. וכאשר גדל הנער ראה באחד הימים את אחד המשחקים, המחזרים בעיירות עם מקהלתם לשמח את לב הקהל, והתאוה להיות כמוהו. אחרי שלמד קצת תורה מפי מורים

בחירים של האוניברסיטאות הספרדיות וכתב איזה שיר־מספד על מות המלכה איזבלה, נודע אל שליחו של „האב הקדוש", שבא לנחם את המלך פיליפוס השני על מות יורש־העצר, ויצא אתו לאיטליה. באיטליה היה עובר ממשרה למשרה וגולה ממקום למקום, ובינתים זכה לראות שם את הדר היצירה הגאונית של רפאל סַנטי ולֶיאוֹ־נַרדו די ווינצ'י, טיציאַן ומיכאל אנג'ילו, ולהתענג על השירה הרעננה של פטרארקי ועל עוז הדמיון של אריוסטו. אז עמדה באיטליה תקופת „התחיה" ועל כל החיים היה נסוך שכרון היופי והירות הרוח. לו ראה אז מרחוק את ארץ מולדתו, כי עתה נשבר לבו מחרפה וצער. אנשי ארצו היו מקריבים קרבנות אדם ליראתם ועל מוקדי־האש שלהם עלו רבבות מושלמים ויהודים וגם אחיהם בני עמם. והיו חיים אז בני עמו על בזת המגורשים מארצם ובזת הארצות הרחוקות שנתן המקרה בידם. והיו עריהם מלאות רפש וצחנה ויושביהן – גאוה טפשית ואמונות־הבל. עמי־הארצות התפרנסו זה מזה מן החמס ומן הגזל והרוזנים בלו ימיהם בעצלות ובתגרות. כל הארץ ההיא התכנסה תחת הכנפים השחורות של כהניה והמטבע של אותו עם היה מגוּר מצד זה ורומח והנית מצד זה. כזו היתה הישפניה בדורו של סרוונטס, וסר־וונטס היה בן דורו. גם הוא כרע ברך לפני האינקוויזיטורים ואיש־הצבא היה בעיניו הנכבד מכל האדם. הוא בעצמו היה איש־צבא. בתור איש־צבא השתתף במלחמות הרבה. נפצע פצעים קשים באחת התגרות עם המושלמים, אבדה לו יד ימינו ונפל בשבי. כאשר הובא על־ידי החומסים האלג'יריים לאפריקה נמכר לעבד ונפל ביד בעלים אכזרים. הרבה התענה בבתי־כלא וכל נסיונותיו לברוח לא הצליחו. כמה תחבולות חבל לגאול את נפשו ואת יתר בני ארצו מן השבי, אבל בכל פעם נתפס. כך התענה בשבי כחמש שנים עד שנגאל על־ידי קרוביו. אבל בשובו לביתו – שוב אינו מוצא לעצמו ענין אחר מעבודת הצבא והוא נעשה שוב חיל ומשתתף עוד הפעם במלחמות שונות. ובשובו עוד הפעם אל ביתו והוא עיף ויגע מחיי הנדודים – הוא מחליט לחיות חיי אזרח פשוט ומקבל עליו משרת גובה־מסים. אז יחליף את הסיף בספר והוא מפרסם בדפוס רומן, שקוראיו היו מעטים. בינתים הוא עוסק במסחר־שטרות ובשליחות־מסחר. כעבור שנה אנו מוצאים את סרוונטס בתור סוחר־חטים ואחר־כך בתור כַּתָּב אצל הקבלן הראשי של „הצי האדיר". מפני מעל בכסף הממשלה שמָעל אחד מעוזריו מובא סרוונטס אל המאסר. כשהוא יוצא לחפשי הוא נעשה סוחר במעשה־אריג ובבצלים וכותב גם קומידיות אחדות לא־חשובות. עוד הפעם מושיבים אותו במאסר מפני החשד של רציחה ובצאתו גם הפעם לחפשי הוא פותח בית־תפירה ועם זה הוא מוציא גם ספר אחד שקרא לו בשם „מאורעות דון־קישוט הלמנשי". והנו זה פלא: סרוונטס נעשה פתאום לסופר המהולל ביותר בארצו. ספרו זה, שהוציא קרוב לשנת החמשים בחייו, נעשה כאו־צו לאחד הספרים המפורסמים

והחביבים ביותר והוא־הוא שעשה את מהברו גם לאחד הסופרים המהוללים ביותר בכל העולם ובכל הזמנים. לפתע, באחת השעות הקשות כפנות צהרי־חייו, ראו עיני הגדם העני ואיש־הצבא הזקן את הנפלאה באגדות החיים ועל פניו הזועפים נולדה ראשונה בת־הצחוק העצובה. איש־הצבא הגדם, שנסה את ידיו בכל המלאכות ורעב ללחם, נעשה למשורר הגאוני של אחת האגדות הנצחיות של החיים. האין מקרה זה – כשהוא לעצמו – אגדה?

אבל כמה שיהיו סרוונטס עצמו נראים נפלאים וסבוכים–כל זהרם וכבודם תלויים באותו הספר שהוציא בשנת החמשים להייו. בדעתו היה לכתוב רק ספר־בדיחה לבדח את הקהל ולהתל באַבירות שירדה לעת ההיא מגדולתה, אבל מבלי רצונו יצר יצירה גאונית שערכה עומד לדורות. בתור חזיון רוהני ופסיהולוני היתה האבירות בליל משונה של השאיפות הרמות ביותר והמאויים היותר פרוצים, של כה פראי ויפי־נפש. הטרובדרים והמינֶזינגֶרים, הדוג׳ים האיטלקים והקונגדוטיירים – כלם היו בשעתם חידות־פלא של מערכי לב אנוש. האבירים הגמורים היו לא רק חמושי־ברזל, כי אם הם עצמם כאילו בנויים מברזל עשות, אבל יחד עם זה היה לבם עשוי מן הארג היותר דק ואורירי. הוט־השדרה שלהם היה מוקשה, אבל נפשם היתה מלאה געגועים וכסף. בימיו של סרוונטס ובארצו נעלמה כמעט משפחת האבירים הגמורים ונשארו רק ספיחיה, ועל אלה חשב סרוונטס לשפוך את לעגו, ולא ידע כי קללתם תהפך בפיו לברכה. בלי יודעים ספר לנו סרוונטס את האגדה הנפלאה על „האביר הנודד" של האנושיות, על השאיפות הרמות והנעלות המרחפות על היינו. בספרו השתקפה כל היישפניה כלה של אותה התקופה על אביריה ונסיכיה, אבריה וכמריה, ועם זה מצאה שם נפש האדם היפה, זה הלק אלוה ממעל בטובי מאוויו וגעגועיו, את תאורה הנכון והאמתי. בספור האהד הזה על „האביר הנודד". קנה איש־הצבא הגדם את עולמו. כי בסינתיזה זו של הזמניות והנצחיות, של ההואי הלאומי והריאליות ה„כל־עולמית" התגלתה גאוניותו של סרוונטס. אז ירד לעולם אחד מפלאי־החיים. בשעה אחת נבראה יצירה גאונית ויוצרה הגאוני, וגם זהו פלא: אחרי כל התלאות הקשות וכל המאורעות האיומים שעברו על סרוונטס נמצאו עוד בנפשו צלילי שמחה אמתית ואוצרות של שחוק עדין, וסרוונטס נעשה ליוצרה של בת־הצחוק הטהורה והזכה, המעדנת את הנפש ומיפה את היינו. „ביש־גדא" זה הוא אבי ההומור הרך והעצוב בספרות העולמית. בשעת אחת ההתגששויות המעוררות שחוק של „גבורו" דון־קישוט קרא לו נושא־כליו בשם: „האביר בן דמות היגון". וכאשר שאלהו דון־קישוט מה ראה על ככה כי נתן לו שם חדש, ענה האכר הפשוט, שיסוד נפשו הוא הרגש הריאלי החי: „התבונן התבוננתי כמה רגעים בפני אדוני לאור הלפיד – – והנה נראו לי עצובים וזועפים מאד עד להמלת־לב, לא ראיתי

כמוהם לעצב ולינון מעודי" 1). ועיני האבר ראו נכונה: דמותו של דון־קישוט היא דמות ההוגה העולמית, תוגת היופי הנפשי המתהבט בבתלי העולם הממשי. בתוך הממשיות הגדולה והמכאיבה של החיים מעוררים הדון־קישוטים תמיד יותר עצב משחוק. דון־קישוט הדל זה כבר להיות שם פרטי. הוא היה לשם כללי ולסמל אנושי. בסוף ספרו אומר סרוונטס כי מחבר הספר כסה בכונה על מקום הולדתו של דון־קישוט „האצילי ויפה־הרגש, כדי שכל הערים, כל המבצרים וכל הכפרים של ארץ למניש יתגאו זו לפני זו בכבוד זה". ובאמת, כלום אפשר לאמר, איפה נולד דון־קישוט ומתי נולד? מקומו וזמנו — כל מקום וכל זמן. בכל דור ודור הוא הולך בינינו ואגדת־חייו היא המנעימה לנו את ימינו. לא סרוונטס המציא את דון־קישוט, כי אם החיים בעצמם. בחלקו של סרוונטס עלה רק לספר ראשונה את אגדת־הקסם, ואושר זה שנפל בגורלו גם הוא אגדי.

הרבה „אבירים" קמו לבני האדם שמטרת־חייהם היתה „להביא פדות וגאולה לכל אומלל ולהושיע עני ודך מיד חזק ממנו". אבל לא כולם היו דון־קישוטים. הדון־קישוטיות היא במערכי־הלב המיוחדים של אישיות מיוחדה במינה. קוים בודדים שונים שאנו מוצאים אצל דון־קישוט הלמנשי אנו יכולים למצוא אצל הרבה אנשים, אבל כל הטפוס כלו הוא „חד בדרא". נגהות־הזוהר הסובבים את דמותו של דון־קישוט באים מתוך ארג־נפשו המיוחד ומתוך סבך־הפלא של כל תכונותיו יחד. במבנה־רוחו אין לציין קוים יסודיים וקוים שניים — הוא כולו „מעור אחד". שלמות פנימית מציינת את דון־קישוט ומבדילו משאר האידיאליסטים ואוהבי־האדם. הוא איננו מכיר בשום ספקות ובשום סְפֵקוֹת, בפני רצונו אין כל גדרים ומעצורים, הוא הושב מחשבה, ותיך כדי מחשבה הוא משתדל להוציאה לפעולה. הדון־קישוטים אינם רואים כלל את התהום הרובצת בין המחשבה והפעולה. בבנין נשרים אין להם חפץ וצורך, רצונם העז ושאיפתם הנמרצה הם לבד מנשרים לפניהם את כל התהומות העמוקות שעל דרכם. וכגבור המעצורים כן יחזק רצונם. „כי ככל אשר יגדלו המוראים וככל אשר ירבו החתחתים, כן יפרוץ כחי וכן תלהט נפשי וכן תפעמני גבורתי להעפיל ולצאת לקראת פחד המות" (דברי דון־קישוט). דון־קישוט עוזב את ביתו השקט ואת כפרו השלֵו ויוצא לדרך־נדודים קשה המלאה התהתי מות ואף פעם לא עלה על דעתו לשוב אל „סיר הבשר ואל הבצלים". כח טמיר מושך אותו קדימה והוא שמעודדהו במלחמותיו ובמפלותיו. פניו של דון־קישוט הנם לפעמים עצובים, אבל מצב רוחו בהיר וצלול תמיד. וכח טמיר זה השוכן בקרב לבו של דון־קישוט הוא

1) רוב הכתובים המובאים כאן לקוחים מתרגומו של ביאליק, „דון קישוט", הוצאת „תורגמן", שוצא ממנו לפי שעה רק הספר הראשון.

השאיפה הנצחית לגדולות ההיה בלב אנשי־המעלה. „כי האיש אשר לא יישא נפשו לגדולות נקלה הוא ונקלה יהי עד עולם״–אמר דון־קישוט הלמנשי. השאיפה לגדולות היא שעמדה לה לאנושיות בדרך התפתחותה הקשה. בכח השאיפה לגדולות הלך הפרא ללמיד דעת, עזב האדם את משכנות מבטחיו ונדד למרחקים, גלה ארצות הדשות והיים הדשים והעשיר את התרבית האנושית. השאיפה לגדולות היא הכוכב הנצחי המאיר לאנושיות ולכל יחיד את הדרך לעתיד יותר טוב ומקרבם אל אותו העתיד. ואלה היחידים הגדולים שהגיעו לאושר אמתי ונעשו אדונים להיים, האם לא השאיפה העזה לגדולות היא שהביאה אותם למרום אשרם? אכן רבים המכשולים הגדולים, ורע מזה הקטנים, בדרך השואף לגדולות, ואולם לדון־קישוט יש כשרון מיוחד שלא לראות כלל את הקטנות הממשית הנפגשת על דרכו. וכשרון זה מציל אותו מיאוש. כמו שיש עינים קצרי־ראות ומרחיקי־ראות, כן יש עינים מהטטות בקטנות ועינים הרואות רק את הגדולות ואת הנשגבות ואינן רואות את הקטנות ואת הזעירות. דון־קישוט הוא ממרחיקי־הראות וממגדילי־הראות. בשאיפתו לגדולות הוא מגדיל גם את המעצורים הקטנים והמקרים הפעוטים. הוא עצמו בורא את מטרתו ובורא גם את המעצורים, מפני שהוא אדון לעצמו ולכל ההיים הסובבים אותו. הדון־קישוטים אינם מקבלים על עצמם את מרות החיים הממשיים ואינם חפצים להשתעבד להכרח ההגייני. רגש ההופש מקנן עמוק בלב האביר הנודד, והוא משחרר גם חוטאים ופושעים ידועים ומתיר אסורים רק מאהבתו הגדולה להופש: „כי לחופש ברא אלהים את האדם וחפשי יהיה״ (שם). בכח דמיונו הלוהט בורא לו דון־קישוט מציאות הדשה ועולם הדש וחי בהם. שלילת המציאות הממשית ובריאת מציאות חדשה, מציאות דמיונית – הן מסמניהם של הדון־קישוטים. הם כאילו עומדים ומצוים על החיים, מפני שהם יוצרים הפשים. דון־קישוט בורא עולמות כרצונו, מהמציאות הריאלית הוא מקבל רק התעוררות ונרוי. בעיניו אין הבדל בין עולם המעשה ועולם הדמיון. בעיניו הכל ממשי הוא. כל הספורים הנפלאים על האבירים האגדיים, והאבירים האגדיים עצמם, נחשבים בעיניו למעשים שהיו, לעובדות. ענקים שנהפכו בין רגע לטחנות־רוח, קובע אגדי של גבור, שנתגלגל באגן של גלבים ועוד גלגולים מעין זה אינם כלל מן הנמנעות בעיני דון־קישוט. הכל אפשרי והכל ריאלי. אין הוא מכיר בשום גבולי הזמן והיכולת. מובן מאליו, כי בשעה שהאדם אינו מתחשב כלל עם הממשיות ובועט בהגיון וביחוסים הקבועים של החיים על כרחו הוא בא לידי טעיות. טעיותיו של דון־קישוט מוכרחות הן מפני הוסר־ההתאמה שבין ההיים החיצוניים ותפיסתם ע״י דון־קישוט

בעמקות נאונית נפלאה צייר סרוונטס את טעויותיו של דון־קישוט. אנו קוראים את הספורים המשונים ואת המאורעות המוזרים ואין אנו יודעים על מה להשתומם

יותר, אם על דקות ההבנה הפסיחולוגית ועמקות ההוש המדעי או על יפי הציור האמנותי. סרוונטס נותן לנו את האפשרות לראות איך מתהוית הטעות הדון־קישוטית ואיך הולך ונארג החלום שבהקיץ של בעל־החלומות הגדול.

הנה עומדים על אחת הגבעות שני אנשים ומביטים לעבר אחד על הזיון אחד. העינים המביטות דומות זו לזו בכה־הראות שלהן וגם העצם הנראה אחד הוא, ובכל זאת רואה האיש האחד בעצם הממשי – צבאות חיל, והשני רואה בו עדרי כבשים. טעות כזו אפשרית היא אצל כל אדם, אבל מה שבא אחר־כך–אינו אלא מהלקו של דון־קישוט. נושא־הכלים סנשו־פנסא אין לו אלא מה שעיניו רואות, אבל דון־קישוט רואה את הכל מהרהורי־לבו. תוך כדי ראיה נהפכת התרשמותו הריאלית לאנדה ולתעלולי־הדמיון. כן, למשל, לא הרחק מכפר מולדתו, בגליל מושבו ביום בהיר אחד בתוך שלוה גמורה מתראה אבק העולה מתחת רגלי העדרים. מיד נראה לדמיונו הלוהט של דון־קישוט כי „תימרות אבק עולים מקצה הארץ", וכי „שני מחנות צבא" הם ההולכים בבקעה. ובאותו המהירות המיוהדת רק לדמיון האנושי נשא רוהו של דון־קישוט על ימים וארצות, תקיפות ושנים והוא מחליט כי שני המחנות הצרים הם: האחד – של יושבי אחד האיים והשני – מאפריקה. במוהו של דון־קישוט אינה מתעוררת כלל השאלה הפשוטה: איך באו פתאום אצל כפר מולדתו מחנות זרים אלה מארצות רחוקות דרך הים הגדול? בכלל אין דון־קישוט נוהג לשאול שאלות ולהעמיק הקר. הוא מאמין בעולם הזיונותיו כילד תמים. „החכמים והנבונים" ה„מנתחים" את הפרח תחת להתענג עליו, ימצאו גם בטפוסו של דון־קישוט. בין בזה שציר סרוונטס ובין בזה שנפגש בחיים, הרבה ענין מדעי והומר פסיהו־פטולוגי. די רק להזכיר את ההַלוּצינַציות של דון־קישוט, את אופן מחשבתו ועוד, כדי שתתעורר במוח הרופא המחשבה על דבר טפוס הולַני. אבל מחשבות אלו והשדים אלה של „החכמים והנבונים" אינם מורידים מיפיו הנפשי של דון־קישוט ומערכו האנושי כלום. בין שהוא רואה באכסניה שבצדי הדרכים – טירת־רוזנים ובין שהוא שומע את קול פעמי הכבשים כקול „צהלת סוסים, רעם תופים ותרועת הצוצרות" – הוא נשאר תמיד אחד, יפה בתמימותו הגדולה ונשגב באהבתו הרבה לאדם ובמסירותו הנאמנה להלום נפשו שהוא קורא לו „דולציניה". אותה בת־אכרים שנהפכה בעיני דון־קישוט לבת־רוזנים. לדולציניה היפה והיהידה בעולם, היא באמת סמל עמוק להלומות הנפש ולגעגועיה אצל כל אדם. גם כשעיני דון־קישוט נפקחות לרגע והוא רואה את התהום הרבה של הממשיות הפתוהה תהתיו, אין הוא מתפעל ביותר והוא יודע כי יד „המכשף הגדול" באמצע. „המכשף הגדול", צרם ואויבם של הדון־קישוטים, הוא לפרקים דמיונם הלוהט (בזה אין הדון־קישוטים מודים), אבל על־פי רוב הוא החיים הממשיים,

ההורסים תמיד את בנין־הרוח שלנו והמהללים את היפים בחלומותינו. ואמנם „מכשף גדול“ זה אָשם במפלותיו של דון־קישוט. מפלותיו מרובות וגם יסוריו גדולים, אבל הוא נשאר תמיד בלתי־מנוצח. בגאון הוא נושא את דגל האהבה לאדם. כאביר נודד נמוּר יעבור מארץ לארץ, מתקופה לתקופה ובכל מקום שיבוא שמה הוא נלחם עם הרע. כל חייו הם שאיפה אחת גדולה להתרומם מעל הממשות הגסה והמכאיבה ולקרב את ממשלת הצדק והטוב. הרע השולט בעולם אינו נותן לו מנוחה. במסבת רועי־העזים הפשוטים מצא החולם הגדול מרגוע וסגור לבו נפתח. הוא נזכר בימים הקדמונים כאשר „שלום אמת שלט בארץ ואהבה ואחוה ורעות היו בין האדם ובין רעהו – – ותמימים וישרי־דרך היו בני האדם ולבם לא ידע קנאה ותאוה. לא התנשא איש על רעהו ועין אדם לא צרה בחברו – – ומאוויי האדם, אהבתו וגעגועיו אף הם לבשו מלים פשוטות ותמימות, כתומת רחשי הלב אשר הולידו אותם. גם את השקר לא ידע האדם עוד ולא השיגו התרמית וההנפה את גבול האמת והתום – – ועתה הנה באו ימים אחרים, ימים רעים מאד. התאוה והקנאה הרימו ראש והרשע יתהלך בקומה זקופה. ומיום ליום הולכת ורבה רעת האדם והתועבה תפרוץ בכל גבולותיו. אין אמת ואין משפט ואין צדק ואין תום ומישרים בארץ“. כך יתאונן התמים הגדול בהתעטף עליו נפשו. בקראנו משא נפלא זה תתעורר בנו מאליה השאלה: מתי נאמרו דברים יפים ונוגים אלה? האם אינם נאמנים ונכונים גם בימינו, והאם לא היו נכונים ונאמנים גם בימי נביאי ישראל וחוזי הודו הרחוקה? אכן, נצחיים הם הדברים העצובים ונצחי הוא אומרם, כי רגשות הצדק והיופי שבנפש האדם נצחיים גם הם. למצב־נפש כזה נוהגים לקרוא אידיאליות. דון־קישוט הנהו, באמת, אידיאליסטן קיצוני וקנאי. וככל קנאי אין הוא יכול לשבת בשלוה בעולמנו הריאלי. מפלותיו המרובות באות לא רק מפני גלגלי המאורעות כי אם בסבת האידיאליות הקיצונית. דון־קישוט הולך תמיד בכח תביעת נפשו הגדולה והפין לכבוש את החיים בכחו זה. אבל החיים הם „עקומה גדולה“ ואין לכבשם בהשתערות ישרה. מצבו של דון־קישוט בחיים דומה למצבו של כל נביא צדק, הכא אל החיים הממשיים בשם דרישותיו הנפשיות הרמות. ואילם הדרישה האידיאלית להוד, והתנאים הריאליים להוד. היש להתפלא על מה שהדון־קישוטים מוכים ופצועים ונעשים לפעמים קרובות גם מגוחכים? „משוגע איש הרוח“, ודון־קישוט נראה בעיני רבים כמשוגע. אותה הסביבה הבזויה של הגלב הכפרי, הכומר, הפונדקאי ועוד, רואים רק את הזרות שבמעשי דון־קישוט, אבל אינם רואים את גדולתו. רק סנשו־פנסא הפשטן, שקורבתו לאדונו העלתה קצת את רוחו, יודע, כי אדונו „הוא האיש הנכון בכל רגע גם למלוכה וגם למהלומות באחד. היום הוא אומלל שבאומללים ומחר–והנה שתים־שלש עטרות מלכים בידו, מתת־חסד לנושא כליו“. ואמנם זו היא מנת חלקם של

כל הדון־קישוטים שבתוך האנושיות. תקופות שלמות עוברות והדון־קישוטים הנם „אומללים שבאומללים" מפני היד החזקה של המציאות המעיקה. אך פתאום מגיע היום וחלומותיו של דון־קישוט מתחילים להתקיים ואנו רואים אותו הולך בראש המון גדול של סנשוס־פנסים לקראת הגדולות והטובות, שראה בעיני רוחו, וישימסור לנושא־כליו, כי דון־קישוט עצמו אינו חושב לעולם על־דבר שכר, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. את הכל הוא עושה רק לשמה, לשמה של אהובת נפשו. הוא לא רק שונא־בצע, כי גם דואג לא ידאג כלל לצרכי־הגוף, רואים אנו אותו כראות נודד, הלך, מה לו פה ומי לו פה? בארץ זו המלאה שקרים ורמיה הנהו אחד המאמינים התמימים. מאמין הוא בספריו כבספרי־קודש ומאמין לכל אדם, אפילו לסוכנתו ולכומרי הרמאים. תם הוא כילד ותמים כאחד הצדיקים. בשעה שהוא נמצא ביער הגדול המלא פחדים ורחשי לילה („דון־קישוט", ספר ג', פרק ו') — במה יפה היא ישיבתו של ההולם הגדול לצד נושא־כליו הפשטן והערום כאחד! בליל פחדים זה מספר סנשו־פנסא הריאליסטן אגדה לדון־קישוט ההולם. כמו שמספר גדול לקטן. ביער־החיים הסבוך יש לילות־זועה כאלה שדון־קישוט נהפך לילד עזוב והרד, והוא, בעל האגדה והאגדה ההיה עצמה, מטה אזנו לספורי הריאליסטים. אבל שעת הולשה זו אינה נמשכת הרבה. יבקע השחר ודון־קישוט יצא שוב לפעלו, ונושא־כליו — אחריו. לפעמים ילווהו לא רק נושא־כלים אחד, כי אם המון רב של מאמינים והולכי דרכו. בשאיפותיו לגדולות לא תמיד בודד הוא דון־קישוט. עם כל הגחוך הרב שבמצבו ועם כל ה„שגעון" הנראה לעין, ישנו כנראה איזה קסם־פלא בחיי דון־קישוט, ווהר־נפשו המלאה עצב יצודד את לב האנשים. הן לפלא יֵראה הדבר, כי אכר ערום, שחוש המציאות אינו עוזבו אף לרגע, נלוה על ה„אביר הנודד", המרחף תמיד בעולם של דמיון והזיות. סנשו־פנסא אינו מאמין הרבה בשכר המובטח לו ומכיר היטב גם את הזיותיו של אדונו — ובכל זאת הוא הולך אחריו, נושא חרפות ובוז, מתענה בנדודים ובפחדים ואת דון־קישוט אינו עוזב. יש, כנראה, בדון־קישוטיות איזה כח טמיר הקונה את לבות האנשים הפשוטים, גם אם ריאליסטים שבריאליסטים הם. בחיי האנושיות ישנם רגעים שהדון־קישוטים מאצילים מרוחם הכבירה על האנשים הפעוטים סביבם — ואלה עוזבים את בתיהם ובני ביתם, מניחים את להם־חוקם ואת שלות־חייהם ויוצאים אחרי ההולם הגדול לדרך קשה־לקראת האי שבדמיון. זה האי, שדון־קישוט מבטיח לנושא־כליו מושך תמיד את לבות המעולים שבבני האדם ומעורר בהם שאיפות וגעגועים חזקים. היש אשר תתמלא תקותם והלומם יבוא? כשהשעה רצויה והדור זוכה יש שדון־קישוט מביא את ההולכים אחריו לאי המקווה ומאשרם, כמו שעלה לו לסנשו־פנסא להיות זמן מועט לראש־האוזרחים באחד האיים. אבל דון־קישוט

עצמו אינו עובר לעולם את הירדן ואינו בא לעולם אל ארץ הסגולה. ה„אי הרחוק״ עושה אותו רק לנר ולנודד עלי אדמות.

סרוונטס מספר, כי בשעה שדון־קישוט שב מנדודיו לכפרו ראה שני ילדים נצים וישמע את האחד אומר: „איננה עמך, ולעולם לא תראה אותה״. „השומע אתה, סנשו?״, קורא דון־קישוט: „**לעולם לא תראה אותה**״. מלים אלו, שנאמרו על־ידי הילדים בדבר כליבת־צפרים, נראים לו לדון־קישוט כדברי־נבואה על „דולציניה״ שלו, שאיפת־חייו וחלום נפשו. והלא קמה הנבואה! דון־קישוט לא זכה ל־אות את שכינת נפשו. תחת להביא פדות וישע לעולם, הוא נופל עצמו בשבי. „ידידיו״ הכפריים מהלישים—על־פי סרוונטס—„להציל״ את דון־קישוט מסכנת־נדודיו ומביאים אותו בערמה לתוך כלוב־עץ, כדי להשיבו על ערמת־תבן לכפרו שממנו יצא לנדודיו הגדולים. וכה נפל החולם הגדול לתוך **הכלוב הצר של הממשיות הגסה**. צמד־בקר מוביל אותו וה„גלב״ וה„כומר״ הם שוביו. ונפלא הדבר: עם כל מצבו המגוחך עד מאד של האביר האומלל בשעה שהביאו אותו הביתה על ערמת־תבן – איש לא צחק. סרוונטס מספר, כי הנשים בכו. לא צחוק עורר דון־קישוט השבוי, כי אם בכי. כידוע, התעורר שוב דון־קישוט וברח ממסבתו השוממה. שוב תקפו עליו מלחמותיו ומאורעותיו הסבוכים עד שנוצח לזמן רב. לא על־ידי כובד המלחמה ולא על־ידי ההיים נוצח דון־קישוט, כי אם על־ידי האסור שאסרו עליו להביא פדות ונאולה לסובלים. בימי שנה שלמה שומה היתה על דון־קישוט הלמנשי להסיח דעתו מן הרע שבעולם, מן העלבון והצער שבחיים, להסתלק משאיפותיו ולישבת בשלוה בביתו. כך יצא גזר־דינו אחרי שנפל תחת מהלומות הגלב שהתחפש לאביר. ידוע ידע גלב נס זה במה לנצח את האביר העדין. הוא שלל ממנו את מטרת־חייו ותוכן־חייו. דון־קישוט נופל על ערש־דוי שממנו לא יקום. כי איכה יהיה דון־קישוט בלי דון־קישוטיותו ואיכה ישָׁלו זה השואף אל הגדולות בכפר השומם ובמסבת „ידידיו״ הגסים. שיבתו לחיים הריאליים, שיבת **בינתו** אליו הן **משבר** קשה בחיי האביר. „דון־קישוט הנעלה והעדין״ גו ואותו בן־האדם שהיה נקרא בשמו גוע לעינינו. לא „דון־קישוט״ מת, כי אם איזה אַלונזו אומלל. בשכבו על ערש־דוי מתודה האביר הלמנשי ואומר: „הייתי דון־קישוט הלמנשי ועתה אני שוב אלונזו קויקסנה הטוב״.

בהושו הגאוני הרגיש סרוונטס כי „דון־קישוט״ אינו יכול למות מפני שטפוס אנושי זה הוא בן אַל־מות. ומשום זה מת גבורו רק באותה השעה שהדל להיות דון־קישוט ונהפך לאיזה „אלונזו הטוב״. תמונה זו של הסתלקות דון־קישוט והופעת אדם פשוט במקומו מלאה כל כך הרבה „אמת ומשלי כאהד, טבעיות וסמליות. ושוב אנו רואים עד כמה גדולה היא לפעמים השפעתם של הדון־קישוטים על

האנשים שעמדו בקרבתם וידעו את נפשם הנעלה. נושא־כליו של דון־קישוט מציע לפניו שוב את שֵרותו בצאתו לגולה, ללקות למענו ולהפיש את „דולצינֵיה" עד שתמָצא. קשה עליו הפרידה מאדונו. אבל האכר הפשוט לא שם את לבו כי הוא מדבר כבר עם איזה אלונזו קויקסנה, ולא עם „האביר העדין והנעלה". דון־קישוט נעלם, כדי להגלות שוב בעת אחרת ובמסבה אחרת בשעה יותר רצויה. הוא יצא שוב לנדודיו הגדולים בארץ כ„אביר נודד" של האנושיות, כאגדת־קסם יפה.

II. הָאַגָּדָה עַל מַטֵּה־הַקְּסָמִים.

רבוא ורבבות ספרים נכתבו עליה. אלפי אנשים הקדישו את חייהם להקירתת ולהבנתה ובמשך שלש מאות שנה עומדים האנשים, מתעננים ומתפלאים עליה. בתי־עקד גדולים וכתבי־עת מיוהדים הנוגעים באותה אגדה ישנם כבר לרוב, ובכל זאת עד היום הזה נשארה ההידה בלי פתרון. צעיף של כשפים מכסה על חייו ויצירתו של אותו הקוסם הפלאי הנקרא וויליאם שעקספיר. הוין מיצירותיו, שנדפסו לא על ידו ושלא נשארו בכתב יד, יש לנו רק קמֵיֵי ידיעות סתמיות ונירות אחדים הנוגעים בו, אם מעט ואם הרבה. עד כמה אגדי הוא שקספיר יש לראות על־פי אחת הסברות, שנולדה בסוף מאת־השנים שעברה, כי שקספיר לא היה ולא נברא, אלא משל היה. דעת־חכמים זו השבה את השר המלומד ביקון למחברן של יצירות שקספיר הגאוניות. המחלוקת הספרותית שנתעוררה בענין זה לא בררה כלום, ופני האגדה הנפלאה לא השתנו. סוף־סוף לא שמו של אותו יוצר גאוני הוא העיקר, כי אם עצם יצירתו, שלא פג טעמה ולא סר קסמה עד היום הזה. באמתו של דבר, אין הידיעות המרובות של ביקון מסבירות לנו כלום ביצירה השקספירית ואין אנו יכולים כלל למחות מזכרוננו את הפרטים המעטים הנוגעים לקוסם הגאוני שקספיר, מעל כל במה שעליה עולות דרמותיו, מעל ראשו של כל קורא שקספיר, בכל מקום ובכל זמן, במשך שלש מאות שנה מי־שהוא טמיר ונעלם ספר את האגדה:

באחת העירות הקטנות של אנגליה הישנה, בסטרטפורד השקטה, היה היה בסוף ימי הבינים נוחר־הזירים ונכד אכרים. ויגדל הנער ללא תורה וללא דרך־ארץ בין יתר בני האכרים חשופי־השת והיה צד ציד ביערות זרים והיה מוכה על זה בשוטים. ויתחבר הנער עם שונים וישחך דרכו. באחד הימים עזב האיש את עיירתו ויבוא לונדונה. שם מכר את סוסו שרכב עליו בדרך אל העיר ויצא להפיש לו מהיה. בקרב הימים נשכר לבעל־ארוות ויהי לעגלון־משרת, אשר יוליך את האורחים אל התיאטרון, הולך והשב. ויעש האיש חיל במשרתו ויצאו לו שם בתור עגלון תיאטרוני, ועוזריו נודעו בשם „נערי שקספיר". אדונו, בעל הארוות, היה בארבידזש, המשחק

הידוע של אותה התקופה. נתקנא האיש שקספיר במשחקים על הבמה ובקש להיות כמוהם, אבל אלהים לא הננו כשרון גדול של משחק ועל כרחו הסתפק בתפקידים קטנים, לא־חשובים. תחת זה התחיל לכתוב דרמות, והדרמות היו עולות על הבמה ומצאו חן בעיני רואיהן. והנה פלא: זה האיש, שהיה אתמול עוזר לבַּיִים, ושלשום – ציד־גנב, נעשה לגאון עולמי. שקספיר, שהיה בעיני הצבור האנגלי של אותה התקופה, ככל משחק על הבימה – גרוע מצועני ובריון, מתחיל לראות בעיני רוחו מלכים ובני מלכים בקומם לרשת כסאות וארצות ובהאבקם זה עם זה ועם פגעי הגורל. יתר על כן, אותו בן־אבירים מסטרטפורד התחיל רואה בעיני־נשר את מערכי־לב אנוש. נפשו הרהה לתוך מעמקי הצער האנושי של אב שכול ונעלב („המלך־ליר") ושל בן נאמן החב חובת־נקמה להורי־אביו („המלט"), של הנאהבים הנפרדים בחזקת היד („רומיאו ודז'וליטה") ושל אוהב הממית את אהובת לבו מרוב אהבתו אותה („אטילה"). הוא ראה את השקר והתרמית השוררים בעולם והציץ מתחת לסגור לבם של הנעלבים עלבון קשה („קוריולן", „טימון האתוני", ועוד). אכזריותו של האדם באלפי גוניה וגלוייה, תמימות הנפש והלילה, נענועי האדם ויאושו, היחוסים המסובכים והמשונים בין היחיד והרבים, רגשי אומן ומעשי בגידה ועוד רבבות תגודות ותנועות שבלב האדם ושבחיי העולם – את הכל ראה שקספיר ועל הכל ספר לנו באמנות גאונית. אבוקת היצירה שלו האירה את המדרונות ואת התהומות של נפש האדם בכלל וגם את המשעולים והמחבואים המיוחדים שבנפש האשה. כל טפוס שלו הוא מגלת־חיים. רוחו הכביר ברא את האישיות המוצקה והאכזרית של לידי מַקְבֶּט והוא הוא שברא גם את הנפש הזכה והטהורה של אופיליה. אשת החשק קליאופטרה מצד אחד ויונת־התום מירנדה מצד אחר – כמה עשירה היתה נפשו היוצרת של אותו קוסם פלא! לא כצלמו וכדמותו הסוביקטיבית עשה את האנשים, יצירי רוחו, כי אם בצלם האדם החי, בצלם בן האדם הנצחי והעולמי. כמו במים הזכים, מי המעין הטהור, כן רואים אנו בכל דור ודור את השתקפות נפשנו בגבוריו השונים. מי שחפץ לדעת את אנגליה של המאה הששׁ־עשרה ימצא אצל שקספיר הרבה הארות גאוניות של המסבה ושל התקופה, אבל כל זה בא אצלו כלאחר־יד, כמעט שלא במתכוין. בקוריולן הרומאי ובטימון האתוני, בקליאופטרה המצרית ובלידי מקבט האנגלית, באנטוניה האיטלקי ובשילוק היהודי ועוד – בכלם חשובה לא לאומיותם כי אם אנושיותם, אף על פי שכל טפוס וטפוס הנהו אמתי והיוני וכל סמניו המיוחדים נתונים בו. כשרוני הגאוני של שקספיר לבוא למקומו של כל אדם בן איזה אומה שיהיה ולהבין כל התכונות השונות והמרובות של בני האדם – כשרון זה הוא אחד מפלאי־הרוח הגדולים ביותר. אוטילה שלו („אותיאל הכושי") היא מאור מפיסי בעז רגשותיו, בחום מזגו ובחתיתת דמו אבל

המקרה שקרה לו הוא אנושי כללי, כי לב האדם אינו נבדל מחבירו בצבע־העור. כל הלבבות נעישו מאו־נו־בשרי אחד המתבוין מכאב ושותת דם מפצעי־צער. ב„רומיאו ודז׳וליטה״ אנו רואים אה אש המאווים רוי האור של בני־הדרום, אבל גם פה האנושיות הרבה והעולמיות המקיפה מרובות על הלאומיות והיחידות. אחרי המשורר הנעלם של „שיר השירים״ לא עלה עוד בידי שום איש הוין משקספיר להראות לנו בעמקות כל־כך נפלאה ובאמתיות כל־כך ברורה, כי „עזה כמות אהבה, קשה כשאול קנאה״. ההיתה נפשו של שקספיר עצמו חולת־אהבה, הידע לבו את אש־הנענועים – מי יודע? יודעים אנו, כי היה נוסע לפעמים קרובות לביתו, לאשתו בת־הכפר הגסה. ועוד אנו יודעים כי בשעה שברא את יצירותיו הגאוניות, את „המלט״ שלו ואת „מקביט״ שלו ואת שאר ילידי־הקסמים שלו, היה שקספיר חושב תמיד על רכושו והונו, את יצירותיו לא שכלל ולא עבד, כי לא דאג להן כלל. אפילו כתב־יד אחד לא השאיר לנו. נגד זה יש לנו כתב־בקשה, שערך אל אחד מבתי־הדין, לגבות איזה סכום פעוט של רבית שאיזה אביון סטריטפורדי הייב לו. בספרים שיצאו באותו הזמן אין איש מזכיר את שמו של שקספיר, אבל אנו מוצאים את שמו באיזה כתב־אשמה אופיצילי המאשים אותו בלקיחת רבית גדולה. ואדם זה בורא את הטפוס הגאוני של המלוה ברבית, היהודי שילוק! על־פי הרושם הראשון יש לחשוב, וכן חושבים רבים, כי הרעיון היסודי של הדרמה הידועה הוא קטינוריה על היהודי המלוה־ברבית. אבל זוהי טעות־רבים. לא היהודי ולא המלוה ברבית בכלל נאשמים על־ידי שקספיר. באמן אמתי ויוצר גאוני אין שקספיר בא להאשים או לחייב את מי שהוא. הוא מתאר את האדם ואת החיים כמו שהם. עין היוצר רואה את ההכרח הפנימי, הנעלם מעין כל אדם, שבטוב ושברע. וכמו שהשוהה במצולות ים יש שהוא מעלה בידו מרגלית יקרה ויש–חרס. כן גם שקספיר צולל בנבכי הנפש האנושית ומעלה משם גם מרגליות גם פגרי־חיים. בדרמה הנזכרת מופיע היהודי במקרה ושקספיר עומד לימין שילוק מפני שהוא עצמו בעל הרכוש והשואף להון, הבין הבנה עמוקה את רגש הרכוש המקנן בלב הסוחר מווניציה. באיזה אופן פלא ונעלם עלה לו לשקספיר להדור לנפשו של היהודי שלא ידע אותו ולא ראה אותו מעולם, כי בשעתו לא היה אף יהודי אחד באנגליה. ובכל־זה – שילוק הוא יהודי טפוסי בין בדבורו הרגשני, מסוג הדבור בשאלות ותשובות, ובין בצחוקו המלא סרקזמוס, בין במעמדו הדל ובאסונו ובין בשמחתו, שמחת הנקם. בין שאר הסוחרים הווניציאניים אנו מכירים את היהודי על־פי יחוסו הרציני אל החיים ועל־פי רגש הרכוש שלו. כל תנועה שלו וכל מעשה הן יהודיות (אחת היא אם טובות ואם רעות) ואין כל גבול לתמהוננו כאשר נזכור כי רק בחושו הגאוני הרגיש שקספיר את היהודי ורק במטה־הקסמים שבידו יכול היה לברוא טפוס חי כזה.

קשיות ערפו של שילוק ודרישתו, דרישת „יקוב הדין את ההר״, הבטול הגמור המורגש בדבורו על אנטוניה, אותו הבטול הידוע לנו אצל זקנינו בדברם על „הגוי״, יהוסיו למשרתו העצלן ומשפטו על מעשה בתו – כל זה מובן לנו וקרוב לנו, כאלו היה שקספיר הי אתנו. יתר על כן, באותה התקופה הפראית והאיומה הביע שקספיר על־ידי שילוק מחאה כל כך נמרצה נגד מְעַנֵי היהודים, שטעמה עמד בה עד היום. שילוק איננו כלל וכלל על־פי שקספיר הדל־אשים ובזוי בעיני עצמו. שיחתו עם אנטוניה (מערכה I, מחזה 3) והמונולוג הידוע שלו, (מערכה III), מלאים הכרת ערך עצמו, רעל הודר והדר מר. המחזה השלישי של המערכה הראשונה „בשילוק״ הוא כלו מעשה־הושב נפלא. במחזה זה התגלו רצון־הברזל של היהודי שילוק, תאות הגמול לעלבון־חייו, הרגשת הכה שלו ורגש־הנקמה העמוק בתור שלומים לקלונו וענותו. כל דבור ודבור של שילוק הוא כל כך אנושי וכל כך עברי, כל מעשה ותנועה של שאר הנפשות העישות הן כל כך נוצריות ויחד עם זה אנושיות – עד שתאורי שני הצדדים הם נצחיים. צפיה רהוקה כזו המרחפת על פני דורות שלמים ועמים שלמים יש למצוא גם בתמונות־היהודים של הַצַיָר הגאוני רֶמְבְּרַנדט. כשאנו מביטים על התמונות־היהודים שלו, שנכתבו לפני ארבע מאות שנה, אנו מכירים גם בהן פתאום את זקננו היקר או את מכרנו הרב שבעיר ליטאית. נפלא הדבר, אבל כדאי לשים לב לזה, שבדרמה השקספירית יש לראות את ההבדל היסודי שישנו עתה בימינו בין הסוחר היהודי הבינוני והסוחר הנוצרי הבינוני מערי ליטא ופולין. הרעיון היסודי של הדרמה הנהו עמוק מאד. זהו רעיון הנגוד בין שתי השקפות־עולם שונות, בין איש היודע ומכיר את טיב הרכוש ובין קל־דעת ופזרן. גם שילוק, גם אנטוניה הם „סוחרים״, אבל בה בשעה שהאחד מהיהם לרכושו בכובד־ראש, השני מפזר את רכושו לרוח. בדרמה של שקספיר כלם שואפים להון, גם היהודי גם הנוצרי, אבל רק היהודי יודע כהוגן את ערך הרכוש. אנטוניה נוסע לקחת את פורציה לו לאשה רק מפני שיש לה הרבה כסף; לורנצו, הגונב את בת־שילוק אינו שוכח לגנוב גם את כספו: אבל שני אישלקים אלה הם מבלי עולם, המאבדים את כל אשר להם בקלות־דעת רבה. לא כן שילוק, משורר־הרכוש, שנעשה גם למשורר הנקם והשלומים. בזוי ומבזה, עבד ושליט בעת אחת – כזה הוא שילוק. ושניות זו, ההיה בלב כל יהודי עד היום הזה. שניות זו היתה מובנת לשקספיר. זה שהיה מישכמו ומעלה גבוה על כל עמו ודורו היה נחשב אז לעבד, כי המשחקים בעת ההיא היו נחשבים לעבדי הלורדים. כל קבוצה של משחקים היה שמו של איזה לורד קרוא עליה והיו אומרים „עבדי הלורד פלוני״ או „עבדי הלורד אלמוני״. בתוך להקה זו של „עבדים״, שכל מעמדי החברה התיחסו אליה בבוז, חי שקספיר כבן־מלך שנשבה. ואולי בעובדה זו יש למצוא קצת פתרון לחידה המשונה,

שקוסם הפלאי והיוצר הגאוני היה כל כך בהול על הרכוש ועל חיי־התושבים הפעוטים. הוא, שראה את הקטנות והכעור השולטים גם בחיי הגדולים, שידע את כל גלויי־החיים השונים בהבליהם ובנוולותם, שהרגיש והכיר גם את היופי הנצחי ואת הקסם שבחיים – איך שב באחד הימים לעיירתו השוממה ולחיי־התושבים הפעוטים והשלים עם כל זה? כמה משונה הדבר! דוקא בשעה שהגיע ביצירתו למרום המעלה, כאשר התאסף סביבו עולם מלא ויפה של יצירי רוחו, הסתלק פתאום שקספיר מכל קסמיו, עזב את היצירה האמנותית ואת התיאטרון וישב לאשתו הכפרית ולילדיו הגסים והתחיל להתעסק רק בעניני מסים ורבית. ככלי אין חפץ בו זרק מלפניו את מטה־הקסמים שלו ויקח מקל־משען בידו כאחד התושבים המשעממים של עיירתו. אנו רואים אותו בסוף ימיו עובד שדהו, מסקל גנו ונוטרהו. אבל את גן־היצירה הנפלא שברא בעצמו שכח לגמרי. והיה יושב וויליאם שקספיר בתחלת שנות הששים שבחייו במסבת איזה שכור בבית־היין שבעיירה ושניהם היו משוחחים ביניהם כחברים וידידים. וכאשר הגיע יום מותו של שקספיר לא הזכיר כלל בצואתו את יצירותיו, לא את הטרגדיות ולא את הקומידיות, לא את השירים ולא את משחקי־הקסם, כי אם את השילינגים שלו ואת כריו וכסתותיו. וימת האיש ויקבר בין שאר ההגונים ונוחרי־ההורים של עיר־מולדתו. עברו עשרות שנים רבות והנה התחיל פתאום רעיון אחד משונה להרגיז את האנשים והיה הרעיון הולך וחזק והגיע עד לידי הכרה ברורה ושלטת: הן קוסם גאוני היה האיש שקספיר, אחת הנפשות היותר עמוקות וגדולות שקמו לאנושיות! ומני אז מתחילה אגדת־הקסם ששמה „וויליאם שקספיר" לצודד נפשות ולהאיר לאנושיות כלה.

הידע שקספיר עצמו את כחו הענקי ואשרו הרב? על־פי קלות־הדעת, שבה התיחס ליצירי רוחו, יש להוש כי הוא לא ידע את ערכו הרב של מטה־הקסמים אשר בידו. אבל, מי יודע, אולי היתה בו אותה הפזרנות קלת־הדעת של העשיר הגדול, שאינו חרד על דינריו, בדעתו כי אין קץ לאוצרותיו. אולי הרגיש שקספיר בכח־היצירה הפלאי שלו והעניק מלא חפניו לאנושיות מרכושו הרוחני והנפשי – קשה לרדת לעומק דעתו של קוסם־פלא זה. אך בכל־זאת נראית ההשערה השניה נכונה. שקספיר הרגיש את כחו ועשרו הרוחני, אבל לא נתן דעתו עליהם. הוא היה שכור־יצירה ומוקסם בעצמו מעולם־הקסם שברא. הרגשה סתמית של אָשרו האגדי וכחו האגדי לא פסקה מעולם משקספיר ואת עקבותיה יש למצוא ביצירותיו המרובות וביחוד בשיריו. אבל, כאשר התחיל יומו לפנות ושקספיר הרגיש את שליחי־הערב הולכים ובאים, קמה לפניו תמונת־עצמו בכל זהרה והסנה. אז הכיר היוצר את עצמו, אבל יחד עם בואה של דעת־עצמו זו מתעוררת בו המחשבה לשבור את מטה־הקסמים שבידו ולהפרד מעולם יצירתו. לפני הוציאו לפועל מחשבתו זו הוא

כותב בפעם האחרונה משחק־קסם בשם „הסער" ונותן כפי הגבור הראשי את ברכת־הפרידה שלו. ב„סער" אנו רואים את שקספיר בפעם הראשונה מדבר בעדו, כי „הסער" הוא אחת מיצירותיו הסוביקטיביות ביותר. הוא בעצמו קורא ל„סער" משחק־קסם, אבל ביצירה זו התיחדו החזוניות המפליאה ודקות הארג של טובי דרמותיו ועמקות הרגש והתהומיות הצער של בהירות טרגדיותיו. ביצירתו זו האחרונה התגלו כל הקסם וכל היופי שעמדו תמיד לשמשו. בספרו לנו על אגדת־חייו ברא שקספיר את היפה באגדות על האדם היוצר. אגדה זו בתור יצירה ספרותית מלאה קסמי יער וריח שדה. בה שומעים אנו את רחש פעמיהם של נמרי־הליל ושעירי־העמקים ועליה מרחפים הצלילים הסודיים של מנגינת היצירה העולמית. הצורה המרכזית שבמשחק־הקסם הוא פרוספירו, זה שהיה דוכס במילן ואבדה לו ממשלתו הארצית ועתה הוא מולך ברוחו הכביר ובקסמי נפשו על כל היופי והנשגב שבעולם. ספינתו של פרוספירו – מכפר שקספיר – נטרפה בלב ים ויד הגורל הביאה אותו לאי שומם ובודד. והנה על אי זה מתגלה פתאום אצל פרוספירו כח־קסמים, שבו הוא מצוה על כל הטבע. ומהו הדוכס פרוספירו נגד יוצר־הפלאים פרוספירו? במקום כברת ארץ קטנה והמון עבדים בזויים יש לו לפרוספירו עתה עולם מלא של עושי רצונו. עוזרו הראשי המשועבד לו הוא המלאך העדין אריאל. בתמונת אריאל תאר שקספיר את נפש האדם היוצרת. ולשם תאור זה לא חשך שקספיר צבעי־קסם וצלילי־פלא. כל תנועה ותנועה של אריאל אומרת שירה וכלו מלא גמישות ועדן. הוא הוא המנצח על מנגינות הרוח ועל מקהלות בנות־הגלים ואור עיני הבהירות מאיר לעולם הגדול. הוא מכבד את פרוספירו וממלא רצונו, אבל בכל־זה היתה בו השאיפה לחירות והוא מזכיר לפעמים קרובות את ההבטחה שהבטיח לו פרוספירו לשחררו. בהזכרות אלו על השחרור המקווה אנו שומעים את הדי הגעגועים של נפש האדם המתלבטת בכתלי הממשיות הארצית ושואפת למקורה. אריאל כמה להופש, אבל כל זמן שפרוספירו עודנו חפץ ליצור ולברוא, אריאל הוא עוזרו הנאמן. בעזרתו מחולל פרוספירו סופות וסער, מעורר רעם וברקים, מכה גלים בים ומטרף ספינות. בכח האמנות היוצרת מאסף פרוספירו את הנימפות ואת שעירי־ההרים, את בנות־הגלים ואת בני האדם. על־פי תנופת ידו אומרים השמים שירה ולמוצא שפתיו יחכה הפרא קליבן, זה הסמל החי של האנושיות מטומטמת הלב והמוח השקועה בפראות וגסות. פרוספירו שעבד את קליבן הפרא, אבל יחד עם זה נתן לו את כח הדבור ועורר בקרבו את ההכרה האלהית. קשה לצייר מה היה גוש אנשי פרא זה לולא התגלה באי השומם הקוסם הגאוני פרוספירו. בפראותו אין קליבן חפץ לקבל עליו את מרות החכמה העליונה והיופי הנצחי והוא עומד למרוד בהן. כעבד בזוי שאין לו כלום משלו הוא יודע רק לקלל את אדונו ורבו. הוא אומר: „למדתני

לדבר. אשתמש בכה הדבור שלי כדי לקללך". והוא מקלל: „יהולו נא על ראש פרוספירו כל יסורי הרעל שהשמש סופג מן הבצות, מן האגמים ומן הרקבונות ובאו בעצמותיו כשחפת". כדי להשתחרר משלטון היופי והקסמים כורע קליבן ברך לפני משרת־המרזח השכור, שהגלים זרקוהו אל האי, ואומר לו: „אני אראך כל ששעל אדמה המוציא צמח על האי. את כפות רגליך אשק: הֱיֵה לי אֵל!" בצורתו של קליבן, המעורר גועל־נפש בפראותו, נתן לנו שקספיר את הקריקטורה היותר נוראה של האדם. בכל קו וקו של פרא זה אנו שומעים את ההתול המר ואת הבוז הרב שהגה היוצר הגאוני לחברת האנשים הגסים, המחליפים בכל יום את יראתם ונכונים לכרוע ברך לפני כל שכור שקרן ולבקשו: „היה לי אל!" פרוספירו הנעלה וקסמי־יצירתו שנואים עליהם, את מרות היופי והטוב אינם הפצים לקבל עליהם – ובכן מה יעשה בתוכם פרוספירו־שקספיר? סוף־סוף הלא הם הנם אדוני האי, אי ההיים, והשקספירים הבודדים והמעטים הנם רק אורחים, אורחים לא־מצויים פה עלי אדמת הקליבנים, ולו שמענו מפי שקספיר דברי יאוש מר לא היינו מתפלאים אף מעט. אך שקספיר אינו מוחה כלל. כמעט בשויון־רוח גמור הוא עוזב את הברת האנשים, שהעניק להם מטובו. פרוספירו אינו אלא עצב. בתוגה חרישית הוא מלוה את יום היצירה שלו ההולך ופונה. בתחלת „ה ש ע ה ה ש ש י ת" (בן המשים ושלש היה אז שקספיר), כאשר נתמלאו כל מאויי פרוספירו, באמצע החגינה הגדולה ובלוית מנגינת הפלאים של שמי־רום, אומר פרוספירו־שקספיר:

„בָּא הַקֵּץ לְחָגֵּנוּ! אֵלֶּה הַמְשַׂחֲקִים שֶׁרְאִיתֶם הִנָּם רַק רוּחוֹת.
הִנֵּה נֶעֶלְמוּ כְּבָר, כִּי שָׁבוּ אֶל עָל וּבַחֲלַל הָעוֹלָם הַזֶּה נָפוֹצוּ שׁוּב.
הַאֲמִינָה! יָבֹא יוֹם וּכְמוֹ חֶזְיוֹנוֹת אֵלֶּה הַנִּפְלָאִים יָגוּזוּ, יֶעֶלְמוּ
גַּם טִירוֹת הָרוֹזְנִים, הֵיכְלֵי הָאָרֶץ, רָאשֵׁיהֶם אֶל עָבִים יַשְׂגּוּ,
וְגַם כַּדּוּר עֲנָקִי זֶה, זוֹ הָאָרֶץ שֶׁמִּתַּחַת רַגְלֵינוּ גַּם הִיא חָלֹף תַּחֲלֹף
וְכָל הַנִּמְצָא עָלֶיהָ בְּלִי הַשְׁאִיר זֵכֶר כַּחֲלוֹם יָעוּף.
וְגַם אָנוּ עַצְמֵנוּ הִנְנוּ בְּנֵי אוֹתוֹ הָאָרֶג,
שֶׁמִּמֶּנּוּ הַחֲלֹמוֹת נֶאֱרָגִים,
וּבִימֵי הַיֵּינוּ הַמְעַטִּים שֵׁנָה וַחֲלוֹם יְסוֹבְבוּנוּ".

(„הסער", מערכה IV.)

בהרהורי־עצב אלה של פרוספירו אנו שומעים את הדן של מהשבות־הערב אצל כל אדם וגם אצל היוצר. כי מה בצע בעולם־קסמיו אם הכל הוא רק חלום עובר? אם כנפי הכליון מרחפות על הכל – למה ולמי יעמול היוצר? האין טוב לו לאדם לסור הצדה, לקפל טליתו, לשים את צרורו על שכמו ולשוב לחייו ה פ ס י ב י י ם ל„חיים הקטנים" ה„little life" כמו שאומר שקספיר? על שאלה זו עונה שקספיר בחיוב. הוא עולה על סוסו ויוצא לסטרטפורד שלו, ל„חייו הקטנים",

אבל לפני הסתלקו מעולם־קסמיו נפרד שקספיר־פרוספירו מיצירי־רוחו וילידי דמיונו בברכת הפרידה:; וקולו של הקוסם הגדול בפעם האחרונה לפני האלמו מלא עוז ועצמה. בכל דבור ודבור שלו אנו שומעים את קול המצוה על ההיים וכל אמרה שלו מצלצלה כקולו של נגיד ושר־היים. ברכת־פרידה זו של היוצר הגדול בצארו מהעולמות שברא היא אחת השירות היותר נפלאות של הספרות העולמית. יופי אגדי וצער עליון מרהפים על פני כל שירת „האזינו" זו של שקספיר. הנה היא:

„שִׁמְעוּ הָרוּחוֹת, רוּחוֹת הַגְּבָעוֹת, שְׁלִיחֵי־הַנְּחָלִים וּשְׂעִירֵי הָעֲמָקִים
וְגַם אַתֶּן הַהוֹלְקוֹת בִּצְעָדִים לֹא־נִרְאִים אַחֲרֵי שַׂר הַמַּיִם
וּבוֹרְחוֹת וּמִתְחַמְּקוֹת מִמֶּנּוּ בְּשׁוּבוֹ—הַאֲזִינוּ נָא.
וְאַתֶּם הַקְּטַנִּים, גַּמָּדֵי־הַלַּיִל, הַמְחוֹלְלִים וְסוֹבְבִים לְאוֹר הַלְּבָנָה
וְגוֹבְלִים מַעְגָּלִים עַל הַדֶּשֶׁא הָאָחוּ שֶׁמִּמֶּנּוּ לֹא יִטְעַם הַצֹּאן,
הַשְּׂמֵחִים וְצוֹהֲלִים לִקְרַאת צְלִילֵי־הָעֶרֶב בְּרִדְתָּם מִן הַמִּגְדָּל —
הַקְשִׁיבוּ נָא כֻּלְּכֶם.
אַתֶּם—אֲשֶׁר בְּעֶזְרַתְכֶם הִקְדַּרְתִּי בֶּעָבִים שֶׁמֶשׁ־צָהֳרַיִם,
עוֹרַרְתִּי סוּפוֹת וָסַעַר, הֶחֱרַדְתִּי גַּלֵּי יָם
וּמִנִּבְכֵי הַתְּהוֹמוֹת הַיְרוֹקִים הוֹצֵאתִי מַנְגִּינוֹת־אֵל,
אַתֶּם—שֶׁבִּשְׁלִיחוּתְכֶם נָתַתִּי אֵשׁ לָרַעַם,
קָרַעְתִּי עֲנָנִים, גִּדַּעְתִּי אוֹנִים וָאֶתֹּשׁ אֲרָזִים וּבְרוֹשִׁים,
קְבָרִים נִפְתְּחוּ בִּפְקֻדָּתִי וּבְמִצְוַת־פִּי קָמוּ מֵתִים עַל רַגְלֵיהֶם
וַיְחִיוּ בְּאִמְרָתִי וּבִדְבַר אָמָנוּתִי — שִׁמְעוּ־נָא:
מִכֻּלְּכֶם, מִכָּל הַקֶּסֶם הָרַב הַזֶּה הִנְנִי נִפְרָד עַתָּה.
תָּבוֹא־נָא מַנְגִּינַת־הָרוֹם וְהַתִּיר אֶת כַּבְלֵי הָרוּחוֹת
וְתְשַׂמַּח הַפַּעַם אֶת סוֹפָהּ שֶׁל אַגָּדַת־הַקֶּסֶם.
שָׁבֹר אֶשְׁבֹּר אֶת מַטִּי, מַטֵּה־הַקְּסָמִים,
עָמֹק־עָמֹק בָּאֲדָמָה אֶקְבְּרֵהוּ, וְגַם אֶת סִפְרִי,
סֵפֶר הַנַּחַשׁ, אַשְׁלִיךְ לַתְּהוֹמוֹת, יִצְלַל כָּעוֹפֶרֶת.

(„הסער", מערכת V.)

אחרי שירת־פרידה זו מקפל פרוספירו את טלית־היצירה שלו ולובש שוב את בגדיו הקודמים, בגדי הדוכס המילני, הארצי, ובזה הוא גומר את חיי־היצירה שלו. וגם שקספיר לבש את בגדי־ההול שלו אחרי „הסער". מני אז אין אנו שומעים את קולו, כאלו סר ממנו רוח הקסם. דממה עמוקה קמה באי, אי־היצירה של פרוספירו־שקספיר, ורק ככלות הכל, כאשר נעלמו הוזות־הפלא ופרוספירו שב להיות מלך־אביון, אנו שומעים ברעד לב את תפלתו האחרונה שהוא מפלל בדממה. כמה צער אנושי ודכדוך הנפש בתפלה זו של הקוסם הגדול שסר קסמו; בלב שבור ונוגה אומר פרוספירו־שקספיר:

„נֶעֶלְמוּ מֶנִּי פִּלְאֵי־קְסָמַי
בְּמַצָּבִי הַדַּל כִּי נִשְׁאַרְתִּי.
בִּבְדִידוּתִי נָא אַל תַּעַזְבוּנִי
וּבִרְצוֹנְכֶם הַטּוֹב מִגָּלוּתִי
נָא הַצִּילוּנִי.
לֹא קֶסֶם בְּיָדִי עַתָּה וְלֹא נַחַשׁ
וְרוּחוֹת עוֹשֵׂי רְצוֹנִי לִי אֵין עוֹד,
יֵאוּשׁ מַר יְהִי סוֹף דַּרְכִּי —
אִם לֹא בִּתְפִלָּה יָבוֹא עֶזְרִי,
בִּתְפִלַּת־צַעַר הָעוֹלָה שָׁמַיְמָה,
הַמִּתְדַּפֶּקֶת בְּשַׁעֲרֵי הָרַחֲמִים
וְשָׁבָה לְכוֹנֵן צַעֲדֵי הַתּוֹעָה".

(סוף־דבר „הסער").

בתפלה לבכית ונונה על הרחמים נגמרת האגדה הנפלאה על האדם היוצר. עצוב הוא סוף האגדה ופלאי. עם מותו של נושאה החי, וויליאם שקספיר, נעשתה לאגדת־נצח מבהיקה באור שבעת הימים ומאירה את נפשותינו ומצלצלת באזנינו כמנגינת־הפלא משמי־הרום הנשאת בחלל־האויר במשך כל משחק־הקסם של „הסער".

* * *

איה הגבול בין החיים והאגדה? אין בכחו של הדמיון הלוהט ביותר להמציא את המאורעות וסבכי־המאורעות המשונים והנפלאים שהחיים בעצמם ממציאים, כי אין לך אגדה מסובכה והֲוָיַת כחיים עצמם. כל חזון וכל חלום יש לו יסוד ממשי ואפשרות בחיים. „וגם אנו בעצמנו הלא הננו בני אותו הארג שממנו החלומות נארגים, ובימי חיינו המעטים שנת וחלום יסובבונו". אך בין כל אגדות־החיים הרבות עד לאין שעור—תהי זו של האביר הנודד וזו של מטה־הקסמים מן הנפלאות והנשגבות ביותר.

בסתגה תלותם, 1916.

יעקב פיכמאן.

אַחַד־הָעָם.

(ליובל הששים).

I.

ששים שנה מלאו לו עתה. אך זה כבר, זה ימים רבים, אנו רואים אותו כמו ממרחקים. זה כמה קולו מגיע אלינו כמו מעבר לגבולה של תקופה. במיטב ימיו ירד לו מן הבמה, ירד בעצמו, והשאיר אחריו – למרות הד־האמונה העולה מתוך דבריו האחרונים – איזה צל של יגון עמוק, חידת־לב באין פתרונים. לא זקן שתש כחו עזב את המערכה וילך לנוח, כי אם גבור במיטב כחותיו הלך ופרש, יצא מתוך המחנה ויעמוד לראות מרחוק. אין זאת כי נפצע האיש עמוק בלבבו פצע אשר איש לא ראהו, והדממה אשר באה פתאום כסתה על הדם. אין זאת כי את הרע והמר בספקותיו הסתיר בתהומות נפשו, ויותר משהשמיע לנו בדבריו הברורים, נשאר אולי סתום ונעלם מעין רואים. לא תמיד אנחנו שומעים, כשהדממה מדברת . . .

ששים שנה מלאו לו, ואנחנו יכולים עתה לסקור בסקירה אחת את כל הדרך, שעבר בה. דרך ארוכה מאד וקשה. בעד החלום המתוק של „בני משה", חלום קצר ועובר, שלם אחר־כך בנדודי־מדבר כבדים ומיַגעים. מה מעטים היו אילני־הפאֵר, אשר בצלם ישב בין קרָב לקרב! מה מעטים היו לו רגעי מנוחה וקורת־רוח בצוק הימים הרבים! אפילו בכבושים, שנפלו בחלקו ובחלק דורו, לא היה כדי ליַשב את דעתו, להשביח את המית נפשו. בתנועת־יד אחת הפסיק את כל שירת־נצחון, שהיתה מתפרצת לפעמים במחנהו. את כל צהלת־חג השבית בעצם תֻמה! אבוקת מהשבתו הבהירה החרידה צללי חלומות שפוני לב, וצנת יום שפכה על כל מסתרי לילה והביון שירה. תועבת נפשו היתה כל קריאת־נצחון מרְמה, כל מנוחה וקורת־רוח בלא עתה. את השמחה אשר לה צמא גם לבבו, דחה ליום הגדול, לשעת הנצחון הנאמן. מעין „חג נדחה" היו כל חייו. ימים רבים צפה לו, ליום הגדול, לשעה הנאמנה, וגם בעמדו מרחוק היה סר אלינו פעם בפעם בהרדת־לב נסתרה לראות, אם יש

כבר אלהים בתוכנו, אם כבר באה השעה הגדולה, – סר ופורש שוב למרחקיו בינונו הדומם.

מי הקים את המחיצה בינו ובינינו? באשמת מי היה הדבר? למה עזב איתנו וילך לו? החידת חיינו היא או חידת נפשו? אך שתיקת אחד־העם מעיקה עלינו. בכל שתיקה יש כדי להטיל אימה... בשתיקת גבור, שעזב את המהנה בעוד כחו אתו, יש מעין אזהרה. על מה הוא מזהיר ומפני מה – אך אימים היא מהלכת עלינו – החידה הזאת. יד מי מקצצת בנטיעות גננו בחשאי? איזו רוחות רעות מכות את כל רך ואת כל ענוג בציצינו, ואין איש רואה ואין איש שם על לב?

האומנם זאת היא הקללה, קללת חיינו, ואנחנו לא נדע עוד את האורב לנו, – האורב לכלנו?

.II

קורבה יתירה אמנם לא היתה בינו ובינינו מעולם. שטה ידוע היה תמיד מבדיל בינו ובין אלה, שהיו קרובים לו כל־כך ושנעשו אחרי־כן רחוקים במשך הזמן. אם היה האשם בו או בנו - אך היה באישיותו איזה דבר, שלא נתן לגשת אליו מקרוב. שלם היה האיש – שלם אולי יותר מדי, מכדי שנדבק בו ונאהבהו. בשיווי המשקל, במתינותו ההרמונית היה איזה דבר מעליב את אלה, שיללו מכאב ומקוצר־רוח. השלימות הנפשית מבניעה, אך יש גם שהיא דוחה, מרחיקה, כשהיא נראית לעין יותר מדי. ההרמוניה של אחד־העם היא יותר מדי בולטת. איזה דבר הוא מסתיר ממנו. הוא אינו בא אלינו לעולם בשאלותיו וספקותיו; מעולם לא התודה בקהל. אלינו בא תמיד לאחר המלחמה והפקפוקים הפנימיים, וסימני מבוכה מעולם לא הכשילו את פיו. מעולם לא ראינו אותו בכשלונו, לא שמענו אותו בגמגומו – ברדת ענן תוגה על הנשמה והאדם מתחיל בעצמו שואל נתיבת חייו. אחד־העם היה בא אלינו רק בשעה שמצא את דבריו ראוים להשמע; כשאנהנו היינו זקוקים להם. לא אל עצמו ידבר ואנהנו עדים לשיח האדם עם נפשו; תמיד דבריו מכוונים לשומעיו. רק לעתים רחוקות מאד אתה מרגיש את נשימתם ההמה. כמורה ידבר, כאיש שהוא משכמו ומעלה גבוה משומעיו, ולא כרע ואח, אשר בהטיפו את תורתו לפנינו, יספר לנו גם את נגעי לבבו הוא. ועל כן הוא חסר בדבו אותו הצבע החם של דברים אינטימיים, שהלב נפתח לפניהם לא רק מפני האמת שבהם, כי אם מפני יפים האנושי. הן הוא לא טעה מעולם – ואנחנו היינו אוהבים אותו עוד יותר דוקא מפני טעותו, אנהנו היינו מתקרבים אליו אולי דוקא בשעת מבוכתו, והיינו מבינים אותו דוקא בגמגומו...

אחד־העם בעצמו הבין את כל הזרות שבדבר, כשהיה אנוס כל ימיו לאחר כל מאמר ומאמר שכתב, לכתוב פירוש לדברי עצמו. תמה אני, אם יש עוד בינינו איש, אשר יֵדע להביע את אשר בלבבו כאחד־העם, אשר ימצא למחשבתו את הבטוי היחידי שלה, בלי כל חסר ויתיר. וכל זה לא הועיל לו. לא הועילו גם כל הביאורים, שארבעת כרכיו מלאים אותם. אור המחשבה, כפי הנראה, אינו מספיק, ואפילו כשהבהירות הסגנונית אתו. לב הקורא נפתָּח לפנינו רק אז, כשהוא נעשה שותף ליצירתנו, כשהוא נושא גם כן במשאנו—כשהוא עובר אתנו יחד את הדמדומים הכבדים ונצחוננו הוא גם נצחונו.

אחד־העם בא אלינו עם מחשבתו הבונרת ועם בטחונה, ואנחנו לא ראינו אותה בלידתה, בפרפוריה הראשונים, כשהיא עדיין חֶציה הרגשה והצל עוד מרובה בה על האור. מחשבה שלא נתבגרה שלא נתבשלה כל צרכה, תמיד חשודה על אחד־העם ביותר. אין הוא מאמין ברמזים. ואנחנו יש אשר נערוג דוקא לאותה השעה הנפלאה שביצירה, כשהאור והצל עדיין משמשים באחד, כשתחומי המחשבה עדיין לא נסתמנו כל צרכם ושערי ה„אין־סוף" עוד לא ננעלו. בכל שרטוט ברור ביותר יש מעין המעטת־דמות. ממשלת הגלוי הגמור קטנה ומוגבלה יותר מדי. והבטוי הגלוי של אחד־העם לא היה מרהיב, כי אם מצמצם. הוא תפס רק את המעט, את הודאי.

זה היה אילן הזק ורב־שרשים, אילן מגדל פרי, אך כמעט בלי עלים ופרחים. את סערות האביב לא ידע. רק פעם נתגלה כמו מתחת חופת צל של מסתורין ויַּרמז לדורו רמז השׂאי ללכת אחריו. זאת היתה תקופת „בני־משה", זה ה„נסיון שלא הצליח", אשר ישנה בכל־זאת הוד מיוחד על אחד־העם הצעיר. אך התקופה זו היתה קצרה ומעציבה ביותר. הדור הראה מיד את כל חוסר כחו ליצירה דתית חדשה. ציצי־החלום העגונים נשרו עד מהרה, ולפני אחד־העם נתגלה ברור כל הדרך. זה היה גלוי נורא: אין לנו כח של יצירה. מאז איננו מאמין עוד בדורו—איננו מאמין עוד בפלא. מאז הוא עונה אחר עונה ליצירתנו. הוא נעשה נביא הקטנות. הוא רוצה להציל את שארית הפליטה. לא אנחנו נגאל ולא אנחנו נִגאל. הבה ונהיה נשר ליצירת העתיד!

כל מהלך מחשבתו נעשה מאז מעין עינול, ההולך ושב אל נקודותיו הקבועות. הכל ברור לבאורה, וזקוק בכל זאת להטעמה בלתי־פוסקת. נִטשטשו הגבולין שבין החלום הגדול, אשר נשא המורה בלבבו, ובין המעשים הקטנים, אשר דרש בחיים. בדור שכל יפיו היה יפי האגדה, שנולדה בתוכו, בדור המַכּסימום, שדרש את הכחות לפי המעשים הגדולים, בא הוא, בעל המינימום, ודרש את המעשים לפי הכחות. יותר מדי שקל את כחותינו, ולא חפץ לדעת, כי הברכה מצויה דוקא בדבר הסמוי

מן העין. הוא לא האמין, כי יש אשר אנהנו מתקרבים אל מטרתנו האמתית דוקא בלכתנו בעינים עצומות. בזה מאמינים רק המשוררים...

.III

כן, בממשלת המשוררים אין לו כל חלק. כל ריטם של אמנות ושירה מעורר בו גם חשד ידוע. יודע הוא, שהמשוררים אינם מכירים שום שעבוד. והוא רצה בחוקי ברזל. בחוקים אשר לא ימוטו. הוא ידע את הסכנה אשר בקסמי החלום. את היופי לשעה ירא. הוא בקש את היופי לדורות.

הוא היה הפרוזאיקן הראשון בספרותנו הצעירה. בימיו הדל עירוב־הפרשיות שבין פרוזא ושירה, שהיה נוהג בה מימי המשכילים הראשונים ואילך. עירוב־פרשיות, שלא רק סמולנסקין, כי אם גם גרדון לא יכול להשתחרר ממנו. הוא היה יוצר הפרוזא האמתית, יוצר הבטוי המוגבל, המגדיר, האהראי, שאינו משאיר אחריו שום מקום לגלוי כונות שונות. ביצירת אחד־העם לשוננו שוב נעשית בטוי מוסרי — לשון שהאמת הותמה. הוא היה הראשון, ששם מעצור לשטפה, ששם אותה בכבלי דיסציפלינה, שהתחיל שולט בה כשליט בלי־מצרים. מה רב היה הרכוש, שהיה מוכרח לותר עליו לשם בטוי מוסרי זה! כמה יופי אמתי ובלתי אמתי היה צריך להפקיר, כדי להגיע אל מטרתו היחידה! הוא נעשה באמת מעין אסקים של הלשון, נזיר כל תמונה ושיר. אך הוד של מלכות צנוע הבהיק לנו מתוך לשון־נזירים זו, ולא היה איש בינינו, אשר לא נכנע מפני כהה ואמתה.

זאת היתה דוגמא של לשון מעשית. לא סגנון, שמלבד התוכן יש לו גם תביעות מיוחדות שלו, כי אם שאיפה קפדנית, בלי שום ותורים, אל העיקר. רק אצלו אנו מוצאים את הערך השוה, האדיקוואטי של הלשון והתוכן, שאנו מוצאים דוגמתו רק אצל יחידי העולם — הבטוי שאינו מבטיח יותר משהוא נותן. הבטוי שלנו — למה נכחד את האמת? — הוא תמיד או למעלה מן התוכן, או — אהה! — לעתים קרובות גם למטה ממנו... בין כך ובין כך אין קשר נאמן בינינו ובין הלשון. בין כך ובין כך אין אנהנו פורעים את שטרותינו באמונה. במובן זה יש לנו בספרותנו רק אחד למופת — אחד־העם. הבטוי של אחד־העם אינו רק הכי־מוסרי בספרותנו החדשה — הוא גם הקולטורי בה ביותר. קולטורי — במה שנאמר בו, ועוד יותר — במה שלא נאמר. אם קולטורה היא כח הרוח על כל מה שבא מן החוץ להטות אותנו מדרכנו העצמית — עלינו להודות, כי לא השיג איש אצלנו את הכח הזה במדה יותר גדולה וברוכה מאשר השיגו אחד־העם.

אין כאן להטי־סגנון. להפך. יש לנו איזו רוחה מהעדר סגנון, מחוסר מלים. אם נכרים לפעמים גם עקבות סלסול סמוי מן העין בסגנונו של אחד־העם, אין זה

אלא במקום שאתה רואה את שאיפת הסופר לקמוץ והחשבון בולטת יותר מדי. אמנם הוש־המדה המצוין של אחד־העם אינו נותן לו לפגום את פשטות סגנונו גם בזה. בטבע של סגנונו להטעים את הרעיון ולהסבירו בכל אמצעי המדע וההגיון שבידו, במקום שיש איזה חשש להסרון בהירות. בהסברה מלאה זו יש גם לפעמים כדי להעליב... אך אין אחד־העם רוצה אלא שיבינו אותו. מכיון שהשיג מטרה זו, השיג את הכל. להשפיע עלינו באמצעים אחרים כמעט שאין הוא משתמש. באמונה זו, שרק ההבנה מספיקה, שאין האמת צריכה אלא שיגלו אותה, אתה מוצא את כל פרניותו של אחד־העם; בה הוא מתגלה לפנינו בכל תֻמו ויפיו.

במה כחו של סגנון אחד־העם? אין אנו מכירים באמצעיו. אנו רק נכנעים להם. זה כחו של סגנון זה, שבהפרידנו אותו ליסודותיו, אין אנחנו מגלים עוד סוד יפיו. אין לכחד אמנם: טבעיות שלמה, אותה הטבעיות הבאה מתוך הירות פנימית גדולה, מתוך איזו וַתְּרָנוּת – מעין זו שאנו מוצאים, למשל, בסגנונו של לווינסקי – אין כאן. הוהירות היתרה, הצמצום עד כדי קפדנות מעידים, כמה עבודה השקיע כאן היוצר; אך גדלות הסופר ניכרת בהסתירו את עקבות מלאכתו. בסגנונו של אחד־העם אין אתה מכיר, על איזה טפוס הוא נמנה. אין זה סגנון בבלי ואין זה סגנון משני; ואין אתה יכול גם להחליט, שיש כאן מזיגה של שני אלה. כל ניב כמו נולד עכשיו בראשונה וכאן אדמת גידולו. זהו רק סגנון אחד־העם. איש לא יחקה אותו.

זהו סגנון של בגרות. הוד הנוער אולי אין בו; אך אין בו גם סימני זקנה. כח נאמן בו, כח עצור שאינו מתבזבז לבטלה – כח שמור לעת מצוא. לשוא תבקשו בו ציצי הסימבוליקה. אין ההד אשר מעבר לגבולין עולה מתוכו. בדמדומי הנאצל רואה אחד־העם סכנה לעולם־העשיה, להאמת המוהלטת של חיי הצבור. הסימבוליקה – זהו הבטוי הנפשי, אך האישי ביותר. כל אחד רואה בו מחזון לבו. רק הבטוי הריאלי המוגבל נותן את הכולל, את המשותף. לשם אמת כללית זו אין אחד־העם הושש גם לצמצם מעט את האמת של הפרט.

ככה משתרעת לפנינו יצירת אחד־העם. בהירה וגלויה ומוגבלת. אין זה שְׂדֵה פרחים מנומר, אשר ירהיב את העין ביפיו. אחד־העם כל־כך מקמץ בנצנוצי־שירה, עד אשר לפעמים נדמה לנו, כי הוא גם מתנדר לפעמים בפרוזאיות שלו מתוך איזה בוז מסֻתָּר לֵיצר היופי. שדה היצירה של אחד־העם מזכיר לנו ניר־אביב מַשהיר, אשר ששון הצבעים עוד טרם יהֱיֶה. ואולם בהטותך את אזנך אל תלמיו הרוים, אתה מקשיב, כמה כחות של צמיחה עמוקים כאן רוגשים במסתרים...

.IV

את כל סגנונו ומהלך־מחשבתו של אחד־העם מציֶנת אותה המתינות של תלמיד־חכם אמתי ונקי־דעת, שבספרותנו החדשה יש למצוא דוגמתה רק אצל ר׳ נחמן קרוכמאל. כמה רחוקה ההרצאה השוקטה והאירוניה הדקה והבלתי־מוטעמה של אחד־העם מאמצעי הפולמוס הגסים של שד״ל, זה שהיה מתנפל על מתנגדיו בקרדום כבד כלסטים מזוין, או מן ההתלהבות הסוערת של סמולנסקין, שהיה שוטף אותנו כמפל מים כבירים במבול של דברים; מתינות זו אמנם נוטלת מיצירתו חלק מכחה הבלתי־אמצעי. האצילות היתירה, נדמה לנו, מצננת את דמה החם. היא אינה תופסת איתנו בכח־איתנים, כי אם פורשת את ממשלתה עלינו לאט־לאט ובזהירות מיוחדה. למדריגה של סופר ע מ מ י לא יגיע אחד־העם לעולם. יותר מדי זרה לו לשון ההמון לכך. הוא יהיה תמיד נביאה של ה־élite. אך השפעה אטית זו תהיה תמיד ה מ ת מ י ד ה ביותר. מצבת־הברזל של מחשבת אחד־העם לא נשתחרר עוד, ואם גם נלָחם כנגדה, ב כ ח ה נלחם...

המחשבה של אחד־העם אינה מזנקת ממסתרים לפתע פתאום, כחית־יער ערומה, אשר תאחז את טרפה ואין מציל. הרעיון אינו מתגלה כברק אור נעלם, אשר לא נדע מאין יבוא. קול צעדיו מגיע אלינו ממרחקים. שער אחרי שער הוא פותח לו לאטו, צעד אחר צעד הוא כובש בבטחון את דרכו, וכשהוא מתגלה, הוא נקבע מאליו במשבצת הלב, כאילו היתה מוכנה ומצפה לו זה כבר. כל מה שהושב והוגה אחד־העם, הריהו בעיניו כדבר מובן וידוע, שייש רק לשוב ולבארו היטב. הוא כאילו בא רק להזכיר נשכחות. יש אצילות רבה בדרכו של אחד־העם, שלא להטעים את החידוש שבמחשבתו, כי אם דוקא את הידוע, את המובן מאליו. מדה נאה זו יכולה להביא אותנו לפעמים לידי מסקנה מוטעת, שאחד־העם מבצר מקום רק למחשבה המקובלת. אך זה יהיה עָול גדול מצדנו: בזה שהוא שוזר את חוטי מחשבתו המקורית בארג העבר יש אולי לראות את הקו היותר יקר שבאישיותו המוסרית.

מחשבתו של אחד־העם אינה מחוסרת כנפים, כמו שאפשר לשפוט לפעמים על־פי הרצאת דבריו, המעשית ביותר. היא אוהבת לשים מעצור לעצמה בעצם מעופה. א ו ה ב ת ה י א א ת ה ג ב ו ל. לרצונה היא שמה רסן בפיה, כשהיא חשה סכנה לנטות הצדה מן הדרך אשר התותה לה. משוש דרכה לבלי המשך אחר יפיה יותר מדי. במובן זה, כמו בהרבה מובנים אחרים, יכול היה אחד־העם – לא בלי קורטוב של גאוה נסתרה – להעיד על עצמו, כי מעולם לא נחשב בעיני עצמו כסופר אמתי. ואמנם יש לו על מה להתגאות: המחשבה לא היתה לו, כלרבים מאתנו, שעשועים למלאות איזו ריקניות שבלב. ה ס פ ר ו ת – במובן הגרוע – לא היתה מלאכתו מעולם.

בכל אופן יצירתו יש איזה מיכניסמוס בריא, שהוא משועבד לבעליו ואינו יוצא מרשותו לרגע. מין קונטרולה תמידית על עצמו, שלא להוסיף ושלא לגרוע. אין הכוס עוברת על גדותיה לעולם. אין אמנם השפע המתפרץ, אשר ישַבֵּר. אין המחשבה נזרקת ימינה ושמאלה ביד עשירה. קמצנית היא המוזה של אחד־העם בטבעה. אף טפה לא תלך אצלה לבטלה. אך גם לא תחסר אף טפה.

באחד־העם השיגה המחשבה העברית ראשונה את הדיסציפלינה של הבטוי המערבי. הוא היה הראשון, אשר למד אותנו לשלוט בעצמנו, להגביל את עצמנו. הוא שחרר אותנו להלוטין מן הטשטוש המזרחי, מן הערבוב של חזון ומציאות, מן האֶכּסטזה התמידית. כרוח צוננת עבר את המדבר הגדול של ספרותנו, ובכל מקום עברו השאיר אחריו נתיבות מאירות. את כל פנה טהר מאבק הדורות. שנואת נפשו היתה כל אנרכיה, כל ערבוביה. את כל הזיון שבחיים ובספרות רִתֵּק להוק, לסיסטימה. אין מקריות בטבע. לכל יש דרך, יש קביעות. הכל הולך אל תכלית ידועה.

רק בשם הגדולות הוא דורש את הקטנות. רק בשם המכּסימום הוא דורש את המינימום. בהגבלת עצמנו הוא רואה את גאולתנו. מתוך החוג הצר של עבודה קטנה וקבועה הוא נושא את עיניו אל הכוכבים הרמים. אין הוא מאמין בכחות המתפרצים, כי אם בכח המתמיד, בכח ההכרחי. לא את הרגע הגדול האחד הוא מוקיר, כי אם את הרגעים הרבים. האדם הגדול אצלו – זהו הטפוס הבינוני, אשר כל כוחותיו המוכריים שקולים ומדודים–אף אחד לא פגום, אף אחד לא יחסר. את הקיצוניות, אף זו של הגאון, אינו גורס. בכל הוא מבקש את הסינטיזה, את ההרמוניה של הרוח. את ההכרעה לצד אחד לא יסבול. שום „קומפנסציה" בעד החסר לא יקבל. יש לו „עיקרים", אשר עליהם לא יותר לעולם. גם מן הגאון הוא דורש מלוי כל היכולתיו. מכל הפובליציסטים העברים הוקיר דוקא את ליליענבלום, את זה, שמחשבתו כשהיא לעצמה לא היתה מבהיקה ביותר. הוא הוקיר בליליענבלום את הפשטות, - את ה„בינוניות", הייתי אומר, את הסופר הישר, שכל מחשבה שלו מצטרפת למעשה: את הפרוזאיות החיצונית, השומרת את הקודש תחת מסוה של חול.

המחשבה הלאומית, שהתלבטה מחוסרת צורה וגבול ביצירת שד"ל וסמולנסקין, קבלה את תקונה ותגבר חיל בכח הבטוי החדש של אחד־העם. ביצירת אחד־העם יצאה ראשונה מחתולי הילדות של השירה, מצאה ראשונה את הגדרתה, קבעה את תהומיה. מה שהשתפך עד בואו אל כל עבר ויאבד בלא דרך, נכנס לאפיקיו והתחיל זורם במנוחה ובטחון. זה היה הבטוי המערבי למחשבה העברית–הסינטיזה הראשונה של מזרח ומערב. אנחנו, עם כל המערביות שבנו, עוד לא השתחררנו מן הצבעוניות המזרחית, מן היסוד הדמיוני ביותר, המפשט ביותר. יותר משהשגנו את

הבסיס המערבי, אנחנו שואפים אליו. אנחנו דורשים אותו לא רק מאחרים, כי אם גם מעצמנו. זהו האידיאל שלנו. אך ביסודנו אנחנו מלאים את רוח המזרח. עוד ערפלי החלום מטשטשים את גבולי־המציאות הנאמנים. אין עוד אותה המזיגה השלימה של תום הרגש וחריפות השכל—מה שמצין בעצם את רוח המערב. סופ־רים מזרחיים אנחנו, שמרדנו בהמזרח ועדיין כולנו שבויים בידו. אחד־העם הוא מע־רבי בעצם. הוא ריאליסטן. כל רעיון שלו מכוון לצד ממשי, מעשי. אין יופי מופשט. יש רק הוד הבנין של החיים.

באחד־העם נתחזקה היהדות, כמו ביצירת הרמב״ם והרנ״ק, לא בזה, שהכניסה את יסודות המחשבה האירופאית לתוך עצמה. הפילוסופיה של אריסטו נשארה זרה לרוחנו וממנה לא דבק בנו כמעט מאום; ואפילו ההיגליניות, שהיא יותר קרובה לנו, לא השפיעה עלינו אלא מעט מאד. היהדות נתבססה בגלותה בעצמה אותם היסודות החדשים, שקיומה היה זקוק להם באותה שעה. היסודות האירופאיים היו רק האמצעים לכך.

אין אני מאמין בהרכבת דעות חדשות. כל הרכבה פוגמת את הטעם הטבעי, מוחקת את הצורה המקורית. בכל אורגניסמוס לאומי בריא ישנם ממילא כל היסודות האנושיים. נצרכת רק לפעמים קנאות ידועה, קנאות לאומית, כדי לגלותם. ואחד־העם הוא אחד הקנאים האלה

.V

אולי היה טוב, לו היה פחות קנאי. אז היה יותר סופר. לולא סגר את עצמו בחוג־דעות מצומצם, אשר עליהן הי ועליהן נלחם, היה בלי ספק פותח לנו הרבה צנורות־שפע חדשים, שמחשבתנו היתה מתברכת מהם. אך הוא ידע, כי כל מחשבה חדשה ניזונה מהפסדה של חברתה, ועל כן היה ירא כל כך להרחיב את גבולי יצירתו. לו היה „סופר אמתי״, לא היה חושש לכך. מי שהוא סופר בעצם שמח על המחשבות הנוצצות והנובלות כאחת. יודע הוא, כי ה„נובלות״ משמשות תמיד זבל טוב לשדה מחשבות חדשות. לא כן הוא המורה: במות מחשבתו היחידה, ושבת גיל יצירתו לעולם. ענוה היא דרך המורה.

בבטחון עליז התחיל. המית־לב חמה ואמונה גדולה האירו את דבריו הראשונים. איזו הרמוניה נפלאה היתה אז בין המחשבה והרגש, אשר הכניעה את הלב והמוח כאחד. בן־לילה כמו גדלנו בכחה. בן־לילה נעשינו לבונרים.

אך ארכו ימי המלחמה, ההרמוניה לקתה מעט, והסתירה, למרות שהוא שולט בה ואינו נותן לה להרעיל את צנורות נפשו, התחילה עוכרת מעט את הים הז־

השוקט הזה, עוד שרביט המלך בידו כמקודם, אך חירותו הולכת ונפגמת. הוא מתחיל מפרפר בעצמו בשלשלאות הברזל של שיטתו.

התחילו נמשכים וכוחים ארוכים עם מתנגדיו – ובוחים ארוכים יותר מדי כל וכוח מתמיד, כל נטיה, הסברה יתירה מעמידים סוף־סוף את המחשבה על המיניסום שלה. כשאדם חופר לעצמו את באר המחשבה, הוא הולך ומעמיק אותה; כשהוא חופר אותה לאחרים, על כרחו הוא מתעכב על השטח העליון. המחשבה של אחד־העם הפסידה הרבה על־ידי זה, שנעשתה מכוונת לאחרים יותר מדי. ברצונו להשליט אותה על אחרים, הלך ונשתעבד בעצמו יותר ויותר אליה. בהלחמו כל הימים עם אחרים, לא הספיק להלחם מעט בעצמו, להשתחרר מעט מעצמו. לא טוב כשאדם נעשה אדיפטן של שיטת עצמו יותר מדי.

אחד־העם הוא יותר מדי מוניסט. הוא אינו מקבל בחשבון את הכחות המרובים של החיים – הכחות ש„אינם מן המנין". הטבע הרבה יותר עשיר ממה שיש בכחנו להקיף. אך בתור ריאליסטן אין לו לאחד־העם אלא מה שעיניו רואות. ועל־כן כל־כך מעטה השמחה בהיקף מחשבתו.

בלב כבד אנו הולכים אחריו. אין זה יער של מסתרין. אין אנחנו הולכים לקראת פלאים. כל השבילים מובילים כאן אל תכלית ידועה – ידועה לפעמים מראש קצת יותר מן הצורך. יש אשר טוב מעט לתעות באין דרך, לגלות פתאם את ארמון־הקסמים, אשר לא צפינו לו. אך יש גם גיל בשבילי־הזוהר, אשר ינהוגו בטח. כי ניעף מעט מצחוק ההלומות וצבעיהם, אנו שמחים על צמצום ההיקף, – על ממשלת הודאי

לא את החלומות הוא הורס. הוא ירא אולי עוד יותר מאחרים את מותם. בכל מעשה ריאלי קטן הוא מבקש את זוהר החלום, ובכל חלום - את האמת הריאלית. למען הרחוק הוא כל־כך מזהיר על הקרוב. כל אמצעי צריך להיות גם תכלית. בכל רגע יועד יפיו של הנצח!

הוא היה איש־הסגנון, ועל־כן ידע להפקיר את הרב בשביל המעט. למעשים השלמים צריכים אנו לא רק מצד עצמם הם סמל העתיד, בהם כח העתיד. על כן לא הבדיל בין קטן לגדול, ובלבד שיהיה שלם. רק הפגם היה מטיל עליו אימה. בכל פגם של ההוה ראה את התקלה לדורות.

הוא היה לא רק איש־הסגנון. הוא, במובן ידוע, יצר את צביון הדור. לתוך חוג מחשבתו משך את הקרובים והרחוקים. ומשירד מעל הבמה נִטַשְׁטְשׁוּ פני ספרותנו, כמו נתק החוט הנאמן שהיה מאחד אותה.

אמונתו בנו, צריך להגיד את האמת, לא היתה רבה, וזה היה מעליב. אך זאת היתה ספקנות מתוך רצינות עמוקה, מתוך רגש־אחריות צורב. זה לא היה

סריפטיציזמים מתוך שממון ופריקת־עול, כי אם קריאה להתגבר על עצמנו, להתרומם על עצמנו. הוא פוגע בנו, למען עורר בנו את רגש הכבוד שקהה, למען הישיף את שארית הכחות הנרדמים בנו. ספקן זה מאמין בכל־זאת, שבדור של אינדיווידואליסטים כדורנו אפשר עוד להשליט את ההכרה, שמציאות אמתית אינה אלא מציאות הכלל, שמפני המציאות החברתית בטלה המציאות האישית. הוא מאמין, שאפשר עוד להשיב לנו את האינסטינקט הקדמוני של הֲוָיָה קוליקטיבית, שנפגם אצלנו.

תורתו של אחד־העם אינה מגדלת גבורים—היא מגדלת אנשים. אנשי חובה. אנשים שיש בכחם להביא קרבנות מתמידים, קרבנות חשאיים, קרבנות שאין מרגישים בהם. על־ידי זה שאין היא תובעת את אשר למעלה מכחנו, היא מעמיקה את תביעותיה. היא קובעת הרמוניה בין החומר והרוח, בין האידיאל והמציאות. אין התורה להוד והחיים להוד. אל נא נעשה את תורתנו פלסתר בדרשנו את אשר למעלה מכח האדם.

ואת היא תורת ישראל.

*

זה הוא האיש אחד־העם וזאת היא תורתו. אין זאת אניה עליזה מפליגה במפרשיה הקלים לים־הגדול. איזו יד כבדה תנהגנו. אין בתורה זו כדי להשכיח את עֳנִי חיינו וקוצר ידינו. אך יש בה גם תנחומים מוצנעים. יש בה גם כדי לפיים. יש כאן על מה להשען. בארג ההלומות היפים, אשר עטו את נפשנו אורות יועדים בימי תקופה שלמה, זה היה חוט החיים החזק, יתד המחשבה הנאמנה. אל נא נבוא בטרוניא עליו, שהוא בעצמו לא היה בונה. לא זה היה תפקידו. הוא היה האַרכיטקטון של מחשבתנו הלאומית, של בנינגו הלאומי. אלה שיבאו אחריו לבנות את הפלטין, על פי תבניתו יבנוה.

.1917

דוד פרישמאן.

גְפָשׁוֹת

I.

י. ל. פֶּרֶץ.

הוא מת – ואני בתוך פנה שוקטת יושב ומדפדף בספורים ומגיע לספור הקטן „העושה נפלאות". האם תזכרו אותו? – מעשה בקוסם העושה בלהטים ומאחז את העינים. בבקר יום אחד בפתע פתאום נתגלה באחת העיירות הקטנות שבווהליניה. שואלים: מהיכן? – מפאריז. להיכן? – ללונדון. מתפלאים: דרך עיירה בווהליניה ללונדון? – תעה תעה! – וכשבני אדם רצים אחריו ומבקשים פתרונים, הוא מתעלם תוך כדי דבור, כאלו בלעה אותו האדמה, ובאותו רגע גופא הוא נראה בתוך קבוץ שני של בני אדם בעבר השני של השוק. לאחר ימים הוא שוכר לו אולם גדול, כדי להראות נפלאות בפני קהל ועדה. ונפלאות – עין לא ראתה, חוץ לדרך הטבע. בולע גחלי אש כתפוחי אדמה. ומשליך מפיו קשורי משי מכל המינים ומכל הצבעים. זורק מבתי רגליו זוגות־זוגות של תרנגולי הודו, והתרנגולים חיים ורצים על פני האדמה וקוראים קוקוריקו. פתאום הוא מרים רגלו ומקרצף מעל סוליו נעליו דינרים של זהב, זהב ממש, מלוא הקערה דינרים של זהב. אחר כך הוא שורק – ומתחילות טסות באויר עוגות חלות להם, כצפרים עפות, והן מחוללות באויר ומרקדות רקודים. שורק שנית – והכל נעלם שוב ברגע אחד ואין כל. אין עוגות, אין חלות, אין תרנגולים, אין קשורים, אין זהב – לא כלום. נתגלה לבסוף שהיה זה אליהו הנביא...

ובעוד אני מדפדף באותו הספור – והנה פרץ בעצמו עומד חי וקים לפני. האם לא היה הוא בעצמו מין קוסם שכזה?

אמת – אליהו הנביא. אבל איזה רגש של אי־בטיחות מְלַוֶה תמיד את ההכרה הזאת. יש בו באותו אליהו הנביא הספרותי איזה דבר. שאינו נותן אותך להאמין בממשותם של הענינים. ואין אתה בטוח לעולם אם יש להם יסוד קים מתחתם,

הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופס. לעתים תוקף אותך מין פחד פתאם, שבעוד רגע והוא ישרוק – וכל העולמות הנפלאים, שנֵער לפניך מתוך בתי־זרועותיו, יֵעָלמו וינוזו ולא יהיו פתאום, יש לך עסק לא עם אמן, כי עם קוסם...

ילד פלאות היה בנערותו, מין עילוי חריף ושובב. בבוקר יום אחד, דומה כאלו מפאריז או מלונדון, צף למעלה בתוך העיירה הקטנה של ספרותנו. תעה תעה לכאן, בחפזון כתב איזו דברים, חָטוף וכתוב, חטוף וכתוב, והדברים היו לא טובים ולא רעים, אלא שהיו משונים מכל מה שקדם להם. וכשהתחילו לרוץ אחריו – נעלם פתאום ולא נראה. יותר מעשרים שנה לא ידע איש איה הוא, ורק שמועה נשמעה כי באיזו עיר נדחת בפולין נשתקע ונעשה שם לארבוקט פרטי בערכאות. פתאום צף שנית למעלה, בא בסערה ובנשימה לוהטת, אחת שתים ושלוש, ולא עלה אלא קפץ על הדוכן, והתחיל להראות נפלאות. ונפלאות – כיצד הוא אומר שם?–נפלאות אשר עין לא ראתה, חוץ לדרך הטבע. בלע גחלי אש, פָּלט קִשּׁורי משי וברא תרנגולים ותרנגולות. שרק – וש״י היכלות נפלאים, עשוים בדולח ושוהם ואזמרגד, פרחו פתאום לעינינו. שרק שנית - ומתחת לסולי נעליו התגלגלו לפנינו אלפי דינרים של זהב. שרק שלישית – ופחד פתאום הנה זה נופל עלינו כי בעוד רגע יחדל הכישוף, וכל המראות הנחמדים האלה ימוגו לעינינו וינוזו ויעלמו פתאום. יש לכל אלה נודל, אך אין להם משקל. פורחים הם באויר. בארגז הספרים שלי עומדים כל הכרכים היפים אשר כתב לנו, והארגז סגור היטב על מסגר, ובכל זה יש שאני מוצא את עצמי מוכרח לגשת בבוקר אל הספרים האלה ולמשש אותם במו ידי, למען הִוָּכח כי עוד עומדים הם שם בֵאמת. מתירא אני שמא פרחו בין כך וכך...

אי מזה בא דבר שכזה?

כשראיתי את פרץ בפעם הראשונה, זה לי יותר מעשרים וחמש שנים, וראיתי את קדקוד הראש האדיר הזה עם העינים הלוהטות, ושמעתי את אופן הדבור שלו עם הסֶנְטֶנְצִים הקצרים ועם ההלכות הפסוקות, שעל פי רוב הזר מהן הוא בעצמו בעוד רגע, והתבוננתי אל התשוקות הסוערות והרבות שלו ביחד עם קוצר רוחו לברר אותן לו לעצמו ולהוציאן לידי פעולה – נעשה לי דבר אחד ברור פתאום: עד כמה שלא יהיה האיש הזה גדול בתור סופר, בתור אישיות מצוינה הוא גדול שבעתים ככה. הספרות שלו, בעצם, אינה אצלו אלא מין חזיון־לואי, מין הפל קטן, מין הוספה בחנם. העיקר הוא סוף סוף האדם שלו. בתור סופר אפשר [illegible] לנו יותר משהיה ביכלתו, ובתור אישיות – פחות מאשר יכול לתת בעצם. כל מי שיודע רק את ספרותו, ואותו לא ידע פנים אל פנים, זה יודע רק חלק אחד קטן ממנו. חזק וכביר היה שבעתים מן העדה אשר סבבה אותו, ועל כן משל בה ביד חזקה ובטרוניה

גדולה – ועל כן היה לה גם לסופר גדול. אבל בכדי להיות לסופר גדול באמת, חסרה לו, פשוט, סבלנות. לא היה לו די אורך־רוח כדי להיות לאמן. תאוה לא־כבושה בערה בו להיות – ושום נפקא־מינה לא היה לו מה, בלבד שיהיה: יהיה נא לחביבו של ההמון הגדול שבברדוב, יהיה נא לרבן של חסידים, יהיה נא לעומד בראשה של התנועה היודישית – ובלבד שמחיאות־הכפים תהיינה סוערות ולא תחסרנה רגע אחד. הן היה מאלה, אשר רגע אחד לא יוכלו להיות בלי מחיאות־כפים. – דרך אגב היה גם לסופר גדול...

וכמה פעמים, כשהגיתי בו, תקפתני כעין התמרמרות – התמרמרות כנגד אותו ההמון והתמרמרות גם כנגדו. מה היה יכול אותו פריץ להיות לנו באמת, אלמלא הדיחה אותו הערצת־ההמון מן המסלה ואלו נתנה אותו לעבוד את עבודתו על־פי טבעו? כמה אוצרות טובים היינו יכולים לקבל ממנו, אלו היה לו הכח לותר על הגיפתו של השוק ולהתיחד עם נשמתו ועם עצמו על השולחן אשר לפני אדני – שהוא הסימן הראשון לאמן באמת? – הן סוף־סוף הוא האיש אשר נתן לנו את „גלגולו של נגון" ואת „אם לא למעלה מזה" ואת „בין שני הרים" ואשר בכלל הנשים בנפשו קולטורה שלמה של ספרות!

דבר אחד הוא ברור: הכשרון הוא אצילות ולא המונות – הכשרון הוא ההפך הגמור מן ההמונות. אם הנן אלהים אותך כשרון, שהוא דבר הנתון רק לאחד מרבבות, הרי בהיר־יָה אתה, ובכן: אָציל. ואם עושה בעל הכשרון כָּנִים כאלו הוא מתערב עם ההמון, שקר הוא עושה בנפשו ושקר הוא עושה עם ההמון, ורק את נפשו ואת כשרונו הוא מחַבל.

ההמון הגדול העריץ אותו – ואת ספריו לא קרא. האינטליגנציה לא העריצה וגם קרוא לא קראה, והיהודים קראו – ולא העריצו. היהודים ידעו כי היה פה „כח", אשר אין לו כל התנאים הדרושים להיות לגדול.

.II

י. ל. קאַנטאָר.

דומם מת ואיש לא ידע את מותו, דומם חי ואיש לא ידע את חייו. רק פעם אחת הפסיק את הדממה הגדולה הזאת: אז, לפני שלשים שנה, כשקם בבקר יום אחד והוציא את „היום" – את העתון היומי העברי הראשון, אז היה ה־עש גדול מאד. מי מבני הדור אשר עתה יודע את אשר היה „היום" הזה ואת פָּרָשת ערכו? מי יודע עתה את אשר היה קאַנטאָר? אחרי שהֵכין ויסַד ותִקן אותו, ירד מעל הבמה יבאו אחרים ומלאו את מקומו והוא סר הצדה ויתחבא. מעט־מעט נשכח כולו. וגם

לדבר הזה לא שם את לבו. סוף־סוף הן לא העושה היה לו העיקר אלא המעשה. דומם חי ואיש לא ידע בחיותו, דומם מת ואיש לא ידע במותו...

ובכל זאת הן הוא זה האיש אשר עשה את המעשה, שהוא אפשר היותר גדול, אשר נעשה להתפתחות ספרותנו ואשר ממנו נפתחה תקופה שלמה והדישה: „החידוש הזה — אמרתי פעם על־דבר „היום" — הוא סוף־סוף זה, אשר לו עלינו להודות על כל אשר יש לנו בספרותנו כיום הזה. אם יש לנו סוף־סוף איזה דבר, הדומה מעט או הרבה למין זה, שנקרא ספרות, הלא הדטום שלו מתחיל עם הגליון הראשון של אותו העתון היומי הראשון „היום". קין הושם לאותה הבטלנות ואהבת הפסוקים ופטפוטי־המלים רק לשם מלים, שנשתרשו כל כך בספרות הקודמת. אדם כותב בשביל עהון יומי ויש לו עסק עם היי השעה ועם חיי הרגע ועם ההיים בכלל, שוב אין לו אפשרות לכתוב מליצות ולחיות באויר ולהלום פסוקים, אלא עומד הוא על גבי הקרקע וחי ממש וכותב ממש. צעירינו עתה אולי לא יבינו עוד את כל הדבר הזה; להם נעשה הכל כבר טבעי. ואולם אל נא ישכחו, כי הם באו כבר אל המוכן, וכי מוכרח היה איש, שיכין את כל זה – והאיש המכין את כל זה הוא אותו יהודה ליב קאנטאר. אם יש לנו עתה איזו התחלה, ואם יש לנו גם יותר מהתחלה ונראים גם הפירות הרכים הראשונים, אז בואו ונחזיק טובה לאותו יהודה ליב קאנטאר. התקופה הזאת מתחילה עם החידוש שלו ועם עבודתו. כל הספרות קבלה בתנועת־יד אחת צורה אחרת. ואיזה כח חנוכי, ואיזה ערך קולטורי היה להידוש זה – כמעט שאין לתארו. אלמלא הייתי מתירא, שילעגו לי קצת, הייתי אומר: היה זה מעין המצאה של מסלת־הברזל. מסלת־ברזל התחילה לעבור סוף־סוף גם בערי השדה של הספרות העברית. לא כחו של הקיטור הוא העיקר בהמצאה זו, לא האפשרות, שאדם עובר ממקום למקום במהירות יותר מרובה, אלא אותן התוצאות הנפלאות, שאין להן שעור כלל, הכרוכות אחרי חידוש זה. רתמוס חדש נתן לנו, טמפו של אומה מודרנית. כל חיינו הרוחניים מן המוכרח היה שישתנו על־ידי כך"...

ואולם אני הן לא על „היום", כי אם על קאנטאר בעצמו חפצתי לדבר הפעם דברים אחדים.

יש בני אדם, שזהו גורלם, לבלתי הגיע לעולם עד לשבת או ליום־טוב עצמו, אלא מגיעים תמיד רק עד לערב שבת וערב יום־טוב. גם חיי קאנטאר לא היו חיים בעצם, אלא מין „ערבי חיים"; לא היו חיים כשהם לעצמם, אלא מין חיים של „בין כך וכך", של „לפי־שעה", של „בינתים"...

ילד, פלאות ברחוב היהודים שבווילנא. עילוי מצוין, נער אשר בעודו בנערותו קבל התרת הוראה, עלם אשר הפליא את מוריו בהיותו בבית־מדרש הרבנים – כך

בא לברלין וכך נעשה לתלמידם המובהק של הֶלמהולץ, ווירחוב ודיבואַ־רימונד, וכך השלים את הוקו בתור דוקטור לחכמת הרפואה. מובן מאליו, כי חכמת הרפואה לא הספיקה לרוחו הלוהט, ולכן כתב „בין כך וכך" מאמרים ודברי בקורת ושירים, וערך „לפי־שעה" את „הצפירה" השבועית, שיצאה אז בברלין. את אלה עשה, כמובן, רק „בינתים". ואיזו עברית כתב האיש הזה בימים ההם! לא נפלאות ונצורות, חלילה, אלא סגנון, שלא היה עוד ידוע כלל עד אז, אותו הסגנון המדויק והמצומצם, אותה הבהירות בלי שום פסוקים ושיירי פסוקים ובלי שום הכמות של מליצות ובלי שום פטפוטים של מלים. אותו „הן" המפורש, בשעה שאמר דבר בחיוב, ואותו „לא" המוגבל, בשעה שאמר לא – ואת כל זה עשה כבר אז, לפני ארבעים או לפני ארבעים וחמש שנים! אם לא ממנו – כך חשבו המבינים המועטים אז – אם לא ממנו תפָּתח התקופה ההדשה לספרות העברית, שאליה יחלו כל כך, אז לעולם לא תפתח עוד. סוף־סוף נתגלה באותה הספרות האדם מן הישוב הראשון המדבר בלשון בני־אדם ולא רק שהוא מדבר, אלא גם כן – וזה לא דבר קטן כלל – שאם אין לו מה להגיד, הוא מחריש לגמרי ואינו מדבר כלל. המצאה נפלאה זו, שלא לדבר כלל בשעה שאין מה להגיד, לא היתה ידועה עוד לסופרינו אז. אלא – שכָּל זה היה אצל קאנטאר רק ענין „לפי־שעה" ורק „בין כך וכך". בימים ההם שב לארצו ולמולדתו ונשתקע בפטרוגרד על מנת לעמוד על הבהינה גם ברוסיה בתור דוקטור למדיצינה ולהתחיל את אורח חייו בתור רופא – אלא שאירע לו מעצור קטן בדרך, נזדמן עם אנשים, שהוציאו אז עתון שבועי רוסי בשביל יהודים, ויהי קאנטאר „בינתים" לעורכו של העתון הזה, רק „בין כך וכך", כמובן, ואולם את עבודתו העיקרית, את חייו ממש, הלא הַתחיל יתחיל מחר, בעוד ימים ומקץ שנה, ואותם הדברים הקטנים, שהוא עוסק בהם עתה, הן הוא עוסק בהם רק „לפי־שעה". מחשבות גדולות היו בלבו תמיד לעתיד. בנינים שלמים היו לנגד עיניו בכל עת, עולמות מלאים הרה והגה רוחו בכל הימים. והן בכה ידיעותיו הרבות ובקיאותו והריצותו ויושר שכלו ביחד עם רוח הבקורת ההריפה ועם הטעם הספרותי הדק שהצטיין בהם, היה יכול באמת לעשות את כל הגדולות איש־ השב. אלא–ש„לפי־שעה" ו„בין כך וכך" ועד „מהר" ועד „מקץ שנה" עשה לו דברים אחרים לגמרי. למשל: „בין כך וכך" עלה בדעתו ליצור את העתון היומי הראשון בישראל – וייצרנו. מובן מעצמו: גם הדבר הזה היה בשבילו רק דבר „לפי־שעה" ו„בין כך וכך" ו„בינתים", כי הלא את עבודתו העיקרית בעצם יתחיל לעשות – מהר. כמו כן היה „בין כך וכך" למורה באיזו גימנסיה בפטרוגרד, היה „לפי שעה" לרב בליבוי, היה „בינתים" לרב בווילנא ואחר־כך בריגא – וכמובן: מהר, בעוד מעט, בעוד איזה זמן, לכל היותר בעוד שנה, יתחיל לעבוד את עבודתו בעצם, אשר לה הוא אומר להקדיש את

חייו. במאות מכתבים אשר כתב אלי, הבטיחני כי עוד מעט והוא יתחיל...

ובאחד מן הימים ההם ראיתיו, והנה הוא כושל ועיף ויגע. האיש, אשר שריריו היו פעם ברזל וכחו היה כחו של ענק, היה עתה רק צל של קאנטאר הקודם. לא נשארו לו בלתי אם העינים הבוערות ואותו המצח הגבוה, המקומר והיפה, ואותם ההידודים ההריפים ומלאי רוח, שלא פסקו אפילו רגע מעל שפתיו. ים של תבונה נבע מפיו באין מעצור. ואולם האיש נעשה „לפי שעה" זקן, האיש נעשה „בין כך וכך" לגל של עצמות יבשות-ודוא: אין דבר! עוד חולם הוא את הלומותיו ועוד הוא עומד רק על הסף כבא זה עתה מן החוץ לבעבור יתחיל. בהתלהבות ובאמונה רבה ובלב תמים מדבר הוא עמי על דבר הספר הגדול, ספר „תולדות הספרות הישראלית", גם ספר „תולדות הספרות הכללית", אשר יתחיל לכתוב בשבילנו מהר, לכל היותר בעוד ימים אחדים...

מחר-בעוד ימים-בעוד איזה זמן-לכל היותר מקיץ שנה-ובינתים והנה מזל-טוב לך! השערות הלבינו, העצמות עששו, ושנותיך ששים ושבעים...

ובאחד הימים באה לי השמועה, כי יהודה ליב קאנטאר מת. אך עד היום הזה לא אוכל להתרגל אל המחשבה ולהאמין בה. כמדומני, שגם מיתה זו אינה אלא „לפי־שעה"...

ואולם האיש הזה הוא שנתן לנו את „היום". אלמלא עשה לנו שום דבר אלא את העתון העברי הראשון, הלא דיהו. אב הוא לתקופה חדשה.

.III

שָׁלוֹם־עֲלֵיכֶם.

באה השמועה כי שלום עליכם מת – והרושם הראשון היה: ובכן גם המות הוא רק שחוק! – ובכן גם זה אינו אלא אחד מן „העסקים" אשר יאחז בם מנחם־מנדיל!

אגיד נא את הדבר מיד: תמיד, כשהגיתי בו, לא העסיק אותי כל־כך החזיון, שהוא „מרק טוון" היהודי, או שהוא האזרח הנכבד של מזפובקה ויהופיץ וכתריאלובקה היוצר לנו את טפוסו של מנחם־מנדיל, או שהוא הכותב את הספורים לילדים המצוינים ברכותם ואת הספורים לגדולים על דבר „טוביה החולב", אלא תמיד ובכל פעם העסיק אותי אצלו חזיון אחר לגמרי: – הנה סוף־סוף יש לנו גם אנחנו סופר, והוא הראשון, שיש לו אותו הכשרון המיוחד להיות כותב וכותב וכותב! – הייתי רוצה כי הקורא יבין את הדברים האלה לאמתם. אינני מדבר עדיין על זה, אם הוא סופר טוב או לא טוב, אלא מדבר אני על עצם המלאכה של הכתיבה, שאנו

מוצאים אצל אדם: – אדם ש נ ו ל ד להיות סופר. הלא גם אחרים כותבים בקרבנו ויש שהם בעלי כשרונות נפלאים. ויש שהם גדולים במעלה ממנו, ויש שהם נותנים לנו פעם ושתים איזו מרגלית יקרה, אלא שבכתיבתם אתה חש, שהם דוחקים את עצמם לדעת והם עמלים עם עצמם ומיגעים את עצמם, נושפים ברוחם אל תוך הניצוץ, שנתן להם אלהים, ומתלהבים אותו ועושים ממנו להבה, וסוף־סוף, על־ידי עבודה רבה ובעזרת המות, יוצא דבר טוב. אבל סופר שיהא כותב מאליו, ואפילו בשעה שאינו רוצה כלל, סופר שהעט שבין אצבעותיו יהא כמין מַשְׁפֵּךְ, שנשפכים ממנו נהרות שלמים, והם שוטפים ושוטפים ושוטפים, סופר שהוא מין מעין נובע יום ולילה, בשבת ובחול, בשנה פשוטה ובשנה מעוברת, כ״ד שעות במעת־לעת, סופר שאינו מְהַקֶר ואינו מנקר ואינו חוגג ואינו ממונג, אלא כותב וכותב וכותב, – סופר כזה היה לנו רק אחד, והוא שלום־עליכם. וזהו כשרון בפני עצמו. עמו עשינו את ההתחלה להיות נכנסים גם אנו לתוך הספרות הכללית, בהיות לנו סופר, תחת אשר אנחנו היינו רק אנשים כותבים. אפשר שהאמנות שלו אינה עדיין אותה האמנות, שאליה אנחנו מתפללים, אפשר שהנפישות שלו הן הנפשיות היותר פשוטות ואינן עדיין אותן המורכבות והסתומות, הנותנות מזון לרוחו של המבקש, אפשר שהליריות שלו אינה עדיין אותה הדקה והנאצלה, שרשמה אינה פוסק לעולמי עולמים, אבל לא זה הוא הפעם העיקר. העיקר הוא כי הוא סופר לשמו, משום שאינו יכול כלל להיות ל א ־ סופר. מין עשירות היתה לו, עשירות של כתיבה, שדוגמתה אנו מוצאים רק אצל מיליונר, מיליונר של ספרות. מין קלות היתה לו, קלות של כתיבה, שדוגמתה אנו מוצאים רק אצל אשה, שאינה יודעת חבלי לידה, אלא מטילה את ילדיה בין נאולה לתפלה, כמין אבדה בהיסח הדעת. יושב אתה לפניו ומספר לו את תכנית הספור הגדול שלך, שאתה הוגה וחושב ומהרהר בו זה עשרים שנה, ובין כך ובכך הוא אומר לך: רעיון עלה על לבי ברגע הזה – ומקץ שלשה שבועות והנה רומן בן שלשה חלקים נגמר. ואת עשירותו זאת אנו מכירים אצלו גם על־ידי חזיון אחר: בשעה שאחרים, כשעולה איזו מחשבה יפה על לבם, נזהרים להשתמש בה לבטלה ולהסיחנה לבעלי שיחתם, אלא מצפינים אותה לאותה שעה שישבו לכתוב איזה דבר מהוגן, בשעה זו היה שלום־עליכם ממטיר את המצאותיו ואת חידודיו ואת מחשבותיו בכל עת על ימין ועל שמאל בלי מעצור, ולכן היה לכותב מכתבים פרטים נפלא במינו. לפעמים היה כותב לרעהו מכתב בן עשרים או שלשים דפים, מין מכתב „שלום לאהובי", ההת אשר אחר במקומו היה עושה בהומר הזה ספר שלם. הלא המכתבים הפרטיים שלו הם ספרות שלמה!

מה עצר בעד הסופר המצוין הזה להיות לנו ראש וראשון?

שלום־עליכם, אמת היא, היה „מרק טוון היהודי" – אבל בכדי שיהיה לאדם גדול אפשר שחסר לו בקרב לבו אותו הצווי. המוהלט של המוסריות העושה את הסופר לגדול, שכל מלה שלו נעשית לבסוף לאורים־ותומים. אותה היכולת המוסרית היא בשביל הסופר מין הוט של שדרה, העושה את קומתו זקופה. שלום־עליכם, אמת היא, הוא שיצר לנו את הטיפוס הנצחי של מנחם־מנדיל ונתן לנו את טוביה החולב – אבל בכדי שיהיה לנו לאותו היוצר, אשר יכיר בו לא רק הרוב הגדול כי אם גם המעטים המבינים, אפשר שחסרה לו רק אותה היכולת של הפסיכולוג, המפלס לנו את הנתיב לתוך החיים הנסתרים של נשמות המורכבות ומטורפות גם יותר קצת. יש רגעים שהקורא אינו יכול בשום אופן לצייר לעצמו כי הפסיכיקה של שלום־עליכם גבוהה הרבה יותר מזו של מנחם־מנדיל. שלום־עליכם, אמת היא, הוא הכותב לנו את ספורי הילדים הנחמדים – אבל בכדי שיהיה לנו לסופר, אשר לא נוכל לשכוח את המלה שלו לנצח אפשר שחסר לו רק אותו הכח האיסתיטי, העושה את המספר לאמן. לא ידע הסופר המצוין הזה את סוד המדה הנכונה.

אין שום ספק כי כל הכחות האמורים בזה היו טמונים בנשמתו של שלום־עליכם, אם לא במלואם, כי אז, לכל הפחות, ביסידותיהם, אלא שההומוריסטן שלו בלע אותם – וזוהי גדולתו. מין גבור הוא, אשר כבש את כשרונותיו ואשר ותר עליהם, בכדי שיהיה לנו להומוריסטן היותר טוב, שנתנה לנו ספרותנו.

כי הנה שלוש מדרגות אני יודע אצל סופר. יודע אני אותו, כשהוא עומד על המדרגה היותר פרימיטיבית והוא מביט על עצמו ועל העולם מסביב בכובד־ראש, מקמט את מצחו כ"ד שעות ביום במשך שבעים שנה ונוטל את סבל החיים על שכמו בכבדות ונאנח תחתיו. המדרגה השנית היא, כשהוא ממלא שחוק פיו לכל הזיזן מהזיונות החיים, אלא שהוא מוציא מן הכלל הזה את האחד – את עצמו. ואולם המדרגה היותר גבוהה היא השלישית: כשהסופר כבר הגיע עד לאותה המעלה, שהוא מוצא און בנפשו לתת לצחוק את נפשו היא. שלום־עליכם, כמדומני, בא עד למדרגה זו. היה לו הכח לתת את נפשו עצמו לצחוק וללעג. ברא את מנחם־מנדיל–ובעצם נתן ללעג ולצחוק רק את עצמו. היתה לו נשמה יתרה, עד כדי להיות לסופר גדול, היו לו כחות של בורא נפשות, עד כדי להיות למספר מצוין, היו לו כחות של משורר לירי, עד כדי לברוא לנו עולמות נפלאים, ובא שלום־עליכם וִתר על כל אלה – לטובת השחוק שלו. בא ושחק לנו ולעצמו ולכל העולם כולו.

בא ושם לצחוק את כל חייו, בא ושם לצחוק גם את מותו. כי הנה כתב לנו צוָאה, שההומוריסטן ישבו משחק שם גם מאחרי לקברו. אדם כזה היה לנו רק אחד.

IV.

שִׁמְעוֹן־שְׁמוּאֵל פְרוּג.

הידעתם כיצד התחיל? – נער פשוט היה מנערי היהודים בחדרו של מלמד יהודי במושבה של יהודים. עם נערים יהודים שעשע את שעשועי ילדותו. הלשון שדבר בה, לשון המולדת שלו, היתה הלשון היהודית. ולשון יהודית זו – אפשר שהיא היותר קַלָּסִית והיותר צרופה והיותר נאמנה, שהָיְתָה בנשמתו של איש יהודי: אין לך מבטא רחוק, אין לך מלה זרה ובודדת, שתהא רחוקה וזרה לאותו הנער היהודי. כי לא חנם בלה את ימי ילדותו בקרב אותם היהודים הטפוסיים, אותם הולמנים והקלמנים ואותן מיני הגבירות העדינות הידועות בשם לוקשינטאָפּ והזינקנאָפּ, שארב כל כך ושהרבה כל כך לספר על אדותיהם אחר־כך בפיליטוניו ובשירותיו בפרוזה. מלבד זה הנה אמו בִּישְׁנָה אותו וְמרה לו את הזמר ביהודית. יָדע שמעון־שמואליק את שיר העם בלשון היהודית לא מתוך איזה קובץ, כי אם מפי העם עצמו. הדבר הספרותי הראשון, שכתב הנער פרוג, היה שיר בלשון יהודית. – כך היתה תהלתו...

וכיצד סִיֵּם ידעתם? – עיף למות וכבד מכאובים נוראים הוא שוכב על המטה אשר לא ירד עוד ממנה. ההדשים האחרונים הולכים הלוך וקרבים. רק עוד שבועות מעטים מבדילים בינו ובין היום הנורא. ופתאום – מי יודע את הנתיבות הנפלאות אשר בהן ילך רוח האדם? – פתאום תוקפים אותו געגועים באין מעצור, מין נוֹסְטַלְגִּיָּה באין קץ אל ארץ מולדתו, וארץ מולדתו זאת היא – ילדותו. על השולחן הקטן העומד לפני מטתו מונח אותו הספר הקטן הנקרא תנ"ך, והמשורר החולה מדפדף בו ביום ובלילה. ישעיה ויחזקאל ותהלים נעשים שגורים על לשונו. בימים ההם נעשה כמין נס: בן החמשים ושש מתחיל פתאום לכתוב שירים בלשון, אשר לפנים ידע ממנה בדוחק רק מלים בודדות – כותב הוא שירים בעברית. בערב יום אחד אני יושב לפני קרוב אל מטתו, והוא קורא באזני את השיר הראשון שלו הכתוב בלשון הקודש. עיניו בערו. ורק אחרי אשר השלים לקרוא, התעצב קצת ויהי לא־בטוח. אך כאשר אמרתי לו, כי השיר, בנוגע אל הלשון, עולה על כל מה שצפיתי ממנו, להין בדממה את כף ידי. ובכן: הדבר האחרון, שכתב פרוג, היה שיר בעברית. כך היה סיומו...

ורק באמצע, בין אותה ההתחלה ובין אותו הסיום, אירע דבר קטן: הפסקה של ארבעים שנה, שֶׁבָּהּ כתב פרוג רוסית. אמת, ההפסקה הזאת אָרכה מעט יותר מדי והקיפה כמעט את כל פעולתו בספרות – אבל גם חזיון כזה אינו מן הנמנעים בחיי אדם. בימים ההם כתב בשביל זורנלים רוסיים הנועדים ליהודים כמו שכתב

בשביל זורגלים רוסיים הנועדים לרוסים, כתב בשביל ה„ראזסוייט" וה„וואסחוד" כמו שכתב בשביל „ויסטניק יווראפי" ו„רוסקאיא מיסל". גם בשביל עתונים יומיים שונים למיניהם כתב. ואפילו את הפיליטונים בהרויים כתב בשביל הגליון ליום הראשון בשבוע של העתון הבולוורי „פטרבורנסקי ליסטוק". – כך היותה העת של ההפסקה...

הנה זאת היא הטרגדיה הגדולה של חיי משורר, כי הפסקה של ארבעים שנה תהיה גם מן האפשר! ארבעים שנה הי איש חיי צל, חיים כמו בחלום, והוא דובר יום ולילה בלשון אשר לא נתקשר עמה באורח פסיכולוגי ואשר רק באופן מיכני לבד השיג בה מין שלמות של אמן נפלא. בנוגע אל התיכן דובר הוא את זה אשר מלא ימלא את הפסיכה שלו עד בלתי גבול, ובנוגע אל הצורה משתמש הוא בלשון שאינה לו סוף־סוף אלא מין צעצוע מלאכותי. והסתירה נעשית סתירה נצחית. במדה שהצורה הולכת הלוך ויפה והלשון משתלמת הלוך והשתלם, במדה זו הולכת הסתירה הלוך וגדלה, הלוך וקרוע קרע יותר גדול בלב, עד שלבסוף נעשה המשורר עיף ומורגז ולא־בטוח, והוא מרגיש את עצמו פתאום כמו זר במקום אשר הוא עומד שם – מין תינוק שנשבה בין העכו״ם. הוי פרוג האומלל! מה יודעים בני הדור אשר עתה, אלה המגידים לך את שבחיך הרבים אחרי מותך, את אשר נשאת ואת אשר סבלת? פרוג לא היה מאלה אשר מצוא ימצא כח להשכיח מלבו אף לרגע אחד את ילדותו. יהודי טפוסי היה בלבו פנימי עד יומו האחרון. עד יומו האחרון היה רק אותו שמעון־שמואליק הרך של הקולוניה, ופתאום – הא לך מין סמיון גריגוריביטש, הא לך סופר רוסי בתוך סביבה רוסית והא לך על סביביך המון רעים וחברים זרים והא לך אותה ההובה האיומה לעמוד בסך־הכל ארבעים שנה על הדוכן ולעשות את ההעויות של טרם בולבא!

ואני זוכר אותו כשראיתיו בפעם הראשונה. הדבר היה לפני שלשים שנה בערך. מיד ביום הראשון כשבאתי לעיר הבירה הוצג לפני: עלם גבה־קומה, לבן־שער עם מצח רחב ועם עינים משחקות, וקול היה לו – פשוט, מין זמר. כל מי ששמע את קולו בדברו, זה אהבו מיד. פרוג עמד על מרום המדרגה של תהלתו. חלק שיריו הראשון יצא זה רק אז מבית הדפוס והמוציא לאור היה בעל „הנובויה וורמיא" בעצמו. בורענין לא גנה ולא הקניט אותו יותר מדי. סקאבישעווסקי כתב עליו דברים טובים ויעמידהו במדרגה אחת עם פופאנוב ועם נדסן. מובן מאליו כי בקרב החברה היהודית שבפטרבורג היה פרוג בימים ההם האדם המהולל ביותר. לא היתה קורסיסטנית יהודית אפילו אחת, שלא ראתה חובה לעצמה לכתוב אליו מכתב־ידידות על גבי ניר ירוק או להשליך אליו פרח או ציין, כשראתה אותו.

ואני הנה דפדפתי בימים ההם במחברת־השירים שלו, דפדף וחזור ודפדף, ועמדתי לפני הידה. בסקירה הראשונה נראים הדברים, כאלו נכתבו השירים האלה

רוסית – ואולם בעיני נדמו כאלו היתה לשונם לשון עברית, לשון ביבלית, לשון קודש, עד שנכון הייתי להשבע בנקיטת הפין, כי כתב אותם מחבריו של „אהבת־ציון“. כך כותב רק מאפו או, להבדיל, ישעיהו. המלים, כמובן, היו מלים רוסיות, ואולם רק המלים. רבונו־של־עולם, איך אפשר לבני אדם, שאינם יהודים, להבין אפילו במקצת את אשר כתב? – פתאום נתברר לי, כי אלמלי כתב המשורר הזה את הדברים ההם לא במלים רוסיות אלא בעבריות, כפי שהענין מחייב, היה נעשה לבעל סגנון ביבלי היותר מצוין. הן חי הוא כולו בתוך הביבליה, וכל מה שהוא כותב היא ביבלית. חכיתי לנס. הרגשתי בהרגשה לא־ברורה שהנס הזה מן המוכרח הוא שיבוא...

הוי אותה הטרגדיה של חיי משורר, החולם בלשון האחת וכותב בשנית – והטרגדיה הזאת תגדל שבעתים ככה, אם באיתה הלשון השנית אתה נעשה לאמן ואתה כותב בה עד להפליא. הסתירה נעשית על ידי זה גדולה יותר ומכאיבה יותר. נושק אתה מנשיקות פיך או נושך אתה את אשר ישך, ואתה מרגיש פתאום כי נשקת וגם נשכת – אויר. אין שום ממשות לפניך. וכזאת שונה אתה תכלית שנוי מאדם כפיפאנוב. פיפאנוב זה, כשנשק או כשנשך, לא הרגיש במעשהו זה את האויר; היה לו לנוכח פניו עַמו שלו, עם של 180 מיליונים. שונה אתה בזה, אפילו מאדם כגורדון. גורדון זה, אמת היא, אין לו 180 מיליונים, אבל המעט, שיש לו, הוא שלו, ועם כל משיכה של קולמוס הוא מרגיש איזה דופק הם ואיזה הד – ולו גם דופק חלש ולו גם הד רפה. פרוג האומלל, משורר אומלל עם ההפסקה בתוך ה„אני“ שלו במשך ארבעים שנה! מה נתנה לך אותה התהלה הקרה והמועטה שפזרו לך? – מעט מעט נעשה המקום סביב לך ריק כל כך ודומם כל כך, ואתה מצאת את עצמך אומלל ועזוב כל כך. וכאשר חפצת לשוב, והנה אחרת את המועד, והמות כבר עמד מאחריך וארב לך...

אם הרגיש פרוג את כל זאת כבר אז, גם בימים הטובים, כשהשאון מסביב היה עדיין גדול? – כמדומני, שכך. בשנת 1887 היה הדבר. אנחנו שנינו ישבנו אז במעין אחד ברחוב אופיצ־סקיא בפטרבורג. ואני הנני זוכר פעם אחת בלילה, השעה בודאי שכבר היתה השעה השלישית, והוא ירד מעל משכבו הציו ערום והלך וישב על קצה המטה שלי ושאלני אם ישן אני, והתחיל לנשקני ולהבקני, ופתאום נשא את קולו ויבך. „מי יש לי פה ומה יש לי פה?“ התיפח פתאום, והדברים כמעט שהיו לא־מובנים מרוב התרגשות. „כותב אני וחוזר וכותב – ואני עזוב כל־כך ונלמוד כל־כך!“

במצב־רוח כזה ראיתיו רק הפעם הזאת. ממחרת לאותו יום והנה כבר התעודד והיה שוב לאותו העלם עם העינים המאירות, ויקם ויסע לאיזו סעודת־צהרים בביתו של עורך עתון רוסי מפורסם.

אבל ימים אחדים לפני מותו כתב שיר בעברית, ושם אנחנו קוראים:

עֵטִי חָלוּד, מְגִלָּתִי כְּפוּלָה, —
מַה כָּתוּב שָׁם, מַה לִּקְרֹא בָהּ?
גִּלָּיוֹן חָלָק... גִּלָּיוֹן חָלָק...
וְאוֹרִי כָבָה, וְיוֹמִי בָא.

.V

יְהוּדָה־לֵיבּ קַאצֶנֶלְסוֹן.

ועוד הפעם טרגדיה של היי נשמה: אשר תהיינה לאדם כל מתנות הרוח והלב ואשר יהיה מזוין בכל מיני ידיעות ולמודים שונים ואשר יהיו לו כל מיני הכשרונות הדרושים, עד כדי שיהיה בכחו לעשות איזה דבר גדול בחייו, ואשר עם כל זה יהיה גורלו לפורר את כחותיו לפרורים קטנים ולבלתי הגיע לעולם עד לידי עבודת־חייו העִקרית. אפשר שהיסורים היותר גדולים אשר ימצאו את האמן הם היסורים: להיות מהשבה אחת ותמידית מנקרת במוחו יום ולילה, כי לא נתן לבני אדם את זה אשר היה בכחו לתת להם בעצם. אדם כזה היה קאצנלסון. במאות מכתבים אשר כתב אלי במשך שלשים שנה הוזרת קינה זו הלוך וחזור. הבקורים אשר הוא מוכרח לבקר יום יום את חוליו בתור רופא אינם מניחים לו לעבוד את עבודתו. מה יודע עתה העולם שמחוץ את אשר היה אותו קאצנלסון? — יודעים לכל היותר כי היה זה בעל נשמה לירית, שכתב דברי שיר בפרוזה אשר לקחו את הלבבות; יודעים גם כן, שהיה זה מלומד גדול, חוקר במקצוע הרפואה התלמודית, חריף ובקי בכל הדרי התורה, וכל אשר יצא מתחת עטו במקצוע זה טבוע בו חותם השלמות; יודעים כמו כן להגיד, כי כאשר מת, אין לנו עוד שני כמוהו אשר יהיה בכחו למלא את מקומו ההתיו ולכתוב לנו את כל אלה; יודעים נוספות על אלה, שהיה זה בעל סגנון צח אשר לא הניח רבים כמותו ויודעים לבסוף יהידים מועטים, אלה שזכו לבוא עמו במגע־ומשא, כי בתור אדם כשר, בעל נפש עדינה ומזג טוב נחמד לבריות, אין כמעט דוגמתו, וכי עד כמה שנוקיר אותו בתור אמן ובתור מלומד ובתור בעל סגנון וכו', אין כל זה יהד אלא כקליפת השום, כשנשוה אותו עם כשרונות הלב הטהור שהיו לו — אבל כל זה ביחד אינו עדיין סך־הכל של האדם הנפלא הזה. את אשר היה באמת יודעים רק איתם היהידים, אותם המקורבים המועטים והספורים, שהיו מקושרים עמו במשך עשיריות שנים והיו להם אלפי מיני הזדמנות להסתכל לתוך צרור־החיים הנפלא הזה. בלב נכון יכול אני להניח ידי על לבי ולהגיד בפה מלא: אלו היתה האפשרות נתונה לקאצנלסון זה להשתמש בהחלט

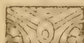
לטובתנו בכל אותם הכחות, שנתן לו אלהים טוב במתנה, ולא היה מוכרח לבלות את ימיו לבטלה בבקורי חולים, כי אז היו פני ספרותנו עתה אחרים לגמרי, ואולי לא רק פני ספרותנו כי אם גם חלק גדול של חיינו בכלל.

כי לא לפי מה שנתן לנו סופר או אמן עלינו להעריך את שויו, אלא לפי מה שהיה יכול לתת לנו. הן זאת היא הטעות הגדולה של הבקורת בכלל, שהיא עושה לנו תמיד סך־הכל של איזה אדם חשוב רק לפי היצירות המועטות שלו, ואינה מתנשאת לעולם עד לאותו גובה, כדי להסתכל קצת גם לתוך חייו הפנימיים של אותו אדם ולצייר לעצמה מה שהיה יכול זה לתת לנו בכח, חוץ ממה שנתן לנו בפועל: רגילות זו ירושה רעה היא לנו שהניח אחריו הפתגם הישן והצר: „אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות". לא, אדוני! הדיין האמתי מתחיל רק שם, במקום שעיני הבשר כבר פסקו מלראות לגמרי, ורק עוד עיני הרוח לבד הידרות לשם מעט או הרבה. כמה יש לנו סופרים, ודוקא מן המהוללים ביותר, ודוקא מאותם העומדים בשורה הראשונה, שעבדו עשריות־עשריות שנים ועם כל זה נמצא כי כל מה שנתנו לנו לא נתנו אלא במקרה: על פי מקרה מיוחד, שאירע בחייהם, עבדו עבודה זו או זו, ועל פי מקרה שני עשו לנו ספר פלוני ופלוני. אבל את העיקר שלהם, אותו הדבר הטמון במעמקי נשמתם, אשר נחשב בעיניהם לתכלית כל התכליות שבשבילה הם חיים, אותו לא הוציאו לנו, כי לא מצאו לו את ההזדמנות הראויה. ובין כך ובין כך יושבת הבקורת למשפט ועושה סך־הכל לסופר זה, או בא הקהל ונוטל את הנתון במקרה וחושבו לעיקר ומתענג עליו — והסופר יושב בלהין לבו ורואה, איך ששערותיו הולכות ומלבינות מיום ליום ואיך שהייו שוטפים וניגרים והולכים כמים אשר במורד... הזיון הוא המביא לפעמים את האדם לידי עצבות!

על־פי רוב הוצים לנו את סופרנו המצוין לשני חֲצָיִים: לבוקי־בן־יגלי ולד״ר קאצנלסון. בוקי־בן־יגלי הוא זה, שכתב לנו ספורים דמיוניים, דברי חלומות, פיאויה בפרוזה וסבליציסטיקה לירית, וד״ר קאצנלסון הוא אותו המלומד החריף, שהניח לנו את המתנות הנפלאות במקצוע המדע המדיציני־התלמודי. אבל בעצם אין כמעט שום הבדל ביניהם. בחוית הפיאויה שבחדרי נשמתו, במקום ששם היה בית־הרושה לעיבור הספורים הדמיוניים ויתר הדברים מן המין הזה, משל את ממשלתו אותו הדיוק עם אותה הבהירות ואותו המוגבל והמוקצב יפה יפה, שאותם אנו מוצאים על־פי רוב אצל האדם המדעי, ולעומת זה בספריו ובמאמריו המדעיים היתה שפוכה אותה הָאֲרוֹמָה המשכרת המְלַוָּה תמיד את האדם הפייטן. ואולם ירא אני כי אהיה מוכרח ללכת עוד פסייעה אחת להלן: גם המדעיות שלו אינה בעצם אלא מין שיר, מין אינטואיציה גניאלית של אדם משורר. לא מדרגות־מדרגות הגיע לידי דיוקו, לא על

ידי חקירה מיושבה וקרה, אלא על־ידי איזו פתאומיות, על ידי איזה שפע אור פתאום, שבזה מצטיין כל־כך המשורר. ובכלל מי זה ידבר עוד כיום הזה על־דבר הבדל שבין השנים האלה? ואת הגבול מי יודע, ששם יחדל האחד ויתחיל השני? האם לא היה קַנט המשורר היותר גניאלי, ששר לנו את „הצווי המוחלט" עם עולם דמיוני גדול ועם חיים מבפנים וחיים מבחוץ? האם לא היה שקספיר מהנדס גדול, שהעסיק את רוחו עם „החשבון הדיפרנציאלי" של נשמת האדם? האם לא היה שפינוזה המשורר של רעיון האלהים, וסְרוונטס האם לא היה המלומד החוקר במקצוע המדע האנושי המסוים?

בפעם האחרונה, כשנפגשתי עמו, אמר לי בשחוק: „הידעת? באתי סוף־סוף לידי ההכרה, כי אינני לא משורר ולא מלומד". שחק ולא ידע כי אמת היא. היה קאצנלסון מין נפלא לגמרי: אותה ההרכבה המצוינה של המשורר והמלומד יחד.

י. ח. רבניצקי.

לְזֵכֶר שִׁמְעוֹן־שְׁמוּאֵל פְּרוּג.

יחידי היה המשורר שמעון־שמואל פרוג בשעת כניסתו להיכל השירה העברית בלשון רוסית ויחידי היה ביציאתו משם. לא הראש והמיוחד בחבורת המשוררים היה פרוג, לא הכהן הגדול מאחיו, אלא המשורר האחד, הכהן הבודד העומד על משמרתו ומכהן יחידי במשך תקופה ארוכה של שלשים ושש שנים. בן־זוג לא היה לו בחייו ולא השאיר אחריו דוגמתו במותו.

הספרות הרוסית לעברים, בשעה שעלה פרוג על הבמה, לא היתה כלל עניה ודלה ובכמה מקצועות כבר היו לה סופרים בעלי שם טוב. ורק מקצוע אחד בה היה עזוב ושמם – מקצוע השירה. המשורר ווילנקין, אמנם, כבר נודע היה ומפורסם בשם־כנויו „מינסקי" ושיריו תפסו להם מקום השוב על עמודי הז'ורנלים הגדולים, אולם המשורר הלז זר היה ברוחו לאחיו. על שבר עמו לא חלה ובצרתו לא צר לו, ומראשית צאתו על במת השירה היתה בת־שירתו „נתונה לעם אחר" (שירו הראשון, שנדפס בשנת 1876 בעתון „נאווי וורמיא" בגלגולו הראשון הליברלי, מדבר רמות בשבח הסלביות הדרומית), ואחר־כך עבר בכבודו ובעצמו אל מחנה הנכרים.

ולא נפלאת היא שהמשורר הצעיר פרוג משך אליו את עין הקוראים המבינים, תיכף כשנדפס שירו הראשון בעתון „ראזסוויט" בסוף שנת 1879. אחד העורכים של אותו העתון, שהיה אף הוא בעל נפש פיוטית, מהר לפנות במכתב אל המשורר ובקש שיודיעהו פרטי קורות חייו. ומה רבה היתה ההשתוממות בחוג הסופרים הקרובים אל המערכת כשנודע להם מתוך מכתב תשובתו של המשורר, שהוא עדיין בחור פחות מעשרים שנה, שנולד לאחד האכרים במושבה עברית בוברוביי־קוט, הסמוכה לחרסון; שם למד בחדר הישן, כמנהג העולם, עד השנה התשיעית לימי חייו, ואחר־כך כשלש שנים בבית־הספר הכפרי, ואחר־כך היה סופר וכותב כתבים בבית המשגיח על המושבות, כיד הכתיבה היפה הטובה עליו; ובשנת השש־עשרה לימי חייו יצא לעיר הפלך חרסון למצוא נתיבותיו בחיים, ושם הוא משמש בכהונת סופר בלשכת

הרב מטעם הממשלה החרסוני, ולאחר שעיסק ביים ברשימותיו בתוך פנקסי החיים והמתים של הרב, הוא מתבודד בחדרו בלילה ומנסה את כחו לערוך שירים בלשון רוסית, ועל־פי מקרה התודע לאחד הפקידים הקטנים, נושא משרת מגיה בעתון „ידיעות הפלך" וכותב לפרקים קורספונדנציות לאחד העתונים הרוסים באודיסה, והלז ראה את שירי הבחור היהודי ומצאו חן בעיניו ובטובו התנדב להורותו פרק בתורת השיר, כלומר, כיצד עושין שירים כהוגן ועורכין אותם על הגליון על־פי חוקי השירה בקצב ובמדה נכונה.

ובכן היתה ראשית דרכו של המשורר הצעיר צלחה מאד. בפסיעותיו הראשונות הכירו מיד כי ברכה בו ונקרא בכבוד רב לבוא לעיר הבירה לבית־המערכת של „ראזסוויט", שחבריה היו סופרים מפורסמים וביניהם גם המשורר ווילנקין הנ"ל, שהיה כותב שם בכל גליון את פיליטוניו בשם־הכנוי „נורד־ווסט". בידים ריקות, אבל בלב מלא תקוות נעלות ורמות בא פרוג למקור ההשכלה והספרות, לעיר הבירה שאליה נשא את נפשו, ובדמיונו הזה לו עולם שכלו טוב ויפה, מלא זיו מפיק נוגה, והוא יושב לו בסוד חכמים ונבונים אנשי־מופת ונשיאי הדור ונהנה מזיו שכינתם. אולם תקותיו המזהירות לא נתמלאו אפילו במקצת. החכמים והסופרים אמנם קבלוהו בסבר פנים יפות ולא מנעו ממנו תהלות ותשבחות לשיריו שנדפסו, אבל המשורר הצעיר לא מצא מקום להתחמם בנגד אורם ונעזב היה באין מורה דרך ובאין מנהל ותומך בידו. לאשרו היה הון רב אצור בגנזי נפשו העשירה ויכול היה לדלותו ממעמקים ולהוציאו לאור עולם בלא סיוע מן החוץ.

שתי מתנות טובות נתנו לו להמשורר פרוג בימי ילדותו והן היו לו למקור ברכה. את הטבע ביפיו והדרו ידע והכיר לא מתוך קריאה בספרים מתים ולא בדרך ארעי, כי בחיק התולדה החיה והרעננה נולד ונתגדל ומשדי ברכתה ינק בכל פה, ואליה תשוקתו כל הימים. גם אהבה עזה לתנ"ך, זה „ספר־הספרים" שלנו, היתה נטועה בנפשו הרכה של המשורר בתקופת ילדותו ושם הכתה שורש ולא זזה מקרבו כל ימי חייו. מועטות מאד היו השנים שעסק בהן בתלמוד תורה, אבל הזרע נקלט יפה בנפש רכה זו והרושם התקיף שעשו עליה בילדותה דברי הנביאים, וביחוד פרקי ישעיהו וקצת מחזיונות יחזקאל, לא נמחה מתוכה לעולם.

בזכרונות המשורר על „החדר" ועל „המלמד" כשהגיע לפרשה זו בשיחת רעיו, נשמעו תמיד צלילי חבה וגעגועים, בלא תערובת משהו של התולים ומרירות כדרך ה„משכילים" בשעתם. וזוכר אני איך היה המשורר החולה לפני שנים אחדות מתגבר על חליו ויורד מעל ערש־דוי, ששכב עליה רוב הימים, כדי לבקר את מלמדו הישיש מבובריביקוט המוטל חולה בבית־החולים האודיסאי, ומספר בחזירתו משם בהומור של חבה יתרה את פרטי השיחות בין „הרבי" ו„התלמיד" בשעת הבקור.

———

והיכל „כתבי־הקודש" היה לו להמשורר למקלט ומעוז בעת צרה ומצוקה להסתר בו מפנעי הזמן ולמצוא תנחומות־אל על שבר בת עמו. כי עלה עליו הגורל המר לשיר את מיטב שירת נעוריו בשעת חירום, בימי סופות־זעם ופרעות בישראל – ויהי לאבל כנורו ושירתו לקול בוכים. והנה היה המשורר למקונן והנפש מזדעזעת עד היסוד לשמע קריאתו המרה בחמת־רוחו:

„מַדּוּעַ הֲפַכְתֶּם לִמְאֵרָה שִׁירָתִי" ?...
אֶל מִישׁוֹר עֲרָבָה וּמֶרְחֲבֵי שָׂדַי
יוֹם אָבִיב הַבָּהִיר לְקַדֵּם יָצָאתִי
וְנִבְלֵי הַתֻּמִּים נָשָׂאתִי בְּיָדַי – – –
וְשִׁירָה נִלְהָבָה
בְּשִׂמְחָה נִשְׂגָּבָה
הִשְׁתַּפְּכָה מִנִּבְלִי אֶל רַחֲבֵי עֲרָבָה".

והנה תחת „יום אביב בהיר" קדמוהו ימי חשך ואפלה, ובמקום „שירה של שמחה" השתפך מנבלו התמים „שיר של פגעים", שירת קינים והגה והי, „שירת החיים" בצורתם החדשה הנוראה:

„שִׁירָה חֲדָשָׁה אֲיֻמָּה
לִפְנֵי הַחַיִּים עָרְכוּ,
כָּל מִלָּה וּמִלָּה בַּשִּׁירָה
רַעַל בִּלְבָבִי מָסְכוּ".

ושירה הדשה זו „כל מלה ומלה בה טבולה בשחת, בזעם ובמכאוב ודאבה נצחת" ובולה לבושה שחורים ועטופה צלמות. ורק לפרקים יחיש לו המשורר־המקונן מפלט מאפלת ההוה לאור יקרות של הזיונות העבר ורוחו הסוערה והנדחה מבקשת ומוצאה לה מנוחה נכונה בצל כנפי „כתבי־הקודש" ו„הד קולות נפלאים אז אזניו יקחו מימים כבר עברו, מעתות נשכחו".

והד השירה החדשה האיומה „הטבולה בזעם ובמכאוב ודאבה נצחת" על צרת ההוה ביחד עם הד „הקולות הנפלאים מעתות נשכחו" חדר אל תוך לבות הקהל העברי הקורא רוסית, וביחוד בני הנעורים בעלי נפש מרגשת ורוח ערה, ורבים ישתו בצמא את דברי המשורר, אשר בשיריו מצאו בטוי שלם עז ונמרץ לאותם הרגשות האלמים הכמוסים במעמקי נפשם. רוב הקוראים הרגישו באלו הוציא המשורר מקרבם את תמצית יהשי לבם והגיונם ונתן לה נפש חיה והלביש אותה פאר והמודות כיד הכשרון הנוזל הטובה עליו – ושם פרוג נודע לתהלה בתפוצות ישראל.

והבקורת אף היא הכירה לטוב את כשרון המשורר הצעיר והמבקרים המומחים הרבו לספר בשבח שירתו היפה. וגם מלך המשוררים העברים בימים ההם, הארי שבחבורה י. ל. גורדון, יצא במאמרו „הספיחים" („האסיף" תרמ"ד) לפרסם את גדולתו

של פרוג, ובדברו על „מיני צמחים אשר לא הלו בם ידים, אף בל נטעו אף בל זורעו ומתחתם יצמחו“, ועל זה שהיה מצטער כל ימיו לאמר: „מתי יקום בקרבנו מקרב אחינו משורר רוסי כהיינה בדורו וכו׳ לספר לדור את עמל ישראל ואת כל ציות נפשו בדברים נשגבים ונמרצים החודרים להם והעוברים משכיות לבב“, – הוא מרים על נס את המשורר שמעון-שמואל פרוג ובא להעיד עליו כי „כל מבין בשיר אשר קרא את שיריו יראה כי לב מתנה לו ורוח השירה נוססה בו בכל עוזה ותקפה“, גם יחיש עתידות לו כי אחריתו ישגא מאד. ומה נוגעים עד הנפש דברי המשורר הזקן העומד לרדת מעל הבמה בפנותו אל הצעיר העולה עליה בצעדי און ובכח עלומים:

„עָלֶה נָבֵל אָנֹכִי, אַתָּה צִיץ פֹּרֵחַ,
יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי – אַתָּה מָלֵא לַחַ;
יוֹמִי יִפְנֶה לָעֶרֶב, וּמוֹתַי נִתָּקוּ –
כַּף חָזוֹן וָנֹעַר נַפְנֵשׁוּ נָשָׁקוּ.

ובסוף דבריו בה„ספיחים“ מעורר יל״ג את נדיבי עם אלהי אברהם כי „ישימו עינם ולבם על זית רענן יפה פרי תאר זה, ולא ימישו ממנו חסדם ואמתם, כי ברכה בו ולגדולות נוצר“. ובעוד זמן-מה, כשהופיע הספר הראשון של שירי פרוג, נדפס עליו במאסף אחר בשם בדוי מאמר בקורת, שיצא כנראה אף הוא מעטו של יל״ג, ובמאמרו זה בא המבקר בדברים נלהבים לגמור את ההלל הגדול על המשורר הצעיר. אשר „כמעט נקרא ארבעה והמשה חרוזים ממעשה ידיו לבנו יגיד לנו כי דבר לנו עם משורר אמתי, משורר לירי, בעל כשרון גדול מאד“, ובהמשך דבריו הוא עומד ומכריז עליו כי „בצדק לו נאה ולו יאה הכנוי משורר לאומי“.

— —

„משורר לאומי“ – עטרה זו שעטר ראש משוררי דורו לראש המשורר הצעיר הילמתו באמת לכל הדעות, ואין מי שיבוא להטיל ספק בדבר ולפקפק כמעט רגע אם שם-תפארת זה נאה ויאה לו לפרוג. אבל מה מוזר החזון: „משורר לאומי“ – ואת שירתו ישיר לא בלשון עמו, לא בלשונו הלאומית, אלא בלשון נכריה, בלשון עם זר! חזון משונה כזה אי-אפשר למצוא דוגמתו בשום אומה ולשון, ואף לא בדברי ימי עמנו המשונה ויוצא מן הכלל ביהם כמה וכמה דברים.

אמנם לא ארכו הימים ופרוג התחיל לנסות את כחו גם בלשון עמנו המדוברת, ונסיונו עלה יפה והצליח. בשנת 1888, כשעבר העתון הז׳רגוני היחידי „יודישעס פאלקסבלאט“ מרשותו של ארז לרשות אחרת ושמו של הד״ר י. ל. קנטור ז״ל נקרא עליו בתור עורך, עלתה ביד האחרון למשוך את פרוג לעבודת ה„פאלקסבלאט“

וזה הרבה להשתתף בו גם בפרוזה וגם בשיר. ומאז כתב לא מעט מזמן לזמן במאספים ועתונים בלשוננו המדוברת. וכשאנו מעיינים בשלשת הכרכים של „כל כתבי פרוג" ביהודית, שהוציאו באמריקה בשנת 1910, אנו מוצאים כמה מרגליות יפות בצד כמה וכמה דברים קלושים וקלי־ערך שאינם ראויים כלל לשם המשורר פרוג. ידע המשורר את הלשון המדוברת ידיעה שלמה בכל פרטיה ותגי תגיה, בקי היה בכל חדריה וחדרי חדריה ובשעת הצורך הפליא להשתמש בכל התבלין והסממנים המיוחדים אשר לה, גם הוא היה הראשון שהשכיל לכתוב בה בהצלחה גמורה שירים במדה ובמשקל כדרך השירים באחת הלשונות האירופיות. אבל המשורר מעודו לא הגה כבוד וחבה יתרה ללשון עמנו הפשוטה והעלובה: אדרבה, התיחסותו אליה היתה כמעט תמיד התיחסות של בוז המגיעה לפעמים עד משטמה, כדרך רוב ה„משכילים" הגמורים בדור הקודם. כמו למשל יל"ג בשעתו, שהתבייש בשיריו הז׳רגוניים, מעשה ידיו לא להתפאר, ובקושי הסכים להדפיסם ולהוציאם לאור בתנאי כפול שיקרא עליהם שם „שיחת הולין"... ואותו היחס לא היה נובע אז מתוך פחד שוא מפני ההתחרות של הז׳רגון, שלא יבוא לדחוק את רגלי שכינת לשוננו העברית, כטעמם ונימוקם של כמה מהיראים והחרדים במחנה חובבי שפת־עבר בימינו, אלא פשוט מתוך רגש של זלזול לז׳רגון הבזוי, שעבר בירושה למשכילינו מתקופת ההשכלה הברלינית הראשונה. ומי יודע כמה פנינים יקרות באמת אבדו לה לספרותנו העממית משום שמשוררנו זה, שאין כמוהו מסוגל לערוך בלשון העם המדוברת שירי חמד מלאי חן עממי והוד פיוטי כאחד, חשב עבודה זו ל„שיחת חולין", ובכל אופן לדבר שאינו ראוי לתשומת־לב מיוחדת.

ברגש שונה מזה לגמרי התיחס המשורר בכל ימי חייו ללשוננו הלאומית, לשפת עבר. אהבה עזה ונאמנה, חבה עמוקה ונלהבה היתה נטועה בלבו מימי ילדותו ללשון „כתבי הקודש" ומים רבים של התקופות השונות שעברו עליו לא יכלו לכבותה. עוד בתקופת נעורי שירתו הוא מביע את צערו הגדול אחרי קרוא בנביאים:

„וּקְרוֹבָה הָעֵת, בָּהּ עַמֵּנוּ
— הַבֵּן הַשּׁוֹכֵחַ הוֹרָתוֹ —
לֹא יָבִין גַּם מִלָּה מִשְּׂפָתוֹ,
שְׂפַת קָדְשׁוֹ, בָּהּ כְּתוּבָה תוֹרָתוֹ".

(תרגום קאפלאן)

ולאחר כמה שנים בעוררו קינה על מות המשורר יל"ג יהגה תמרורים על הימים הסוערים, שבהם לא נדע גם „לקרוא כתובת־עצב על האבן הישנה שעל הקבר, שבו תנוח אמנו". וכנוח עליו הרוח, בהשפעת התנועה הציונית בתקופותיה השונות,

להוציא מלבו לא רק קול ענות חלושה, אנקת אסיר על צרת ההוה, או קול געגועים לתור הזהב של העבר הרחוק, אלא גם „שירי ציון", שירי תחיה מלאי תקוה לעתיד מזהיר, – הוא שילח ברכת־נצח לראש הבאים „להחיות בימי עבדות ומצוקות את הלשון הקדושה בקסמי הדרה".

הידע פרוג את הלשון העברית שאהב אותה כל כך? י. ל. גורדון בה„ספיחים" העיד עליו שהוא „מבין בלשון הקודש וספרי ישראל אינם לו כמעין החתום". אבל „הבנה" זו היתה רק בכח, „גירסא דינקותא", הבנה ב„כתבי הקדש", ובשאר ספרי ישראל לא היה מעיין בכל ימי שבתו בפטרוגרד אלא לפעמים רחוקות מאד ובדרך ארעי. הסביבה של הסופרים, שהיה קרוב אליה ביותר, היתה רחוקה מספר עברי. אין ספק שהחוש הלשוני, שהמשורר חונן בו במדה מרובה, עומד לו לפעמים להרגיש את עצם הכוונה ועיקר ההוראה של איזו מלה או מבטא בעברית. ועל זכרוני עולה עד כמה הפליאני פעם המנוח בהרגשתו החדה בנוגע לעברית, שלא פללתי למצוא בו דוגמתה. הדבר היה לפני כמה שנים, בקיץ שנת תרנ"ב, אחרי צאת קובץ „הפרדס" הראשון, שהדפסתי בו תרגום השיר הידוע של פרוג „אגדות הכום" בשם „כום הדמעות" מאת סופר שלא נודע לי אז ועד היום נעלם ממני מי הוא. המשורר עבר דרך עירנו אודיסה, וכשזכיתי להכירו פנים אל פנים שאלתיו מה דעתו על טיב התרגום של שירו, והוא השיבני שהתרגום בכלל טוב בעיניו וגם את שנוי השם של השיר בעברית הוא דורש לשבח. אבל על אחד המבטאים העיר שאינו עולה יפה לפי דעתו, ואי אפשר היה שלא לתת צדק להערת המשורר, שהעידה על דקות הבנה בלשון.

לא רחוק הדבר להאמין, שאלמלי תקפה על המשורר בתקופתו המזהירה הראשונה השפעה עברית (והוא היה כל כך נוח לקבל השפעה) להשתלם בידיעת שפת עבר ולנסות את כחו בכתיבת שירים עבריים לא רק בתכנם אלא גם בצורתם הלאומית, – אז היתה רוכשת לה השירה העברית כח גדול ומצוין ושם פרוג היה מתנוסס לתהלה בין טובי משוררי ישראל בלשוננו הלאומית.

אולם לצערנו ולגודל צערו של המשורר בעצמו בסוף ימי חייו, לא נעשה על ידו נסיון זה באותם הימים הטובים, כשהיה עדיין, לפי מליצת יל"ג, „ציץ פורח מרא לחי", אלא „לפנות ערב", כשהגיעו לו ימים שאין בהם חפץ וכיל"ג בשעתו יכול היה לקרוא על עצמו: „עלה נבל אנכי ויבש כחרש כחי".

מה העיר אותו באחרית ימיו לכך והניע את ידיו הרפות לעבודה זו? מי יודע רוח האדם–ואף כי רוח המשורר! אפשר שבאיזו מדה גרם לזה שלא במתכוון הסופר הנודע ש. אנ–סקי, שהתאכסן בעירנו קרוב לאותו הזמן. כי הסופר הנ"ל, שלא נסה מעולם לכתוב עברית, נחה עליו הרוח פתאם וערך בעברית שני שירי־בדיחה

קלים, ויהי הדבר ל„הדושי' בעיני חבורת הסופרים, ואני קראתי אותם באזני פרוג המוטל על ערש דוי, כדי לבדח את דעתו, ואולי פעל עליו „החדושי' הזה לנסות את כחו אף הוא בלשון היקרה והחביבה לו כל כך.

והנה בבוקר יפה אחד, בסוף החורף הקודם, הובא לי גליון קטן שלוה מאת המשורר, שהיה שכן קרוב לי, ובגליון – שיר עברי, ורצופה לזה פתקא בבקשה לתקן בשיר את שגיאות הלשון ולהחזירו מיד על־ידי השליח. קראתי את השיר ולא האמנתי למראה עיני: האומנם שיר עברי זה, שיש בו כמה סימנים מובהקים של השירה הפרוגית, יצא באמת מתחת עט־העופרת (המשורר כתב בימי חליו הארוכים כמעט רק בעפרון) של פרוג, שלא כתב מעודו אפילו שורה אחת עברית? מהרתי ונכנסתי לחדר המשורר ומצאתיו מוטל בלא כח על ערשו. פניו חורים כפני מת בלא טפת דם ורשומים עליהם בתוים בולטים סמני ענויים ויסורים קשים של ליל נדודים, ימוקף היא ספרים גדולים וקטנים, ספרי תנ"ך בתרגום רוסי עם כל מיני מלונים עבריים. הנה הם, כנראה, אותם כלי־המלאכה שעמדו לו בשעת דחקו בעבודתו החדשה והקשה ובעזרתם הצליח בדרך פלא להוציא מתחת ידו דבר כמעט מתוקן.

– ומה השיר בעיניך, בודאי לא יצלח למאומה? – שאלני בקול חלש.

– ארבא – עניתי – עלי להגיד לך את האמת כי שירך העברי הפליאני במדה מרובה. אמנם מצאתי בו קצת שגיאות הצריכות תקון, שהעברתי עליהן קו אדום, אבל אין זה נוגע כלל לעצם השיר, שמעולם לא פללתי לראות דוגמתו מעשה ידך בעברית.

פני המשורר החולה נהרו. ניכר היה, ששאלה זו, אם באמת הצליח בשירו העברי, חשובה אצלו ביותר ונוגעת עד נפשו.

עברו עוד ימים שנים ופרוג הראני נוסח שני של שירו הראשון מתוקן יותר, נוסף לזה עוד שיר חדש. וכך נמשך בכל לבו ונפשו לעבודת יצירה זו, שעסק בה בתשוקה עזה ובהתמדה יתרה בכל אותן השעות שיסוריו הקשים הרפו ממנו קצת ויכול היה לאחוז עט־עופרת באצבעותיו הרפות והצבות. והעבודה הזאת המתיקה את מרירות מכאוביו בירחי חייו האחרונים ובה מצא תנחומות־אל על ערש דוי.

ומה רבה שמחתו באחד הימים, כשספרתי לו שהראיתי שני שיריו העבריים בכתב־ידי לביאליק מבלי הגיד מי הוא המחבר, וזה הכיר מיד מעשה ידיו של מי הם.

ובאמת לא קשה לעין מבין להכיר ולמציא בכמה חרוזים משירי פרוג העבריים אותות וסימנים של השירה הפרוגית.

לא רבה היא בכמותה הירושה בעברית שהשאיר לנו המשורר המנוח, אבל חשובה היא לנו ויקרה מאד באיכותה. אין חקר ליקרת ערכו של החזיון הנפלא הזה: „המשורר הלאומי", שהוציא לפני עמו כל ימיו את רוחו הנשגבה במיטב שיריו בלשון נכריה, התעורר באחרית ימיו והגר שארית כחו להחזיר רוחו למקור מחצבתה ולתת לבני עמו הגדולים והקטנים את תמצית שיריו האהובים בלשוננו הלאומית.

יפה ומזהירה היתה זריחת החמה של שירת פרוג בשחרית חייו. קהל המבקרים והקוראים התענגו עליה וקדמו אותה בתרועת ברכה והלל. אולם שמי המשורר התקדרו מהר בעבים ועֲנני עופרת של החיים המרים והמארירים עלו וכסו את עין השמש מעין הרואים. כמה סבות, וביותר סבת המחסור ותולדותיו, גרמו לפרקים לירידתו של המשורר מהבמה הגבוהה שעמד עליה וההכרה הביאוהו למצוא מחסה ומסתור במדור התחתון של אחד העתונים היומיים מן הפחותים במשך כמה שנים... ובכלל מונח חותם של טרגיות עצומה על רוב שנות חייו, ולפיכך נראתה בצהרים של חלדו זריחת בת-שירתו ביפי זהר נעוריה לעתים רחוקות מאד. והנה „לפנות ערב" נתגלתה שוב בכל יפעת הדרה: הנשמה הפיוטית, שבילדותה הדרו לתוכה קרני אור של כתבי-הקודש, מתאמצת לפני הפרדה מארץ החיים למהר ולהוציא מקרבה ניצוצות האור הגנוז בלשון כתבי-הקודש. בעמל לא מעט עולה לו עבודה זו, אבל כמה חביבים עליו יסורים אלה ובאהבה רבה וכמעט במסירת נפש הוא מקדיש לה כל רגעי המנוחה המעטים, שבהם נמצאה לו אפשרות כלי-שהיא להחזיק עט-עופרת בידו הכהה — ואנו עומדים בחרדת קודש לפני המחזה הנפלא של „שקיעת-החמה" המלאה זיו ומפיקה נוגה מיוחד.

אדר תרע"ו.

י. ח. רבניצקי.

שלום־עליכם והלשון העברית.

(ליום ההזכרה השנתית הראשונה — י׳ אייר תרע״ז).

„אל נא תשכח להזכיר, כי כותב אני אמנם יהודית, אבל אוהב אני אהבה נאמנה את הלשון העברית" – כך גומר שלום־עליכם את הרשימה האוטוביוגרפית שלו, ששלח אלי לפני כמה שנים. ועדותו זו על עצמו נאמנה מאד, כי אמנם אהב ש״ע את הלשון העברית מנעוריו ואהבה זו, אהבה רבה ועזה, היתה תקועה בלבו ולא זזה משם כל ימי חייו.

הכל יודעים כמה גדולה היתה חבתו ללשוננו העממית הנקראת „ז׳רגון", שהיה קשור בה בכל נימי נפשו. אבל חבה יתרה זו לא דחקה את האהבה ללשוננו הלאומית, לשון כתבי קדשנו, שאביו, יודע ספר וקצת משכיל, נטע בתוך לבו מראשית ילדותו. ובעודנו נער רך התחיל ש״ע „למשוך בשבט סופר" בעברית, וכמובן־בחרוזים, ואביו קרא ברב עונג והתפעלות את החרוזים הנמלצים של בנו שלום המושלם במעלות, ונבא לו עתידות כמשורר גדול בישראל. ובשנת החמש־עשרה לימי חייו כבר נסה לשלוח דבריו על פני חוץ ונקבעו בדפוס ב„המליץ" ו„הצפירה". אולם הסופר ש״ע קנה לו שם ונתפרסם בעולם רק לאחר שהתחיל בשנת 1883 להדפיס את פילטוניו וספוריו בלשון המדוברת ב„יוה. פאָלקסבלאַט" שהוציא בעל „המליץ". בלשון זו נתגלה לפני הקהל בכל זהר כשרונו המיוחד, ולא ארכו הימים ונעשה לחביב הקוראים.

וגם לאחר שהיה לסופר מפורסם בכל פנות העם ושם „שלום־עליכם" נודע לתהלה כאחד מראשי הבונים של הספרות היהודית, לא נתמעטה בקרבו ולא נצטמצמה כלל חבתו הישנה ללשוננו העברית וספרותה ושנים רבות לא פסק לכתוב בה מתוך אהבה. אותו „ריב הלשונות", שהיה מנסר מזמן לזמן בגלגל הספרות והחיים ומתלקח לפעמים ללהבת אש, זר היה לרוחו ולא יכול לסבלו כל הימים. ובצדק הוא עומד בפתח השער של כתביו בעברית (כרך ראשון, הוצ׳ „השחר") ומודיע נאמנה: „אני, כשאני לעצמי, לא נתקיים בי פסוק זה של „ויתרוצצו"־רצוני לומר: שתי הלשונות הללו אינן מתרוצצות אצלי כלל. אדרבה, שתיהן כרוכות זו אחר זו, שתיהן דבוקות זו בזו ושתיהן היות אצלי בשלום ובשלוה, באהבה ובאחוה וברעות, אין קנאה ואין שנאה ואין צרות־עין, חלילה, ביניהן, ושתיהן יונקות האחת

מתהומה של חברתה – – – סבור אני שחייבים אנחנו לקבל את שתיהן באהבה... אלא מאי? אהבה זו שני פנים לה. אם, למשל, בלשון היהודית אני כותב את דברי מתוך אהבה ומתוך חדוה, הרי הלשון העבריה גורמת לי עונג יו"ט".

אמנם עונג יו"ט זה לא היה ש"ע מַרשה לעצמו אלא לפעמים רחוקות. לא נקל היה לו לעצור ברוחו השוטף ועטו, עט סופר מהיר, לא יכול להתעכב ולהתנהל לאטו בלשון הדורישת טפול ועיון מרובה, כדי לערוך על הגליון ולתאר בדברים כהויתם את אופני הדבור המיוחדים בצירוף התנועות וההעויות המשונות של הבריות הכתריאליות והמזפבקיות, בלא ותּור בשעת הדחק על דבר קשה ובלא השמטות הבאות בהכרח מהוסר אונים למצוא את המלה המבוקשה והמבטא הנכון והמתאים לעצם הענין.

ובאמת יפה היה כחו של ש"ע לעמוד במקום הסופרים העברים הגדולים, ולא קשה היה לו כלל לקנות את השלֵמות הדרושה בידיעת הלשון ולכנל לעצמו את היכולת הנמורה להשתמש בה לרצונו ולהגיע סוף־סוף למדרגה זו שלא יבּצר ממנו להוציא מתחת ידו בעברית דבר שלֵם ולתת לפני הקוראים מטעמים מתוקנים ומתובלים יפה, שלא להַסר בהם אף אחד מִכל הסממנים השלום־עליכם־יים. ואפשר שהיינו רואים אז ב„נכד" שלום־עליכם אותו ההזיון הנפלא שנראה לנו ב„סבא" החביב ר' מנדלי, הנותן לקוראיו בידו המלאה טובה כפולה: יוצר יצירה ביהודית ובעצמו מתרגמה, או יותר נכון, חוזר ויוצר אותה בעברית ואין אחת נופלת מהברתה בטיבה וערכה אפילו במשהו, ולעולם אי אתה יכול לשפוט על־פי הערכה זו לעומת זו מה משתיהֶן המקור הראשון.

אולם ש"ע, ביהוד בשנים הראישונות לעבודתו הספרותית, היה זריז יותר מדאי לפלוט, ולעולם היה מחוסר רצון ויכולת להזדיין ב„סבלנות" של ה„סבא" ולטפל הרבה ביצירתו כדי ללטוש אותה ולהקציעה יפה־יפה עד שתצא מתחת ידו מתוקנה ומשוכללת בלא פגימה קלה, ולפיכך נשאר סופר עברי יפה בכח ולא בפועל.

היו ימים שהשתדל ש"ע, לאחר שנעשה כבר מפורסם בספרות היהודית, להתרגל ולהשתלם בלשון כה"ק לשֵם השתתפות, שרשומה יהא נִכר, בבנין הספרות העברית הקרובה ללבבו. ובאחת מאגרותיו אלי בשנת 1889, הכתובה עברית (רוב מכתביו אלי כתובים יהודית), לאחר שהוא מקדים בראשה: „הלא שנינו „עברים" אנחנו ומושכים בשבט סופר בשפתנו הקדושה, ויען כי הדבר שאנו דָשין בו הוא סוד כמוס לפני אנשים אחדים מבני ביתי לכן הואל נא להשתמש בשפת עבר הפעם והיו מכתביך אלי שקופים אטומים, פתוחים ומסוגרים וד"ל ברמיזא", –

בא לבשרני בסופה: „בקרב הימים יחלו ספורי הקצרים (איתיות פורחות) להופיע ב„המליץ" יב הצפירה" - והם „תמונות וצללים מחיי היהודים במזפבקה", ואותך, ידידי, אבקש להגיד לי משפטך, כי עוד רך אני בשפתנו הקדושה ומעשי ידי בכרים המה לי, ראשית אוני". ולאחר שנה הוא חוזר וכותב לי עברית בענין זה: „בעבור הקומפלימנט שלך הנני נותן לך את ברכתי שלום ותודה כפולה ומכפלת; ואולם אם שכוכב מזהיר ממדרגה העליונה אני בעיניך, בכ"ז לא הגעתי עוד למפשות יתרה, ועדיין יודע אני את רוחי ואת נפשי ואת כחי ואת כשרוני ואת ואת... יודע אני כי אינני בורא נפשות רבות והסרונן, התמונות שאני נותן ל„קוראים הנכבדים" ב„המליץ" הנה הנם פרי בוסר, מקרים בודדים, נשמות דאזלין ערטלאין, וכל מה שקורא אתה כעת בהמליץ הוא עומד מהוין לגבול כשרוני, ואין הוא העיקר אצלי, כ"א המדרש; השפה-זאת היא מטרתי כעת".

זמן מועט לאחר זה נהפך עליו הגלגל ונפגע ונעשה יורד מנכסיו. וכמה הרשים עברו עליו בשתיקה גמורה, בלא אהיזת עט בידו לכתוב בשום לשון. בתוקף מהפכה זו בחייו נדד ממקומו ובא לגור בעירנו אודיסה. וזוכר אני את השעות הרצופות בכמה נשפים שהיינו מבלים יחד בכתיבת פילוטוני־בקורת בשם „קבורת סופרים" בחתימת „אלדד ומידד", שנדפסו בשעתם ב„המליץ". הנה שני „לסטים יהודים" יושבים להם ובוררים מיתה יפה לסופרים משחיתי־טעם בעולם הספרות ומטפלים באמונה בקבורת „מתי־מצוה" אלו – ובשעת „מעשה נורא" זה לא פסק הוכא מפיהם ישש כמוצא שלל רב על כל אמרה נאה שעלתה בידם. וביחוד היה „אלדד" (הוא שלום־עליכם) נהנה הנאה מרובה וממלא שחוק פיו כילד תמים לכל מבטא חד והריף, שהצליח להמציא לצורך הענין ולקלוע כחין שנון אל המטרה. בעבודה משותפת זו ניכחתי לדעת עד כמה ש"ע הוא בעל חוש־לשון אף בעברית, ולא היה ספק בעיני שכופר זה יכול להעשות לכשירצה גם סופר עברי מצוין.

וכשנגשתי אחר כך להוצאת הקובץ הספרותי „פרדס" פניתי, כמובן, גם לש"ע בבקשה שיואיל אף הוא להמנות בתוך הסופ־ים הנכנסים לפרדס. הוא הבטיחני להשתתף בפרדסי בנטיעה חדשה בשם „דן־קישוט ממזפבקה", ואת הבטחתו בא למלאות בגמר הדפסת הקובץ. כמעט בשעה האחרונה, בשעת „נעילה", הש לדפוק על השער כדי להכנס. מביתו של „הסבא", שנתו עינו ב„פתיחה" של „מעשה יד „נכדו" והוסיף בו נופך משלו, יצא המחבר בהפזון ומהר לבית־הדפוס, וששם מצא אותי, ושנינו עברנו על יתר כתב־היד לעשות בו תקונים קלים ולהכשירו לדפוס על רגל אחת, ובאותו מעמד נמסר הפרק הראשון של „דן קישוט ממזפבקה וישמחה־פנחס רעהו" ליד הבהור המסדר, ומשום שמירה מן הקוראים הטרדנים. שלא יבואו בתביעות יתרות, תלינו עליו קמיע בשם „פילוטון".

בשנים הבאות, לאחר שיצא מאודיסה והזר לקיוב עיר־מגוריו הקודמת, הייתי מעוררו במכתבים פעם בפעם לשלוח המשך „דן קישוט" או ספור אחר ל„פרדס" השני ואחר־כך השלישי, והוא היה משיב לי בכל פעם בכונה רצויה למלא את משאלתי. פעם הוא כותב: „בנוגע למאספך הנני לעבדך כאשר עבדתני אתה בשכבר הימים, ושם ספורי שבראתי לכבודך הוא „אברם ושרי" (רומן מחיי היהודים הנאורים במזֻפבקה). לכבודך יצרתיו אף כי עוד לא עשיתיו, באשר כי ידי מלאות עבודה וכו'". ופעם (בסוף שנת 1893): „עיף וינע אני מרב עבודה, מלבד אשר מכאובים רבים וענינים רעים עצבוני וימרדוני בימים האחרונים. אולם אין לך דבר העומד בפני הספרות, ובפרט ש„פרדסך" עומד ומטפה על פני: „רשע, עשה תשובה!" לכן איפוא היה בטוח שה„דן־קישוט" שלי לא ירחק חק, ואף־על־פי שיתמהמה אפילו הכי הכה לי בכל יום שיבוא". ועוד פעם (בסוף החורף של שנת 1895): „לפרדסך השלישי הכינותי ספור־אהבים מאשר אתי בכתובים ושמו „רם ויעל במזופבקה". היש עוד מקום בעדי להכנס לטרקלין?" מלא ענין הוא מכתבו שלאחר זה, שבו הוא כותב בתוך יתר הדברים: „על־דבר ספורי שאתה מזרז אותי ומרעיש עלי עולמות למהר לשלחו אליך, פן יאחר המועד הלילה, הנני מבטיח אותך, כי יותר משאתה העגל, רוצה לינוק, רוצה אני, הפרה, להניק. אך מה אוכל עשה ואנכי נקרע לגזרים ממש, אבר אבר לבדו, אין בי מתום. מי כמוך יודע את תכונת נפש עבדך שיש לאל ידי לעבוד עבודתי – עבודת הקדש בכל עת ובכל מקום, ביום ובלילה, בבית ובחוץ, ואפילו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, בשעה שבני הקטנים יוצאים במחולות־מחניים, בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה. ברעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול לעומת שלחן הסופרים שאני יושב עליו, כל נפשות ביתי רואים את הקולות, מאטמים את אזניהם ויוצאים בחפזון להחבא בחדר מסוגר, – ואני עבדך בן אמתך יושב ומזהק וחוזר וכותב, כידוע לך. ובכל זאת אי־אפשר לי לבצע מעשי ידי, אשר ההילותי לערוך בעבור „פרדסך" היקר לי מאד, יען שאין לי בימים האלה לא חיי רוח ולא חיי בשרים, סובל אני חבוט הקבר וגלגול מחלות ממש מסבות שונות שתלויות לא בי ולא בשום אדם אלא בהקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו, ולפיכך נאלץ אנכי, לבלי השב את פניך ריקם, לשלוח לך את ספורי, שהקדשתי לכבודך, כמו שהוא, כלו' פרורים, פרקים מפוזרים ומפורדים, ואתה – – העשה לנו מטעמים כאשר אהבתי, ובתנאי מפורש: ככלות מלאכתך תשלח לי העתקה נכונה (קאפיע בלע"ז) בטרם תמסור את גוף הספור לדפוס". ולאהרונה בא לפני לאחר זמן בהתנצלות של התולי־התמרמרות: „אמנם גם אני הפצתי מאד להמנות בין הנכנסים ל„פרדס" הרביעי, גם החמישי, גם הששי גם וכו' וכו' עד שלשים והמשה פרדסים (אי"ה – אמן הלוואי!), אבל מה אתן לך ובמה

אקדם את פני קוראיך ואני „יהודי זרנוני" המתעסק ב„בדהנות נפה' ומחבב את „האמה הנאלה' היא השפה היהודיה (לשונו הזהב של ט. בהמליץ)? אולם למען יסברו פיות דוברי דברי טפשות כאלה ומשום „ודע מה שתשיב" אשלח לך את ה„מורה שעות' שלי אי"ה תיכף אחר הג המצות הבע"ל ותשבע עו„נ".

סוף־סוף נתיאש ש"ע מלעלות בעצמו ל„כותל־המזרח" של היכל הספרות העברית ולישב שם בשורה הראשונה במקום הסופרים העברים הגדולים. רוב הנסיונות שעשה במקצוע זה („תמונות וצללים' ב„המליץ', „שימעלי' ב„האסיף' תרמ"ט, „דן־קישוט ממזפבקה' ב„פרדס' ועוד) לא עלו יפה ולא יכלו להניח את דעתו. ובכן נשאר ש"ע, כאמור, סופר גדול בעברית רק בכח, ונשא את נפשו אל סופרים מומחים אחרים שיבואו ויכניסו על־ידי תרגומים יפים את מיטב כתביו לאוצר הספרות העברית היקרה לו. ומה שמה לבו כשבא לידו תרגום עברי הגון של אחד מספוריו! שמחתו זו הביע בהתלהבות עצומה במכתבו ממעינות הרפואה בחו"ל בסוף הקיץ של שנת 1909 לאחר שקבל את תרגום שלשת הספורים הראשונים של „ספורי מוטיל בן החזן", שנכנסו לביבליותיקה של „מוריה" לבני הנעורים. באותו המכתב הוא מראה באצבע על המבטאים שמצאו חן בעיניו ביותר, ומוסיף לבסוף: „ואולם הרשוני, רבותי, ואשב לפניכם על הקרקע ואשאל אתכם שאלה קלה: למה אתם משתמשים פעמים רבות במלת „הוא" שלא לצורך? כל ימי הייתי מתלבט במלת „הוא" זו בלשוננו העברית וכל ימי שנאתיה וגזרתי לה מיתה יפה'. ולאחר כמה שבועות הוא חוזר במכתב לענין זה וכותב בסגנון שלום־עליכם: „אחד מי יודע? אחד אני יודע – אחד „נגה של מנשאית הרופאנית", שיצא מתחת ידי ב. כלול בהדרו, כפתור ופרח וכו' וכו' וגומר בקריאה היוצאת מן הלב: „הוי, ידו של ב, תבוא עליה ברכה, רבונו־של־עולם!"

ומשאת־נפשו זו של שלום־עליכם, שיזכה להכנס במהרה כתביו לתוך הספרות העברית, נתקיימה במלואה ובאופן נעלה על־ידי התנו יד ברקוביץ. הסופר הצעיר הזה, שהוא בעצמו צייר בעל כשרון בריא ורענן המסוגל להוציא ציורים מקוריים יפים ומשובחים, עזב כמעט את בת־שירתו העצמית ודבק בזו של חותנו ש"ע והיו לרוח אחד. ואותו הפלא של יצירה מכופלת, יהודית ועברית באחת, שהסבא ר' מנדלי עושה לבדו, מתגלה שוב לעיני הקוראים במעשי ידיהם של שני הסופרים, ש"ע וברקוביץ. זה האחרון הואיל לותר ברצונו הטוב על מתנת כשרונו המקורי וכבש את יצרו ליצירה עצמית הנטוע בקרבו והקדיש את כל כחו ואונו כדי לתת את שלום־עליכם ממש בכל קומתו ושלמותו בעברית, והריהו עובד את עבודתו באמונה והבה יתרה ובחריצות נפלאה במינה, לא כמתרגם בעל־מלאכה,

המריק מכלי ראשון אל כלי שני ומאַבד בעל־כרחו מקצת הטעם העקרי ומפיג את ריח המקור, אלא כיוצר יצירה מעשה ידי אמן, שלא נִכר בה שום רושם זר וסימן של תרגום, ואפילו עין מומחה לא תדע להבדיל בינה ובין מקורה הראשון. ולו אנו חייבים תודה על העושר הרב של ש"ע, השמור בעין ובכל מלואו לטובת ספרותנו העברית. ספורי „העיר כתריאליבקה, חיי אישיה הקטנים, דרכיהם ומנהגיהם בבית ובחוץ, אָרחם ומסחרם, חיי־שלותם וריבותיהם וקטטותיהם, ימי חגם ואבלם, שמחתם ועצבונם וכו' וכל אשר להם"; ספוריו של „טוביה החולב, עסקיו ומסחריו, נסיונותיו, מאורעותיו ודברי ימי בנותיו, ויתר תקפו וגבורתו, רוב חכמתו והדושי תורתו"; גלגולי הסבות, הנסיונות והמאורעות השונים והמשונים של „מנחם־מנדיל בעל־החלומות", העובר במקלו את ים החיים על גשר של „ניירות" וביוצא בזה: חיי „אדם ובהמה" ברחוב היהודים, זקנים עם נערים, חיי צער ועוני של ימות החול והיי עונג ונחת, ביחוד של ילדי ישראל הכשרים והתמימים, ב„ימים טובים", — כל טוב הירושה הספרותית של ש"ע השתדל ברקוביין בכל כחו להעביר לאוצר הספרות העברית, והשתדלותו עלתה לו בשלמות גמורה ו„על צד היותר טוב", דבור קל לא נעדר, כל תג וקוצו של יו"ד לא יצא לבטלה. והדברים מאירים ושמחים כאלו נוצרו לכתחלה בעברית ויצאו מתחת יד המחבר בעצמו מתוקנים ומשוכללים.

אפשר להגיד בתור השערה, הקרובה בכל אופן אל האמת, שאלמלי השתלם ש"ע בלשון העברית והוסיף לכתוב בה בעצמו לא בדרך אגב אלא כעובד עבודת קבע, — אז היה נותן לנו את כתביו בעברית באותה הצורה השלמה שהם נתונים בה עכשו על־ידי ברקוביין.

וברקוביין מוסיף לעבוד בלא ליאות באמונה רבה וביד אמן, את עבודתו החשובה בתרגום ספורי שלום־עליכם, ועוד ידו נטויה להעביר לעברית את יתר הספורים, אלו שיש להם ערך ספרותי קיים, באופן שנוכל לקוות שאוצר נחמד זה, כבחר כתבי ש"ע, כמו שהוא נתון ביד המחבר ביהודית, יפאר כלו גם את גנזי הספרות העברית.

יעקב פיכמאן.

עַל הַסִּגְנוֹן.

א.

הַסִּגְנוֹן וְהַתֹּכֶן.

מקור המבוכה בכל שאלה, שיש לה יחס אל הסגנון, הוא כמעט תמיד בזה, שהעקמנים אוהבים תמיד להבחין בין הסגנון והתוכן, ורואים אותם כשני יסודות נפרדים. עוד פ ר י ן, כמדומני, במאמרו „מה היה גורדון – בלשן או משורר?" נגע בשאלה זו, ואולם עד היום לא חדר עוד האור אל כמה מוחות אפלים לדעת, כי אין בעולם סגנון כשהוא-לעצמו ותוכן כשהוא-לעצמו, כי אם יש יצירה אמתית והיא בהכרח גם בת-סגנון וגם בת-תוכן, או יצירה מזויפת, והיא בהכרח מחוסרת סגנון ותוכן גם יחד.

צריך לקבוע את זה במסמרים במוחות מפולפלים אלו, שהסגנון אינו רק כ ל י ־ ק ב ו ל לתוכן, כי אם התוכן עצמו. הרעיון או הרגש שלא נולדו עם סגנונם– לא נולדו כלל. רעיונות הולכים וחוזרים; סגנונים אינם חוזרים לעולם. לא המחשבה החדשה באה לעולם, כי אם סגנונה החדש. רק אלה, שלא עמדו כלל על מהות הסגנון, מבדילים בין הסגנון והתוכן. רק אצל ההמון יצויר סגנון בלי תוכן או תוכן בלא סגנון. המצוים אצל אמנות יודעים, כי אחת משתי אלה: או ששניהם ישנם, או ששניהם נעדרים. הסגנון אינו לבושה של המחשבה – הוא אויר קיומה ונשמת חייה. אל נא תנסו להפריד ביניהם, כי אין להפריד. מי שמאמין להכיר את אפלטון או אפילו את קנט על־פי הרצאת מחשבותיהם על־ידי אחרים, אינו אלא טועה. היצירה הנאמנה אין לה שני אמצעים של בטוי. הבטוי ה י ח י ד י – זהו הסגנון. הסגנון – זהו מקלט המחשבה, שנמלטה על נפשה מפני צללי־התהו, הרודפים תמיד אחריה ושואפים לבלעה.

II.

סוד הַסִגְנוֹן.

ושוב אתם שואלים: מה הוא סגנון ומה הם הסימנים, שעל פיהם נכירנו? ואולם הן זהו עיקר הסגנון, שאין להכיר אותו על־פי סימנים מיוחדים. כל מה שנתן להיות מוגדר ומסֻמן בסגנון אינו אלא לבושו החיצוני, הארעי. לא, הסגנון האמתי הוא למעלה מכל זה. מה שמכנים בו אחדות שלימה ומוצקה, מה שיוצר את הסובסטנציה שלו – זהו דבר שאין לו דמות ושם. זהו הסוד של כל יוצר – הסוד הנעלם גם ממנו עצמו... הושבים, שהקביעות היא מסמניו המובהקים של הסגנון; וגם זה לא נכון. כל סגנון, שסימניו החיצוניים קבועים ואינם משתנים אינו אלא דבר שבהרגל-אטריבוט ידוע של סגנון, ולא דבר שבמהות. סגנון כזה אפשר לסגל, משום שגבוליו ואפיו גלויים. כל העמל עליו יזכה בו. הסגנון, בתור בטוי הרות הפנימי, גם בעליו אינם מכירים בו, כי על כן הוא „מלח היצירה״, סוד סודה ונשמתה. סגנון כזה יתלביש בכמה לבושים, וקים עם זה במהותו היחידה לעולם. כל ברק־יצירה חדש, הריהו גם גלוי חדש בסגנון. בכל סגנון קבוע יש כבר העדר חירות. זה הכלל: כל סגנון, שהוכר על־ידי בעליו הכרה שלמה, הולך ונעשה למנירה ידועה, שהאמן אמנם נשען עליה בשעת חולשה, ואולם שהיא ממעטת את דמות יצירתו. כל דרך כבושה, ואפילו על־ידי האמן עצמו, אינה מובילה למרחקים. סגנון כזה למה הוא דומה? לסוס בלום, היודע כבר את נפש רוכבו. הכנעה לו ואמונת עבד לבעליו. את רוכבו לא יפיל אחור... ואולם הסגנון האמתי למוד־מדבר הוא. עליו אין לשבת בבטחון ושאננות יתירה; אך הוא יגלה לנו תעלומות לא שערנון. הוא אינו יודע את המנוחה ואת הקפאון לעולם.

הירות חיצונית עם קביעות פנימית – זהו סגנון האמן. בקשוהו אצל גדולי המשוררים שבכל דור ודור – אצל שקספיר וגיטה, פושקין וטולסטוי – ותמצאוהו.

III.

עַל הַשִׁחְרוּר מִן הַסִגְנוֹן.

כי נביא ההמון אצל כל אומה ולשון היא כמעט תמיד דוקא בעל־השבלונה. חסר הסגנון הגמור – זהו דבר מובן מאד. השאיפה לסגנון היא קודם כל כליון לב האדם לאמת עצמית, להתרחקות מן המקובל, מזה שאינו נובע מעצם הנשמה; שאיפת היחיד היא למצוא את עולמו, ולו גם במחיר אבדת כל העולמות הזרים. איש־הסגנון היא קודם כל האיש אשר כח לו להפקיר. וההמון אוהב רק את המטבע „העוברת־לסוחר״.

אך מי שאינו יודע לזלזל בדברים, מי שאין בכחו להפקיר אוצרי־אוצרות זרים לשם פרור־זהב קטן משלו, זה לא יהיה איש הסגנון לעולם ולא יוקיר את איש־הסגנון לעולם. איש־הסגנון איננו בהול. הוא בטוח בשלו. ימים רבים יהיה נודד במעמקי האדמה יהפור, ואת אשר לא לו ישיב בבוז. ההפך ממנו הוא בעל־השבלונה בא־כחו של ההמון, זה שואף לבלוע את הכל. כל העולם ו„הלל העולם" – כלם שלו, בכלם יש לו חלק, הוא לא יותר על דבר. ואולם בעצם הוא נשאר תמיד עירום וחסר־כל. מי שלא הפקיר מעולם גם לא זכה מעולם.

יש תקופה בחיי האמן, שעל פני כל יצירתו רועד יופי ענוג נוגע עד הלב. עוד איזה סוד מתוק מאפיל על כלה, המגרה והמבטיחה, אף כי אין עוד בו השלימות הגמורה. זאת היא התקופה של לידת הסגנון, תור צמיחתו האביבית. עדים אנחנו עוד לפלא המתהולל, והן הביב שפוך עוד גם על כשלונות האמן. בחוסר בטחונו של הסגנון כחו הטמיר. עוד לא נתגלה הכל. עוד טרם יָראה הגבול. וזהו היופי הלוקח לב–היופי אשר אפס קצהו נראה; הכח הנרדם עוד במסתרים.

בסגנון כזה מצטיינות היצירות הראשונות של גדולי המשוררים. עוד עקבות המלחמה הרעננים נראים בהן. שותפים אנו עוד להבלי היצירה של האמן, ובכל כבוש שלו כאילו הולקים גם אנו אתו שלל. גם גמגומו הביב עלינו. גמגום זה, מובן מאליו, עוד מעיד על רפיונו של האמן, ואולם גמגום זה אינו בשום־פנים סימן לחוסר־סגנון. להפך. דוקא זה, שאינו נכשל בפיו לעולם ואינו מגמגם לעולם,– זה שסגנון עומד מוכן לו תמיד- אחריו תהיו מהרהרים ביותר. זהו החשוד על חוסר־סגנון. לאיש־הסגנון כל מלה, כל בטוי באים בגס. כצפרים הידות מעופפות המלים תמיד על ראשו – נראות ונעלמות, ואין לתפסן. מתוך הערפל הוא קורא להן, מתפלל להן, וכל מלה באה לקול קריאתו, אבוקה מאירה היא לנפש היוצר, כאילו הוא הכיר אותה בראשונה, כאילו הוא זכה בה בראשונה. ציד יקר היא לו, שהקרה לפניו אלהים. על כן כה תיקר בעיניו גם המלה הפשוטה ביותר והרגילה ביותר – ערכה ניכר אצל איש־הסגנון, ניכר מתוך יחס היוצר אליה; ויחס זה עובר בלא־יודעים גם אל הקורא. מכיר הוא תיכף, כי כל מלה היא כאן „בת־יחידה", והכל חייבים בכבודה. אל סגולותיה העצמיות של המלה אני מצרפים גם ששון גלויה וחבלי גלויה על־ידי המשורר.

לא מ„חבלי הסגנון" נשקפת איפוא הסכנה ליוצר; כי אם להפך – הסכנה מתחילה מן הרגע שפוסקים חבלי־הסגנון, משעת הנצחון, שעת הכביש. הסגנון – הריהו שאיפה. שאיפה נצחית להשתחרר, להתגלות. ואולם שאיפה היא לתכלית כזו, אשר ברגע שנשיג אותה, היא שוב אובדת לנו... הסגנון, שכבר הגיע לקצה התפתחותו, שבא כבר לידי גלוי,-חרדת יצירה אין עוד עמו. אתי בא אותו הבטחון

ביצירה, שהיא לפעמים מסוכן מכל גישוש ובקשת־דרך. כבוש הסגנון – שעת נסיון גדולה היא לכל אמן. זה, שבחה הבוז עוד לא עזבהו, ירע להפקיר גם את אשר כבש, והצמאון לגלות בעצמו מעמקים חדשים יבער בו עוד ביתר שאת. וזה, אשר אימת המדבר ונדודיו עליו, ישמח על המנוחה ועל הנהלה אשר מצא, ולא ידע, כי בשעה זו, שעת נצחונו, שוב הכל אבד לו.

אחרי כבוש הסגנון יש עוד נצחון יותר גדול – זהו השחרור מן הסגנון. מקודם עלינו למצוא את עצמנו, ואחר־כך – להשתחרר מעצמנו. מקודם בונים מחיצה, ואחר־כך ממהרים להרוס אותה. עת להכנס לתוך ה„עונה", ועת לצאת מתוכה – להמלט מתוכה. המבצר אשר זה עתה לכד האמן, יהפך לבית־כלאו אשר לא יצא עוד ממנו, אם לא ימהר לעזבו בעוד זמן...

רק העצמיות הדלה מתגדרת תמיד בסגנונה, בכבושה הראשון, ומגלגלת בו עד רדתה קבר. האמן בן־החורין אינו מתבצר. תמיד הוא הורס על מנת לבנות. כאותו העוף האגדי הוא מת, ממית את עצמו מתקופה לתקופה, וקם בכל פעם לחיים חדשים.

אותה שעה, שהאמן השיג את עצמו, הוא עוזב את עצמו. עינו הצמאה מתחילה תופסת את אשר מעבר לגבולין. אותה שעה אינו חושש להכניס לתוך „עונה" שלו גם את אשר היה זר ומסוכן להכניס בתקופת־יצירתו הראשונה. העונה מתרחבת מתוכה. עצמיותו שחזקה משעבדת לו את הקרוב ואת הרחוק גם יחד. העולם מתגלה ברבבות גלוייו. אין עוד קרוב ואין עוד רחוק, בכל אשר תדרוך רגל האמן, שערי הפלאות לפניו נפתחים.

רבים הם בספרותנו חללי הסגנון. ולא רק לסגנון הלשון אני מכוון, כי אם עוד יותר לסגנון האמנות – לסגול צורות ידועות והיקף־יצירה ידוע. (בשירה אמנם גם אלה קשורים תמיד בסגנון הלשון). חללי־סגנון לנו מזה ומזה – מאלה שלא כבשו את סגנונם, וגם מאלה שלא ידעו לבוז לכבושיהם. אלה עזבו את שללם וחותרים בלי הרף אל החופים הרחוקים, אם גם זה למעלה מכחותיהם; ואלה סגרו מחוטי יצירתם רשת לעצמם ובמסרין־התכלת השוקט קפאו מפרשי אניותיהם.

ואינני יודע: אולי האחרונים, היודעים לבצר את הומתם, אלה שמכיון שמצאו את עצמם שוב אינם פורשים מעצמם – אולי הם מביאים את צורות יצירתם לידי שלימות גמורה, בשעה שהראשונים, נודדי הנצח, אינם זוכים לכך לעולם. אך המפתח האגדי של „אוצר הרוהות", אשר יעקרו את אניותינו מתוך „הים הקריש" וישאונו הרחק מזה והלאה–הוא בידי הראשונים, אלה שהם מרימים בראשונה לפנינו את הוילון ומראים לנו את ארצות הפלאות, אשר הם בעצמם אילי לא יבואו שמה לעולם..

רק בכח הבוז אנו משתחררים מעצמנו, אנו גואלים את עצמנו.

אודיסה, 1917.

רְשִׁימוֹת סִפְרוּתִיּוֹת.

I.
עַל הַתַּרְגּוּמִים.

רגילים ה„מפונקים" לקרוא תגר על תרגום דברי שירה, אפילו בידי מומחים לעבודה זו, ורואים בזה מעין חלול הקודש של הפואֶזיה. מזמן לזמן הם באים ומוכיחים, עד כמה ניטל יפיה של יצירה גדולה פלונית ופלונית לאחר שלבשה צורה של לשון נכריה. אומרים על דרך המליצה: הלישון לגבי יצירה פיוטית חשובה אינה בבחינת קליפה לתוך או משבצת לאבן־טובה, שאפשר „להפריד בין הדבקים", אלא הרי הן כגוף ונשמה מחוברים זה לזו, שרק „המות יפריד ביניהם".

ואולם רואים אנו, כי כל היצירות הפיוטיות הגדולות הולכות ונעתקות מלשון אל לשון, וכמה וכמה מן המשוררים הגדולים ביותר נעשו על־ידי התרגומים לקנין רוחני של כל עמי התרבות. סימן הוא שיש צורך ויש תועלת לעולם בתרגומים, אף־על־פי שפוגמים הם את היצירה. הפסדם, כנראה, יוצא בשכרם.

כשאנו מעיינים קצת בדבר, אנו מוצאים, כי כל יצירה גדולה, עולמית, יש בה שני יסודות: האחד הוא לאומי־פרטי והשני הוא אנושי־כללי. הראשון מובן ומורגש יפה רק לבני־עמו ולבני־ארצו של המשורר, שנשמתם ינקה עמו מקרקע אחד. חלק זה של היצירה הפיוטית לא ניתן להתרגם כל צרכו. ואולם היסוד האחרון עומד מחוץ לארצו של המשורר ומחוץ לאומתו ומחוץ ללשונו – וזה הוא חלק כל הקוראים שבכל עם ועם.

אבל גם אלה המתירים את התרגומים לבוא בקהל מטילים עליהם חומרות רבות. אומרים: חיב המתרגם לבדוק בשבע בדיקות כל פסוק ופסוק, לבחון בחינה אחרי בחינה כל בטוי ובטוי, להיות חריף ובקי, ואחרי כל אלה – ימתין עד שתשרה עליו רוח־הקודש ותכשירתו לתרגם פסוק כהלכה.

היש צורך להגיד, כי רוב הצבור של מתרגמים אינו יכול לעמוד בגזרה זו? אך מלבד זאת תמה אני, אם יש לעולם הספרות צורך בה. סוף־סוף הרי אין המתרגם צריך להיות דיקן בלשונו יותר מן המחבר, ואנו יודעים, כי רק מספר קטן מאד של ספרי־שירה יש בספרות־העולם, שאין בהם חסיר ויתיר, שכל מלה שבהם היא שקולה ומדודה, שאי־אפשר להוסיף עליהן ולגרוע מהן. הרוב הגדול של הספרים, אפילו מן החשובים והמעולים, אינם כתבי־קודש ואין צורך כלל לנהוג בהם קדושה יתרה. העיקר הוא, שהתרגום יעשה על הקורא מעין אותו הרושם שעושה הספר במקורו.

ולפיכך אנו רואים, כי הספרויות הצעירות הולכות ומכניסות על־ידי תרגומים אל אוצרן את היצירות החשובות שבלשונות הנכריות. וההון הרוחני הזה שהעמים הצעירים לוקחים בהקפה מאת שכניהם הזקנים משמש יסוד לבנין הספרות הלאומית שלהם.

גם בספרותנו העברית, בכל תקופה של התעוררות להרחיבה ולהגדילה, באים סופרים לתרגם דברי־שירה מן הלשונות הלועזיות. אבל כאן קשה ביותר שאלת התרגומים (ומשום כך אפשר שלא הצליחו כמה וכמה נסיונות במקצוע זה). מלבד שהלשון העברית אינה מסוגלה עדיין למסור כראוי את הדברים הלועזיים מפני חוסר מלים וניבים; נשאר חלק גדול של היצירה הלועזית, גם מן היסוד האנושי, הכללי, שבה, זר להוה העברי, ולפיכך אינו נקלט יפה בספרותנו העברית.

יש אומרים, כיון שכך, אין אנו צריכים להכניס לתוך ספרותנו העברית „ילדי נכרים“; וכשם שהאומה העברית לא השתדלה לקבל גרים, כך ראוי לה לספרותנו העברית להרחיק את אלה היצירות שלא יצאו ממקור ישראל. ואולם זו היא רק דעת יחידים, שבכלל הם כופרים בצורך וביכולת להחיות ולפתח את הלשון העברית וספרותה, ולכן הם מסתפקים בשברי־לשון ובשברי־ספרות. אבל אלה שמאמינים בתחית הספרות העברית והתפתחותה ורואים הם צורך גדול בכך, הרי הם מוכרחים ללכת בעקבות כל הספרויות הצעירות, המתפרנסות מן התרגומים.

הנסיון החשוב „להריק לתוך פכים קטנים של יעקב מיפיפותו של יפת“ נעשה בארץ־ישראל על־ידי קובצי „יפת“. המו"ל אמרו להכניס לתוך אוצר־הספרים העבריים „את יקירי ויקרי הרוח מכל הדורות והארצות“. הם נגשו אל העבודה „בשאיפה חזקה ובמגמה ברורה“. ואולם יש לקבול על בעלי „יפת“, על שעשו את מעשיהם בחפזון יותר מדאי. נראה הדבר, כאלו ראו האנשים הטובים ההם את האוצרות הרוחניים הרבים והעצומים, שאצרו עמי אירופה במשך דורות רבים, והמלאכה מרובה להעבירם לעולמנו העברי, ולפיכך התאמצו למהר בעשיתה.

החסרון העיקרי שברוב תרגומי „יפת“ הוא... ד י ו ק ם. מי שרוצה להוכח, עד כמה צדקו הדברים: „כל המתרגם פסוק כצורתו, הרי זה בדאי“, יבוא ויקרא, למשל, את „יסורי ורטר הצעיר“ ל ג י ת ו בתרגומו של מ. ווילקנסקי („יפת“, קובץ I) או את הדרמה „מיכאל קרמר“ של ג. הויפטמן בתרגומו של י. ה. ברנר. אין אני מתכון אל אותם הברבריסמים הגסים, הצורמים את אוזן העברי, אלא אפילו רבים מן הפסוקים שאין בהם חטא ללשון העברית ושמושה אינם נאים כלל וכלל בדברי־שירה. לא המלים בפני עצמן הן העיקר ביצירה ספרותית, אלא צרופיהן זו עם זו, כשם שצרוף־קולות בורא נגינה וצרוף־קוים עושה ציור. תרגום מדויק, מלה במלה, יפה לתלמידים הקונים דעת לשון נכריה ומתרגמים פסוקים כצורתם לשם תרגיל. אבל מי שבא להעתיק יצירה פיוטית מלשון אל לשון מחויב לבקש בלשונו מלים ש ה ו ל מ ו ת את המלים שבמקור, ששקולות הן כנגד המלים שבדבר המתורגם, לא רק שמפרשות ומבארות אותן.

המתרגמים העברים שבדור הקודם, מבית־מדרשו של קלמן שולמאן, הרגישו בכך, ולכן ותרו על הדיוק, ולא עוד אלא שהתירו לעצמם גם לשנות ממטבע שטבע המחבר, והכל כדי לניר את הספ־

חנכרי ולקרבו אל לב הקורא העברי.

שיטה זו, כמובן, אינה רצויה, לא רק מפני שאסור לעשות ביצירה של אחר כאדם העושה בתוך שלו, אלא משום שאינה מביאה אל תכלית התרגום: להכנים את הקורא אל עולמו של המחבר. תרגום „חפשי" כזה הוא על פי רוב בבואה־דבבואה של המקור, ושכרו יוצא בהפסדו.

ואולם גם השיטה הקיצונית האחרת, שאחזו בה בעלי „יפת", אינה טובה ואינה יפה. מלבד שתרגום כזה מרחיק מן הספר את לב הקורא העברי ונוטל מן הלשון העברית את הודה ואת זיוה, אין הוא משיג את התכלית הנרצה.

הרבה גרם לפגימת התרגומים של „יפת", מלבד פזיזות העבודה, גם דבר זה, שהיצירות המתורגמות נכתבו גרמנית ורוסית. שתי הלשונות האלה רחוקות מאד מן הלשון העברית באופן שמושן ובבנין מאמריהן, ולכן קשה ביותר התרגום מהן, והמתרגם פוגש על כל צעד מכשולי־לשון. ביחוד פוגם התרגום מלשונות אלו לעברית — ה ד י ו ק. ראיה מוכיחה לכך אנו מוצאים בתרגומו של י. ד. ברקוביץ לספרו של טולסטוי: „ילדות" (הוצאת „מזרח ומערב"). כשאתה קורא את התרגום היפה של אמן־הסגנון העברי הזה, והספר הרוסי פתוח לעיניך, מתפלא אתה על יפי־המלאכה ועל הכח הרב לכבוש את „לשונו" של טולסטוי. אבל בכל זאת אין התרגום הזה עושה על הקורא את הרושם של הספר המתורגם. המתרגם דאג ביותר למסור כהלכה את לשון הספר, אבל לא עלה בידו להשרות על תרגומו את רוח המקור ואת חנו המיוחד.

מתוך בחינה זו ראויים לשבח יותר תרגומיו של המנוח א. ז. גנסין (יעקב ווסרמן: „בימי שבתי צבי", וס. אובסט־פלדר: „הצלב" — הוצאת „אהיספר", ורשה). אף־על־פי שאינם מדויקים, אבל אתה טועם בהם את טעם הספר המתורגם, אתה נכנס לעולם המתואר בו, ואתה מרגיש בנשמתו המיוחדה לו. אמנם חסרה בתרגומים אלו שלמות הסגנון העברי, אבל בכללם יכולים הם להיות למופת ולהוכיח, כי כל מתרגם לא יצליח בעבודתו אלא אם כן יעשה מין שותף להמחבר ביצירתו.

צריך להוסיף, כי על־פי רוב עולה דבר זה בידי מתרגם, כשיש לו ענין עם ספר בינוני, שאין הוא רואה את עצמו מחויב להיות זהיר בכל תג וקוץ שבו, כדרך שצריך לנהוג בספרים קלסיים. ומטעם זה ראוי להצטער על שמזלזלים בספרותנו העברית בספרים בינונים, שכדאי היה לתרגמם. תרגומים כאלה היו מעשירים את הלשון העברית, והעיקר — היו מרבים את קהל הקוראים עברית.

לתרגום של ספר־שירה קלסי מוכשר רק איש שהוא עצמו משורר ויש בנשמתו ניצוצות מנשמתו של הפיטן המתורגם על־ידו. אם עלה בידי שאול טשרניחובסקי לתרגם בכשרון רב את „שירת היאוָתה" לה. לוננפילו (הוצאת „מוריה"), עד שהקורא העברי (לאחר קצת יסורי־עיון) טועם טעמה של ש י ר ה ז כ ה ו— לפי בטויו של המו"ל — אין זה אלא (כמו שהוא מספר בהקדמתו) „מפני שנפשו נקשרה בשיר הזה מימי ילדותו ושמר בלבו את אהבתו שנים רבות".

על התרגום הנפלא ל כ ת ב י ש ל ו ם־ע ל י כ ם, שנעשה בידי הסופר י. ד. ברקוביץ, כבר העירה הבקורת שלנו כמה פעמים. רוצה אני כאן להעיר, שמלבד כשרונו הגדול של המתרגם והבתו הרבה אל עבודתו הועילה לו הרבה הלשון היהודית, שבה נכתבו ספורי שלום־עליכם. אמנם זה כמה שנים שורר בקרבנו „ריב לשונות", וה־רגון נחשב עתה להאויב

היותר מסוכן ללשון העברית. אך הרי אין לכחד, שכמה מאות שנים חיו שתי הלשונות זו בצד זו ברחוב היהודים. הז'רגון קלט לתוכו לא רק המון מלים עבריות, ניבים עבריים, אלא גם אופני־בטוי עבריים. והז'רגון, הלשון המדוברת בפי יהודים (לו גם בגלות), ודאי שהוא מסוגל יותר להטמע בעברית משאר לשונות נכריות. ולפיכך יש בתרגומים אלו מז'רגון לעברית ברכה מרובה לתחית לשוננו, שאנו שואפים לעשותה מדוברת.

II.

המְסַפְּרִים הָעִבְרִים.

מפני מה אנו מוצאים בספרותנו החדשה של זמננו רק רשימות פורחות, תמונות קטנות, ציורים בודדים, ואין לנו אפילו יצירה חשובה אחת, שתהא משמשת אספקלריא לחיי היהודים בדורנו?

הקטגורים של ספרותנו רואים בזה סימן מובהק לדלדול הכשרון של מספרי דורנו, ומתוך גנותם הם באים לשבח ולפאר את סופרי הדור העבר, שראוים „להיות למופת".

והסניגורים באים ומלמדים זכות על מספרינו ומוצאים כמה וכמה מניעות ומכשולים מן החוץ, שאינם נותנים ליצירה גדולה לצאת לאויר עולמנו.

הצד השוה שבהם, שהכל מודים בדלדולה של הבילטריסטיקה העברית, אלא שהללו תולים את הדבר בירידת הדור החדש, והללו מאשימים את „מסבות הזמן" שגרמו לכך.

כדאי איפוא לעמוד על טיבו של דלדול זה ולהבין את מקורו, כדי לדון על חזיון זה, שתמוה הוא כשהוא לעצמו. — הנה בו בזמן שבאוהל ספרותנו נראו בדורנו משוררים גדולים מרובי־כשרון ועשירי־רוח, שהאפילו על המשוררים של הדור הקודם, אין לנו עתה אפילו מספר אחד, שנוכל לאמר עליו: „זה ינחמנו!"

והפלא גדול יותר, לאחר שאנו יודעים, כי בין מספרי דורנו יש בעלי־כשרון במדה מרובה, מהם אמני־ציור ומהם דקי־רגש,—במדה שלא היתה מצויה בסופרי הדור הקודם. ולא עוד אלא שהלשון העברית בימינו מוכשרת ומסוגלת לברוא בה יצירה שלמה יותר מן הלשון שכתבו בה סופרי הדור הקודם.

והרי גם חיי היהודים בדורנו עם הליפותיהם ותמורותיהם נותנים חומר במדה מרובה ליצירות גדולות. כמה וכמה מאורעות עוברים לעיני סופרינו ברחוב היהודים, זה שהולך ולובש צורה חדשה, ולא שמשו חומר לשום יצירה חשובה.

אצל משוררי דורנו אפשר לראות את פני הדור, את יסורי־הנפש של היהודי שהכיר בלקוי־חייו, את הגעגועים החזקים אל העבר ואת השאיפות העצומות אל העתיד, את החיים בין תקוה ויאוש של דור המעבר — מה שאין כן אצל מספרי דרנו: הם לא קבעו ביצירותיהם צורות־החיים של דורם.

הפתגמים אומרים: „השירה היא הד החיים", ו„הספרות היא ראי החיים". את ההד אפשר לשמוע מרחוק, אך בראי יכולים לראות בבואה של דבר, שעומד כנגדו בקרוב־מקום. ואולי בחלוק זה שבין ההד והראי יש לבאר את דלדולה של הבילטריסטיקה שלנו.

המשורר הוא בעל אוזן דקה, שקולטת את הקולות העולים אליו מרחוק, והמספר הוא בעל עין חדה, שרואה את הדברים העומדים סביבו. המשורר יכול לשאוב ממקור נשמתו הוא, והמספר

דרכו לדלות ממעין החיים מחוץ לו. המשורר אפשר לו להיות בודד, איש־המדבר, אך המספר מחויב להמצא בחברת בני־האדם, בשוק החיים.

כמובן, אין לקבוע תחומין למשוררים ולמספרים. פעמים שהם נכנסים זה לרשותו של זה, אך הכתוב מדבר במהותה השכיחה של השירה הלירית ושל הספרות הציורית.

המשוררים העברים בדורנו מקבלים השפעה מרוח האומה, ששורה עליהם, מאוצרות העבר, שנגלו להם, מעולמות העליונים, שנפתחו לפניהם. ולפיכך עלה בידם לתת לנו יצירות, שטבוע עליהן חותם־אלהים. ואולם המספרים העברים, שצריכים היו לשאוב מבאר החיים של עמם, כיון שהתרחקו מן המקור הזה נסתלקה מהם שכינתם.

המספרים העברים בדורנו עומדים מחוץ להחיים של העם, אף כי מקרב העם יצאו ובקרב העם הם יושבים. את חיי העם הם יודעים רק על־פי רשמי־ילדותם, שנשמרו בזכרונם. יש להם עין לראות ואוזן לשמוע ולב להבין את חיי העם היהודי יותר מן המספרים פחיי היהודים בלשונות לועזיות, ובכל־זאת לא עלה בידם לברוא יצירה של ממש. הם הצטמצמו בחוג צר ומתארים הם – לפעמים בכשרון שאינו־מצוי – חיי בני־אדם שעומדים גם מחוץ להחיים. גם אלה מן ה„ציורים“ וה„רשימות“ וה„ספורים“, הלקוחים „מן החיים“, עושים רושם של אטיודים וסקיצות, שצריכים לשמש חומר להאמן לברוא תמונה שלמה. ועדיין אנו מחכים לה...

עולים עליהם המספרים הז׳רגוניים ביצירותיהם, שיש בהן תאור של חיי העם, ששונו וינונו, משאו־ומתנו, שיחותיו וחלומותיו – מפני שהם קרובים אל העם ואל חייו, אף־על־פי שרק יחידים מהם הגיעו לידי הסתכלות בנשמת האומה ולידי היקף רחב של העולם היהודי.

יתרון להם למספרים בלשונות הלועזיות מהיי היהודים, שלפניהם עומדת הפרובלימה של קיום העם היהודי ומלחמתו הגדולה בעד קיומו. אין הסופרים האלה בקיאים בחיי היהודים, אין הם מכירים במנהגיו ונמוסיו, אין הם יודעים את שיחו־ושיגו, ולפיכך תאוריהם על־פי־רוב גסים מאד. ופעמים שהסופרים האלה נכשלים בזיופים אמנותיים שלא־בכונה. ובכל־זאת הפסדם זה בפרטי ספורם יוצא בשכר החשיבות של תוכן־יצירתם בכללו. אם סופר כ ש מ ע ו ן י ו ש־ק ו י ט ש, למשל, שכחו האמנותי קטן מאד וידיעתו את חיי היהודים היא פחות ממעט, עשה לו שם בתור סופר יהודי, אין זה אלא מפני שבהרבה מספוריו הראשונים (קודם שנעשה לבעל־מלאכה תיאטרוני), כגון: „Ита“, „Распадъ“, „Гейне“ וכו׳, תאר הסופר הזה את עולם היהודים ההולך ופושט־צורה ולובש־צורה. ואולם המספרים העברים, גם אלה שלא נצטמצמו ברעיית־היחיד שלהם, רואים את העולם היהודי כקבוע־ועומד ומתארים אותו או באופן אתנוגרפי או על דרך הרומנטיות.

אין כונתי בכל מה שאמרתי להוכיח, כי ה י מ י ם ש ע ב ר ו בספרותנו היו טובים מאלה; בהערתי זו על לקויה של הבילטריסטיקה העברית בדורנו היה ברצוני לרמז על מקור הלקוי הזה, שהוא הוא המעכב בעד המספרים העברים להשתמש בכשרונם לשם יצירה ראויה לשמה.

מ. בן־אליעזר.

מִן הַבֶּלֶטְרִיסְטִיקָה הַצְּעִירָה.

צ. ז. וויינברג. ספורים וציורים. ספר ראשון. הוצאת „אחיספר“, ורשה–ברלין, תרע״ד.

איש אחד עזב את אשתו ובניו ונדד למרחקים. שלח לה משם גט־פטורין. לאחר ארבע־עשרה שנה חזר האיש לעיר־מושבו. קבל הבן טלגרמה מאמו שישוב הביתה לראות את אביו. שב הבן לביתו ואמו מקבלת את פניו בבית התחנה. רואה הבן שאמו מקושטת ומהודרת בבגדיה, והוא מתלונן בלבו עליה. השד נכנס בלבו, כי בשביל אביו התקשטה. ואותו רעיון מנקר כל העת במחו של הבן. ולבסוף כשהוא רואה את אמו יוצאת מביתה, הוא הולך בעקבותיה, ומדי ירגיש כי תשים פעמיה אל מי שהיה בעלה – הוא הולך אחריה ומדבר על לבה שתמנע את עצמה מזה, הוא מצוה שתשוב–ולשוא! האומללה הזאת אוהבת את בעלה! והבן עוין את אמו האומללה...

זהו כל הספור הראשון. ומסופרים הדברים במין בהילות של אדם שנטרפו ספינותיו. ובן זה, שבספור, אדם משונה הוא ונרווי־עצבים, בכל רגע „שרטת בלבו“, „זרם דם פורץ אל מוהו“, „להין בלבו“ ופתאום „חמלה עולה בלבו“ ושוב „עוקץ חד נוקב הזהו“. ומה רעש? רע עליו המעשה, שאמו „אוהבת עדיין את אביו האכזר והרוצה“.

לפי כל אותם הדברים המשונים המסופרים כאן והמודגשים פעם ושתים ושלש,–אתה מכיר מיד את המתחיל עם כל אפסות־בהותיו.

והנה עוד ספור: בעל צעיר נוהה אחרי אשתו הצעירה והיפה. והכל היה פה וטוב לזוג המאושר, אלא שארבעת הילדים שלו גוזלים ממנו את אשתו היפה. והנה אירע כי בן אחד שלו חלה. והדבר הזה כאלו אינו מובן כלל לבעל זה הרודף אחר אשתו, העיקר שהיא עצמה „נמנעת הפעם מלחבק אותו“.

אנשים משונים שכאלה רואה המספר.

וכך עומד הבעל הצעיר על יד עריסת בנו הגוסס ומתפלסף על מחלתו, על קהות הרגשת האב שבו, על שעות הדמדומים הלקוחות ממנו בהזקה, על אשתו הטובעת ביגון ואינה שמה לב אליו וכו׳ וכו׳.

וכך הוזרים הדברים דף אחרי דף, ושוב הקירות של מה־בכך, ושוב דברי רגשנות על „דממה וגעגועים“ על „יגונים ופרפורים“, על „נכאים ודמדומים“ – ואין לדבר סוף.

בכלל, טבע משונה לגבוריו של ויגברג. מכיון שאיזה מחשבה או הרגשה תוקפת אותם – שוב אינה פוסקת מהם והם מהרהרים והופכים בה בבואם ובצאתם, בשבתם ובקומם, בבוקר ובערב. ואין זה משום שרעיון או רגש זה מפעם בלבם ומרעיד את נפשם, אלא מין דברנות לשמה היא, הכל נעשה ברצון המחבר, גוזר הוא על גבוריו כך וכך – והם „עושים“, כלומר, מדבריב, מהרהרים, מהטטים.

כך הוא גוזר על הבן בספור „מתוך אהבה“ שינקר ויהטט ברעיון על אהבת אמו לבעלה הגרוש; כך מהטט הבעל בספור „על יד העריסה“ ברגשותיו עצמו, באהבתו לאשתו וקרירות רוהו ביחס לבנו הגוסס. ורעיון אחד שליט גם במחו של האב אכול־הספק (בספור „השד“), המתבונן אל הליכות בתו ומפקפק בצניעותה. אב זה הוזר על רגש ההשד שבו כמה וכמה פעמים, לו לעצמו, לאשתו, לבתו, ובכל אשר יפנה, עד כדי הקאה, ונראה

כמין גולם, שמדבר על־ידי השבעה... לא טוב ממנו גם הבודד בספור „לינת צדק". גם זה מדבר ומדבר עד כדי שעמום על שהוא בודד וזר לכל, וכו' וכו'.

כל אלה הספורים המקוטעים – מה שיש בהם מן ה„מציאות" – ערכו שוה פרוטה ומה שיש בהם מן ה„דמיון" קליפת השום. אין בהם אף ריח של שירה ואבק פיוט, אלא תהלתם וסופם דברי רגשנות מרגזת ונקרנות מטלת ישעמום.

שונים מארבעת הציורים הראשונים – השנים האחרונים. כאן אנו עומדים ומתיהדים עם לב רגש והם, לב רועד ומפרכס. והדברים שם אף הם נוגים ורכים, ועושים רושם של תחנת־עצב.

הדברים סובבים על אהבה שלא באה. הנה שהרית החיים בעצם זהרה, הלב טהור ותם, האהבה עולה ופורחת בלב. שני יצורים רכים קשורים נפשותיהם זו בזו – ומי יעמוד לשטן על דרכם? ואולם איזה מלאך־רע אורב להם, – ועננה מקדרת את שמי חייהם הזכים. אהבה גדולה בלתי־הגויה יוקדת בלב – והם נפרדים זה מזה בתגרת יד־החיים האכזריה. השנים חולפות. הוא נשא אשה והוליד בנים – והיא עומדת להשתדך... כל אותן השנים הארוכות נשא „הוא", יצחקיל (בספור „הביעו") את „סוד אהבתו" ולאחר שלש עשרה שנה הגיע לגלות את סודו, ואותו החלום שלוה אותו כל ימי חייו שוב פרח בלבו ושוב הוא שומע „את פעמיה כקול הכנור", „הוא דולה מעיניה את סוד העבר" – סוד אהבה, והאושר שהתמהמה – בא סוף־סוף, הרגעים היקרים זולפים להם בנחת, שתי הנשמות הנדחות נגאלו משבין... אבל השטן שוב אורב להם, בדמות הפרוזה שבחיים. היא מתחילה פתאום לדבר על עסקי אמה ושדוכה האחרון, הוא – על אשתו ובניו – וכל הקסם הנסוך על

שניהם פג. כל אותה מנגינת־הפלאים של אהבה בת שש עשרה שנה פוסקת. מלים אחרות של מה־בכך ושירת־החיים הנעלה, חלום־העלומים ויפים – הכל נהפך „לצליל־פעמון", לשריקת־צעדים של אדם „המפהק ומשרך את דרכו בעצלתים"...

ואותה נימת־העצב של אהבה כוזבת רועדת גם בספור האחרון שבספר „ראיתיה".

אברהמ'לי ורחל'ה נתארסו זה לזה מתוך אהבה זכה וטהורה, והנה הופרו „התנאים" ופ־ח האהבה הולך ונובל, נר הנשמות הרכות הולך ונדעך...

ולאחר ימים רבים שוב נפגשו שניהם. והד־נכאים של אהבה נושנה חוזר וניעור בלב, והנפש תכלה לפלא – „להחיות את העבר". רגע אחד ומחיצת השנים נעלמה, כל החיים עד עתה נראים למין טעות, האושר שנתרחק נראה להם שוב קרוב לנפשם.

אבל „רחל'ה נהפכה לגל של עצמות", והמות אורב לה...

„ועכשו הכל עבר, אין כלום, אין כלום"...

כך גועת שירת האהבה הכוזבת.

שני הספורים האחרונים האלה הם באמת פרי רשמים חיים, איזו אינטימיות רכה של נפש מתודית בינונה מרפרפת עליהם, והדברים נוגעים עד הלב. ואלו לא בא קובץ־הספורים אלא בשבילם – דיינו.

ש. עגנון. והיה העקב למישור. ספור־עממי. הוצאת י. ח. ברנר. ירושלים תרע"ג.

אחרי הספרות המעודנת והדקה מן הדקה שמטפלת בדמדומי הרגשות, בסערות נפש ורעידותיה הסמויות מן העין, אנו מגיעים לספור העם.

ספור העם–סעיף חדש זה בספרותנו, עם העסים החיוני הזורם בו, עם הפשטות והתום הנסוכים עליו–סמן הפראה ותגבורת יצירה היא לספרותנו.

לפי שעה מעטים עדיין אצלנו ספורי העם. אחדים של פרץ, של ברדי־צבסקי–וחסל. עתה בא גם המספר הצעיר ש. עגנון. כשרונו של עגנון תועה עדיין, הוא נע ונד על הומר מודרני („לילות" ועוד) שמתגלים בו ניצוצות של פיוט. נכנס לתוך גבולות ארץ־ישראל ודולה משם רשמי־חיים; ואולם לידי גלוי כח יצירה ממש יגיע, כמדומה לי, בספורי העם שלו.

הספור ששמו רשום למעלה רב הוא בכמותו מן הספורים הקודמים של מספר זה, אבל חסר הוא תום האגדה, השקט והפשטות שבאותם הספורים הקטנים. והסגנון היפה של עגנון אף הוא נשתנה כאן. בלבול־לשונות של כתבי־הקודש, מדרשים ואגדות, סליחות ופזמונים ושאר מיני ספרי יראים–הכל בא כאן בערבוביה, בלא שום מזיגה הרמונית. ולפיכך נראים לפעמים הדברים כ„מעשה להטים" של בעל לשון, כמין „סטיליזציה", שאין בה מן הסגנון ההגני הרך של סופר צעיר זה.

תיכף לכניסה, בראש הפרק הראשון, מזדקרת ובאה הקדמה לקוחה מתוך ספר יראים „בינה לעתים" ואחרי ההקדמה-מין פתיחה שטופה במליצות ובשברי פסוקים ואתה תוהה: למה באים כל אלה? אבל כל מה שאתה הולך ונכנס לגוף הספור יהלוך הרושם שאינו נעים. המספר מכניס אותנו לתוך עולמן של שתי נפשות בישראל, מנשה־חיים ואשתו קריינדיל טשארני, העמלים בחנותם בלי הרף למצוא טרף לנפשם. כל הימים הם כשור לעול, נלחמים בדלות וינעים בזעת אפם, משלמים נשך ותרבית כדי להחזיק מעמד. סובלים רעב בחשאי ואינם נכנעים; איזה כח נעלם וכביר יעודדם ובכל ענים הם בעלי הצדקה היותר גדולים בעיר. ולבסוף, כאשר כשל כח הסבל – באה מהפכה בלבם והיהודי מנשה־חיים הלך בעצת אשתו למקום נכר ובידו כתב המלצה של הרב לאסוף נדבות. לפני יציאתו לדרך הוא משאיר לה ארג ואומר לה בזה הלשון: „זאת עשי, קריינדלי, כי תוציאי מן הארג הזה חוט אחד מדי יום ביומו ומי יתן והיה כי עם כל חוט שאת מושכת למטה יהא נמשך שפע והסד מלמעלה ואף אני מתקרב ונמשך עד מהרה אליך. ואם ירצה השם, והיה עוד טרם יכלו ההוטים בבד ואבוא אליך ופקדתיך".

יש להעיר דרך־אגב, שפרט קטן זה של משיכת החוטים מן הארג–אף־על־פי שנתיהד תחת עטו של המחבר–אינו כלל ברוח הספור העממי היהודי גריח של אגדה נכריה נודף ממנו.

והנה באים רגעי הפרידה הנוגים של הבעל ואשתו: „וקריינדיל טשארני עומדת ומסתכלת ודמעותיה תמח בסתר והאבק ימרקן והיא מתאמצת לשמוע אולי יגיע עוד לאזניה משק שעטות הסוסים. אך אין קול ואין קשב". ול„כששקעה חמה עליו החזיר פניו לעירו וקריינדיל טשארני נתעלמה בצל החנויות, וערפל כהה והום של אלול פרש כנפיו על פני העיר ויכס את השדות השופים, והמצבות הלבנות הבהיקו מתוך שדה הקברות".

כמה קצרות ופשוטות המלים, והמספר מסר לנו כאן תמונה שלמה של שתי הנפשות העלובות עם כל היגון השפוך עליהם. ורק כדי לקלקל את הרושם של השורות הלבביות והפיוטיות בא אחר־כך הפזמון: „רבונו־של־עולם! ודאי אתה צדק ומשפטך צדק-אך כאשר עוללת פה כה יהיה מזלם של כל שונאי ישראל".

בפרקים הבאים אח"כ מצוירים נדודיו ונלגוליו של מנשה־חיים בערים שונות, כיצד נתהפך יהודי זה, אנין־הדעת והם על כבודו כחוט השערה, לקבצן פשוט, לבריה עלובה ומדוכאה. הירידה של מנשה־חיים, מלחמת היצר שבו ושקיעת נשמתו היפה, שטבעה בביצת העניות הבזויה – מצוירת בצבעים חיים וריאליים. רושם עז תשאיר התמונה המבהילה של נפילתו האחרונה, כשמנשה־חיים כבר נלכד כלו ברשת היצר, ותאות האכילה והשתיה תקפה עליו. כל העלבונות שנצברו בנפשו במשך ימים רבים, כל המועקה והלחץ שבלבו התפרצו עתה החוצה ויהודי שפל־רוח זה נעשה לפתע־פתאום פורק־עול, שטוף בשכרות, עליצות של הפקרות מלפפת אותו והוא הוטף ואוכל, הוטף ושותה עד לשכרון, זולל וסובא מהוך מין תאוה משונה ופראית עד טמטום־החושים וטשטוש ההכרה...

כל אותה התמונה של ה„אכילה ושתיה" מצוירת באמנות נפלאה והיה לעינים בכל שרטוטיה.

ומשקרה למנשה־חיים האסון הראשון וכל יגיעו אבד לו בשביל מלוי־תאותו פעם אחת – שוב צפוי הוא אלי אסון כל ימיו. פחד איום ויגון אין סוף נושבים מכל הדברים המסופרים שם על מצוקות נפשו של מנשה־חיים. כשנתגלה לו פתאום הסוד הנורא, כי אשתו, שלבו כלה לה בכל ימי נדודיו, יצאה, בגלל טעות נוראה, והיתה לאיש אחר, והוא הוא, הקבצן הנודד, יהנה מסעודת מצוה שיעש בליל שמירת הילד, ילדה של אשתו...

כל הפרק האחרון של הספר יספר לנו על המית־לב של חרטה גדולה, על דכדוכי־נפש עמוקים מני ים של איש המצדיק עליו את הדין ומקבל את יסוריו באהבה. מנשה־חיים פורש מן הישוב, קין בהיים ונעשה מנודה מי הבריות. מתבודד הוא בבתי־הקברות ומרפד את יצועו בין שברי מצבות אבן.

הדפים האלה של הספר הרי הם מגלת־ינון של נשמה נמקה בעונה ומלאים שירת צער ונכאים.

כמה מעוררים את הלב הדברים שמנשה־חיים, היושב בדד דומם באחת הפנות בבית־הקברות, הוגה בלבו: „יום המיתה ממשמש ובא וקרייני משארני נגאלת ואני כאשר אבדתי אבדתי. נמולי ישוב בראשי, נשכה מאל ואנשים יכסו אותי במשאון ומאנוש יפקד זכרי".

יכך יבלה מנשה־חיים את אחרית ימיו המרים בחברת שומר בית־הקברות, יהלך סביבו צמוד־שפתים ואחוז סוד נורא ואיום.

אף־על־פי שמקומות רבים בספור זה נכרים בהם רשמי־מלאכה והתנדרות לשונית, אבל בכללו כתוב הוא מתוך הסתכלות ריאלית־פיוטית ובין הספורים של מספרינו הצעירים, שרובם ככלם לשון אחת להם ו„מאנירה" אחת, הרי ספורים ממין אלו של ענגון עם הנעימה המיוהדה והרכה שלהם חזיון־יצירה מרנין לב.

יצחק כצנלסון. אנו חיים ומתים. דרמה לירית. הוצאת „אחיספר", ורשה־ברלין תרע"ד.

היה זמן-והוא לא עבר עדין – שסופרינו הצעירים נהו ביותר אחרי ה„מודרניות". הגל של ה„חדש"-פגע גם בספרותנו וישטפנה. בין לילה צצו אצלנו „מיסטיקים" ו„סימבוליסטים", השרים על „תעלומות ההויה", על „מנגינות הנצח", על „נענועי נשמה", על „שושנים שחורות" ועל „ארצות רחוקות" – על כל מה

שת־צו, ובלבד שהדברים יהיו מעולפים צעיף של מסתורין.

וכך הוצפה לפני שנים אחדות ספרותנו יצירות „סימבוליות" ו„מיסטיות", במחילה, שבעיקר הדבר אין בהן לא מסמלי החיים ולא ממסתרי הנשמה, הכל עשוי שם ב„מתכונת", לפי הנוסח המקובל.

מסוג זה היא גם הדרמה הלירית בת שלש תמונות „אנו חיים ומתים" של יצחק קצנלסון. המחבר קרא לשלש תמונות, מאיזה טעם, בשם „דרמה לירית", אף־על־פי שאין שם כלום מן הליריקה. מתובלות הן הרבה בסנטימנטליות ובמיני „דבורים", שלפי כונת המחבר הם צריכים להיות סודיים ועמוקי כונה, אבל הקורא לא ימצא בהם כלום.

בפרק הראשון אנו רואים את הבחור שורין יושב בשעה השניה בלילה בחדרה של נולדה. שורין זה, כפי הנראה, אוהב את נולדה והיא אוהבת את אחיו הצעיר דוד. שורין יושב שעות ארוכות בחברת נולדה ושותק מתוך שעמום. ולפרקים הוא מתרגז ומדבר דברים מקוטעים, סימבוליים: „רוחות מנשבות בחוץ, רוחות קרות". עומד ומביט לתוך החלון ושואל בטון סודי: „כל זה מהו"? ונולדה עונה לו: „הסתו, שורין"... והוא אומר נבעת „הסתו"... ולאחר צאתו מן הבית הוא שב שנית ושואל פתאום את נולדה: „אם תזרח להם מחר השמש" ואם לבוא „לבשר בשורת שמש"...

בדברים העמוקים האלה ובטון הסודי כבר יצא המחבר ידי חובת ליריקה וסימבוליקה—וחסל מחזה ראשון.

ובמחזה השני נכנס לתוך הדרה של נולדה דוד. והוא, כפי הודעת המחבר, משורר ומן הדין שפניו יהיו רכים והולמים וש דבר דברי שירה על „כתר של אבנים טובות ומרוכות גונים" לראש אהובתו, על „נשיקות כרה", על „חלומות נוראים" ועוד וכו'...

וכל הדברים הנאמרים שם על כובע שהרוה נשאהו ועל כסא לשבת עליו ועל אלונטית לנגב בה – הכל מעולף צעיף של מסתורין...

ובפרק השני שוב אותן הנפשות עצמן שבפרק הראשון אלא שנזדקנו חמש שנים. ואותם הדברים של מה־בכך במהלך החיים של גבורי הדרמה, לא נשתנה שום דבר. ובכלל אין אתה רואה שם שום חיים ושום פעולות חיים מלבד מלים, מלים. שורין הרוק המזדקן; כמו לפני חמש שנים, הוגה מתוך שעמום באהבתו אל נולדה ונולדה אוהבת במקודם את דוד ודוד מתנה אהבים עם נערה בת שבע־עשרה פיה. מובן הדבר שנולדה מתרגזת, מרעימה אותו, מושכת אותו אחריה, מדברת לו על אהבתה הגדולה אליו ושורין עם צ־ור השושנים שהכין בשביל נולדה נשאר יחיד. שוב סימבוליקה!...

עד כאן שירת החיים והשעמום... מכאן ואילך בפרק השלישי—שירת המות.

המשורר דוד שפניו היו „רכים והולמים", רגשותיו זכים ועדינים הוא כבר עיף החיים. מרבה הוא לדבר על המות, על „ההמתנה מתוך אימה" ועל „האור העולה במוחו של אדם" המרגיש „משהו מן המות"; אבל כל הדברים האלה אינם מטילים עלינו שום אימה. לשוא אתה מתאמץ לעמוד על מקור הטרגיות שבנשמתו של דוד. אמנם הוא סח לנולדה על „ארצות רחוקות", על הדרך הקשה והאבלה המובילה אליהן, על הבדידות של ההולכים בה. וכשישואלת אותו נולדה: „מדוע ככה קר שם?" הוא מונה בקול סודי: „קר שם, נולדה, קר

כל כך"... ושוב היא אומרת: „והעבים ממהרים כל כך, מדוע ככה ממהרים העבים?" והוא עונה שלא מענין: „על הר גבוה עליתי ועל ההר הזה שלחתי לך את מכתבי האחרון".

כך יתבל משורר זה את דבריו בפואזיה בת־פרוטה. אבל הלך־רוחו, מערכי לבו וחייו כלם כספר ההתום לפנינו.

בצבעים יותר חיים מצייר המחבר את גולדה. אהבתה העזה והמוורה אל דוד שנמשכה הרבה שנים רצופות עושה אותה דמות טרגית, משרה עליה יופי וקסם נוגה. זוהי אחת הנשים שהלום־אהבה אחד ילוה את כל חייהן כצל, תמיד הן מסתובבות במעגל קסמים עד ששערותיהן מתחילות נושרות ועלומיהן כומשים, אבל אהבתן היה בלב, אהבה טרגית ונוגה.

קצת קוים ריאליים יש גם בתמונתו של שוריץ, זה הבחור המוזקן שערינתו לאהבה עושה רושם עלוב קצת. אבל אותם השורצים מוצאים דוקא סוף־סוף את דרכם: „בבקר לא עבות אחד ואתה נעור מתוך שנה עמוקה והשמש צוהק לך בחלון, לא שמש צעיר של שחרית עם הארגמן הרך שעל שפתיו אלא שמש צהרים, שמש נכון ויוקד". ואז „נעורה בלבו של אדם האהבה הבוגרת אל החיים".

שוריץ העלוב חי עם „שמש הצהרים", או, כפי שדוד קורא לזה, „השעמום המטפטף יחד עם עליצות החיים". גולדה מזדקנת והוגה באהבתה, פוקסת וכוהלת ושמה את כל מעיניה ב„שירת האביב" של דוד. ורק דוד נידון בגזרת המחבר למיתה...

כפי האמור, נקרא הספר שעליו ידובר כאן „דרמה לירית". וראה זה פלא, כי דוקא הליריקה שבספר יצאה פגומה ושבלונית מאד. ובמקום שעלו ביד המחבר לתפוס איזו קוים היוניים לדלות איזה רושם חי של המציאות הרי נוסף לו און והוא „עומד על רגליו".

הדרמה הלירית יסודה בעמק ההרגשות, בהסתכלות חודרת לתוך נבכי הנפש ותהומה — וזה אינו לפי כחו של קצנלסון, שובב־העט הנחמד, קל־הראש ועליז־הרוח.

נ. גרינבלאט.

י. פיכמאן.

סְפָרִים חֲדָשִׁים.

(רשימות לפי-שעה).

I.

כִּתְבֵי שָׁלוֹם-עֲלֵיכֶם.

(כרך ראשון: אדם ובהמה. כרך שני: ימים-טובים. תרגום י. ד. ברקוביץ. הוצאת „מוריה“, אודיסה).

שני ספרי-עם. ספרים שלא יהיו רק מוצגים לתפארת בארון הספרים עם כריכות הזהב, כי אם ספרים לשמוש תדירי ולקריאה תדירית. ספרים אשר תהיה בהם יד הנער והנערה אשר בבית ימים רבים, ספרים אשר מתוך דפיהם יהיו מתגלגלים ונופלים תמיד פסוקים שלמים ובטויים שגורים אל פי הדובר כטוב עליו לבו, ואשר ברבות הימים אולי ישובו והיו כולם בפי העם אשר ממנו באו. גם כיום כבר אינם ספרים במובן המקובל. כמעט תמיד אנו שומעים את הקול החי, המדבר מתוכם. האותיות מדובבות. לא שירה-שבכתב כאן, כי אם שירה שבעל-פה.

חזיון נפלא ומיוחד במינו לפנינו. לא על האמנות אנו מתפלאים כאן, כי אם על העדרה. משורר בן-חורין לפניני, אשר רוחות-גיל נסתרות נושאות לו את ברכתן מכל עבר, ואין אתה יודע ואין אתה רוצה לדעת, מנין לו כל השפע הרב הזה. יחיד היה שלום-עליכם אצלנו במובן זה, ובמקום שהוא עומד, אפילו אמנים, שהם גדולים ממנו במעלה, כמנדלי ודוגמתו, אינם יכולים לעמוד. האמנות משעבדת לצורותיה. האמנות ממיתה. את פי החיים המלאים היא חוסמת. את המתים היא מקימה מקברותיהם, אך את החיים היא קוברת. כדי לקבל את מתנת היופי, אנו מותרים על כמה מתנות אחרות. אנו מתרחקים מן החיים ומוהרים עליהם, ורק אז הם מקבלים בלבנו את תקונם. שלום-עליכם, להפך, מקרב אותנו אל החיים, ושירתם לא תפסק. מה שיפגם על-ידי שפעת החיים, יתוקן על-ידי שפעת החיים.

מנדלי אסף ביד זהירה של אמן, ושלום-עליכם מפזר ביד רחבה של משורר... כל מה שיצא מתחת ידו של מנדלי שלם ומשוכלל כיצירת שיש מחוטבה, הותך על-ידי שלום-עליכם ונעשה יצור חי ורונש ומפרפר. הוא הפך את הארמון המכושף, שנרדם בשירת מנדלי שקוע בחלומות, לממלכה רועשת ורבת תנועה. כל פנה קפואה של „עמק הבכא“, הנשכחה מאלהים ואדם, היתה כאן ל„ירידי“ לשוק החיים ההומה, שבני האדם הולכים ונסחפים זה בזה וזה אחר זה בנליו

העכורים, עד אשר לא נספיק כמעט לתפוס את גוניהם הקבועים. היהודי של שלום-עליכם הולך ומשתנה לנגד עינינו ממש, פושט צורה ולובש צורה. הוא עוזב את עצמו ושב אל עצמו. אך מנוחה וקפאון עוד לא ידע. לא קם עוד אצלנו משורר, אשר ידע לצייר את כל מראות החאוס הזה של חיינו, כשלום-עליכם. לנגד עינינו עובר מחזה ההרס. עוד בנין הדורות לפנינו ביפיו ועוזו, והנה הגלים הבאים זה אחר זה להפילו. אפילו האידיליה של שלום-עליכם חסרה אותו הקפאון שבתאור החיים החביבים וצורותיהם הקבועות.

הוא אינו אוהב לעמוד על מקום אחד. גבוריו עושים את מעשיהם בלא הרף. עסקים טובים או רעים, מעשים של חכמה או של שטות - ורק לא לחשוב מחשבות הרבה. לחטט בענינים של פסיכולוגיה - אין זה לא מטבע בריותיו ולא מטבע המשורר בעצמו. הוא אינו מסתובב סחור-סחור להמעשים. החיים עצמם בולעים אותו במדה בזו, שאין לו פנאי לעסוק בפסיכולוגיה. וזהו מטבע של כל סופר עממי בעצם.

בתור אמן הוא מגשש כעור. אחר במקומו היה נידון לא פעם בריסוק אברים. וגם הוא אמנם נכשל לעתים קרובות; ביחוד ברומנים הגדולים. הרומן הריהו בטבעו יצירה בלתי־עממית. בו דרושה גם אמת־הבנין וגם קונצפציה של מחשבה מקיפה ומאחדת; ביחוד - בנין. ולכך אין השפע הפרימיטיבי מספיק. אך גם כאן אין המחבר מפרפר ברשת יצירתו עד לאין מוצא. קול החיים הרבים מצהיל את לבנו כקול צהלת מים מפכים. אין אנם עומד. אין התחכמות יתירה ותאורי־מעמדים יתירים. החיים רודפים אחרינו ולא יתנו לעמוד. רואים אנו את היהודי כשהוא נדחף מתוך הגיטו והוא עובר לעינינו בהול ומבולבל, מתרחק מדברים שבהם עצם הייו ושואף לדברים, שעצם מהותם זר לו ולרוחו. לאן הוא הולך - אין אנחנו יודעים. אך הוא נתק ממקומו בכה־איתנים, ואל מקומו עוד לא ישוב. קן־החיים הישן והחביב כבר יהיה נעזב לעולם. מנחם־מנדיל, טוביה החולב, מוטיל בן פייסי החזן - כלם נשאים לפנינו במחול החיים. כלם עזבו את בית־הקברות היקר, ועיניהם למרחקים. כולם נדחפים בכח הזמן, שאין מעצור לו.

הפקחים טוענים: אין הוא עמקן, אין הוא מביט אל תהום הנפש של האדם. ומה בכך? אולי טוב לו, שאין הוא עוסק בפסיכולוגיה. כל הפסיכולוגים הם בעלי מרה־שחורה. הוא אינו עוסק בפסיכולוגיה, ועל כן הוא יודע לצחק עוד במלוא פיו. הוא הומוריסטן, והומור-פירושו לראות את ש ט ח החיים. יש גיל לראות את החיים הרהבים, השוטפים ועוברים לפנינו, כשגל אחד מוחק את חברו, בולע את חברו. רק זה אינו מעכיר את רוהנו, שמתגלה ואובד. סכנה לשהות על הדברים. אל נא תרבו להסתכל בהם. „מהרו ועבורו! מהרו ועבורו!"-מצוה לנו ההומוריסטן. כל שהיה יתירה גוזלת את חדות החיים. לו שהה ההומוריסטן מעט יותר על הדברים המגוחכים, שוב לא היו אולי מגוחכים עוד...

ההומור מקיל מעלינו את כובד החיים. ההומור הוא פילוסופיה עממית, שנוטלת מן הדברים את מרירותם, למען נוכל לשאת את משאם הרב. ההומור הוא ה ש ת ת פ ו ת, כח משחרר. רק למי שלבו מלא אהבת העולם, ניתנה רשות ללגלג עליו. ההומוריסטן הוא הסופר ה ה ו מ א נ י ביותר, ועל כן יש אשר דוקא ה„לצים" הגדולים הם האנשים

הסנטימנטליים ביותר. אותו האיש, האורב לנו תמיד וכל שטות שלנו ותנועה מגוחכת הם טרף לשניו החדות – הוא הוא הנד לנו ביותר. הוא, שרואה את כל הגחוך שבדברים, מתפעל בכל־זאת מהזיונות העצב שבחיים ושופך ים של רחמים על יצוריו העלובים. האין זה משום שדוקא מי שרואה את אפסות הדברים, מתמלא רחמים ואינו מוכיח? האין זה משום שהצחוק כשהוא לעצמו ממרק את כל חטא ואת כל רע? מכיון שצחקנו, כבר סלחנו. רק מי שנוטר איבה, אינו צוחק. הזהרו מן האנשים, שאינם יודעים לצחוק במלא פיהם!

משלום־עליכם לא היינו נזהרים. את כל מעוקל ואת כל מעות בנו היינו מגלים לפניו בהפיך־לב. על שטותנו אנו היינו צוחקים ועל עקמומיתנו אנו– נשוב לא היו עוד מטילות אימה. כאילו נתרפאנו כבר מהן. כל שורה וכל דף ביצירות שלום־עליכם הם ריצפטים מצוינים, רפואות בדוקות ומנוסות מכל דבר־עצב ומרה־שחורה. מי שתוקף אותו פחד החיים, ימלט אל מקלטי גיל אלה, ושב ורפא לו.

שני הכרכים החדשים האלה, שהוסיף לנו ברקוביץ על שלשת הקודמים, הם שני מקלטי אור חדשים בספרותנו העברית הצעירה, שספרי הפרוזה כל־כך מועטים בה. זהו רכוש. בתרגים העברי, שהיה מצוין גם בנסיונות ברקוביץ הראשונים, השכלול אינו פוסק. רוח החרות והבטחון הרב של בעל המקור כאילו נחה גם על המתרגם. הסגנון צרף מכל חומר זר וכבד, מכל „המין נוקשה". בנין הלשון נעשה עוד יותר קל ומהיר וטבעי. והדברים מאירים באמת כנתינתם ממקורם.

ברוכה תהי היד, המכניסה לספרותנו את האוצר היקר הזה!

.II

ספְרוּת לִילָדִים.

(הוצאת „ספרי", אודיסא).

ההוצאה הצנועה הזאת, שנוסדה על־ידי מורים עבריים בשעת חירום, כבר נתנה לנו, למרות כל המעצורים הרבים, שפוגשת על דרכה עכשיו הוצאת ספר עברי – כעשרים ספרים קטנים, מנוקדים ומצוירים. עשרת הספרים הראשונים יצאו במשך חדשים אחדים במהדורה שניה, ודורשי הספרים האלה הולכים ומתרבים מיום ליום. אין זאת כי מלאה ההוצאה הקטנה תפקיד חשוב בספרותנו החנוכית, וכדאי להקדיש לה ביחוד דברים אחדים, אף כי על כמה ספרים חשובים לאין ערוך ממנה מצדם הספרותי, שיצאו בשנים האחרונות, אנו מוכרחים, לצערנו, למרות חפצנו לקדם בברכה את כל מה שהאיר מעט את הלב בימי האפלה, לעבור כאן, מחוסר מקום וזמן, בשתיקה.

אין זאת הוצאה אמנותית – את זה אני אנוס להקדים ולהודיע. השאלה החשובה והקשה על דבר שירה לילדים, שמתחבטים בה כל־כך בשנים האחרונות, ולא רק אצלנו–לא תמצא כאן פתרונים. הפרובלימה כאן, יותר משהיא אמנותית, היא חנוכית, יותר נכון – שמושית. אין שואלים כאן, כיצד למצוא את הדרך ללב התינוקות באמצעי־שירה מתאימים,

כי אם – כיצד לפתוח את דלתות הספר העברי הנעולות לילדינו בכל אמצעי שהוא... כל האמצעים כשרים כאן לגבי בעלי־ההוצאה. המורים העברים, היודעים היטב, כי את כל עמלם ישא רוח, אם לא תבוא העבודה העצמית היקרה של קריאת ספרים לעזרתם, נגשו לפתרון השאלה החמורה הזאת בהחלטה של יאוש: יהיה מה שיהיה, ואנחנו נפתח לילד העברי פתח אל הספר העברי, – נפתחה על כרחו!

אמנות יתירה אל נבקש אפוא כאן. אל נבקש את זה, שנמנעו בכונה מתחו. בין הסגולות הרבות, שמשתמשים בהן כותבי הספרים הקטנים האלה, כדי לגרש את האימה של הילד מפני הספר העברי, סגולות השירה והאמנות תופסות מקום מועט. יש אמנם חוברות אחדות, שאיזה זהר של שירה להן, אך רובן הן רק חומר לקריאה. הבטחון האחד, שהן נותנות לנו, הוא רק זה, שהילד יקרא את כל הוברת עד תומה... אך אל נא יהיה גם הבטחון הזה קל בעיניכם!

כשאני לעצמי, מאמין אנכי, כי יש עוד אמצעים אחרים, טובים ונאמנים מאלה, שמשתמשים בהם רוב המשתתפים בהוצאה זו. האמצעים האמתיים יכולים וצריכים להיות סוף־סוף רק אמצעים של אמנות. יצירה אמנותית אין כלל פירושה– יצירה קשת־ההבנה. להפך. האמנות במרום יכלתה משיגה אותה הפשטות מצד אחד ואותה רבוי־הגונות מצד שני, שעושות אותה שוה לכל נפש. אבל עד שספרותנו, וביחוד לשוננו, תשיג אותו הגובה ואותה הטבעיות יש לנו רשות להשתמש לפי־שעה גם בפאליאטיבים. הוצאת „ספ־י“, באותה צורה שאנו רואים אותה עכשיו, הריהו דבר שהזמן גרמו. הסכנה הגדולה, הולידתה; ו„אין בודקים בשעת הסכנה“.

יש הרבה להעיר על הוצאה זו. הסגנון, אפילו באותה המסגרת הצרה, שהצינו את עצמם כותבי הספרים, לא תמיד מניח את דעתנו. אל נא נשכח את ערך היופי של הסגנון בספרות לילדים. ספור־המעשה אמנם העיקר בה, אך שלא מדעתה נפש הילד סופגת גם את המוסיקה של הלשון, ודוקא של זו, שיש לה איזה זהר של חן, שהיא קצת משונה מלשון־החול, השגורה וידועה לילד. טעות גדולה היא לחשוב, שאיזו מליצה קלה או צורה־של־בטוי בלתי מצויה עשויות כאן לקלקל. אם ספור־המעשה מלא חיים ופעולה ותנועה, אין הילד מרגיש כלל בקשין של מליצות אלו. התוכן הכללי מאיר אותן, מבאר אותן, והילד שמח עליהן כשמוח הטייל על כל ציון יקר ועל כל נבעול־דשא מיוחד במינו, שלא צפה להם. ריחם של פרחי הסגנון, שעלה באפנו בילדותנו, אינו פג עוד לעולם. ועל כן עלינו להיות זהירים בנידון זה ביותר. נחוץ איזה תום, איזה ריח, איזה צבע לסגנון, כדי לקנות את נפש הילד. אל נא תאמרו להשיג את כל זה רק בספור־המעשה בלבד!

סגנון החוברות שבסריה שניה כבר עולה הרבה על זה שבעשר החוברות הראשונות, וזה סימן, שבעלי־ההוצאה בעצמם כבר עמדו על הפגם הזה. ואולם גם בחסרונותיה ראויה הוצאה זו לשימת־לב מיוהדה, בתור נסיון חדש לקרב את ילדינו אל הספר העברי. אם זה יעלה בידם, גם שגיאותיהם נקבל באהבה.

בכל אופן הזיון נעים הוא לראות, שכנופיה קטנה של מורים עברים נגשה בימים כל כך רעים וזרים לעבודה חשובה ויקרה זו. ובשעה ששדה ספרותנו היה שומם ועזוב מעובדיו טפחה במסירות לב ונפש את הנצנים הצנועים והחביבים האלה.

המחיר 6 רוב

הממכר הראשי אצל

здательство „Морія“, Одесса. Почтовый ящ. 916.